

1

2

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

गुरुमण्डलग्रन्थमालाया अष्टादशपुष्पम्

पद्मपुराणम्

पञ्चमं पातालखण्डम्

श्रीमन्महर्षिकृष्णद्वैपायनव्यासोत्तरोच्यते

श्रीनायादिगुरुत्रयं गणपतिं पीठत्रयम्भैरवम् ।
सिद्धीषं बटुकत्रयं पद्मयुगं द्वीकमं शाम्भवम् ॥
वीरान्द्वयष्टचतुष्कपष्टिनवकं वीरावलीशब्दकम् ।
श्रीमन्मालिनिमन्त्रराजसहितं वन्दे गुरोर्मण्डलम् ॥

५, इन्द्राय रो,
बलरत्ना ।

बेङ्गमाण्य.
२०१६

प्रथमं संस्करणम्
१०००

संस्कारः
१९६८

मूळ संस्कृतग्रन्थ के मुद्रक—
गोपाल प्रिण्टिङ्ग वर्क्स,
८७/५, राजा दिनेन्द्र स्टीट,
कलकत्ता-६

Gurumandal Series No. XVIII

PADMA PURANAM

Shrimanmaharshi Krishna Dwaipayana Vedavyasa

PART III

5, CLIVE ROW,
Calcutta.

Vikram Era
2015

• First Edition
5000

Christian Era
1958



श्री पद्मपुराणस्थ पातालखण्डस्य

विषयानुक्रमणिका



श्रीरामाश्वमेधचरित्र कथनारम्भः	१
रामस्य विमानमध्यान्नन्दिप्रामदृशिनम्	३
रामप्रहितस्यमारुतेर्भरतं प्रत्यागमनम्	४
रामभरतसमागमवर्णनम्	५
रामस्य अयोध्यायाम्प्रवेशः	६
रामवियोगाद्राममातुर्विलापकरणम्	६
रामचन्द्रस्य राज्याभिषेकवर्णनम्	११
सर्वदेवकृतारामस्तुतिः	१२
रामराज्यस्य व्यवस्थितिप्रकारकथनम्	१५
रामेणागस्तिस्वागतकरणम्	१६
रावणोत्पत्तिवर्णनम्	१७
रावणकुम्भकण्ठविभीषणान्तां तपसोभेण प्रसन्नस्य ब्रह्मणोवरप्रदानम्	१६
ब्रह्मवधपरितप्तस्य रामस्य पश्चात्तापकरणम्	२१
अगस्त्यस्य तप्यद्भान्त्यर्धमश्वमेधकरणोपदेशः सान्त्वनश्च	२३
अश्वमेधीयाश्वविषये रामस्यागस्त्येन सह स्वाश्वशालाया निरीक्षणम्	२४
रामाय ऋषिभिः सर्वधर्मोपदेशदानम्	२७
अश्वमेधकरणाय रामस्य संभारयोजनम्	२७

११	रामाक्षया शत्रुघ्नस्य हृदयपृष्ठतो गमनम्	३३
	लक्ष्मीनिधिनाशत्रुघ्नमुद्दिस्य रामस्य विनोदकरणम्	३७
१२	पुष्कलपत्न्या स्वपतिं विजयमाप्नोत्सुकं वीक्ष्य तदभिनन्दनम् फामाक्षादेवीचरित्रवर्णनम्	३८ ४१
१३	सुमदाप्सरः सम्पापणम् रम्भाद्यप्सरसां कामस्य च सामर्थ्यक्षयः अहिच्छत्रापुर्यां शत्रुघ्नस्य प्रवेशः	४४ ४५ ४७
१४	सुमदस्य शत्रुघ्नेनसम्वादः च्यवनसुकन्यावृत्तान्तवर्णनम् च्यवनसुकन्यावृत्तान्तवर्णनम् सुकन्याया स्वपतिशुश्रूषणम्	४८ ५१ ५२ ५३
१५	शर्यातियज्ञप्रतिगतयोः सुकन्याच्यवनयोः शर्यातिना सुकन्याभर्त्सनम्	५६
१६	सुकन्यायापतिसुररूपत्ववृत्तान्तकथनम् रामेण च्यवनस्य स्वागतकरणम्	५७ ५८
१७	शत्रुघ्नस्याग्नेन सहवाजीपुरम्प्रतिगमनम् नीलपर्वतमाहात्म्यकथनम्	६० ६१
१८	रत्नमीधराजवृत्तान्तवर्णनम् नीलपर्वतवासोत्तुम्बस्वरूपप्राप्तिवर्णनम्	६३ ६५
१९	नीलगिरियात्राविधिवर्णनम् रत्नमीधस्य नीलगिरिम्प्रतिगमनम्	६७ ६८
२०	गण्डकीशालमाममाहात्म्यवर्णनम् पुल्कसराजवृत्तान्तवर्णनम्	७० ७३
२१	रत्नमीधेन नीलगिरिं गत्वा तत्र पुरुषोत्तमस्त्रीकरणम्	७६

२१	स्तोत्रकरणानन्तरं सन्यासिदर्शनम्	७६
२२	रत्नपीथेन स्वप्ने भगवद्दर्शनम्	८०
	रत्नपीथेन भगवत्पूजापूर्वकं स्तुतिकरणम्	८१
	नीलगिरिमहिमवर्णनम्	८२
२३	द्वयस्य सुबाहुराजपालितचक्राङ्कनगरं प्रत्यागमनम्	८४
	सुबाहुराजात्मजेन दमनेनाश्वबन्धनम्	८५
	प्रतापाग्युद्दमनयोर्द्वयवर्णनम्	८७
२४	दमनपुष्कलयोर्द्वयवर्णनम्	८६
	दमनपुष्कलयोर्मध्ये हस्तकौशलवर्णनम्	९१
२५	सुबाहोः सैन्येन सह युद्धभूमिप्रत्यागमनवर्णनम्	९३
२६	सुमतिमन्त्रिणा शत्रुप्रभृति सुबाहुषडनिरूपणम्	९५
	लक्ष्मीनिधिमुक्तेयोर्द्वयवर्णनम्	९७
२७	चित्राङ्गपुष्कलयोर्द्वये चित्राङ्गवधवर्णनम्	९६
२८	चित्राङ्गवधात्सुबाहुराज्ञः पुत्रशोकः	१०२
	सुबाहुदनुमतोर्द्वयवर्णनम्	१०५
२९	सुबाहुराशत्रुप्रसमागमवर्णनम्	१०७
	राश्रुप्रस्य सुबाहुना सह निर्याणम्	१०६
३०	अश्वसमेतस्य शत्रुप्रस्य तेजः पुरम्प्रतिगमनम्	११०
	भृतम्भरन्तृप्रस्य वृत्तान्तवर्णनम्	१११
	जनकवृत्तान्तवर्णनम्	११३
३१	जनकस्य नगरमार्गगतनकारणवर्णनम्	११५
	गोपूजाविधिकथनम्	११७
३२	सत्यव्रतराजवृत्तान्तवर्णनम्	११६
३३	विशुन्मालिराक्षसेनाश्वद्वरणम्	१२१

३३	विद्युन्मालिनोवधाय शत्रुघ्नसन्निकैः प्रतिष्ठाकरणम्	१२३
३४	विद्युन्मालिवधवर्णनम्	१२४
	विद्युन्मालि राक्षसेन सह युद्धवर्णनम्	१२७
	विद्युन्मालिराक्षसपराजयवर्णनम्	१२६
३६	देवातीरे आरण्यकांश्रमेऽश्वस्यगमनम्	१३१
	आरण्यकेन रामनाममहिमवर्णनम्	१३३
३६	आरण्यकेन लोमशमहिर्षिप्रोक्तसमयसमेत रामचरित्रवर्णनम्	१३६
३७	आरण्यकस्यायोध्यायामागमनम्	१४१
३८	नर्मदाह्रदेऽश्वस्य निमज्जनम्	१४६
३९	नर्मदाह्रदे शत्रुघ्नपुष्कलहनुमताम्भवेशाकथनम्	१४७
३९	अश्वस्य देवपुरम्प्रतिगमनम्	१४६
४०	शिवेन सह वीरमणेर्मन्त्रकरणम्	१५१
४०	वीरमणिना सह युद्धाय शत्रुघ्नस्य निश्चयः	१५२
४०	वीरमणिवृत्तान्तवर्णनम्	१५५
४१	रुक्माङ्गदस्य पुष्कलेन सह युद्धम्	१५६
४२	पुष्कलेन वीरमणिना सह तुमुलयुद्धकरणम्	१५६
४२	वीरमणिपराभववर्णनम्	१६३
४३	वीरमन्त्रेण युद्धे पुष्कलस्य वधकरणम्	१६४
४३	शत्रुघ्नपराजयवर्णनम्	१६७
४४	शिवेन सह हनुमतो युद्धम्	१६८
४४	हनुमता द्रोणाचलानयनायगमनम्	१७१
४५	द्रोणाचलान्मृतसङ्घीवनीमानीय पुष्कलादीनां सङ्घीवनम्	१७३
४५	पुनः शिवशत्रुघ्नयुद्धवर्णनम्	१७६
४५	शङ्करेण	१७७

४७	हेमकूटपर्वतेऽश्वगमनम्	१७६
	शत्रुघ्नवृष्टेन शौनकेनाश्वगाप्रसम्भकारणकथनम्	१८१
४८	शत्रुघ्नाय शौनकेन नानाकर्मविपाककथनम्	१८३
	अश्वस्य मुक्तित्वर्णनम्	१८७
४९	सुरथराजपालितकुण्डलपुरेऽश्वस्य गमनम्	१८८
	सुरथेनाश्वप्रदणम्	१८९
	सुरथवृत्तान्तवर्णनम्	१९१
५०	शत्रुघ्नेन सुरथम्प्रति दौत्येनाह्वदमेष्टं	१९२
	अह्वदसुरथसम्वादावर्णनम्	१९३
५१	चम्पकाख्ये राजपुरेण सह पुष्यलैः	१९६
	हनूमता पुष्कलस्य मोचनम्	१९६
५२	सुरथहनूमतोः सम्वाद्पूर्वकं भयङ्करं युद्धम्	२००
	रामाश्रेण सुरथकृतहनूमद्वन्द्वनम्	२०३
५३	सुरथकृतसर्वरामयोधवन्दनम्	२०४
	वन्दनान्मुक्तये हनुमत्कृतरामस्तीप्रम्	२०५
५४	पात्मीषयाममे लयेनाश्ववन्दनम्	२०७
५५	पात्स्यायनस्य सीतात्यागविषयप्रश्ने शेषेण लक्ष्मणान्तवर्णनम्	२०९
	प्रजाप्रेमजिज्ञासया नगरे रात्रौ चारगमनम्	२११
	चारैः पुरे जनमुदाश्रामकीर्तिप्रवणम्	२१३
५६	प्रातःकाले चारैः सभामागत्य रामाय राजकोटिकथनम्	२१५
	रामाय भरतेन सह सम्वाद्बर्णनम्	२१७
५७	सीताया भर्तृवियोगकारणकथनम्	२१९
	राजभरत पूर्वजन्मवृत्तान्तवर्णनम्	२२१
५८	भरतस्य सीतात्यागाज्ञाप्रतीकारे शत्रुघ्नायाज्ञाकरणम्	२२४

८	सीतात्यागार्थं लक्ष्मणायाहाकरणम्	२२५
	सीतालक्ष्मणसम्वाद्दर्शनम्	२२६
६	सीतालक्ष्मणसम्वाद्दर्शनम्	२३०
	लक्ष्मणेन धने सीतात्यागः	२३१
	वाल्मीकिना सीतासान्त्वनम्	२३३
०	शत्रुघ्नसेनानिनः कालजितो लवेनयुद्धदर्शनम्	२३५
१	शत्रुघ्नलवयोरुत्तुमुलसङ्ग्रामदर्शनम्	२४०
	लवस्य पुष्कलेन सह युद्धम्	२४१
२	शत्रुघ्नेन सह घोरयुद्धे लवस्य मूर्च्छादर्शनम्	२४३
	शत्रुघ्नलवयोस्तुमुलयुद्धदर्शनम्	२४५
३	लवस्यपतनात्सीतया शोककरणम्	२४६
०	कुशास्य महाकालपुरात्प्रत्यागमनम्	२४७
०	शत्रुघ्नकुशायोर्युद्धम्	२४८
४	कुशेन वद्वौ हनूमत्सुग्रीवौ सीतायै प्रदक्ष्य युद्धवृत्तान्तनिवेदनम्	२५१
०	कुशलवाभ्यां हनूमत्सुग्रीवबन्धनम्	२५३
०	सीताह्वया कुशलवाभ्यामश्वस्यत्यागकरणम्	२५५
५	अश्वेन सह शत्रुघ्नादीनामयोष्याम्प्रत्यागमनम्	२५६
०	मन्त्रिणा रामाय जैत्रयात्रा वृत्तान्तकथनम्	२५८
६	रामस्य वाल्मीकिना सह सम्वादः	२६१
०	सीतालक्ष्मणसम्वाद्दर्शनम्	२६५
०	सीताह्वया कुशलवयो रामसमीपे गमनम्	२६७
०	वाल्मीकिप्रेरणया कुशलवाभ्यां रामचरित्रगानम्	२६८
०	ब्रह्माह्वया वाल्मीकिनाभाविरामायणवर्णनम्	२७१
०	लक्ष्मणेन सह सीतायाः श्रीरामयज्ञमण्डपथागमनम्	२७२

६७	हयस्य पूर्वजन्मवृत्तान्तकथनम्	२५५
६८	रामस्य यज्ञान्तस्तानम् रामाश्वमेधपठनश्रवणमाहात्म्यवर्णनम्	२७७ २७६
६९	श्रीकृष्णचरित्रवर्णनम् श्रीकृष्णक्रीडास्थानवर्णनम् वृन्दाख्यस्य माहात्म्यवर्णनम् श्रीकृष्णस्य सौन्दर्यकथनम्	२८० २८१ २८३ २८५
७०	श्रीकृष्णपार्षदराणवर्णनम् श्रीकृष्णचरित्रवर्णनम्	२८७ २८९
७१	नारदस्य राधाकृष्णयोर्वृन्दावने दर्शनपूर्वकमाहात्म्यवर्णनम्	२९०
७२	श्रीकृष्णस्य श्रेष्ठमुन्दरीगणकथनम्	२९६
७३	श्रीकृष्णस्वरूपवर्णनपुरः सरं मथुरामाहात्म्यवर्णनम्	३०५
७४	अर्जुनस्य राधास्वरूपदर्शनपूर्वकस्त्रीत्वप्राप्त्या श्रीकृष्णसङ्गवर्णनम् त्रिपुरादेव्या अर्जुनमूर्तिवाच्यम् अर्जुनस्य स्त्रीत्वप्राप्तिवर्णनम् त्रियमुदाऽर्जुनीसम्भाषणम् अर्जुनीराधासम्वादकथनम् भगवन्महिमवर्णनम्	३०६ ३११ ३१३ ३१५ ३१७ ३१९
७५	नारदस्य स्त्रीत्वप्राप्तिवर्णनम्	३२०
७६	श्रीकृष्णस्य संक्षिप्तं गद्यमयं मध्यतपस्यचरित्रम्	३२४
७७	श्रीकृष्णतीर्थवर्णनम्	३३५
७८	बैष्णवगुह्यपूर्वकं शालग्रामशिलाच्छाणादिकथनम्	३३६
७९	बैष्णवानां तिलकधारणाद्यनेकविधिवर्णनम्	३३९
८०	कश्चिदुगे हरिनाममाहात्म्यवर्णनम्	३४६

१	हरिपूजाविधिवर्णनम्	३३६
(श्रीकृष्णमन्त्रार्थवर्णनम्	३५०
२	मन्त्रदीक्षाविधिवर्णनम्	३४४
३	पृन्दावने श्रीकृष्णदेनन्दिनीयलीलावर्णनम्	३५८
	कृष्णाय राधया सह विलादिवर्णनम्	३६३
	वैशाखमाहात्म्यप्रारम्भः	३६६
	नारदात्मरीवसम्प्रादवर्णनम्	३६७
	वैष्णवधर्मकथनम्	३६६
	विष्णुध्यानप्रकारवर्णनम्	३६९
	भक्तिलक्षणभेदवर्णनम्	३६३
	सर्वमासेषु वैशाखस्य महत्त्वम्	३६५
	वैशाखमासप्रतिविधानवर्णनम्	३६८
	वैशाखप्रथमाहात्म्यफलकथनम्	३६६
	वैशाखज्ञानमाहात्म्ये देवशर्मप्राप्त्यवृत्तान्तवर्णनम्	३७१
	अनेकविधपुत्रवर्णनम्	३७५
	सृणुसम्बन्ध्यादिपुत्रकथनपूर्वकं संसारनिःसारतावर्णनम्	३७६
	पुत्रप्राप्तये सुमनया देवशर्मणम्बशिशुसन्निधौ प्रेषणम्	३७८
	देवशर्मणः पूर्वजन्मवृत्तान्तवर्णनम्	३८१
	देवशर्मणो विप्रत्वप्राप्तिकारणवर्णनम्	३८२
	सुमनया सह देवशर्मणो गङ्गावर्तितीर्थसेवनतो विष्णुप्रीत्या	
	सुतप्राप्तिः	३८५
	वैशाखसेवनफलवर्णनम्	३८७
	दिवोदासराजपुत्र्याः कथनम्	३८८
	वैशाखमासे देवास्नानोपदे	३८८



- १०५ श्रीरामस्य पुष्करेण श्रीरङ्गनगरप्रतिगमनम्
 रामाय वैकुण्ठप्रति गमनम्
 रामलक्ष्मीगम्यावर्षणम्
 सादृकालनिर्णयवर्णनम्
 शिवलिङ्गमाहात्म्यवर्णनम्
 धनञ्जयविप्रकथानकम्
 भस्मदानमाहात्म्यवर्णनम्
- १६ भस्ममाहात्म्यवर्णने कस्यविच्छूनोमुक्तिः
 शुनः पूर्वजन्मवृत्तान्तवर्णनम्
 पत्या सहगमनकर्तृ स्त्रियामाहात्म्यकथनम्
 भस्ममाहात्म्यवर्णनम्
- १७ भस्ममाहात्म्ये कस्यपाटयिवृत्तान्तवर्णनम्
 वीरभद्रकथानकम्
- १८ भस्मनिर्माणविधानकथनम्
- १९ भस्मग्रहणधारणपुण्यनिरूपणम्
- २० शिवलिङ्गार्चनमाहात्म्यवर्णनम्
 इश्वराकुआक्षणचरित्रवर्णनम्
 शिवलिङ्गार्चननियमवर्णनम्
- २१ अग्निमुखामिधशिवराजवृत्तान्तवर्णनम्
 काराङ्किकराजः कस्याश्चिद्देश्यायाश्चवृत्तान्तः
- २२ शिवनाममाहात्म्यवर्णनम्
 विधृताभिघट्टपचरित्रवर्णनम्
 शिवनाममाहात्म्ये देवरातमुतायाः षड्भाया वृत्तान्तवर्णनम्
 गौरीकृत सोमधारप्रतवर्णनम्

११७ गौतमपृष्टवृत्तान्तवर्णनम्
 महृणक पुत्रस्याकथस्यवृत्तान्तवर्णनम्
 रामकृत कौरव्यामारिकभाट्टविधिः
 धादकाले फलयचिदभ्यागतस्यागमनम्
 तेनाऽतिथिना रामसीतयोः सत्यपरीक्षणम्
 अन्यायार्जितद्रव्येण वैपपूजाकस्तुः किलियप्रधानिः
 पुराणवाचकपूजाकथनम्

॥ समाप्तैवा पातालव्यण्डस्य विषयानुक्रमणिका ॥

शुभमस्तु

धीगणेशायनमः ।

धीशुन्देवतावेनमः ।

धीशुन्दरणाविम्बान्या नमः ।

पाद्मपुराणम्

अथ पञ्चमं पातालखण्डम्

प्रथमोऽध्यायः

रामाश्वमेधनाग्निरथनाशम्भः

नागायणे नमस्कृत्य नरंशैव नतीक्षमम् । देवीं सारस्वतीं व्यातं ततो जपमुदीरयेत् ॥

क्षरण्य ऊचुः ।

धृते नन्दे महाभाग ! श्वर्गखण्डं मनोहरम् । स्वस्तौऽशुना पशुध्वन्टीरामचरितं हि नः

मूल उवाच ।

अथैकदा धराधारं पृष्टवान्भुक्तगोश्वरम् । पात्मन्यापनो मुनिवरःकथामेतां सुनिर्मलात् ॥

धोषात्मन्यायत उवाच ।

शेषश्रुताःकथाम्स्वस्तौ जगरत्सर्गलयादिषुः । भृगोलक्ष्मणोत्तरेऽथ श्योतिषकविनिर्णयः

मदलक्ष्यादि गृहीतां पृथक्त्वस्वविनिर्णयः । नानागजचरित्राणि कथितानि त्वयाऽनघ

सूर्यवंशजापानां च राज्ञो धारित्रमद्भुतम् । तत्रातेकमहापापहरा रामकथा स्तुताः

सम्य धीरस्य रामस्य हृदयैर्धकथा धृता ।

संक्षेपतो मया त्वत्सन्तामिच्छामि सविस्तराम् ॥ ७ ॥

या धृता संस्मृता श्लोका महापातकहारिणी ।

विन्ति तार्थप्रदात्री च भक्तवित्तप्रदोपदा ॥ ८ ॥

शेष उवाच ।

धन्योऽसि द्विजवर्य ! त्वं यस्य ते मतिरीदृशी । रघुवीर्यद्वन्द्वमकरन्दस्पृहावती ॥
यदन्ति मुनयःसर्वे साधूनां सङ्गमं परम् । यस्मात्पापक्षयकरी रघुनाथकथा मयेत् ॥
त्वया मेऽनुग्रहःसृष्टो यद्रामःस्मारितःपुनः । सुरासुरकिरीटीघमणिनीराजिताङ्घ्रिकः ॥

रावणारिकथावाङ्मौ मशको मादृशःकियान् ।

यत्र ब्रह्मादयो देवा मोहिता न विदन्त्यपि ॥ १२ ॥

तथापि भो मया तुभ्यं वक्तव्यं स्वीयशक्तितः ।

पक्षिणः स्वर्गतिं श्रित्वा खे गच्छन्ति सुविस्तरे ॥ १३ ॥

चरितं रघुनाथस्य शतकोटिप्रविस्तरम् । येषां वै यादृशी बुद्धिस्ते यदन्त्येव तादृशम्
रघुनाथसतीकीर्तिर्मद्वुद्धिनिर्मलीमसाम् । करिष्यति स्वसम्पर्कात्कनकं त्वनलो यथा

सूत उवाच ।

इत्युक्त्वा तं मुनिवरं ध्यानस्तिमितलोचनः ।

ज्ञानेनालोकयाञ्जके कथां लोकोत्तरां शुभाम् ॥ १६ ॥

गद्गदस्वरसंयुक्तो महाहर्षाङ्घ्रिनाङ्गकः । कथयामास पिशदां कथां दाशरथेःपुनः ॥

शेष उवाच ।

सङ्क्षेपेरे विनिश्चये देयदानयदुत्पदे । भूपसरोगणघत्राश्रजचन्द्रम कान्तिहर्तरि ॥ १८ ॥

सुगःसर्वे सुखं प्रापुग्निद्रप्रभृतयस्तदा । सुखं प्राप्ताःस्तुतिं चक्रुर्दासयत्प्रणतिं गताः ॥

सद्गुणां च प्रतिष्ठाप्य धर्मगुणैः यिमीषणम् । सीतयासहितो रामःपुष्पकं समुपाश्रितः ॥

सुर्धौवदनुमत्सीतालक्ष्मणैस्संयुतस्तदा । लङ्कामपरयदु षडुधा मयायाकारनोरणाम् ॥

दृष्ट्वाऽशोकवनं तत्र सीताम्भानं शुभूच्छं ह ।

त्रिपलाग्नत्र वृक्षांश्च पुष्यिताम्कोरबैरुंतात् ॥ २२ ॥

शरसातोतिः समाचीर्णांमृतामिहंनुमद्रयाम् ।

एवं सर्वं पितृकपालु रामः प्रापाम्बुतीं प्रति ॥ २३ ॥

सचिपैरवगात्रिग्रीहोरगुणैः । मयादि देयैःसदिनः स्वीयर्णोपविमातर्न

देवदुन्दुगिनिर्घोषाञ्छृण्वञ्छ्रोत्रसुखावहान् ।

यथैवाप्सरसां नृत्यैः पूज्यमानो रघूत्तमः ॥ २५ ॥

सीतायै दर्शयन्मार्गं तीर्थान्याश्रमवन्ति च । मुनींश्च मुनिपुत्रांश्च मुनिपत्नीःपतिव्रताः
यत्र यत्र कृतायासाः पूर्वं रामेण धीमता । तान्सर्धान्दर्शयामास लक्ष्मणेन समन्वितः
इत्येवं दर्शयंस्तस्यै रामोऽद्राक्षीत्स्वकां पुरीम् । तस्याः पुनःसमीपे तु नन्दिग्रामं ददर्श ह
यत्र वै भर्तुः राजापालयन्धर्ममास्थितः । भ्रातृवियोगजनितं दुःखविह्वलं धहन्यहु ॥ २६

गतशार्थी ब्रह्मवारी जटाबलकलसंयुतः ।

शृशाङ्गयष्टिर्दुःखार्तःकुर्वन्ग्रामकथां मुहुः ॥ २७ ॥

यवान्नमापे नो भुङ्क्ते जलं पिबति नो मुहुः ।

उद्यन्तं सवितारं यो नमस्कृत्य प्रयीति च ॥ २१ ॥

जगन्नेत्र ! सुरस्वामिन्दर मे दुष्कृतं महत् । मर्त्ये रामवन्द्योऽपि जगत्पूज्यो धनं ययी
सीतया सुकुमाराङ्गया सेव्यमानोऽटवीं गतः ।

या सीता पुष्पपर्यङ्के घृन्तमासाद्य दुःखिता ॥ २३ ॥

या सीता रविस्तपां कदापि प्राप नो सती । मर्त्ये जानकी सा च प्रत्यरण्यां भ्रमत्यहो
या सांता राजवृन्दैश्च न दृशा नयनेः कदा । सा सीता दृश्यते नूनं किरातैः कालरूपिभिः

या सीता मधुरं त्वग्न्नं भोजिता न धुमुक्षति ।

सा सीताऽद्य धनस्थानि फलानि प्रार्थयत्यहो ॥ २६ ॥

इत्येवमन्वहं सूर्यमुपस्थाय घट्पदः । प्रातः प्रातर्महाराजो भरती रामवह्नमः ॥ २७ ॥

यश्चोच्यमानः सचिरीः समदुःखमुखैर्धुषैः । नीतिज्ञैः शास्त्रनिपुणैरिति प्रीयान् च तान् नृपः ॥

अमात्वा दुर्भगां मां विः प्रभूतं पुण्याधमम् । यश्चर्ममज्जो रामो धनं प्राप्याधसीदति ॥

दुर्भगस्य मम प्रस्थाः पापमाज्जनमादरात् ।

करोमि रामवन्द्याङ्घ्रिं स्मारं स्मारं सुमन्त्रिणः ॥ ४० ॥

धन्या सुमित्रा मुनरां धीःसूक्ष्मपतिप्रिया ।

यस्यास्तनुजो रामस्य चरणौ सेवतेऽन्वहम् ॥ ४१ ॥

यत्र प्रामे स्थितो नूनं भरतो भ्रातृघटसलः । विलारं प्रकरोत्मुञ्च्यैस्त्वं प्रामं सददर्शं ।
इति श्रीपाद्मपुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषपादस्यायनसंवादे रामाभ्यन्तरे रघुनायस्य
भरतापासनन्दिग्रामदर्शनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥



द्वितीयोऽध्यायः

रामप्रहितस्य भारतेर्भरतं प्रत्यागमनम्

शेष उवाच ।

अथ तदर्शनोत्कण्ठा विह्वलीकृतचेतसा । पुनःपुनःस्मृतो भ्राता भरतो धार्मिकाप्रणीः
उवाच च हनूमन्तं बलघ्नन्तं समीरजम् । प्रस्फुरद्दशनव्याजचन्द्रकान्तिहतान्धकः ॥

शृणु धीर हनूमंस्त्वं मद्गिरं भ्रातृनोदिताम् ।

चिरन्तनवियोगेन मदुगदीकृतचिह्नलाम् ॥ ३ ॥

गच्छतं भ्रातरं धीर समीरणतनूद्भव ! । मद्द्वियोगवृशां यष्टिं घपुषो विभ्रतं हृदाम् । ४ ।
यो बल्कलं परीघत्ते जटां धत्ते शिरोरुहे । फलानां भक्षणमपि न कुर्याद्विरहातुरः ॥
परस्त्री यस्य मातेष लोष्टवत्काञ्चनं पुनः । प्रजाः पुत्रानिषो द्रक्षेद्द्वान्धवो मम धर्मघित् ।
मद्द्वियोगजटुःखाग्निज्वालादाग्धकलेवरम् । मदागमनसन्देशपयोवृष्ट्याऽशुसिञ्चतम् ॥ ७ ॥
सीतया सहितं रामं लक्ष्मणेन समन्वितम् । सुग्रीवादि कपीन्द्रैश्च रक्षोभिःसविभीषणैः
प्राप्तं निवेद्य सुखात्पुष्पकासनसंस्थितम् ।

येन मे सोऽनुजः शीघ्रं सुखमेति मदागमात् ॥ ६ ॥

इति ध्रुत्वा ततो पाक्यं रघुवीरस्य धीमतः । जगाम भरतावासं नन्दिग्रामं निदेशकृत् ।
गत्या स नन्दिग्रामं तु मन्त्रिवृद्धैःसुसंयुतम् । भरतं भ्रातृचिरहृत्किञ्चनं धीमान्दर्श ॥ ६ ॥
कथयन्तं मन्त्रिवृद्धाभ्रामचन्द्रकथानकम् । तदीयपदपायोजमकरन्दसुनिर्मरः ॥ १२ ॥
नमश्चकार भरतं तं नन्दिग्रामं विना । निपात्य सख्यं तं नन्देन विनिर्दिष्टम् ॥

दृष्ट्वा भरतःशीघ्रं प्रत्युत्थाय कृताञ्जलिः । स्वागतं चेतिदोषाच्च रामस्य कुशलं च
इत्येवं घटतस्तस्य भुजो दक्षिणतोऽस्फुरत् ।

हृदयाच्च गतःशोको हर्षास्यैःपूरिताननः ॥ १५ ॥

चिलोक्य तादृशं भूपं प्रत्युवाच कपीश्वरः ।

निकटे हि पुरःप्रातं विद्धि रामं सलक्ष्मणम् ॥ १६ ॥

पामागमनसन्देशामृतसिक्तकलेवरः । प्रापयद्द्वर्षपुरं हि सहस्रास्यो न वेदुम्यहम् ॥१७॥

जगद् मम तन्नास्ति यत्तुभ्यं दीयते मया । दासोऽस्मि जन्मवर्धन्तं रामसन्देशहारक !
वसिष्ठोऽपिशृहीत्वाऽभ्यं मन्त्रिवृद्धाःसुहृदिता । जमुस्ते रामचन्द्रं च हनुमद्दर्शिताऽध्वना

दृष्ट्वा दूरात्समायान्तं रामचन्द्रं मनोरमम् ।

पुष्पकासनमध्यस्थं स सीतं सहलक्ष्मणम् ॥ २० ॥

रामोऽपि दृष्ट्वा भरतं पादचारेण सङ्गतम् । जटावलकलकौपीनपरिधानसमन्वितम् ॥

अमात्यान्भ्रातृवेषेण समवेपाञ्जटाधरान् । नित्यं तपःक्लिष्टया कृशरूपान्दर्शो ह ॥

रामोऽपि चिन्तयामास दृष्ट्वा चै तादृशं नृपम् ।

अहो दशरथस्यायं राजराजस्य धीमतः ॥ २३ ॥

पुत्रःपदातिरापाति जटावलकलवेषभृत् । न दुःखं तादृशं मेऽन्यद्द्वन्मध्यगतस्य हि ॥

यादृशं मद्रियोनेन चैतस्य परिवर्तते । अहो पश्यत मे भ्राता प्राणात्प्रियतमःसखा ॥

धृत्या मां निकटे प्राप्तं मन्त्रिवृद्धैःसुहृदितः ।

द्रष्टुं मां भरतोऽभ्येति वसिष्ठेन समन्वितः ॥ २६ ॥

इति घुघनरपतिःपुष्पकान्तभसोऽङ्गणात् । विभीषणहनूमद्व्यां लक्ष्मणेन कृतादरः ॥

यानादपतताराशु विरहङ्गिन्नमानसः । भ्रातर्भ्रातःपुनर्भ्रातर्भ्रातर्भ्रातर्भ्रातर्भ्रातः ॥ २८ ॥

दृष्ट्वा समुत्तीर्णमिमं रामचन्द्रं सुरैर्युतम् । भरतो भ्रातृविरहङ्गिन्नं धीमान्दर्शो ह ॥

हर्षाधूणि प्रमुञ्चंश्च दण्डवत्प्रणनाम ह । रघुनाथोऽपि तं दृष्ट्वा दण्डवत्पतितं भुवि

उत्थाप्य जगृहे दीर्घ्यां हर्षालोकसमन्वितः ॥ ३० ॥

उत्थापितोऽपि हि भृशं नोदतिष्टदुदग्मुहुः । रामचन्द्रपदाम्बोजप्रदणासक्त्याद्भृत् ॥

मरत उवाच ।

राजास्य दूषण्यपापिनो मे ह्यो द्रु । रामन्वद्र ! महापादो काठक्याकठनातिने
ने पिदेहजापापापिणो ब्रूममम्यत । स तत्र मरणो राम मने मन्नाम मन्ने ।
गुमपाऽधुमुक्तो धीन परिचय गुन गुनः । प्राञ्जलिगुस्तस्यार्थो हर्षविद्विजाननः ।
रघुनाथस्तमनुजं परिच्यार ह्यानिधिः ।

प्रणम्य च महामन्त्रिगुरुवातापृच्छ्य सादरम् ॥ ३१ ॥

रतेन रामे स्यात्ता पुण्यकारणमाश्रितः । सीतां ददर्श भारतो स्यात्पूर्वनामनिन्दितः
नासूयामिपात्रैः किं सोपागुद्री चरुद्रव्यः । पतिमनो जनकजाममम्यत ननाम च
गतःक्षमस्य यदर्थं मयावृत्तममुदिता । स्पष्टसदृश्यपतिपराःसर्वेषां साधुकारिकाः
तानययपि मदाभागा देवर्षीक्ष्य सादरम् । भारीभिरनियुग्याय समपृच्छन्नामप्य
पेमानपत्माकदास्ते सर्वे नमसोऽङ्गणे । क्षणादालोकयाश्चन्द्रनिकटे म्यपितुःपुरी
ति धीपात्रे महापुराणे पञ्चमेपातालगण्डे शैव्यातस्यायनसंपादे रामायमेधे सा
राजधानीदर्शनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ।

तृतीयोऽध्यायः

रामस्य अयोध्यायां प्रवेशः

शेष उवाच ।

दृष्ट्वा रामो राजधानीं निजलोकनिवासिताम् । जहर्षे मतिमान्वीरधिरदर्शनलाल
भरतीऽपि स्वकं मित्रं सुमुखं नगरं प्रति । प्रेषयामास सचिदं नगरोत्सवसिद्धये
भरत उवाच ।

कुर्वन्तु लोकास्त्वरितं रघुनाथागमोत्सवम् । मन्दिरे मन्दिरे रम्यं कृतकौतुकचित्रं
विषांशुका राजमार्गाश्चन्दनद्रवसेचिताः । प्रसूनभरसङ्घलसा हृष्टपुष्टजनावृताः ॥ १

विचित्रवर्णध्वजमा चित्रिताखिलस्वाङ्गणाः ।

मेघागमे धनुस्त्रिं पश्यन्त्वेव घलीमुखाः ॥ ५ ॥

प्रतिगेहं तु लीकानां फारयन्त्वगरूक्षणम् ।

यद्भूमं धीक्ष्य शिखिनो नृत्यं कुर्वन्ति लीलया ॥ ६ ॥

हस्तिनो मम शैलामा नाधोरण सुयन्त्रिताम् । विचित्रयन्तु बहुशो गैरिकाद्युपधातुभिः
धाजिनश्चित्रिता भूयःसुशोभन्तु मनोजवाः । यद्देगवीक्षणादेव गर्वं त्यजति स्वर्हयः ॥
कन्याःसहस्रशोरम्याःसर्वाभरणभूषिताः । गजोपरि समारूढा मुक्ताभिर्विकिरन्तु च
ब्राह्मण्यःपात्रहस्ताश्च दूर्धा हारिद्रिसंयुताः । सुधासिन्यो महाराजं रामं वीराजयन्तुताः
फौसत्या पुत्रसंयोगसन्देशविधुरा सती । हर्षं प्राप्नोतु सुररुशा तदीक्षणसुलालसा ॥
इत्येवमादि रचनाः पुरशोभाविधायिकाः । करोतु जनता हृष्टा रामस्यागमनं प्रति ॥
शेष उवाच ।

इति श्रुत्वा ततो धाक्यं सुमुखो मन्त्रचित्तमः । प्रययी नगरीं कर्तुं हतकौतुकतोरणाम्
गत्वाऽप्य नगरीं तां वै मन्त्री तु सुमुखाभिधः ।

व्यापयामास लोकानां रामागममहोत्सवम् ॥ १४ ॥

लोकाःश्रुत्वा पुरीं प्राप्तं रघुनाथं सुहर्षिताः । पूर्वं तदीयविरहव्यक्तभोगसुखादयः ॥१५
ब्राह्मणा घेदसम्पन्नाःपवित्रा दर्मपाणयः । धौतोत्तरीय वलिता जग्मुःश्रीरघुनाथकम्
क्षत्रिया ये शूरतमा धनुर्घाणधरा घराः । सङ्ग्रामे बहुशो धीरा जेतारो ययुरप्यसुम् ॥
वैश्या धनसमृद्धाश्च मुद्राशोभितपाणयः । शुभ्रवस्त्र परीधाना धमिजमुर्वेश्वरम् ॥

शूद्रा द्विजेषु ये भक्ताः स्वीयाचारसुनिष्ठिताः ।

घेदाचाररता ये वै तेऽपि जग्मुः पुरीपतिम् ॥१६॥

ये ये वृत्तिकरा लोकाःस्वे स्वे कर्मण्यधिष्ठिताः ।

स्वकं घस्तु सप्तदाप ययुः श्रीरामभूपतिम् ॥ २० ॥

इत्थं भूपतिसन्देशात्प्रमोदाप्लवसंयुताः । नाताकौतुकसंयुक्ता धाजग्मुर्मनुजेश्वरम् ॥
रघुनाथोऽपि सकलैर्देवतैःस्वस्वयानतैः । परीतःप्रदिवेशोच्चैःपुरीं रचितमोहनाम् ॥

प्लवङ्गाः प्लवनेयुक्ता आकाशपथचारिणः ।

स्वस्वशोभा परीताङ्गाश्चानुजग्मुःपुरोत्तमम् ॥ २३ ॥

एकादशरुद्धाशु नरयानमधारहत् । सीतयासहितो रामःपरिवारसमावृतः ॥ २४ ॥

तोष्यां प्रविशेशय्य हृतकौतुकतोरणाम् । हृष्टपुष्ट जनाकीर्णामुत्सवैःपरिभूषिताम्

णापणवभेर्यादि धादित्रैराहतैर्भृशम् । शोभमानःस्तूयमानःसूतमागधवन्दिभिः ॥२६॥

राघव रामेति जय सूर्य कुलाङ्गद । जय दाशरथे देव जयताह्लोकनायक ! ॥२७॥

इति शृण्वञ्छुभां घाचं पौराणां हर्षिताङ्गिनाम् ।

रामदर्शनसञ्जात पुलकोद्भेदशोभिनाम् ॥ २८ ॥

वेवेश घरं मागं रथ्याचत्वरभूषितम् । चन्दनोदकसंसिक्तं पुष्पपल्लवसंयुतम् ॥२९॥

तदा पौराङ्गनाःकाश्चिदुगघाक्ष विलमाश्रिताः ।

रघुनाथस्वरूपेक्षा जातकामा अघाब्रुघन् ॥ ३० ॥

पौराङ्गना ऊचुः ।

घन्या अभूवन्वत्त मिल्हकन्या घनेषु या राममुखारविन्दम् ।

स्यलोचनेन्द्रीयरकैरघापियन्स्थभाग्यसञ्जातमहोदया शशाः ॥ ३१ ॥

घन्यं मुप्यं पश्यत धीरधाम्न धीरामदेघस्य सरोजनेत्रम् ।

यद्दर्शनं घातमुग्धाःसुरा अपि प्रापुर्महद्भाग्ययुता घयं त्वहो । ३२ ॥

एतन्मुप्यं पश्यत स्यादहासं किराट्मशोभि निजोत्तमाङ्गम् ।

बन्धूकधिक्कारलसच्छविप्रदं दन्तच्छदं विस्रतमुष्बनासम् ॥ ३३ ॥

इति गदितपर्तीस्ताःस्नेहमारुण रामो मलिनदलसदृशैर्नेत्रपातैर्निरीक्ष्य ।

निगिलगुहरनूनप्रेममारं मृलोकं अननिगृहमियेष प्रोषिताङ्गिन हृष्टः ॥ ३४ ॥

इति धीपाप्मेमहापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषयात्मन्यायनसंवादे रामाभ्यमेधे

रघुनाथस्य पुरप्रवेशानं नाम तृतीयाध्यायः ॥ ३ ॥

चतुर्थोऽध्यायः

रामविभोगाद्राममातुर्विलापकरणम्

घातस्यायन उवाच

भुजगाधीश्वरेशान! धराभारधरक्षम ! । शृण्वेकं संशयं मह्यं कृपया कथयस्व तम् ॥१॥
रघुनाथस्य गमनं घनंप्रति यदाह्लाभूत् । तदा प्रभृति देहेन स्थिता शून्येन चेतसा ॥२॥
तद्विप्रयोगविधुरा कृद्रदेहातिदुःखिता । सुमुखान्मन्त्रिणःश्रुत्वा रघुनाथं समागतम् ॥३॥
कथं जडर्ष किमभूत्कीदृशं तत्र विहितम् । रामचन्द्रस्य सन्देशहर्तारं किमुवाच सा ॥
पतं मे संशयं छिन्धि रघुनाथ गुणोदयम् । यथावच्छृण्वते मह्यं कथयस्व प्रसादतः ॥

शेष उवाच ।

साधु वृष्टं महाभाग द्विजवर्यं पुरस्कृत । तन्मे निपदितःसाक्षाच्छृणुष्वैकमनाःकिल ॥६॥

सा वै तद्वदनाम्भोजच्युतं राशगामामृतम् ।

पीत्वा पीत्वा बभूवाहो स्यगिताङ्गेन विह्वला ॥ ७ ॥

किं मे स्वप्नो विमूढायाः किं वा भ्रमकरं घचः । मम वै मन्दभाष्यायाःकथं रामेक्षणंपुनः
चतुना तपसा कृत्वा प्राप्तोऽयं वै सुतःशिशुः । केनचित्मम पापेन विप्रयोगं गतःपुनः ॥
सुमन्त्रिन्कुशली रामःसीता लक्ष्मणसंयुतः। कथं मां स्मरते धीरो घनचारीसुदुःखिताम्

इति सा विललापोच्चै रघुनाथस्मृतिं गता ।

न विवेद् निजं किञ्चित्पार्ष्णीयं विमोहिता ॥ ११ ॥

सुमुखोऽपि तथा दृष्ट्वा दुःखितां मातरं भृशम् ।

वीजयामास घासोम्रैःसंशमाप च सा पुनः ॥ १२ ॥

उवाच जननीं सौम्यं घचो हर्षकरं सुदुः । रघुनाथागमस्मारदृष्टं तां व्यदधात्पुनः ॥

मातर्विद्धि गृहं प्राप्तं रघुनाथं सलक्ष्मणम् ।

सीतया सहितं पश्य चाशीर्मिरमियुद्धस्य च ॥ १४ ॥

तथ्यं घचःश्रुत्वा सुमुखेन प्रभाषितम् । यादृशं हर्षमापेदे तादृशं घेदुर्मयहं न हि ॥
 इय चाजिरेप्राप्ता रोमाञ्चिततनूरुहा । हर्षविह्वलिताङ्गध्रु सुञ्चन्ती राममैक्षत ॥
 तावत्सरामो राजेन्द्रो नरयानमधिधितः ।
 प्रातःस्वमातुर्भवन् कैकेय्याःसुनयाःपुरः ॥ १७ ॥
 कैकेय्यपि त्रपाभारनम्रा रामं पुरःस्थितम् ।
 नोवाच किञ्चिन्महतीं चिन्तां प्रातपती मुहुः ॥ १८ ॥
 सूर्यबंधशध्वजो रामो मातरं वीक्ष्य लज्जिताम् ।
 उवाच सान्त्वयंस्तां च वाक्यैर्विनयमिश्रितैः ॥ १९ ॥
 मया घनं गत्वा सर्वमाचरितं तथा । अधुना करवै किं वा त्वदाज्ञातो जनन्यहो
 न्यूनं कृतं नास्ति कथं मां नेक्षसे पुनः । आशीर्भिरभिनन्द्यैनं भरतं मां च वीक्ष्य
 श्रुत्वापि तद्वाक्यं सा नम्रयदनाऽनघ । शनैः शनैः प्रत्युषाच राम गच्छस्वमालयम्
 रामोऽपि श्रुत्वा घचनं जनन्याः पुरुषोत्तमः ।
 नमस्कृत्य ययोर्गेहं सुमित्रायाः कृपानिधिः ॥ २३ ॥
 सुमित्रापुत्र सहितं रामं दृष्ट्वा महामनाः ।
 चिरंजीव चिरंजीव ह्याशीर्भिरिति चाम्यघात् ॥ २४ ॥
 तुभ्यराममद्रोऽपि चरणौ प्रणिपत्य च । परिष्वज्य मुदायुक्तो जगाद घचनं पुनः ॥
 गर्भे ममन्नाश्रा केनापि न कृतं तथा । यथायमकरोद्धीमात्मम दुःखापनोदनम् ॥
 वणेन हता सीता मयापत्प्राप्यते पुनः । मातस्तन्सर्वमाषिद्धि लक्ष्मणस्य विचेष्टितम्
 नामाशिरमागृहा शिरसा यं सुमित्रया । निजमातुश्च भयनं प्रययौ विबुधैर्दृष्टः ॥
 त्वरं वीक्ष्य कृपितां निजदर्शनलालसाम् । स्वयानादघच्छाशु चरणावग्रहीदरिः ॥
 ता मदर्शनोत्फण्टा विह्वली कृतमानसा । परिष्वज्य परिष्वज्य रामंमुद्रप्रयाप सा
 रीरे रोमहर्षोभूद्गद्गदापागभूत्तदा । हर्षांभूणि तु सोऽरणानि प्रवाहं प्रापुरापदात् ॥
 नतीं वीक्ष्य विनयीं तादृष्ट्वा यमिन्ताम् । कराकल्पपदाकल्परहितां विघ्नतीतनुम् ॥
 किञ्चिन्मयदर्शनाकुपुंसां दृशार्त्तां तां च शोकभाक् ।

दुःपस्य समयो नायमिति मत्वा जगाद ताम् ॥ ३३ ॥

श्रीराम उवाच ।

मातर्मया त्वच्चरणौ चिरकालं न सेवितौ । ततःक्षमस्वापराधं भाग्यहीनस्य वै मम
ये पुत्रा मातापित्रोर्न शुश्रूषायां समुत्सुकाः । ते मन्तव्याः परामातःकीटकारेतसोभवाः

किं कुर्ये जनकाज्ञातो गतो वै दण्डकं वनम् ।

तत्रापि त्वत्कृपापाङ्गात्तीर्णोऽस्मि दुःखसागरम् ॥ ३६ ॥

राघणेन हृता सीता लङ्कायां गमिता पुनः ।

त्वत्कृपातो मया लब्धा तं हृत्वा राक्षसेश्वरम् ॥ ३७ ॥

सीतेयं त्वच्चरणयोःपतिता वै पतिव्रता । सम्भावयाशु चकितां त्वत्पादापितमानसाम्

इति श्रुत्वा तु तद्वाक्यं पादयोः पतितां स्नुषाम् ।

आशीर्भिरमिपुञ्जैनां वभापे तां पतिव्रताम् ॥ ३९ ॥

सीते स्वपतिना साद्धं विरंविलस भामिनि । पुत्री प्रसूय चकुलं स्वकं पावय पावने !

त्वत्सदृश्यः पतिपराः पतिदुःखसुखानुगाः । भवन्तिदुःखभागिन्यो न हि सत्यंजगत्त्रये

विदेहपुत्रि ! स्वकुलं त्वया पावितमात्मना ।

रामपादाब्जयुगलमनुयान्त्या महायने ॥ ४२ ॥

किं चित्रं यत्पुमांसस्तु वैरिकोटिप्रभञ्जनाः ।

येषां गेहे सती भार्या स्वपतिप्रियवाञ्छिका ॥ ४३ ॥

इत्युक्त्वा रघुनाथस्य भार्यामञ्जितलोचनाम् ।

तूष्णीं बभूव हृषिता प्रहृष्टस्वतनूरुहा ॥ ४४ ॥

अथ भ्राताऽस्य भरतःपित्रादत्तं निजं महत् । राज्यं निवेदयामास रामचन्द्राय धीमते

मन्त्रिणस्ते प्रहृष्टाङ्गा दैवज्ञानमन्त्रकोविदान् । आहूय सुमुहूर्तं ते पप्रच्छुःघरमादरात् ॥

शुभे मुहूर्ते सुदिने शुभनक्षत्रसंयुते । अभिषेकं महाराज्ये कारयामासुख्यताः ॥४७॥

ससद्वीपवतीं पृथ्वीं व्याघ्रचर्मणि सुन्दरे ।

लिखित्वोपरि राजेन्द्रो महाराजोऽधितस्थिधात् ॥ ४८ ॥

दिनादेव साभूना मनांसि प्रमुर्द्ध ययुः । दृष्टानां चेतसोऽग्लानिभयत्पक्तापिनाम् ।
 त्रयमनु पतिमनया च पतिमनपरायणाः । मनसाऽपि कदा पार्यं मान्वरन्ति जना मुं
 दैत्या देवास्तथा नागा यक्षासुरामहोरगाः ।

सर्वे न्यायपथे स्थित्वा रामाशौ शिरसा दधुः ॥ ५१ ॥

रौप्यकरणयुक्ताः स्वधर्मसुषुप्तनिवृत्ताः । पिपाचिनोद्गमिना दिनरात्रि क्षणाःशुभाः ।
 पातोऽपि मार्गसंस्थानां यलाग्नाहरते महान् ।

वासांस्यपि तु सूक्ष्माणि तत्र चौरकथा न हि ॥ ५२ ॥

धनदो ह्यर्धिनां रामः कारुण्यञ्च कृपानिधिः ।

भ्रातृभिःसहितो नित्यं गुरुदेवस्तुतिं व्यधात् ॥ ५४ ॥

इति श्रीपात्रे महापुराणे पञ्चमेपातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंवादे रामाभ्यमेधे रघुवरस्य
 राउवाभिपेको नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

पञ्चमोऽध्यायः

सर्वदेवकृतरामस्तुतिः ।

शेष उवाच ।

अध्यामिपिकं रामं तु तुष्टुबुःप्रणताःसुराः । रावणामिधदैत्येन्द्रबधहर्षितप्रानसाः ॥

देवा ऊचुः ।

जय दाशरथे ! सुरार्तिहञ्जय जय दानववंशदाहक ! ।

जय देवघराङ्गनागणग्रहणव्यप्रकरारिदारक ! ॥ २ ॥

सद्यद्दनुजेन्द्रनाशनं कथयो वर्णयितुं समुत्सुकाः ।

प्रलये जगतां तर्ताः पुनर्प्रससे त्वं भुवनेश ! लीलया ॥ ३ ॥

जय जन्मजरादिदुःखकैः परिमुक्त प्रयलोद्धरोद्धर ! ।

जय धर्मकरान्वयाम्बुधौ कृतजन्मद्वजरात्मराज्युत ॥ ४ ॥

तव देववरस्य नामभिवंदुपापा अपि ते पवित्रिताः ।

किमस्ताधु द्विजवर्यं पूर्वकाः सुतनुं मानुपतामुपागताः ॥ ५ ॥

हर विरिञ्चिनुतं तव पादयोर्युगलमीप्सितकाम समृद्धिदम् ।

हृदि पवित्रयवादिक्चिद्वितैःसुरचितं मनसा स्पृहयामहे ॥ ६ ॥

यदि भवान्दधात्यभयं भुषो भद्रमूर्तितिरस्करकान्तिभृत् ।

सुरगणा हि कथं सुखिनःपुनर्ननु भवन्ति घृणामय पावन ॥ ७ ॥

यदा यदा नो दनुजा हि दुःखदास्तदा तदा त्वं भुवि जन्मभाग्यवेः ।

शत्रोऽव्ययोऽपोशयोऽपि सन्विभो स्वभावमास्थाय निजं निजाचितः ॥

मृतसुधा सद्गुरोरानाशनैःसुवस्तिरेवकीर्यं महीतटम् ।

भमनुजैर्गुणशंसिभिरीडितः प्रविश चाशु पुनर्हि स्वकं पदम् ॥ ८ ॥

अनादिरापोऽजररूपधारी हारी किरीटी मकरध्वजामः ।

जयं करोतु प्रसभं हतारिःस्मरारिसंसेचितपादपद्मः ॥ ९ ॥

वा ते सुराःसर्वे श्लेन्द्रप्रमुखा मुहुः । प्रणेमुरजिताशेन प्रीणिता रघुनायकम् ॥

इति स्तुत्यातिसंहृष्टो रघुनाथो महायशाः ।

प्रोवाच तान्सुरान्वीक्ष्य प्रणतान्तकन्धरान् ॥ १२ ॥

धीराम उवाच ।

वृणुतमे सूर्यं वरं किञ्चित्सुदुर्लभम् । यं कोऽपि देवो दनुजो न यक्षःप्राप सादरः

सुरा ऊचुः ।

मयावतःसर्वे प्राप्तमस्माभिदत्तमम् । यदयं निहतःशत्रुस्माकं तु दशाननः ॥

ऽसुरोऽस्माकं वाचां परिदधाति भोः । तदा तदेति कर्तव्यमेतावद्वैजिनाशनम्

सथेत्युक्त्वा पुनर्घोरः प्रोवाच रघुनन्दनः ।

धीराम उवाच ।

।त मद्वाक्यमादरेण समन्विताः । भयदहतं मदीयैर्वा गुणैर्ग्रहितमद्रुभुतम् ॥

तोत्रं पठिष्यति मुहुःप्रातर्निशि सत्स्नरः । तस्य वैरि पराभूतिर्न भविष्यति दाग्णा
च क्षरिद्भ्रमसंयोगो न च व्याधिपरामर्षा । मर्षाय नरणदन्ठे मक्तिस्नेषां तु मूयसो

भविष्यति मुदायुक्तो स्यान्ते पुसां तु पाटतः ।

इत्युचवा सोऽमपसूर्णां नरश्रेयशिरोमणिः ॥ २० ॥

सुराः सर्वे ग्रहष्टास्ते ययुर्लोकं स्वयं स्वयम् ।

रघुनाथोऽपि भ्रातृस्तान्पालयंस्तातवद् युधान् ॥ २१ ॥

प्रजाः पुत्रानिच स्वीर्यांहालयंद्भोक्तव्यकः ।

यस्मिच्छासति लोकानां नाकालमरणं नृणाम् ॥ २२ ॥

न रोगादि पराभूतिर्दुहेषु च महीयसी । नेतिःकदापि दृश्येत वैरिजं भयमेव च ॥
वृक्षाःसदैव फलिनो मही भूयिष्ठधान्यका । पुत्रपौत्रपरीवारसनाधीकृत जीवनाः ॥

कान्तासंयोगजसुखैर्निरस्त विरहकलमाः । नित्यं श्रीरघुनाथस्य पादपद्मकथोत्सुकाः ॥

कदापि परनिन्दासु वाचस्तेषां भवन्ति न । कारयोऽपि कदा पापं नाचरन्ति मनस्यहो

रघुनाथ कराघात दुःखशङ्कामिश्रांसिनः । सीतापति मुखालोक निश्चली भूतलोचनाः

लोका यभूतुः सततं कारुण्यपरिरूतिताः । राज्यं प्राप्तमसापत्नं समृद्धवलवाहनम् ॥

ऋषिभिर्हृष्टपुष्टैश्च रम्यं हाटकभूषणैः । सम्पुष्टमिष्टापूर्तानां धर्माणां नित्यकर्तृभिः ॥

सदासम्पन्नसत्सवं च सुषसुश्रेयसंयुतम् । सुदेशं सुप्रजःस्वस्थं सुतृणं बहुगोधनम् ॥

देवतायतनानां च राजिभिःपरिराजितम् । सुपूर्णा यत्र वै श्रामाःसुविस्तर्दि विराजिताः

सुपुष्पकृत्रिमोद्यानाः सुस्वादु फलपादपाः ।

सपद्मिनीककासारा यत्र राजन्ति भूमयः ॥ ३२ ॥

सदम्मा निम्नगा यत्र न यत्र जनता क्वचित् ।

कुलान्येव कुलीनानि वर्णानां न धनानि च ॥ ३३ ॥

विभ्रमो यत्र नारीषु न विद्वत्सु च कर्हिवित् । नद्यःकुटिल गामिन्यो न यत्रविषयेप्रजाः

। युक्ताःक्षपा यत्र बहुलेषु न मानवाः । रजोयुजःस्त्रियो यत्र नाधनं बहुला नराः ॥

यत्रास्ति जनो नैव च भोजने । धनयःस्यन्द्नो यत्र न शैव राजपुरुषः ॥

ङःपरशु कुदाल घालव्यजनराजिपु । आतपत्रेषु नान्यत्र क्वचित्क्रोधोपरोधजः ॥
 यत्राक्षिकमुन्द्रेभ्यःकविन्न परिदेवनम् । आक्षिका एष दृश्यन्ते यत्र पाशकपाण्यः
 इवघार्ता जलेष्वेव ह्रीमध्या एव दुर्वलोः । कठोरहृदया यत्र सीमन्तिन्यो न मानवाः
 औपश्वेष्वेव यत्रास्ति कुष्टयोगो न मानवे ।
 वेधो यत्र सुरत्नेषु शूलं मूर्तिकरेषु वै ॥ ४० ॥
 कम्पःसास्त्रिकमाधोत्थो न भयात्कापि कस्यचित् ।
 सञ्ज्वरः कामजो यत्र दारिद्र्यं कलुषस्य च ॥ ४१ ॥
 भर्तृत्वं सर्वैवस्य सुकृते न च वस्तुनः । इमा एव प्रमत्ता वै युद्धे धीच्यो जलाशये ॥
 दानदानिर्गजेष्वेव तीक्ष्णा एव हि कण्टकाः ।
 वाणेषु गुणविश्लेषो वन्धोक्तिःपुस्तके दृढा ॥ ४२ ॥
 त्यागः खलेष्वेव न च वै स्वजने जने । तं देशं पालयामास लालयैर्हालिताःप्रजाः
 संस्थापयन्देशे दुष्टे दण्डधरोपमः । एषं पालयतो देशं धर्मेण धरणीतलम् ॥
 । च व्यतीसुर्यै धर्षाण्येकादश प्रभोः । तत्र नीचजनाच्छ्रुत्वा सीताया अपमाननम्
 च निन्दारजकतस्तां तस्याज रघूद्वहः । पृथ्वीं पालयमानस्य धर्मेण नृपतेस्तदा ॥
 विरहितामेकां निदेशेन सुरक्षिताम् । कदाचित्संसदोमध्ये ह्यासीनस्य महामते ॥
 आजगाम मुनिश्रेष्ठःकुम्भोत्पत्तिर्मुनिर्महान् ।
 गृहीत्वाऽर्घ्यं समुत्तस्थो वसिष्ठेन समन्वितः ॥ ४६ ॥
 भिर्महाराजो वार्धिशोपकमागतम् । स्वागतेन सुसम्भान्य पप्रच्छ तमनामयम् ॥
 सुखोपचिष्टं विभ्रान्तं यभाये रघुनन्दनः ॥ ५० ॥
 श्रीपादोमहापुराणे पञ्चमेपातालखण्डे शेषयात्स्यायनसंवादे रामाश्वमेधेऽगस्त्य
 समागमो नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

पष्ठोऽध्यायः

रामेणागस्तिम्यागतकरणम् ।

शेष उवाच ।

इत्थं स्वागतसन्तुष्टं प्रह्लाचर्यं तपोनिधिम् । उवाच मतिमान्पीरः सर्वलोकगुरुर्मुनिम् ॥१॥

धीराम उवाच ।

स्वागतं ते महाभाग ! कुम्भपोने तपोनिधे । त्यदशंनेन सर्वे वै पाविताः सकुटुम्बकाः
कचिन्मतिस्ते वेदेषु शास्त्रेषु परिवर्तते । त्वत्तपो विप्रकर्ता वै नाम्ति भूमण्डले क्वचित्

लोपामुद्रा महाभाग ! या च ते धर्मचारिणी ।

यस्याः पतिव्रता धर्मात्सर्वं भवति शोभनम् ॥ ४ ॥

अपि शंस महाभाग धर्ममूर्ते कृपानिधे । अलोलुपस्य किं कार्यं करवाणि मुनीश्वर ! ॥

त्वत्तपो योगतः सर्वं भवति स्वेच्छया बहु ।

तथापि मयि कृत्वैव कृपां शंस मुनीश्वर ॥ ६ ॥

शेष उवाच ।

इत्युक्तो लोकगुरुणा राजराजेन धीमता । उवाच रामं लोकेशं विनीततरमायया ॥१॥

अगस्त्य उवाच ।

स्वार्मिस्तव सुदुर्दर्शं दर्शनं दैवतैरपि । मत्वा समागतं विद्धि राजराज ! कृपानिधे ! ॥

इतस्तवया रावणाख्यस्त्वसुरो लोककण्टकः ।

दिष्ट्याऽद्य देवाः सुखिनो दिष्ट्या राजा धिमीपणः ॥ ६ ॥

राम त्वदर्शनाग्नेऽद्य गतं वै दुष्कृतं किल । सम्पूर्णं मे मनःकोश आनन्देन सुरोत्तमम्

इत्युक्त्वा स पभूपाशु तूष्णीं कुम्भसमुद्भयः । रामसन्दर्शनाहाद्विह्वलीकृतमानसः ॥

रामः पप्रच्छ तं भूयो मुनि ज्ञानविशारदम् ।

लोकातीतं भयद्वाचि सर्वं जानासि सर्वतः ॥ १२ ॥

मुने कथय मे सर्वं पृच्छतो हि सुविस्तरम् ।
 कोऽसौ मया हतो यो हि रावणो विबुधार्दनः ॥ १३ ॥
 कुम्भकर्णोऽपि कस्त्वेष का जातिर्वै दुरात्मतः ।
 देवो दैत्यः पिशाचो वा राक्षसो वा महामुने ! ॥ १४ ॥
 सर्वमाख्याहि सर्वज्ञ ! सर्वं जानासि विस्तरात् ।
 धतः कथय मे सर्वं कृपां कृत्वा ममोपरि ॥ १५ ॥
 इति श्रुत्वा ततो वाक्यं कुम्भजन्मा तपोनिधिः ।
 यत्पृष्टं रघुराजेन प्रवक्तुं तत्प्रवचने ॥ १६ ॥
 राजन्नुष्टिकरो ब्रह्मा पुलस्त्यस्तत्सुतोऽभवत् ।
 ततस्तु विधवा जज्ञे वेदविद्याविशारदः ॥ १७ ॥
 तस्य पत्नीद्वयं जातं पातिव्रत्यचरित्रभृत् ।
 एका मन्दाकिनी नाम्नी द्वितीया कैकसी स्मृता ॥ १८ ॥
 पूर्वस्यां धनदो जज्ञे लोकपालविलासभृत् ।
 योऽसौ शिवप्रसादेन लङ्कावासमन्वीकरन् ॥ १९ ॥

विद्युन्मालिसुतायां तु पुत्रत्रयमभून्महत् । रावणःकुम्भकर्णश्च तथा पुण्यो विभीषणः
 राक्षस्युदरजन्मत्वात्सन्ध्यासमयसम्भवात् । द्वयोरधर्मनिपुणा मतिरासीन्महामते ! ॥
 एकदा तु विमानेन पुष्पकेण सुशोभिना । काञ्चनीयोपकल्पेन किङ्किणीजालमालिना
 आरह्यपितरौ द्रष्टुं प्रायाच्छोभासमन्वितः । स्वर्गणी.संस्तुतो भूत्वा नानारत्नविभूषणः
 आगत्य पित्रोश्चरणे पतित्वा चिरमात्मजः । हर्षविह्वलितात्मा च रोमाञ्चिततनूरहः ॥
 उवाच मेऽद्य सुदिनं महामाघ ! फलोदयः । यन्मे पुष्पत्पदौ दृष्टौ महापुण्यदर्शनौ ॥

इत्यादिभिः स्तुतिपदैः स्तुत्याऽगान्मन्दिरं स्वकम् ।

पितराद्यपि संदृष्टी पुत्रस्नेहाद्बुधभूयतुः ॥ २६ ॥

तं द्रष्टुं रावणो धीमाज्जगाद निजमातरम् ।

कोऽयं पुमान्पुरो धाऽथ यक्षो धाऽथ नरोत्तमः ॥ २७ ॥

ऽसौ मम विनुःपार्श्वो स्तनिवेश्य गतःपुनः । महामाग्नमिधिःस्फीयैर्गणैःसु
नेहं मयसा लब्धं विमानं धामुयेगभृत् । उद्यातारामर्त्यादिपिलासस्या

शेष उद्यात् ।

इति पाक्यं समाकर्ण्य जननीं रोषविक्रुया ।

उद्यात् पुत्रं विमताः किञ्चिन्नेत्रचिकारिणी ॥ ३० ॥

रे पुत्र ! शृणु मद्भाष्यं यद्दुशिक्षासमन्वितम् ।

पतस्य जन्मकर्मादि विचारचतुराधिकम् ॥ ३१ ॥

सपत्न्या मम कुक्षिस्थं विधानं समुपस्थितम् ।

येन स्वमातृविमलं कुलमुज्ज्वलितं महत् ॥ ३२ ॥

त्वं तु मत्कुक्षिजः कीटः पापः स्घोदरपूरकः ।

यथा खरः स्वकं भारं जानाति न च तद्गुणम् ॥ ३३ ॥

तथा त्वं लक्ष्यसे ज्ञानी शयनासनभोगयान् ।

सुतो गतः क्वचिद् भ्रष्ट इत्येव तव सम्भवः ॥ ३४ ॥

नेन तपसा लब्धं शिवस्तोत्रकारिणा । लङ्काघातो मनोवेगं विमानं राज
सुधन्या जननी त्वस्य सुमात्या सुमहोदया ।

यस्याः पुत्रो निजगुणैर्लब्धवान्महतां पदम् ॥ ३६ ॥

इति क्रुधा भाषितमार्तया तथा मात्रा स्वयाऽऽकर्ण्य दुरात्मसत्तमः

रोषं विधायाऽऽत्मगतं पुनर्वचो जगाद तां निश्चयभृत्तपः प्रति ॥ ३७ ॥

रावण उद्यात् ।

जनन्याकर्ण्य धनो मम गर्वसमन्वितम् ।

रत्नगर्मात्त्वमेघासि यस्याः पुत्रास्त्रपो धपम् ॥ ३८ ॥

कोऽसौ कीटः सधनदः क्व तपः स्वल्पकं पुनः ।

क्वा लङ्का किं तु तद्राज्यं स्वल्पसैपकसंयुतम् ॥ ३९ ॥

मातः ! शृणु ममोत्साहात्प्रतिप्रा कठणान्विते ! ।

न केनापि कृता कर्त्रा महाभागे ! हि कैकसि ! ॥ ४० ॥

इदं भुवनं सर्वं वशेन स्थापयामि वी । तपोभिर्दुःश्रुतैः कृत्वा ब्रह्मसन्तोषकारकः ॥

अनोदक्रे सदा त्यक्तया निद्रां क्रीडां तथा पुनः ।

चेत्तदापि त्रिलोकस्य घातात्पापं भवेन्मम ॥ ४२ ॥

कुम्भकर्णोऽपि कृतवान्विभीषणसमन्वितः ।

रायणेन सहस्रात्रेत्युक्त्वाऽगाद्रिकान्ततम् ॥ ४३ ॥

इति श्रीवाचं महापुराणे पञ्चमैपातालखण्डे शेषघातस्यायनसम्वादे रामाभ्यर्षे

रायणोत्पत्तिनाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

सप्तमोऽध्यायः

रावणकुम्भकर्णविभीषणानां तपसोप्रेण प्रसन्नस्य ब्रह्मणो वरप्रदानम् ।

भगस्य उवाच ।

वायोमं स तपो दैत्यो दशपर्यसहस्रकम् । अकार भानुमक्षणा च पश्यन्नुर्ध्वपदे स्थितः

कुम्भकर्णोऽपि कृतपांस्तपः परमदुर्धरम् । विभीषणस्तु धर्मात्मा अचार परमं तपः ॥

तदा प्रसन्नो भगवान्देवदेवः प्रजापतिः । देवदानययथादिमुकुटैः परित्संपितः ॥ ३ ॥

दर्शो रायं च सुमहद्भुवनत्रयमात्मगम् । षण्ण्युञ्जन्वापश्यं देवदानयसंपितम् ॥ ४ ॥

तदा सन्तापितो ज्ञाता धर्मज्ञो धर्मबुद्धिमान् ।

विमलं तु तपो मीलं लब्ध्वा च स्वर्गो दृष्टात् ॥ ५ ॥

भुवनं तापिनं सर्वं देवाभ्येव शिषोगताः । दत्तपात्रात्प्रणष्टुन्तं मुनीनां मूर्च्छन्तनः ॥ ६ ॥

तदाऽतिदुःखिता देवाः सैन्द्रात्प्राणमापयुः । स्तुतिं च बहुमंदात्मनां दण्डवत्प्रणतिं गताः

ते तुष्टुस्तुताः सर्वे वाग्भिरध्यामिरादृताः । तत्र प्रसन्नो भगवान्किं करोमीतिवाच्यमान्

ततो निवर्षेवाश्वत्थं ह्यने विबुधाः पुरः । दशरथीपाद्य सहस्रं तथा निजप्रदानपन् ॥ १ ॥

क्षणं ध्यात्वा यथा ब्रह्मा कैलाशं त्रिशूलैः सह ।

तस्य शीलस्य पार्श्वे तु वैनिम्बेण समाकुलाः ॥ १० ॥

स्थिताःसन्तुष्टुर्देषाःशम्भुं शक्रपुरोगमाः । नमो भयाय शर्पायूर्नीलप्रीपाय
नमःस्थूलाय तूष्माय वक्रुरूपाय ते नमः । इति सत्यंमुनेनोक्ता वाणीमाकर्ण्य
प्रोपाद्य नन्दिनं देवानानपेति ममान्तिकम् । एतन्निगन्तरे देवा भ्रातृता नन्दि
प्रविश्यान्तःपुरे देवा ददृशुर्विस्मितेशणाः । ब्रह्माऽऽगत्य ददर्शाथ शङ्करं लोक
गणकोटिसहस्रेस्तु सेवितं मोक्षशालिमिः । नानैर्विक्रूयैःकुटिलैर्धूसरैर्विकटै
प्रणिपत्याग्रतःस्थित्या सह देवैःपितामहः) उवाच देवदेवेशं पश्यामस्याःदिव्य
रूपां कुम्भमहादेव ! शरणागतपत्सल ! ।

दुष्टदेत्यवधायं त्वं समुद्योगं विवेहि भोः ॥-१७ ॥

सोऽपि तद्वचनं श्रुत्वा वैन्यशोकसमन्वितम् । त्रिशूलैःसहितःसर्वैराजगाम हरे
तुष्टुबुर्भनयःसर्वे ससुरोरगकिन्तराः । जय माधव ! देवेश ! जयमत्तजनार्तिहन्
विलोकय महादेव ! लोकयस्थ स्वसेवकान् । इत्युच्चैर्जगदुःसर्वे देवाःशर्वपु
इत्युक्तमाकर्ण्य सुराधिनाथो दृष्ट्वा सुरार्ति परिबिन्द्य विष्णुः ।

जगाद् देवाञ्जलदोषया गिरा दुःखं तु तेषां प्रशमं नयन्निव ॥ २१ ॥

भो ब्रह्मशर्वन्त्रपुरोगमामराः ! शृण्वन्तु वाचं भयतां हिते रताम् ।

जाते दशप्रीवहृतं भयं वस्तन्नाशयाग्यद्य कृताघतारः ॥ २२ ॥

पुरी त्वयोध्या रविवंशजातैर्नृपैर्महाक्षनमखादिसत्क्रियैः ।

प्रपालिता भूतलमण्डनीया विराजते राजतभूमिभागीः ॥ २३ ॥

तस्यां दशरथो राजा नित्यतप्यःधियान्वितः ।

पालयत्यधुना राज्यं दिक्चक्रजयवान्निभुः ॥ २४ ॥

स तु घन्यादूष्यशृङ्गात्प्रार्थितात्पुत्रकाम्यया ।

पुत्रेष्टयां विधिना यज्वा महाबलसमन्वितः ॥ २५ ॥

प्राथितःपूर्वं तपसा तेन भोःसुराः! । पत्नीषु तिसृषु प्रीत्या चतुर्धाऽपिम

रामलक्ष्मणशत्रुघ्नमरताख्यासमन्वितः । कर्ताऽस्मि रावणोद्धारं समूलव्यलघाहनम् ॥
भवन्तोऽपि स्वकैरंशैर्यतीर्थं चरन्तिचह । ऋक्षवानररूपेण सर्वत्र पृथिवीतले ॥ २८ ॥

इत्युक्त्वा विररामाऽऽशु नभसीरित्वाङ् मुने ! ।

देवाः श्रुत्वा महद्वाक्यं सर्वे संहृष्टमानसाः ॥ २९ ॥

ते चक्रुर्गदितं यादृग्देवदेवेन धीमता । स्वैःस्वैरंशैर्महीपूर्णां ऋक्षवानररूपिभिः ॥ ३० ॥
योऽसौ विष्णुर्महादेवो देवानां दुःखनाशकः । स त्वमेव महाराज ! भगवान्कृतविग्रहः
भरतोऽयं लक्ष्मणश्च शत्रुघ्नश्च महामते ! । तावकांशाद्दशग्रीवो जनितश्च सुरार्हणः ॥
पूर्ववैरानुबन्धेन जानकीं हतवान्पुनः । स त्वया निहतो दैत्यो ग्रहाराक्षसजातिमान् ॥
पुलस्त्यपुत्रो दैत्येन्द्रःसर्वलोकैककण्ठकः । पातितःपृथिवी सर्वा सुखमाप महेश्वर ! ॥

ब्राह्मणानां सुखं त्वद्य मुनीनां तापसं बलम् ।

शिष्यानि सर्वतीर्थानि सर्वे यज्ञाः सुसंहिताः ॥ ३५ ॥

त्वयि रात्रिं जगत्सर्वं सदैवासुरमानुषम् । सुखं प्रपेदे विश्वात्मज्जगद्योने ! नरोत्तम ! ॥
पतन्ते सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽहं त्वयाऽनघ । उत्पत्तिश्च विपत्तिश्च मया मत्पनुसारतः
इत्थं निशम्य दितिजेन्द्रकुलानुकारिषातां महापुरुष ईश्वर ईशिता च ।

संछद्द्याप्पगलद्भुमुत्तारविन्दो भूमौ पपात सदसि प्रधितप्रभावः ॥ ३८ ॥

इति धीपात्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषघातस्यायनसम्वादे रामाश्वमेधे
रावणोत्पत्तिविपत्तिकथनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अष्टमोऽध्यायः

ब्रह्मवधपरितप्तस्य रामस्य पश्चात्तापकरणम् ।

शेष उवाच ।

घातस्यायन ! मुनिधेह ! कथा पापप्रणाशिनी । ब्रह्मवधेपदेवस्य सर्वधर्मकरक्षितुः ॥

राज्ञानं सुखितं इन्द्रया वृषभतया तपोविधिः ।

शनेः शनेः बरेणाऽऽमु गणपतिं जगत्पुत्रं ॥ १० ॥

मो शमावगिदि शिवं क्रिमर्गमवधीत्सि । मन्त्रान्तेऽपह्नन्त्येता महाविष्णु मन्त्रान्-

भूतं भयं भास्वैव जगत्पुत्रान् बरिष्णु ॥

एषुते नागिन मन्त्राणि क्रिमर्गमिह सुखितः ॥ १४ ॥

धृत्वा वाच्यं महाशक्तः कुम्भतन्मागधीत्सिम् ।

उत्तम्यो विमानेऽत्रवाग्भूतिगणमगुणः ॥ १५ ॥

उपाय धीतर्धानं न विष्णुप्राज्ञरविस्तम् । जगामगमाम्भुमिषं हृद्रेऽद्वारादमुणः ॥ १६ ॥

धीताय उपाय ।

ब्रह्मो मे पश्यताज्ञानं विमूढस्य दुरात्मनः । यद्ग्राहणकुले रुद्रं ह्यवात्कामनीलुपः ॥

महिलार्थे एषहं विप्रं येदशास्त्रविधेकषान् । ह्यवात्कामनीलुपकुले सुखिहीनोऽतिदुर्मतिः

इत्याकृणां कुले जातु ग्राहणो न दुरतिक्रमाक् ।

ईदृशं कुर्यता कर्म मयैतत्सुकलद्रुतम् ॥ १७ ॥

ये ग्राहणास्तु पूजार्हा दानसम्मानभोजनेः । ते मया निहता विवाऽत्रसद्दातसंहितैः

कौल्लोकान्नु गमिष्यामि कुम्भापाफोऽपि दुःसहः ।

न तादृशं तीर्थमस्ति यन्मां पावयितुं क्षमम् ॥ ११ ॥

जयशो न तपो दानं न वा चैव व्रतादिकम् । यत्तु वै ग्राहणद्रोग्धुर्मम पावनताकरम् ॥

यैःकोपितं प्रलकुलं नरैर्निरयगामिसिः । ते नरा बहुशो दुःखं भोक्ष्यन्ति निरयं गताः ॥

वेदा मूलं तु धर्माणां वर्णाश्रमविधेकिनाम् ।

तन्मूलं ग्राहणकुलं सर्ववेदैकशाखिनः ॥ १४ ॥

मूलच्छेत्तुर्ममोद्धत्यात्को लोकोऽनुभविष्यति ।

किमद्य करणीयं वै येन मे हि शिवं भवेत् ॥ १५ ॥

शिव उवाच ।

विलपन्तं भृशं रामं राजेन्द्रं रघुपुङ्गवम् । मायामनुष्यवपुषं कुम्भजन्माऽध्ववीद्वचः ॥

अगस्त्य उवाच ।

मा विपादं महाधीर ! कुरु राजन्महामते । न ते ब्राह्मणहत्यास्याद्दुष्टानां नाशमिच्छतः

त्वं पुराणः पुमान्साक्षादीश्वरः प्रकृतैः परः ।

कर्ता हर्ताऽविता साक्षी निर्गुणः स्वैरुत्कृष्टैः सुविहीनैः प्रियैः

सुरापो ब्रह्महत्याकृत्स्वर्णस्तेयी महाघक्रु । त्वेव चान्द्रावारेण पूता शशिभारवति हि

इयं देवी जनकजा महाविद्या महामते । यस्तु ह्यस्य पापत्रेण मुक्ता यास्यन्ति सन्निभम्

रावणोऽपि न वै दैत्यो वैकुण्ठे तत्र सितशैल्ये । बो का ने

अधीणां शापतोऽवातो दैत्यत्वं दनुजान्तकः ।

तस्याऽनुग्रहकर्ता त्वं न तु ह्यना द्विजन्मनः ।

एवं सञ्चिन्त्य मा भूयो निजं शोचितुमर्हसि ॥ २२ ॥

इति ध्रुत्वा सतो वाक्यं रामः परपुरञ्जयः । उवाच मधुरं वाक्यं गद्गदस्वरभाषितम् ॥

श्रीराम उवाच ।

पातकं द्विविधं प्रोक्तं ज्ञाताज्ञातविभेदतः ।

ज्ञातं यदुबुद्धिपूर्वं हि अज्ञातं तद्विचर्जितम् ॥ २३ ॥

बुद्धिपूर्वं कृतं कर्म भोगेनैव विनश्यति । नश्येदनुशायादः यद्विदं शास्त्रविनिश्चितम् ॥

कुर्वतो बुद्धिपूर्वं मे ब्रह्महत्यां सुनिन्दिताम् । न मे दुःखापनोदशय साधुवादः सुखंमतः

यत्रू हि तादृशं मह्यं यादृशं पापदाहकर । यतं दानं मह्यं किञ्चिन्नीर्यमाराधनं महन् ॥

धेन मे विमलाकीर्तिर्लोकान्वी पाषाण्यशति । पा गवारासकातुः प्रान्द्रहाहत्याहतप्रभान्

शेष उवाच ।

इत्युक्तवन्तं तं रामं जगाद् स तपोनिधिः । सुरासुरतमःमौलिमणिनीराजिताडदिकम्

शृणु राम ! महावीर ! लोकानुग्रहकारक ! । विप्रहत्यापनोदाय तव यद्वचनं ब्रुवे ॥

सर्वं स पापं तरति योऽश्वमेधं यजेत वै । तस्मात्त्वं यज विश्वात्मन्याजिमेपेन शोभिना

सप्ततनुर्मर्दा भर्त्रा त्वया साध्यो मनीषिणा ।

मदासमृद्धियुक्तेन मदाबलसुरालिना ॥ ३२ ॥

याजिमैधौ विप्राणां हत्यायाः पापतोदनः । कृतवान्यमहाराजो दिलीपस्तत्र पूर्वम्
 कतुःशतं कृत्वा कतूनां पुरुषर्षभः । पद्मापामराघट्या देवदैत्यसुसेवितम् ॥ ३४ ॥
 अथ सगरो राजा मरुतो नहुपात्मजः । पते ते पूर्वजाःसर्वे यज्ञं कृत्वा पदं गताः ।

तस्मात्त्वं कुरु राजेन्द्र ! समर्थोऽसि समन्ततः ।

भ्रातरो लोकपालामा घर्तन्ते तव भाद्रुकाः ॥ ३६ ॥

इत्युक्तमाकर्ण्य मुनेः स भाग्यवानुधूतमो ब्राह्मणघातमीतः ।

पप्रच्छ यागे सुमतिं विकीर्षन्विधिं पुरावित्परिमीयमानः ॥ ३७ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषघातस्यायनसम्वादे रामाश्वमेधे
 रघुनाथस्यागस्त्योपदेशो नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

नवमोऽध्यायः

अश्वमेधीयाश्वविषये रामस्यागस्त्येन सह स्याश्वशालायाःनिरीक्षणम् ।

श्रीराम उवाच ।

कीदृशोऽभ्यस्तत्र भाव्यः को विधिस्तत्र पूजने ।

कथं वा शक्यते कर्तुं के ज्ञेयास्तत्र वैरिणः ॥ १ ॥

अगस्त्य उवाच ।

जगत्समानेन घर्णेन घणुया शुभः । कर्णे श्यामो मुखे रक्तःपीतःपुच्छे सुलक्षितः ॥

द्वेगःसर्वगतिकञ्चैःश्रयस्तमप्रमः । याजिमैधे द्वयःप्रोक्तः शुभलक्षणलक्षितः ॥ ३ ॥

यैशास्त्रर्षोर्णमास्यां तु पूजयित्वा यथाविधि ।

पत्रं लिखित्वा भाले तु स्वनामफलविक्रितम् ॥ ४ ॥

नीलःप्रवर्णेन रक्षकैःपरिरक्षितः । पत्रं गच्छति यज्ञाभ्यस्तत्र गरुडेःसुदक्षकः ॥५॥

कलान्निबध्नाति स्वर्षार्यबलद्विगः । तस्मात्प्रसममालेयःपरिरक्षाकरैर्हयः ॥ ६ ॥

तापस्तुविधिना स्यात्तर्ष्यं नियमादिह । मृगदृग्धरो भूया प्रश्वर्यसमन्वितः

अतं पालयमानश्च यावद्वर्षमतिक्रमेत् । तावद्दीनान्धकृपणाः परितोष्या धनादिभिः
अन्नं तु बहुशो देयं धनं वा भूरि मारिष । यद्यत्प्रार्थयते धीमांस्तत्तदेव ददाति हि ॥
एवं प्रकुर्वन्तःकर्म यज्ञं सम्पूर्णतां गतः । करोति सर्वपापानां नाशनं रिपुनाशन ! ॥१०॥

तस्माद्भवान्समर्थोऽस्ति करणे पालनेऽर्चने ।

दृष्ट्वा कीर्तिं सुविमलां पापयान्वाञ्जनान्वृष ! ॥ ११ ॥

श्रीराम उवाच ।

विलोक्य द्विजश्रेष्ठ ! धात्रिशालां ममाधुना ।

तादृशाः सन्ति नो धाऽन्वाः शुभलक्षणलक्षिणाः ॥ १२ ॥

इति धृत्वा तु सद्भावयमगस्त्यः कुरुणाकरः ।

उत्सृष्टौ वीक्षमाणोऽयं यागाहान्धात्रिनः शुभान् ॥ १३ ॥

गत्वाऽथ तत्र शालायां रामचन्द्रसमन्वितः ।

ददर्शाभ्यान्विचित्राङ्गान्मनोयोगान्महावल्गान् ॥ १४ ॥

अथ नित्यगताः शिष्याजिराजस्य धंश्याः किमथ रघुपतीतामेकतः कीर्तिपिण्डाः ।

किमिदममृतराशिर्षादरूपेण सिन्धोर्मुनिरिति मनसोऽन्तर्पिन्मयं प्राप पश्यन् ॥१५॥

एकतः शोणदेहानां धात्रिणां पङ्क्तिरुत्तमा ।

एकतः श्यामकर्णाश्च कस्तूरीकान्तिस्रमाः ॥ १६ ॥

एकतः कनकानांश्च स्वधपतो नालवर्णिनः । एकतः शबलैर्वर्णैर्विशिष्टैर्धात्रिनिर्भृताः ॥

पर्यं पश्यन्मुनिः सर्वान्कौतुकापिष्टमानसः । यथापन्यत्र तान्द्रष्टुं यागयोग्यान्धवान्मुनिः

ददर्श तत्र शतशो बद्धान्तादृशदर्पकान् । दृष्ट्वापिस्मयमापदे समुनिर्दयिताङ्गवः ॥

एकतः श्यामकर्णाश्च स्वधपतोः शरिरसन्निभान् ।

वीतपुण्ड्रान्मुषे रक्ताङ्गुमन्त्रणलक्षितान् ॥ २० ॥

निरीक्ष्य परितोऽनघान्विमलनीरधारानिभान्-

मनोजपनरोभितान्विमलकीर्तिपुद्गमान् ॥

पयोनिधिविशोषको मुनिश्चाथ र्वीतापति ।

विभिन्नहयदर्शनाद्गुणितनेत्रगणप्रपन्नः ॥ २१ ॥

भागभ्य उवाच ।

हयमेधकर्तो योऽयान्धाहोऽस्ते यदुशशुभान् । पश्यतो नेत्रयोर्मंडप नृनिर्नास्ति स्तूलम् ।
 रामनन्द ! महाभाग ! सुरासुरनमस्कृत ! । परं कुरु महाराज ! हयमेधं सुनिश्चयम् ॥
 सुरपतिरिव सर्वान्यजसङ्गान्कर्मिण्यस्तपन इव सुपरांरानिनोयं विगोप्यन् ॥ २३ ॥
 दत्तविपुगणमुप्यं साम्परायं विजिन्य क्षितितलसुखमांमं कुर्विदं भूमिभाग ! ॥ २४ ॥
 इत्येवं घाययदादेन परिनुष्टागितेन्द्रियः । सर्वान्यै यजन्मभारानाजहार मनोहरान् ॥
 मुन्यन्वितो महाराजःसग्यूर्नाग्मागतः । सुपर्णलाङ्गलैर्ममि विनकयं महीयर्सम् ॥ २६ ॥
 विलिख्य भूमि यदुशश्चतुर्योजनर्ममिनाम् । मण्डपाप्रचयामास यत्रार्थं स नरोत्तमः
 कुण्डं मु विधिवत्पृथया योनिमेवलयान्वितम् ।

अनेकरत्नरचितं सर्वशोभासमन्वितम् ॥ २८ ॥

मुनीभ्यरो महामागो घसिष्ठःसुमहातपाः । सर्वतत्कारयामास वेदशास्त्रविधिधितम्
 प्रेषितास्तेन मुनिना शिष्या मुनिवराश्रमान् । कथयामासुरुद्युक्तं हयमेधे रघूत्तमम् ॥
 आकारितास्तदा सर्वे ऋषयस्तपतां घराः । आजगमुःपरमेशस्य दर्शने त्यतिलालसाः ॥
 नारदोऽसितनामा च पर्वतः कपिलो मुनिः ।

जादूकण्योऽङ्गिरा ध्यास आर्ष्टियेणोऽत्रिरासुरिः ॥ ३२ ॥

हारीतो यात्रवल्क्यश्च संवर्तःशुकसंज्ञितः । इत्येवमादयो रामहयमेधवरं ययुः ॥ ३३ ॥
 तान्सर्वान्पूजयामास रघुराजो महामनाः । प्रत्युत्थानाभिवादाभ्यामर्ष्यविष्टरकादिभिः
 गां हिरण्यं ददौ तेभ्यःप्रायशो दृष्टविक्रमः । महद्भाग्यं त्वद्य मेऽस्ति यद्युयं दर्शनं गताः
 शेष उवाच ।

एवं समाकुले ब्रह्मन्वृषिवर्यसमांगमे । धर्मवार्ता वभूवाहो यर्णाधमसुसंमता ॥ ३६ ॥
 घातस्यायन उवाच ।

का धर्मवार्ता तत्रासीत्किं वा कथितमदुभुतम् ।

साधयः सर्वलोकानां कारुण्यारिकमुताग्रुघ्न ॥ ३७ ॥

शेष उवाच ।

तान्समेतान्मुनीन्वृष्ट्वा रामो दाशरथिमहान् ।

पप्रच्छ सर्वधर्मांश्च सर्ववर्णाश्रमोचितान् ॥ ३८ ॥

ते तु पृष्टा हि रामेण धर्मान्प्रोचुर्महागुणान् ।

तान्प्रवक्ष्यामि ते सर्वान्यथाविधि शृणुष्व तान् ॥ ३९ ॥

ऋषय ऊचुः ।

ब्राह्मणेन सदा कार्यं यज्ञनाश्रयनादिकम् ।

वेदान्पठित्वा विरजेन्नो वा गार्हस्थ्यमाविशेत् ॥ ४० ॥

ब्राह्मणेन सदा त्याज्यं नीचसेवानुजीवनम् । आपद्रुतोऽपि जीवेत नश्ववृत्त्या कदाचन
ऋतुकालाभिगमनं धर्मोऽयं गृहिणः परः । स्त्रीणां धर्मनुस्मृत्याऽपत्यकामोऽथ वा भवेत्
दिवाभिगमनं पुंस्तामनायुष्यकरं मतम् । धान्नाहःसर्वपर्वाणि यतस्त्याऽयानि धीमता
तत्र गच्छेत्स्त्रियं मोहाद्दर्मात्प्रव्यवते परात् । ऋतुकालाभिगामी यःस्वदारनिरतश्च यः
सर्वदा ब्रह्मचारी ह विहीयःस गृहाश्रमी । ऋतुःषोडश्यामिन्धतस्त्रस्ता सुगर्हिताः ॥

पुत्रदास्तासु या युग्मा अयुग्माः कन्यकाप्रदाः ।

त्यक्त्वा चन्द्रमसं दुष्टं मघां मूलं विहाय च ॥ ४६ ॥

शुचिःसन्निर्विशेषोपह्नीं पुंनामर्क्षं विशोपतः । शुचिं पुत्रं प्रसूयेत पुरुषार्थप्रसाधनम् ॥
धार्पे विवाहे गोद्वन्द्वं यदुक्तं तत्प्रशस्यते । शुक्लमण्वपि कन्यायाःकन्याकेतुस्तु पापहृत्
षाणिज्यं नृपतेःसेवा वेदानध्ययनं तथा । कुविवाहःक्रियालोपःकुलपातनहेतवः ॥
अन्नोदकपयोमूलफलैर्वाऽपि गृहाश्रमी । गोदानेन तु यत्पुण्यं पात्राय विधिपूर्वकम् ॥

अनर्चितोऽतिधिर्गोहाद्ब्रह्माशो यस्य गच्छति ।

आजन्म सञ्चितात्पुण्यात्क्षणात्स हि दहिर्भवेत् ॥ ५१ ॥

पितृदेवमनुष्येभ्यो दत्त्वाऽशनीतामृतं शृही । स्वार्थं पचत्यथं भुङ्क्ते वैषलं स्वोदरममरिः
पशुपशुभ्योर्विशोत्पापं तैले मांसे सदैव हि । चतुर्दश्यां तथाऽमार्यां त्यजेत धुरमङ्गनाम्
रजस्यलां न सेवेत नाशनीयात्सह भार्यया । एकवासा न भुञ्जीत न भुञ्जीतोत्कटासने

मादन्तो मित्रयसीदोत्तेन मेरु कामो मरोत्तमः । सुमेमोत्तममिन्द्राग्नि मदी मेरोत्त यो
 मादानी प्रतापयेदानी न सस्यसुनि निरिहोत्तम् ।
 प्राणिहिता न कुर्यात्त मादानीपात्तमन्तमोत्तयोः ॥ ५१ ॥
 गाण्डिका शयनी गी मेरुद्वारं प्रदग्नेत्तम् । न दिवोद्गतवारं न मन्तदेदित्ति मी नि
 स्त्री धर्मिणी नामिदमेनावादात्तानि वाग्निम् ।
 मीमेत्रिकप्रियो न स्यात्काम्ये पार्वी न धावयेत्तम् ॥ ५२ ॥
 न धारयेदस्यभुक्तं धामभोवानहावपि । न मिन्नमाजनेदुस्नीयान्नास्नीतादुम्ने विद्वि
 र्विदोन्नाद्रंवरणो मोच्छिष्टः कगिदाप्रतेत्तम् ।
 शपानो वा न मादानीयान्मोच्छिष्टः संस्युदोच्छिष्टः ॥ ६० ॥
 न मनुष्यस्तुति कुर्यान्नात्मानमपमानयेत्तम् । भयुधनं न प्रणमेत्परमर्माणि मी
 एयं गार्हस्थ्यमाधित्य धानप्रस्थाधमं प्रजेत्तम् ।
 सस्त्रीको वा गतस्त्रीको पिरायेत ततः परम् ॥ ६२ ॥
 इत्येवमादयोधर्मा गदिता ऋषिभिस्तदा । श्रुता रामेण महता सखंलोकहितैरिपि
 इति श्रीपात्रे महापुराणे पञ्चमे पातालगण्डे शेषपातस्यायनसंवादे रामाभ्यमे
 सत्यधर्मोपदेशो नाम नवमोऽध्यायः ॥ ६ ॥

दशमोऽध्यायः

अश्वमेधकरणाय रामस्य सम्भारयोजनम् ।

शेष उवाच ।

इत्थं संश्रुत्वतो धर्मान्वसन्तःसमुपस्थितः । यत्र यहक्रियादीनां प्रारम्भःसुमहात्मन
 दृष्ट्वा तं समयं धीमान्यसिष्ठः कलशोद्भवः ।
 रामचन्द्रं महाराजं प्रत्युवाच यद्योचितम् ॥ २ ॥

घसिष्ठ उवाच ।

रामचन्द्र ! महाबाहो ! समयःपर्यभूत्तव । हयो यत्र प्रमुच्येत यज्ञार्थं परिपूजितः ॥३॥

सामग्रीं कियतां तत्र आहूयन्तां द्विजोत्तमाः ।

करोतु पूजां भगवान्ब्राह्मणानां यथोचिताम् ॥ ४ ॥

दीनान्धकृपणानां च दानं स्वान्ते समुत्थितम् ।

ददातु विधिवत्तेषां प्रतिपूज्याधिमान्य च ॥ ५ ॥

भवान्कनकसत्पत्न्यादीक्षितश्चरतादृमत् ॥ भूमिशापी ब्रह्मचारी घमुभोगविषञ्जितः ॥

मृगशृङ्गप्रःकट्टवां मेखलाजिनदण्डभृत् ॥ करोतु यज्ञसम्भारं सर्थद्रव्यसमन्वितम् ॥

इति श्रुत्वा महद्वाक्यं घसिष्ठस्य यथार्थकम् ।

उवाच लक्ष्मणं धीमान्नानार्थपरिवृंहितम् ॥ ८ ॥

श्रीराम उवाच ।

शृणु लक्ष्मण ! मद्वाक्यं श्रुत्वा तत्कुरु सत्परम् ।

हयमानय यत्नेन वाजिमेषकियोचितम् ॥ ६ ॥

शेष उवाच ।

श्रुत्वा वाक्यं रघुपतेःशत्रुजिह्वलक्ष्मणस्तदा । सेनापतिमुवाचेदं घबो विधिघर्षणम् ॥

लक्ष्मण उवाच ।

धीराकर्णय मे वचः सुमधुरं श्रुत्वा त्वरातः पुनः ।

कार्यं तत्क्षितिपालमौलिमुकुटैर्षुष्टाङ्घ्रि रामाज्ञया ॥

सेनां फालबलप्रमञ्जनबल प्रोचत्समर्थाङ्घ्रिनीम् ।

सज्जां सद्रथहस्तिपतिसुहयारोहैर्विधेहान्विताम् ॥ ११ ॥

सज्जीकृत्वा वायुययास्तुयद्गास्तरङ्गमालाललिताङ्घ्रिपाताः ।

सद्वचचारैर्बहुशस्त्रधारिभिः संरोहिता वैरिवलप्रहारिभिः ॥ १२ ॥

संलक्ष्यन्तां हस्तिनःपर्यतामा आधोरणैःप्रासकुन्ताप्रहस्तैः ।

शूरैः सास्त्रैर्भूरिदानोपहाराः क्षीयाणस्ते सर्वशस्त्रास्त्रपूर्णाः ॥ १३ ॥

विगतयद्गृह्णतिज्ञातमाना तथा मे पयसतत्रवेदीर्वातिभिर्गुणमानाः ।

पिपिभिर्गुणितशास्मारकैःशुभाःशैर्भूतवर्जिभिर्गिताया मीयता मूलगुर्वैः ॥ १४ ॥

पञ्चय शशशो मन्मत्पान्त्पत्वात्पुष्पापयः । हयमेवांतवाहस्य रक्षणे विगतोद्यमाः ॥

इत्याकर्ण्य यमःसप्य लक्ष्मणस्य महारमनः ।

मेतानीः कालजिन्नाया कारयामास सज्जताम् ॥ १५ ॥

दशभूयकमण्डितो लघुगुणोमशोभाग्विनां,

पिपित्तमालशुक्तिभूद्विगतकण्टकोदो मणिः ॥

मुने विशदकान्तिभूरपसितफान्तिभूम् कर्णयो,

व्यंराजत तदा हयो धृतकराप्ररश्मिच्छटः ॥ १७ ॥

कलासंशोमितमुखःस्फुरद्द्रदायिशोमितः ।

मुक्ताफलानां मालाभिः शोमितो निर्ययी हयः ॥ १८ ॥

श्वेतातपत्ररचितः सितचामरशोमितः । यद्गुशोभापरताङ्गो निर्ययी हयराट् ततः ॥

अप्रतो मध्यतक्षोके वृष्टतःसैनिकास्तथा । देवा हरि यथापुं संयन्ते सेयनोचितम् ॥

अथ सैन्यं समाहूय सर्वमाज्ञापयत्तदा । हस्त्यभ्यर्धपादातवृन्दैःसुयद्गु सङ्कुलम् ॥

ततस्ततःसमेतानां सैन्यानां धूयते ध्वनिः । ततो दुग्दुभिनादोऽभूत्तस्मिन्पुरघरे तदा ॥

तन्निनादेन शूराणां प्रियेण महता तदा । कम्पन्ते गिच्छिट्हाणि प्रासादा विचलन्ति च

हेपारवो महानासीद्वाजिनां मुह्यतां नृप ! । रथाङ्गघातसंघुष्टा घरा सञ्चलतीष सा ॥

चलितैर्गजयूथैश्च पृथ्वी रुद्धा समन्ततः । रजस्तु प्रचलत्तत्र जनान्तर्दानमादधात् ॥

निर्जंगाम महासैन्यं छत्रैः संछाद्य मास्करम् ।

सेनान्या कालजिन्नाया प्रेरितं जनसङ्कुलम् ॥ २६ ॥

गर्जन्तस्तलघोराप्रथाःकुर्वन्तो रणसम्भ्रमम् ।

रघुनाथस्य यामाय सञ्जास्ते प्रययुर्मुदा ॥ २७ ॥

सृगामदमयमङ्गेष्वङ्गरागं दधानाः कुसुमविमलमाला शोमितस्वोत्तमाङ्गः ।

समस्ताः प्रययुस्वनिनाथप्रेरितास्तेऽपि सर्वे ॥ २८ ॥

इत्येवं ते महाराजं ययु सेनाचरा घराः । धनुर्धराःपाशधराःगद्गाधराःम्कुट्टकमाः ॥
 एवंशनैःशनैःप्राप्तो मण्डपं यागचिह्नितम् । हयःगुरक्षततलां भूमिं कुर्वन्नामः गृह्यन् ॥
 रामो दृष्ट्वा हरिं प्राप्तं यदुसन्तुष्टमानसः । घसिष्ठं प्रेत्यामास क्रियाकर्तव्यतां प्रति
 घसिष्ठो राममाह्वय स्वर्णपत्नीसमन्वितम् । प्रयोगं कारयामास प्रह्लादत्यापनोदतम् ॥
 प्रह्लादव्यवतघरो मृगशृङ्गपरिग्रहः । तत्कर्म कारयामास रामः परपुरञ्जयः ॥ ३३ ॥

प्रारंभे यागकर्माऽथ कुण्डं मण्डपसंमितम् ।

तथाचार्योऽभवर्द्धामान्वेदशास्त्रविचारयित् ॥ ३४ ॥

घसिष्ठो रघुनाथस्य कुलपूर्वगुरुमुनिः । ब्राह्म्यं तत्राचरद्ब्रह्मकर्मार्गस्तपोनिधिः ।
 चात्मीकिमुनिरध्वर्युमुनिःकण्वस्तु द्वारपः । अष्टौ द्वाराणि तत्रासन्सतोरणशुभानि वै ।

द्वारि द्वारि द्वयं विप्र ब्राह्मणस्पात्रिमंत्रयित् ।

पूर्वद्वारि मुनिश्रेष्ठो देवलासितसंहितो ॥ ३७ ॥

दक्षिणद्वारि भूमानो कश्यपात्रो तपोनिधो ।

पश्चिमद्वारि ऋषभो जानूकण्वोऽथ जाजलिः ॥ ३८ ॥

उत्तरद्वारि तु मुनी द्वौ द्वितैकततापसौ । पयं द्वारविधिं कृत्वा घसिष्ठःकलशोद्भवः ।
 हयधर्मस्य सत्पूजां कर्तुमारभत द्विज ! । सुवासिन्यःस्त्रियस्तत्र घासोऽलङ्कारभूयिता
 हरिद्राऽक्षतगन्धाद्यैः पूजयामासुर्चरितम् । नीराजनं ततःकृत्वा धूपयित्वाऽगुरुक्षणीं
 चर्वापनं ततो वेश्याश्चक्रुस्ता चाडवाहया । पयं सम्पूज्य विमले भालेबन्धनचर्चिते ।
 बुद्धमादिकगन्धाद्यसर्वशोमासमन्विते । चबन्ध भास्वरं पत्रं ततहाटकनिर्मितम्
 तत्रालिखद्द्वारपैः प्रतापबलमूर्जितम् । सूर्पवंशःचजो धन्वी धनुर्वीक्षागुरुर्गुरुः ॥३४५
 यं देवाःसासुराःसर्वे नमन्ति मणिमौलिभिः । तस्यातमजो धीरबलदर्पहारी रघूद्वहः
 रामचन्द्रोमहामायाःसर्वशूरशिरोमणिः । तन्माता कोसलशृणुपत्नी गर्गसमुद्भवा ॥३६
 तस्याः कुक्षिमयं रत्नं रामःशत्रुक्षयङ्करः । करोति हयमेवं वै ब्राह्मणेन सुशिक्षितः
 रामेणामिधविप्रन्द्रवधपापापनुत्तये ।

मोचितस्तेन घाहतां मुखोऽसौ वाजिनाम्बरः ॥ ४८ ॥

महापद्मविपास्यस्त्रिभिः सुप्रसिद्धः ।

महापद्मोऽस्मिन् तद् ध्याता शत्रुघ्नोः कल्पनात्मकः ॥ ५१ ॥

हस्त्याभयमहाशालभोगामहूयमन्वितः ।

यस्य राज इति धेनुं मानः कल्पनात्मकः ॥ ५२ ॥

परं धनुषं गृह्यः धेनुः परमिहोक्तः । ते गृह्यन्तु कल्पनात् स्वमानानिमूर्तिम् ॥

मनोविता कामतर्पणं सर्वं गणपतिमात्मनम् ।

मनो मोक्षयिता ज्ञाना शत्रुघ्नोः कल्पनात् ॥ ५३ ॥

शरामनविनिर्मुक्तः परमः शिवात्मिणः ॥ ५४ ॥

इत्येवमादि विनिर्दिष्ट महागुणीन्द्रः श्रीगणपत्प्रभुत्वायै नमः प्रणम्य ।

शोभानिधानमतिशयशुभपायुषेण पातान्मूलनविशोभानि मुमोय ॥ ५५ ॥

शत्रुघ्नमादिदेखाऽप्य रामः शत्रुभृतां वारः । यादि वाहस्य रक्षार्थं वृष्टः स्वैर्यामिनः ॥

शत्रुघ्न ! गच्छ वाहस्य मार्गं भद्रं भयेषु । भयेतो शत्रुघ्नयो रिपुकर्षण ! ते भुक्तौ ॥

ये योद्धारः प्रतिरणगताम्ने त्वया वारणीया ।

पादं रक्ष स्वकगुणगणैः संयुतः सग्मदोष्याम् ॥

सुमान्प्रष्टान्विगतपसनाग्गीतमीतांस्तु नघ्री-

स्ताग्मा हन्याः सुवृत्तवृत्तिनो ये न शंसन्ति कर्म ॥ ५७ ॥

विरथा भयसन्नस्ता ये वदन्ति परं तव । ते त्वया नहि हन्तव्याः शत्रुघ्न ! सुवृत्तैरिषिणा
यो हन्याद्विमर्दं मत्तं सुप्तं भग्नं भयातुरम् । तावकोऽहं द्रुष्याणं च सत्रजत्यधमां गतिम्

परस्ये चित्तवृत्तिं त्वं मा कृथाः पारदारिके ।

नीचे रतिं न कुर्वीथाः सर्वसद्गुणपूरितः ॥ ६० ॥

बुद्धानां प्रेरणं पूर्वं मा कुर्वीथा रणञ्जय ! । पूज्यपूजातिकर्मं त्वं मा विधेहि दयान्वितः
गां चिप्रं च नमस्कुर्व्या वैष्णवं धर्मसंयुतम् ।

अभिवाद्य यतो गच्छेस्तत्र सिद्धिमवाप्नुयाः ॥ ६२ ॥

विष्णुः सर्वेश्वरः साक्षी स्वसर्वव्यापकदेहभृत् । ये तदीया महाथाहो तदूपाविचरन्ति हि

एकादशोऽध्यायः] * रामाज्ञया शत्रुघ्नस्य ह्यपृष्टतोगमनम् *

३:

ये स्मरन्ति महाविष्णुं सर्वभूतहृदि स्थितम् । ते मन्त्रव्या महाविष्णुसमरूपा रघूद्वह !
यस्य स्वीयो न पारक्यो यस्य मित्रसमो रिपुः ।

ते वैष्णवाः क्षणादेव पापिनं पाचयन्ति हि ॥ ६५ ॥

येषां प्रियं भागवतं येषां वै ब्राह्मणाः प्रियाः । वैकुण्ठात्प्रेषितास्तेऽत्र लोकपापनहेतवे

येषां चक्रे हरेर्नाम हृदि विष्णुः सनातनः । उदरे विष्णुनेवेयं सश्वपाकोऽपिवैष्णवः

येषां वेदाः प्रियतमा न च संसारजं सुखम् । स्वधर्मनिरता ये च तान्नमस्कुर्विहान्वितान्

शेये विष्णो न वा भेदो न च ब्रह्ममहेशयोः । तेषां पादरजःपूतं वहाम्प्रघचिनाशनम्

गौरी गङ्गा महालक्ष्मीर्यस्य नास्ति पृथक्तया ।

ते मन्त्रव्या नराः सर्वे स्वर्गलोकादिहागताः ॥ ७० ॥

रणागतरक्षां च मानदानपरायणः । यथाशक्ति हरेः प्रीत्यै स ज्ञेयो वैष्णवोत्तमः ॥

स्य नाम महापापराशिं दहति सत्वरम् । तदीयचरणद्वन्द्वे भक्तिर्यस्य स वैष्णवः ॥

इन्द्रियाणि यशे येषां मनोऽपि हरचिन्तकम् ।

तान्नमस्कृत्य पूयात्स ह्याजन्ममरणान्तिकात् ॥ ७३ ॥

परस्त्रियं त्वं करवालवच्यजन्मवैर्यशोभूषणभूतिभूमिः ।

एवं ममादेशमथास्वरंध्र लभेः परं धाम सुयोगमीड्यम् ॥ ७४ ॥

धीपाद्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शैववात्म्यायनसंवादे रामाश्वमेधे शत्रु
शिक्षाकथनं नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

एकादशोऽध्यायः

रामाज्ञया शत्रुघ्नस्य ह्यपृष्टतोगमनम् ।

शेष उवाच ।

शक्त्य भगवाधामध्यामित्रकर्षणः । धीरानालोकयन्भूयो जगाद् शुभया गिरा ॥१

शत्रुघ्नस्य मम भ्रातुर्वाजिरक्षाकरस्य वै । को गन्ता पृथ्वी रक्षंस्तन्निदेशपालकः ॥

यः सर्ववीरान्प्रतिमुह्यमागतान्विनिर्जयेन्मर्ममिद्वलसङ्घैः ।

गृह्णात्वसौ मे करवीटकं तद् भूमौ यशः स्वं प्रथयन्सुविस्तरम् ॥ ३ ॥

इत्युक्तवति रामे तु पुष्कलो भरतात्मजः । जगद्द वीटकं तस्माद्रघुराजकराभ्युजात्

स्यामिन्गच्छामि शत्रुघ्न पृष्टरक्षाकरोऽन्वहम् । सन्नद्धःसर्वशस्त्रास्त्रचापबाणधरःप्रभो !

सर्वमद्य क्षितितलं त्वत्प्रतापो विजेष्यते । पतेनिमित्तभूता वै रामचन्द्र ! महामते ! ॥

भवत्कृपातःसकलं ससुरासुरमानुषम् । उपस्थितं प्रयुद्धाय तन्निपेधे क्षमो ह्यहम् ॥

सर्वं स्वामी ज्ञास्यति यन्मम चित्रमदर्शनात् । पपगन्ताऽस्मि शत्रुघ्नपृष्टरक्षाप्रकारकः ॥

एवं ब्रुवन्तं भरतात्मजं स प्रस्तूय साधित्यनुमोदमानः ।

शशंस सर्वान्कपिबीरमुत्कृष्टान्प्रभञ्जोद्भूतमुखान्हरिःप्रभुः ॥ ६ ॥

भो हनूमन्महावीर ! शृणु मद्वाक्यमादृतः । त्वत्प्रसादान्मया प्राप्तमिदं राज्यमकण्ठकम्

सीत्या मम संयोगे यो भवाद्भलार्थि तले । चरितं तद्वदे ! वेसि सर्वं तव कपीश्वर ! ॥

त्वं गच्छ मम सैन्याय पालकः सममाऽऽक्षया ।

शत्रुघ्नः सोदरो मया पालनोयस्त्वहं यथा ॥ १२ ॥

यत्र यत्र मत्सिंशःशत्रुघ्नस्य प्रजायते । तत्र तत्र प्रयोद्धव्यो म्नाता मम महामते ॥

इति धृत्वा महद्वाक्यं रामचन्द्रस्य धीमतः । शिरसा तत्समाधाय प्रणाममकरोत्सदा

अथाऽदिशमहाराजो जान्यवन्तं कपीश्वरम् । रघुनाथस्य सेवयि कपिपूज्यमतेजसम् ॥

अङ्गदो गवयो मैत्रस्यथा दधिमुखःकपिः । सुप्रीयः इत्यवाधीशःशतवल्गवक्षिको कपी

नीलो तन्नो मनोयोगोऽधिगन्ता वावराङ्गजः । इत्येवमादयो यूयं सज्जीभूता भवन्तुभोः

सर्वैर्गजैःसदृश्यैश्च तदाहाटकभूपजैः । कश्यपैःसशिरस्वाणोर्भूषिता यावन्तु सद्वराः ॥

शेष उपाय ।

रुमग्ननाह्वय हृमन्निर्षणं तदा जगात् रामो वज्रवीर्यशोभनः ।

भगवन्मोदते ! यद् केऽत्र योऽया नरा हयं पावन्तिन्म समर्थाः ॥ ११ ॥

तद्वन्मेवमाकल्पं जगात् पार्थायदा । हयस्य वरस्ये योऽयावन्निर्भोऽत्र नराधिपान् ॥

रघुनाथ ! शृणुष्वेताप्रथवीरान्मुसंहितान् ।

धनुर्वरात्महाविद्यान्सर्वशस्त्रास्त्रकोचिदान् ॥ २१ ॥

प्रतापाप्रथं नीलकन्तं तथा लक्ष्मनिधिं नृपम् । रिपुतापं चोपद्रव्यं तथा शस्त्रविदं नृपम्
राजन्वोऽसौ नीलकन्तो महावीरो रथाप्रणीः । स एव लक्षं रक्षेत लक्षं युध्येत निर्मयः
अर्शोहिणीभिर्दशमिर्यातु घाहस्य रक्षणे । दंशिनैस्सशिरस्त्राणेमंहावाहुभिस्सहैः ॥

प्रतापाप्रथो यो ह्ययं न रिपुवर्ममशातयन् ।

सत्र्यापसध्यवाणानां मोक्ता सर्वास्त्रचित्तमः ॥ २२ ॥

एषोऽर्शोहिणिर्घिशत्या घातु यत्नदवाधने ।

सन्नसो रिपुताशाप युवा फोदण्डदण्डभृन् ॥ २३ ॥

तथा लक्ष्मनिधिस्त्वेष यातु राजन्पसत्तमः ।

यस्तपोभिःशान्भृति प्रसाद्यान्त्राणि धाम्यसन् ॥ २७ ॥

प्रतास्रं पाशुरव्यास्रं गाढं नागसंज्ञितम् । मयूरं नाकुलं रौद्रं वैष्णवं मेघसंज्ञितम्
धञ्जं पार्यतमसं च तथा पादव्यसंज्ञितम् ।

इत्यादिकानामस्त्राणां सप्रयोगविसर्गचिन् ॥ २६ ॥

स एव निजसैन्यानामर्शोहिण्यैकयायुतः । प्रयातु शूरामुकृतः सर्ववैनिप्रमञ्जनः ॥ २७ ॥

रिपुतापोऽवमेवाद्य घट्टन्पप्रथो धनुर्भूताम् । सर्वशस्त्रास्त्रबुधालो रिपुयशदधानलः
नध्यन्तारसेनया यद्वागं चतुरङ्गसमेतया । शत्रुप्राणां शिरस्येने दधन्पद्य फलोत्फटाः ॥

उपप्रथोऽपि महाशक्तस्तथा शस्त्रविदेव च ।

सर्वं यातु सुसंनद्यान्तव घाहस्य पातकाः ॥ २८ ॥

इति भाषितमाशुष्यंमन्त्रिणःप्रतर्ह्यं च । भासापयामास च तावन्मुग्धकथितान्मटान्
नेऽनुजां शूनाशम्य प्राप्य मोर्धं प्रपेदिरे । निश्चालं साग्वरायं वाऽऽलन्तो युद्धदुर्मदाः
सन्नदाःकयवापेध तथा शस्त्रास्त्रवर्तनेः । ययुःशत्रुप्राणंघासं सीतापतिप्रणोदिताः ॥
धरोलः शूरिणा रामो विधिनाऽपूतपञ्चमाम् । भासापार्शोःशूर्यःस्तवन्पथोत्तरदृशिणीः
भासापार्शुर्दशै रामो हस्तिर्न घट्टिहायतम् । हयमेकं मनोयेयं रथमाटाविभूगितम् ॥

पौरुष्टं तथमेकं च मणिरस्यविभूषितम् । अनुमिर्पात्रिमिर्गुणं सर्वाण्यकर्माण्युत्तमम् ॥३६॥
मणिलक्षं तु प्रत्यक्षं गुणान्तरानुन्दारानम् । विद्रुमस्य सुन्दानां तु सदस्यं स्फुटजेजसम्

प्राममेकं सुगणम् नानाजनसमाबुद्धम् ।

विश्विप्रसम्य निष्पन्नं विश्विचैर्मन्दिरेषु तम् ॥ ४१ ॥

प्रत्यणेऽपि तथैवादासोत्रेऽप्यप्यर्षये दत्तो ।

भूतियाम्यो भूरिशो दृश्या प्रणनाम रघूत्तमः ॥ ४२ ॥

सर्वे तेऽप्यर्षयन्धाग्भिराशाग्भिरमिषूजिताः । निरभीष महाराज ! रामनन्द ! रघूदह ! ॥

फन्यादानं भूमिदानं गजदानं तथैव च । भवदानं स्वर्णदानं तिलदानं समौक्तिकम् ॥

अन्नदानं पयोदानममयदानमुत्तमम् । रदादानानि सर्वाणि विप्रेभ्यश्चादिशान्महान् ॥

देहि देहि धनं देहि मा नेति द्रुहि कस्यचित् ।

ददात्पन्नं ददात्पन्नं सर्वभोगसमन्वितम् ॥ ४६ ॥

इत्थं प्राचतंत मखो रघुनाथस्य धीमतः । स दक्षिणो द्विजधरः पूर्णः सर्वशुभक्रियः

अथ रामानुजो गत्वा मातरं प्रणनामह । आशापयाभ्वरक्षार्थमेव गच्छामि शोभने !

त्वत्कृपातो रियुकुलं जित्वा शोभासमन्वितः । आयास्यामि महाराजैर्ह्यर्षयसमन्वि-

मातोवाच ।

पुत्रगच्छ महावीर शिवाःपन्धान एव ते । सर्वाग्निपुगणाञ्जित्वा पुनरागच्छ सन्मते !

पुष्कलं पालय निजन्नातृजं धर्मचित्तमम् । महाबलिनमद्यापि बालकः लीलया युतम्

पुत्रागच्छसि चेद्युक्तः पुष्कलेनशुभान्वितः ।

तदा मम प्रमोदः स्यादन्यथा शोकमागहम् ॥ ५२ ॥

इति सम्भाषमाणं स्वं मातरं प्रत्युवाच सः ।

त्वदीयचरणद्वन्द्वं स्मरन्प्राप्स्यामिःशोभनम् ॥ ५३ ॥

पुष्कलं पालयित्वाऽहं निजाङ्गमिषं शोभने । स्वनाम सदृशं कृत्वा पुनरेष्यामि मोदया-

इत्युक्त्वा प्रययौ वीरो रामं स मखमण्डपे । आसीनं मुनिवर्याग्यैर्यज्ञवेपथरं धरम् ।

उवाच मतिमान्वीरः सर्वशोभासमन्वितः । रामाशापय रक्षार्थं ह्यस्यात्र महामते ।

॥ ३५ ॥] • लक्ष्मीनिधिना शत्रुघ्नमुद्दिश्य रामस्य चिनोदकरणम् •

रघुनाथोऽपि तच्छ्रुत्वा भद्रमस्त्विति चाब्रवीत् ।

बालं स्त्रियं प्रमत्तं त्वं मा हन्याः शत्रुघ्नजितम् ॥ ५७ ॥

लक्ष्मीनिधिर्घाता जानक्या जनकात्मजः । प्रहस्य किञ्चिन्नयने नर्तयप्राममग्र्यं
लक्ष्मीनिधिरुवाच ।

! महाबाहो ! सर्वधर्मपरायण ! । शत्रुघ्नं शिक्षय तथा यथालोकोत्तरो भवे
तं कर्म कुर्वन्वप्रजावरितं तथा । गच्छेत्स परमं धाम तेजोयत्समन्वितम्
तं महाराज ! ब्राह्मणं नावमानयेत् । पित्रा तव हतो विप्रः पितृभक्तिपरायण
सुमहत्कर्म कृतं लोकविगर्हितम् । अवध्यां महिलां यस्त्वं हतवान्नियतं तव
तव महाराज ! कृतवान्यं पराक्रमम् । स न केन कृतः पूर्वं राक्षस्याः कर्णकर्तनः
प्यति नृप ! शत्रुघ्नः शिक्षया तव । यदि नायं तथा कुर्यात्कुलस्यासदृशं भवेत्
तं तं रामः प्रत्युवाच हसन्निव । मेघगम्भीर्या वाचा सर्वधाक्यविशारदः ॥
शृण्वन्तु योगिनः शान्ताः समदुःखसुखाः पुनः ।

जानन्त्यपारसंसारनिस्तारकरणादिकम् ॥ ६६ ॥

ये शूराः समहेप्यासाः सर्वशस्त्रास्त्रकोविदाः ।

ते च जानन्ति युद्धस्य वार्तां न तु भवादृशाः ॥ ६७ ॥

नो ये वै ये चोत्पद्यद्विसारिणः । ते हन्तव्या नृपैः सर्वैः सर्वलोकहितैपिभिः ॥
इत्युक्तमाकर्ण्य सभासदस्ते सर्वे स्मितं चक्रुरिन्दमस्य ।

कुम्भोद्भवः पूजितमेनमश्वं विमोचयामास सुशोभितं हि ॥ ६६ ॥

मुघार्यं धशिष्टः कलशोद्भवः । कराम्रेण स्पृशन्नश्वं मुमोच जयकाङ्क्षया ॥

यथालीलं सर्वत्र धरणीतले । यागार्थं मोचितो येन पुनरागच्छ सत्वरः ॥

चेतः सर्वैर्मटैः शस्त्रास्त्रकोविदैः । परीतः प्रययौ प्राचीं दिशं धायुजयान्वितः

सर्वं कम्पयद्भरणीतलम् । शेषोऽपि किञ्चिन्नतया फणया धृतवान्भुवम्

शः प्रसेदुः परितः श्मातलं शोभयान्वितम् ।

वयस्तं तु शत्रुघ्नं पृष्टतो मन्दगामिनः ॥ ७४ ॥

शत्रुघ्नस्य प्रयाणायाभ्युत्थानस्य भुक्तोऽङ्कुरम् । शक्तिगतः शुभकार्योत्पन्नस्य च यभू ६
 पुष्कलः प्रसूतं स्वयं प्रतियोगेन सशुद्धिमत् । विलम्बितमिर्गलज्जामिः शोभितं स्वयं प्रतियोगेन
 सश्रापश्यन्निजो मायां पतिप्रत्यक्षरागणाम् । किञ्चित्प्रसन्नानाङ्कुराभ्युत्थानं स्वयं प्रतियोगेन

मुत्सारयिन्नेत च नागपार्श्वेन सुखपूर्वमुत्तं च शयंतो ।

नासाकलं सोपमं महाधनं याहोमृं पालीमृशोः सुकृदुणे ॥ ७८ ॥

पुनो नु मादृगकलोपमो धरो नित्यप्रदियं धरनीयिषोमिणम् ।

पादो तुलाकोटिधरो सुफोमलो दधयहो ! पेशन सपति स्वकम् ॥ ७९ ॥

परिरभ्य प्रियां धीरो गद्गदम्यग्भाषिणीम् ।

तदुरोजपरीरम्भनिर्मरीटलदेहिकाम् ॥ ८० ॥

उवाच मदे ! गच्छामि शत्रुघ्नपृष्ठरक्षकः । रामाऽऽज्ञया याज्ञमद्वयं पालयप्रथमंयुतः ।

त्वया मे मातरःपूज्याःपादसंघादनादिभिः । तदुच्छिष्टं हि भुञ्जानातन्कर्मकरणादरा ।

सर्वाः पतिवता नायों लोपामुद्रादिकाः शुभाः ।

नाथमान्यास्त्यया भीरु ! स्वतपोयलशोभिताः ॥ ८३ ॥

इति श्रीपाद्ये महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंवादे रामाभ्युत्थे

हयमोचनपुष्कलमार्यासमागमो नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

द्वादशोऽध्यायः

पुष्कलपत्न्या स्वपतिं विजयमात्रोत्सुकं वीक्ष्य तदभिनन्दनम्

शेष उवाच ।

इत्युक्तवन्तं स्वपतिं वीक्ष्य प्रेम्णा मुनिर्मत्म् ।

प्रत्युवाच हसन्तीच किञ्चिद् गद्गदभाषिणी ॥ १ ॥

नाथ ! ते विजयो भूयात्सर्वत्र रणामण्डले । शत्रुघ्नाज्ञा प्रकर्तव्या हयरक्ता ययामवेत्

स्मरणीया हि सर्वत्र सेविका दत्तपदानुगा ।

कदापि मानसं नाथ ! त्वत्तो नाऽन्यत्र गच्छति ॥३॥

परमापोधने कान्त ! स्मर्तव्याहं न जातुचित् ।

सत्यां मयि तव स्वान्ते युद्धे विजयसंशयः ॥ ४ ॥

पद्मनेत्र ! तथा कार्यमूर्मिलाया यथा मम । हास्यतेव प्रकुर्यन्ति मां घीक्ष्य करवाडनैः॥

इयं पत्नी महाभीरोःसङ्ग्रामे प्रपलायितुः। कातरावर्हि युद्धयन्ति शूराणां समयं कुतः

इत्येवं न हसन्त्युच्चैर्यथा मे देवराङ्गताः । तथा कार्यं महाबाहो रामस्य ह्यपरक्षणे ॥

योद्धा त्वमादौ सर्वत्र परे ये तव पृष्ठतः । धनुष्टूकारवधिराः क्रियन्तां चलितः परे ॥

तव प्रीयतकराममोजकरवालभियाबलम् ।

परेषां भवतात्क्षिप्रमन्योन्यमयसङ्कुम्भम् ॥ ६ ॥

कुलं महदलङ्कार्यं परान्विजयता रथया । गच्छस्वामिन्महाबाहो ! तव श्रेयो भवत्विह

इदं धनुर्मुद्गाणाऽऽशु महद्गुणधिमभूषितम् । यस्य गर्जितमाकर्ण्य वैरिवृन्दमघातुरम् ॥

इमौ ते त्विषुधी धीर ! कथ्येतां शं यथा भवेत् ।

वैरिकोटिघिनिर्येषाणकोटिसुपूरिता ॥ १२ ॥

कथंचं त्विदमावेहि शरीरे कामसुन्दरे । वज्रप्रभामहादीप्तिहतसन्तमसंहृदम् ॥ १३ ॥

शिरस्त्राणं निजोत्तंसे कुरु कान्त ! मनोरमम् । इमेपतंसे विशदे मणिरत्नविभूषिते ॥

इति सुविमलयाचं चारिपुत्रीं प्रपश्यन्नयनकमलदृष्ट्या धीक्षमाणस्तदङ्गम् ।

अभिगतपरिमोदो भारतिः शत्रुजेता रणकरणसमर्थस्तां जगादाऽतिधीरः ॥

पुष्कल उवाच ।

कान्तं पश्यं वदसि मां तथा सर्वं चराम्यहम् ।

धीरपत्नि ! भवेत्कीर्तिस्तवकान्तिमीप्सिता ॥ १६ ॥

इति कान्तिमतीदत्तं कथंचं मुकुटं परम् । धनुर्महेषुधीं खड्गं सर्वं जग्राह धीर्यवान् ॥

परिधाय च तदस्रवं बहुशोभासमन्वितः । शुशुभेऽतीव सुभट सर्वशास्त्रास्त्रकोविदः ॥

तमस्त्रशस्त्रशोभान्वयं धीरमालाविभूषितम् ।

कुङ्कुमागुरुकस्तूरीचन्दनादिकवर्धितम् ॥ १९ ॥

नाना कुसुममालामिराजानुपरिशोभितम् ।

नीराजयामास मुहुस्तत्र कान्तिमती सती ॥ २० ॥

नीराजयित्वा बहुशःकिरन्ती मूर्त्तिकैर्मुहुः । गलद्भ्रुचलन्नेत्रा परिरिभे पतिं निजम् ॥

दृढं स परिरिभ्यैतां विरमाभ्वासयत्तदा । धीरपत्नि ! कान्तिमति चिरहं मा कृपामम

एव गच्छामि सविधात्तव भामे! पतिव्रते! । इत्युक्त्वा तां निजां पत्नीं रथमारुहे परम्

तं प्रयान्तं पति श्रेष्ठं नयनैर्निमिषोऽभ्रतः । विलोकयामास तदा पतिव्रतपरायणा ॥

स ययौ जनकं द्रष्टुं जननीं प्रेमविह्वलाम् । गत्वा पितरमभ्यां च घबन्दे शिरसा मुदा ॥

माता पुत्रं परिष्वज्य स्वाङ्कमारोपयत्तदा ।

मुञ्चन्ती वाष्पनिचयं स्वस्त्यस्त्विति जगाद सा ॥ २६ ॥

पितरं प्राह भरतं रामो यशकरःपरः । पालनीयो लक्ष्मणेन भवद्विध्व महात्मभिः ॥२७

श्राद्धतोऽसौ जनन्या च पित्रा हृषितया गिरा । ययौ शत्रुघ्नकटकं महावीरविभूषितम् ॥

रथिभिःपत्तिभिर्वीरैःसदृशैःसादिभिर्भृतः । ययौ मुदा रघूत्तंसमहायज्ञहयाप्रणीः ॥२८

गच्छन्पाञ्चालदेशांश्च कुम्भैवोत्तरान्कुरून् ।

दशार्णांद्द्रीविशालांश्च सर्वशोभासमन्वितः ॥ ३० ॥

तत्र तत्रोपगृह्णानो रघूर्घात्यशोऽबिलम् । रावणामुरघातेन भक्तरक्षाधिधायकम् ॥

पुनश्च हयमेघादि कार्यमागम्य पावनम् । यशो वितन्वन्भुयने लाकाग्रामोऽविता भवाम्

नेभ्यस्तुष्टो ददौ दारान्तराजानि पियिधानि च । महाधनानिवासांसि शत्रुघ्नःप्रयरो महान्

तुमनिनाम तेजस्वी सर्षपिधापिशारदः । रघुनाथस्य सखिषःशत्रुघ्नानुचरो धरः ॥३४॥

ययौ तेन महार्थरो प्रामात्रनपदान्यहन् । रघुनाथप्रभाषेन न कोऽपि हतयान्दयम् ॥३५

देशाधिपा ये बहवो महाबलपराक्रमाः । हृष्यन्वायत्नपादातयतुरङ्गसमन्विताः ॥३६॥

राभयदो बहुशो भीत्या मुक्तामाजिष्यमर्षमुताः ।

शत्रुघ्नं हयवशास्येमागमं प्रजता मुहुः ॥ ३७ ॥

यं राम्यं धनं सर्वं शत्रुघ्नं पशुबन्धयम् । रामबन्धुस्य सर्वं दि न सर्वानं रघुगृह ! ॥३८॥

तदुक्तमाकर्ण्य शत्रुघ्नःपरधीरहा । आशां स्थां तत्र संज्ञाप्यं ययी तैः सहितः पथि ॥
 क्रमेण सन्प्राप्तःशत्रुघ्नो ह्ययसंयुतः । अहिच्छत्रां पुसीं ब्रह्मदानाङ्गलसमाकुलाम् ॥
 ब्रह्मद्विजसमफीणां नानारत्नचिभूयिताम् ।
 सौवर्णैः स्काटिकैर्हर्म्यैर्गोपुरैःसमलङ्कृताम् ॥ ४१ ॥
 यत्र रम्यातिस्कारकारिण्यः कमलाननाः ।
 दृश्यन्ते सर्वहर्म्येषु स्रजना लीलयान्विताः ॥ ४२ ॥

स्वाचारललिताःसर्वभोगैकभोगिनः । धनदानुचरा यद्भक्तधा लीलासमन्विताः ॥
 ।रा धनुर्ईस्ताःशरसन्धानकोविदाः । कुर्वन्ति तत्र राजानं सुहृष्टं सुमदाभिधम्
 धं ददर्शाऽसौ नगरं दूरतःप्रभुः । पार्श्वे तस्य सुखेष्टमुद्यानं शोभयाऽन्वितम् ॥
 नागचर्मैश्च तिलकैर्देवदारुभिः । अशोकैःपाटलैश्चूनामन्दारैःकोविदारकैः ॥४३॥

धात्रजम्बुकदम्बैश्च प्रियालपनसैस्तथा ।

शालेस्तालेस्तमालैश्च महिकाजातियूथिभिः ॥ ४५ ॥

स्वैर्बकुलैश्चम्पकैर्मदनादिभिः । शोभितं स ददर्शाऽथ शत्रुघ्नःपरधीरहा ॥ ४८ ॥

हयो गतस्तदनमध्यदेशे तमालतालादिसुशोभिते वी ।

यथो ततः पृष्ठत एव धीरो धनुर्धरैःसेवितपादपद्यः ॥ ४९ ॥

रन्विनं देवायतनमद्भुतम् । इन्द्रनीलेश्च यैर्हृदैस्तथा मारुक्तेरपि ॥ ५० ॥

सुरसेवाद् कौलासप्रस्थसन्निभम् । जातरूपमयैस्तम्भै शोभितं सप्रनां घरम्

दृष्ट्वा तद्रघुनापस्य भ्राता देवालये घरम् ।

पप्रच्छ सुमतिं स्वयं मन्त्रिणं चदतां घरम् ॥ ५२ ॥

शत्रुघ्न उवाच ।

त्रेर्दं किं कस्य देवस्य केतनम् । का देवता पूज्यतेऽत्र कस्य हेतोःस्थिताऽनघ

सुमति रुवाच

सर्वज्ञो मन्त्रविन्निजपाद ह । शृणुष्वैकमना धीर ! यथावदिह सर्वेशः ॥

धर्मस्थानं विद्धि विश्वैकशर्मदम् । यस्या दर्शनमात्रेण सर्वसिद्धिःप्रजायते

देवासुरास्ते यां स्तुत्वा नत्वा प्राताखिलां थ्रियम् ।

धर्मार्थकाममोक्षाणां दात्री भक्तानुकम्पिनी ॥ ५६ ॥

याचिता सुमदेनाद्वाहिच्छत्रापतिना पुरा । स्थिता करोति सकलं भक्तानां दुःखहारिणी
तां नमस्कुलशत्रुघ्न ! सर्वेधीरशिरोमणे ! । नत्वाऽऽशुसिद्धिप्राप्तोपिससुरासुरदुर्हमान्
इति ध्रुत्वाऽथ तद्वाक्यं शत्रुघ्नःशत्रुतापनः । पप्रच्छ सकलां धार्ता भवान्याःपुरुषार्थमः

शत्रुघ्न उवाच ।

कोऽहिच्छत्रापती राजा सुमदः किं तपः कृतम् ।

येनेयं सर्वलोकानां माता तुष्टाऽत्र संस्थिता ॥ ६० ॥

यद् सर्वं महामात्य ! नानार्थपरिवृद्धितम् । यथावत्त्वं हि जानासि तस्माद्दद महामते !

सुमतिरुवाच ।

हेमकृत्योगिरिःपूतःसर्वदेवोपशोभितः । तत्रास्ति तीर्थं विमलमृषिवृन्दनिषेवितम् ॥

सुमदो हि तपस्तेपे हतमातृपितृप्रजः । अरिभिःसर्वसामन्तैर्जंगाम तपसे हितम् ॥

धर्माणि श्रीणि स पदा त्वेकेन मनसा स्मरन् ।

जगतां मातरं दध्यौ नासाप्रस्तिमितेक्षणः ॥ ६४ ॥

धर्माणि श्रीणि शुष्काणां पर्णानां भक्षणं चरन् । चकार परमुग्रं स तपःपरमदुष्करम्

यद्भानि श्रीणि सलिले शीतकाले ममज्ज नः ।

श्रीध्मे चचार पञ्चाग्नीन्द्रावृत्सु जलदोन्मुखः ॥ ६६ ॥

श्रीणि धर्माणि पयनं संदध्य न्वान्तगोचरम् ।

भयानीं संस्मरन्धीरो न च किञ्चन पश्यति ॥ ६७ ॥

परं तु द्वादशोऽर्तानि दृष्ट्वैश्वर्यपरमं तपः । विभाष्य मनसाऽतीथ शत्रुःपरमार्थं तं भयान्

भादिदेश सकामं तु परियारपरिभूतम् । अस्तरोगिः सुगन्धुर्न ब्रह्मेन्द्रादितपोयतम्

गच्छ कामसन्धे ! मयां प्रियमाचर मोहन ! । सुमदस्य तपोविघ्नं समाचर यथा मयेषु

इति ध्रुत्वा महद्वाक्यं मुगताहः स्वयं प्रभुः ।

उवाच किञ्चिद्वेद्ये प्रोद्गर्षो ह्युत्तमः ॥ ७१ ॥

काम उपाच ।

स्वामिन्कोऽसौ हि सुमदः किं तपः स्वल्पकं पुनः ।

ब्रह्मादीनां तपोमङ्गं करोम्यस्य तु का कथा ॥ ७२ ॥

मद्वाणयलनिर्मिन्नश्चन्द्रस्तारो गतः पुरा ।

स्वमप्यहल्यां गतयान्विभवामिश्रस्तु मेतकाम् ॥ ७३ ॥

चिन्तां मा कुर्व देवेन्द्र! सेवके मयि संस्थिते । एष गच्छामि सुमदं देवान्यालय मारिय

पद्यमुक्त्वा कामदेवो हेमकूर्टं गिरिं ययौ । घसन्तेन युत सख्या तथैवाप्सरसां गणैः ॥

घसन्तस्तत्र सकलान्वृक्षान्पुष्पकलेर्युतान् ।

कीकिलान्यद्पद्भ्रंश्या घृष्टानाशु चकार ह ॥ ७६ ॥

वायुःसुशीतलो घाति दक्षिणां दिशमाश्रितः । इतमालासरिस्तीरलवङ्गकुसुमान्वितः

एवंविधे घने वृत्तं रम्मानामाऽप्सररो घरा ।

सखीमि.संवृता तत्र जगाम सुमदान्तिकम् ॥ ७८ ॥

तत्रारमत गानं सा किन्नरस्वरशीमना । मृदङ्गपणघानेकघाद्यभेदविशारदा ॥ ७९ ॥

तद्गानमाकर्ष्य नराधिपोऽसौ घसन्तमालोक्य मनोहरञ्च ।

तथान्यपुष्टारदितं मनोरमं चकार चक्षुःपरिवर्तनं बुधः ॥ ८० ॥

तं प्रबुद्धं वृषं घोक्ष्य कामःपुष्पायुधस्त्वरन् । चकार सत्वरं सज्वं धनुस्तत्पृष्टतोऽनघ

एकाप्सरास्तत्र वृषस्य पादयोःसंवाहनं नर्तितनेत्रपल्लवा ।

चकार चान्या तु फटाक्षमोक्षणं चकार काचिद् भृशमङ्गचेष्टितम् ॥ ८२ ॥

अप्सरोग्निस्तथाकीर्णःकामचिह्नलमानसः ।

चिन्तयामास मतिमाञ्जितेन्द्रियशिरोमणिः ॥ ८३ ॥

एता मे तपसो विघ्नकारिण्योऽप्सरसां घराः ।

शक्रेण प्रेषिताःसर्वाःकरिष्यन्ति यथातथम् ॥ ८४ ॥

इति सञ्चिन्त्य सुतपास्ता उवाच घराङ्गनाः ।

का सूर्यं कुत्र संस्थाःकिं भवतीनां विकीर्णितम् ॥ ८५ ॥

अत्यद्भुतं जातमहो यद्भवत्योऽक्षिगोचराः ।

यास्तपोभिः सुदुष्प्राप्यास्ता मे तपस आगताः ॥ ८६ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमेपातालखण्डे शेषवात्स्यायनसम्वादे रामाभ्यमेधे
कामाक्षोपाख्यानं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

त्रयोदशोऽध्यायः

सुमदाप्सरः सम्भाषणम् ।

शेष उवाच ।

इति वाक्यं समाकर्ण्य सुमदस्य तपोनिधेः । जगद्भुःकामसेनास्त्रं रमाद्यप्सरसो मुदा
त्यस्तपोभिर्ययं कान्त ! प्राप्ताःसर्वयराङ्गनाः ।

तासां यौवनसर्वस्वं भुङ्क्ष्य त्यज तपः फलम् ॥ २ ॥

११' पुतायी सुमता चम्पकाभशरीरभृन् । कपूरगन्धललितं मुनकु त्यम्मुपागृह्यत् ॥

एतां मरामाग सुशोभिविघ्नमां मनोहराङ्गीं घनपीनसत्कुव्याम् ।

कान्तोपभुङ्क्ष्याऽऽशु नितोमपुण्यतःप्राप्तां पुनस्तप्यं त्यज दुःखजातम् ॥३॥

मामप्यनर्थांमरणोपशोभितां मन्दारमालापरिशोभियशराम् ।

मानारताख्यानविचारसंगुतां दृष्ट्वा यथाभ्यान्परिरम्भणं कुत ॥ ५ ॥

निशामृते मन्मथवन्ननिर्गते विमानमारुह्य परं मया राह ।

रुपेऽऽशु बहुपुण्यसिद्धिं नाप्राप्य भोगं कुत तपःफलम् ॥ ६ ॥

नितोऽकामा योऽनकपरोऽसिना गृह्यातु मे सुर्षेति तापवारेणम् ।

१. मन्मथभारवादिनां गृह्यात्पदादाविय सुन्दरोत्तम ! ॥ ७ ॥

२. भो कपयन्तां मन्मथरां निशामृते देवगणादिवाऽऽशुत् ॥

३. मन्मथभारवादिनां गृह्यात्पदादाविय सुन्दरोत्तम ! ॥ ८ ॥

इत्युक्तमाकर्ण्य महामतिर्नृपो विचारयामास कुतो ह्यपस्थिताः ।
मया सुसृष्टास्तपसा सुराङ्गनाः प्रत्यूह एवाय विधेयमेव किम् ॥ ६ ॥
इति चिन्तातुरो राजा स्वान्ते सञ्चिन्तयन्मुधीः ।
जगद् मतिमान्वीरः सुमदो देवताङ्गनाः ॥ १० ॥
यूयं तु मम चित्तस्था जगन्मातृम्यरूपकाः ।
मया सञ्चिन्त्यते या हि साऽपि त्वष्टृविणी मता ॥ ११ ॥
इदं तुच्छं स्वर्गं मुपं त्वयोक्तं सचिकल्पकम् ।
मत्स्वामिनी मया भक्त्या सेविता दाम्यते परम् ॥ १२ ॥
यत्कृपातो विधिः सत्यलोकं प्राप्नो महानभूत् ।
सा मे दास्यति स्वयं हि भक्तदुःखान्तकारिणी ॥ १३ ॥
किं नन्दनं किं तु गिरिः कनकेन सुमण्डितः ।
किं सुधा स्थल्पपुण्येन प्राप्या दानपदुःपदा ॥ १४ ॥
अथयं समाकर्ण्य कामस्तु विविधैः शरैः । प्राहरन् नरद्वेषस्य कर्तुं किञ्चिन्न वै प्र-
नृपुं पुरारायैः परिरम्भैर्विलोकनैः । न तस्य निशं पिभ्रान्नं कर्तुं शक्ता परानन-
ययागतं शकं जगदुर्ध्वैर्धर्षानृपैः । तच्छ्रुत्वा मघषा भीतो मोंपमारम्भमात्मन-
मथ निश्चितमालोक्य पादपदं स्वयेऽश्रियका ।
जितेन्द्रियं महाराजं प्रत्यक्षाऽभूत्सुतोपिता ॥ १८ ॥
शृणुल्ललिता वाराङ्गराधरा धरा । धनुषांजधरा माता जगत्पावनपापनी ॥
तां वीक्ष्य मातरं धीमान्मूर्खं कोटिसमग्रभाम् ।
धनुषांजगूर्णापारान्धधानां हर्षं मानयान् ॥ २० ॥
दुरो मत्पा मातरं भक्तिभाषिताम् । हसन्ती निजदेहेषु स्मृरान्ती पाणिनामुदु-
त्तपुष्कलितचित्तमृत्तिमंहामतिः । मद्गदम्भारसंयुक्तः कण्ठकाङ्गोपरोमितः ॥
महादेवि ! भक्तदून्दैश्च सेविने ! । प्रत्यादादिदेषेन्द्रसेविताऽप्रियुमेऽनपे ! ॥
कलाविद्यमेतद्भूति धराधरम् । त्वष्टृने नास्ति स्वयं तन्मातर्भद्र ! तमोऽभु तै

मर्ता स्वयाऽऽपाश्रयतया स्वागिता मन्त्रीह न ।

सपर्यन्तवतोदानदिगात्रैरुपगोमिता ॥ २० ॥

स्यंस्तपति ये तीक्ष्णैरंशुभिःप्रतपन्मदीम् । स्वप्यजतया वसुधामंथं स्वं गृह्णन्निमुञ्चति
अन्तर्ग्रहिःस्निगतो घट्टिलोक्तानो प्रकरोति शम् । स्वप्रतापाग्मतादेवि ! सुरासुरानमस्वृते !

स्यं पिया स्यं महामाया विष्णोर्लोकैकशक्तिः ।

स्वशतया गृह्णसीद् स्यं पात्रयमपि मोहिनि ! ॥ २८ ॥

त्वत्तःसर्वं सुराःप्राप्य सिद्धिं सुरामयन्ति ये । मां पाल्य कृपातापे! चन्द्रिने! मत्तपहमे!
रक्ष मां स्वकं मातस्त्वदीयचरणारणम् । कुरु मे पात्रिष्ठतां सिद्धिं महापुरुषसूत्रे !
सुमतिरयान ।

एवं तुष्टा जगन्माता वृणीष्य परमुत्तमम् । उवान भक्तं सुमर्दं तपसाऽशदेहितम् ॥
इत्येतद्वाक्यमाकर्ण्य प्रहृष्ट सुमदो गृहः । घमे निजं हत राज्यं हतदुर्जनकण्ठयम् ॥ ३१
महेशीचरणद्वन्द्वे भक्तमध्यभिचारिणीम् । प्रान्तं मुक्तिं तु संसारचारिषेस्तारिणीं पुनः
कामाक्षोषान् ।

राज्यं प्राप्नुहि सुमद ! स्वप्न हतकण्ठयम् । महिलारक्षसञ्जुएपादपद्मद्वयो भय ॥
तव वैरिपराभूतिर्मा भूयात्सुमदाभिध ! । यदा तु राषणं हत्या रघुनाथो महायशाः ॥
करिष्यत्यश्वमेधं हि सर्वसम्भारशोभितम् । तस्य स्राता महार्घीरःशत्रुघ्नःपरवीरहा ॥
पालयद्दयमायास्पत्यत्र धीरादिभिवृत्तः । तस्मै सर्वं समर्प्य त्वं राज्यमृद्धं घनादिकम्

पालयिष्यसि योधैः स्वैर्धनुर्धारिभिरुद्धैः ।

ततःपृथिव्यां सर्वत्र भ्रमिष्यसि महामते ! ॥ ३८ ॥

ततो रामं नमस्कृत्य ब्रह्मेन्द्रेशादिसेवितम् ।

मुक्तिं प्राप्स्यसि दुष्प्रापां योगिभिर्यमसाधनैः ॥ ३९ ॥

तावत्कालमिहस्थास्ये यावद्दामहयागमः ।

पश्चात्त्वां तु समुद्धृत्य गन्ताऽस्मि परमं पदम् ॥ ४० ॥

इत्युक्त्याऽन्तर्दधे देवी सुरासुरानमस्कृता ।

त्रयोदशोऽध्यायः] * अहिच्छत्रापुर्वा' शत्रुघ्नस्य प्रवेशः *

४७

सुमदोऽप्यहिच्छत्रायां शत्रून्हत्वा नृपोऽभवत् ॥ ४१ ॥

एष राजा समर्थोऽपि बलवाहनसंयुतः । न प्रहीप्यति ते वाहं महामायासुशिक्षितः ॥
ध्रुत्वा प्राप्तं पुरीपार्श्वे हयमेधहयोत्तमम् ।

त्यां च सर्वैर्महाराजैः सेविताङ्घ्रि महामतिम् ॥ ४३ ॥

सर्वं दास्यति सर्वज्ञ ! राजा सुमदनामधृत् । अधुनातन्महाराजरामचन्द्रप्रतापतः ॥४४
शेष उवाच ।

इति वृत्तं समाकर्ण्य सुमदस्य महायशाः । साधु साध्यति चोवाच जहर्ष मतिमान्क
अहिच्छत्रापतिःसर्वैःस्वगणैःपरिवारितः । सभायां सुखमास्ते यो बहुराजन्यसेवितः
ब्राह्मण वेदविदुषो वंश्या धनसमृद्धयः । राजानं पर्युपासन्ते सुमदं शोभयान्वितम्

वेदविद्याचिनोदेन न्यायिनो ब्राह्मणावराः ।

आशीर्षदन्ति तं भूपं सर्वलोकैकरक्षकम् ॥ ४८ ॥

एतस्मिन्समये कश्चिदागत्य नृपतिं जगौ ।

स्थामिनं जाने कस्यास्ति हयः पत्रधरोऽन्तिके ॥ ४९ ॥

तच्छ्रुत्वा सेवकं श्रेष्ठं प्रपयामास सत्वरः ।

जानीहि कस्य राशोऽयमश्वो मम पुरान्तिके ॥ ५० ॥

गत्वाऽथ सेवकस्तत्र ज्ञात्वा घृत्तान्तमादितः ।

निवेदयामास नृपं महाराजन्यसेवितम् ॥ ५१ ॥

स ध्रुत्वा रघुनाथस्य हर्यं नित्यमनुस्मरन् ।

आज्ञापयामास जनं सर्वं राजा विशारदः ॥ ५२ ॥

लोका मर्त्या सर्वा ये धन्वधान्यसमाकुलाः ।

तोरणक्षीनि गेहेषु मङ्गलानि सृजन्त्वह ॥ ५३ ॥

कन्याःसहस्रशो रम्याःसर्वाभरणभूषिताः । गजोपरि समाकृत्वा यान्तु शत्रुघ्नसंमुखम् ॥

रत्वादि सर्वमान्नाप्य यथा राजा स्वयं हतः । पुत्रपौत्रमहिष्यादिपरिवारसमावृतः ॥

शत्रुघ्नःसुमहामान्यैःसुमदैःपुष्कलादिभिः । संयुतो भूपतिं वीरं ददर्श सुमदाभिधम् ॥

हस्तिभिःसादिसंयुक्तैःपत्तिभिःपरतापनैः । वाजिमिभूंषितैर्घोरैःसंयुतं घोरशोभितम् ॥

अधागत्य महाराजःशत्रुघ्नं नतवान्मुदा ।

धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि सत्कृतं च कृतं वपुः ॥ ५८ ॥

इदं राज्यं गृहाणाशु महाराजोपशोभितम् । महामाणिक्यमुक्तादिमहाधनसुपूरितम् ॥

स्वामिश्चिरं प्रतीक्षेऽहं ह्यस्यागमनं प्रति ।

कामाक्षाकथितं पूर्वं जातं सम्प्रति तत्तथा ॥ ६० ॥

विलोक्य पुरं मह्यं कृतार्थान्कुरु मानवान् । पावयास्मत्कुलं सर्वं रामानुज ! महीपते !

इत्युक्त्वाऽऽरोहमायास कुञ्जरं चन्द्रसुप्रभम् ।

पुष्कलं च महावीरं तथा स्वयमथाऽऽरूढत् ॥ ६२ ॥

भेरीपणवतूर्याणां धीणादीनां स्वनस्तदा । व्याप्नोति स्म महाराज ! सुमदेन प्रणोदितः

कन्याःसमागत्य महानरेन्द्र शत्रुघ्नमिन्द्रादिकसेविताङ्घ्रिम् ।

करिस्थिता मौक्तिकवृन्दसङ्घैर्वर्धापयामासुरिनप्रयुक्ताः ॥ ६४ ॥

शनैःशनैः समागत्य पुत्रिमध्ये जनैर्मदा । वर्धापितो गृहं प्राप तोरणादिकभूषितम् ॥

दयस्त्वेन संयुक्तस्तथा घोरैःसुशोभितः । राज्ञा पुरसूतो राजा शत्रुघ्नःप्राप मन्दिरम् ॥

अर्थादिभिःपूजयित्वा रघुनाथानुजं तदा । सर्वं समर्पयामास रामचन्द्राय धीमते ॥

इति श्रीपादो महापुराणे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंवादे रामाश्रमेषु

शत्रुघ्नाहिच्छत्रापुत्रिप्रवेशो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

चतुर्दशोऽध्यायः

गुमदस्य शत्रुघ्नेन मह संवादः

शेष उवाच ।

स्वागतसन्मुखं शत्रुघ्नं प्राह भूमिनिः । रघुनाथकथां श्रेष्ठं शत्रुघ्नपुत्रवर्षभः ॥ १ ॥

सुमद उवाच ।

कश्चिदास्ते सुखं रामःसर्वलोकशिरोमणिः । भकरक्षाघतारोऽयं ममानुग्रहकारकः ॥२॥
धन्या लोका इमे पुयां रघुनाथमुखाम्बुजम् ।

ये पियन्त्यनिशं चाक्षिपुटकैः परिमोदिताः ॥ ३ ॥

अथ जातं मदीयं च नितरां पुरुषर्षभ ! । कृतार्थं कुलभूम्यादि वस्तु जातं महामते ! ॥४॥
कामाक्षया प्रसादो मे वृत्तःपूर्वं दयार्द्रया । रघुनाथमुखाम्भोजं द्रक्ष्येऽथ सकुटुम्बकः ॥
इत्युक्तवति वीरे तु सुमदे पार्थिवोत्तमे । सर्वं तत्कथयामास रघुनाथगुणोदयम् ॥

त्रिरात्रं तत्र वै स्थित्वा रघुनाथानुजःपरम् । गन्तुं चकार धिपणां राक्षा सह महामतिः
तज्ज्ञात्वा सुमदः शीघ्रं पुत्रं राज्येऽभ्यपेचयत् ।

शत्रुघ्नेन महाराज ! पुष्कलेनानुमोदितः ॥ ८ ॥

यासांसि बहुरत्नानि धनानि विविधानि च । शत्रुघ्नसेवकेभ्योऽसौ प्रादात्तत्र महामतिः
सतो गमनमारंभे मन्त्रिभिवहुषिस्तमैः । पत्तिभिर्याजिभिर्नागैःसदश्वै रथकोटिभिः ॥

शत्रुघ्न सहितस्तेन सुमदेन धनुभृता । जगाम मार्गे विहसन्नरघुनाथप्रतापभृत् ॥ ११ ॥
ययोष्णीतीरमासाय जगाम स ह्योत्तमः । पृष्टतोऽनुययु सर्वे योधा वै ह्यरक्षिणः ॥

आश्रमान्विधिधान्पश्यन्तृपीणां सुतपोभृताम् ।

तत्र तत्र चिष्टृष्वानो रघुनाथगुणोदयम् ॥ १३ ॥

एष धीमान्हरियाति हरिणा परिरक्षितः । हरिभिर्हरिभक्तैश्च हरिषर्यानुगैर्मदुः ॥ १४ ॥
इति शृण्व्यच्छुभा वचो मुनीनां परितः प्रभुः ।

तुतोप भक्तयुत्कलितचित्तवृत्तिभृतां महान् ॥ १५ ॥

दशं चाश्रमं शुद्धं जनजन्तुसमाकुलम् । वैश्वनिहताशेषामङ्गलं शृण्वतां वृणाम् ॥
प्रिदोऽवदधिभूमपवित्रितनमस्थलम् । मुनियर्यंहनानेकयागयूपसुशोभितम् ॥ १७ ॥

यत्र गावस्तु हरिणा पालयन्ते पालतोचिताः ।

सूपका न सनस्यस्मिन्विडालस्य भपाद् विलम् ॥ १८ ॥

मपूरेर्नेकुलैः सादं व्रीडन्ति फणिनोऽनिराम् ।

गजैः सिंहीर्नित्यमत्र स्थीयते मित्रतां गतैः ॥ १६ ॥

पणास्तत्रत्यनीवारमक्षणेपु कृतादराः । न मयं कुर्वते कालाद्रक्षिता मुनिवृन्दकैः ॥

गायः कुम्भसमोधस्का नन्दिनीसमविप्रहाः ।

कुर्वन्ति चरणोत्थेन रजसेलां पवित्रिताम् ॥ २१ ॥

मुनिवर्याः समित्पाणिपद्मैर्मक्रियोचिताम् ।

दृष्ट्वा पप्रच्छ सुमतिं सर्वज्ञं राममन्त्रिणम् ॥ २२ ॥

शत्रुघ्न उवाच ।

सुमने ! कस्य संस्थानं मुनेर्भाति पुरोगतम् । निर्वैरिजन्तुसंसेव्यं मुनिवृन्दसमाकुलम्

श्रोष्यामि मुनिवार्तां च विद्म्यामि पवित्रताम् ।

निजं यपुस्तदीयामिवांतांमिर्वर्णनादिभिः ॥ २४ ॥

इति श्रुत्वा महद्वाक्यं शत्रुघ्नस्य महात्मनः । कथयामास सन्दिधो रघुनाथस्य धीमतः

सुमतिस्वाच ।

च्यवनस्याश्रमं विद्धि महातापसशोभितम् । निर्वैरि जन्तुसङ्घीणं मुनिपत्नीमिरावृतम्

योऽसौ महामुनिःस्वर्गवैद्ययोर्मांगमादधात् । स्वायम्भुवमहायज्ञे शक्रमानविभेदनः ॥

महामुनेःप्रभायोऽयं न केनापि समाप्यते । तपोवलयसमृद्धस्य वेदमूर्तिधरस्य ह ॥२५॥

श्रुत्वा रामानुजो धार्तां च्यवनस्य महामुनेः । सर्वं प्रपच्छ सुमति शक्रमानादिमञ्जवम्

शत्रुघ्न उवाच ।

षदाऽसौदम्रयोर्मांगं चकार सुस्पष्टक्तिपु । किं कृतं देवराजेन स्वायम्भुवमहामये ॥

सुमतिध्याय ।

अन्यथोऽतिविख्यातो मुनिभृशुरिति श्रुतः । कदाचिद्गगत्पाङ्गासायं समिदादर्यं प्रति ॥

तदा मयपिनाशाय दमनो राक्षसोवलिः । आगम्योऽस्वीर्जगादेरं महाभयकरं वचः ॥

कुत्राम्नि मुनिवन्धुस कुत्र तन्मदिल्लाज्जया । पुन पुनर्याचेरं वचो रोपसमाकुलः ॥

तदा हुनवदो ब्राह्म्या राक्षसाद्भयसागलम् । दर्शयामास तन्नाशायमर्तयञ्जीमतिन्दिताम् ॥

जहार राक्षसाणां तु कदम्बो कुरतीमिव । भृगो ! रक्षणे ! रक्ष रस माय ! तगोतिरे !



एवं घदन्तीमार्तां तां गृहीत्वा निरगाद्बहिः ।

दुष्टो धाक्वप्रहारेण धर्षयन्स भृगोः सतीम् ॥ ३६ ॥

सतो महाभयत्रस्तो गर्भश्चोदरमध्यतः । पपात प्रज्वलन्नेत्रो वैश्वानर इयाङ्गजः ॥ ३७ ॥

तेनोक्तं मा ब्रजाशु त्वं भस्मी भव सुदुर्मते ! ।

न हि साध्वीपरामशं कृत्वा श्रेयोऽधि यास्यसि ॥ ३८ ॥

इत्युक्तः स पपाताशु भस्मीभूतकलेवरः । माता तदाऽर्भकं नीत्वा जगामाश्रममुग्मनाः ।

भृगुर्वह्निकृतं सर्वं श्लाघ्य कोपसमाकुलः । शशाप सर्वभक्षस्त्वं भव दुष्टारिसूचक ॥

तदा शमोऽतिदुःखार्तो जप्राहाङ्घ्री तनूनपात् । कुरु मेऽनुग्रहं स्वामिन्कृपाण्यं महामते

मयाऽशृतं बचो भीत्या कथितं न गुरुद्रुहा । तस्मान्ममोपरि कृपां कुरु धर्मशिरोमणे !

तदानुग्रहमाधाद्य सर्वभक्षो भयाद्भुविः । इत्युक्तवान्दुःखभुजं दयाद्रो मुनि तापसः ॥

गर्माञ्च्युतस्य पुत्रस्य जातकर्मादिकं शुचिः ।

चकार विधिवद्विप्रो दर्भपाणिः सुमङ्गलः ॥ ४४ ॥

च्यवनाञ्च्यवनं प्राहुःपुत्रं सर्वे तपस्विनः । शनैःशनैः स वयुधे शुक्लप्रतिपदीन्दुघत् ॥

स जगाम तपःकर्तुं रैवां लोकैकपाचनाम् । शिष्यैःपरिवृतःसर्वैस्तपोयत्समन्वितैः ॥

गत्वा तत्र तपस्ते धर्याणामयुतं महान् । अंसयोःकिशुको जातो घर्मीकोपरिशोभितो

मृगा आगत्य तस्याङ्गे कण्डूं विदधुस्तसुकाः ।

न किञ्चित्स हि जानाति दुर्घारतपसावृतः ॥ ४८ ॥

कदाचिन्मनुरुयुक्तस्तीर्थयात्रां प्रति प्रभुः । स कुटुम्बो ययौ रैवां महायत्समावृतः ॥

सत्र घ्रात्या महानद्यां सन्तर्प्य पितृदेवताः । दानानि ब्राह्मणेष्वथ प्रादाद्विष्णुप्रनुष्टये

सत्कन्या विचरन्ती सा घनमध्ये इतस्ततः । सतीभिःसहिता रम्या ततहाटकभूषणा

सत्र दृष्ट्वाऽथ घर्मीकं महातदनुशोभितम् ।

निमेषोन्मेषरहितं तेजः किञ्चिद्दर्श सा ॥ ५२ ॥

गत्वा तत्र शलाकाभिरनुददुधिरं स्रवत् । दृष्ट्वा राज्ञोऽङ्गजावेदं प्रातवत्पतिदुःखिना

न जनयै तथा पित्रे शशांसाद्येन विष्णुता । स्वयमेवात्मनाऽऽत्मानं सा शुरोच भयानुष

सियेव एनं हृत्मिधसोत्तमं निजेष्टदात्रीं कुलदेवतां यथा ॥ २ ॥

शुश्रूषती स्वं पतिमिङ्गित्वा महानुभावं तपसांनिधिं प्रियम् ।

परां मुदं प्राप सती मनोहरा शची यथा शक्रनियेवणोयता ॥ ३ ॥

चरणौ सेवते तन्वी सर्वलक्षणलक्षिता । राजपुत्री सुन्दराङ्गी फलमूलोदकाशना ॥

नित्यं तद्वाक्यकरणे तत्परा पूजनेरता । कालक्षेमं प्रकुरते सर्वभूतहिते रता ॥ ५ ॥

विरुज्य कामं दमभं च द्वेषं लोभमघं मदम् । अप्रमत्तोयता नित्यं च्यवनं समतोपयत्

एवं तस्य प्रकुर्वाणा सेवां पाकायकर्मभिः ।

सहस्राब्दं महाराज ! सा च कामं मनस्यधात् ॥ ७ ॥

कदाचिद्देषमिपजापागतावाधमे मुनेः । स्वागतेन सुसम्भाव्य तयोःपूजां चकार सा

शर्यातिकन्यादृत्तपूजनार्घपाधादिना तोषितसिवृत्ती ।

तावूचतुः स्नेहयशेन सुन्दरौ धरं वृणीष्वेति मनोहराङ्गीम् ॥ ६ ॥

तुष्टौ तौ वीक्ष्य मिपजां देवानां धरयाचने । मतिं चकार नृपतेः पुत्री मतिमतांघरा ॥

पत्यमिप्रायमालक्ष्य पाचमूचे नृपात्मजा । इत्तं मे चक्षुषी पत्युर्पदि तुष्टौ युषां सुरौ

इत्येतद्वचनं ध्रुत्वा सुकन्याया मनोहरम् । सतीत्यं च विलोक्येदमूचतुर्मिपजांघरी ॥

त्यत्पतिर्यदि देवानां भागं यन्ने दधात्यसौ । भावयोरधुना कुर्वधक्षुपोःस्पृष्टदर्शनम् ॥

च्यवनोऽप्योमिति प्राह भागदाने धरौजसोः ।

तद् दृष्टायशिवनी तमूचतुस्तपतां धरम् ॥ १४ ॥

निमज्जतां भवानस्मिन्हृदे सिद्धचिनिर्मिते । इत्युक्तोजरया प्रस्तदेहो धमनिसन्ततः ॥

हृदं प्रवेशितोऽश्विन्यां स्वयं चामज्जतां हृदे ।

पुरुषाख्य उक्तस्पुरपीच्या घनिताप्रियाः ॥ १६ ॥

अजानती पतिं सात्पी शशिवनीं शरणं ययौ ।

दशंवित्वा पतिं तस्यै पातिप्रत्येन तोषितौ ॥ १८ ॥

श्रुपिमामग्न्य ययतुर्षिमानेन त्रिषिष्टपम् ।

यथ्यमाणे प्रतौ म्बीगजागकार्याशयागुर्त्ता ॥ ११ ॥

फालेन भूयसा क्षामां कर्शितां धनचर्षया । श्रेम गद्गदश्यायान्ना पीडितःकृपयाऽ
तुष्टोऽहमथ तप मामिनि मानशया शुभ्रूयया परमया हृदि चैकजनया ।
यो देहिनामयमतीय सुहृत्स्यदेहो नायेक्षितः समुचितःशक्तिर्नु मर्त्ये ॥ २१ ॥
ये मे रपधर्मनिरस्तस्य तपःसमाधिवियाऽऽमयोगविजितामगयत्प्रसादाः ।
तानेव ते मद्नुसेधनयाऽविग्दान्दृष्टिं प्रपश्य वितगाम्यमयानशोकान् ॥ २२ ॥
भन्ये पुनर्मंगयतो घ्नुष द्विजृम्भ पित्रंसितार्थरचनाः किमुक्त्वमस्य ।
सिद्धाऽसि भुङ्क्ष्व विमषान्निजधर्मदेहान्दिव्यान्नरैर्दुर्धमिगाम्भृष विक्रियामि
एवं घ्रुधाणमयलाऽखिलयोगमायाविद्याविचक्षणमवेक्ष्य गताधिरासीत् ।
सम्प्रभयप्रणयविह्वलया गिरेपटुमीढाविलोकविलसद्दसिताननाऽऽह ॥ २४ ॥

सुकन्योवाच ।

राद्धं यत द्विजवृषैतदमोघयोगमायाधिपे स्थयि विभो तद्वैमि मर्तः ! ।
यस्तेऽभ्यधायि समयःसकृदङ्गसङ्गो भूयाद्गरीयसि गुणःप्रसयःसतीनाम् ॥
तत्रेति कृत्यमुपशिष्य यथोपदेशं येनैव कर्शिततमोऽतिरिरंसयात्मा ।
सिध्येत ते कृतमनो भवधर्पिताया क्षीनस्तदीश भवनं सदृशं विचक्ष्य ॥ २६ ॥

सुमतिरुवाच ।

प्रियायाःप्रियमन्विच्छंश्च्यवनो योगमास्थितः ।
विमानं कामगं राजंस्तर्होवाविरचीकरत् ॥ २७ ॥
सर्वकामदुर्धरम्यं सर्वरत्नसमन्वितम् । सर्वाधोपचयोदकं मणिस्तम्भैरुपस्कृतम्
दिव्योपस्तरणोपेतं सर्वकालसुखाघहम् ।
पट्टिकाभिः पताकामिर्धिचित्राभिरलङ्कृतम् ॥ २८ ॥
स्रग्भिर्धिविच्रमालामिमैर्बुशिशुत्वड्डग्रिमिः ।
दुकूलक्षौमर्काशैयैर्नानाघञ्जैर्विराजितम् ॥ ३० ॥
उपपर्युरिधिन्यस्तनिलयेषु पृथक्पृथक् ।

[अदशोऽध्यायः] * सुकन्याच्यवनवृत्तान्तवर्णनम् *

पलृप्तैः कशिपुभिः कान्तं पर्यङ्ख्यजनादिभिः ॥ ३१ ॥

तत्र तत्र विनिक्षिप्तनानाशिल्पोपशोभितम् ।

महामरकतस्थल्या जुष्टं विद्रुमवेदिभिः ॥

दाःसु विद्रुमदेहल्या भातं घञ्जकपाटकम् ॥ ३२ ॥

शिखरेष्विन्द्रनीलेषु हेमकुम्भैरधिष्ठितम् ॥ ३३ ॥

चक्षुष्मत्पद्मरागाप्रपैर्वज्रमित्तियु निर्मितैः ।

जुष्टं विचित्रचैतानैर्मुक्ताहारावलम्बितैः ॥ ३४ ॥

हंसपारावतव्रातैस्तत्र तत्र निकृजितम् । कृत्रिमानि विमानानि त्यधिरुह्यावरुह

विहारस्थानविभ्रामसंघेशप्राङ्गुणाजिरैः । यद्योपज्योषं रचितैर्विस्मयापनमियात्मनः

एवं गृहं प्रपश्यन्ती नातिप्रोतेन चेतसा । सर्वभूताशयाभिज्ञस्वयं प्रोवाच तां ।

निमज्ज्यास्मिन्हृदे भीरु ! विमानमिदमारुह ।

सुभ्रुर्मर्तुः समादाय घञः कुचलयेक्षणा ॥ ३८ ॥

सरजो विघ्नती घासो वेणीभृतांश्च मूर्द्धजात् ।

अङ्गं च मलयङ्गेन सञ्छन्नं शयलस्तनम् ॥ ३९ ॥

आपिवेश सरस्तत्र मुदा शिवजलाशयम् । सान्तःसरसि वैश्रमस्थाशतानि दश क

सर्वाः किशोरपयसो ददशोत्पलमन्विनीः ।

तां दृष्ट्वा शीघ्रमुत्थाय प्रोचुः प्राञ्जलयःस्त्रियः ॥ ४१ ॥

कर्मकर्यो घयं तुभ्यं शाधि नः करवाम किम् ।

स्नानेन ता महार्हेण स्नापयित्वा मनस्विनीम् ॥ ४२ ॥

दुकुले निर्मले नूत्ने ददुरस्ये च मानद ! । भूषणानि परार्थ्यानि घरीयांसि घुम

अन्नं सर्वगुणोपेतं पानं चैवामृतासवम् ।

अथादर्शं स्वमात्मानं ह्यग्निषणं चिरजोऽम्बरम् ॥ ४४ ॥

ताभिःकृतस्वस्त्ययनं कान्तामिर्वहुमानितम् । हारेण च महार्हेण रुचकेन चभू

निष्कप्रीडं पलयिनं कणतकाञ्चननूपुरम् । श्रोण्योरुच्यस्ताया काञ्चया काञ्चन्यायव

सुप्तं वा सुदृता शुकस्मिन्पापाङ्गेन यथा ।

पद्मकोशस्यूता नीलैरलकैश्च स्तरागुणम् ॥ ४७ ॥

यदा तस्मात् दयितशृङ्गीणां यद्गमं पतिम् । तत्र चास्ते सहस्रीगिर्यत्रास्ते समुनीभवः
भर्तुःपुरस्तादात्मानं स्वीसहस्रभृते तदा । निशाभ्य तद्योगगतिं मंशयं प्रत्यपयत् ॥

स तां वृत्तमलस्नानां विघ्नाजन्तीमपूर्ववत् ।

शातमनो विघ्नतीं रूपं स्वीतारुगिरिस्तनीम् ॥ ५० ॥

पद्माधरीसहस्रेण सेव्यमानां सुरासप्तम् । जातनायो विमानं तदारोहयद्मित्रहृत् ॥

तस्मिन्गलुप्रमदिमा प्रिययाऽनुबन्धो विद्याधरीभिरपस्वीणंपुर्विमाने ।

यन्नाज उत्कथकुमुदगणयानपीत्यस्ताराभिरावृत् इवोद्भुपतिर्नमःस्यः ॥ ५२ ॥

तेनाल्लोकपविहारकुलाचलेन्द्रोर्णाभ्यनङ्गसद्यमास्तसीमगासु ।

सिद्धैर्नु तोद्युनिपातशिवस्थनासु रेमे चिरं धनदयत्कृतावकुर्या ॥ ५३ ॥

वैश्रमभके सुरवने नन्दने पुष्पभद्रके । मानसे चैत्रमध्ये च स रेमे रामया रतः ॥ ५४ ॥

इति श्रीपाद्मेमहापुराणे पातालखण्डे शेषघातस्यायनसंवादे रामाश्रमेधे ज्ययनस्य

तपोभोगवर्णनं नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥१५॥

षोडशोऽध्यायः

शर्यातियज्ञं प्रति गतयोः सुकन्याच्यवनयोः शर्यातिना सुकन्यामर्त्सनम् ।

सुमतिरुवाच ।

एवं तया क्रीडमानःसर्वत्र धरणीतले । नाबुध्यत गतान्द्राञ्छतसङ्ख्यापरीमितान् ॥

ततो ज्ञात्वाऽथ तद्विप्रःस्वकालपरिवर्तिनीम् ।

मनोरथैश्च सम्पूर्णां स्वस्य प्रियतमां धराम् ॥ २ ॥

धेष्टं पयोष्णीतीरसंस्थितम् । निर्वैजन्तुजनतासङ्कुलं मृगसेचितम् ॥

तथावसत्स सुतपाःशिष्यैर्वैदसमन्वितैः । सेविताङ्घ्रियुगो नित्यं तताप परमं तपः ॥
कदाचिदथ शर्यातिर्वष्टुमैच्छत देयताः । तदा व्यवनमानेतुं प्रेषयामास सैषकान् ॥

तैराहूतो द्विजवरस्तत्रागच्छन्महातपाः ।

सुकन्यया धर्मपत्न्या स्वाचारपरिनिष्ठया ॥ ६ ॥

भागतं तं मुनिवरं पत्न्या पुत्र्या महायशाः । ददर्श दुहितुःपार्श्वे पुरुषं सूर्यवर्चसम् ॥
राजा दुहितरं प्राह कृतपादामिचन्दनाम् । आशिषो न प्रयुञ्जानो नातिप्रीतमना इव ॥

चिकीर्षितं ते किमिदं पतिस्त्वया प्रलम्बितो लोकनमस्कृतो मुनिः ।

या त्वं जराग्रस्तप्रसंमतं पतिं विहाय जारं भजसेऽमुमध्वगम् ॥ ६ ॥

कथं मतिस्तेऽधगाताऽन्यथा सतां कुलप्रसूतैः कुलदूषणं त्विदम् ।

विभर्षिं जारं यदपत्रपाकुलं पितुःस्वभर्तुश्च नयस्यधस्तमाम् ॥ १० ॥

पत्रं घृघाणं पितरं स्मयमाना शुचिस्मिता । उवाच तात ! जामाता तथैव भृगुनन्दनः
शशंस पित्रे तत्सर्वं घयीरूपाभिलम्बनम् । विस्मितःपरमप्रीतस्तनयां परिपस्वजे ॥
सोमेनायाजपट्टीरं ग्रहं सोमस्य चाग्रहीत् । असोमपोरप्यग्निनोश्च्यवनःस्वेन तेजसा
ग्रहं तु प्रादयामास तपोयत्नसमन्वितः । घञं गृहीत्वा शकस्तु हन्तुं ब्राह्मणसन्तमम् ॥

अपङ्क्तिपावनीं देवीं कुर्याणं पङ्क्तिगोचरो ।

शकं घञ्घरं दृष्ट्वा मुनिः स्वहननोद्यतम् ॥ १५ ॥

दुङ्कारमकरोद्धीमानस्तन्मयामास तद्बुधम् । इन्द्रःस्तद्वधुजस्तत्र दृष्टःसर्वैश्च मानवीः
कोपेन श्वसमानोऽहिर्यथा मन्त्रनियन्त्रितः ।

तुष्टाय स मुनि शकःस्तद्वधवाद्दुस्तपोनिधिम् ॥ १७ ॥

अग्निभ्यां भागदानं च कुर्वन्तं निर्मयान्तरम् ।

कथयामास भोःस्वामिन्दीपतामग्निनोर्वलिः ॥ १८ ॥

मया न धार्यते तात ! क्षमस्वाद्यं महत्कृतम् । इत्युक्तःस मुनिःकोपं जहौ तूष्णं कृपानिधिः
इन्द्रोमुक्तमजोऽप्यासीत्तदानीं पुरुषर्षभ ! । एतद्दीक्ष्य जनाःसर्वे कीर्तुकाविष्टमानसाः
शशांशुर्ब्राह्मणबलंते तु देवादि दुर्लभम् । ततो राजा बहुधनं ब्राह्मणेभ्योऽददन्महान्

समे चापभृगमनानं यागान्ते शत्रुनापनः । त्वया वृष्टं यदानध्वं व्यपनस्य महोदयम्
 स मया फणितःसर्पंस्तपोयोगसमन्वितः । ममस्मृत्यं तपोमूर्तिमिमं प्राण्य जयाशितः
 प्रेयस त्वं तपनीतं रामयज्ञं मनोमं ॥ २५ ॥

दोष उवाच ।

एवं तु कुर्यंतोर्यातां दयःप्रापाधमं प्रति । विदधतामुपेयेन वृष्वीं रुरवित्तक्षिताम् ॥
 दूर्घाङ्कुरान्मुगाप्रेण भरंस्तत्र महाधमं । मुनयो यापदाशयं दर्माङ्घ्रान्तुं गता नर्दाम् ॥
 शत्रुघ्नःशत्रुसेनापास्तापनःशूरसंमतः । तापत्राप मुनेर्वासं व्यपनस्यातिप्रोमितम् ॥
 गत्वा तदाधमे पीरो ददर्श व्यपनं मुनिम् ।

सुकन्यायाःसमीपस्थं तपोमूर्तिमिष म्बितम् ॥ २८ ॥

षयन्द्रे चरणौ तस्य स्थामिधौ समुदाहन् । शत्रुघ्नोऽहं रघुपतेर्घ्रांता घाहस्य पालकः
 नमस्करोमि युष्मभ्यं महापापोपशान्तये । इति वापयं समाकर्ण्यं जगाद् मुनिसत्तमः
 शत्रुघ्न ! तव कल्पानं भूयाभरवर्यमं ! । यज्ञं पालयमानस्य कीर्तिस्ते विपुला भवेत्
 चित्रं पश्यत भो विशा ! रामोऽपि मलकारकः ।

यन्नामस्मरणादीनि कुर्यन्ति पापनाशनम् ॥ ३२ ॥

महापातकसंयुक्ताःपरदाररता नराः । यन्नामस्मरणोशुक्ता मुक्ता यान्ति परांगतिम् ॥
 पादपद्मसमुत्थेन रेणुनाग्राधमूर्तिभृत् । तत्क्षणाद्गौतमार्थाङ्गी जाता मोहनरूपधृत् ॥
 मामकीयस्वरूपस्य ध्यानेन प्रेमनिर्भरा । सर्वपातकराशिं सा दग्ध्वा प्राप्ता सुरूपताम्
 दैव्या यस्य मनोहारि रूपं प्रधानमण्डले । पश्यन्तःप्रापुरेतस्य रूपं विहृतिवर्जितम् ॥
 योगिनो ध्याननिष्ठा ये यं ध्यात्वा योगमास्थिता ।

संसारमयनिर्मुक्ताः प्रयाताः परमं पदम् ॥ ३७ ॥

धन्योऽहमद्य रामस्य मुखं द्रक्ष्यामि शोभनम् । पयोजदलनेप्रान्तं सुनसं सुभ्रु सुधृतम्
 सा जिह्वा रथुनाथस्य नामकीर्तनमादरात् । करोति विपरीताया फणिनो रसनासमा
 अद्य प्राप्तं तपःपुण्यमद्य पूर्णा मनोरथाः । यद्द्रक्ष्ये रामचन्द्रस्य मुखं ग्रहादि दुर्लभम्
 तत्पादरेणुना स्वाङ्गं पषित्रं विदधाम्यहम् ।

चिवित्रतरवार्ताभिः पावये रसनां स्वकाम् ॥ ४१ ॥

इत्यादि रामचरणस्मरणप्रबुद्धप्रेमव्रजप्रसृतगद्गदवागुदशुः ।

श्रीरामचन्द्र ! रघुपुङ्गव ! धर्ममूर्ते ! भक्तानुकम्पक ! समुद्रर संसृतेर्मांम् ॥

जन्पन्तश्रुकलापूर्णो मुनीनां पुरतस्तदा ।

नाहासीत्तत्र पारक्यं निजध्यानेन संस्थितः ॥ ४३ ॥

शत्रुघ्नस्तं मुनिं प्राह स्वामिन्नो मखसत्तमः । क्रियतां भवतापादरजसा सुपचित्रितः

महद्भाग्यं रघुपतेर्यद्युष्मन्मानसान्तरे । तिष्ठत्यसौ महाबाहुःसर्वलोकसुपूजितः ॥ ४५ ॥

इत्युक्तःसपरीवारःसर्वाग्निपरिसंवृतः । जगाम च्यवनस्तत्र प्रमोदहृदसम्लुतः ॥ ४६ ॥

हनूमांस्तं पदायान्तं रामभक्तमवेश्य ह । शत्रुघ्नं निजगादासौ ध्रुवो चिनयसंयुतः ॥

स्वामिन्कथयसि त्वं चेन्महापुरुषसुन्दरम् ।

रामभक्तं मुनिवरं नयामि स्वपुरीमहम् ॥ ४८ ॥

इति ध्रुव्या महद्भाग्यं कपिवीरस्य शत्रुहा । आदिदेश हनूमन्तं गच्छ प्रापय तं मुनिम्

हनूमांस्तं मुनिं स्वीये पृष्ठ आरोप्य वेगपात्र । सकुटुम्बं नितायाशु वायुःख इव सर्वगः

आगतं तं मुनिं दृष्ट्वा रामो मतिमतांघरः । अर्घ्यं पाद्यादिकं चक्रे प्रीतःप्रणयचिह्नलः ॥

धन्योऽस्मि मुनिवर्यस्य दर्शनेन तवाधुना ।

पचित्रितो मखो मेऽद्य सर्वसम्भारसाम्भृतः ॥ ५२ ॥

इति वाक्यं समाकर्ण्य च्यवनो मुनिसत्तमः । उवाच प्रेमनिर्मित्तुलकाङ्गोऽतिनिर्वृतः

स्वामिन्ब्रह्मण्यदेवस्य त्वद्यथापूजनम् । युक्तमेव महाराज ! धर्ममार्गं प्ररक्षितुः ॥

इति श्रीपाद्ये महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषघातस्त्रयायनसंवादे रामाश्रमेधे

च्यवनाश्रमे ह्यगमनं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

सप्तदशोऽध्यायः

शत्रुघ्नस्याश्वेन सह वाजीपुरं प्रति गमनम्

शेष उवाच ।

शत्रुघ्नश्च्यवनस्याथ दृष्ट्वाऽचिन्त्यं तपोबलम् । प्रशशंस तपो ब्राह्मं सर्वलोकैकवन्दितम्
 बहो पश्यत योगस्य सिद्धिं ब्राह्मणसत्तमे । यःक्षणादेव दुष्प्रापं तद्धिमानमवीकरत् ॥
 ६ भोगसिद्धिर्महती मुनीनाममलात्मनाम् । क्व तपो बलहीनानां भोगेच्छामनुजातनाम्
 इति स्वगतमाशंसञ्छत्रुघ्नश्च्यवनाश्रमे ।

क्षणं स्थित्वा जलं पीत्वा सुखसम्भोगमाप्तवान् ॥ ४ ॥

हयस्तस्याःपयोऽप्याख्यनद्याः पुण्यजलात्मनः ।

पयः पीत्वा ययौ मार्गं वायुवेगगतिर्महान् ॥ ५ ॥

योधास्तन्निर्गमं दृष्ट्वा पृष्ठतोऽनुययुस्तदा । हस्तिभिःपत्तिभिःकेचिद्रथैःकेचन धाजिभिः
 शत्रुघ्नोऽमात्यवर्येण सुमत्याख्येन संयुतः । पृष्ठतोऽनुजगामाशु रथेन हयशोभिना ॥
 गच्छन्वाजीपुरं प्राप्नो विमलाख्यस्य भूपतेः । रत्नातटाख्यं च जनेर्हृष्टपुष्टेःसमाकुलम्
 स नैषकादुपभ्रूत्य रघुनाथदयौत्तमम् । पुरोऽन्तिके हि सम्प्राप्तं सय्ययोधसमन्वितम्
 तदा गजानां समत्या वन्द्यवर्णसमानया ।

अध्वानामयुतैःसार्धं रथानां काञ्चनत्वियाम् ॥ १० ॥

सदश्रेण च संयुक्तः शत्रुघ्नं प्रति जग्मिवान् ।

शत्रुघ्नं स समस्मृत्य सर्वाङ्गान्महार्थवान् ॥ ११ ॥

पातुकोशं धर्मसर्वं राज्यं तस्मिन्निधेयं च । किङ्करोर्माति राज्ञा तं जगाद् पुरतःस्थितः
 राज्ञापि तं स्वरीयपदे प्रणम्रं दोभ्यां दृढं सम्परिपम्यजे महान् ।

जगाम साकं तनये व्यराज्यं त्रिशिष्य सय्ये यद्रुपन्वियनिवृत्तः ॥ १२ ॥

सर्वे प्रणम्यन्तं वार्हं द्युर्यस्तु मदायनम् ॥

राजानं पूजयित्वा तु शत्रुघ्नःपरमया मुदा ।

सेनया सहितोऽगच्छद्वाजिनःपृष्ठतस्तदा ॥ १५ ॥

एवं सगच्छंस्तन्मार्गं पर्वताग्न्यं ददर्शह । स्फाटिकैःकानकै रप्यै राजितं प्रस्थराजिभिः
जलनिर्झरसंहादं नानाधातुकभूतलम् । गैरिकादिकसद्धानुलाक्षाङ्गधिराजितम् ॥१७॥

यत्र सिद्धाङ्गनाः सिद्धैःसङ्कीर्णतैःऽकुतोभयाः ।

गन्धर्वाप्सरसो नागा यत्र क्रीडन्ति लीलया ॥ १८ ॥

गङ्गातरङ्गसंस्पर्शं शीतवायुनिरेवितम् । घीणारणद्धं सशुककणसुन्दरशोभितम् ॥१९॥

पर्वतं घीक्ष्य शत्रुघ्न उवाच सुमतिं त्विदम् । तद्दर्शनसमुद्भूतधिस्रमयाविष्टमानसः ॥

कोऽयं महागिरिपरो विस्मापयति मे मनः । महारजतसत्प्रस्थो मार्गं राजति मेऽद्भुतः

अत्र किं देवतावासो देवानां क्रीडनस्थलम् । यदेतन्मनसःक्षोभं करोति श्रीसमुद्ययैः ॥

इति धाक्यं समाकर्ष्य जगाद सुमतिस्तदा । घक्ष्यमाणगुणागाररामचन्द्रपदाश्रयीः ॥

नीलोऽयं पर्यतो राजन्पुरतो भाति भूमिप ! । मनोहरैर्महाशृङ्गैःस्फाटिकाग्रैःसमन्ततः ॥

एवं पश्यन्ति नो पापाः परदाररता नराः । विष्णोर्गुणगणान्येवै न मन्यन्ते नराधमाः

श्रुतिस्मृतिसमुरथं ये धर्मसङ्घिःसुसाधितम् । न मन्यन्ते स्वयुद्धिस्थहेतुवादविचारणाः

नीलीविक्रयकर्तारो लाक्षापिक्रयकारकाः ।

यो ब्राह्मणो घृतादीनि विक्रीणाति सुरापकः ॥ २७ ॥

कन्यां रूपेण सम्पन्नां न दद्यात्कुलशालिने ।

विक्रीणाति द्रव्यलोभात्पिता पापेन मोहितः ॥ २८ ॥

पञ्जीं दूयथते यस्तु कुलश्रीलवर्तीनरः । स्वयमेवास्ति मधुरं बन्धुभ्यां न ददाति यः ॥

भोजने ब्राह्मणार्थं च पाकभेदं करोति यः । वृत्सं पापसं धापि निजार्थं पाचयेत्कुर्षीः

शतिधीनयमन्यन्ते सूर्योऽहान्मुद्गुधार्दितान् ।

अन्तरिक्षभुजो ये च ये च विभासपातकाः ॥ ३१ ॥

न पश्यन्ति महाराज ! रघुनाथपराङ्मुखाः । असीं पुण्यो गिरिवरः पुण्योत्तमशोभितः

एधिप्रयति सर्वान्नो दर्शनेन मनोहरः । अत्र तिष्ठति देवानां मुकुटैरविताड्प्रिकः ॥३३॥

पुण्यवद्विदंशंनारः पुण्यदः पुण्योत्तमः । धृत्वोनेति मेनीनि प्रुवाणा न विदन्ति य
यत्पादरत इन्द्रादि देवेभ्युं यं गुदुर्लभम् । विशाखादिमिगुनेर्वाणैर्किञ्चित् यं पु
सोऽत्र धीमार्गीय्यैवे धमने पुण्योत्तमः ।

भाग्यं नं मममृदय समूह्य सुदृगादिना ॥ ३६ ॥

नेयेयं भक्षयित्वा ये भूय ! भूयाद्यनुमंतः । भद्राप्नुदाहर्णीममिनिहामं पुण्योत्त
तं शृणुय महाराज ! सर्वाभ्यसमन्वितम् । रत्नप्रीयस्य मृगणेपंशुचं सप्तद्वि
चतुर्मुंजादिर्धं प्राप्तं देवदानपदुर्लभम् । भासीत्काशी महाराज पुंरि लोकेषु विभ्रु
मदाजनपरीवारसमृद्धपलपाहना । यस्यां पसन्ति विप्राप्रयाः पृक्कर्मनिरता भूम
सर्धभूतहिते युक्ता राममक्तियु लालसाः ।

क्षत्रियरा रणकर्तारः सद्ग्रामेऽप्यपलायिनः ॥ ४१ ॥

परदारपरद्रव्यपरद्रोहपराह्मुखाः । येश्याकुर्साद् कृष्यादि पाणिज्यशुभवृत्तयः ॥ ४२ ॥
कुर्वन्ति रघुनाथस्य पदाम्भोजे रति सदा । शूद्रा ब्राह्मण सेवार्थमंत रात्रि दिनान्त
कुर्वन्ति कथनं राम रामेति रसानापतः । प्राट्ताःकेपि नो पापं कुर्वन्ति मनसाऽत्र
दानं दया दमःसत्यं तत्र तिष्ठन्ति नित्यशः । घदते न परायार्थं वाक्यं कोऽपि नरोऽत्र
न पारक्ये धने लोभं कुर्वन्ति नहि पातकम् ।

एवं प्रजा महाराज रत्नप्रीयेण पालयते ॥ ४६ ॥

पष्टांशं तत्र गृह्णाति नान्यं लोभविर्जितः । एवं पालयमानस्य प्रजाधमण भूपतेः ।
गतानि बहुवर्षाणि सर्धभोगविलासिनः । विशालाक्षी महाराज एकदा शूचिवानिश्
पतिव्रतां धर्मपत्नीं पतिव्रतपरायणाम् । पुत्राजाता विशालाक्षि प्रजारक्षा धुलधरा
परीवारो महान्महं वर्तते विगतज्वरः । हस्तिनो मम शैलामा धाजिनःपवनोपमाः ।
रथाश्च सुहृदैर्युक्ता वर्तन्ते मम नित्यशः ।

महाविष्णुप्रसादेन किञ्चिन्पूनं ममास्ति न ॥ ५१ ॥

एवं मनोरथस्त्वेकस्तिष्ठते मानसे मम । परं तीर्थं मया नाद्य कृतं परमशोभने ॥ ५२ ॥

गर्मवासधिरामाय क्षमं गोविन्दशोभितम् ।

वृद्धो जातोऽस्म्यहं तावद्वलीपलितदेहवान् ॥ ५३ ॥

करिष्यामि मनोहारि तीर्थसेवनमाहृतः । यो नरो जन्मपर्यन्तं स्वोदरस्य प्रपूरकः ॥

न करोति हरेः पूजां स नरो गोवृषः स्मृतः । तस्मान्नच्छामि भो भद्रे ! तीर्थयात्रां प्रतिप्रिये

स कुटुम्बः सुते न्यस्य धुरं राज्यस्य निर्भृताम् ।

इति व्यथस्य स्तब्धयायां हरिं ध्यायन्निशान्तरे ॥ ५३ ॥

अद्राक्षीत्स्यप्रमप्येकं ब्राह्मणं तापसं धरम् ।

प्रातरुषाम राजाऽसौ वृत्वा सन्ध्यादिकाः क्रियाः ॥ ५७ ॥

समां मन्त्रिजनैःसाद्धं सुखभासेदियान्महात् ।

तावद्विप्रं ददर्शाथ तापसं वृशदेहिनम् ॥ ५८ ॥

जटापलकलकौपीनधारिणं दण्डपाणिनम् । अनेकतीर्थसेवाभिः कृतपुण्यकलेचरम् ॥

राजा तं धीह्य शिरसा प्रणनाम महाभुजः । अर्च्यपाद्यादिकं चक्रे प्रहृष्टात्मा महीपतिः

सुखोपविष्टं विभ्रान्तं पप्रच्छ विदितं द्विजम् ।

स्वामिस्त्यदर्शनान्नेऽद्य गतं देहस्य पातकम् ॥ ६१ ॥

महान्तःकृपणान्यातुं यान्ति तदुगेहमादरात् । सस्मात्कथय मी विप्र ! वृद्धस्य ममसाप्रति

को देवो गर्भनाशाय किं तीर्थं च क्षमं भवेत् । यूयं सर्वगताः श्रेष्ठाः समाधिध्यानतत्पराः

सर्वतीर्थायगाहेन कृतपुण्यात्मनोऽमलाः ।

यथावच्छृण्वते माहं धद्धानाय विस्तरान् ॥ ६४ ॥

कथयस्व प्रसादेन सर्वतीर्थपिचक्षण ! ॥ ६५ ॥

ब्राह्मण उवाच ।

शृणु राजेन्द्र ! वक्ष्यामि यत्पृष्टं तीर्थसेवनम् ।

कस्य देवस्य कृपया गर्भनिर्धारणं भवेत् ॥ ६६ ॥

सेन धीरामबन्धोऽसौ संसारश्वरनाशकः । पूज्यः स एव मगवान्पुरुषोत्तमसंज्ञकः ॥

तानापुर्वो मया दृष्टाः सर्वपापक्षयह्वराः । अपोष्या सरयूमृतापी तथा द्वारं हरेः परम् ॥

अपन्ती विमला काशी रैवा सागरगामिनी ।

गोकर्णं हाटकाल्यं च हत्याकोटिघनाशनम् ॥ ६६ ॥

मह्लिकाख्यो महाशीलो मोक्षदः पश्यतां नृणाम् ।

यत्राङ्गेषु नृणां शीघ्रं श्यामं वा निर्मलं भवेत् ॥ ७० ॥

पातकस्यापहारीदं मया दृष्टं तु तीर्थकम् । मया द्वारवती दृष्टा सुरासुरनिषेविता ॥

गोमती यत्र वहति साक्षाद् ब्रह्मजला शुभा ।

यत्र स्वापो लयःप्रोक्ता मृतिर्मोक्ष इति श्रुतिः ॥ ७२ ॥

यस्यांसं घसतां नृणां न फलिःप्रभवेत्कश्चित् ।

चक्राङ्गा यत्र पायाणा मानवा अपि चक्रिणः ॥ ७३ ॥

पशवःकीटपक्षाद्याःसर्वे चक्रशरीरिणः । त्रिविक्रमो घसेद्यस्यां सर्वलोकैकपालकः ॥

सा पुरी तु महापुण्यैर्मया दृग्गोचरीकृता । कुलक्षेत्रं मया दृष्टं सर्वहत्यापनोदनम् ॥

स्यमन्तपञ्चकं यत्र महापातकनाशनम् । धाराणसी मया दृष्टा विभ्वनाथकृतालया ।

यत्रोपदिशते मन्त्रं तारकब्रह्मसंज्ञितम् ॥ ७६ ॥

यस्यां मृताः कीटपतङ्गभृङ्गाः पश्यादयो वा सुरयोमयो वा ।

स्यकर्मसम्मोगसुखं विहाय गच्छन्ति कैलासमतीतदुःखाः ॥ ७७ ॥

मणिकर्णियत्र शीघ्रं यस्यामुत्तरखाहिनी । करोति संसृतेर्वन्धच्छेदं पापकृतामपि ॥

कपदिनःकुण्डलिनःसर्पभूयाधरा घराः । गजचर्मपरीधाना घसन्ति गतदुःखाः ॥

कालमैरघनामाऽत्र करोति यमशासनम् । न करोति नृणां घातां यमो दण्डधरःप्रभुः ॥

पतादृशी मया दृष्टा काशी विद्येभ्वराङ्गिता ।

भनेकान्यपि शीघ्रानि मया दृष्टानि भूमिप ! ॥ ८१ ॥

परमेकं महद्विभ्रं यद्दृष्टं नीलवर्षते । पुरुषोत्तमसान्निध्ये तन्न कल्पवृक्षिगोचरम् ॥

इति धीपात्रे महापुण्ये पञ्चमे पातालखण्डे शेषव्याटस्यायनसंघादे रामाभ्युपे

ब्राह्मणसमागमो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अष्टादशोऽध्यायः

नीलपर्वतवासाच्चतुर्भुजस्वरूपप्राप्तिवर्णनम् ।

ब्राह्मण उवाच ।

ॐ शृणु यद्वृत्तं नीले पर्वतसत्तमे । यच्छ्रद्धधानाःपुरुषा यान्ति ब्रह्म सनातनम्
 र्विदता तत्र गतं नीलामिधे गिरी । गङ्गासागरतोयेन क्षालितप्राङ्गणे मुहुः ॥
 डा मया द्रष्टाःपर्वताग्रे धनुर्भूतः । चतुर्भुजा मूलफलैर्भक्ष्यैर्निर्वाहितकृमाः ॥
 मनसि क्षिप्रं संशयः सुमहानभूत् । चतुर्भुजाःकिमेते वै धनुर्वाणधरा नराः ॥
 तसिनां रूपं दृश्यते विजितात्मनाम् । कथमेतैरपालब्धं ब्रह्माद्यैरपि दुर्लभम्
 शङ्खचक्रगदाशाङ्गपद्मोल्लसितपाणयः ।

पनमालापरीताङ्गा विष्णुमक्ता श्वान्तिके ॥ ६ ॥

एचित्तेन मया पृष्टं तदा नृप ! । यूयं के वत युष्माभिलक्ष्यं चातुर्भुजं कथम्
 तदा तैर्वहुहास्यं तु कृत्वा मां प्रतिभाषितम् ।

ब्राह्मणोऽयं न जानाति पिण्डमाहात्म्यमद्भुतम् ॥ ८ ॥

ऽऽषट् चाहं कःपिण्डःकस्य क्षीयते । तन्मम भूत धर्मिष्ठाश्चतुर्भुजशरीरिणः
 कथमाकर्ण्य कथितं तैर्ब्रह्मात्मभिः । सर्वं तत्र तु पद्वृत्तं चतुर्भुजमयादिकम्
 किराता ऊचुः ।

ण ! वृत्तान्तमस्माकं पृथुकाःशिशुः। नित्यं जम्बूद्वीपदिनि भक्षयन्क्रीडयावन्
 माणस्तु गिरिच्छृङ्गं मनोरमम् । समादरोहं शिशुभिःसमन्तात्परिचारितः ॥
 [दशांघं देवायत्तनमद्भुतम् । मादत्तमादिमणिभिःसचितं स्थणभित्तिकम् ॥
 स्थकान्त्या तिमिरधेर्णां दारयद्रधियदु भ्राम् ।

हृष्टा विस्मयमापेदे किमिदं कस्य वै शृणुम् ॥ १४ ॥

नेक्यामीति किमिदं महतां पदम् । इति सशित्य गेहान्तर्जंगाम बहुमाग्यतः

ददर्श तत्र देवेशं सुरासुरनमस्कृतम् । किरीटहारकेयूरप्रैवियाद्यैर्विराजितम् ॥ १६ ॥
मनोहरावतंसी च धारयन्तं सुनिर्मली । पादपद्मे तुलसिकाण्धमक्षपड्भ्रिके ॥
शङ्खचक्रगदाशार्ङ्गपद्माद्यैर्मूर्तिसंयुतैः । उपासिताङ्घ्रि श्रीमूर्तिं नारदाद्यैःसुसेवितम् ॥

केचिद्वायन्ति नृत्यन्ति हसन्ति परमाद्भुतम् ।

प्रीणयन्ति महाराजं सर्वलोकैकवन्दितम् ॥ १६ ॥

हर्षि धीक्ष्य मदीयोऽर्मस्तत्र सङ्गमिवानुने ! ।

देवास्तत्र विधायोच्चैः पूजां धूपादिसंयुताम् ॥ २० ॥

नैवेद्यं श्रीप्रियस्यार्थं कृत्वा नीराजनं ततः ।

जग्मुः स्वं स्वं गृहं राजनृपां पश्यन्त आदरात् ॥ २१ ॥

महामाग्ययशास्तेन प्राप्तं नैवेद्यसिक्थकम् । पतितं ब्रह्मदेवाद्यैर्दुर्लभं सुरमानुषैः ।
तद्गुह्यं च कृत्वाऽप्यो श्रीमूर्तिमवलोक्य च । चतुर्भुजत्वमाप्तं धी पृथुकेन सुरोमित्त
तदाऽस्माभिर्गृहं प्राप्तो बालको धीक्षितो मुहुः ।

चतुर्भुजत्वं सांप्राप्तः शङ्खचक्रादिधारकः ॥ २४ ॥

अस्माभिःपृष्टमेतस्य किमेतज्जातमद्भुतम् । तदा प्रोवाच नःसर्वान्बालकःपरमाद्भुतम्
शिवरात्रे गतःपूर्वं तत्र दृष्टःसुरैर्भ्यरः । तत्र नैवेद्यसिक्थं तु मया प्राप्तं मतोद्दाम्
नस्य भक्षणमात्रेण कारणेन तु सांप्रतम् । चतुर्भुजत्वं सांप्राप्तो विस्मयेन समन्वि
तश्चकृत्वा तु पचस्तस्य सद्यः सांप्राप्तविस्मयैः ।

अस्माभिरप्यसौ दृष्टो देवः परमदुर्लभः ॥ २८ ॥

अन्नादिकं तत्र भुक्तं सर्वस्यार्थं समन्वितम् । धर्यं चतुर्भुजा जाता देपस्य रूपया पु
गन्था स्वमपि देवस्य दर्शनं कुतःसतम ॥ भुक्तवा तत्रात्नसिक्थं तु भव विप्र! चतुर्भु
त्पया पृष्टं पद्मार्थं तद्भुक्तं पादपर्यम ! ॥ ३० ॥

इति धीपाद्ये महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषपातालपावनसम्वादे रामाश्वमेधे

ऊनविंशोऽध्यायः

नीलगिरिपात्राविधिदर्शनम् ।

ब्राह्मण उवाच ।

इति श्रुत्वा तु तद्वाक्यं भित्तानां महदद्भुतम् ।

अत्याश्चर्यमिदं मत्वा प्रहृष्टोऽभवमित्युत ॥ १ ॥

गङ्गासागरसंयोगे स्नात्वा पुण्यकलेवरः । शृङ्गमारुह्ये तत्र मणिमणिक्वचित्तम् ॥
तत्रापश्यं महाराज देवं देवादिवन्दितम् । नमस्कृत्य वृत्तार्थोऽहं जातोऽन्नप्राशनेन च
चतुर्भुजत्वं सम्प्राप्तः शङ्खचक्रादिविहितम् । पुरुषोत्तमदर्शनेन न पुनर्गर्भमाविशम् ॥

राजंस्त्वमपि तत्राशु गच्छ नीलामिधं गिरिम् ।

वृत्तार्थं कुरु चात्मानं गर्भदुःखविषर्जितम् ॥ ५ ॥

इत्याकर्ण्य धवस्तस्य षाडवाग्रस्य धीमतः ।

पप्रच्छ हृष्टगात्रस्तु तीर्थयात्रार्थिधिं मुनिम् ॥ ६ ॥

राज्ञोवाच ।

साधु विप्रस्यु ! हे साधो ! त्वया प्रोक्तं ममानघ ! ।

पुरुषोत्तममाहात्म्यं शृण्वतां पापनाशनम् ॥ ७ ॥

ब्रूहि तत्तीर्थयात्रायां विधिं श्रुतिसमन्वितम् ।

विधिना केन सम्पूर्णफलप्राप्तिसृष्ट्यां भवेत् ॥ ८ ॥

ब्राह्मण उवाच ।

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि तीर्थयात्राविधिं शुभम् । येन सम्प्राप्यते देवः सुरासुरनमस्कृतः ॥

बलीपलितदेहो वा यौवनेनान्वितोऽपि वा ।

ज्ञात्वा मृत्युमनिस्तीर्य हरिं शरणमाव्रजेत् ॥ १० ॥

तत्कीर्तने तद्भूषणे धन्द्वे तस्य पूजने । मतिरेव प्रकर्तव्या नान्यत्र घनितादिषु ॥ ११ ॥

रायं भाव्यमानोऽथ राजाश्यायि सुदुःखम् । जग्मामुत्तुजरात्तत्र मन्त्रिपत्नमममुत्तु
 प्रोभायकामाद्भयात्प्रोभातोमाद्गमान्तरागुणः । गता कथमिद्विमत्तन् सानुत्तं समस्तुते
 स हरिद्रापने साधुसद्गमात्पापयतिनाम् । येनां कृपायापुत्र्या भयत्पयसुसयतिनाः ॥
 ते साधयः शास्त्ररागाः कामलोमनिषक्तिनाः ।

द्रुघनि गन्महाराज तन्वसाराविगर्भम् ॥ १५ ॥

तीर्थेषु लभ्यते साधु राममन्दपरायणः । गदशंनं नृणां पापरात्रिदाहागुग्भुशनिः ॥
 तस्मात्तीर्थेषु गतत्वं नरैः सर्वसाधुगमिः । पुण्यांश्चैषु सततं साधुधेनिधिरात्रिभु ॥
 तानि तीर्थानि विधिना दृष्टानि प्रहसन्पथम् ।
 तं विधिं नृपरादूँल ! कुतश्च धृतिगोचरम् ॥ १८ ॥

विरागं जनयेत्पूर्वं कर्मत्रादि कुटुम्बके । असत्यभूतं तज्ज्ञान्वा हरिं तु मनसा स्मरेत्
 प्रोशमात्रं ततो गत्वा रामरामेति च द्रुघन् ।

तत्र तीर्थादिषु स्नात्वा शीरं कुर्याद्विधानविन् ॥ २० ॥

मनुष्याणां च पापानि तीर्थानि प्रति गच्छन्नाम् ।

पेशानाश्रित्य तिष्ठन्ति तस्माद्गपनमान्वरेत् ॥ २१ ॥

ततो दण्डं तु निर्गन्धिं कमण्डलुमधाजिनम् । विभूयाहोमनिर्मुक्तस्तीर्थंवेपथरो नरः ॥
 विधिनागच्छतो नृणां कलाशक्तिर्विशेषतः । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन तीर्थयात्राविधिं चरेत्
 यस्य हस्ती च पादौ च मनश्चैव सुसंहितम् । धिया तपश्च कीर्तिश्च स तीर्थफलमश्नुते
 हरेकृष्ण हरेकृष्ण भक्तवत्सल गोपते । शरण्य भगवन्विष्णो मां पाहि यद्दुसंस्तुते ॥
 इति द्रुघप्रसन्नया मनसा च हरिं स्मरेत् । पादवारी गतिं कुर्यात्तीर्थं प्रति महोदयः ॥
 यानेन गच्छन्पुरुषः समभागफलं लभेत् । उपानद्वय्यां चतुर्थांशं गोदाने गोवधादिकम्
 व्यवहर्ता तृतीयांशं सेवयाऽष्टमभागभाक् । अनिच्छया व्रजंस्त्र तीर्थमर्घफलं लभेत्
 यथायथं प्रकर्तव्या तीर्थानामभियानिका । पापशूयो भवत्येव विधिदृष्ट्या विशेषतः ॥
 तत्र साधून्मस्कुर्यात्पादधन्दनसेवनेः । तद्द्वारा हरिमक्तिर्हि प्राप्यते पुरुषोत्तमे ॥ २० ॥

इति तीर्थविधिः प्रोक्तः समासेन न विस्तरात् ।

एवं विधिं समाश्रित्य गच्छत्यं पुरुषोत्तमम् ॥ ३१ ॥

तुभ्यं नृपो महाराज ! दास्यते भक्तिमन्वृतः । यथा संसारनिर्वाहः क्षणादेव भविष्यति
तीर्थयात्राविधिं ध्रुत्वा सर्वपातकनाशनम् । मुच्यते सर्वपापेभ्यः उग्रेभ्यः पुरुषर्षभ ॥

सुमतिरुवाच ।

इतिवाक्यं समाकर्ण्य धवन्द्रे चरणौ महान् । तत्तीर्थदर्शनोत्सुक्यविह्वलीकृतमानसः ॥
आदिदेश निजामात्यं मन्त्रचित्तममुत्तमम् । तीर्थयात्रेच्छया सर्वान्सह नेतुं मनोऽदधत्
मन्त्रिन्पौरजतान्सर्वानादिशत्यं ममाज्ञया । पुरुषोत्तम पादाब्जदर्शनप्रीतिहेतवे ॥ ३६ ॥

ये मदीये पुरे लोका ये च मद्भाष्यकारकाः ।

सर्वे निर्वाण्तु मत्पुर्यां मया सह नरोत्तमाः ॥ ३७ ॥

ये तुमद्भाष्यमुद्दृश्य स्थास्यन्ति पुरुषा गृहे । ते दण्ड्यायमदण्डेन वापिनोऽधर्महेतवः
किं तेन सुतवृन्देन धान्धवैः किं सुदुर्नयैः । यैर्न दृष्टः स्ववशुभ्यां पुण्यदः पुरुषोत्तमः ।
सूकरीयूथवत्तेषां प्रसूतिर्विद् प्रभक्षिका । येषां पुत्राश्च पौत्रा वा हरिं न शरणं गताः
यो देवो नाममात्रेण सर्वान्पावयितुं क्षमः । तं नमस्कुरुत क्षिप्रं मदीयाः प्रकृतिवजाः ॥

इति वाक्यं मनोहारि भगवद्गुणगुम्फितम् ।

प्रजहर्षं महामात्य उत्तमः सत्यनामधृत् ॥ ४२ ॥

हस्तिनं धरमारोप्य पटहेन ध्यघोषयत् । यद्वादिष्टं नृपेणैह तीर्थयात्रां समिच्छता ॥
गच्छन्तु त्वरिता लोका राक्षासह महागिरिम् । इक्ष्णुतां पापसंहारी पुरुषोत्तमनामधृत्
क्रियतां सर्वसंसारसामगरे गोष्पदं पुनः । भूष्यतां शङ्खचक्रादि बिह्वैः स्वस्थतनुर्नरैः ॥

इत्यादि घोषयामास राक्षाऽऽदिष्टं यद्दुमुत्तम् ।

सन्धियो रघुनाथाद्भिध्याननिर्घोरितभ्रमः ॥ ४६ ॥

सङ्कुत्सा ताः प्रजाः सर्वा आनन्दरससम्प्लुताः ।

मनो दधुः स्थनिस्तारे पुरुषोत्तमदर्शनात् ॥ ४७ ॥

निर्ययुर्ग्राहणास्तत्र शिष्यैः सह सुधेदिणः । आशिषं धरदानाढ्यां ददतो भूमिपं प्रति ॥

शक्तिरया धन्विनो धीरा यैश्वा वस्तुवयाञ्जिताः ।

शुद्धाः संसारनिम्नारहर्षिर्गर्गावतिप्रदाः ॥ ५४ ॥

रजकाधर्मकाः क्षीद्राः किराता मितिकारकाः ।

शूर्वीशूया च जीवन्तस्नाग्न्त्यकारकाः ॥ ५५ ॥

तालवाद्यधरा ये च ये च स्तूषोपजीविनः । तैलविक्रयिणश्चैव वस्त्रविक्रयिणस्तथा ।
सूनापदन्तःपौराणीं पातां हर्षितमन्विताः । प्रागघा घन्दिनस्तत्र निर्गता भूमिपात्रया
मिषगमृश्या च जीवन्तस्तथा पाशककोविदाः ।

पाकस्यादुरसाभिन्ना हाम्यघात्रयानुरत्रकाः ॥ ५६ ॥

ऐन्द्रजालिकविद्याधारास्तथा पातांशुकोविदाः । प्रशंसन्तो महाराजं निर्ययुःपुरमध्यक
राजाऽपि तत्र निर्यत्यं प्रातः सन्ध्यादिकाः क्रियाः ।

प्राक्षणं तापस्तध्रेष्ठमानिनाय सुनिर्मलम् ॥ ५७ ॥

तदाशया महाराजो निर्जनाम पुराद्बुद्धिः । लोकैरनुगतो राजा यमौ चन्द्र शषोडुमि
क्रोशमात्रं स गत्वाऽथ क्षौरं कृत्वा विधानतः ।

दण्डं कमण्डलुं विघ्नमृगचर्मं तथा शुभम् ॥ ५८ ॥

शुभवेपेण संयुक्तो हरिध्यानपरायणः । कामकोघादि रहितं मनो विघ्नमहायशाः ।
तदा दुन्दुभयो भेर्य आनकाःपणघास्तथा । शङ्खवीणादिकाश्चैवाध्मातास्तद्वादकैर्मुहुः ।
जय देवेश ! दुःखघ्न ! पुरुषोत्तमसंश्लित ! । दर्शय स्वतनुं मह्यं घदन्तो निर्ययुर्जनाः ।
इति श्रीपाप्ते महापुराणे पञ्चमेपातालखण्डे शैववात्स्यायनसंवादेरामाश्रमैश्वरत्नप्रबत्

सीर्धप्रयाणं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

विंशोऽध्यायः

गण्डकीशालग्राममाहात्म्यवर्णनम्

सुमतिस्वाच ।

गण्डकीशालग्राममाहात्म्यवर्णनम् । महाभारतवैष्णवोद्य गायकैः कृष्णकीर्तनम्

शुभावासी महाराजो मार्गे गोविन्दकीर्तनम् ।

जय माधव भक्तानां शरण्य पुरुषोत्तम ! ॥ २ ॥

मार्गे तीर्थान्यनेकानि कुर्वन्पश्यन्महोदयम् । तापसब्राह्मणात्तेषां महिमानमथाभ्रणोत्

विचित्रविष्णुवार्ताभिर्विनोदितमना नृपः ।

मार्गे मार्गे महाविष्णुं गापयामास गायकान् ॥ ४ ॥

दीनान्धकृपणानां च पङ्गूनां घासनोचितम् ।

दानं ददां महाराजो बुद्धिमान्विजितेन्द्रियः ॥ ५ ॥

अनेकतीर्थैरिजमात्मानं भव्यतां गतम् । कुर्वन्वयौस्वीयलोकैर्हेरिध्यानपरायणः ॥

नृपो गच्छन्मदशांसे नदीं पापप्रणाशिनीम् । चक्राङ्कितप्राययुतां मुनिमानसनिर्मलाम्

अनेकमुनिवृन्दानां बहुश्रेणिराजिताम् । सारसादि पतन्त्रीणां कृजितैरुपशोभिताम् ॥

दृष्ट्वा पप्रच्छ विप्राग्रथे तापसं धर्मकौविदम् ।

अनेकतीर्थमाहात्म्यविशेषज्ञानजृम्भितम् ॥ ६ ॥

स्यामिन्केयं नदीपुण्या मुनिवृन्दनियेहिता । करोति मम वित्तस्य प्रमोदमरनिर्भरम्

इति श्रुत्या घञस्तस्य राजराजस्य धीमतः । घक्तुं प्रचक्रमे विद्वांस्तीर्थमाहात्म्यमुत्तमम्

प्राह्वज उवाच ।

गण्डकीयं नदी राजन्सुरासुरनियेहिता । पुण्योदकपरीपाहृतपातकसञ्चया ॥ १२ ॥

दर्शानाम्मानसं पापं स्पर्शनात्कर्मजं दहेत् । घाचिकं स्वीयतोयस्य पानतः पापसञ्चयम्

पुरा दृष्ट्वा प्रजानाथः प्रजाः सर्वा विपापिनीः ।

स्वगण्डविष्णुयोऽनेकपापघ्नीं शृष्टयानिमाम् ॥ १४ ॥

एतां नदीं ये पुण्योदां स्पृशन्ति सुतराङ्गिणीम् । ते गर्भमाजो नैवस्युरपि पापवृत्तोरण

भस्यो भवा ये घाश्मान्धकविहैरुलङ्घिताः । ते स्ताश्चाद्गणयन्तो हि स्वस्यरूपधराःपरा

शिलां स्वपूऽयेवस्तु नित्यं चक्रयुतां नरः । न जानु स जनन्या घै जटारं समुपाधिरोत्

पूजयेद्यो नरो धीमाशालग्रामशिलां घराम् ।

तेनाकारघता भाष्यं दग्धलौमपियोगिना ॥ १८ ॥

परदारपरद्रव्यचिमुखेन नरेण हि । पूजनीयःप्रयत्नेन शालग्रामः सचक्रकः ॥ १९ ॥
 द्वारघृत्यां भवंचक्रं शिला वै गण्डकीमया । पुंसां क्षणाद्भरत्येव पापं जन्मशतार्जितम्

अपि पापसहस्राणां कर्ता ताघन्नरो भवेत् ।

शालग्रामशिलातोयं पीत्वा पूतो भवेत्क्षणात् ॥ २१ ॥

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वेदपथि स्थितः ।

शालग्रामं पूजयित्वा गृहस्थो मोक्षमाप्नुयात् ॥ २२ ॥

न जानुचित्स्त्रियाकार्यंशालग्रामस्य पूजनम् । मर्तुं हीनाऽथ सुभगा स्वर्गलोकहितैरिणी
 मोहात्स्पृष्ट्वाऽपि महिला जन्मशीलगुणान्विता ।

हित्वा पुण्यसमूहं सा सत्वरं नरकं व्रजेत् ॥ २४ ॥

स्त्रीपाणिमुक्तपुष्पाणि शालग्रामशिलोपरि । पथेरधिकपातानि घदन्ति ब्राह्मणोत्तमाः
 चन्दनं विपसंकाशं कुसुमं वज्रसन्निभम् । नैवेद्यं फालकूट्यामं भवेद्द्वगवतः कृतम् ॥२६॥

तस्मात्सर्धात्मना त्याज्यः स्त्रिया स्पर्शः शिलोपरि ।

कुर्वती याति नरकं याद्यदिन्द्राध्वनुर्दरा ॥ २७ ॥

अपि पापसमाचारो ब्रह्महत्यायुतोऽपि

शालग्रामशिलातोयं पीत्वा याति परां गतिम् ॥ २८ ॥

तुलसी चन्दनं पारि शङ्खं घण्टाऽथ चक्रकम् ।

शिला ताम्रम्य पात्रं तु विष्णोर्नाम पदामृतम् ॥ २९ ॥

पदामृतं तु नयमिःपापराशिप्रदाहकम् । घदन्ति मुनयःशान्ताःसर्वशास्त्रार्थकोविदाः
 सर्वार्थार्थगम्भिन्नात्सर्वत्रःतुसमर्चनात् । पुण्यं भवति पद्मजन्विन्दो विन्दो तदुमुग्ध
 शालग्रामशिला पत्र पूज्यते पुरुरोसमैः । तत्र योजनमात्रं तु तीर्थकोटिसमन्वितम् ॥

शालग्रामाः समाः पूज्याः समेषु द्वितयं न हि ।

विषया एव सम्युग्धाः विषयेषु त्रयं न हि ॥ ३३ ॥

द्वारावर्तीभवं चक्रं तथा वै गण्डकीमयम् । उमयोःसङ्गमो यत्र तत्र गङ्गा सप्तशत
 वृक्षाः कुर्वन्ति पुरुरात्रापुर्धीषलवर्जिताम् ।

तस्मात्स्निग्धा मनोहारि रूपिण्यो ददति श्रियम् ॥ ३५ ॥

बायुष्कामो नरो यस्तु धनकामो हि यः पुमान् ।

पूजयन्सर्वमाप्नोति पारलौकिकमैहिकम् ॥ ३६ ॥

पान्तकाले पुंसस्तु भवेद्भ्राम्यवतो नृप ! । वाचिनामहरेःपुण्यं शिला हृदि तदन्तिके ॥

गच्छत्सु प्राणमार्गेषु यस्य विभ्रम्भतोऽपि चेत् ।

शालग्रामशिलास्फूर्तिस्तस्य मुक्तिर्न संशयः ॥ ३८ ॥

मगयता प्रोक्तमग्वरीपाय धीमते । प्राह्वणान्यासिनःस्निग्धाःशालग्रामशिलास्तथा

पप्रितयं मह्यमेतद्दि क्षितिमण्डले । पापिनां पापनिर्हारं कर्तुं धृतमुदञ्चता ॥४०

निन्दन्ति पापिनो चे वा शालग्रामपिलां शकन् ।

कुर्मीपाके प्रपश्यन्ते यावदाभूतसम्प्लवम् ॥ ४१ ॥

समुद्यतं कर्तुं यो धारयति मूढधीः । तस्य माता पिता बन्धुवर्गा नरकमागिनः

। कथयति प्रेष्टं शालग्रामार्चनं कुरु । सकृताधो नयत्याशु वैकुण्ठं स्वस्य पूर्वजान्

। दाहन्तीममितिहासं पुरातनम् । मुनयो धीतरगाश्च कामग्रोधविवर्जिताः ॥

तिक्तसंज्ञे वै देशे धर्मविषर्जिते । आसीत्पुण्ड्रसजातीयो नरः शबरसंश्रितः ॥

जन्तुबधोद्युक्तःशरासनधरो मुहुः । तीर्थप्रति यियासूनां बलाद्धरति जीवितम्

। प्राणि हृत्याकृत्यपरस्वे निरतःसदा । सदा रागादिसंयुक्तःकामक्रोधादि संयुतः ॥

यनिशं भीमे धने प्राणिवधङ्करः । विषसंसक्तवाणाप्ररुद्व्यापगुणोदुधुरः ॥

। पर्यटन्व्याधःप्राणिमात्रमयङ्करः । काल प्राप्तं न जानाति समीपेऽप्युग्रमानसः

स्तु संप्राप्ताःपाशानुद्गरवाणवः । ताप्रकेशा दीर्घनखा लम्बदंष्ट्रा भयानकाः ॥

श्यामा लोहस्य निगडान्विभ्रतो मोहकारकाः ।

बध्नन्तु पापिनं ह्येनं प्राणिमात्रमयङ्करम् ॥ ५१ ॥

मनसा नार्यं प्राणिमात्रोपकारकः । परदारपरद्रव्यपरद्रोहपरायणः ॥ ५२ ॥

जेहानं महतीमहं निष्कासयाम्यतः । एको घदति चैतस्य चक्षुरुत्पाटयाम्यहम्

ति चैतस्य करी हन्तामि पापिनः । अन्यो घदत्पर्हं कर्णो कर्तयामि दुरात्मनः

पथं पदगतः सुभृशं श्नेर्दंलनिर्वाङ्कृताः । आगत्य तं दूरान्तानं शतयुषाम्भृशुग्मदाः
पकोदृगन्तदा सर्गस्यं भृश्याऽदृशपदे । स दृष्यात्र सदाशा गतासुःपर्वजायत ॥ ५६ ॥

तदा तं लोहपाशेन यजुष्या तं यमकिङ्कराः ।

कशाभिन्नादयामासुमुद्ग्रेः प्राहसङ्कृषा ॥ ५७ ॥

भद्रो दुष्ट ! दृश्याममर्थं कदागिप्रागरः शुभम् ।

मनसाऽपि यतन्त्यां ये शोष्यामो रौरयेषु च ॥ ५८ ॥

त्वद्भार्स पापसा रौद्रा भक्षयिष्यन्ति धी प्रुष्या । आत्तमत्तन्तु भयना न कृत्वं हरितोवनम्

त्वया कलत्रपुत्राद्या द्रोहं कृत्वा सुषोणिताः ।

न कदाचित्स्मृतो देवः पापहारी जनार्दनः ॥ ६० ॥

तस्मात्स्यां लोहशङ्की धा कुम्भापाके च रौरये । धर्मराजाज्ञया सर्वे नेष्यामो बहुताङ्गैः

पथमुक्त्वा यदा मेतुं समैच्छन्त्यमकिङ्कराः । साधरप्राप्तो महाविष्णुवरणात्प्रपरायणः

यमदूतास्तदा दृष्टा वैष्णवेन महात्मना । पाशमुदुगरदण्डादिदुष्ट्यायुधधरा गणाः ॥ ६३ ॥

पुल्कसं लोह निगडैर्यद्वा यातुं समुचताः ।

बन्ध बन्ध प्रस च्छिन्धि भिन्धि भिन्धीति पादिनः ॥ ६४ ॥

तदा कृपालुस्तं प्रेक्ष्य पद्मनाभपरायणः । अत्यन्तकृपयायुक्तं चेतस्तत्र तदाऽकरोत् ॥

असौ महादुष्टपीडां मा यातु मम सन्निधौ । मोक्षयाम्यहमद्यैव यमदूतेभ्य एव च ॥

इति कृत्वा मर्ति तस्मिन्कृपायुक्तो मुनीश्वरः ।

शामप्रामशिलां हस्ते शृहीत्वाऽस्य गतोऽन्तिके ॥ ६७ ॥

तस्य पादोदकं पुण्यं तुलसीदलमिश्रितम् । मुखे विनिश्चिपन्कर्णे रामनाम जत्राप ह ॥

तुलसीं मस्तके तस्य धारयामास वैष्णवः ।

शिलां हृदि महाविष्णोर्धृत्वा प्राह स वैष्णवः ॥ ६६ ॥

गच्छन्तु यमदूता ये यातनासुपरायणः । शालप्रामशिलास्पर्शां ददतात्पातकं महत् ॥

इत्युक्तवति तस्मिन्वै गणा विष्णोर्महादुभुताः ।

आययुस्तस्य सविधेः शिलास्पर्शाद् गतांहसः ॥ ७१ ॥

पीतवस्त्राःशङ्खचक्रगदापद्मधिराजिताः । आगत्य मोचयामासुर्लोहपाशाद्दुरासदात् ॥
मोचयित्वा महापापकारकं पुलकसंनरम् । ऊचुः किमर्थं बद्धोऽयं वैष्णवः पूज्य देहभृत्
कस्याज्ञाकारका यूयं यद्धर्मप्रकारकाः । मुञ्चन्तु घैष्णवं त्वेनं किमर्थं विधृतोह्ययम्
इति धाकथं समाकर्ण्य जगदुर्यमकिङ्कराः । धर्मराजाज्ञया प्राप्ता नैतुं पापिनमुचताः ॥

नासौ कदाचिन्मनसा प्राणिमात्रोपकारकः ।

प्राणिहत्यामहापापकारी दुष्टशरीरभृत् ॥ ७६ ॥

नृन्वहंस्तीर्थयात्रायां गच्छतोऽसौ व्यलुण्ठयत् ।

परदारस्तो नित्यं सर्वपापाधिकारकः ॥ ७७ ॥

तस्मान्नेतुं धयं प्राप्ताःपापिनं पुलकसं नरम् । भवद्विर्भावितःकस्मादकस्मादागतैर्मदैः ।

विष्णुदूता ऊचुः

ब्रह्महत्यादिकं पापं प्राणिकोटिवधोद्भवम् । शालग्रामशिलास्पर्शःसर्वं दहति तत्क्षणात्
रामेति नाम यच्छ्रोत्रे विधग्भादागतं यदि । करोति पापसन्दोहं तूलं धहिकणो यथा
तुलसी मस्तके यस्य शिलाहृदि मनोहरा । मुखे कर्णेऽथ वा राम नाम मुक्तस्तदैव स
तस्मादनेन तुलसी मस्तके विधृता पुरा । श्रावितं रामनामाशु शिलाहृदि सुधारिता ।

तस्मात्पापसमूहोऽस्य दग्धः पुण्यकलेवरः ।

यास्यते परमं स्थानं पापिनां यत्सुदुर्लभम् ॥ ८३ ॥

धर्मायुतं तत्र भुक्त्वा मोगान्सर्वमनोहरान् ।

भारते जन्म सम्प्राप्य समाराध्य जगद्गुरुम् ॥ ८४ ॥

प्राप्स्यते परमं स्थानं सुरासुरसुदुर्लभम् । न ज्ञातो महिमा सम्यक्छलायाःपरमेष्ठिन

दृष्टा स्पृष्टाऽर्विता धापि सर्वपापहरा क्षणात् ।

एत्युत्तथा विरताः सर्वे महाविष्णोर्गणा मुदा ॥ ८६ ॥

याम्यास्ते किङ्करा राज्ञे कथयामासुरद्विभुतम् । वैष्णवो हर्ममापेदे रघुनाथपरायणः ।

मुकोऽसौ यमपाराध गमिष्यति परं पद्म् ।

तदाऽऽजगाम धिमलं किङ्किणीजालमण्डितम् ॥ ८८ ॥

धिमानं देवलोकान्तु मनोहारि महाब्रुमुणम् । तत्रारुह्य गतःस्वर्गं महापुण्यैर्निवेदितम् ॥
 भोगान्मुनवा स विपुत्रानाजगाम मर्दातन्त्रम् ।
 काश्यां जन्म समासाद्य शुनिवाद्यसत्कुले ॥ १० ॥
 धाराध्य जगतामीशं गतवान्परमं पदम् ।
 स पापी साधुसङ्घत्या शालप्रामशिलां स्पृशन् ॥ ११ ॥
 महापीडाधिनिर्मुक्तो गतवान्परमं पदम् । मया तेऽभिहितं राजगण्डकीवर्तिं महत् ॥
 श्रुत्या विमुच्यते पापैर्मुक्तिं मुक्तिं च विन्दति ।
 इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसम्यादे रामाश्वमेधे
 गण्डकीमाहात्म्यं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

एकविंशोऽध्यायः

रत्नप्रीथेण नीलगिरिं गत्वा तत्र पुरोत्तमस्तोत्रकरणम्

सुमतिरुवाच ।

एतन्माहात्म्यमतुलं गण्डकपाःकर्णगोचरम् । कृत्वा कृतार्थमात्मानममन्यत नृपोत्तमः ॥
 छात्वा तीर्थं पितृन्सर्वान्तसन्तर्प्य जहृषे महान् ।
 शालप्रामशिलापूजां कुर्यान्वाडववाक्यतः ॥ २ ॥
 चतुर्विंशच्छिलास्तत्र गृहीत्वा स नृपोत्तमः । पूजयामासप्रेम्णा च चन्द्रनायुपचारकैः
 तत्र दानानि दत्त्वा च दीनान्धेभ्यो विशेषतः । गन्तुं प्रवक्रमे राजा पुरोत्तममन्दिरम्
 एवं क्रमेण सम्प्राप्तो गङ्गासागरसङ्गमम् । कृत्वाऽक्षिगोचरं तं च ब्राह्मणं पृष्टवान्मुनि
 स्वामिन्वद कियद्दूरे नीलाख्यः पर्वतो महान् ।
 पुरोत्तमसंवासः सुरासुरजमस्कृतः ॥ ६ ॥
 तदा श्रुत्या महेंद्राख्यं रत्नप्रीथस्य भूपतेः । उवाच विस्मयाविष्टो राजानं प्रति सादरम्

राजन्नेतत्स्थलं नीलपर्वतस्य नमस्कृतम् । किमर्थं दृश्यते नैव महापुण्यफलप्रदम् ॥८॥
 पुनःपुनरुवाचेदं स्थलं नीलस्य भूभृतः । कथं न दृश्यते राजन्पुरुषोत्तमवासभृत ॥९॥
 अत्र स्नातं मया सम्यग्भिद्वाध्याग्राक्षिगोचराः । अनेनैव पथा राजन्नारुढं पर्यतोपरि ।
 इति तद्वाक्यमाकर्ण्य विव्यथे मानसे भृपः । नीलभूधरदर्शाय कुर्वन्नुत्कण्ठितं मनः ।
 उवाच तत्कथं विप्र ! दृश्येत पुरुषोत्तमः । कथं वा दृश्यते नीलस्तदुपायं वदस्व नः ।

तदा वाक्यं समाकर्ण्य रत्नप्रोचस्य भूपतेः ।

तापसो ब्राह्मणो वाक्यमुवाच नृप ! विस्मितः ॥ १३ ॥

गङ्गासागरसंयोगे स्नात्वाऽस्माभिर्महीपते ।

स्थातव्यं तावदेवात्र याचन्नीलो न दृश्यते ॥ १४ ॥

गीयते पापहा देवःपुरुषोत्तमसंज्ञितः । करिष्यति कृपामाशु भक्तयत्सलनामभृत ॥१५॥

त्यजत्यसौ न वै भक्तान्देवदेवशिरोमणिः । अनेके रक्षिता भक्तास्तद्गायस्व महामते !

इति वाक्यं समाकर्ण्य राजा व्यथितचेतसा ।

स्नात्वा गङ्गाब्धिसंयोगे ततोऽनरानमादधात् ॥ १७ ॥

करिष्यति कृपां यदि दर्शने पुरुषोत्तमः । पूजां कृत्वाऽशनं कुर्यामन्यथाऽनशनं व्रत

इति कृत्वा सनियमं गङ्गासागररोधसि । गायन्हरिगुणग्राममुपवासमथाचरत् ॥१६॥

राजोवाच ।

जय दीनदयाकर ! प्रभो ! जय दुःखापह ! मङ्गलाह्वय ! ।

जय भक्तजनार्तिनाशन ! कृतवर्षमंजय ! दुष्टघातक ! ॥ २० ॥

अम्बरीषमथ धीक्ष्य दुःखितं विप्रशापहतसर्थमङ्गलम् ।

धारयन्निजकरे सुदर्शनं संररक्ष जटराधिवासतः ॥ २१ ॥

दैत्यराजपितृकारितत्रयथः शूलपाशजलयद्विपातनीः ।

धीवृत्सिंहतनुभारिणा त्वया रक्षितः सपदि पश्यतः पितुः ॥ २२ ॥

प्राहयन्नपतिताश्चिमुद्गटं धारणेन्द्रमतिदुःखपीडितम् ।

धीक्ष्य साधु कदणार्द्रमानसस्त्वं गच्छमति कृत्तरहकियः ॥ २३ ॥

चिमानं देवलोकात्तु मनोहारि महाद्भुतम् । तत्राह्ला गतःस्वर्गं महापुण्यैर्निषेचितम् ।
 भोगान्भुक्त्वा स विपुलांताजगाम महीतलम् ।
 फाश्यां जन्म समासाद्य शुचिवाडवसत्कुले ॥ ६० ॥
 आराध्य जगतामीशं गतवान्परमं पदम् ।
 स पापी साधुसङ्गत्या शालग्रामशिलां स्पृशन् ॥ ६१ ॥
 महापीडाचिनिर्मुक्तो गतवान्परमं पदम् । मया तेऽभिहितं राजन्गण्डकीवर्तितं महत् ।
 श्रुत्वा विमुच्यते पापैर्भुक्तिं मुक्तिं च विन्दति ।
 इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसम्वादे रामाश्वमेजे
 गण्डकीमाहात्म्यं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

एकविंशोऽध्यायः

रत्नग्रीवेण नीलगिरिं गत्वा तत्र पुरुषोत्तमस्तोत्रकरणम्
 सुमतिख्यात्वा ।

एतन्माहात्म्यमनुलं गण्डक्याःकर्णगोचरम् । हृत्वा हृत्कार्यमात्मानममन्यत नृपोत्तम
 घ्रात्वा तीर्थे पितृन्सर्वान्तसन्तर्प्य जहृषे महान् ।
 शालग्रामशिलापूजां कुर्यान्वाडववाक्यतः ॥ २ ॥
 सतुर्विंशच्छ्रयान्त्र गृहीत्वा स नृपोत्तमः । पूजयामासप्रेम्णा च चन्द्रनायुषवात्स
 तत्र दानानि दत्त्वा च दीनान्छेष्यो विदीपतः । गन्तुं प्रथक्रमे राजा पुरुषोत्तममन्त्रि
 त्तं क्रमेण सत्प्रान्तो गङ्गाभागरसङ्गमम् । हृत्वाऽक्षिगोचरं तं च प्रात्पुनं पृष्टवन्मु
 ख्यामित्यद् किञ्चिद् दूरे नीलालयः पर्यतो महान् ।
 पुरुषोत्तमस्यंघामः सुरासुरनममृजः ॥ ६ ॥
 महा धुम्बा मरुतश्च रत्नग्रीवश्च भूवनेः । उवाच विष्मयाविशो राजानं प्रति सत्प

राजन्नेतत्स्थलं नीलपर्वतस्य नमस्कृतम् । किमर्थं दृश्यते नैव महापुण्यफलप्रदम् ॥८॥
पुनःपुनरुवाचेदं स्थलं नीलस्य भूभृतः । कथं न दृश्यते राजन्पुरुषोत्तमवासभृत् ॥९॥

अत्र स्नातं मया सम्यग्भिलाश्चात्राक्षिगोचराः । अनेनैव पथा राजन्नाकडं पर्वतोपरि ॥
इति तद्वाक्यमाकर्ण्य चिन्त्यथे मानसे शृपः । नीलभूधरदर्शाय कुर्यन्नुत्कण्ठितं मनः ॥

उवाच तत्कथं विप्र ! दृश्येत पुरुषोत्तमः । कथं वा दृश्यते नीलस्तदुपायं वदस्य नः ॥
तदा वाक्यं समाकर्ण्य रत्नश्रीचस्य भूपतेः ।

तापसो ब्राह्मणो वाक्प्रमुवाच नृप ! विस्मितः ॥ १३ ॥

गङ्गासागरसंयोगे स्नात्वाऽस्माभिर्महीपते ।

स्थातव्यं तावदेवात्र यावन्नीलो न दृश्यते ॥ १४ ॥

गीयते पापहा देवःपुरुषोत्तमसंज्ञितः । करिष्यते हृषामाशु भक्तवत्सलनामभृत् ॥१५॥
त्यजत्यसौ न वै भक्तान्देवदेशशिरोमणिः । अनेके रक्षिता भक्तास्तद्गायस्य महामते ! ॥

इति वाक्यं समाकर्ण्य राजा व्यथितचेतसा ।

ज्वात्वा गङ्गादिधसंयोगे ततोऽनशनमादधात् ॥ १७ ॥

करिष्यति हृषां यदि दर्शने पुरुषोत्तमः । पूजां हृत्वाऽशनं कुर्यामन्यथाऽनशनं प्रथम्
इति हृत्वा सनियमं गङ्गासागररोधसि । गायन्हरिगुणप्राममुपवासमथाचरत् ॥१६॥

राजोवाच ।

जय दीनदयाकर ! प्रभो ! जय दुःखापह ! मङ्गलाङ्क्य ! ।

जय भक्तजनार्तिनाशन ! हृदयस्पर्शजय ! दुष्टघातक ! ॥ २० ॥

अग्रशीपमथ घीहस्य दुःखितं विप्रशापहतसर्वमङ्गलम् ।

धारयन्निजकरे सुदर्शनं संरक्ष जटराधियासतः ॥ २१ ॥

दैत्यराजपितृकारितव्यथः शूलपाशजल्पद्विपातनैः ।

धीमृत्सिंहतनुधारिणा त्यया रक्षितः सपदि पश्यतः पितुः ॥ २२ ॥

प्राहपञ्चपतिताड्मिमुद्गटं धारणेन्द्रमतिदुःखर्षाद्वितम् ।

र्षाहस्य साधु करुणाद्रमानसस्त्रयं गरुमति हृत्तारदृश्रियः ॥ २३ ॥

त्वन्वक्षिपनिगतप्रको वीरकः प्रगुणप्रान्तिकाग्रः ।
 गीयसेऽस्तुभिर्गुण्य गगतो मोगकः शपदि तद्विनाशकः ॥ २४ ॥
 यत्र यत्र तत्र रोषकार्द्वं तत्र तत्र यत्र श्रेयारिणा ।
 पाण्डवे च भयना निजः प्रमो पापहारि चरितैर्मनोहरैः ॥ २५ ॥
 ध्याननाथ ! सुरमोन्निहोरफापुत्रयादत्तमन्वयहम ! ।
 पापकोटिपरिदाहक ! प्रमो ! दर्शयस्व मम पादपद्मजम् ॥ २६ ॥
 पापहृद्यदि जनोऽयमागतो मानसे तत्र तया हि दर्शय ।
 तापका घयमर्षोपनाशनं विस्मृतं न हि सुरासुरार्चित ! ॥ २७ ॥
 ये पदन्ति तत्र नाम निर्मलं ते तरन्ति सकलाघसागम् ।
 संस्मृतिर्यदि पृता तदा मया प्राप्यतां सकलदुःखघारक ! ॥ २८ ॥

सुमतिरुवाच ।

एवं गायन्गुणाघार्थो दिवा वापि महीपतिः ।

क्षणमात्रं न विश्रान्तो निद्रामाप न च सुगम् ॥ २९ ॥

गायन्गच्छन्गृणन्तिष्ठन्वदत्येतदहर्निशम् । दर्शयस्व कृपानाथ स्वतनुं पुरुषोत्तम ! ॥
 एषं राज्ञः पञ्चदिनं गतं गङ्गाब्धिसङ्गमे । तदा कृपाब्धिः कृपया चिन्तयामास गोपतिः ॥
 असी राजा मदीयेन गानेन विगताघकः । पश्यतान्मामकीषिष्ठां सुरासुरानमस्कृताम् ॥

इति सञ्चिन्त्य भगवान्कृपापूरितमानसः ।

संन्यासिवेषमास्थाय यथी राज्ञोऽन्तिकं विभुः ॥ ३३ ॥

तत्र गत्वा महाराज त्रिदण्डियतिवेषभृत् ।

भक्तानुकम्पया प्रातो वीक्षितस्तापसेन हि ॥ ३४ ॥

उन्मत्तो विष्णवेत्युक्त्वा नमश्चक्रे नृपोत्तमः । अर्घ्यपाशासनैः पूजां चकार हस्तिमानसः ॥
 उवाच भाग्यमनुलं यद्भवानक्षिगोचरः । अतः परं दास्यते मे गोविन्दो निजदर्शनम् ॥

इति श्रुत्वा तु तद्वाक्यं संन्यासी निजगाद तम् ।

राजश्छृणुष्य कथितं मम वाक्यं विनिःसृतम् ॥ ३७ ॥

अहं ज्ञानेन जानामि भूतं भयं भवच्च यत् । तस्मादहं ध्रुवे किञ्चिच्छृणुष्वैकाग्रमानसः
श्वो मध्याह्ने हरिर्दाता दर्शनं ब्रह्म दुर्लभम् ।

पञ्चभिः स्वजनैः साकं यास्यसे परमं पदम् ॥ ३६ ॥

स्वममात्यश्च महिला तव तापस धाडवः । पुरे तव करग्राह्यः साधुश्च तन्तुवायकः ॥
पतैः पञ्चभिरेतस्मिन्नीले पर्यतसत्तमे । यास्यसे ब्रह्मदेधेन्द्रचन्द्रितं सुरपूजितम् ॥ ४१ ॥

इत्युक्त्वाऽदृश्यतां प्रातो यतिः कापि न दृश्यते ।

तदाकर्ण्य नृपो हर्षं प्राप चाशु स विस्मयम् ॥ ४२ ॥

राजोवाच ।

स्वामिन्कोऽसौ समागत्य संन्यासी मां यदुच्चिदान् ।

न दृश्यते पुनः कुत्र गतोऽसौ चित्तहर्षदः ॥ ४३ ॥

तापस उवाच ।

राजंस्तव महाप्रेम्णा कृष्टचित्तःसमभ्यगात् । पुरयोत्तम नामायं सर्वपापप्रणाशनः ॥

श्वो मध्याह्ने तव पुरो भविष्यति महान्गिरिः ।

तमारुह्य हरिं दृष्ट्वा कृतार्थस्त्वं भविष्यसि ॥ ४५ ॥

इति धान्यसुधापूरनाशितस्वान्तसञ्चरः ।

हर्षं यमाप स नृपो ब्रह्माऽपि न हि वेत्ति तम् ॥ ४६ ॥

तदा कुन्दुमयो नेदुर्योणापणवगोमुखाः । महानन्दस्तदा ह्यासीद्राजराजस्य चेतसि ॥

गायन्हरिं क्षणं तिष्ठन्दसञ्जल्पन्द्रुपग्रमन् । भानन्दं प्राप सुघनं सर्वसन्तापनाशनम् ॥

इति श्रीपादो महापुराणे पञ्चमेपातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंवादे रामाश्वमेधेसंन्यासि-

दर्शनं नामैकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

द्वाविंशोऽध्यायः

रत्नप्रीयेन स्थाने भगवत्दर्शनम्

सुमति श्याम

अथ हार्ये त्रिनं मीलया हविर्मयजर्वागंनेः । रात्रीं सुप्यात् गङ्गाया रीषाम्मुक्त्वा ॥
ददर्श स्वप्नमध्ये तु स ग्यात्मानं अनुमंतम् । शङ्खचक्रगदात्रयमार्हुं कौशुड्यपरिणम् ॥

गृह्यन्तं पुरुगोत्तमस्य पुत्रः शयांदि देये.साह.

धीमहिः स्वतन्मुरेःरिगदाम्भ्रासतदेव्यादिमिः ।

पिष्यसंनपरीगंजेः सुगनुमिः धीशं सशोपासिनं,

दृष्ट्वा पिस्मयमात्र लोफपियं हर्षं तयाऽत्यदुभुतम् ॥ ३ ॥

ददत्तं मनसोऽभीष्टं पुरुगोत्तमसंज्ञितम् । आत्मानं च वृषापात्रममन्यत महामनिः ॥

इत्येवं स्वप्नपियये ददर्श नृपसत्तमः । प्रातःप्रयुद्धो विप्राय जगाद् स्वप्नमीक्षितम् ॥ ४ ॥

तच्छ्रुत्वा घाड्यो धीमान्कपयामास विस्मितः ।

राजंस्त्वयाऽसौ दृष्टो यः पुरुगोत्तमसंज्ञितः ॥ ६ ॥

दास्यते शङ्खचक्रादि चिह्नितं स्वतनुं हरिः । इति श्रुत्वा तु सद्वाक्यं रत्नप्रीयो महामना

दापयामास धानानि दीनानां मानसोचितम् ।

स्नात्वा गङ्गाब्धिसंयोगे सर्पयित्वा पितृन्पुरान् ॥ ८ ॥

गायन्हरिगुणप्रामं प्रत्यैक्षत च दर्शनम् । ततो मध्याह्नसमयेदिवि दुन्दुभयो मुहुः ॥

नेदुःसुरकराघातयद्दुःशब्दसुशब्दिताः । अकस्मात्पुष्पवृष्टिश्च ध्रुव नृपमस्तके ॥ १० ॥

धन्योऽसि नृपवर्य ! त्वं नीलं पश्याक्षिगोचरम् ।

शृणोतीति यदा घाक्यं नृपो देवप्रणोदितम् ॥ ११ ॥

तदा स सूर्यकोटीनामधिकान्तिधरोऽद्भुतः ।

राक्षोऽक्षिगोचरो जातो नीलनामा महागिरिः ॥ १२ ॥

कानकैःशृङ्गैःसमन्तात्परिराजितः । किमग्निःप्रज्वलत्येव द्वितीयःकिमु भास्करः
किमयं वैद्युतः पुञ्जो ह्यकस्मात्स्थिरकान्तिधृत् ।

तापसब्राह्मणो दृष्टा नीलप्रस्थं सुशोभितम् ॥ १४ ॥

वेदयामास एव पुण्यो महागिरिः । तच्छ्रुत्वा नृपतिश्रेष्ठःशिरसा प्रणनाम ह ॥
धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि नीलो मे दृष्टिगोचरः

धमात्यो राजपत्नी च करम्वस्तन्तुवायकः ॥ १६ ॥

नसंहृष्टा बभूवुः पुरुषर्षभ ! । पञ्चैते विजये काले नीलपर्वतमारुहन् ॥ १७ ॥
मिनिर्घोषाश्चृण्वन्तो ह्यमरैःकृतान् । तस्योपरितने शृङ्गे चित्रपादपराजिते ॥

एकायद्धं देवालयमनुत्तमम् । ब्रह्मागत्य सदा पूजां करोति परमेष्ठिनः ॥१६॥
हते यत्र हरिसन्तोषकारकम् । दृष्ट्वाऽथ तत्र विमलं देवायतनमुत्तमम् ॥

परीवारैःपञ्चभिःसह संवृतः । तत्र दृष्ट्वा जातरूपे महामणिविचित्रिते ॥
विराजन्तं चतुर्भुजमनोहरम् । चण्डप्रचण्डविजयजयादिभिरुपासितम् ॥२२॥

सपत्नीको राजा सेवकसंयुतः । प्रणम्य परमात्मानं महाराजः सुरोत्तमम् ॥
स विधिवद्देवोक्तैः स्नानमन्त्रकैः । अर्घ्यपाद्यादिकं चक्रे प्रीतेन मनसा नृपः॥

पेलिप्यैनं सुवस्त्रे विनिवेश्य च । धूपमारार्तिकं कृत्वा सर्वस्वादु मनोहरम् ॥
व्यनमूर्त्यै न्यवेदयद्दधो नृपः । प्रणम्य च स्तुतिं चक्रे तापसब्राह्मणेन च ॥

यधामति गुणप्राप्तमुष्णितस्तोत्रसञ्चयैः ॥ २७ ॥
राजोवाच ।

एव साक्षाद्भगवान्प्रवृत्तेः परः । कार्यकारणतो भिन्नो महत्तत्त्वादिपूजितः
मलाज्जने ब्रह्मा सृष्टिविचक्षणः । तथा संहारकर्ता च रुद्रस्त्यन्नेत्रसम्भवः

स्वयाऽऽहसः करोत्यस्य विश्वस्य परिवेष्टितम् ।
स्वत्तो जातं पुराणाद्यज्जगत्स्थासु चरिण्यु च ॥ ३० ॥

माविश्य त्वमेनं चेतयस्यहो । तव जन्म तु नास्त्येव नान्तस्तव जगत्पते

बुद्धिश्चपरीणामास्त्वयि सन्त्येव नो विभो ।

तथापि भकरक्षायं धर्मस्थापनहेतवे ॥ ३२ ॥

करोषि जन्मकर्माणि ह्यनुरूपगुणानि च । त्वयामातस्यंघपुर्धृत्वाशङ्कस्तुनिहतोऽसुर-
वेदाः सुरक्षिताः ब्रह्मन्महापुरुष ! पूर्यज ! । शोयो न वेत्ति नापित्यां भारत्यपि महेश्वरी

किमुतान्ये महाधिष्णो ! मादृशास्तु कुतुब्धयः ।

मनसा त्वां न चाप्नोति वागियं परमेश्वरी ॥ ३५ ॥

तस्मादहं कथं त्वां वै स्तोतुं स्यामीश्वरः प्रभो ! ।

इति स्तुत्या स शिरसा प्रणाममकरोन्मुहुः ॥ ३६ ॥

गद्गदस्वरसंयुक्तो रोमहर्षाङ्किताङ्गकः । इति स्तुत्या प्रहृष्टात्मा भगवान्पुरयोत्तमः ।

उवाच घचनं सत्यं राजानं प्रति सार्थकम् ॥ ३७ ॥

धीभगवानुवाच ।

स्तव स्तुत्या प्रहर्षोऽभून्ममराजन्महामते । जानीहि त्वं महाराज मां च प्रकृतितः परम्
नैवेद्यमक्षणं त्वं हि शीघ्रं कुरु मनोहरम् । चतुर्भुजत्वमातः सन्गन्ताऽसि परमं पदम्
त्यत्कृतस्तुतिरत्नेन योमांस्तोष्यतिमानवः । तस्यापिदर्शनंदास्ये भुक्तिमुक्तिवरप्रदम् ।
इत्येवं घचनं राजा श्रुत्या भगवतोदितम् । नैवेद्यमक्षणं चक्रे चतुर्भिः सह सेवकैः ।

ततो विमानं सम्प्राप्तं किङ्किणीजालमण्डितम् ।

अप्सरोवृन्दसंसेव्यं सर्वभोगसमन्वितम् ॥ ४२ ॥

पुरयोत्तमसंभ्रं च पश्यन्नाजा स धार्मिकः । घचन्दे चरणौ तस्य कृपापात्ररुतात्मकः
तद्राज्या विमाने स आरुह्य महिलायुतः । जगाम पश्यतस्तस्य दिवि धीकुण्डमदुभुक्तम्
मन्त्रीधर्मपरो राज्ञः सर्वधर्मं पिदुत्तमः । यथौ साकं विमानेन ललनावृन्दसेवितः ।
तारसप्राक्षणस्तथ सर्वतीर्थांघगाहकः । चतुर्भुजत्वं सम्प्राप्तो यथौ द्वेषैर्विमानिभिः ।

परस्योऽपिमहाराज ! गानपुण्येन दर्शनम् ! ।

प्राप्तो यथौ सुरायास सर्वदेवादि दुर्लभम् ॥ ४७ ॥

सर्वं प्रचलिता विष्णुलीलां परमदुभुक्तम् ।

चतुर्भुजाः ! शङ्खचक्र ! गदापाशौज ! धारिणः ॥ ४८ ॥

सर्वे मेघध्रियःशुद्धा लसदम्भोजपाणयः । हारकेयूरकटकेभूपिताङ्गा यमुर्दिवम् ॥ ४६ ॥
 तद्विमानावलीङ्गं प्या लोके प्रकृतिमिस्तदा । दुन्दुमीनां तु निर्घोषस्तीःश्रुतःकर्णगोचरः
 तदेको प्रात्सर्वां हासीद्विप्युपादात्प्रपद्मभः । गतन्तद्विदाहृष्टचेता जातधनुर्भुजः ॥

तच्चित्रं धीक्ष्य लोकान्ते प्रशंसन्तो महोदयम् ।

गङ्गासागरसंयोगे स्नात्वाऽगुम्नं पुत्रप्रति ॥ ५२ ॥

भद्रोभाष्यं भूमिपते रत्नप्रीयस्य सन्मतेः । जगामानेन देहेन तद्विष्णोः परमं पदम् ॥
 राजन्तसौ नीलगिरिः पुरुषोत्तमसहृणः । यं धीक्ष्येय प्रजन्त्यद्वा वैकुण्ठं परमायनम्

एतन्नीलस्य माहात्म्यं यः शृणोति स भाग्यवान् ।

यः धापयति लोकान्ये तौ गच्छेतां परम्पदम् ॥ ५५ ॥

पतच्छ्रुत्या तु दुःस्यन्त्रो नश्यति स्मृतिमात्रतः ।

प्रान्ते संसार निन्तारं ददाति पुरुषोत्तमः ! ॥ ५६ ॥

योऽसौ नीलाधिवासी य स रामः पुरुषोत्तमः ! ।

सीता ! साक्षरमहालक्ष्मी ! सत्यकारण कारणम् ॥ ५७ ॥

दयमेवं वदित्वा स लोकान्यै पापविप्यति । यन्नाम प्राददत्वायाःप्रापध्रियंश्रुतिदिवने
 रदानीं त्वद्वयः प्राप्नो नीले परंतत्तलमे । पुरुषोत्तम देव ! त्वं तमस्वक महामते ! ॥

तत्र निरवापिनो भूया यास्यामः परमप्रदम् ।

यस्य प्रसादाद्दृष्टवो निरन्तर्णा भवतागतान् ॥ ६० ॥

एवं प्रवृत्तनाय प्राप्नोऽसौ नीलवर्णतम् । धानुर्धनेन वृथिर्षीं कुपंनरंशुषममण्डलात्
 तदा राजाऽपि तच्छृणुयारी नीलान्निधं गिरिम् ।

प्राप्नो गङ्गाधिवर्णयोगे स्नात्वाऽगामपुरुषोत्तमम् ॥ ६२ ॥

पुत्रा त्वा य देवता ! सुतागुरुनमसहृणम् । जार्चं कृतार्चमात्मानममग्यत स शत्रुदा
 इति धीपाद्ये महापुत्राणे पश्यमे वात्तत्प्रच्छे

नीलगिरिस्मिद्धिमवर्णनं नाम

११ गमाभ्यंते

प्रयोविंशोऽध्यायः

हयस्य सुयाहुगजपालित चक्राङ्कनगरम्प्रन्यागमनम् ।

शेष उच्यते ।

क्षणं स्मिताया तृणं जाभ्या ययो घात्री मनोजयः ।

पीरध्रेणीभृतः पत्रं माले धूष्या स्वनामरः ॥ १ ॥

शत्रुघ्नेन सुर्वारेण लक्ष्मीनिधिगृयेण न । पुष्कलेनोपगारेण प्रनायाप्रयेण रक्षितः ॥ २ ॥

ययो पुरीं स चक्राङ्को सुयाहुपरिरक्षिताम् । मनेकवीरकोटीमीरक्षितोऽनुगतः प्रमो ॥

तदा पुत्रोऽस्य दमनो मृगयामास्थितो महान् ।

ददर्शाश्रयं भालपत्रं चन्दनादिकचर्चितम् ॥ ४ ॥

विलोषय सेवकं ग्राह फस्याभ्यो मेऽक्षिगोचरः ।

भाले पत्रं धृतं किन्तु चामरं किन्तु शोभनम् ॥ ५ ॥

इति राज्ञो वचःश्रुत्या सेवकःप्रययो ततः । यत्रासौ घर्तते घात्री भालपत्रःसुशोभनः ॥

गृहीत्या तं पेशसङ्के रत्नमालाविभूषितम् । निनाय चाप्रे भूपस्य सुयाहुकुलधारिणः ॥

सपत्रं वाचयामास सुन्दराक्षरयोमितम् । अयोध्याधिपतिश्चासीद्राजा दशरथो यदी ॥

तस्यात्मजो रामभद्रः सर्वेश्वरशिरोमणिः ।

नान्योऽस्ति तत्समः पृथ्व्यां धनुर्धरणविक्रमः ॥ ६ ॥

तेनासौ मोचितो घात्री चन्दनादिकचर्चितः । तं पालयति धर्मात्मा शत्रुघ्नःपरवीरहा

ये च शूरा वयं वीरा धनुर्हस्ता इमे वयम् । ते गृह्णन्तु यलाद्वाहं रत्नमालाविभूषितम्

तं च मोक्षयति शत्रुघ्नः सर्ववीरशिरोमणिः ।

अन्यथा पादयोस्तस्य प्रणतिं यान्तु धन्विनः ॥ १२ ॥

इत्यमिप्रायमालोक्य जगद् नृपनन्दनः । राम एव धनुर्धारी न वयं क्षत्रियःस्मृताः ॥

* ताते मेऽवस्थिते पृथ्व्यां कौऽर्यं गर्वो महान् भुवि ।

* ताते मम स्थिते इति आनन्द श्रम मुद्रित पुस्तके पाठः ।

योर्विशोऽध्यायः] * सुबाहुराजात्मजेन दमनेनाश्वघ्नतम् *

प्राप्नोतु गर्वस्य फलं मम निर्मुक्तसायकैः ॥ १४ ॥

अथ मे निशिता घाणाःशत्रुघ्नं किंशुकं यथा । पुष्पितं विदधत्वद्भाक्षतावृतशरी

दारयन्तु कपोलांश्च सायका मम दन्तिनाम् ।

अभ्वान्पश्यन्तु शतशो रुधिरौषपरिप्लुतान् ॥ १६ ॥

पिबन्तु योगिनीसङ्घा रुधिराणि नृमस्तकैः ।

शिवा भवन्तु सन्तुष्टा मद्द्वैरिःक्रव्यभक्षणैः ॥ १७ ॥

पश्यन्तु सुभटास्तस्य मम बाहुबलं महत् । कोदण्डदण्डनिर्मुक्ताःशरकोटीर्विमु

श्थमुक्त्वा महीपस्य तनुजो दमनाभिधः । स्वपुरं प्रेषयित्वा तं प्रहृष्टोऽभवदुदुः

सेनापतिमुवाचेदं सज्जीकुरु महाप्रते ! । सेनां परिमितां मह्यं वैरिवृन्दनिवारणे

सज्जां सेनां विधायाऽऽशु संमुखो रणमण्डले ।

स्थितवान्याघदह्युग्रस्तापत्राता हयानुगाः ॥ २१ ॥

काऽसी हयो महाराज्ञो भालपत्रेण चिहितः ।

पप्रच्छुस्ते तु चान्योन्यमतिव्याकुलिता मुहुः ॥ २२ ॥

तावददर्श पुरतःप्रतापाप्रपःपरन्तपः । सज्जीभूतं तु कटकं धीरशब्दनिनादितम्

तत्रावदञ्जनाःकेचिन्नीतोऽध्वोऽनेन भूपते । अन्यथा संमुखस्तिष्ठेत्कथं धीरोयलाः

इत्याकर्ण्य प्रतापाप्रपःप्रेषयामास सेयकम् । सगतवा तत्र पप्रच्छ कुत्राश्वो राम

केन नीतःकुतो नीतो रामं जानाति नो कुधीः । यं शक्रप्रमुखा देवा बलिमादाय स

तस्य वै धर्मराजस्य कुपितं तु बलं महत् ।

सर्वथा हि प्रसेतेनं प्रणतिं येन वास्यति ॥ २७ ॥

इत्थमुक्तं समाकर्ण्य तदा राजसुतो बली । तं वै पिङ्गारयामास धामजालेन सु

मयानीतो यज्ञहयःपप्रचिह्नाघलङ्कृतः । ये शूरास्ते तु मां जित्वा मोक्षयन्तु य

सेयकस्तद्वचःश्रुत्वा रोपपूर्णां हसन्त्यपी । राज्ञे निवेदयामास यथावदुपवर्णितः

सुकृचरेण सर्वास्त्रपूरितेन ययौ बली ॥ ३२ ॥

धनुष्टङ्कारयामास महाबलसमन्वितः । पुनःपुनर्जहासोच्चैःकोपादुद्गमिताश्रुकः ॥ ३३ ॥

अश्वचाहगरुदाःखड्गोल्लसितपाणयः । अन्वयुस्ते प्रतापाग्रयं रोपपूर्णाकुलेश्वरम् ॥

हस्तिनःपत्तयश्चैव कोटिश प्रधनोद्यताः । चिरकालमभीप्सन्तो रणं धीरेण कारितम् ॥

तदोद्यतं समाज्ञाय रिपुसैन्यं नृपात्मजः । प्रत्युज्जगाम धीराग्रयो महाबनपरीवृतः ॥

सन्नद्धःकवची खड्गी शरासनधरो युधा । लीलयैव ययौ योद्धुं मृगराङ्गजतामिव ॥

तदा योधाः प्रकुपिताः परस्परवधैषिणः ।

द्विन्धि भिन्धीति भाषन्तो रणकार्यविशारदाः ॥ ३८ ॥

पत्तयः पत्तिसङ्घेन गरुदाश्च सादिभिः ।

रथारुदा रथस्यैश्च वाहारुदाश्च वाहगौः ॥ ३९ ॥

गजामिन्ना द्विधा जाता हयाश्च द्विदलीकृताः । अनेकरमस्तिष्कैर्मदिनीपूरिताहामूत्र

तदा प्रकुपितो राजा प्रतापाग्रयो महाबलः । स्वसैन्यकदनोद्युक्तं राजपुत्रं समीक्ष्य च

उपाच सारथिं तत्र प्रापयाश्वान्यतो मम । सैन्यस्य फटनासक्तो राजपुत्रो महारथः ॥

अथ धीरशिरोरत्नमिताङ्घ्रिर्नृपात्मजः ।

ययौ संमुखमेवाऽस्य प्रतापाग्रयस्य धीर्यवान् ॥ ४३ ॥

सारथिः प्रापयामास प्रतापाग्रयस्य घाजिनः ।

यत्रासौ दमनो धीरः सर्वशूरशिरोमणिः ॥ ४४ ॥

गत्वा तमाह्वयामास राजपुत्रं रणोद्यतम् । रथे पुरटनिर्णिके तिष्ठन्कोदण्डदण्डभृत् ॥

रे राजपुत्रक! शिशो! त्वया बद्धोऽयसत्तमः । न जानासि महाराजं सर्वधीरेन्द्रसेवितम् ॥

यस्य प्रतापं दैत्येन्द्रो न शक्तः सोढुमद्भुत्सम् ।

तस्य त्वं घाजिनं नीरथा गतोऽसि पुटभेदनम् ॥ ४७ ॥

मो जानीहि पुटप्राणं बालरूपं नु वैरिणम् । मुग्धाभ्यमर्भे! गच्छागु बालक्रीडनकं पुट

कल्पान्मज्जन्त्यं बुध्न्यः कथं नोऽर्थादर्शिता ।

भूतोऽवस्त्वथ संजाना पुना मम शिशो! त्वयि ॥ ४९ ॥

त्यमाकर्ण्य दमनःस्मितं चक्रे महामनाः । उवाच च प्रतापाप्रथं तृणीकुर्वंश्च तदुच्यते
दमन उवाच ।

मयाबद्धो बलाद्बधो नीतःस्वपुटमेदनम् । नार्पयिष्येऽद्य सप्राणःकुरु युद्धं महाबल ! ॥
त्वया यदुक्तं बालस्त्वं गत्वा व्रीडनकं क्रुह । तन्मे पश्य महाराज ! व्रीडनं रणमूर्धनि
शेष उवाच ।

इत्युक्त्वा सगुणं चापं विधाय भृभुजोऽङ्गज । शरणां शतमाघस्त प्रतापाप्रथं चक्षसि
सन्धाय बाणशतकं शङ्खं दध्मी प्रतापवान् । तेन शङ्खनिनादेन कातराणां भयं हाभूत् ॥
ताडयामास हृदये बाणानां शतकेन सः । प्रतापाप्रथं प्रविच्छेद लघुहस्त सुपर्णः ॥

स बाणच्छेदनं दृष्ट्वा कुपितो व्यसृजच्छरान् ।

कङ्कपक्षान्वितांस्तीक्ष्णभङ्गाव्राज्जत्मजो बली ॥ ५६ ॥

भाकाशे भुवि मध्ये च बाणा ददृशिशरेऽञ्जिताः ।

स्वनामचिह्नितास्तीक्ष्णधारापातशोभिताः ॥ ५७ ॥

शरास्तदुवाह हृदये लग्ना वह्निकणान्वहन् । सृजन्तःकुर्वन्ते सैन्यदाहनं तद्भूम्भदत् ॥
प्रतापाप्रथं प्रकुपितस्तिष्ठ तिष्ठेति च ध्रुघ्न । शरेण दशसङ्ख्येन ताडयामास मूर्धनि ॥
ते बाणा रात्रपुत्रस्य ललाटे परिनिष्ठिताः । विराजन्तेस्म च मुनेदशशाखास्तरोरिव ॥
तेन बाणप्रहारेण विव्यथे न महामनाः । यष्टिकाप्रहतो यद्भक्तुञ्जरः सप्तवर्षकः ॥ ६१ ॥

बाणान्धनुषि सन्धाय मुमोच त्रिशताञ्जुमान् ।

सुवर्णपुङ्खरचितान्महाकात्यानलोपमान् ॥ ६२ ॥

ते बाणास्तु प्रतापाप्रथं वक्षो मिरचा गता हाधः ।

शोणिताका यथा रामचन्द्रमक्तिपराङ्मुखाः ॥ ६३ ॥

प्रतापाप्रथं प्रकुपितःशरान्मुञ्चन्सदृश्रशः । अकरोद्विषं स्रुन्तुं सुधाहोरतक्षणाद्भ्रुतम् ॥
चतुर्भिश्चतुरोवाहान्द्वाम्भ्यां ध्वजमशातयत् । एकेन सारथेःकायाच्छिरो महामपातयत्
चतुर्भिस्ताडयामास तं स्रुन्तुं नृपतेःपुनः । तत्क्षणाद्यापमेकेन गुणयुक्तं तु विच्छिदे ॥
सोऽन्यं रथं समाहृत्य हपरत्नसुशोभितम् । धनुःकरे समादाय सऽयं चक्रे महामनाः ॥

प्रजुषाम प्रजापतिं स्वया विजगामप्रजुषाम् ।

पश्येदानीं परावामि धनुषो मम शङ्कर ! ॥ १८ ॥

पपमुषया तु दमनो वाजान्तम समादरे । सन्निभधनुरोवादाग्निनाथ मममातम् ॥

सन्निभमिन्द्रम हतो रथाभक्तममिन्द्र । पश्येत् हृदि दिग्वाप वागेभिरैतं सारणिम् ॥

जगजं शङ्कमायुषं शङ्कमायुषममिन्द्र । तत्कर्म वृत्तयामास साधु वीर महावत ! ॥ १९ ॥

इति विजगाममालोचय प्रजापतिं ग्यान्विषम् ।

अथं स्यं समास्थाय गयीं योद्धुं श्रुत्वात्मजम् ॥ २० ॥

उपान वीर ! पश्य त्वं मम विजगामप्रजुषाम् ।

इत्युषरवाऽऽशु मुमोर्गोपाच्छराणां शिल्पयंथाम् ॥ २१ ॥

शराःसयंत्र दृश्यन्ते कुञ्जरेषु हृषेसु च । परमंशय सयंत्र ध्याताभगन्तरगोनराः ॥ २२ ॥

तं राजपुत्रं शिलवाणकोटिमिध्यांत्वं विधायाऽऽशु जगजं विषमी ।

संहर्षयन्स्वीपगणान्परान्महान्कुप्येन्दुश्च शून्यतमान्गतासुफान् ॥ २३ ॥

स राजपुत्रः शिलसायकप्रज्ञैः सभूर्णमात्मानमपेक्ष्य रोषितः ।

जग्राह शस्त्राणि दुग्न्तविप्रमो धनुश्च धुन्वन्मुजदण्डवोर्महान् ॥ २४ ॥

चकतं सर्वाण्यस्त्राणि शस्त्राणि च महाबलः ।

रोषताम्रेक्षणो मुञ्जच्छरान्वैरिषिदारिणः ॥ २५ ॥

तच्छस्त्रजालं निर्धूय राजपुत्रो जगद् तम् । क्षमस्यैकं प्रहारं मे यदि शूरोऽसि मात्पि !

यद्यनेन भवन्तं वै रथाञ्चेत्पातयामि न । प्रतिज्ञां शृणु मे वीर ! मम गर्वेण निर्मिताम्

वेदं निन्दन्ति ये भक्ता हेतुवादविचक्षणाः । तेषां पापं ममैवास्तु नरकार्णवमञ्जकम्

इत्युक्त्वा वाणमासाद्य फोदण्डे कालसन्निभम् ।

ज्वालामालाकुलं तीक्ष्णं निपङ्गादुद्धृतं धरम् ॥ २६ ॥

स मुक्तो नृपवर्षेण हृदि लक्ष्मीकृतःशरः । जगाम तरसा तं वै कालानलसप्रमः ॥

प्रतापाप्रयःशरं दृष्ट्वा स्वपातनसमुद्यतम् । वाणान्धनुष्यथाधत्त शरच्छेदाय वै शितान्

सवाणःसर्ववाणांस्तांश्छिन्दन्मध्यत एव हि । जगाम वै प्रतापाप्रय हृद्यं धैर्यसंयुक्तम्

लम्बो हृदि नालीक.प्रविवेश तदन्तरम् । राजा कृतप्रहारस्तु पपात धरणीतले ॥८५॥

चिञ्चितं चेतनादीनि रथोपस्थाद्गतं भुवि । सारथिस्तं समादायापोवाह रणमण्डलात्

हाकारो महानासीदुपलं भग्नं गतं ततः । यत्र शत्रुप्रनामासी धीरकोटिपरीवृतः ॥

राजात्मजो जयं प्राप्य प्रतापाग्रथं विजित्य सः ।

प्रतीक्षां तु चकाराऽस्य शत्रुस्य च भूपतेः ॥ ८८ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमेपातालखण्डे शेषघात्स्पायनसंवादे रामाश्वमेधे

राजपुत्रयुद्धकथनं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

चतुर्विंशोऽध्यायः

दमनपुष्कलयोर्युद्धवर्णनम् ।

शेष उवाच ।

शत्रुसस्तु क्रुधाचिष्टो दन्तान्दन्तैर्विनिष्पियन् । हस्ती धुन्यँल्लेलिहानमधरं जिह्वयाऽसकृत्

पुनःपुनस्तान्प्रच्छ केनाभ्यो नीयते मम । प्रतापाग्रथ.केन जितःसर्वशूरशिरोमणिः ॥

सैवकास्ते तदा प्रीचुर्दमनो नाम शत्रुहन् । सुबाहुज.प्रतापाग्रथं जितवान्हयमाहरत् ॥

इति धृत्या हयं नीतं दमनेन स्ववैरिणा । आजगाम सधेनेन यत्राभूद्रणमण्डलम् ॥

तत्रापश्यत्स शत्रुप्रो गजान्दीर्णकपोलकान् । पर्यतानिध रकोदे मञ्जमानान्मदोद्धतान्

हयास्तत्रनिजारीह कर्तुंभिःसहिताःक्षताः । मृता धीरेण ददृशे शत्रुज्जेन सुकोपिता ॥

नराप्रधानाजान्भानान्वीक्षमाण.सशमुहा । अतीव चुक्रुधे यद्वत्प्रलये प्रलयार्णवः ॥

पुरतो दमनं धीह्य हयनेतारमुद्भटम् । प्रतापाग्रथस्य जेनारं तृणीकृत्य त्रिजं बलम् ॥

तदा राजा प्रत्युवाच योषान्कोपाकुलेक्षणः ।

कोऽस्ती दमनजेताऽत्र सर्वशस्त्रास्त्रधारकः ॥ ६ ॥

यो धी राजसुतं धारं रणकर्मविशारदम् । जेष्यत्यस्त्रेण निर्मात.सञ्जीभूतो भवत्वयम्

इति धाक्यं समाकर्ण्य पुष्कलः परवीरहा । दमनं जेतुमुद्युक्तो जगाद् वचनं त्विदम् ॥
 स्वामिन्काऽयं दमनकः कृतेऽपरिमितं बलम् । जेष्येऽहं त्वत्प्रतापेन गच्छाम्येव महामने
 सेवके मयि युद्धाय स्थिते कौर्नोयते हयः । रघुनाथप्रतापोऽयं सर्वं कृत्यं करिष्यति
 स्वामिञ्छृणु प्रतिज्ञां मे तव मोदप्रदायिनीम् ।

विजेष्ये दमनं युद्धे रणकर्म विचक्षणम् ॥ १४ ॥

रामचन्द्रपदाम्भोजमध्यास्वादवियोगिनाम् । यदघं तु भवेत्तन्मे दमनं न जये यदि ॥
 पुत्रो यो मातृपादान्यत्तीर्थं मत्वा तथा सह । विरुद्धघेतत्तमो मह्यं न जये दमनं यदि
 अद्य मद्रवाणनिर्भिन्नमहोरस्को नृपाङ्गजः । अलङ्करोतु प्रघने भूतलं शयनेन हि ॥ १७ ॥
 शेष उवाच ।

इति प्रतिज्ञामाकर्ण्य पुष्कलस्य रघूदहः । जहर्ष चित्ते तेजस्वी निदिदेश रणप्रति ॥
 आह्वतोऽसौ ययो सैन्यैर्वहुभिः परिवारितः । यत्रास्ते दमनो राजपुत्रः शूरफुलोद्भवः ॥
 दमनोऽपि तमाज्ञाय ह्यागतं रणमण्डले । प्रत्युज्जगाम वीराग्रयः स्वसैन्यपरिवारितः ॥
 अन्योन्यं तौ संमिलितौ रथस्थौ रथशोभिनी ।

समरे शकदैतयो किं युद्धार्थं रणमागतौ ॥ २१ ॥

उवाच पुष्कलस्तं वे राजपुत्रं महाबलम् । राजपुत्र ! दमनक ! मां जानीहि समागतम्
 सप्रतिज्ञं तु युद्धाय भरतात्मजमुद्वटम् । पुष्कलेन स्वनाम्ना च लक्षितं विद्धि सत्तम !
 रघुनाथपदाम्भोजनित्यसेवामधुव्रतम् । त्वां जेष्ये शस्त्रसङ्घेन सज्जीभव महामने !
 इति धाक्यं समाकर्ण्य दमनः परवीरहा । प्रत्युवाच हसन्वाग्मी निर्भयो दृष्टविक्रमः ॥
 तुयाद्पुत्रं दमनं पितृमनिद्धृतायकम् । विद्धि मामभ्वनेतारं शत्रुप्रस्य महीपतेः ॥ २६ ॥
 जयो देवपितृष्टोऽयं धम्य चाऽलङ्कुरिष्यति । स प्राप्नोति निरीक्षस्य बलं वै रणमूर्धनि
 इत्युष्यथा सशरं चापं विधायाकर्णपूरितम् ।

मुमोय बाणाग्निशिलान्यैरिषाणापहारिणः ॥ २८ ॥

ते बाणान्पाविलीभूताश्छादयामासुरभ्यत्म् ।

मूर्धमानुग्रभा यत्र बाणच्छाया निवारिता ॥ २९ ॥

जानां कटभिर्योषे लघ्नासायकसन्ततिः । अलङ्करोति धातूनां रागा इव वित्रिताः ॥

परितास्तत्र दृश्यन्ते नरा धाढा गज्जा रथाः । शरध्वातेन नृपतेःसुनेन परिताडिताः ॥

वह्निप्रान्तं समालोक्यपुष्कलःपरवीरहा । शराणां छायाया व्याप्तं रणमण्डलमीक्ष्य च
शरासने समाधत्त थाणं बह्व्यभिमन्त्रितम् ।

आचम्य सम्यग्विधिवन्मोचयामास सायकम् ॥ ३३ ॥

ततोऽग्निःप्रादुरभवत्तत्र सङ्ग्राम मूर्धनि ।

ज्वालाभिर्विलिहन्व्योम प्रलयाग्निरिवोत्थितः ॥ ३४ ॥

ततोऽस्य सैन्यं निर्दग्धं त्रासं प्राप्तं रणाङ्गणे । पलायनपरं जातं वह्निज्वालामिपीडितम्
छत्राणि तु प्रदग्धानि चन्द्राकाराणि धग्विनाम् ।

दृश्यन्ते जातरूपाभकान्तिधारीणि तत्र ह ॥ ३६ ॥

इया दग्धाःपलायन्ते केसरैषु च वैरिणाम् । रथा अपि गता दाहं सुकृवरसमन्विताः
मणिमाणिक्यरत्नानि बहन्तःकरभास्ततः ।

पलायन्ते दहनभूज्वालामालामिपीडिताः ॥ ३८ ॥

कुत्रचिद्दमित्तो नष्टःकुत्रचिद्भयसादिनः । कुत्रचित्पत्तयो नष्टा चह्निदग्धकलेवराः ॥

शराःसर्वे नृपसुतप्रमुक्ताः प्रलयं गताः । आशुशुक्ष्णिकीटाभिर्भस्मीभूताःसमन्ततः ॥

तदा स्वसैन्ये दग्धे च दमनो रोपपूरितः । सर्वांस्त्रवित्तच्छान्त्यर्थं धारुणास्त्रमथाद्दे ॥

धारुणं वह्निशान्त्यर्थं मुक्तं तेन महीभृता । आग्नाययदुबलं तस्य रथवाजिसमाकुलम् ॥

रथा विष्ठावितास्तोयैर्दृश्यन्ते परिपन्थिनाम् ।

गज्जाध्यापि परिप्लुष्टाः स्वीयाः शान्तिमुपागताः ॥ ४३ ॥

वह्निश्च शान्तिमगमदग्न्यस्त्रपरिमोचितः ।

शान्तिमाप बलं स्वीयं वह्निज्वालामिपीडितम् ॥ ४४ ॥

कम्पिताः शीतलोपेन सीत्कुर्वन्ति च वैरिणा ।

करका वृष्टिभिः क्षिता धायुना च प्रपीडिताः ॥ ४५ ॥

तदा स्वबलमालोक्य तोयपूरेण पीडितम् । कम्पितं धुमितं नष्टं धारुणेन विनिर्हृतम्

तदाऽतिकोपताघ्राक्ष पुष्कलो मरुतात्मजः । वायव्याम्ब्रं समाधत्त धनुष्यैतं महाशरम्
 ततो वायुर्महानास्तीक्रायध्याम्ब्रमनोश्मिः । नारायामान धेगेन मनार्त्वीकमुपस्मिणम् ॥

वायुना श्कान्दिता नागाः परस्पर समाहताः ।

अथाऽऽ गंहतान्योभ्यं स्वस्वपारोहसमन्विताः ॥ ४१ ॥

नराः प्रमथनोद्भृता मुक्तकेशा निरोजसः । पणन्तोऽत्र समीक्ष्यन्ते धेनात्वा इव भूगताः
 वायुना स्वबलं सर्वं पश्चिभूतं पिलोयव सः । राजपुत्रः पर्यन्ताम्ब्रं धनुष्यैवं समादधे ॥

तदा तु पर्यन्ताः पंतुर्मस्तकोपरि शुष्यताम् ।

वायुः सञ्छादितस्नेस्तु न प्रयकाम कुत्रगिन् ॥ ५२ ॥

पुष्कलो पञ्चसंगं तु समाधत्त शरासनम् । पञ्चेण कृत्तामते सर्वं जाताऽऽ तिल्याः क्षणात्

पञ्चं नगाग्रजः शेषानृश्या याणामिमन्त्रितम् ।

राजपुत्रोरसि प्रोच्यैः पपात स्वनवदु भृशम् ॥ ५४ ॥

सस्वाकुलितचेतस्को हृदि चिद्धः क्षतो भृशम् ।

चिन्वथे बलघान्वीरः कश्मलं परमाप सः ॥ ५५ ॥

तं वै कश्मलितं दृष्ट्वा सारधिर्नयकोचिद्दः । अपोवाहरणात्सस्मात्क्रोशमात्रं नरेन्द्रजम्

ततो योधा राजसूनोः प्रनष्टाः प्रपलायिताः । गत्वा पुरीं समाचक्षुः कश्मलस्यं नृपात्मजम्

पुष्कलो जयमाप्स्यैवं रणमूर्धनि धर्मवित् । न प्रहर्तुं पुनः शक्तो रघुनाथवचः स्मरत् ॥

ततो दुग्दुभि निर्घोषो जयशब्दो महानभूत् । साधु साध्विति वाचञ्च प्रावर्तन्त मनोहराः

हर्षं प्राप स शत्रुघ्नो जयिनं धीक्ष्य पुष्कलम् । प्रशशंस सुमत्प्यादिमन्त्रिभिः परिवारितः

इति धीपात्रे महापुराणे पञ्चमेपातालखण्डे शेषवात्स्यायनसम्वादे रामाश्वमेधे

पुष्कलचिजयो नाम चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥२४॥



निशाम्य स तथा कृत्वा वात्रीभूतोऽमगम्ययम् ॥ १४ ॥

राजे निवेद्यामास स राज्ञां चतुरङ्गिणीम् ।

सेनां कालयत्प्रणयो हतवृत्तंनकोटिकाम् ॥ १५ ॥

श्रुत्वा सेनापतंवाक्यं सुबाहुःपर्यागदा । निर्जंगाम ततो यत्र शत्रुमःस्यगुनार्दनः ॥१६॥
 कुञ्जरेभ्य मन्त्रोऽमर्त्तैर्ह्येभापि मगोजयैः । रथेभ्य सत्यंशस्त्रास्त्रपूजिते रिपुजेभ्युमिः ॥ १७ ॥
 भूधकाम्ये तदा तत्र स्वेग्यभारेण भूरिणा । रथमर्तुःसुमहानामीनत्र सैन्ये विसर्पति ॥१८॥
 राजानं निर्गतं दृष्ट्वा रथेन वनकाङ्किना । शत्रुमयत्सुमुक्तं सर्ववेरिप्रहारकम् ॥ १९ ॥
 सुकेतुस्तस्य वै भ्राता गदायुद्धविशारदः । रथेनाभ्याजगामाय सर्वंशस्त्रास्त्रपूरितः ॥२०॥
 चित्राङ्गस्तु सुतो रामःसर्वयुद्ध विषक्षणः । जगाम म्यरथेनाशु शत्रुमयत्सुमुग्मदम् ॥
 तस्यानुजो विचित्राण्यो विचित्ररणकोविदः । यथा रथेन ह्येन भ्रातृदुःस्नेन पीडितः
 अन्ये शूरा महेष्यासाःसर्वंशस्त्रास्त्रकोविदाः । ययुर्नृपसमादिष्टाःप्रधनं वीर्यूरितम्
 राजा सुबाहुःसंतोपादागतःप्रधनाङ्गणे । विलोकयामास सुतं मूर्च्छितं शरपीडितम् ॥
 रथोपस्थस्थितं मृदं स्वसुतंदमनाभिधम् । वीक्ष्य दुःखं मुहुःप्राप वीजयामास पल्लवैः
 जलेन सिक्तःसंसृष्टो राहा कोमलपाणिना । संज्ञामाप शनैर्वीरो दमनःपरमास्त्रवित्
 उत्थितःक धनुर्मेऽस्ति क पुष्कल इतो गतः ।
 संसज्य समरं त्यक्त्वा महद्याणव्रणपीडितः ॥ २१ ॥

इति वाक्यं समाकर्ण्य सुबाहुः पुत्रमापितम् । परमं हर्षमापेदे परिरम्य सुतं स्वकम्
 दमनो वीक्ष्य जनकं नृपं नम्रशिरोधरः । पपात पादयोर्भक्तया क्षतदेहोऽस्त्रराजिमिः ॥
 स्वसुतं रथसंस्थं तु विधाय नृपतिःपुनः । जगाद सेनाधिपतिं रणकर्मविशारदः ॥
 व्यूहं रथय संग्रामे क्रीञ्चाख्यं रिपुदुर्जयम् । यमाविश्य जये सैन्यं शत्रुमस्य महीपतेः
 तद्वाक्यमाकर्ण्य सुबाहुभूपतेः क्रीञ्चाख्यसह्यपूहविशेषमादधात् ।
 यन्नो विशन्ते सहसा रिपोर्गणा महाबलाः शस्त्रसमूहधारिणः ॥ २२ ॥
 मुखे सुकेतुस्तस्यासीद्गले चित्राङ्गसंज्ञकः । पक्षयो राजपुत्रौ ह्यौ पुच्छे राजा प्रतिष्ठितः
 मध्ये सैन्यं महत्तस्य चतुरङ्गैस्तु शोभितम् । कृत्वा न्यवेदयद्राशे क्रीञ्चाव्यूहं विचित्रितम्

पड्विंशोऽध्यायः] * सुमतिमन्त्रिणा शत्रुघ्नप्रति सुबाहुवलवर्णनम् *

राजा दृष्ट्वा सुसन्नदं कौञ्चव्यूहं सुनिर्मितम् । रणाय स्वमर्ति चक्रे शत्रुघ्नकटकै स्थितै
इति श्रीपात्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंवादे रामाश्वमेधे
सुबाहुसैन्यसमागमो नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

पड्विंशोऽध्यायः

सुमतिमन्त्रिणा शत्रुघ्नप्रति सुबाहुवलनिरूपणम् ।

शेष उवाच ।

शत्रुघ्नस्तदुबलं दृष्ट्वा भीषणाकृतिमेघवत् । हस्त्यश्वरथपादातैर्यद्गुभिःपरिवारितम् ॥
सुमर्ति प्रत्युवाचेदं घचो गम्भीरशब्दयुक् । नानावाक्यविवाहैःपण्डितैःपरिसेवितः ॥

शत्रुघ्न उवाच ।

सुमते ! कस्य नगरं प्रातो मे ह्यसत्तमः । बलमेतदग्निरीक्षेऽहं पयोनिधितरङ्गवत् ॥
कस्यैतदुबलमुद्धयं चतुरङ्गसमन्वितम् । पुरतो भाति युद्धाय समुपस्थितमादरात् ॥
एतत्सर्वं समावक्ष्य यथावत्पृच्छतो मम ।

यज्ज्ञात्वा युद्धसंस्थायै निर्दिशामि स्वकान्भटान् ॥ ५ ॥

इति घाक्यं समाकर्ण्य सुमतिःशुभबुद्धिमान् । उवाच घचनं प्रीतःशत्रुघ्नं वैरितापनम्
सुमतिरुवाच ।

चकाङ्क्षा नगरी राजन्वर्तते सविधे शुभा । यस्यां सन्ति नराःपापरहिता विष्णुभक्तिः
तस्याःपुर्याःपतिर्यं सुबाहुर्धर्मवित्तमः । तथाऽयं पुरतो भाति पुत्रपौत्रसमावृतः ॥
स्वदारनिरतो नित्यं परदारराड्मुखः ।

विष्णोःकथाऽस्य कर्णस्था नापरार्थप्रकाशिनी ॥ ६ ॥

परस्यं न समादत्ते पद्यांशादधिकं नृपः । ब्राह्मणा विष्णुभक्तयैव पूज्यन्ते तेन घर्मिणा

* तन्निरिक्षेत इति भानुदाधम पुस्तके -

नित्यं सेवारतो विष्णुपादपद्मधुव्रतः । एष स्वधर्मनिरतःपरधर्मपराङ्मुखः ॥ ११ ॥
 पतस्य बलतुल्यं हि न धीराणां बलं क्वचित् । पुत्रस्य पतनं श्रुत्वा रोपशोकसमाकुलः

चतुरङ्गसमेतोऽयं युद्धाय समुपस्थितः ।

तथाऽपि धीरा बहवो लक्ष्मीनिधिमुखा भ्रमून् ॥ १३ ॥

जेयन्ति शस्त्रसङ्घेन निर्दिशाऽऽशु परं हि तान् ।

शत्रुघ्नस्तद्वचःश्रुत्वा प्रीयाच स्वभटान्वरान् ॥ १४ ॥

रणप्राप्तिभवोद्धर्षपूरपुरितमानसान् । क्रौञ्चव्यूहोऽद्य रचितःसुबाहुपरिसैनिकैः ॥ १५ ॥

मुखपक्षस्थिता योधाम्नान्को भेत्स्यति शस्त्रवित् ।

यस्य भेदे निजा शक्तिर्षो धीरविजयोद्यतः ॥ १६ ॥

स गृह्णातु मदीयाद्धि पाणिपद्माच्च धीटकम् । तदालक्ष्मीनिधिर्वीरो जग्राह क्रौञ्चभेदे

सर्वशस्त्रास्त्रविद्विरेवंहुभिःपरिवारितः । उवाच धचनं राजन्यास्येऽहं क्रौञ्चभेदे

भार्गवः पूर्वमेवासीत्क्रौञ्चभेत्ता तथा ह्यहम् ।

तथाऽन्यं धीरमावोचत्कोऽस्य साधं गमिष्यति ॥ १६ ॥

पुष्कलःपृष्ठतस्तस्य यातुं चक्रे मतिं ततः । रिपुतापो नीलरत्न उग्राभ्यो धीरमर्दनः ॥

सर्वे शत्रुघ्नसन्देशायुस्तन्क्रौञ्चभेदने । शत्रुघ्नोऽपि रथस्थश्च सर्वाभुधधत्पटः ।

पृष्ठतोऽन्य परीयाय घट्टभिःसैनिकैर्वृत्तः । तदा प्रचलितो दृष्टायन्योन्यबलवारिर्षी ॥

प्रलयं कर्तुंमुपुर्त्ता जगतःसुनरङ्गिणौ । तदा भेर्यःसमाजम्बुदमयोःसेतयोर्दृढाः ॥२३॥

रणभेर्यःशङ्खनादाः ध्वजन्ते तत्र तत्र ह । हेयन्ते धाजिनस्तत्र गर्जन्ति द्विरदाभुशम् ॥

दृष्टुं बुभुक्षन्ति धीराप्रया नन्ति रथनेप्रपः । तत्र प्रबुधिनाःगुराःसुबाहुबलदृपिताः ॥२४॥

टिग्धि मिर्धति भागन्तो दृश्यन्ते बहवो रणे । एषाभूते रणोगुणे सैन्ये शत्रुघ्नवैरिणे

मुनमन्स्यं सुवेतुं तं लक्ष्मीनिधिरवाच ह ॥ २६ ॥

लक्ष्मीनिधिरवाच ।

जनकस्य सुतं पित्रि लक्ष्मीनिधिरिति वृत्तम् ।

• रथे नस्थ इति भागवतायम पुरातने पाठः ।

सर्वशस्त्रास्त्रकुशलं सर्वयुद्धविशारदम् ॥ २७ ॥

मुञ्जाऽश्वं रामचन्द्रस्य सर्वदानवदंशितुः ।

नो चेन्महृषाणतिभिन्नो यास्यसे यमसादनम् ॥ २८ ॥

इति द्रुघन्तं धीराग्र्यं सुकेतुः सहसा त्वरन् ।

सज्यं चार्यं विधायाशु बाणान्मुञ्चन्स्थितोऽभवत् ॥ २९ ॥

ते याणाःशितपर्वाणःस्वर्णपुङ्गवःसमन्ततः । दृश्यन्ते व्यापिनस्तत्र रणमध्ये सुदुर्मराः ॥

तद् बाणजालं तरसा निहत्य लक्ष्मीनिधिश्चापमघाततज्यम् ।

विधाय तस्योरसि बाणपट्टकं मुमोच तीक्ष्णं शितपर्वशोभितम् ॥ ३१ ॥

तद्बाणाःसुभुजभ्रातृहृदयं संविदार्य च । गतास्ते भुवि दृश्यन्ते रुधिरका मलीमसाः ।

तद्बाणभिन्नहृदयःसुकेतुःकोपपूरितः । जघान शरविशतश्चा तीक्ष्णया नतपर्वया ॥३३॥

उभौ बाणविभिन्नाङ्गाब्रुमौ क्षतजविप्लुतौ ।

सैनिकैः परिदृश्यन्ते किशुंकाविव पुष्पितौ ॥ ३४ ॥

मुञ्चन्तौ बाणकोटीञ्च सन्धधन्तौ द्रुतं शरान् । न केनापि विलक्ष्येते लघुहस्ती महाबली

हृण्ढलीकृतसञ्चापौ घर्षन्तौ बाणधारया । नवाम्बुदाघिन दिवि शकनिर्देशकारिणौ ॥

तयोर्वाणा गजान्वाहान्नराञ्छूरान्विमस्तकान् ।

कुर्वन्तः केवलं दृष्टा न च सन्धानमोक्षणे ॥ ३७ ॥

धिर्वा सुमटैःपूर्णा सकिरीटैःसकुण्डलैः । धनुर्वाणकरे रोपसन्दष्टाधरयुग्मकैः ॥३८॥

पोःप्रयुध्यतोर्दपात्सर्वशस्त्रास्त्रवेदिनोः । युद्धं समभवद्धोरं देवचिस्मापनं महत् ॥

मर्दोऽभवद्भयन्तं धीरकोटिविदारणः । न केनचित्कचिद्दृष्टं घरजालान्तरेऽवरम् ॥

तस्मिन्सु समये लक्ष्मीनिधिर्वीरोऽरिमर्दनः ।

बाणांश्चापे समाधत्त पसुसङ्ख्यामृदाङ्घ्रितान् ॥ ४१ ॥

तुर्मिस्तुरगान्वीरःसुकेतोऽनपत्क्षयम् । एकेन ध्वजमत्पुत्रं विच्छेद तरसा हसन् ॥

तेन सारथेःकापाच्छिरो भूमावपातयत् । एकेन चार्यं सगुणमच्छिन्नद्रोपपूरितः ॥४३॥

न हृदि विव्याध सुकेतोर्वैतवान्शुभः । तत्कर्माद्भुतमुद्रोक्ष्य धीरा विस्मयमाययुः ॥

सन्दिग्धपत्न्या पिरधो हताश्वो हगसारणिः ।

महतीं स गदां भृश्या गीद्वुक्तामोऽभ्युपेयिषान् ॥ ४५ ॥

तमायान्तं समात्स्य गदायुद्धपिशादम् । महत्या गदयामुक्तं रथादयन्तार सः ॥

गदामादाय महतीं सपांय स विनिर्मिताम् । ज्ञातरूपविनित्राङ्गीं सपंशोमापुरस्वताम्

लक्ष्मीनिधिभृशं मूढः सुपेयोयंहासि रथान् ।

पातयामास सुदृढं गदां पद्माविसन्निभाम् ॥ ४६ ॥

गद्या ताडितो धीरो माफग्न्य महामुने ! । मशोभसो ययादन्ती बालेन छग्मिषाहतः

उपाय तं संधीराप्रयो नृपं लक्ष्मीनिधिं तदा । सादस्वैकं प्रहारं मे यदि शूःपण्ड्यः

इत्युत्तया ताडयामास मलाटे गद्या भृशम् ।

गद्या ताडितो भालेऽसृग्मन्कुपितो भृशम् ॥ ५१ ॥

मूर्ध्नि तं ताडयामास गद्या कालरूपया । सुपेतुरपि तं स्कन्धेताडयामास धर्मवि

पथं भृशं प्रकुपितो गदायुद्धपिशादो । गदायुद्धं प्रकुर्वाणो परस्परजयैषिणो ॥ ५३ ॥

अन्योन्याघातविमती परस्परधधोयती । न कोऽपि तत्र हीयेत न को जीयेत संयुगे ।

मूर्ध्नि भाले तथा स्कंधे हृदि गात्रेषु सर्वतः ।

रुधिरौघपरिक्लिन्नो महाबलपराक्रमो ॥ ५५ ॥

तदा लक्ष्मीनिधिःक्रुद्धो गदामुद्यम्य वेगवान् । जगाम प्रबलं हन्तुं हृदि राजानुजं बलं

तमायान्तमपालोक्य स्वगदां महतीं दधत् । ययौ तं तरसा हन्तुं राजप्राता बलाद्बलं

गदां तेन विनिश्चितां स्वकरे धृतवानपम् । तपैव गद्या तस्या हृदि जघ्ने महाबलः ।

स्वगदां तेन वै नीतां दृष्ट्वा लक्ष्मीनिधिर्नृपः । बाहुयुद्धेन तं योद्वुधुमियेव बलयत्तम्

तदा राजानुजःक्रुद्धो बाहुभ्यामुपगृह्य तम् । युयुधे सर्वयुद्धस्य ज्ञाता वीर्येण सत्तमः ।

तदा लक्ष्मीनिधिस्तस्य हृदि जघ्ने स्वमुष्टिना ।

तदा सोऽपि शिरस्येनं मुष्टिमुद्यम्य चाहनत् ॥ ६१ ॥

मुष्टिभिर्वज्रसङ्कायीस्तलस्फोटैश्च दारुणैः । अन्योन्यं जगन्तुःक्रुद्धौ सन्ददाधरपल्लवौ ।

मुष्टीमुष्टिं दन्तादन्ति कथाकचि नलानलि । उभयोरभवद्युद्धं तुमुलं रोमहर्षणम् ।

स्तद्विस्तृतोऽध्यायः] • चित्राङ्गपुष्कलयोर्युद्धपर्यन्तम् •

तदा प्रहृषितो ह्यत्ता नृपतेऽवतले नृपम् । गृहीत्वा ह्यमवित्त्वाऽप्य वातयामास भू-
 लक्ष्मीनिधिःकरीषा तं नृपानुत्तमुत्तकैः । ह्यमवित्त्वा शनगुणं गजोपस्थे जघान
 स तदा पतितो भूमौ संज्ञो प्राप्य क्षणाद्गु । तथैव ह्यमयामास प्योऽपि पैगेन वि-
 पयं प्रयुध्यमानो तौ बाहुयुद्धं गतौ पुनः । पादे पार्श्वं करे पाणिं हृदिहृदने गु-
 पयं पास्परं द्दिष्टौ परस्परपथेतिर्गौ । उभापि पराक्रान्तानुभापयि शुभ्रं

तनु दृष्ट्वा विस्मयं प्राणाः प्रशसांशुः सदग्रराः ।

धन्यो लक्ष्मीनिधिभूपो धन्यो राजानुभो वली ॥ ६६ ॥

इति धीपाद्ये महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शैवपातस्यापनसंघादे रामाभ्यमे-
 गदायुद्धं नाम षड्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २६ ॥

सप्तविंशतितमोऽध्यायः

चित्राङ्गपुष्कलयोर्युद्धं चित्राङ्गवधपर्यन्तम् ।

शैव उवाच ।

चित्राङ्गः प्रौञ्चकण्ठस्थो रथस्थो पीरशोमितः ।

गाहवामास तत्सैन्यं पाराह इव पारिधिम् ॥ १ ॥

धनुर्विम्भार्थं सुदृढं मेघनादनिनादितम् ।

सुमोच याजान्तिशिनाम्बैरिक्तोऽटिविदाहकान् ॥ २ ॥

सद्गुणमिन्नसर्वाङ्गाःशेरते सुमटाभृशाम् । सकिरीटतनुत्राणाःसन्दृष्टशान्त-
 पयं प्रवृत्ते सद्ग्रामे ययौ योद्गुं सपुष्कलः । मणिविभ्रितमादाय चापं धैरि प्र-
 तयोःसद्गुतयो रूपं दृश्यतेऽतिमनोहरम् । पुरा तारकसद्ग्रामे स्थन्दतारकयो-
 विस्फारयन्धनुःशीघ्रं सन्न्यसार्चो तु पुष्कलः । ताडयामास तं शिरं शरैःसन्त-
 चित्राङ्गोऽपि रथाक्रान्तःशरासन इवच्छ्रितान् । दृषद्दृषमज्जदवहशो रथमपुष्कल-

मादानं न च सन्ध्यां न मोगनमगानि वा । दृष्टं तावेव सत्कृष्टी कुण्डलीरुतवारिती
तदाऽसौ पुष्कलः क्लृप्तः शरणाय शलयेतलम् । विद्यमानं यत् सन्ध्यां महागोदायमुद्रम्

चित्राङ्गस्ताम्ररामसर्पाभिरसौ चित्पशः क्षणम् ।

ताश्चामास घातं तु पुष्कलं शिरसायकैः ॥ १० ॥

पुष्कलस्तद्वर्षं दिव्यं घामकाश्रेण शोमिना । नभसि घामपामास तदनुभुनमिवामवत्
घान्त्या मुहूर्तमात्रं तु स रथो हयसंयुतः । चित्रिणि त्रेभेऽतिकष्टेन सन्भूतो रणयण्डने

स घाम्य विक्रमं दृष्ट्वा चित्राङ्गः कुण्डो भृशम् ।

उवाच पुष्कलं धीमान्सर्पांश्चैव विशाखः ॥ ११ ॥

चित्राङ्ग उवाच ।

त्वया साधु कृतं कर्म सुभट्टैर्युधि संमतम् ।

मद्रथो घाजिसंयुक्तो भ्रामितो नभसि क्षणम् ॥ १४ ॥

पराक्रमं सर्माक्षस्य ममापि सुभट्टैरितम् । आकाशचारी तु भवानभव त्वमरपूजितः ॥

इत्युक्त्वा स मुमोवाश्रेण रणे परमद्रावणम् । धनुषा परमास्त्रशः सर्वधर्मविदुत्तमः ॥

तेन धाणेन संधिद्धः खे यन्नाम पतङ्गयत् । सरथः सहयः सङ्ख्ये सञ्चयश्च ससारिणः

घान्त्या सरथघर्षस्तु नभसि त्वरयान्वितः ।

यावत्स्थितिं न लभते तावन्मुक्तोऽपरः शरः ॥ १८ ॥

पुनश्च परिवन्नाम रथः स्रुतसमन्वितः । तत्कर्म धीक्ष्य पुत्रस्य राज्ञो विस्मयमाप स

कथंचित्स्थितिमप्याप पुष्कलः परधीरहा । रथं जघान वार्षीश्च समुत्तहयमस्य च ।

समग्रस्वन्दनो धीरः पुनरन्यं समाश्रितः । सोऽपि भग्नः शरीराशुपुष्कलेन रणाङ्गणे ।

पुनरन्यं समास्थाय यावदायाति संमुखम् । तावद्व्यभञ्ज निशितैः सायकैस्तद्वर्षं पुन

एवं दशरथा भग्ना नृपतेरात्मजस्य हि । पुष्कलेन तु धीरेण महासंयुगशालिना ॥ २१ ॥

तदा चित्राङ्गकः सङ्ख्ये रथे स्थित्वा विचित्रिते ।

धाजगाम ह धेगेन पुष्कलं प्रति योधितुम् ॥ २४ ॥

पुष्कलं पञ्चभिर्वाणैस्ताडयामास संयुगे । तैर्वाणैर्निहतोऽत्यन्तं चिन्व्यधे भरतात्मज

स क्रुद्धध्यापमुद्यम्य थाणान्दशशितान्महान् । मुमोच हृदये तस्य स्वर्णपुङ्खसुशोभितान्
ते थाणाः पपुरेतस्य रुधिरं बहु दाहणाः ।

पीत्वा पैतुः शिर्ता कृटसाक्षिणः पुर्यजा इव ॥ २७ ॥

तदा विभ्राङ्कः क्रुद्धो महान्पञ्च समाददे । मुमोच माले पुत्रस्य मरतस्य महौजसः ॥
तेर्भेल्लैराहतः क्रुद्धः शरासनचरे शरम् । दधत्प्रतिहामकरोच्चिभ्राङ्गनिधनं प्रति ॥२८॥

शृणु धीर ! मम शिप्रं प्रतिज्ञां त्वद्दधाश्रिताम् ।

सज्जात्वा सावधानेन योद्धव्यं च त्वयाऽत्र हि ॥ ३० ॥

थाणेनानेन चेत्यां धै न कुर्या प्राणघञ्जितम् ।

सतीं सन्दूप्य वनितां शीलान्चारसुशोभिताम् ॥ ३१ ॥

यो लोकः प्राप्यते लीकैर्यमस्य वशावर्तिभिः ।

स लोको मम धै भूयात्सत्यं मम प्रतिश्रुतम् ॥ ३२ ॥

इति धेष्टं वचः श्रुत्वा जहास परधाराहा । उवाच मतिमान्वीरः पुष्कलं वचनं शुभम् ॥

शृत्तुर्वै प्राणिनां भाष्यः सर्वत्रैव च सर्वदा ।

तस्मान्मे निधने दुःखं नास्ति शूरशिरोमणे ! ॥ ३४ ॥

प्रतिज्ञा या कृता धीर ! त्वया धीरत्वशालिना ।

सा सत्येव पुनर्मैऽद्य धूयतां व्याहृतं महन् ॥ ३५ ॥

स्वदुषाणं मद्रभोषुर्न न च्छिन्द्यां यदि वन्दम् । तदा प्रतिज्ञां शृणु मे सर्वपीरामिमानिनः

तीर्षं जिगमिषोर्षो धै कुर्यात्स्वान्तविजण्टनम् ।

वकादशीप्रतादस्यञ्जानाति प्रतमुषकैः ॥ ३७ ॥

तस्य वापं मर्मपास्तु प्रनिद्रापट्टियातिनः । इति वाक्यमुदीर्यैव तूष्णींममो धनुर्दधे ॥

तदाऽनेन निरङ्गादस्यादुदुष्टस्य सावकं वरम् । कथयामास विशदं वाक्यं शत्रुवधापदम्

पुष्कल उवाच ।

यदि रामाद्भिन्नुगलं जिष्कापट्टयेन वेतता । उवाचिनं मया तर्हि मम वाक्यमूर्तमयेन्

यदि इयमदित्यो भुक्त्या मान्यां ज्ञानामि वेतता ।

तेन सत्येन मे वाक्यं सत्यं भवतु सद्गुरौ ॥ ४१ ॥

इति पापपुण्यगीर्वाणु वाणं भगुनि संदिग्म् ।

कालानलोपमं धीर ! शिखरोदनमाश्रितम् ॥ ४२ ॥

तं वाणं मुन्यमालोक्य स तु राजारुणो यत्नी । वाणं शरासनेऽपरसर्गाक्ष्णं काला

तेन वाणेन संदिग््नो वाणः स्वयय उचयः ।

दाहाफारो महानासीच्छिन्ने तस्मिच्छरै तदा ॥ ४४ ॥

पराधं पतितं भूमौ पूर्वाधं पल्लसंयुतम् । शिरोपरां शकतांशु पद्मनालमिष

तदा भूमौ पतन्तं तु दृष्ट्वा तत्तम्य गेनिकाः । दाहा दृष्ट्या भृशं सर्वे पलायन्

पृथ्व्यां तन्मस्तकं ध्रेष्ठं सफिरीटं सकुण्डलम् ।

शुशुभेऽतीव पतितं चन्द्रविम्बं दिपो यथा ॥ ४७ ॥

तं धीक्ष्य पतितं धीरः पुष्कलो भरतात्मजः । व्यगाहत व्यूहमिमं सर्वैर्वारैक्य

इति श्रीपादो महापुराणे पञ्चमेपातालखण्डे शेषघातस्यायनसंवादे रामाश्वमेधे

वधो नाम सप्तविंशतितमोऽध्यायः ॥ २७ ॥

अष्टाविंशतितमोऽध्यायः

चित्राङ्गवधात्सुधादुराङ्गः पुत्रशोकः

शेष उवाच ।

अथ पुत्रं समालोक्य पतितं व्यसुमुद्धतम् । विललाप भृशं राजा सुतदुःखेन उ

भूर्धिनं सन्ताडयामास पाणिभ्यामतिदुःखितः ।

कल्पमानो भृशं चाश्रूण्यमुञ्चन्नयनाञ्जयोः ॥ २ ॥

गृहीत्वा पतितं वक्त्रं चन्द्रविम्बमनोरमम् ।

पुष्कलेपुक्षतासृग्भिः क्षिन्नं कुण्डलशोभितम् ॥ ३ ॥

कुटिलमृगं श्रेष्ठं सन्दष्टाधरपद्मम् । सधुग्वमुखपाद्येन विलपन्निदमवधीत् ॥ ४ ॥

हापुत्र वीर ! कथमुत्सुकचेतसं मां किं नैक्षसे विशदनेत्रयुगेन शूर ! ।

किमद्विनोदकयथा रहितस्त्वमेवं रोपोदधिप्लुतमना; किल लक्ष्यसे च ॥५॥

पद् पुत्र ! कथं मां त्वं प्रद्रूपे न हसन्पुनः । अमृतैर्मधुरास्वादैर्विनोदयसि पुत्रक ! ॥६॥

शत्रुप्राश्यं गृहाण त्वं सितचामरशोभितम् । स्वर्णपत्रेण शोभाढ्यं त्यज निद्रां महामते

एव प्रतापविशदः प्रतापाग्रयः परन्तपः । धनुर्विभ्रत्पुरो भाति पुष्कलः परवीरहा ॥८॥

एनं वारपसतोक्ष्णैर्वाणैः कोदण्डनिर्गतैः । कथं त्वं रणमध्ये वै शेषे वीर ! विमोहितः

हस्तिनः पक्षयधैव रथारूढा भयार्दिताः ।

शरणं त्वां समायान्ति तानीक्षुर महामते ! ॥ १० ॥

पुत्र ! त्वया विना सोढुं कथं शक्नो रणाङ्गणे ।

शत्रुप्रसापकांस्तीक्ष्णांश्छण्डकोदण्डनिर्गताम् ॥ ११ ॥

अतो मां तु त्वया हीनं को वा पालयितुं क्षमः ।

यदि त्यक्ष्यसि निद्रां त्वं जयायाहं क्षमस्तदा ॥ १२ ॥

इत्थं विलप्य सुभृशं तताड हृदयं स्वकम् । बहुराः पाणिना राजा पुत्रदुःखेन दुःखितः

तदा विचित्रदमनो स्वस्थस्पर्न्दनमंस्थितो । विनुधरणयोनंत्वा ऊचतुः समयोचितम्

राजप्रस्मासु जीपत्तु किं दुःखं हृदि तद्द ।

वीराणं प्रपन्ने मृत्युर्वाञ्छितो जायते महान् ॥ १५ ॥

धन्योऽयं वत विशाङ्गो यो धीरभुवि शोभते । सकिरीटस्तु सन्दष्टदन्तच्छदपुगःप्रभुः

कथयाशु किमप्यैव कुर्यन्ते कार्यमीदृशितम् ।

शत्रुपनयाहिनीं सर्वान् हन्य आपामनाधिनीम् ॥ १७ ॥

अरुपे पुष्कलं शत्रुर्षेधकारिणमाहये । पातपापो रथाच्छिक्त्वा शिरोमुकृत्प्रण्डितम् ॥

त्यज शोकं सुदुःखार्तः कथं भासि महामते ! । भाशापयायां मानार्ह ! कुर्युद्धे मति तया

इति चाक्षर्यं समाकर्ण्य पुत्रयोर्धौरमानिनीः ।

शोकं त्यक्त्वा महाराजो युद्धाय मतिमादधात् ॥ २० ॥

तावपि प्रतिषोद्धारं पाञ्चग्नौ रणदुर्मदी । जग्मतुः कटकै शशोरनन्तमट्पूरिते ॥२१॥
 रिपुतापेन दमनो नीलरत्नेन चेतः । युयुधाते रणे धीरौ प्रावृषीव बलाहकी ॥ २२ ॥
 राजा कनकसद्वद्धे रथे मणिविचित्रिते । रत्नकुवशोमाढ्ये तिष्ठंश्चापघरो यन्त्री ॥२३॥
 यथो योद्धुं तु शत्रुघ्नं धीरकोटिमिरावृतम् । तृणीकुर्वन्महावीरान्धनुर्विद्याविशारदारम्
 तं योद्धुमागतं दृष्ट्वा सुबाहुं रोपपूरितम् । पुत्रनाशेन कुर्वन्तं सर्वसैन्यवधादिकम् ॥

शत्रुप्रपार्श्वसञ्चारी हनूमांस्तमुपाद्रवत् ।

नखायुधो महानादं कुर्वन्मेघ इषाहवे ॥ २६ ॥

सुबाहुस्तं हनूमन्तमागच्छन्तं महारथम् । उवाच प्रदसन्वाक्यं रोपपूरितलोचनः ॥
 क गतः पुष्कलोहत्वा मत्पुत्रं रणमण्डले । पातयाम्यद्य तस्याशु शिरोज्वलितकुण्डलम्

क शत्रुघ्नो घाहपालः क च रामः कुतो भटाः ।

प्राणहन्तारमायान्तं पश्यन्तु प्रधने तु माम् ॥ २६ ॥

इति तडाक्यमाकर्ण्य हनूमान्निजगाद् तम् । शत्रुघ्नो लयणच्छेत्ता पर्यन्ते सैन्यपालकः !
 स फयं प्रधने युध्येत्सेयकेऽप्रे स्थिते नृप ! । मां चिजित्य रणे तं च त्वंगन्तासि नररथ !
 इत्युक्तवन्तं तरसा विव्याध दशसायकैः । हृदि बानरमत्युद्यं पर्वताग्रमिवस्थितम् ॥

स याणानामतामस्तांश्च गृहीत्वा करसंगुटे ।

चूर्णयामास तिलशः शिताम्यैरिषिदारणान् ॥ ३३ ॥

चूर्णयित्वा शरांस्तांस्तु निनदग्धनमर्जितैः ।

पुच्छेनावेष्य तस्योच्चै रथं तिन्ये महाबलः ॥ ३४ ॥

तदा तं शूरपयोऽस्तापाकाशे स्थित पथ सः । लांगूलं ताडयामास शितामैः सायकैर्मुग्धः
 स ताडितस्तु पुच्छाग्रे शटेः सप्रतपर्यमिः । मुमोच तद्भयं दिव्यं कनकेन विचित्रितम्
 स मुकत्नेन तरसा शरैर्स्तांश्चैर्नृपान् तम् । हनूमन्तं कपिवरं रोपसंगूरितेक्षणः ॥
 हनूमन्वाणविच्छिन्नः स्पर्शं दधिराप्सुतः । महारोपं समाधत्त हृषीकेशि कर्णाभरः ॥
 गृहीत्वा तस्य हंशुर्मा रथं हयसमन्विताम् । चूर्णयामास येगेन तदद्भुतमिषामयम् ॥
 स्वरथं भाग्यमानं तु दृष्ट्वा राजा त्वल्यश्री । अग्न्यं रथं समास्थाय युयुधे तं महाबलम्

पुच्छे मुखेऽघोरसि च भुजे चरणयोर्नृपः ।

जयान शरसन्धानकोविद्ः परमास्त्रचित् ॥ ४१ ॥

तदा क्रुद्धः कपिघरस्ताडयामास घक्षसि । पादेनोत्प्लुत्य वेगेन राक्षः सुभद्रशोभिनः
स पदा प्रहतो भूमौ पपात किल मूर्च्छितः ।

सुखाद्दमन्नखबोष्णं श्वासपूरप्रवेधितः ॥ ४३ ॥

तदा प्रकृषितोऽत्यन्तं हनूमानप्रघनाङ्गणे । अश्वान्वीरान्गजांश्चापि चूर्णयामास वेगतः
तदा सुकेतुस्तदुभ्राता तथा लक्ष्मीतिधिर्नृपः ।

उभावपि सुसन्नद्धौ युद्धाय समुपस्थितौ ॥ ४५ ॥

राजानं मूर्च्छितं दृष्ट्वा प्रपलाप्यगता नराः । इतस्ततो वाणसङ्घैः क्षताः पुष्कलवर्षितैः
तदभ्यमानं स्वबलं वीक्ष्य राजात्मजोबली । दमनःस्तम्भयामास सेतुर्षाधिमिषोद्यत्म्

तदा तु मूर्च्छितो राजा स्वप्रमेकं ददर्श ह । रणमध्ये कपिघरप्रपदाघातताडितः ॥
रामचन्द्रस्त्ययोध्यायां सरयूतीरमण्डपे । ब्राह्मणैर्षांनिषक्रेष्टैर्वैदुभिःपरिवारितः ॥४६॥

तत्र प्रह्लादयोदेवास्तत्र प्रह्लाण्डकोटयः । एतप्राञ्जलयस्ते यै स्तुवन्ति स्तुतिभिर्मुहुः
रामं श्यामं सुनयनं मृगशृङ्गपरिग्रहम् । गायन्ति नारदायाश्च र्घाणोद्दसितपाणयः

नृत्यन्त्यप्सरस्तत्र घृताची मेनकादयः । येदा मूर्तिधरा भूषा उपतिष्ठन्ति राघवम् ॥
यच्च किञ्चिदस्तुजार्तं सर्वशोभासमन्वितम् ।

तस्य दातारमण्डलं भक्तार्ता भोगदायकम् ॥ ५३ ॥

एतेपमादिसःपश्यन्नामरसंज्ञामवाप सः । प्रह्लाशापहतज्ञानःकिं दृष्टमिति धै यदन् ॥
बन्धाय प्रवयो वदुभ्यो शत्रुसन्धरणं प्रति । भूम्यकोटिपरिवारो रथकोटिपरिवृतः ॥

सुकेतुं तु समाहूय विचित्रं दमनं तथा । युद्धं कर्तुं समुच्यतां वात्स्यामास धर्मचिन् ॥
उपाच तान्महाराजो धर्मात्मा धर्मसंयुतः ।

धत्तःपुत्रो मृणुत मे वाक्यं धर्मसमन्वितम् ॥ ५७ ॥

मा युद्धं कुर्वत शिवमनवस्तु महानभूम् । यद्दामचन्द्रपादं त्वमगृह्णादमनोर्जितम् ॥
एव रामःपरंमह्यं कार्यकारणतः परम् । चराचरजगत्स्यामी न मानुष्यपुष्यैः ॥५९॥

तन्नि मन्त्रविमानमधुना ब्रह्मयानम् । पुराऽसिताङ्गुरायेन हनन्ब्रह्मचरीऽनयाः ॥६०॥
 तं पुरा तीर्थंर्यात्रां गतान्तर्यविधिऽप्या । तत्रानेके मया दृष्टा मुनेषी धर्मवित्तनाः
 सितान्द्रुं मुनिमहं गतयाऽभ्यानुमिच्छया । तदा प्रोषाम मां विप्रःकृपां कृत्वा ममोपरि
 योऽसापयोऽभ्याधिपतिः स परमप्रशब्दिनः ।

तस्य या जानकी देवी साक्षारसा निगमयी स्मृता ॥ ६३ ॥

एवं तु योगिनःसाक्षादुपासते यमादिभिः । दुम्भरावारत्वंसारवार्निधिं सन्तितीर्थैः
 स्मृतमात्रो महापापहारी स गरुडध्यजः । य एतं रीयते विद्वान्त संसारं तरिष्यति ॥
 तदाहमहमं पित्रं कोऽयं रामस्तु मानुषः । केयं सा जानकीदेवी हर्षशोकसमाधुना ॥
 अजन्मतःकथं जन्म अकर्तुःकृत्यमत्र किम् । जगद्दुःखजरातीनं कथयस्य मुने ! मम ॥
 इत्युक्तवन्तं मां क्रुद्धःशशाप स मुनीश्वरः । अत्रात्पा तत्स्वरूपं त्वं प्रतिब्रू ये ममाधम !

एतं निन्दसि रामं त्वं मानुषोऽयमिदं हसन् ।

तस्मात्त्वं तत्त्वसंमूढो भविष्यस्युदरम्मरिः ॥ ६६ ॥

तदाऽहं तस्य चरणान्वगृह्णन्सदयायुतः । दृष्ट्वा मे विनयं मांतु प्राचीनत्करुणानिधिः
 त्वं रामस्य मखे विद्धं करिष्यसि यदा नृप ! ।

तदाऽङ्घ्रिणा हनूमांस्त्वां ताडयिष्यति घेगतः ॥ ७१ ॥

तदा त्वं शास्यसे राजब्रान्यथा स्वमनीषया । पुराऽहमुक्तस्तेनैवं तद्दृष्टमधुना मया ॥
 यदा मां हनुमान्क्रुद्धस्ताडयामास घक्षसि । तदाऽदर्शं रमानाय ! पूर्णप्रहस्वरूपिणम्
 तस्मादश्वं तु शोभाढ्यमानयन्तु महाबलाः ।

धनानि चैव वासांसि राज्यं चैवं समर्पये ॥ ७४ ॥

रामं दृष्ट्वा कृतार्थःस्यामहं यज्ञेऽति पुण्यदे । आनयन्तु हयं मह्यं रोवते तु तद्दर्शनम् ॥
 इति श्रीपादोमहापुराणे पातालखण्डे शेषवाटस्यापनसंवादे रामाश्रमेषु

सुबाहुपराजयो नामाष्टाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २८ ॥

एकोनत्रिंशोऽध्यायः

सुबाहुशत्रुघ्नसमागमवर्णनम् ।

शेष उवाच ।

ते तु तातवचःश्रुत्वा हर्षिताःसम्प्रहारिणः । तथेत्यूचुर्महाराजं रामदर्शनलालसम् ॥१॥

पुत्रा ऊचुः ।

राजन्मघत्पदाम्मोजान्त्वान्यं जानीमहे वयम् । यत्तव स्थान्ततो जातं तद्भवत्वद्य वेगतः
अजोऽयं नीयतां तत्र सितचामरभूषितः । रत्नमालातिशोभाढ्यश्चन्द्रमादिकर्चिवितः ॥

राज्यमाशाफलं स्वामिन्कीशा बहुसमृद्धयः ।

घासांसि सुमहार्हाणि सूक्ष्माणि सुगुणानि च ॥ ४ ॥

चन्दनं चन्द्रकं चैव घाजिनःसुमनोहराः । हस्तिनस्तु मदीदृधृता रथाःकाञ्चनकूयराः ॥

विविन्नतरवर्णादि नानाभूषणभूषिताः । दास्यःशतसहस्रं च दासाश्च सुमनोरमाः ॥

मणयःसूर्यसङ्काशा रत्नानि विविधानि च ।

मुक्ताफलानि शुभ्राणि गजकुम्भमथानि च ॥ ७ ॥

विदुमाःशतसाहस्रा यद्यद्वस्तु महोदयम् । तत्सर्वं रामचन्द्राय देहि राजन्महामते ! ॥

सुतानस्मान्किङ्करांश्च सर्वानर्पय भूपते ! । कथं न कुरुषे राजंस्तदधीनं नृपासनम् ॥

शेष उवाच ।

इति पुत्रवचःश्रुत्वा हर्षितोऽभून्महीपतिः । उवाच च सुतान्धीरान्स्ववाक्यकरणोद्यतान्

राजोवाच ।

आनयन्तु ह्यं सर्वे सन्नद्धाःशस्त्रपाणयः । नानारथपरीवारास्ततो यास्ये नृपं प्रति ॥

शेष उवाच ।

इति राहोवचःश्रुत्वा विवित्रो दमनस्तथा । सुकेतुःसमरे शूरा जग्मुस्तस्याह्वयोद्यताः

ते गत्वाऽथ पुरीं शूरा घाजितं सुमनोरमम् । सितचामरसंयुक्तं स्वर्णपत्रायलङ्कृतम्

रत्नमालाविभूषाद्य निप्रपत्रेण शोभितम् ।

विनिप्रमणिभूषाद्यं मुक्ताजालम्यलङ्कृतम् ॥ १४ ॥

उवाच भूतं महावीरैः पूर्यतः पृष्ठतो भद्रैः । महाशम्भ्राश्चरन्संयुक्तेः सर्वशोभासमन्वितैः ॥

सेतातपत्रमस्योच्चीर्मांति मूर्धनि पाजिनः । सुचामगद्वयं यस्य धियने पुतां मुहुः ॥

दृष्ट्वागर्वादि धूपैश्च धूपितं पायुधेगिनम् । राजःपुरं निनायाद्यं हयमधम्य सत्रतोः ॥

समातीतं हयं दृष्ट्वा रत्नमालाविभूषितम् । मनोजयं कामरुपं जहयं मनिमान्द्रुफः ॥

जगाम वद्वयं शत्रुघ्नं राजनिहायलङ्कृतः । स्वपुत्रपौत्रैः संयुक्तं राजा परमधार्मिकः ॥

यथा कर्तुं धनानां स सदृश्ययं चलगामिनाम् ।

पतद्दिनधरं मत्पा दुःखदं सकचेतसाम् ॥ २० ॥

शत्रुघ्नं स ददर्शाथ सितच्छत्रेण शोभितम् । चामरैर्षोऽप्यमानश्च सेयकैः पुरतः स्थितैः ॥

सुमतिं परिपृच्छन्तं रामचन्द्रफयानकम् । भयघातांघिनिमुक्तं वीरशोभाभ्यलङ्कृतम् ॥

वारैः कोटिमिराकीर्णं नेत्रपाताभिकाङ्क्षिभिः ।

घानराणां सहस्रैश्च समन्तात्परिवारितम् ॥ २३ ॥

दृष्ट्वा शत्रुघ्नचरणौ प्रणनाम सपुत्रकः । धन्योऽहमिति संहृष्टो वदधार्मिकमानसः ॥

शत्रुघ्नस्तं प्रणयिनं दृष्ट्वा राजानमुद्वटम् ।

उत्थायासनतः सर्वे भद्रैर्दोर्भ्यां स सस्वजे ॥ २५ ॥

दृढं सम्पूज्य राजा तं शत्रुघ्नं परवीरहा । उवाच हयमापन्नो गद्गदस्वरया गिरा ॥ २६ ॥

सुवाहुस्वाच ।

अथ धन्योऽस्मि ससुतः सङ्कुटुम्बः सवाहनः । यद्युष्मच्चरणौ द्रक्ष्ये नृपकोटिमिरीडितौ ॥

अहानिना सुतेनायं गृहीतो घाजिनांवरः । दमनेनानयंत्यस्य क्षमस्य करुणानिधे ! ॥

न जानाति रघूसंसं सर्वदेवाधिदैवतम् । लीलया विश्वघ्नष्टारं हन्तारमपि पालकम् ॥

इदं राज्यं समृद्धाङ्गं समृद्धबलवाहनम् । इमे कोशा धनैः पूर्णा इमे पुत्रा इमे धयम् ॥

सर्वे धर्मं रामनाथास्त्वदाज्ञाप्रतिपालकाः । गृहाण सर्वं सफलं न मेऽस्ति क्वचिदुन्मत्तम् ॥

कासौ हनुमाश्रामस्य चरणाम्भोजपदपदः । यत्प्रसादादहं प्राप्स्ये राजराजस्पर्शनम् ॥

साधूनां सङ्घे किं किं प्राप्यते न महीतये । यत्रप्रसादादहं मूढो ब्रह्मशापमतीतरम् ॥
 दृष्ट्वा त्वद्य महाराजं पद्मपत्रनिभेक्षणम् । प्राप्स्यामि जन्मनःसर्वफलं दुर्लभमत्र च
 मम तावद्गतं धायुर्वेद्म रामवियोगिनः । स्वल्पमुर्वरितं तत्र कथं द्रश्ये रघूत्तमम् ॥३५॥
 महां दर्शयतं रामं यत्कर्मविचक्षणम् । यद्दृष्ट्विरजसा पूता शिल्पाभूता मुनिप्रिया ॥

काकः परं पदं प्राप्नो यद्दुषाणस्पर्शनात्पगः ।
 धनेके यस्य यत्रादत्तं धीश्रुय सङ्घे पदं गताः ॥ ३७ ॥
 ये त्वस्य रघुनाथस्य नाम शृद्धन्ति सादराः ।
 ते यान्ति परमं स्थानं योगिमिर्यद्विचिन्त्यते ॥ ३८ ॥
 धन्योऽवोऽशमधो लोको धी राममुत्पद्भुजम् ।
 स्वलोचनपुटैः धीत्वा सुखं भाति महोदयम् ॥ ३९ ॥
 इति सम्भाष्य श्रुवन्ति पादं राज्यं धनानि च ।
 सर्वं समर्प्य नायोच्चत्किःकुरोऽस्मि महीपते ! ॥ ४० ॥

इति वाक्यं समाकर्ण्य राज.परपुरत्रयः । प्रत्युपाचेति तं भूयं वाप्यो वाक्यविशानदः ॥
 शत्रुघ्न उवाच ।

कथं राजन्निदं प्रुपेत्थं वृद्धो मम पूजितः । सर्वे रघुवीर्यं स्वद्रास्यं दमनो विदधात्ययम्
 क्षत्रिणाणामिदं कृत्यं सद्ग्राहकरणं तु यम् ।
 सर्वं राज्यं धनं वेदं प्रतिशानु ममाजया ॥ ४३ ॥
 यथा मे रघुनाथस्तु पूज्यो यादृमनसा सदा ।
 तथा स्वमपि मत्पूज्यो भविष्यसि महीपते ! ॥४४॥

अवात्सराजो भयपयद्य ह्यभ्यानुगमं प्रति । सन्तःकपयसीं रघूः वाक्ताभतरासंगुतः
 इतिवाक्यं समाकर्ण्य शत्रुघ्नस्य महीपतिः । पुत्रं राजवेऽभिवेच्यैव शत्रुघ्नेन शत्रुघ्नितः ॥
 महारथैःपरिपूतो निजं पुत्रं रणाङ्गणे । पुत्रकालेन हनं भूयः संसृज्य विधिपूर्वकम् ॥
 इत्यं श्रुत्वा तत्पुत्रो होबद्धृष्टा महारथः । ज्ञानेनसासप्योऽकं शत्रुघ्नोऽपमगुमन् ॥
 राजर्षिभूतो रथे लिङ्गमहासंन्यसमाहृत । धात्रगाम सारङ्गानं महारथिपुराहृतः ॥

।सा तमागतं दृष्ट्वा सर्वसौम्यसमन्वितम् । गन्तुं नकार चित्रणां हयवर्षस्य पालने ।

सोऽभ्यो विमोक्षितस्नेह भावे पत्रेण चिह्नितः ।

यामायतं समन्प्रायात्पीर्वाञ्जनपदान्यहन् ॥ ५१ ॥

।प्र सत्रपभूपालीमंदाशूराभिपूजितः । प्रणतिःक्रियते तस्य न कोऽपि तमगृह्ण ॥५२॥

केचिद्वासांसि चित्राणि केचिद्राज्यं स्वकां महत् ।

केचिद्वनं जनं केचिदानीयं प्रणमन्ति तम् ॥ ५३ ॥

इति श्रीपाद्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवाटस्यायनसंवादे रामाभ्यर्षणे

शत्रुघ्नस्य सुपाशुनासदनिर्याणं नामैकोनत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ २६ ॥

त्रिंशोऽध्यायः

अश्वसमेतस्य शत्रुघ्नस्य तेजःपुरम्प्रति गमनम्

शेष उवाच ।

अथ तेजःपुरं प्राप्तस्तुरगःपत्रशाभितः । यस्यां पालयते राजा प्रजाःसत्येन सत्यवान्

रथकोटिपरीधारो रघुनाथानुजस्ततः । हयानुगो ययौ तस्य पुरतःपुरध्वजः ॥ २ ॥

तद् दृष्ट्वा नगरं रम्यं विभ्रप्राकारशोभितम् ।

काञ्चनेः कलशैस्तत्र परितः प्रतिभासितम् ॥ ३ ॥

देवायतनसाहस्रैःसर्वतश्च चिराजितम् । यतीनां तु मटास्तत्र शोभन्ते यतिवृत्ताः ॥

पहृत्यत्र महादेवी शिखिलोचनमूर्धगा । हंसकारण्डघार्कीणां मुनिवृन्दनिषेविता ॥

ग्राह्याणानां प्रत्यगारमग्निहोत्रभवः पुनः । धूमस्तत्र पुनात्यङ्गपातकाप्लुतमानसान् ॥६॥

उवाच सुमतिं राजा शत्रुघ्नःशत्रुतापनः । तत्पुरप्रेक्षणोद्भूतहर्षविस्मितमानसः ॥ ७ ॥

शत्रुघ्न उवाच ।

मन्त्रिन्कथय कःस्येद् पुरं मे दृष्टिमोचरम् । कतोति मानसाहाद्धर्मेण प्रतिपालितम्

शेष उवाच ।

इति वाक्यं समाकर्ण्य शत्रुघ्नस्य महीपतेः । उवाच सुमतिःसर्वं यथातथमनुद्धतम् ॥६॥
सुमतिरुवाच ।

शृणुष्व्वाचहितः स्वामिन्वैष्णवस्य कथाः शुभाः ।

याः श्रुत्या मुच्यते पापाद् ब्रह्महत्यासमादपि ॥ १० ॥

जीवन्मुक्तो धरोवर्ति रामाङ्घ्रयम्बुजपद्पदः ।

सत्यवान्यज्ञयज्ञाङ्गज्ञाता कर्ताऽविता महान् ॥ ११ ॥

धेनुं प्रसाद्य बहुभिर्बतैर्यं प्राप तत्पिता । ऋतम्भराख्यो जगति ख्यातःपरमधार्मिकः
शोः प्रसन्नाददौपुत्रमनेकगुणसंस्कृतम् । सत्यवन्तं सुशोभाढ्यं तं जानीहि नृपोत्तमम् ॥

शत्रुघ्न उवाच ।

को वा ऋतम्भरो राजा किमर्थं धेनुपूजनम् ।

कथं प्रातः सुतस्तस्य वैष्णवो विष्णुसेवकः ॥ १४ ॥

सर्वमेतत्समाचक्ष्य वैष्णवस्य कथानकम् । श्रुतं हरति जन्तूनां महापातकपर्वतम् ॥
शेष उवाच ।

इति वाक्यं समाकर्ण्य शत्रुघ्नस्य महार्थकम् । कथयामास विशदं तदुत्पत्तिकथानकम्
ऋतम्भरो नरपतिरनपत्यः पुराऽभवत् । कलत्राणि बहून्यस्य न पुत्रं प्राप तेषु वै ॥
तदा जायालिनामानं मुनिं दैवादुपागतम् । पप्रच्छ कुत्रालोचुकःस पुत्रोत्पत्तिकारणम्

ऋतम्भर उवाच ।

स्वामिन्वन्ध्यम्य मे प्रूहि पुत्रोत्पत्तिकरं घचः । यश्श्रुत्या जायतेऽपत्यं ममचंशघरं परम्
तज्जात्या भयतो भय्यं प्रकुर्यान्निधितं घचः ।

दानं प्रतं वा स्तीर्यं वा भयं वा मुनिसत्तम ! ॥२०॥

इति रामो घचः श्रुत्या जगाद् मुनिसत्तमः । मुनोत्पत्तिकरं वाक्यं प्रणतायमुतार्थिनः
भपत्यप्रानिकामस्य सत्पुपायास्त्रयः प्रभो ! ।

वैष्णोः प्रसादो गोघ्रापि शिषस्वाप्यघया पुनः ॥ २२ ॥

तस्मात्स्वं कुरु वै पूजां धेनोर्देवतनोर्नृप । यस्याःपुच्छं मुखे शृङ्गे पृष्ठेदेवाःप्रतिष्ठिताः
सा तुष्टा दास्यति क्षिप्रं चाच्छितं धर्मसंयुतम् ।

एवं विदित्वा गोपूजां धिघेहि त्वमृतम्भर ! ॥२४॥

यो वै नित्यं पूजयति गां गेहे यवसादिभिः ।

तस्य देवाश्च पितरो नित्यं तृप्ता भवन्ति हि ॥ २५ ॥

यो वै गवाह्निकं दद्यान्नियमेन शुभघ्नतः । तेन सत्येन तस्यस्युःसर्वे पूर्णा मनोरथाः ॥
तृपिता गौर्गृहे वद्धा गेहे कन्या रजस्वला ।

देवता च सनिर्माल्या इन्ति पुण्यं पुराकृतम् ॥ २७ ॥

यो वै गां प्रतिपिद्ध्येत चरन्तीं स्वं तुणं नरः ।

तस्य पूर्वं च वितरः कम्पन्ते पतनोन्मुखाः ॥ २८ ॥

यो वै यष्ट्या ताडयति धेनुमर्त्यो विमूढधीः । धर्मराजस्य नगरं स याति करचक्रितः
यो वै दंशान्वारयति तस्य पूर्वं ह्यधोगताः ।

नृत्यन्ति मत्सुतो ह्यस्मांस्तारयिष्यति भाग्यधान् ॥ ३० ॥

अश्रैषोदाहरन्तीममतिहासं पुरातनम् । जनकस्य पुराश्रुतं धर्मराजपुरेऽद्भुतम् ॥३१॥
एषदा जनको राजा योगेनास्मत्समत्यजत् ।

तदा यिमानं सम्प्राप्तं किङ्किणीजालभूषितम् ॥ ३२ ॥

तदाऽऽरह्य गतो राजा सेषकैरुददेहवान् । मार्गे जगाम धर्मस्य संयमिन्याःपुरोऽन्तिके
तदा नरककोर्टीषु पीडयन्ते पापकारिणः । जनकस्याङ्गपवनं प्राप्य सौख्यं प्रपेदिरे ॥
निश्ये दाहजा पीडा जातेषां सुखकारिणां । महानुःखं तदा नष्टं जनकस्याङ्गपापुता ॥

तदा न निर्धनं दृष्ट्वा जन्तवः पापपीडिताः ।

अभ्यन्तं शुभ्रशुभीनाम्नद्विधोषमनिच्छवः ॥ ३६ ॥

उत्पुम्ने कदम्बा वाचं मा गच्छ सुहृत्निनिताः ।

त्यदङ्गुषायुसम्पर्शान्मुनिनः श्याम पीडिताः ॥ ३७ ॥

इतिपात्रयं समाकल्प्य राजा परमधामिभः । मानसे चित्तवामास कदम्बाङ्गुषूतिके ॥

चेन्मत्तः प्राणिनां सौख्यं भवेदिह तदा पुनः। अत्रैव च पुरे स्थास्ये स्वर्गं एषमनोरमः
एवं कृत्वा नृपस्तस्थौ तत्रैव निरयाप्रतः। विदधत्प्राणिनांसौख्यमनुकम्पितमानसः ॥
तत्र धर्मस्तु सम्प्राप्तो निरयद्वारि दुःखदे।

कारयन्यातनास्तीया नानापातककारिणाम् ॥ ४१ ॥

तदा ददर्श राजानं जनकं द्वारिसंस्थितम्। धिमानेन मद्वापुष्यकारिणं दययायुतम् ॥
तमुवाच प्रेतपतिर्जनकं स हसन्गिरा। राजन्कुतस्त्वं सम्प्रातः सर्वधर्मशिरोमणिः ॥
एतत्स्थानं पातकिनां दुष्टानां प्राणघातिनाम्।

नायान्ति पुरुषा भूप ! त्वाद्दृशाः पुण्यकारिणः ॥ ४४ ॥

अत्रायान्ति नरास्ते वै ये परद्रोहतत्पराः। परापवादनिरताः परद्रव्यपरायणाः ॥
यो वै फलत्रं धर्मिष्ठं निजसेवापरायणम्। अपराधादृते जह्यात्स नरोऽत्र समायजेत् ॥
मित्रं घञ्जयते यस्तु धनलोभेन लोभितः। आगत्याऽत्र नःर्षाडां मत्तःप्राप्तोतिदारुणाम्
यो रामं मनसायाचा कर्मणाद्भमतोऽपिवा। द्वेषाद्वाचोपहासाद्वा न स्मरत्येवमूढधीः

तं बध्नामि पुनस्त्वेपु निक्षिप्य ध्रुपयामि च।

यैः स्मृतो न रमानाथो नरककलेशवारकः ॥ ४६ ॥

तादत्पापं मनुष्याणामङ्गेषु नृप ! तिष्ठति। याचद्रामं न रसना गृणाति कलिदुर्मतेः ॥
महापापकराराजन्ये भवन्ति महामते !। तानानयन्ति मद्भृत्यास्तत्त्वाद्दृशान्द्रष्टुमक्षमाः ॥
तस्माद्गच्छ महाराज ! भुक्ष्यभोगाननेकशः।

विमानवरमारुह्य भुङ्क्ष्य पुण्यमुपार्जितम् ॥ ५२ ॥

तिवाक्यं समाकर्ण्य धर्मराजस्य तत्पतेः। उवाच धर्मराजं स करुणापूरपूरितः ॥
जनक उवाच।

अहं गच्छामि नो माघ ! जीवानामनुकम्पया।

मदङ्गुषापुना ह्येते सुखं प्राप्ताः स्म संस्थिताः ॥ ५४ ॥

एतान्मुञ्चसि चेद्राजन्सर्पान्यै निरयंस्थितान्।

ततो गच्छामि सुखितः स्वर्गपुण्यजनाधितम् ॥ ५५ ॥

जाबालिरुवाच ।

इति वाक्यमथाश्रुत्य जनकं प्रत्युवाच सः । प्रत्येकं निर्दिशञ्जीवाग्निरयस्याननेकाः ।
धर्म उवाच ।

अयं मित्रफलत्रं वै विश्वस्तमनुजगमिषान् । तस्मादेनं लोहशङ्कौ वर्षायुतमपीपवम् ॥
पश्चादेनं सूकराणां योनौ निक्षिप्य दोग्धिणम् । मानुषेष्वचतार्योऽयं पण्डविह्वेनचिहितः
अनेन परद्वाराश्च बलादालिङ्गिता मुहुः । तस्मादयं पच्यतेऽत्र रौरवे शतहायनम् ॥
अयं तु परकीयं स्वं मुपित्वा बुभुजे कुधीः । तस्मादस्य करौछित्त्वा पचेयं पूयशोपिते
अयं सायन्तने प्रातमतिर्धिश्चुघयार्दितम् । घाण्यापिनो सच्चकारनाम्रपीत्स्यागनं वच
तस्मादयं पातनीयस्तामिन्नेऽन्धेन पूरिते । अमरैःपोडितो यातु यातनां शतहायनम् ॥
अयं तावत्परस्योच्चनिन्दां कुर्वन्नलज्जितः । अयमप्यशृणोत्कर्णो प्रेरयन्बहुशस्तुनाम्

तस्मादिमावन्धकूपे पतितौ दुःखदुःखितौ ।

अयं मित्रघ्नगुह्यिणः पच्यते रौरवे भृशम् ॥ ६४ ॥

तस्मादेतान्पापभोगान्कारयित्वा घिमोचये ।

त्वं गच्छ नर्यादूर्ल ! पुण्यराशिविधायकः ॥ ६५ ॥

जाबालिरुवाच ।

एवं स निर्दिशञ्जीवांसूष्णीमासाधकारिणः ।

प्रोवाच रामभक्तोऽसौ करुणापूरितेक्षणः ॥ ६६ ॥

जनक उवाच ।

कार्यनिरयनिर्मुक्तिर्ज्ञोषानां दुःखिनां भवेत् । तदाशु कथय एवं वै यत्पृथया सुखमाप्नुः
धर्म उवाच ।

मैमिराराधितो विष्णुर्नैमिस्तस्य कथाः धृताः ।

कार्यं निरयनिर्मुक्तिर्भेद्रे पापकारिणाम् ॥ ६८ ॥

यदि त्वं मोघयस्येतान्महापापकरानपि । तत्रांय महाराज ! पुण्यं तत्कथयामि वत् ॥
एकदा प्राणरत्न्याय शुद्धभावेन जेतसा । ध्यातः श्रीसुनायोऽसौ महापापहरामिक ॥

राम रामेति यच्चोकं त्वया शुद्धेन चेतसा । तत्पुण्यमर्पयैतेभ्यो येनस्यान्निरयाच्च्युतिः
जबालिख्याच ।

एतच्छ्रुत्या घवस्तस्य धर्मराजस्य धीमतः । पुण्यं ददौ महाराज आजन्म समुपार्जितम्
यदाजन्मदृष्टैः पुण्यै रघुनाथार्चनोद्भवैः । एतेषां निरयान्मुक्तिर्मयत्त्वत्र मनोरमा ॥
एवं कथयतस्तस्य जीवा निरत्यसंस्थिताः । तत्क्षणान्निरयान्मुक्ता जाता दिव्यवपुर्धराः
अच्युस्ते जनकं राजंस्त्वत्प्रसादाद्वयं क्षणात् ।

दुःखदान्निरयान्मुक्ता यास्यामः परमं पदम् ॥ ७५ ॥
तान्दृष्ट्वा सूर्यसङ्काशान्नरान्निरयविःसृतान् । तुतोप विस्रुभृशं सर्वभूतदयापरः ॥
ते सर्वे प्रययुर्लोकं दिवं देवैरलङ्कृतम् । जनकं तु प्रशंसन्तो महाराजं दयानिधिम् ॥ ७७ ॥
इति श्रीपाद्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंवादे रामाश्वमेधे
सत्ययदाख्याने जनकेन नरकस्थप्राणिमोचनं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

एकत्रिंशोऽध्यायः

जनकस्य नगरमार्गगमनकारणवर्णनम् ।

जाबलिख्याच ।

अथ तेषु प्रयातेषु नरकस्थेषु वै नृपु । राजा पप्रच्छ कीनाशं सर्वधर्मविदांवरम् ॥ १ ॥
राजोवाच ।

धर्मराज ! त्वया प्रोक्तं यत्पातककरा नराः । आयान्ति तव संस्थानं न चधर्मकधारताः
मदगमनमश्राभूत्केन पापेन धार्मिक ! । तद्वै कथय सर्वं मे पापकार्यं यथा तथा ॥ ३ ॥
इति श्रुत्वा तु तद्वाक्यं धर्मराजः परन्तप ! । कथयामास तस्यैव यमपुर्यागमं तदा ॥ ४ ॥
धर्मराज उवाच ।

राजंस्तव महत्पुण्यं नेतादृक्स्य भूतले । रघुनाथपदद्वन्द्वमकरन्दमधुवत ! ॥ ५ ॥

त्वत्कीर्तिस्वर्धुनी सर्वान्पापिनो मलसंयुतान् ।

पुनाति परमाहादकारिणी दुष्टतारिणी ॥ ६ ॥

।थापि पापलेशस्ते वर्तते नृपसत्तम ! । येन संवमिनीपार्श्वमागतः पुण्यपूरितः ॥३३

रक्तदा तु चरन्तीं गां धारयामास वै भवान् । तेन पापविपाकेन निरव्यह्वारदर्शनम् ॥४

इदानीं पापनिर्मुक्तो बहुपुण्यसमन्वितः ।

मुहश्च भोगान्सुविपुलाभिजपुष्पाजितान्यहन् ॥ ६ ॥

एतेषां करुणाचार्यीं स्थुतायो सुखं हरन् ।

संवमिन्या महामार्गे प्रेरयामास वैष्णवम् ॥ १० ॥

नागमिव्यो यदि त्वं वै मार्गेणानेन सुप्रत ! । अभविष्यत्कथं तेषां निरव्यात्यरिमोचनम्

एषाद्गशाःपरदुःखेन दुःखिताः करुणालयाः । प्राणिनां दुःखविच्छेदं कुर्वन्त्येव महामते !

जायालिरुपास ।

एवं वदन्तं श्रमन् प्रणम्य स दिवंगतः । दिध्येन सुचिमानेन अप्सरोगणशोभिना ॥११

तस्माद्गणेशनिगं पूज्या मनसापि न गहंयेत् ।

गहंयग्निरयं यानि पापदिन्द्राभनुर्दश ॥ १४ ॥

तस्मात्त्वं नृपतिर्धैर ! गोवृत्तां वैसमाचर । सानुष्टादाक्यति क्षिप्रं पुत्रं धर्मपरायणम् ॥

सुमतिरुपास ।

श्रुत्वा धेनुवृत्तां न प्रपद्य कथमादरात् । वृत्तार्थाया प्रयत्नेन वीवृतां कुरुते नाम् ॥

आवादिः कथयामास धेनुवृत्तां यथाधिधि ।

प्रपद्यं विरिनं गच्छेत्स्वार्थार्थं मर्ता तु गोः ॥१३॥

एते यथांस्तु सज्जोऽथ गोमयध्यागसमाहरेत् ।

प्रार्थयामास यथाग्ने तु पुत्रकामेन मृतये ! ॥१८॥

एता वरा दिद्ये तेषां तदा येन प्रदं शुभि ।

इत्यने वरा निरुल्लसतीं कामनश्यामः ॥१९॥

अन्वयं वदन्तं इत्यवग्रहरेत् । एवं प्रपद्यंतपुत्रं शाक्यये धर्मपरायणम् ॥

सुमतिरुवाच ।

इतिवाक्यं समाकर्ष्य पुत्रकाम ऋतम्बरः । प्रतंबकार धर्मात्मा धेनुपूजां समाच्य
प्रत्यहं कुरुते गां वै यथासाधेन तोषिताम् । दंशान्न्यवारयद्दीमान्यवमक्षकृताव
एवं धेनुं पूजयतो गतास्तु दिवसाघनाः । घनमध्ये तृणादींश्च खरन्तीमकुतोभय
एकदा नृपतिस्तस्य घनस्य धीनिरीक्षणे । न्यस्तदृष्टिःसपरितो यन्नाम सकुतह
तदाऽऽपत्याहनदां वै पञ्चास्यः काननान्तरात् ।

कोशन्तीं बहुधा दीनां सिंहमारेण दुःखिताम् ॥ २५ ॥

तदा नृपःसमागत्य विलोक्य निजमातरम् । सिंहेन निहतां पश्यन्नु रोदातीघचिह्न
स दुःखितःसमागत्य जावाल्लि मुनिसत्तमम् । निष्कृतिं तस्य पप्रच्छगोबधस्य प्र
ऋतम्बर उवाच ।

स्वामिस्त्वदाज्ञया धेनुं पालयन्न्यनमास्थितः ।

कुतोऽप्यागत्य तां सिंहो जघानादृष्टिगोचरः ॥२८॥

तस्य पापस्य निष्कृत्यै किं करोमि त्वदाज्ञया ।

कथं वा यतसंपूर्तिर्मम पुत्रप्रदायिनी ॥ २९ ॥

इत्युक्तान्तं तं भूपं जगाद मुनिसत्तमः । सन्त्युपाया महीपाल ! पापस्यास्वापनु
ब्रह्मघ्नस्य कृतघ्नस्य सुरापस्य महामते ! । प्रायश्चित्तानि वर्तन्ते सर्वपापहराणि
कृच्छ्रैश्चान्द्रायणैर्दानैर्ब्रतैःसनियमैर्यमैः । पापानि प्रलयं यान्ति नियमादनुति
द्वयोश्च निष्कृतिर्नास्ति पापपुङ्गवतोस्तयोः ।

मत्या गोबधकर्तुंश्च नारायणविनिन्दितुः ॥ ३३ ॥

गवां यो मनसादुःखं धान्दुल्यधमसत्तमः । सयाति निरयस्थानं यावदिन्द्राश्चतु
योऽपि देवं हरिनिन्देत्सहृद्दुर्भाग्यवान्तरः । सवापि नरकं पश्येत्पुत्रपौत्रपरीः
तस्माज्ज्ञात्वा हरिं निन्दन्गोषु दुःखं समाचरन् ।

कदापि नरकान्मुक्तिं न प्राप्नोति नरेश्वर ! ॥३६॥

अज्ञानप्राप्तगोहत्याप्रायश्चित्तं तु विद्यते । रामकं तुष्ठीमन्तं याहि त्वसूतपर्ष

स वै समदृशा सर्पाञ्छत्रून्मित्राणि पश्यति ।
 कथयिष्यति ते क्षिप्रं गोवधस्यास्य निष्कृतिम् ॥ ३८ ॥
 तस्य देशांस्त्वमाक्रामंस्तेन निर्वासितः पुरा ।
 घैरिमावं परित्यज्य गच्छत्वमृतुपर्णकम् ॥ ३९ ॥
 स यद्वदिष्यति क्षिप्रं तत्कुरुष्व समाहितः ।
 यथा त्यत्कृतपापस्य निष्कृतिर्हि भविष्यति ॥ ४० ॥

स तुतद्वचनं श्रुत्वा जगाम मृतुपर्णकम् । राममकरिणीं मित्रे समदृष्ट्यासमञ्जसम् ।
 स तस्मै कथयामास यज्ञातं गोवधादिकम् ।
 तस्य पापस्य निष्कृत्यै श्रुपायं सोऽप्यचिन्तयत् ॥ ४२ ॥
 क्षणं ध्यात्वाऽथ तं राजामृतुपर्णं म्रतम्भम् । उपावप्रहसन्वाक्यं बुद्धिमान्धर्मकोविदः
 कोऽहं राजन्मुनीनां वै पुरतः शास्त्रवेदिनाम् ।
 ताहित्वा कितु मां प्राप्तो भूत्वा पण्डितमानितम् ॥ ४४ ॥
 तव मप्यस्ति चेच्छ्रुत्वा तदा किञ्चिद् भवीम्यहम् ।
 मृतुषुष्य नष्टाहृत ! गदितं मम सादरः ॥ ४५ ॥
 मत्र धीरपुत्रार्थं त्वं कर्मणा म्रतसा गिरा । नैष्कापट्येन लोकेषां तोषयस्व महामते ! ॥
 स तुष्टो दास्यते तवै त्वद्गदित्वं मनोरथम् । भ्रान्तवृत्तगोहत्यापापनाशं करिष्यति
 रामं स्मरंस्त्वं धर्मात्मन्नेतुं पालय सत्तम ! ।
 दृश श द्विजाय कजकं पापनिष्कृतिमाप्स्यसि ॥ ४८ ॥

सुमतिरथाय ।

एतच्छ्रुत्वा तुष्टोऽस्यमृतुपर्णकमुपसन्तदा । विषाद्य राममरणं भूतात्मा म्रतमाचारम् ।
 पूर्ववत्पालयन्नेतुं जगाम विपिनं महम् । रामनाम स्मरन्निर्णयं तवैभूतहिते वतः ॥ ५१ ॥
 तस्मै तुष्टा मुमुग्मि योवाध पण्डितोऽपि । राजन्वदस्व मत्तो वै यद्वदस्व मनोरथम् ।
 तदा प्रोवाध वैरात्रा पुत्रं देहि मनोरथम् । राममर्थं निवृत्तं स्वधर्मनिपात्यकम्
 तुष्टा दृष्ट्वा वरं सादृषि तस्मै तवै सुमतिरिति ।

जगामादर्शनं देवी कामधेनुः कृपावती ॥५३॥

स काले प्रातवान्पुत्रं वैष्णवं रामसेवकम् । सत्यवत्संशयायुक्तमकरोत्तत्र तत्पिता ॥

सत्यवन्तं सुतं लब्ध्वा पितृभक्तिपरं महान् ।

परमं हर्षमापेदे शक्तुल्यपराक्रमम् ॥ ५५ ॥

स राजा धार्मिकं पुत्रं प्राप्य हर्षेण निर्भरः ।

राज्यं तस्मिन्महन्त्यस्य जगाम तपसे धनम् ॥ ५६ ॥

तत्राराध्य ह्योकेशं भक्तिधुक्तेन चेतसा । निर्धूतपापःसतनुरगाद्धरिपदं नृपः ॥ ५७ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमेपातालखण्डे शैववात्स्यायनसंवादे रामाश्वमेधे

सत्यवदाख्याने धेनुमतवर्णनं नामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

द्वात्रिंशोऽध्यायः

सत्यवद्राजवृत्तान्तवर्णनम् ।

सुमतिरुवाच ।

असावपि नृपःसौम्य ! सत्यवान्नाम विश्रुतः । निजधर्मेण लोकेशं रघुनाथमतोपयत् ॥

अस्मैतुष्टो रमानाथो दृष्टी भक्तिमवञ्जलाम् । निजांघ्रिपदे यजतां दुर्लभां पुण्यकोटिभिः

नित्यं श्रोत्रघुनाथस्य कथानकमनातुरः । कुरुते सर्वलोकानां पावनं हृषयायुतः ॥

यो न पूजयते देवं रघुनाथं रमापतिम् । स तेन ताड्यते दण्डैर्यमस्यापि भयावहैः ॥

अष्टमाद्दत्तरादूर्ध्वमशीतिवत्सरो भवेत् ।

तापदेकादशी सर्वैर्मानुषैः कारिताऽमुना ॥ ५ ॥

तुलसी बहूभा यस्य कदाचिद्यच्छिरोधराम् । न मुञ्चति रमानाथपादपद्मशुत्तमा ॥

ऋषीणामपि पूज्योऽयमितरेषां कथं न हि । रघुनाथस्मृति प्रीतिर्धूतपाप्मा हताशुभः

हात्पाऽयं रामचन्द्रस्य धाजिनं परमाद्भुम् ।

भागत्य तुभ्यं सन्नाह्ययेत्प्राणमकण्डकम् ॥ ८ ॥

एषया यद्गदिनें राजंजनो कणिलमुसमम् ।

पुनः किं वृन्दामे स्वामिनाभापय करोमि तत् ॥ ९ ॥

शैव वषाम् ।

गतोऽभ्यस्तपुरान्तास्तु गानाभ्यंसमन्वितः । तं दृष्ट्वा जनताःसर्वा राजेगदवाग्यवेद्यत्

जनता ऊचुः ।

कोऽप्यभ्यःसितवर्णेन गङ्गाजलसमेन वै । भान्ते सौवर्णपत्रेण राजमानःसमागतः ॥

तच्छ्रुत्वा वचनं रम्यं जनानां हृद्यमोरितम् । ताःप्रत्याह हसन्भूषो ज्ञापतां कस्य वै हृ-

ताद्येनं फययामातुः शत्रुभ्जेन प्रपालितः । भायात्यभ्यो महीमनू रामस्य पुरमभ्यतः ॥

रामस्य नाम स ध्रुत्वा द्वयशरं सुमनोरमम् । जह्यं चित्से सुभृशं गङ्गदस्यरबिद्धितः ॥

मयाऽषोढ्यापतिर्नित्यं यो रामश्चिन्त्यते हृदि । तस्याभ्यःसहशत्रुभ्जःसमायातःपुरं मम

हनूमांस्तत्र रामाङ्घ्रिसेवाकर्ता भविष्यति ।

कदाचिदपि यो रामं न पिस्मरति मानसे ॥ १६ ॥

गच्छामि यत्र शत्रुभ्जो यत्र मादतनन्दनः । अन्येऽपि यत्र पुरुषा रामपादाब्जसेवकाः ॥

अमात्यमादिदेशाय सर्वं राजधनं महत् । गृहीत्वातु मयासाहस्रमागच्छ त्वरयायुनः ॥

यास्येऽहं रघुनाथस्य हयं पालयितुं धरम् ।

कर्तुं च रामपादाब्जपरिचर्यां सुदुर्लभाम् ॥ १६ ॥

इत्युक्त्वा निर्जंगामाय शत्रुभ्जं प्रति सैनिकैः । तावत्पुरीमथप्राप्तो रामन्नाता ससैनिकः

वीरा गजेन्ति प्रवला रथाःसुनिन्दन्ति च । जयशङ्खस्वनास्तत्र घेणुनादाश्च सर्वतः ॥

आगत्य सत्यवान्राजा मन्त्रिमिस्तुसमन्वितः ।

वरणे प्रणिपत्वास्मै राज्यं प्रादान्महाधनम् ॥ २२ ॥

शत्रुभ्जस्तं तु राजानं क्षात्वा राममनुवतम् ।

सद्राज्यं तस्य पुत्राय स्वमनाम्ने ददौ महत् ॥ २३ ॥

हनूमन्तं परीरम्य सुवाहुं रामसेवकम् । धन्यान्वै रामभक्तांश्च परिरम्य महायशाः ॥

ऽतार्थमिय चात्मानं मेने सत्यसमन्वितः । ननन्द चेतसि तदा शत्रुघ्नेन समन्वितः ॥
 इयस्ताचद्गतो दूरं धीरैःसुपरिरक्षितः । शत्रुघ्नस्तेन भूपेन ययौ धीरसमन्वितः ॥२६॥
 इति ध्योपासने महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शीपघातस्यायनसंवादे रामाश्वमेधे
 सत्यघटसमागमो नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

विद्युन्मालिराक्षसेनाश्वहरणम् ।

शेष उवाच ।

गच्छत्सु रथिघर्षेषु शत्रुघ्नादिषु भूरिषु । महाराजेषु सर्वेषु रथकोट्टियुनेषु च ॥ १ ॥
 अकस्माद्भवन्मार्गे तमःपरमनाशनम् । यस्मिन्न्धीषो न पारकयो लक्ष्यते प्रातिभिर्नरैः
 रजसाध्यायृतं ध्योम विद्युत्स्तमितसङ्कुलम् । एतादृशे तु समर्द्धे महामयकरे तनः ॥
 मेघा षण्णन्ति रथिरं पूयामेध्यादिकं यद् । अत्याकुला पशुघ्रुस्ते धीराः परमवैरिणः ॥
 भाबुद्धीरुतलोके तु किमिदं किमिति स्थितिः ।
 तप्तोव्याप्तानि लोकानां चर्धुरि प्रधितोजसाम् ॥ ५ ॥
 जहाराश्वं रायणस्य सुहृत्पातालसंन्वितः ।
 विद्युन्मालीति विख्यातो राक्षसधेजिसंवृतः ॥ ६ ॥
 कामगे शुषिमाने तु सर्पापसनिपेषिणि । आकट्टोऽश्वं तु धीराणां भयंकुर्यञ्जहारत् ॥
 सुहृत्सप्तमो गणमाकाशे धिमलं यतो ।
 धीराः शत्रुघ्नमुख्यास्ते प्रोषुः कुत्र हर्षोऽस्ति सः ॥ ८ ॥
 ते सर्वे हयराजं तु लोकयन्तःपरस्परम् । ददृशुर्न यदापादं हाटाकारस्तदाऽमयम् ॥
 कुत्राधो हयमेधस्य केतुर्नातःकुमुदिना । इति पावनमघोर्वन्ने तापन्स हनुजोऽयतः ॥
 षड्गो शुभद्वैःसर्वे रथारथैःसार्धंशोभिनीः । विमानपरमाकट्टे राक्षसाप्येःसमायुतः ॥११॥

आगत्य तुभ्यं सन्दास्यत्येतद्वाज्यमकण्ठकम् ॥ ८ ॥

त्वया यद्गदितं राजंस्तत्ते कथितमुत्तमम् ।

पुनः किं पृच्छसे स्वामिन्नाज्ञापय करोमि तत् ॥ ९ ॥

श्रेय उवाच ।

गतोऽभ्यस्तत्पुरान्तस्तु मानाक्षर्षणम्भिः । न दृष्ट्वा जनताः सर्वा रात्रौमत्पान्ते

गच्छन्तु सायकैस्तीक्ष्णैस्तान्योद्भुं राक्षसाधमान् ॥ २६ ॥

भवानपि महाशस्त्रपरिवारो रथेस्थितः । करोतु युद्धे विजयं राक्षसं हन्तुमुद्यतः ॥
एतन्मम मतं राजन्ये योधास्तत्प्रमर्दनाः । ते गच्छन्तु रणे शूराःकिमन्यैर्बहुभिर्भटैः ॥

इत्युक्तवति धीराप्रयेऽमात्ये सुमतिसंज्ञके ।

शत्रुप्रः कथयामास धीरान्सङ्ग्रामकोविदान् ॥ २६ ॥

भो धीराःपुष्कलाद्या ये सर्वशस्त्रास्त्रकोविदाः। ते घञ्न्तु प्रतिज्ञां चै मत्पुरो राक्षसादने
हृत्वा प्रतिज्ञांचिपुलां स्वपराक्रमशोभिनाम् । गच्छन्तु रणमध्ये हि भयन्तो बलसंयुताः

इति वाक्यं समाकर्ण्य शत्रुघ्नस्य महाबलाः ।

स्वां स्वां प्रतीक्षां महतीं चक्रुस्ते तेजसान्विताः ॥ ३२ ॥

तत्रादौ पुष्कलो धीरः श्रुत्वा वाक्यंमहीपतेः ।

परमोत्साहसम्पन्नः प्रतिज्ञामूचिषानिमाम् ॥ ३३ ॥

पुष्कल उवाच ।

शृणुष्य नृपशार्दूल ! मत्प्रतिज्ञां पराक्रमात् ।

विहितो सर्वलोकानो शृण्वतां परमाद्भुताम् ॥ ३४ ॥

घेन्न कुर्यां ध्रुव्यामैस्तीक्ष्णैः कोदण्डनिर्गतैः ।

दैत्यं मूर्च्छांसमाक्रान्तं फीर्णवेशाशुन्दाननम् ॥ ३५ ॥

अन्यास्यमोक्षुर्पत्पापं यत्पापं देवनिन्दने ।

तत्पापं मम वै भूयाच्चेत्कुर्यां स्वयसोऽनृतम् ॥ ३६ ॥

यदि भद्रुषाणनिर्भिन्ना.सैनिकाःसुमहायनाः। न एतन्ति महाराज ! प्रतिज्ञां तत्र मे शृणु
विष्णुर्षाशयोविभेद् यः शिष्यशक्तयोः करोत्यपि ।

तत्पापं मम वै भूयाच्चेन्न कुर्यांमृतं यवः ॥ ३८ ॥

सर्वं प्रज्ञावयमित्युक्तं सपुनापवदाद्भुजे । भक्तिर्मे निश्चिन्नायाऽस्मि सैवसर्वं करिष्यन्ति
पुष्कलस्य प्रतिज्ञां तां ध्रुव्या स्पर्शानिधिर्भुवः ।

प्रतिज्ञां स्वदधात्सत्यां स्वपराक्रमशोभिनाम् ॥ ४० ॥

महतीनिधिभ्याम् ।

येनामी निम्नं श्रुत्वा भास्ने यो मीनियन्तः ।

मानसं गेगयेषाम् तु सार्धं धर्मं यद्विदुः ॥ ४१ ॥

प्राप्तव्यो यो दुरागारो रमलाक्षादिविक्रयी ।

विक्रीणानि च गां मूढो घनलोभेन मोदिनः ॥ ४२ ॥

भेन्द्यकृपोदकं पीत्वा प्रायश्चित्तं तु नागरेत् ।

तत्पापं मम वै भूयाद्विमुक्तोद्गम्यहम् ॥ ४३ ॥

तत्प्रतिज्ञामवाश्रुत्वा हनुमाप्रणकोविदः । रामाङ्घ्रिस्मरणं कृत्वा प्रोवाच पचनं गुणम्

मत्स्यामी हृदये नित्यं धेयो वै योगिमिर्मुहुः ।

यं देवाः सामपुराः सर्वे नमन्ति मणिमौलिभिः ॥ ४४ ॥

रामः श्रीमानयोध्यायाः पतिर्निराश्रितः ।

तं स्मृत्वा यदुग्रुघे वापयं तष्टे सत्यं भविष्यति ॥ ४५ ॥

राजकोऽयं लघूर्ध्वो दुर्बलः कामोन्मिषतः । कथयाशु मया कार्यमेकेन विनिपातनम् ॥
मेकं देवेन्द्रसदितं लाङ्गलाप्रेण तोलये । जलधि शोषये सर्वं सांवत वा पिबाम्यहम्
राज्ञः श्रीरघुनाथस्य जानक्याः कृपया मम । तन्नास्ति भूतले राजस्यदसाध्यं कदा मवेत्
पतद्वाक्यं मया प्रोक्तमनृतं स्याद्यदि प्रमो ! । तदैव रघुनाथस्य भक्तिदूरो भवाम्यहम् ॥

यः शूद्रः कपिलां गां वै पयोबुद्ध्याऽनुपालयेत् ।

तस्य पापं ममैवास्तु चेतुर्यामनृतं वचः ॥ ५१ ॥

प्राहाणीं गच्छते मोहाच्छूद्रः कामचिमोहितः । तस्य पापं ममैवास्तु चेतुर्यामनृतं वचः ॥

यदुप्राणान्नरक्तं गच्छेत्स्पर्शनाद्यापि रीत्यम् ।

तां विधेन्मदिरां यो वा जिह्वास्वादेन लोलुपः ॥ ५३ ॥

तस्य यज्जायते पापं तन्ममैवास्तु निश्चितम् ।

चेन्नकुर्यां प्रतिज्ञातं सत्यं रामकृपायलात् ॥ ५४ ॥

। चक्रुः प्रतिज्ञां महतीं स्वपराक्रमशालिनीम् ॥ ५५ ॥

शत्रुघ्नोपि व्यधात्तत्र प्रतिज्ञां पश्यतां नृणाम् ।
 साधु साधु प्रशंसन्वै तान्वीरान्युद्धकोषिदान् ॥ ५६ ॥
 कथयामि पुरो यः स्वप्नं प्रतिज्ञां सत्त्वशोभिताम् ।
 तच्छृण्वन्तु महाभागा युद्धोत्साहसमन्विताः ॥ ५७ ॥
 चेत्सस्य शिर आहृत्य पातयामि न सायकैः ।
 विमानाश्च कथन्धाञ्च भिन्नं छिन्नं च भूतले ॥ ५८ ॥
 यत्पापं कृत्स्नाभ्येण यत्पापं स्वर्णचौर्यतः ।
 यत्पापं ब्रह्मनिन्दायां तन्ममास्त्वद्य निश्चयात् ॥ ५९ ॥
 इति शत्रुघ्नसद्वाक्यं श्रुत्वा ते धीरपूजिताः ।
 धन्योऽसि राघवध्यातः ! कस्त्यदग्न्यो वदेदिदम् ॥ ६० ॥

स्वया ये निहतोदैत्यो देवदानवदुःखदः । लवणो नाम लोवेश ! मधुपुत्रो महाबलः ॥
 कोऽयं ये राक्षसो दुष्टः ब्रह्मास्य बलमल्पकम् ।
 करिष्यस्ति क्षणादेव तस्य नारां महामते ! ॥ ६२ ॥

इत्युत्तवा ते महावीराःसश्रीभूता रणाङ्गणे । प्रतिज्ञां स्वामृतांकरुं ययुस्ते राक्षसमुदा
 इति श्रोत्वाग्ने महापुराणे पञ्चमेपातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंघादे रामाश्वमेधे धीर-
 प्रतिज्ञाकथनं नाम त्र्यष्टिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

विद्युन्मालिषधवर्णनम् ।

शेष उपाच ।

रथे.सदृशैःशोभादृपै.सर्वशस्त्रास्त्रपूरितैः । नानारत्नसमायुक्तैर्ययुस्ने राक्षसाघमम् ॥
 तादृष्ट्वा कामगोपाने स्थित श्रोत्वाच राक्षसः । मेघगर्भाख्यापात्वा तर्जपत्रिय भूतिः

मा वायु सुभद्रा मोक्षं गच्छन्तु नित्यमिदम् ।
 मा त्वजगत् स्यकाग्रानात्र मोक्षये वातिने वरम् ॥ ३ ॥
 विष्णुमालीनि विष्णुवातो राघवस्य सुहृत्समा ।
 मरुतभ्युः प्रेतभूतस्य निष्कृति कर्तुमेवियान् ॥ ४ ॥
 कार्त्तवीर्यो य भादृश्य राघवार्थं राघवो नमः ।
 तस्य स्यात्तापि कुत्रापि सार्धंशारशिरोमणिः ॥ ५ ॥

न हस्त्या निष्कृति तस्य प्राप्तयेरामस्य भानुत्तम् । विष्वक्पिष्णुमुद्भूतं कण्ठनालस्य बुद्धुर्बुः
 इतिवापयं समाकर्ण्य योधातो प्रयरोत्तमः । पुष्कलो नित्यगार्द्धनं धीर्यशीर्यसमन्वित्र
 पुष्कल उवाच ।

पिफत्थनं न कुर्वन्ति सद्ग्रामे सुभदानराः । पराक्रमं दर्शयन्ति नित्यशस्त्रास्त्रवर्षणीः
 राघवो निदतो येन स सुहृत्स्यजनेषु तः ।
 तस्य वाजिनमाहृत्य कुत्र गन्ताऽसि दुर्मद ! ॥ ६ ॥
 पतिष्यसि त्वं शत्रुप्रयाणैः फोदण्डनिर्गतैः ।
 त्वामत्स्यन्ति शिषा भूमौ पतितं प्राणपर्जितम् ॥ १० ॥

मा गर्जं दुष्ट ! रामस्य सेषके मयिसंस्थिते । गर्जन्ति सुभद्रा युद्धे शत्रुं जित्वामहोदध्या
 सेष उवाच ।

एवं द्रुपन्तं तं धीरं पुष्कलं रणदुर्मदम् । जघान शतया सुभृशं हृदि राक्षससत्तमः ॥
 आयान्ती तां महाशक्तिमायसीं फाञ्चनाश्रिताम् ।
 चिच्छेद त्रिभिरत्युग्रैः शितैर्वाणैः स पुष्कलः ॥ १३ ॥
 सा त्रिधा क्षपतद् भूमौ विशिखैर्निष्पृथ्वीहता ।
 पतन्ती विरराजासीं विष्णोः शक्तिप्रपीथ किम् ॥ १४ ॥

तां छिन्नां शक्तिकां दृष्ट्वा राक्षसः परतापनः । जग्राह शूलं तरसा त्रिशिखं लोहनिर्मितम्
 तीक्ष्णान्नं ज्वलनप्ररुच्यं राक्षसेन्द्रो व्यमोचयत् । आयान्तं तिलशक्षकेबाणैः पुष्कलसंशितः
 छिन्त्वा त्रिशूलं तरसा राघवस्य द्वि सेषकः ।

पुष्पलक्ष्मण आधन बाणास्त्रीक्षणात्मनो जयान् ॥ १७ ॥

नं बाणा हृदि तस्यागु लला रागं यतामृतम् ।

येष्वप्यस्य यथा न्यान्ते गुणा विष्णोर्मनोहराः ॥ १८ ॥

अप्येधदुःखार्तो विद्युग्माली सुदुर्मदः । जगद् मुद्गरांघोरं पुष्पलक्ष्मणं हन्तुमुद्यतः ॥

दुग्धरः प्रतिहतेन विद्युग्माल्यभिधेन हि । हृदिलक्ष्मोऽमृतच्छीमं कर्मलतन्दकारयन् ॥

दुग्धरप्रहतो धीरः कल्पमानः सपेययुः । पयातम्यन्दनोपगमे पुष्पलक्ष्मणः शत्रुनापनः ॥

दं द्रोऽप्य तद्दृष्ट्वा लक्ष्मीनिधिमयोधयन् । शत्रुवात्रैर्दुष्पामुर्ध्वोऽप्यापायदाहकैः ॥

पुष्पलक्ष्मणक्षणाप्राप्य सर्वत्र शशासमजर्षीम् ।

धर्मोऽस्ति शशासधेष्ठ ! मदीयान्ते पराक्रमः ॥ २३ ॥

पश्येदानीं ममाप्युच्छैः प्रसिद्धां शूरमानिताम् ।

विमानाभ्यासपाशपथ भूमौ त्वीं गितसायकैः ॥ २४ ॥

ह्यनुकथा निमित्तं बाणं समशृङ्गाद् दुरासदम् ।

उवाच मम प्रिये जयकं मदीयाप्येवमन्वितम् ॥ २५ ॥

न यावत्प्रतीकर्तुं दिपनं न्ययताकमम् ।

सावदृष्टिं शनोऽप्युपार्त्ताक्षणाधाराः न सायकः ॥ २६ ॥

बाणेन विद्युग्मतो ह्यमन्वितः । न शशास । पयात कामगोपगथाद्भूमौ विगलयेनमः

दुग्धं न धीं हृदः यतमानो निजामजः । शूरीत्या नं विमानाभ्यासनिशाय विदुर्दाहृत् ॥

यादि मदीयाभ्यामुपार्त्तं कतिनाकम् । मद्दृष्ट्वात्वं पालयित्वा बुधपायसि दुर्मने !

मी धे सुधि विनिर्जित्य शक्त्यासि जयमुत्तमम् ।

दिपने मदि तत्र न्ययाने जयाता विजिह्वन्तम् ॥ २७ ॥

दुष्कर्त्तं तस्मात् जयान् हसति शनोः । हृदये सायकं दुरासय शोच्युर्दिपनो यतः ॥

निहितो दशार्त्तं बुधमेव शशासकता । सुकोच हृदि दुर्दृष्टिर्न दानुमुपययमे ॥ २८ ॥

दानुनिर्जित्य शशासोऽपि मुनिमुदाय क्वहसत् ।

न्ययतदहं विपिनं तस्मात्तु शशासदि ॥ २९ ॥

प्रिनामिहतो वीरःपुष्कलःपरमास्त्रयित् । नाकम्पतविनिष्पेयं वाञ्छंस्तस्य दुरातान

घत्सदन्तान्महातीक्ष्णान्मुमुञ्च हृदि सायकान् ।

तेर्याणैर्व्यथितो वैत्यस्त्रिशूलं तु समाददे ॥ ३५ ॥

जाडघ्न्यमानं त्रिशिखं ज्वालामालातिभीषणम् ।

लग्नं हृदि महावीर ! पुष्कलस्य तु दारुणम् ॥ ३६ ॥

मूर्च्छितस्तेन शूलेन निहतो धन्विसत्तमः । कश्मलं परमंप्राप्तःपपात स्यन्दनोपरि ॥ ३७ ॥

मूर्च्छां प्राप्तं तमान्नाय हनूमान्पथनात्मजः ।

कोपव्याकुलितस्वान्तो यमापे तं तु राक्षसम् ॥ ३८ ॥

कुत्र गच्छसि दुर्युद्धे मयि योद्धरिसंस्थिते । त्यां हग्निं चरणाघातैर्याजिह्वारमागतम्

पथमुक्त्वा महादैत्याञ्जघान परसैनिकान् । विमानस्यान्तघ्राप्रेण दारयन्मसिस्थितः

लाङ्गूलेनाहताःकेचित्केचित्पादतलाहताः । बाहुभ्यां दारिताःकेचित्पथनस्य तनूमुपा

नश्यन्ति केचिन्निहताःकेचिन्मूर्च्छंति संहताः ।

पलायन्ते पदाघातमयपीडाहतास्ततः ॥ ४२ ॥

अनेकेनिहितास्तत्र राक्षसाश्चातिदारुणाः । छिन्नाभिन्ना द्विधाजाताःपथनस्य मुतेनैव

कामगं तु विमानं तद्विन्नप्राकारतोरणम् । हाहाकुर्वन्दिग्भुर्युःसमन्तात्परिवारितम् ॥

हनूमति महाशूरे क्षणं भूमौ क्षणं द्विवि । इतस्ततःप्रदृश्येत कामयानं दुरासदम् ॥ ४५ ॥

यत्रयत्र विमानं तत्र तत्र समीरजः । प्रदरुनेय दृश्येत कामरूपधरःकपिः ॥ ४६ ॥

एवं तदाकुलीभूते विमानमध्ये महाजने । उग्रदंष्ट्रस्तु दैत्येन्द्रो हनूमन्तमुपेषिषान् ॥ ४७ ॥

कपे ! त्वया महत्कर्म कृतं यद्दृष्टपातनम् । क्षणं तिष्ठसि चेत्कुर्वे तव प्राणपियोजनम्

पथमुक्त्वा हनूमन्तं प्रजघान सधुर्मतिः । त्रिशूलेन सुतीक्ष्णेन ज्वलत्पाथककारिता ॥

तदागतं त्रिशूलं च मुग्धे जग्राह धीर्यवान् । चूर्णयामास सकलं सूर्यलोहविनिर्मितम् ॥

चूर्णयित्वा त्रिशूलं तदापसं दैत्यमोचितम् ।

जघान तं चपेटामिर्बह्नीभिर्हनुमान्बली ॥ ५१ ॥

स भाहूतःकर्षान्ध्रेन चपेटामिरिहस्ततः । ध्वयितो ध्वरगृन्मायां सूर्यलोहमपद्रुणम्

तदा तमोऽमघत्तीव्रं यत्र को घा न लक्ष्यते ।

यत्र स्वीयो न पारक्ष्यो विदामास जनान्घट्टन् ॥ ५३ ॥

शिलाःपर्वतशृङ्गामाःपतन्ति सुमटोपरि । तामिहतास्तु ते सर्वे ध्याकुला अथ जग्निरे
विद्युतोविलसन्त्यश्च गर्जन्ति जलदाघनम् । वर्षन्ति पूयरुधिरं मुञ्चन्ति समल जलम् ॥

आकाशात्पतमानानि कथन्धानि घट्टन्ति च ।

दृश्यन्ते छिन्नशिखाणि सुकुण्डलयुतानि च ॥ ५६ ॥

नग्रा विकृपाःसुभृशं कीर्णपेशाःसुदुर्मखाः । दृश्यन्ते सर्वतोदैत्या दारुणा भयकारिणः
तदा ध्याकुलितालोकाःपरस्परभयाकुलाः । पलायनपराजाना महोत्पातममंसत ॥५८॥

तदा शशुचन आयातो रथे स्थित्वा महाशशाः ।

धीरामस्मरणं हृत्वा चापे सन्धाय सायकान् ॥ ५९ ॥

तां मायां स विधूयाथ मोहनास्त्रेण धीर्यवान् ।

शरधाराः किरान्योस्त्रि वषर्षं समरेऽनुगम् ॥ ६० ॥

तदा दिशःप्रसेदुस्ता रविभ्रमपरिचिपवान् । मेघा यथागतं याता विद्युतःशान्तिमागताः
तदा विमानं पुरतो दृश्यते राक्षसैर्युतम् । छिन्धिभिर्धाति भाषाभिर्व्याकुलं सुतरां महत्
बाणाश्च शतसाहस्राः स्यर्णपुद्गैश्च शोमिताः ।

पेनुविमाने नमसि स्थिते कामगमे मुहुः ॥ ६३ ॥

तदा भग्नं विमानं हि दृश्यते पतदुद्यपीः । स्यपुरी वण्टमेकत्र भग्राहूमिष भूतले ॥
तदा प्रकुपितो दैत्यो बाणान्धनुवि सन्धे । तैर्बाणैर्विकिरघामघातं चाभिर्गजितः ॥

ते बाणाः शतशस्तस्य हग्रा वपुवि भूविश ।

शोभामापुः शोणितौघान्वहतस्तीक्ष्णवकिरणः ॥ ६६ ॥

शशुचनःपरपाशकया संयुक्तो वायुदेवतम् । अस्त्रं धनुवि बाधत् राक्षसानां प्रकल्पनम्
तेनास्त्रेण विमानात्पतन्तो मुक्त मूर्धजाः । दृश्यन्ते भूतपैतालसद्वा इव नमश्चराः

तदस्त्रं वपुनाथस्य घात्रा मुक्तं विलोक्य तः ।

अस्त्रं च वायुपत्यं स चापेऽधादनुजातजः ॥ ६९ ॥

ततःप्रवृत्ताः वेतात्या भृगाःप्रेतनिशाभगाः । कर्णान्कर्नरीगुताःपिक्वन्तःशोपि
ने ये शत्रुघ्नर्षीराणां रुधिराणि वपुर्मुदा । जीयतामपि दुर्गाःकर्नरी पाणि

तस्मिन् ध्याप्युपतु दृष्ट्वा सर्गवीरप्रमथनम् ।

मुमोष तस्मिन्माय सास्त्रं मागयणान्निभम् ॥ ७२ ॥

मागयणास्त्रं तावदयोःप्राग्वासास्त मृक्षणात् ।

ते सर्वे विन्द्यं प्राप्नुनिशाभप्रजोदिताः ॥ ७३ ॥

तदा ब्रूवो निशानारी विष्णुमाली समाददे ।

त्रिशूलं निशितं घोरं शत्रुघ्नं हन्तुमुन्यनम् ॥ ७४ ॥

शूलहस्तं समाधानं विष्णुमालिनमाहये । सायकैःप्राहरत्तस्य भुजे त्वर्चशशिप्र

तेषांणेश्छिन्नहस्तः स शिरसा हन्तुमुद्यतः ।

हतोऽसि यादि शत्रुप्र फस्त्पं प्राता भयिष्यति ॥ ७६ ॥

इति प्रुषाणं तरसा चिच्छेद् शितसायकैः । मस्तकं तस्य बलिनःशूरस्य सहस्र

तं छिन्नशिरसं दृष्ट्वा उग्रदंष्ट्रःप्रतापवान् । मुष्टिनाहन्तुमारमे शत्रुघ्नं शूरसे

शत्रुप्रस्तु ध्रुव्येण सायकैनाच्छिन्नच्छिरः ।

प्रघायतो रणे धीरान्सर्घशस्त्रास्त्रकोविदान् ॥ ७६ ॥

हतशेषाययुःसर्वे राक्षसा नाथघर्जिताः । शत्रुघ्नं प्रणिपत्याथ ददुर्वाजिनमात

ततो धीणानिवादाश्च शङ्कनादाःसमन्ततः । ध्रुयन्ते शूरर्षीराणां जयनादा मनो

इति श्रीपादो महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंवादे रामाश्व

विद्यन्मालिराक्षसपराजयो नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३४ ॥

पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

रेवातीरे आरण्यकाश्रमेऽश्वस्यागमनम्

शेष उवाच ।

प्राप्य तं वाजिनं राजा शत्रुघ्नो राक्षसैर्हृतम् । अत्यन्तं हर्षमापेदे पुष्कलेन समन्वितः
रुधिरैःसिकतात्रास्ते योधा लक्ष्मीनिधिस्तथा । रणोत्साहेनसंयुक्तं प्रशशंसुर्महानृपम्
हने तस्मिन्महादैत्ये विद्युन्मालिनि दुर्जये । सुराःसर्वे भयंत्यक्त्वा सुखमापुर्मुने मदत्

नयस्तु विमला जाता रविस्तु विमलोऽभवत् ।

घाता ययुः सुगन्धोदसिक्ता विमलशुष्मिणः ॥ ४ ॥

सन्वद्धास्ते महावीरा रथस्था विमलाङ्गकाः ।

राजानमूचुस्ते सर्वे जयलक्ष्म्या समन्विता ॥ ५ ॥

धीरा ऊचुः ।

दिष्टया हतस्त्यया दैत्यो विद्युन्माली महामते ! ।

यद्गयात्त्रासमापन्ताः सुराः स्वर्गान्निराकृताः ॥ ६ ॥

दिष्टया प्राप्तो महावाजी रघुनाथस्य शोभनः ।

दिष्टया गन्तासि सर्वत्र जयं तु क्षितिमण्डले ॥ ७ ॥

स्वामिन्मुञ्चस्वियमं घाहं मनोवेगं मनोरथम् । समयस्य विलम्बो मा भवत्यत्र महामते
शेष उवाच ।

इति श्रुत्वा तु तद्वाक्यं धीराणां समयोचितम् ।

साधु साधु प्रशस्यैतान्मुमोच हयसत्तमम् ॥ ६ ॥

स मुकधोत्तरामाशां यन्नामाथ सुरक्षितः । रथपत्तिहयध्रेष्टैः सर्वशस्त्रास्त्रकोविदैः ॥
तत्र यद्गसमेतस्य शत्रुप्रस्य मनोहरम् । घातस्यायन ! शृगुर्वैतत्यापराशिप्रदाहकम् ॥
देवातीरमथप्राप्तो मुनिवृन्दनिषेवितम् । नीलरत्नसमूहस्य रसःकिं तु पयोमिवाव ॥

शान्तिमान्मुनियराजपर्याग्रजमद्भूतैः । जगाम ह्यरक्षस्य वृषुन कामवासिनः ॥
 गच्छंस्तत्राधाय त्रीणै गन्धार्णानिर्मितम् । शैवागत्यकृतोन्मैःशिवः पादहराप्रयम् ॥
 तं दृष्ट्वा सुमतिं प्राह सर्वैर्न नयकोविदम् । शत्रुःसर्वोपमार्गं कर्मकर्तृणकोविदः ॥
 राज्ञोपाय ।

मन्त्रिन्कथय कथ्यायमाधम पुण्यदशानः । विनाशशत्रुश्रेष्ठ धर्मेतमम वृन्दतः ॥ १६ ॥
 शेष उवाच ।

इतिवाक्यं समाकर्ण्य सुमतिप्राह तं श्रुयम् । विशदस्मेरथा वाचा श्रायन्नात्ममाह्वयम्
 सुमतिख्याय ।

एनं दृष्ट्वा महाराज ! धूमपापा धर्मं शत्रु । मपिध्यामो मुनिश्रेष्ठं सर्वशास्त्रपरायणम्
 तस्मान्मत्स्या तमावृच्छ सर्वं ते कथयिष्यति । रघुनाथपदाम्भोजमकरन्दालिनीलुफः ॥
 नाप्राप्त्यारण्यकंष्यात्तं रघुनाथाश्मिसेचकम् । अत्युग्रनयसापूर्णं सर्वशास्त्रार्थकोविदम्
 इतिश्रुत्वा तु तदाययं धर्मार्थपरिवृद्धितम् । जगाम तमयोद्भृष्टं स्वल्पसेयकसंयुतः ॥
 हनूमान्बुफलो धीरःसुमतिर्मन्त्रिसत्तमः । लक्ष्मीनिधिःप्रनापाप्रयःसुधादुःसुमदस्तथा
 यतैःपरिवृतो राजा शत्रुघ्नःप्रापदाश्रमम् । नमस्कृतुं द्विजवरमारण्यकमुदारधीः ॥२३॥
 गत्वा तं तापसश्रेष्ठं नमस्कारमयाकरोत् । सर्वैस्त्नैःसहितो धीरैर्षिनयानतकन्धरैः ॥
 तान्दृष्ट्वा सन्तन्तासर्वाःशत्रुघ्नप्रमुखाःशत्रुपात्र ।

अर्घ्यपाद्यादिकं चक्रे फलमूलादिमिस्तदा ॥ २५ ॥

उवाच तान्दृष्ट्वात्सर्वान्मघन्तःशत्रु सङ्गताः । कथमत्र समायातास्तःसर्वे घदतानथाः ॥
 तच्छ्रुत्वा पाक्यमेतस्य मुनिवर्चस्य पाडय ॥ सुमतिःकथयामास चाक्यवाद्दिव्यक्षणः
 सुमतिदवाच ।

रघुवंशनृपस्यायमश्वो वै पाल्यतेऽखिलैः । यागं करिष्यन् धीरःसर्वसम्भारसम्भृतम् ॥
 तच्छ्रुत्वा घघनं तेषां जगाम मुनिसत्तमः । दन्तकान्त्याऽखिलं घोरे तमोनिर्वायन्निव
 आरण्यक उवाच ।

किं यागैर्षिधिःश्रेण्यैःसर्वसम्भारसम्भृतैः । स्वल्पपुण्यप्रदैनूनं क्षयिष्णुपददातुभिः ॥

मूढोलोको हरिं त्यक्त्वा करोत्यन्यसमर्चनम् । रघुवीरं रमानाथं स्थिरैर्भव्यपदप्र-
यो नरैः स्मृतमात्रोऽपि हरते पापपर्यन्तम् ।

तं मुक्तया क्लिश्यते मूढो यागयोग व्रतादिभिः ॥ ३२ ॥

अहो पश्यत मूढत्वं लोकानामतिवञ्चितम् । सुलभं रामभजनं मुक्त्वा दुर्लभमाचरेत्
सकामैर्योगिभिर्वापि चिन्त्यते कामवर्जितैः । अपवर्गप्रदं नृणां स्मृतमात्राखिलाद्य-
पुत्राऽहं तत्त्वचित्सापां क्लान्तिं सुखिचारयन् ।

अगमं बहुतीर्थानि तत्त्वं कोऽपि न मेऽदिशत् ॥ ३५ ॥

तदेकं हि महामाग्यात्प्राप्तं ये लोमशं मुनिम् ।

स्वर्गलोकात्समायातं तीर्थं यात्रा चिकीर्षया ॥ ३६ ॥

तमहं प्रणिपत्याद्य पर्यपृच्छं महामुनिम् । महायुवं महायोगिसंसेवितपदद्वया-
स्वामिन्मयाद्य मानुष्यं प्राप्तमद्भुतदुर्लभम् ।

संसारघोरजलधिं किं कर्तव्यं तीर्थपुंजा ॥ ३८ ॥

धिचार्यं कथयत्वं तद्दुपतं दानं जपोमखः । देवो वा चिद्यते यो वै संसृत्यम्भोधितार-
यञ्जात्वा संसृतिं घोरां तरामि त्वत्कृपाब्धितः ।

तन्मे कथय योगेश ! सर्वशास्त्रार्थपारण ! ॥ ४० ॥

इति महाकथ्यमाकर्ण्य जगाद् मुनिसत्तमः । शृणुष्वैकमना विप्र ! धृद्वया परयायुत-
सन्ति दानानि तीर्थानि व्रतानि नियमायमाः ।

योगा यज्ञास्तथाऽनेके धर्मेस्ते स्वर्गदायकाः ॥ ४२ ॥

परंशुहं प्रवक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशनम् । तच्छृणुष्व महामागं संसाराम्भोधितार-
नास्तिकाय न घक्तव्यं न चाऽध्रञ्जालये पुनः । निन्दकाय शठायापि न देयं भक्तिवै-
रामभक्ताय शान्ताय कामक्रोधयियोगिने । घक्तव्यं सर्वदुःखस्य नाशकारकमुत्तमा-
रामान्नास्ति परो देवो रामान्नास्ति परं व्रतम् ।

न हि रामात्परोयोगो न हि रामात्परोमखः ॥ ४६ ॥

तं स्मृत्या धैर्यं जप्त्वा च पूजयित्वा नटपत्नम् ।

प्राप्नोति परमामृद्धिमैहिकामुष्मिकीं तथा ॥ ४७ ॥

संस्मृतो मनसाध्यातः सर्वकामफलप्रदः ।

ददाति परमां भक्तिं संसाराभमोघितारिणीम् ॥ ४८ ॥

श्वपाकोऽपि हि संस्मृत्य रामंयाति परां गतिम् ।

ये वेदशास्त्रनिरतास्त्वाद्दृशास्तत्र किं पुनः ॥ ४९ ॥

सर्वेषां वेदशास्त्राणां रहस्यं ते प्रकाशितम् ।

समाचर तथा त्वं वै यथा स्यात्ते मनीषितम् ॥ ५० ॥

एको देवो रामचन्द्रो ब्रतमेकं तदर्चनम् ।

मन्त्रोऽप्येकश्च तन्नाम शास्त्रं तद्ध्येव तत्स्तुतिः ॥ ५१ ॥

तस्मात्सर्वात्मना रामचन्द्रं भज मनोहरम् ।

यथा गोप्पदघत्तुच्छो भवेत्संसारसागरः ॥ ५२ ॥

श्रुत्वाऽहं तु मुनेर्वाक्यं पुनःप्रश्नमकारिषम् । कथं वा ध्यायते देवःकथं वा पूज

कथयस्व महाबुद्धे ! सर्वज्ञ ! मम चिस्तरात् ।

यज्ज्ञात्वाऽहं हृतार्थः स्यां त्रिलोक्यां मुनिसत्तम ! ॥ ५३ ॥

एतच्छ्रुत्वा तु महाबक्यं विचार्य स तु लोमशः ।

कथयामास मे सर्वं रामध्यानपुरःसरम् ॥ ५५ ॥

शृणु पिप्रेन्द्र पश्यामि यत्पृष्टं तु त्वयाऽनघ । यथा तुष्येद्रमानाथः संसारज्ज्य

अपोध्यानगरे रम्ये चित्रमण्डपशोभिते । ध्यायेत्कल्पतरुमूले सर्वकामसमृ

मदायरकातस्यर्जनीतरुलादिशोभितम् । सिंहासनं वित्तहरं कान्त्या तामिन्द्रगाम

तस्योपरि समासीनं रघुराजं मनोरमम् । दूषांदलश्यामतनुं देवदेवंद्रपूजितम् ॥

राकायो पूर्णशीतांगुक्तान्निधिगारि चित्रजम् ।

अष्टमी चन्द्रशकलसममालाधिधारिणम् ॥ ६० ॥

नीलनुग्धत्वोमालाङ्कितमणिरञ्जितम् । मकराकारसौन्दर्यकुण्डलान्यां विरा

विदुमप्युपिसन्कान्तिदृष्टद्विराजितम् । तारापन्निकराकारद्विजरात्रिपुरासोनि

जपापुण्या भयामाख्या जिह्वया शोभिताननम् ।
 यस्यां वसन्ति निगमा ऋगाद्याः शास्त्रसंयुताः ॥ ६१ ॥
 काम्युकान्तिघरप्रीया शोभया समरङ्कृतम् ।
 सिंहचदुच्चकी रफन्धो मांसली बिम्बं हरम् ॥ ६४ ॥
 बाहूदधानं दीर्घाङ्गी केगूरकटकाङ्कितौ । मुद्रिकादीरशोभामिभूर्वितौ जानुलम्बितौ ॥
 वक्षोदधानं विपुलं लक्ष्मीवासनेन शोभितम् । श्रोत्रेत्सादि विचित्राद्वैरङ्कितं सुमनोहरम्
 महोदरं महानामिं शुभकट्या विराजितम् ।
 काञ्च्या वै मणिमन्या च विशेरेण धियान्वितम् ॥ ६७ ॥
 उरुभ्यां विमलाभ्यां वै जानुभ्यां शोभितं धिया ।
 चरणाभ्यां घञ्जरेखा यवाङ्कुशसुरेण वा ॥ ६८ ॥
 युताभ्यां योगिध्येयाभ्यां कोमलाभ्यां विराजितम् ।
 ध्यात्वा स्मृत्या च संसारसागरं त्वं तरिष्यसि ॥ ६९ ॥
 तमेव पूजयन्नित्यं चन्दनादिभिरिच्छया । प्राप्नोति परमासृष्टिमैत्रिकामुष्मिकीं पराम्
 त्यया पृष्टं महाराज ! रामस्य ध्यानमुत्तमम् । तत्ते कश्चित्तेतद्वै संसारजलधि तर ॥
 इति धीपात्रे महापुराणे पञ्चमे पातालवण्डे शेषयातस्यायनसम्वादे रामाश्वमेधे
 आरण्यकोपाख्यानं लोमशाख्यवक्त्रसंवादे नाम पञ्चत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

पट्टत्रिंशत्तमोऽध्यायः

आरण्यकेन लोमशमहर्षिप्रोक्तमयममेतरामचरित्रवर्णनम्

शेष उवाच

पतञ्जुत्या तु विप्रेन्द्रो लोमशाख्यवक्त्रं महम् । पुनःप्रपच्छ तमृषि सर्षभं योगिनांवरम्
 आरण्यक उपान ।
 मुनिधेठ ! परैरभ्ये पूष्यामि त्वां महामने । मुख्य ह्यवद्यायुक्ता भावन्ते शेषकेऽवित्यम्

कोऽसौ रामो महामाग ! यो निरत्यं ध्यायने त्वया ।

तस्य कानि चरित्राणि वदस्य त्वं द्विजर्षभ ! ॥ ३ ॥

किमर्थमवतीर्णांऽसौ कस्मान्मानुषतांगतः । तत्सर्वं कथयाशु त्वं मम मंशयनुत्तये ।
शेष उपाच ।

इतिवाक्यं समाकर्ण्य मुनेःपरमशोभनम् । लोमशः कथयामास रामचरित्रमद्भुतम् ॥
लोकान्निरयसंमप्राञ्ज्हात्या योगेश्वरोधरः । कीर्तिं प्रथयितुं लोके यथाघोरं तरिष्यति
एवं ज्ञात्वा दयापाधिपरमेशो मनोहरः । अवतारं चकारात्र चतुर्धा सश्रियान्वितः ॥
पुरा श्रेतायुगे प्राप्ते पूर्णांशो रघुनन्दनः । सूर्यवंशे समुत्पन्नो रामो राज्ञीवलोकनः ॥
सरामो लक्ष्मणसखःकाकपक्षधरो गुहा । तातस्य घननात्ता तु विश्वामित्रमनुव्रती ॥
यज्ञसंरक्षणार्थाय राज्ञादत्ता कुमारकी । दान्ता धनुर्धरी धीरो विश्वामित्रमनुव्रती ॥
पथि प्रव्रजतोस्तत्र ताटका नाम राक्षसी । सङ्गता च घने घोरे तयोर्वै विघ्नकारणात्
ऋषेरेनुज्ञया रामस्ताटकां यमयातनाम् । प्रावेशयद्भुवैर्द्विघ्नान्ध्यासेन राघवः ॥१२॥
यस्य पादतलस्पर्शाच्छिन्ना घासवयोगजा । बहल्या गौतमवधू पुनर्जाता म्वरूपिणी
विश्वामित्रस्य यज्ञे तु सुप्रवृत्ते रघूत्तमः । मारीचं च सुयाहुं च जघान परमेषुभिः ॥
ईश्वरस्य धनुर्भंगं जनकस्य गृहेस्थितम् । रामपञ्चदशेवर्षे पद्मार्पामथ मैथिलीम् ॥१५॥
उपयेमे विवाहेन रम्यां सीतामयोनिजाम् । कृतकृत्यस्तदा जातःसीतां सम्प्राप्य राघवः
ततो द्वादशवर्षाणि रैमे रामस्तयासह । सप्तविंशतिमेवर्षे यौवराज्यमकल्पयत् ॥१७॥
राजानमथ कैकेयी घट्टपमयाचत । तयोरेकेन रामस्तु ससीतःसहलक्ष्मणः ॥ १८ ॥
जटाधरप्रव्रजतुर्वर्षाणीह चतुर्दश । भरतस्तु द्वितीयेन यौवराज्याधिपोऽस्तु मे ॥१९॥

जानकी लक्ष्मणसखं रामं प्राञ्जाजयन्तृपः ।

त्रिरात्रमुदकाहारश्चतुर्थेऽह्नि फलाशनः ॥ २० ॥

पञ्चमे चित्रकूटे तु रामःस्थानमकल्पयत् । अथ त्रयोदशेवर्षे पञ्चवट्यां महामुने ॥२१॥
रामो विरूपयामास शूर्पणखां निशाचरीम् । घने विचरतस्तस्य जानक्यासहितस्य च
आगतो राक्षसस्तां तु हतुं पापविपाकतः । ततो माघासिताष्टम्यां मुहूर्ते वृन्दसंज्ञिते

राघवाभ्यां विनासीतां जहार दशकन्धरः । तेनैवं हियमाणा सा चकन्द कुररी यथा ।

रामरामेति मां रक्ष रक्ष मां रक्षसा हृताम् ।

यथा श्येनः क्षुधाकान्तः क्रन्दन्तीं घर्तिकां नयेत् ॥ २५ ॥

तथा कामचरं प्राप्नो रावणो जनकात्मजाम् । नयत्येवं जनकजां जटायुःपक्षिराट् तदा ।

युयुधे राक्षसेन्द्रेण स रावणहतोऽपतत् । मार्गशुक्लनक्षत्र्यां तु घसन्तीं रावणालये ।

सम्पातिर्दशमेमास आचर्यो घानरेषु ताम् । एकादश्यां महेन्द्राद्रे पुप्लुवे शतयोजन ।

हनूमान्निशि तस्यां तु लङ्कायां पर्यकालयत् । तद्वाग्निशेषे सीताया दर्शनं हि हनूमत् ।

द्वादश्यां शिशापावृक्षे हनूमान्पर्यवस्थितः ।

तस्यां निशायां जानक्यां विधासालापसंकथा ॥ ३० ॥

धक्षादिभिस्त्रयोदश्यां ततोमुद्धमवर्तत । ब्रह्मास्त्रेण चतुर्दश्यां घञ्जःशक्रजिता कपिः ।

चङ्गिना पुच्छयुक्तेन लङ्काया दहनं कृतम् ।

पूर्णिमायां महेन्द्राद्रौ पुनरागमनं कथे ! ॥ ३२ ॥

मार्गासितप्रतिपदःपञ्चमिः पथिवासरैः । पुनरागत्य पष्टेऽङ्घ्रि ध्वस्तं मधुषनं किल ।

सप्तम्यां प्रत्यभिज्ञानदानं सर्वनिवेदनम् । अष्टम्युत्तरफल्गुन्यां मुहूर्ते विजयामिधे ।

मर्त्यं प्राप्ते सहस्रांशीं प्रस्थानं राघवस्य च ।

रामः कृत्वा प्रतिज्ञां तु प्रयातो दक्षिणां दिशम् ॥ ३५ ॥

तीर्थाऽहं सागरमपि हनिष्ये राक्षसेश्वरम् ।

दक्षिणाशां प्रयातस्य सुप्रोषोऽप्यभवत्सखा ॥ ३६ ॥

वासरैः सप्तभिः सिन्धोः स्फन्धावारनिवेशनम् ।

पौषशुक्लप्रतिपदस्तूर्ताया यावदम्युधेः ॥ ३७ ॥

उपस्थानं ससैन्यस्य राघवस्य चभूष ह । विभीषणश्चतुर्थ्यां तु रामेण सह सङ्गतः ।

समुद्रतरणार्थाय पञ्चम्यां मन्त्र उच्यतः । प्रायोपवेशनं चक्रे रामो द्दिनचतुर्थ्यम् ।

समुद्रपरलामध्य सहायायप्रदर्शनम् । ततो दशम्याभारम्भस्त्रयोदश्यां समापनम् ।

चतुर्दश्यां सुषेलाद्रौ रामः सैन्यं न्यवेशयत् ।

पौर्णमास्याह्निनीयान्नं त्रिदिनेः सैन्यताम्नम् ॥ ४१ ॥

तीर्त्वा तोयनिधिं रामो घानरोवरसैन्यघान् । दरोधश्च पुरीं लङ्कां सीतायं सहलक्ष्मणः
तृतीयादि दशम्यन्तं निवेशञ्च दिनाष्टकम् । शुकसात्मनयोस्तत्र प्रामिरेकादशे दिने ॥

पौवासितास्यद्वादश्यां सैन्यसङ्ख्यानमेघ च ।

शार्दूलेन कपीन्द्राणां सहसा सैन्यवर्णनम् ॥ ४४ ॥

त्रयोदश्या अमावास्यां लङ्कायां दिवमैत्रिभिः ।

राषणः सैन्यसङ्ख्यानं रणोत्साहं तदाकरोन् ॥ ४५ ॥

प्रययात्तद्गदो दौत्यं माघशुक्लाद्यवासरे । सीतायाश्च ततोभर्तुर्मायामूर्जादिदर्शनम् ०

माघद्वितीयादि दिनेः सप्तमिषाद्यष्टमी । रक्षसां घानराणां च युद्धमासीच्च सङ्कुलम्
माघशुक्लनवम्यां तु रात्रचिन्द्रजिता रणे । रामलक्ष्मणयोर्नागपाशबन्धः कृतः किल ॥

आकुलेषु कपीशेषु निरस्तसाहेषु सर्वशः ।

नागपाशविमोक्षार्थं दशम्यां पयनोऽजपत् ॥ ४६ ॥

कर्णस्वरूपं रामस्य गरुडागमनं ततः । एकादश्यां च द्वादश्यां धूम्राक्षस्य वधः कृतः ।
त्रयोदश्यां तु तेनैव निहतः कम्पनो रणे । माघशुक्लचतुर्दश्यां यावत्कृष्णादिवासत्

त्रिदिनेन प्रहस्तस्य नीलेन विहितो वधः । माघकृष्णद्वितीयायाश्चतुर्थ्यन्तं त्रिमिदिने
रामेण तुमुले युद्धे रावणो द्रावितो रणात् । पञ्चम्या अष्टमीयावद्राघणेन प्रवोधितः ।

कुम्भकर्णस्तदा चक्रेऽभ्यवहारं चतुर्दिनम् ।

कुम्भकर्णो दिनेः पङ्मिर्नवम्यास्तु चतुर्दशीम् ॥ ५४ ॥

रामेण निहतो युद्धे बहुघानरभक्षकः । अमावास्यादिने शोकादवहारो बभूवह ॥ ५५ ॥
फाल्गुनादि प्रतिपद्श्चतुर्थ्यन्तं चतुर्दिनेः । विसतन्तुप्रभृतयो निहताः पञ्च राक्षसाः ॥

पञ्चम्याः सप्तमीयाद्यदतिकायवधस्तथा । अष्टम्या द्वादशीयावन्निहतौ दिनपञ्चकात् ॥
निकुम्भकुम्भादूर्ध्वं तु मकराक्षस्त्रिमिदिनेः ।

फाल्गुनासितद्वितीयायां दिने शक्रजिताजितम् ॥ ५८ ॥

तृतीयादिसप्तम्यन्तं दिनपञ्चकमेघ च । औपध्यानयनव्यप्रादवहारो बभूवह ॥ ५९ ॥

सतस्रयोदशीयाचदिनेः पञ्चमिरिन्द्रजित् । लक्ष्मणेन हतो युद्धे विष्णुपातयलपौरुषः ॥

चतुर्दश्यां दशग्रीवी दीक्षो प्रापावहारतः । अमावास्यादिने प्रायाद्युद्धाय दशकन्धरः ॥

चैत्रशुक्लप्रतिपदः पञ्चमीदिनपञ्चकैः । राघणे युद्धप्रमाने तु प्रचुरोरक्षसां घघः ॥ ६२ ॥

चैत्रपष्ठप्राष्टमी यावन्महापाध्वादिमारणम् ।

चैत्रशुक्लनवम्यां तु सौमित्रेः शक्तिमेदनम् ॥ ६३ ॥

कोपाधिष्टेन रामेण द्वावितीदशकन्धरः । द्रोणाद्रिराञ्जनेयेन लक्ष्मणार्थमुपाहृतः ॥ ६४ ॥

दशम्यामवहारोऽभूद्द्राक्षी युद्धे तु रक्षस्ताम् । एकादश्यां तु रामाय रथं मातलितारधिः

प्रेरितो चासवेनाजावर्षयामास भक्तितः । कोपवानथ द्वादश्या यावत्कृष्णचतुर्दशी ॥

अष्टादशदिने रामो राघणं द्वैरथेऽवधीत् । सङ्ग्रामेतुमुत्ते जाते रामो जयमवाप्तवान् ॥

माघशुक्लद्वितीयापाध्वैत्रकृष्णचतुर्दशीम् ।

सप्ताशीतिदिनेष्वेव मध्यं पञ्चदशाहकम् ॥ ६८ ॥

युद्धावहारः सङ्ग्रामो द्वासप्ततिदिनान्यभूत् ।

संस्कारो रावणादीनामभावस्यादिनेऽभवत् ॥ ६९ ॥

वैशाखादितियो राम उपास रणभूमिषु । अभिषिक्तो द्वितीयायां लङ्काराज्ये विमिषणः

सीताशुद्धिस्तृतीयायां देवेभ्यो वरलम्भनम् ।

हत्याऽचिरेण लङ्केशं लक्ष्मणाप्रज पच सः ॥ ७१ ॥

गृहीत्या जानकीं पुण्यां दुःखितां राक्षसेन तु ।

आदाय परया प्रीत्या जानकीं सन्ववर्तत ॥ ७२ ॥

वैशाखरूप चतुर्थ्यां तु रामः पुष्पकमाधितः ।

विहायसा निवृत्तस्तु भूयोऽयोध्यां पुरीं प्रति ॥ ७३ ॥

पूर्णे चतुर्दशे वर्षे पञ्चम्यां माघवस्यतु । भरद्वाजाधमे रामः स्वगणाः समुपाविशत् ॥

मन्दिप्रामे तु षष्ठ्यां स भरतेन समागतः । सप्तम्यामभिषिक्तोऽस्तावयोध्यायां रघूदहः ॥

दशैकाधिकमासांस्तु चतुर्दशाहानिमैधिली । उपास रामरहिता राघणस्य निघेराणे ॥

द्विचत्वारिंशके वर्षे रामो राज्यमकारयत् ।

सीतायाश्च त्रयस्त्रिंशद्वत्सराश्च तदाऽभवन् ॥ ३३ ॥

न घृतुर्दशवर्षान्ते प्रविश्य न पुर्वी प्रभुः । अयोध्यां मुदिनो रामो हृत्वा रावणमाहं
प्रातुमिः सहितस्तत्र रामो रात्र्यपमाफरोत् । रात्र्यं प्रकुर्यतस्तस्य पुरोधा वदन्तव

अगन्त्यः कुम्भसम्भूतिस्तमागन्ता रघोःपतिम् ।

तडावयाद्रघुनापोऽसौ करिष्यति हयवन्तुम् ॥ ८० ॥

तभ्यागमिष्यति हयो ह्याश्रमे तथ सुमत ! ।

तस्य योधाः प्रमुदिता भायाम्बन्ति तवाश्रमम् ॥ ८१ ॥

तेषामप्रे रामकथाः करिष्यसि मनोहरः ।

तैः साकं त्वमयोध्यायो गन्तासि वै द्विजर्षभ ! ॥ ८२ ॥

दृष्ट्वा राममयोध्यायां पद्मपत्रनिमेषणम् । तन्श्रुणाद्देव संसारघाधिनिस्तारयान्मव

इत्युक्त्वा मां मुनिवरो लोमशः सर्वबुद्धिमान् ।

उवाच ते किं प्रष्टव्यं तदाहमवदं हितम् ॥ ८४ ॥

ज्ञातं त्वत्कृपया सर्वं रामचारित्रमद्भुतम् ।

त्वत्प्रसादादेषाप्स्येऽहं रामस्य चरणाम्बुजम् ॥ ८५ ॥

यथा नमस्कृतः पश्चाज्जगान स मुनीश्वरः । तत्प्रसादान्मयाऽवाप्तं रामस्य चरणान्बुजम्
सोऽहं स्मरामि रामस्य चरणाचन्वहं मुहुः । गायामि तस्य चरितं मुहुर्मुहुस्तन्द्रितः ॥

पाचयामि जनानन्यान्गानेन स्वान्तहारिणा ।

हृष्यामि तन्मुनेर्वाक्यं स्मारं स्मारं तदीक्षया ॥ ८८ ॥

धन्योऽहं हृतहृद्योऽहं सभाग्योऽहं महीतले । रामचन्द्रपदाम्बोजद्विदृष्ट्वा मे भविष्यति

तस्मात्सर्वात्मना रामो भजनीयो मनोहरः ।

धन्वनीयो हि सर्वेषां संसारार्घ्यतितीर्षया ॥ ९० ॥

तस्माद्युयं किमयं वै प्राप्ताः को वा नराधिपः ।

यानं करोति धर्मात्मा हयमेधं महाकतुम् ॥ ९१ ॥

तदस्यै कथयन्त्वत्र यान्तु वाहस्य पालने ।

स्मरन्तु रघुनाथङ्घ्रि स्मृत्या स्मृत्या पुनः पुनः ॥ ६२ ॥

इति वाक्यं समाकर्ण्य मुनेर्विस्मयमागताः । रघुनाथं स्मरन्तस्ते प्रोचुरारण्यकं मुनिम्
इति श्रीपाशे महापुराणे पञ्चमेपातालखण्डे शेषघातस्यायनसम्वादे रामाश्वमेधे
लोमशारण्यकसंवादे रामचरित्रकथनं नाम षट्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

सप्तत्रिंशत्तमोऽध्यायः

आरण्यकस्यायोध्यामागमनम् ।

शेष उवाच ।

ते पृथा मुनिघर्येण रामचारित्रमद्भुतम् । धन्यं समाग्यं मन्यानाः प्रोचुरात्मानमादरात्
जना ऊचुः ।

पवित्रिता वयं सर्वे दर्शनेन तयापुनः । यद्गामकथयाम्मान्ये पापवस्यधुना जतान् ॥२॥
शृणुष्व वचनं तर्धं भवान्प्रद्वारितसत्तम । त्वया पृथं यद्भस्मभ्यं सर्वे तत्कथयाम ये ॥
भगवस्त्ववाक्यवाञ्छीरामो विप्रदृष्टयापनुत्तये । यागं करोति मुमहान्सर्वसम्भारसम्भृतम्
पालयमानास्त्वं सर्वे त्वदाश्रममुवागताः । अश्वमेधेन सहिता विप्र ! तज्जानीहि महामने !

इति वाक्यं समाकर्ण्य मनोहारि रसावनम् ।

अत्यन्तदुर्गमार्थे प्राह्यणो राममन्त्रिमान् ॥ ६ ॥

अथ मे कलितो वृक्षो मनोरथधिवान्वितः ।

अथ मे जननी धन्या जाता मां सुपुत्रे तु या ॥ ७ ॥

अथ राज्यं मया प्राप्तं कण्टकेन विवर्जितम् ।

अथ कौशाः सुसम्पन्ना अथ देवा सुमोहिताः ॥ ८ ॥

अग्निदोषवर्जं त्वय प्राप्तं मे हविष्याहुतम् । यद्दृश्ये रामचन्द्रस्य वरणाभोरदोषुर्गम्य
यो नित्यं श्यापते श्यान्त भयोऽप्यायाः पतिः प्रभुः ।

सीतायाश्च प्रयस्त्रिशद्वत्सराश्च तदाऽमयन् ॥ ७३ ॥

स पतुर्दशवर्षान्ने प्रविश्य न पुरीं प्रभुः । भयोर्ध्यां मुद्रितो रामो हृत्वा रावणमाहं
स्रावुभिः सहितस्तत्र रामो रात्रयमथाकरोत् । रात्रयं प्रकुर्यंतस्तस्य पुरीया वदन्त्या

अगन्त्यः कुम्भसम्भूतिस्तमागता रणोःपतिम् ।

तद्व्यापवाद्रघुनाथोऽसौ करिष्यति ह्यप्रतुम् ॥ ८० ॥

तस्यागमिष्यति ह्यो हाश्रमं तव सुप्रत ! ।

तस्य योधाः प्रमुदिता आयास्यन्ति तवाश्रमम् ॥ ८१ ॥

तेषामग्रे रामकथाः करिष्यसि मनोहराः ।

तैः साकं त्वमयोध्यायां गन्तासि वै द्विजर्षभ ! ॥ ८२ ॥

दृष्ट्वा राममयोध्यायां पशपत्रनिभेक्षणम् । तत्क्षणादेव संसारघाधिनिस्तारयान्त्व ॥

इत्युक्त्वा मां मुनिवरो लोमशः सर्वबुद्धिमान् ।

उघाच ते किं प्रष्टव्यं तदाहमवदं हितम् ॥ ८४ ॥

ज्ञातं त्वत्कृपया सर्वं रामचारित्रमद्भुतम् ।

त्वत्प्रसादाद्वाप्येऽहं रामस्य चरणाम्बुजम् ॥ ८५ ॥

यथा नमस्कृतः पश्चाज्जगाम स मुनीश्वरः । तत्प्रसादान्मयाऽवाप्तं रामस्य चरणार्चनम्

सोऽहं स्मरामि रामस्य चरणाघन्धं मुहुः । गायामि तस्य चरितं मुहुर्मुहुस्तन्द्रितः ॥

पाषयामि जनानन्यान्गानेन स्वान्तहारिणा ।

दृष्यामि तन्मुनेर्वाक्यं स्मारं स्मारं तदीक्षया ॥ ८८ ॥

धन्योऽहं हृतहृत्स्योऽहं सभाग्योऽहं महीतले । रामचन्द्रपदाम्भोजदिदृक्षा मे भविष्यति

तस्मात्सर्धात्मना रामो भजनीयो मनोहरः ।

पन्दनीयो हि सर्वेषां संसाराब्धितितीर्थया ॥ ९० ॥

किमर्थं वै प्राप्ताः फो घा नराधिपः ।

धर्मात्मा ह्यमेधं महाकतुम् ॥ ९१ ॥

यान्तु घाहस्य पालने ।

स्मरन्तु रघुनाथद्विं स्मृत्वा स्मृत्वा पुनः पुनः ॥ ६२ ॥

इति धाक्यं समाकर्ण्य मुनेर्विस्मयमागताः । रघुनाथं स्मरन्तस्ते प्रोचुरारण्यकं मुनिम्
इति श्रीपात्रे महापुराणे पञ्चमेपातालखण्डे शेषवात्स्यायनसम्वादे रामाश्वमेधे
लोमशारण्यकसंवादे रामचरित्रकथनं नाम षट्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

सप्तत्रिंशत्तमोऽध्यायः

आरण्यकस्यायोध्यामागमनम् ।

शेष उवाच ।

ते पृष्टा मुनिचर्येण रामचारित्रमद्भुतम् । धन्यं सभाग्यं मन्वानाः प्रोचुरात्मानमादरात्
जना ऊचुः ।

पवित्रिता वयं सर्वे दर्शनेन तद्याधुना । यद्भ्रामकथयास्मान्बै पावयस्यधुना जनान् ॥२॥
शृणुष्व वचनं तथ्यं भवान्ब्रह्मर्षिसत्तमः । तद्यथा पृष्टं यदस्मभ्यं सर्वं तत्कथयाम वी ॥
भगस्यवाक्याच्छ्रीरामो विप्रहृदयापनुत्तये । यागं करोति सुमहान्सर्वसम्भारसम्भृतम्
पालयमानास्नं सर्वे त्वदाश्रममुपागताः । अश्वेन सहिता विप्र ! तज्जानीहि महामते !

इति धाक्यं समाकर्ण्य मनोहारि रसायनम् ।

अत्यन्तहर्षमापेदे ग्राह्यणी रामभक्तिमान् ॥ ६ ॥

अद्य मे फलितो वृक्षो मनोरथधियान्वितः ।

अद्य मे जननी धन्या जाता मां सुपुत्रे तु या ॥ ७ ॥

अद्य राज्यं मया प्राप्तं कण्ठकेन विषङ्गितम् ।

अद्य कोशाः सुसङ्गन्ना अद्य देवा सुतोषिताः ॥ ८ ॥

अग्निहोत्रफलं त्वद्य प्राप्तं मे हविषाद्भुतम् । यद्दृश्ये रामचन्द्रस्य चरणाम्भोरहोर्युगम्
यो नित्यं ध्यायते स्यान्त अयोध्यायाः पतिः प्रभुः ।

स मे दृग्गोचरो नूनं मधिःशति मनोहरः ॥ १० ॥

हनूमान्मां समालिङ्ग्य प्रश्रयते कुरालं मम ।

भक्तिं मे महतीं दृष्ट्वा तोंयं प्राप्स्यति सत्तमः ॥ ११ ॥

इति धाक्यं समाकर्ण्य हनूमान्कपिसत्तमः । अत्राह पाद्मयुगलं मुनेरारण्यकस्य हि ।
त्वामिन्हनूमाग्निप्रर्वे नेवकोऽहं पुरः स्थितः । जानीहि रामदासस्य रेणुकल्पं मुनीश्वर
इत्युक्तयति तस्मिन्नेव मुनिः परमहर्षितः । भालिलिङ्ग हनूमन्तं राममतवा सुतोमित्त
उभौ प्रेमविनिर्भिन्नाद्युमायपि सुधाप्लुतौ । स्थगितौ चित्रलिङ्गिताविष तत्र यभूयतु
उपविष्टौ कथास्तत्र चकतुः सुमनोहराः । रघुनाथपद्मभोऽर्प्रीतिनिर्मत्मानसौ ॥१६॥
हनूमांस्तमुवाचेदं वचो धिविधशोभनम् । आरण्यकं मुनिवरं रामाङ्घ्रिध्याननिर्भृतम्
स्वामिन्नयं दशरथकुलहीराङ्कुरो महान् । रामन्नाता महाधूरः शत्रुघ्नः प्रणमत्यसौ ॥
लवणो येन निहतः सर्वलोकमयङ्कुरः । हृताश्च सुखिनः सर्वे मुनयः सुतपोधनाः ॥१६॥
एष पुष्कलनामा त्वां नमत्युद्धटसेवितः । येनाधुना महावीरा जिताः समरमण्डले ॥
जानीहीनं बहुगुणं रामामात्यं महाबलम् । प्राणप्रियं रघुपतेः सर्वत्र धर्मकोविदम् ॥
सुबाहुरयमत्युग्रो वैरिवंशदधानलः । रामपादाब्जरोलम्यो नमति त्वां महायशः ॥

सुमदोऽप्येव पार्श्वत्या दत्तरामाङ्घ्रिसेवया ।

प्राप्तोऽधुनाऽसौ संसारवार्धिनिस्तरणं महत् ॥ २३ ॥

सत्यवानयमश्वं यः प्राप्तमाधृत्य सेवकात् ।

राज्यं निवेद्यामास स त्वां प्रणमति क्षितौ ॥ २४ ॥

इति धाक्यं समाकर्ण्य समालिङ्ग्य समादरात् ।

चकारारण्यक ऋषिः स्वागतं फलकादिना ॥ २५ ॥

ते दृष्टास्तत्र घसति चकुर्मुनिवराश्रमे । प्रातर्नित्यक्रियां कृत्वा रैधायां ते महोद्यमाः ॥
नरयानमघारोप्य सेवकेः सहितं मुनिम् । शत्रुघ्नः प्रापयामासायोध्यां रामकृतालयम्
स दूरान्नगरीं दृष्ट्वा सूर्यवंशकृपोयिताम् । पदातिरूपद्वेगाद्रघुनाथदिङ्क्षया ॥ २८ ॥
सम्प्राप्य नगरीं रम्यामयोध्यां जनशोभिताम् । मनोरथसहस्रेण संहृदो रामदर्शने ॥

दर्शो तत्र सरयूतीरे मण्डपशोभिते । रामं दूर्वादलश्यामं कञ्जकान्तिविलोचनम् ॥ ३० ॥
मृगशृङ्गं कर्तुं रम्यं धारयन्तं श्रियान्वितम् । ऋषिवृन्दैर्व्यासमुष्यैर्वृतं शूरेःसुसेवितम्
भारतेन सुमित्रायास्तनूजेन परीवृतम् । ददत्तं शीनसङ्घेभ्यो दानानि प्रार्थितानि तम् ॥

विलोक्यारण्यकाख्योऽसौ कृतार्थ इत्यमन्यत ।

मल्लोचने पद्मदलसमाने रामलोकके ॥ ३३ ॥

अथ मे सर्वशास्त्रस्य ज्ञातृत्वं बहुसार्थकम् ।

येन श्रीराममाहाय प्राप्तोऽयोध्यापुरीमिमाम् ॥ ३४ ॥

इत्येवमादिवचनानि बहूनि हृष्टो रामाङ्घ्रिदर्शनसुहृर्षितागात्रशोमी ।

प्रायाद्रमेश्वरसमीपमगम्यमन्यैर्योगेश्वरैरपि विचारपरैः सुदूरम् ॥ ३५ ॥

पन्थोऽहमद्य रामस्य चरणावक्षिणोचरी । करिष्यामि वचो रम्यं घदध्राममवेक्षयन् ॥

रामोऽपि घाडवश्रेष्ठं ज्वलन्तं स्वेन तेजसा । सपोमूर्तिशरं धीश्य प्रत्युत्थानमथाकरोत्

रामवन्दस्तस्य पादौ सुचिरं नतवान्महान् । ब्रह्मण्यदेष ! पावित्र्यं कृतमद्यतनोर्मम ॥

इति वाक्यं घदंस्तस्य पादयोः पतितः प्रभुः ।

सुरानुरनमन्मीलिमणिनीराजिताङ्घ्रिकः ॥ ३६ ॥

प्रणतं तं नृपश्रेष्ठं घाडवेन्द्रो महातपाः । गृहीत्वा भुजयोर्मध्यमालिलिङ्गं त्रिधं प्रभुम् ॥

कौसल्यातनयस्तं घा उच्चैर्मेणिमयासने । संस्थाप्य च पदोयुग्मं जलेनाशालयत्प्रभुः

पादापनेजनोद् तु मस्तकेऽधाद्धरिः स्वयम् ।

पवित्रितोऽद्य सगणः सकुटुम्ब रति प्रुघ्न ॥ ४२ ॥

चन्दनेन विलिप्याथ गां च प्रादात्पयम्पिनीम् । उपाय च एवोरम्यं देवदेवेन्द्रसेवितः

स्यामिन्मस्यो मया घाजिमेधसंज्ञः क्रियेत ह ।

सोऽयं त्यच्चरणापाताद्घ पूर्णो भविष्यति ॥ ४४ ॥

अथ मे ब्रह्महत्यात्थपापहानि करिष्यति । अभ्यमेधः क्रतुपुंश्चरणेन पवित्रितः ॥ ४५ ॥

इति वाक्यं प्रुपाणं तं राजराजेन्द्रसेवितम् । आरण्यक उपाचेद् दसन्माध्यागिरामुनिः

स्वामिस्तद्य तु युक्तं हि वचो ब्रह्मण्य ! भूमिप ! ।

त्यन्मूर्खयो महाराज प्राप्स्यतां धेनुपागाः ॥ ४७ ॥

त्यं यदा प्राप्स्यतां शुभं कर्म करिष्यसि । ततोऽन्विता मृषा विप्रं पूजयिष्यन्तिभूमिं
त्वयोक्तं यन्महाराज ! विप्रदत्त्यापनुत्तये । यार्गं करोमि विमलं तच्च हास्यकरं च
त्वन्नामस्मणान्मूढः सार्धशास्त्रयियजितः । सार्धपापाभियमुत्सीर्य स गच्छेत्परं
सर्धधेदिहासानां साराधोऽयमितिस्युत्तम् । यद्रामनामस्मरणं कियते वा
सायद्गर्जन्ति पापानि ब्रह्मदत्वासमानि च । न यापत्प्रोच्यते नाम राम-
त्यन्नामगर्जनं श्रुत्या महापातककुञ्जगः । पन्थायन्ते महाराज कुत्र-
तस्मात्तव कथं हत्या महापुण्यदर्शनं । राम त्वत्सुकथां श्रुत्या पू-
मया पूर्वं हृतयुगे गङ्गायास्तोरघासिनाम् । श्रुतीणां मुच्यते धाक्यं श्रुतमंत ३

तापत्पापभियः पुंसां फातराणां सुपापिनाम् ।

याचन्त घृते धावां रामनाम मनोहरम् ॥ ५६ ॥

तस्माद्भ्योऽहमधुना ममसंसृतिनाशनम् । साम्प्रतं सुलभं रामचन्द्रत्वदर्शनादभूत्
इत्युक्तवन्तं समुनिं पूजयामास तत्र वै । सर्वे मुनिजनाः साधुसाधुवाक्यमिति श्रुत्वा

शेष उवाच ।

अत्याश्चर्यमभूत्तत्र तन्मे निगदतः शृणु । वात्स्यायन मुनिश्चेष्ट रामभक्तिपरायण !

रामं दृष्ट्वा महाराजं यादृशं ध्यानगोचरम् । अत्यन्तं हर्षमापन्नो जगाद स मुनीश्वरत्

मुनीश्वराः संशृणुत मद्वाक्यं सुमनोहरम् ।

मादृशः को न भूलोके भविष्यति सुभाग्यवान् ॥ ६१ ॥

नास्ति मत्सदृशः कोऽपि न जातो न भविष्यति ।

यद्रामभद्रो मां नत्वा स्यागतं परिपृष्टवान् ॥ ६२ ॥

यत्पादपङ्कजरजः श्रुतिमृग्यं सदैव हि । सोऽथ मत्पादयोः पाथः पीत्वा पूतममन्यत्

एवं प्रयदतस्तरुय ब्रह्मस्फोटोऽभवत्तदा । निर्गतं तद्भवं तेजो विधेश रघुनायके ॥ ६४ ॥

सर्वलोकानां सख्युत्तीरमण्डपे । सायुज्यमुक्तिं सम्राप दुर्धर्मा योषिभिर्जितैः ।

। पुष्पवृष्टिः पपातामे पश्यतां विप्रमद्भुक्त

मुनयोऽप्येतदीक्षित्वा प्रशंसन्तो मुनीश्वरम् । कृतार्थोऽयं मुनिश्रेष्ठो यद्रामवपुषीक्षितः
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषघातस्यायनसंवादे रामश्वमेधे
आरण्यकमुनेर्विष्णुलोकगमनं नाम सप्तत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३७ ॥

अष्टत्रिंशत्तमोऽध्यायः

नर्मदाहृदेऽश्वस्य निमज्जनम् ।

व्यास उवाच ।

एतदाख्यानकं श्रुत्वा घातस्यायन उदारधीः । परमं हर्ममापेदे जगाद च फणीश्वरम् ॥
घातस्यायन उवाच ।

कथां संशृण्वते मह्यं तृप्तिर्नास्ति फणीश्वर ! । श्युनाथस्य भक्तार्तिहारिकीर्तिकरस्य वै
धन्य आरण्यको नाम मुनिर्वेदधरः परः । श्युनाथं समालोक्य देहं तस्याज नश्वरम् ॥
ततो राशो ह्यः कुत्रः गतः केन नियन्त्रितः । कथं तत्र रमानाथकीर्तिर्जाता फणीश्वर !

सर्वं कथय मे तथ्यं सर्वज्ञोऽस्ति यतो भवान् ।

धराधरवपुर्धारी साक्षात्तस्य स्वरूपधृत् ॥ ५ ॥

व्यास उवाच ।

इति वाक्यं समाकर्ण्य प्रहृष्टेनान्तरात्मना । उवाच रामचारित्रं तत्तद्वगुणकथोदयम् ॥
शेष उवाच ।

साधु पृच्छसि विप्रर्वेश्युनाथगुणान्मुहुः । श्रुतानश्रुतवत्कृत्वा तेषु लोलुपतां दधन् ॥
ततो निरगमद्बाहः सैनिकैर्यद्बुभुवुर्बतः । रेषातीरे मनोज्ञे तु मुनिवृन्दमिपेक्षिते ॥ ८ ॥

सेनाचरास्ततः सर्वे यत्र वाहस्ततस्ततः । प्रसर्पन्ति गिरीश्वन्तस्तन्मार्गं रणकोविदाः ॥

पार्जा गतोऽथरेषाया हृदेऽगाधजलान्धिते । भाले स्पर्णमवं पत्रं धार्यन्पूजिताङ्गकः ॥

ततो जले ममजासौ रामचन्द्रहयो परः । तदा सर्वे महाशूरास्तत्र विस्मयमागताः ॥

तेः परम्परमेयोने कर्षं हयसमागमः । कोऽत्रगता जले घाहमानेनुं तं म
इति यावत्समुद्दिष्टा मन्त्रयन्ते परम्परम् । तापहीनशनेः सार्धमाजगाम रथे
तान्सर्वाग्निमगम्यकान्स दृष्ट्वा शत्रुघ्नमंत्रितः । पप्रच्छमेघगम्भीरघान्ना धीर

किं मिथसं गिरिलैरथ युग्मामिः सहुशो जले ।

कुत्राभ्यो रघुनाथस्य स्वर्णपत्रेण शोभितः ॥ १५ ॥

जले किं विनिमग्नोऽसौ हतो वा केन मानिना ।

तन्मे कथयत क्षिप्रं कथं यूयं विमोहिताः ॥ १६ ॥

इति पापयं समाकर्ण्य राक्षो रघुवरस्य हि ।

कथयामासुस्ते सर्वं धीराः शूरशिरोमणिम् ॥ १७ ॥

जना ऊचुः ।

स्वामिन्वयं न जानीमो मुहूर्तमभवज्जले । निममज्ज ततो नायाद्वयस्तव म
त्यमेव तत्र गत्वैमं घाहमानव वेगतः । अस्मामिस्तत्र गन्तव्यं त्वया सार्धं म

शेष उवाच ।

इति श्रुत्वा घचस्तेषां सैनिकानां रघूद्वहः । खेदं प्राप जनान्पश्यञ्जलसन्तरणो

उवाच मन्त्रिमुख्यं स किं कर्तव्यमतः परम् ।

कथं वाहस्य सम्प्राप्तिर्नविष्यति घदस्य तन् ॥२१॥

के तत्र शूराः संयोज्या जलेऽन्वेपयितुं हयम् । कोवाऽऽनयिष्यते घाहं केतोपा

इति राक्षो वचः श्रुत्वा सुमतिर्मन्त्रिसत्तमः । उवाच समये योग्यं शत्रुघ्नं हर्षय

सुमतिरुवाच ।

स्वामिन्तस्ति तव श्रीमञ्छक्तिरद्भुतकर्मणः । पातालगमने शक्तिर्जलमभ्यादिहस

अन्यच्च पुष्कलस्यापि शक्तिरस्ति महात्मनः । हनूमतोऽपिरामस्य पादसेवा

तस्माद्युयं त्रयो गत्या हयमानयत ध्रुवम् । यतो भवेद्वाहमेधो रघुनाथस्य धी

शेष उवाच ।

इति पापयं समाश्रुत्य शत्रुघ्नः परधीरहा । स्वयं विवेश तोयान्तर्हनुमत्पुष्कलानि

यावज्जलं विवेशासौ तावत्पुरमद्भृश्यत । अनेकोद्यानशोभाढ्यममेयं पुटभेदनम् ॥ २८ ॥
तत्र माणिक्यरचिते स्तम्भे स्वर्णमये हयम् । वद्धं ददर्श रामस्य स्वर्णपत्रसुमोमितम्

खियस्तत्र मनोहारि रूपधारिण्य उक्तमाः ।

सेवन्ते सुन्दरीमेकां पर्यङ्के सुखमास्थिताम् ॥ ३० ॥

तान्दृष्ट्वा ताः स्त्रियः सर्वाः प्राबोचन्स्थामिनीं प्रति ।

पतेऽल्यवर्षमवयसो मांसपुष्टकलेवराः ॥ ३१ ॥

मविष्यन्ति तव श्रेष्ठमाहारम्य फलं महन् । पतेषां शोणितं स्पृष्टु पुदपाणां गतायुषाम्
पतद्भवः समाकर्ण्य सेविकानां वराहूना । जहास किञ्चिद्भदनं नर्नयन्ती भुषाऽनघा ॥

तावत्त्रयस्ते सम्प्राप्ताः सन्नाहृथीविशोमिताः ।

शिरस्त्राणानि दधतः शौर्यवीर्यसमन्विताः ॥ ३४ ॥

तान्दृष्ट्वा महिलास्तत्र सौन्दर्यध्रीसमन्विताः ।

मोचुस्ते विस्मयं विप्र ! किमिदं दृश्यते महत् ॥ ३५ ॥

नमश्चक्रुर्महात्मानः सर्वे देवयवहूनाः । किरीटमणिचियोतजोतिताङ्घ्रियुगास्ततः ॥

सा तान्पप्रच्छ पुरुषान्सर्वधेष्टां तु मामिनी । के घूमत्र सम्प्राप्ताः कथं चापवरा नराः

मत्स्थलं सर्वदेयातामगम्यं मोहनं महन् । अत्र प्राप्तस्य तु क्वापि निवृत्तिर्न भवत्युत ॥

अथोऽयं कस्य राशो ये कथं चागरयीजितः । स्वर्णपत्रेण शोभाढ्यः कथयन्तु ममाग्रतः

इति तस्या वचः ध्रुत्वा मोहनाचारसंयुतम् । हनुमतांस्तां प्रत्युपाच गतर्भाः प्रहसन्निप

ययं ये किट्टरा रात्रश्रैलोकस्य शिवाग्नेः । त्रिलोकीयं प्रणमते सर्वदेवशिरोमणिम्

रामभद्रस्य जानीदि हयमेषप्रवर्तिनुः । प्रमुञ्च बाहमन्मार्कं कथं पद्मे वराहूने ! ॥४२॥

ययं सर्वास्त्रहूनाः सयशास्त्रास्त्रकोविदाः ।

मविष्यामो बलाद्दाहं दृष्ट्वा तत्रप्रतिरोचकान् ॥ ४३ ॥

इति वाचयं समाकर्ण्य गूढरूपेण वराहूना ।

विवरण्या प्रत्युपाच हसन्ती वाचयकोविदा ॥ ४४ ॥

अपानीतमिदं दाहं न को मोचयेत्तुं रामः । यथायुनेन निशिनैर्बाणकोटिमिरच्छिप्येः

परं रामस्य पादप्रजसंघर्षकी कर्मकारिणी । न प्रहीष्यामि तज्जातं शत्रुराजस्य घोरतः
महानपिनयो जातो मम नेत्राः सुपाजिनः । क्षमताद्रामगन्धर्वस्मच्छरणो भक्तवत्सलः
यूयं क्षिप्रस्तन्पुण्या ह्ययं तभ्य रक्षितुः । याचञ्चं धरमश्राप्यं देवानामपि सत्तमाः ॥

यथा मेऽमी धमन्युप्रं क्षमेत पुरतोत्तमः ।

प्रांढां त्यक्तपाऽतिलां गूर्यं वृणुष्यं परमुत्तमम् ॥ ४६ ॥

तस्या घ्नः परं श्रुत्वा हनूमाप्रिजगाद् ताम् । रघुनाथप्रसादेन सयंमस्माकमूर्जितम् ॥

तथापि याचे धरमेकमुत्तमं विधेहि तन्मे मनसः समीहितम् ॥

भवे भवे नो रघुनाथकः पतिर्वयं च तत्कर्मकराश्च किट्टराः ॥ ५१ ॥

एतद्दहनमाकर्ण्य गृधरास्य तदाऽङ्गना । उवाच धाक्यं मधुरं प्रहस्य शुणवृजितम् ॥५३॥

भवद्भिः प्रार्थितं यद्वै दुर्लभं सर्वदेवतैः । तद्रूपिष्यत्यसन्देहः सेवकान्स्त्रयोः पतेः ॥

तथापि धरमेकं वै दास्यामि श्रुतहोत्रना । रघुनाथस्य तुष्टयर्थं तदृतं मे भवेद्वचः ॥५३॥

अग्रे धीरमणिभूषो महावीरसमन्वितः । प्रहीष्यति भयद्वाहं शिवेन परिरक्षितः ॥५५॥

सज्जयार्थं महास्त्रं मे गृहीत सुमहाबलाः । द्वैरथे स तु योद्धव्यः शत्रुघ्नेन त्वया महान्

इदमस्त्रं यदा त्वं तु क्षेपयिष्यसि सङ्गरे । अनेन पूतो रामस्य स्वरूपं क्षास्यते पुनः ॥

शात्वा तं वाजिनं दत्त्वा चरणे प्रपतिष्यति । तस्माद्गृहीध्वमस्त्रं सगममवैरि विदारणम्

तच्छ्रुत्वा रघुनाथस्य भ्राता जग्राह चास्त्रकम् ।

उद्धमुखः पवित्राङ्गो योगिग्या दत्तमद्भुतम् ॥ ५६ ॥

तत्राप्याणं(स्त्रं)महातेजा बभूव रिपुकर्शनः । दुष्टप्रथर्ष्योदुराराध्यो वैरिवारणसःसृष्टिः

तां नत्वा राघवश्रेष्ठः शत्रुघ्नो ह्यसत्तमम् । गृहीत्वाऽगाज्जलात्तस्माद्देवातीरं सुखोचितं

तं दृष्ट्वा सैनिकाः सर्वे प्रहृष्टाङ्गा मुदान्विताः ।

साधु साधु प्रशंसन्तः एप्रच्छुर्हयनिर्गमम् ॥ ६२ ॥

हनूमान्कथयामास ह्यस्यागमनं महत् । परप्राप्तिं च तेभ्यो वै तेऽपि श्रुत्वा मुर्धगताः

इति श्रीपादो महापुराणे पञ्चमं पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंवादे रामाभ्यमेवै

शत्रुघ्नस्य योगिनीदर्शनपूर्वकं जलमध्याद्वाह्यासिर्नामाष्टत्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ २८ ॥

एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः

अश्वस्य देवपुरम्प्रति गमनम् ।

शेष उवाच ।

निनदत्सु मृदङ्गेषु धीणानादेषु सर्वतः । मुक्तो वाहस्ततो देवपुरं देवयिनिर्मितम् ॥१॥

यत्र स्फाटिककुड्यानां रचनाभिर्गृहा नृणाम् ।

हसन्ति विन्ध्यं विमलं पर्वतं नागसेवितम् ॥ २ ॥

राजतानि गृहाण्यत्र दृश्यन्ते प्रकृतेरपि । विचित्रमणिसन्नद्धा नानामाणिक्यगोपुराः

पद्मिन्यो यत्र लोकानां गेहे गेहे मनोहराः । हरन्ति चित्तानि नृणां मुखपद्मकलेक्षिताः

पद्मरागमणिर्यत्र गेहे गेहे सुभूमिषु । वदः संलक्ष्यते विप्र ! तदोष्ठस्पर्धया नु किम् ॥

क्रीडाशैलाः प्रत्यगारं नीलरत्नचिनिर्मिताः ।

कुर्वन्ति शङ्कां मेघस्य मयूराणां कलापिनाम् ॥ ६ ॥

हंसा यत्र नृणां गेहे स्फाटिके सुनियन्त्रिताः ।

कुर्वन्ति मेघान्नो भीतिं मानसं न स्मरन्ति च ॥ ७ ॥

निरन्तरं शिवस्थाने ध्वस्तं चन्द्रिकया तमः ।

शुक्लकृष्णविभेदो न पश्योस्तत्र वै नृणाम् ॥ ८ ॥

तत्र धीरमणी राजा धार्मिकेष्वग्रणीर्महान् । राज्यं करोति विपुलंसर्वभोगसमन्वितम्

तस्य पुत्रो महाशूरो नास्त्रा रुक्माङ्गदो बली । यनिताभिर्गतो रम्यदेवाभिः क्रीडितुं वनम्

तासां मञ्जीरसंरायः कङ्कणानां रथस्तथा । मनोहरति कामस्य किमन्यस्य कथाऽत्र भोः

वनं जगाम सुमहत्सुपुष्पतगसंयुतम् । सदाशिघ्रतस्थानमृतुषट्कैर्विराजितम् ॥१२॥

वम्पका यत्र बहुशः पृष्ठकोरकशोभिताः । कुर्वन्तिकामिनांतत्रदृच्छयात्तिविलोकिताः

चूताः कलादिभिर्नग्रामञ्जरीकोटिसंयुताः । नागाः पुन्नागवृक्षाध्रशालास्तालास्तमालकाः

कोकिलानां समाराया यत्र च ध्रुतिगोचराः । सदा मधुपङ्कङ्कारगतनिद्राः सुमहिकाः

डिमानां समूहाश्च कर्णिकारैः समन्विताः । केतकी कानकी चण्डयूथरात्रिविराजिताः
 तस्मिन्वने प्रमदसंयुतनिभनृत्तिगायन्कलं मधुरपाण्डिर्हाय्योच्चैः ।
 उद्यत्कुचाभिरमितो घनिताभिरामाच्छोभानिघानवपुरुभिर्तमीर्घिंशः ॥
 काञ्चित्तं नृत्यविद्यामिस्तोपयन्ति मम शोभनम् ।
 काञ्चिद् गानकलामिश्च काञ्चिद्वायवतुरोचितैः ॥ १८ ॥
 मूसंज्ञाभिः पराः काञ्चित्तोपयामासुरन्मदाः । परिरम्भणचानुर्यैस्तं हृष्टं विदधुः स्त्रियः
 तामिः पुष्पोद्ययं वृत्रघा भूपयामास ताः स्त्रियः ।
 पाण्या कोमलया शंसमे मे कामवपुर्धरः ॥ २० ॥
 एवं प्रवृत्ते समये राजराजस्य धीमतः । प्रायात्तद्वनदेशं स हयः परशोभतः ॥ २१ ॥
 तं स्वर्णपत्ररचितैकललाटदेशं गङ्गासमं घुसृणुकुङ्कुमपिञ्जराङ्गम् ।
 गत्याऽसमं पवनवेगतिरस्करिण्या दृष्ट्वा स्त्रियः परमकोतुकधामदेहम् ॥
 ऊचुः पति कमलमध्यपिशङ्गवर्णास्ताम्राधरप्रतिभया हतविद्रुमामाः ।
 दन्तव्रजप्रमितहास्यसुशोभिवक्त्राः कामस्य याणनयनादिविमोहनामाः ॥
 स्त्रिय ऊचुः ।
 कान्त ! कोऽयं महानर्वा स्वर्णपत्रैकशोभितः ।
 कस्य वा भाति शोभाढ्यो गृहाण स्वयलादिमम् ॥ २४ ॥
 शेष उवाच ।
 तदुक्तं घञ् आकर्ष्य लीलाललितलोचनः । जग्राह हयमेकेन करपद्मेन लीलया ॥ २५ ॥
 घाञ्चयित्वा स्वर्णपत्रं स्पष्टवर्णसमन्वितम् । जहास महिलामध्ये जगादघञ्चनं पुनः ॥
 रक्ताङ्गद उवाच ।
 पृथिव्यां नास्ति मे पित्रा समः शौर्येण च ध्रियः ।
 तस्मिन्कथं विधत्ते स उत्सैकं रामभूमिपः ॥ २७ ॥
 प्रकुरते सदा रद्रः पिनाकधृत् । यं देवा दानवा यक्षा नमन्ति मणिमौलिभिः
 वी जनको मे महाथलः । यात्वेव घाजिशालायां यजन्तु मम वी मटाः

एकोनचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः] * शिवेन सह धीरमणेर्मन्त्रकरणम् * १५

इति वाक्यं समाकर्ण्य महिलास्ता मनोहराः । प्रहृष्टवदना जाताः कान्तं तु परिरेभि
गृहीत्वा च हयं पुत्रो राज्ञो धीरमणेर्महान् । पुरं पत्नीसमायुक्तो महोत्साहमर्चायिश्
मृदङ्गध्वनिषु प्रोच्चैराहतेषु समन्ततः । चन्दिभिः संस्तुतः प्रागात्स्वपितुर्मन्दिरं मा
तस्मै स कथयामास हयं नीतं रघोः पतेः ।

वाजिमेधाय निर्मुक्तं स्वच्छन्दगतिमद्भुतम् ॥ ३३ ॥

रक्षितं शत्रुयूदेन महाबलसमेतिता । तच्छ्रुत्वा चवनं तस्य नृपो धीरमणिर्महान् ॥३३॥
नातिप्रशंसयामास तत्कर्म सुमहामतिः । नीरघा पुनः समाधान्तं चौरभ्येव विचेष्टि
कथयामास जामात्रे शिवायाद्भुतकर्मणे । अधार्ङ्गनाधरायाङ्गभूषाय चन्द्रधारिणे ॥

तेन संमन्त्रयामास नृपो धीरमणिर्महान् ।

पुत्र ! सृष्टं महत्कर्म विनित्यं महानां मतः ॥३७॥

शिष्य उवाच ।

राजन्पुत्रेण भयतः कृतं कर्म महद्भुतम् । यो जहार महाबाहं रामचन्द्रस्य धीमत
अथ युजं महद्वाति सुरासुरविमोहनम् । शत्रुघ्नेन महीभर्त्रा धीरकोट्येकरक्षिण
मया यो धियते स्वान्ते जिह्वया प्रोच्यते दि वः ।

तस्य रामस्य यत्नाङ्गं जहार तथ पुत्रकः ॥ ४० ॥

परमत्र महार्ङ्गाभो भविष्यति रणाङ्गणे । यद्रामचरणाम्भोजं द्रक्ष्यामः स्वीयसेपि
अत्र यदनो महास्कार्यो ह्यस्य परिरक्षणे । नविष्यन्ति बलाद्बाहं मया रक्षितमप्य
तस्मादिमं महाराज ! राघवेन सह सन्नतः ।

वाजिने भोजनं दत्त्वा प्रेक्षास्याद्भियुगं ततः ॥ ४३ ॥

इति वाक्यं समाकर्ण्य शिष्यस्य स नृपोत्तमः । उवाच तं सुरेन्द्रादिपत्न्यपादाभ्युज्ज
धीरमणिरवाच ।

शक्तित्रयाणामयं धर्मो यत्प्रतापस्य रक्षणम् । तदर्त्तो ब्रह्मन्मुमुक्षुः बन्तुना हयमर्षि
तस्माद्दृश्यः स्वप्रतापो येन वेत्ताऽपि मानिता ।

वाच्यच्छक्यं कर्म ह्यस्या शरीरव्ययकारिणा ॥ ४६ ॥

। कृतं सुनेनेहं शूरीतोऽवः पुनर्यतः । कोपितं रामभूषालं समयाहं कुरु प्रभो ! ॥४१
 त्रेत्रयाणामिहं कर्म कर्तव्याहं भवेन्नहि । यत्कस्माद्दिशोः पादौ प्रणमेद्वयविह्वलः ॥
 पयो विहसन्त्येनं कातरोऽयं नृपाधमः । शुभ्रः प्राट्गवन्नीचो ननवान्मयविह्वलः ॥

तस्मान्मयान्यथायोग्यं योद्धष्ये समुपस्थिते ।

यद्विधेयं विचार्यैष कर्तव्यं भक्तरक्षणम् ॥ ५० ॥

शेष उवाच ।

ति धावयं समाकर्ष्य चन्द्रचूडोऽपदद्वयः । प्रहसन्मेघताम्रीखाण्या संमोहयन्मनः ॥

।दि देवाह्वयर्षिश्चशत्कोटयः समुपस्थिताः । तथापि त्वक्तः केनाद्यो गृह्यते मम रक्षितुः

।दि रामः समागत्य स्वात्मानं दर्शयिष्यति । तदाऽहं चरणी तस्य प्रणमामि सुकोमलो

स्वामिना न हि योद्धव्यं महानतय उच्यते ।

अन्ये धीरास्तुणप्रायाः किञ्चित्कर्तुं न वै क्षमाः ॥ ५४ ॥

तस्माद्युद्धयस्य राजेन्द्र ! रक्षके मयि सुस्थिते ।

को गृह्णाति यलाद्दाहं त्रिलोकी यदि सङ्गता ॥ ५५ ॥

एतद्वचः परं श्रुत्वा चन्द्रचूडस्य भूमिपः । जहर्ष मानसेऽत्यन्तं युद्धकर्मणि कौतुकी ॥

इति श्रीपाद्रे महापुराणे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंवादे रामाश्वमेधे

वीरमणिपुत्रेण हयप्रहणं नामैकोनचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३६ ॥

चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः

वीरमणिना सह युद्धाय शत्रुमस्य निश्चयः

शेष उवाच ।

सेनाधरास्तु रामस्य महाबलसमन्विताः । समागतास्तं पश्यन्तो हयं रामस्य भूपतेः

कासायध्वः केन नीतः कथं वा दृश्यते न सः

को गन्ता यमपुर्यां वै घाहं हत्वा सुमन्दीः ॥ २ ॥

बिलोकयन्तस्तन्मार्गं घाघत्सेनाचरा रथोः । ताघत्प्राप्तो महाराजो महासैन्यपरीवृतः
पप्रच्छ सेवकान्सर्धान्कुत्राश्वो मम साम्प्रतम् । नदृश्यते कथं घाहः स्वर्णपत्रसुशोभितः
इति तद्वचनं श्रुत्वा सेवकास्ते हयानुगाः । प्रोचुर्नाथ मनोवेगोवाहः केनापि कानने ॥

हृतो न लक्ष्यते तस्मादस्माभिर्भार्गकोविदैः ।

तदत्र यत्नः कर्तव्यो ह्यप्रार्तिं प्रति प्रभो ! ॥ ६ ॥

तेषां घवनमाकर्ण्य पप्रच्छ सुमतिं नृप ! शत्रुघ्नः शत्रुसंहारकारी मोहनरूपधृत् ॥ ७ ॥

शत्रुघ्न उवाच ।

कोऽत्र राजा निवसति कथं वाहस्य सहस्रमः । कियद्बलं भूमिपतेर्येन मेऽद्य हृतो ह्यः
सुमतिरुवाच ।

राजन्देवपुरं होतद्देवेनैव विनिमित्तम् । कैलासमिध दुर्गम्यं वैरिसङ्घैः सुसंहतैः ॥ ६ ॥

अस्मिन्धीरमणी राजा महाशूरः प्रपापवान् । राज्यं करोति धर्मेण शिवेन परिरक्षितः

योऽसौ प्रलयकारी स आस्ते भक्त्या वशीकृतः ।

चन्द्रचूडः स्वभक्तस्य पक्षपातं सृजन्सदा ॥ ११ ॥

तस्मादत्र महद्युद्धं शृङ्गीतश्चेद्भविष्यति । यत्ताः सन्तः प्रकुर्यन्तु रक्षणं फटकस्य हि ॥

एवं श्रुत्वा सशत्रुघ्नः सर्वभूपशिरोमणिः । सैन्यव्यूहं रचित्वाऽसौ तिष्ठतिस्म महायथाः

अथ तं सुखमासीनं मन्त्रयन्तं सुमन्त्रिणा । आजगाम स देवर्षियुद्धकौतुकसंयुतः ॥

तमागतं मुनिं दृष्ट्वा शत्रुघ्नस्तपसां निधिम् ।

अन्युत्थायासने स्थाप्य मधुपर्कमथार्पयत् ॥ १५ ॥

स्वागतेन च सन्तुष्टं नारदं मुनिसत्तमम् । उवाच प्रीणयन्वाचा धाक्ययाद्विशारदः

शत्रुघ्न उवाच ।

मदीयोऽश्वः कुत्र विद्यते कथयस्व महामने । न लक्ष्यते गतिस्तस्य सेवकैर्मम कोविदैः

शंस तं येन धा नीनं क्षत्रियेण च मानिना । कथमत्र ह्यप्रार्थिर्मधिष्यति तपोधन ! ॥

इति वाक्यं समाकर्ण्य शत्रुघ्नस्य स नारदः । उवाच धीणां रणयन्गायत्रामकथां मुहुः

नारद उवाच ।

पतद्देवपुरं राजन्भूपो धीरामणिर्महान् । तत्पुत्रेण वनमध्येन गृहीतम्व चान्जिराट् ॥२०॥
तत्र युद्धं महत्तेऽद्य भविष्यति सुदारुणम् । अत्र धीराः पतिष्यन्ति यत्प्रशौर्यसमन्विताः
तस्माद्ब्र महायत्नात्स्थातव्यं ते महायत्न ! । रचय ध्यूहरत्नानां दुर्गमां परमैतिकैः ॥२२
जयस्ते भविता राजन्कृच्छ्रेणास्मान्कृपोत्तमान् ।

रामं को नु पराजीयात् भुषणे सफलं ह्यपि ॥ २३ ॥

इत्युत्तयाऽन्तर्द्वेषे विप्रो नभसि स्थितवांस्ततः । युद्धं सुदारुणं द्रक्ष्यन्द्देषदानघयोर्विव
शेष उवाच ।

अथ राजा धीरमणिः सर्वशूरशिरोमणिः । पटहं घोषितुं स्वधिये पुरमध्ये महारथम् ॥
आह्वयामास सेनान्यं रिपुवीरं महोश्रतम् । कथयामास च क्षिप्रं मेघगम्भीरया गिरा
धीरमणिख्याच ।

सेनानीः पटहस्याज्ञां देहि मे शोभने पुरे ।

तच्छ्रुत्वा मे सुसन्नद्धाः शत्रुध्नं प्रवियान्तु ते ॥ २७ ॥

इति घावयं समाकर्ण्य राज्ञो धीरमणेस्तदा । कारयामास पटहं महारथनितादितम् ॥
गेहे गेहे च रथ्यायां श्रूयते पटहध्वनिः । शत्रुध्नं यान्तु ये सर्वे धीरा राजपुरे स्थिताः

ये वै राज्ञः समुल्लङ्घ्य शासनं धीरमानिनः ।

पुत्रा वा भ्रातरो वापि ते घध्याः स्युर्तृपाज्ञया ॥ ३० ॥

शृण्वन्तु धीराः पुनरप्याहते पटहे रथम् ।

श्रुत्वा विधीयतामाशु कर्तव्यं मा विलम्बितम् ॥ ३१ ॥

शेष उवाच ।

इति पटहरवं स्वकर्णगोचरं नरघरवीरघराययुर्तृपोत्तमम् ।

कनककचचभूषितस्वदेहाः समरमहोत्सवहृष्टचित्तकोशाः ॥ ३२ ॥

केचिद्ययुः शिरस्त्राणं धृत्वा शिरसि शोभनम् ।

कथचेन सुशोभाढयाः शतकोटिसुशोमिताः ॥ ३३ ॥

रथेन हययुग्मेन मणिञ्जनशोभिना । ययुस्ते राजसन्देशान्त्वरा युद्धदुर्मदाः ॥ ३४ ॥
केचिन्मतङ्गजैर्मत्तैः केचिद्वाहीः सुशोभनैः । ययुर्नृपगृहं सर्वे राजसन्देशकारकाः ॥
विविक्तस्वर्णकवचशिरस्त्राणसुशोभितः । रुक्माङ्गदोऽपि च निजे रथे तिष्ठन्मनोजवे

शुभाङ्गदोऽनुजस्तस्य महारत्नमयं दपन् ।

कवचं वपुषि श्रेष्ठं निजं प्रायाद्रणोत्सवे ॥ ३७ ॥

राजभ्राता धीरसिंहः सर्वशस्त्राम्त्रकोविदः ।

ययौ नृपाज्ञया तत्र शासनं भूमिपस्य हि ॥ ३८ ॥

जामेयस्तस्य राज्ञोऽपि बलमित्र इति स्मृतः ।

सन्तद्वः कवचीं लङ्गीं जगाम नृपमन्दिरम् ॥ ३९ ॥

सेनानी रिपुपारोऽपि सेनां तां चतुरङ्गिणीम् ।

सज्जां विधाय भूपाय न्यवेदयदयो महान् ॥ ४० ॥

अथ राजा धीरमणिः सर्वशस्त्रास्त्रपूरितम् ।

मणि सृष्टोच्चवक्रोच्चमारोहत्स्यन्दनोत्तमम् ॥ ४१ ॥

ततो धीरार्णवे शङ्खनिनादश्च समन्ततः । ध्रुवते कातराग्धीराग्द्रेयग्निव सङ्करे ॥

भेर्यः समन्ततो जघ्नुः शुभपादकषादिताः । अनीकान्यत्र तस्यासन्सङ्ग्रामायप्रतस्थुषः

सर्वे हतस्यस्तययताः सर्वाभरणभूयिताः । सर्वशस्त्रास्त्रसम्पूर्णा ययुः समरमण्डलम्

भेरीशङ्खनिनादेन पूरिताश्च नगागुहाः । धाकारितुं गतः किन्तु तद्रथः स्वर्गसंस्थितान्

तस्मिन्फोलाहने वृत्ते राजाधीरमणिमंशान् । रणोत्साहेनसंयुक्तो ययौ प्रथमतमण्डलम्

भाग्य संस्थितस्तापद्रव्यपत्तिसमाकुञ्जम् ।

समुद्र इव तत्रघानात्प्लावितुं पुरुषानयात् ॥ ४३ ॥

तदागतं वारं दृष्ट्वा रघिभिः शस्त्रकोपिदैः । कोलाहलीकृतं सर्वमुपाच मुमति नृपः ॥

रात्रुप्र उपाच ।

समागतो धीरमणिर्मम यात्रिपरो बली । योद्धुंमां महता भुवः स्वर्गेन चतुरङ्गिणा

कार्यं युद्धं प्रकल्प्यं केयोत्सविति बन्धोरकटाः ।

तामसर्वांश्च मे वीरान्यथा व्याज्जय ईदिसतः ॥ ७० ॥

सुमतिग्वान् ।

स्वामिन्नसौ महाराजो महामैग्यपरीवृतः । समागतः सयुद्धार्थं शिष्यभक्तिमन्वितः
साग्रतं युद्धपतां धीरः पुष्कलः परमाश्रयिन् ।

अन्येऽपि नीलरत्नाद्या योद्धारो युद्धकोविदाः ॥ ५२ ॥

शिष्येण सह योद्धव्यं रामा पा भवताऽनघ ! । इन्द्रयुद्धेन जेतव्यो महाबलपराक्रमः ॥
अनेन विधिना राजज्ञयन्तेऽत्र भविष्यति । पश्चाद्यद्रोचते स्वामिस्तकुर्व्य महामते

शेष उपाच ।

इति घाक्यं समाकर्ष्यं शत्रुघ्नः परवीरहा । सुमटानादिदेशाय युद्धाय हृत्निश्चयः ॥
सर्वैः ससैन्यैर्युद्धार्थं राजभिः शस्त्रकोविदैः । यथास्यान्मे जयःक्षिप्रं यत्कित्तव्यं तथापुनः

जयार्थं राघवस्यैव श्रुत्या ते रणकोविदाः । महोत्साहेन संयुक्ता ययुर्योद्धुं तु सैनिकैः
इति श्रीपादो महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंवादे रामाश्वमेधे धीर-

मणिना सह युद्धनिश्चयो नाम चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४० ॥

एकचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः

रुक्माङ्गदस्य पुष्कलेन सह युद्धम् ।

शेष उवाच ।

युद्धाय ते सुसन्नद्धाः शत्रुघ्नस्य महाबलाः । ययुर्वीरमणेः सैन्यमध्ये शौर्यसमन्विताः ।
शरान्विमुञ्चमानास्ते भिन्दन्तः सैनिकान्वहन् ।

व्यदृश्यन्त रणान्तःस्थाः शपसनघरा नराः ॥ २ ॥

अनेके निहतास्तत्र गजा मणिमया रथाः । भद्रा बाहसमेताश्च दृश्यन्ते रणमण्डले ॥ ३ ॥
विहितं कर्तनं तेषां श्रुत्वा रुक्माङ्गदो बली ।

स्थे मणिमये तिष्ठन्वयौ योद्धुं स सैनिकान् ॥ ४ ॥

शरासने शरान्धास्यन्निपुर्धा अक्षयौ दधत् ।

शोणनेत्रान्तरो भीमो महाकोपसमन्वितः ॥ ५ ॥

अनेकयाणसंविप्रान्कुर्यञ्छूरान्सदृशः । हाहाकारं कारयंस्तद्ययौ स्वमाङ्गदो धली ॥
राजपुत्रः स्वसदृशं बलेन यशसा श्रिया । आह्वयामास शत्रुञ्चं मारतीपुष्कलं धली ॥

स्वमाङ्गद उवाच ।

आगच्छ धीरकर्मा त्वं महाबलपराक्रम । मया योद्धुं तु बलिना राजपुत्रेण भास्यता

किमन्यैस्त्रासितैर्वीरनिहतैः कोटिमिर्नरैः । मया समं महायुद्धं विधाय जयमाप्नुहि ॥

इत्युक्तवन्तं तरसा ग्रहसन्पुष्कलो धली । जघान विपुले मध्ये वक्षसस्तीक्ष्णपर्वभिः ॥

तद्मृष्यन्राजपुत्रो महाचापे दधञ्शरान् । जघान दशभिर्वीरं पुष्कलं वक्षसोऽन्तरे ॥

उर्मो समरसंरब्धाद्युभाघपि जयैविर्णो । रैजाते समरे तौहि कुमारतारको यथा ॥

याणान्धनुषि सन्धाय दशसंख्यान्महाशितान् ।

अकरोत्पुष्कलो धीरो विरथं राजपुत्रकम् ॥ १३ ॥

चतुर्भिश्चतुरो धाहान्द्वान्यांसूतमप्रातयत् । एतेन ध्वजमेतस्य द्वान्यां स्यन्दनरक्षकौ ॥

न केन हृदि विख्याप राजपुत्रस्य वेगघान् । तद्दधुन्तं कर्म दृष्ट्वा सर्वे धीराः प्रतोपिताः

सच्छिद्रधन्वा विरथो हताधो हतसारथिः ।

भत्यन्तं कोपमापन्नः स्यन्दनं परमापिरान् ॥ १६ ॥

स स्थित्वा स्यन्दनपरे हृदरत्नेनभूषिते । शरासनं महद्दृष्ट्वा सुदृढं गुणपूरितम् ॥ १७ ॥

उपाय पुष्कलं धीरं स्वमाङ्गद इदं धवः । महापराक्रमं हृत्या क्व वास्यसि परन्तप ! ॥

पश्य मेऽय पराक्रान्तिं यद्बलेन विनिर्मिताम् ।

यत्ताप्तिष्टस्य भो धीर ! नयामि त्वद्रथं नमः ॥ १६ ॥

इत्युक्त्वा शरमत्युग्रं ध्वजं स्वशरासने । मग्नचित्त्वा तत्रधास्त्रं भ्रामकंपौष्कलेरथे ॥

मुमोच निशितं धार्णं स्वर्णपुद्गैकशोमितम् ।

तेन धाणेन भीमोऽस्य रथो योजनमात्रकम् ॥ २१ ॥

धृतः कृच्छ्रेण गूढेन रथो यन्नाम मूकले ।

कृच्छ्रेण प्राप्य म्यस्थानं पुष्कलः परमाश्रयिन् ॥ २२ ॥

जगाद्य वननं तं वै पाणं विघ्नच्छरासने । म्यगं प्राप्नुहि वीरान् ! सर्वदेवैश्च संवित् ॥

त्यादृशाः पृथिवीयोग्या न भवन्ति नृवोत्तम ! ।

शतयत्नुसमा योग्यान्तद्गच्छ त्वं सुरालयम् ॥ २३ ॥

इत्युक्त्वा स मुषीचाम्भ्रमाकाशप्रापकं महत् ।

तेन धाणेन स रथो यथी रामनुलीमतः ॥ २५ ॥

सर्वान्होकानतिक्रामन्वयो सूर्यस्य मण्डलम् । तत्रञ्चालया रथोदधौ हयमूनसमन्वितः ॥

तत्करैर्दग्धभूमिपृष्ठकलेवरः सुदुःखितः । पपात चन्द्रचूडं स धृत्वा दृष्टसुखार्दतम् ॥

भूमौ निपतितस्तत्र करदग्धकलेवरः । अत्यन्तं दुःखमापन्नो मुमुच्छ रणमण्डले ॥

तस्मिन्निपतिते मूमौ मूर्च्छिते राजपुत्रके । हाहाकारो महानासीत्तत्र सङ्ग्राममूर्धनि ॥

चैरिणो जयलक्ष्मीं ते प्रापुः पुष्कलमुष्यकाः ॥

पलायनपरा जाता चैरिणो हयरक्षकाः ॥ ३० ॥

तदा पुत्रस्य वै मूर्च्छां दृष्ट्वा वीरमणिर्नृपः ।

प्रायात्समरमध्यस्थं पुष्कलं कोपपूरितः ॥ ३१ ॥

सदा भूमिश्चवालेयं सपर्वतवनोत्तमाः । शूरा वै हर्षमापन्नाः कातरा भयर्पाडिताः ॥

स्वार्यं महद्धानः सद्गुधी अक्षयावपि । रोयान्निभ्यासमामुञ्चनाह्वयामास चैरिणम् ।

इति धीपात्रे महापुराणेपञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंवादे रामाश्रमे

शुक्रमाद्गुपराजयपुष्कलविजयो नामैकचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४१ ॥

द्विचत्वारिंशोऽध्यायः

पुष्कलेन वीरमणिना सह तुमुलयुद्धकरणम् ।

शेष उवाच ।

आह्वयन्तं महासैन्यवारिधौ पुष्कलं नृपम् । समालक्ष्य कपीन्द्रोऽपि हनूमांस्तमधावत
लाङ्गूलमुद्यम्य विशालदेहं सरावमातत्यपयोदघोपम् ।

रणस्थितान्वीरवरान्कपीन्द्रो जगाम तं वीरमणिं नृपेन्द्रम् ॥ २ ॥

आयान्तं तं हनूमन्तं वीक्ष्य पुष्कल उद्वटः ।

चिलोकयामास दृशा वीरक्रोधसुशोणया ॥ ३ ॥

जगाद् तं हनूमन्तं पुष्कलः परमास्त्रवित् । मेघगम्भीरया वाचा नादयन्नणमण्डलम् ॥
पुष्कल उवाच ।

कथं त्वं समरे योद्धुमागतोऽसि महाकपे ! । कियद्वयलं स्वल्पमेतद्राशो वीरमणेर्महत् ॥
यत्र त्रिजगती सर्वा संमुखे समुपागता ।

तत्र त्वं लीलया योद्धुं यातुमिच्छसि वा न वा ॥ ६ ॥

कोऽयं राजा वीरमणिः कियद्वयलमधाल्पकम् । अत्रागमनमत्युग्रं तव वीर न भाव्यते
रघुनाथहृत्पापाद्गादहं निस्तीर्य दुस्तरम् । क्षणान्निर्यामि कीरीन्द्र माविसं कुरु सङ्घे

त्वया राक्षसपाघोधिस्तीर्णो रामहृत्पावशात् ।

तथा रामं सुसंस्मृत्य निस्तरिष्यामि दुस्तरम् ॥ ६ ॥

ये केचिद्दुस्तरं प्राप्य रघुनाथं स्मरन्ति च ।

तेषां दुःखोदधिः शुष्को भविष्यति न संशयः ॥ १० ॥

सस्माद्भुज महावीर शत्रुघ्नसपिधेवलिन् । एष आयामि निर्जित्य भूयं वीरमणिं क्षणात्
शेष उवाच ।

इति धीरां समाकर्ण्य धार्णीं पुष्कलभाषिताम् । जगाद् वचनं भूयः पुष्कलं परवीरहा

हनुमानुवाच ।

पुत्र ! मा सादसं कार्पीभूपं पीममणि प्रति । एष दाता शरण्यश्च यन्शौर्यसमन्वितः

एवं बालः स्वधियो मूर्खाऽग्निलशान्त्रास्त्रविसमः ।

अनेके विजिताः सङ्ख्ये घोरः शौर्यगुणोमिनः ॥ १४ ॥

जानीहि पार्थ्ये तस्य त्वं रक्षितारं सशशिवम् ।

भक्त्या पशीकृतं स्थाणुं सोमं चैतन्पुरि स्थितम् ॥ १५ ॥

तस्माद्दहमनेनेष योत्स्ये भूपेन पुष्कल ।

अन्यान्वीरान्विजित्य त्वं कीर्तिवाप्नुहि पुष्कलाम् ॥१६॥

पुष्कल उवाच ।

शिषो भक्त्या पशीकृत्य स्वपुरे स्थापितोऽमुना । परमस्पाशु हृदये न तिष्ठति महेश्वर

सदाशिषो यमाराध्य परमं स्थानमागतः ।

स रामो मन्मनस्तपक्त्वा न कापि परिगच्छति ॥ १८ ॥

यत्र रामस्तत्र विश्वं सर्वं स्थास्तु चरिष्णु च ।

तस्माद्दहं अयिष्यामि रणे वीरमणिं नृपम् ॥ १९ ॥

व्रज त्वं समरे योद्धुमन्यान्मानिषरान्नृपान् ।

वीरसिंहमुखान्कीश ! मच्चिन्तां मा कुरु प्रभो ! ॥२०॥

षाचमित्थं समाकर्ष्य हनूमान्धीरसेविताम् । जगाम समरे योद्धुं वीरसिंहं नृपानु

लक्ष्मीनिधिः सुतेनास्य शुभाङ्गदसुसंज्ञिता । द्वैरथेन प्रयुयुधे महाशस्त्रास्त्रवेदिना

बलमित्रेण सुमदः स्वप्रतापबलोज्जितः । योद्धुं सशस्त्रः सङ्ग्रामं विचचार नृपाल

आह्वयन्तं नृपं दृष्ट्वा द्वैरथे युद्धकोविदः । पुष्कलो रत्नसन्विते रथे तिष्ठन्वयी हि

राजा तमगतं दृष्ट्वा पुष्कलं युद्धकोविदम् ।

उवाच निर्भया घाण्या रणमध्ये सुमापितः ॥ २५ ॥

वीरमणिरुवाच ।

बालमायाहि मां मुदं सङ्ग्रामे चण्डकोपनम् ।

द्विचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः] * पुष्कलेन धीरमणिना सह तुमुलयुद्धकरणम् * १६१

गच्छ प्राणपरीप्सायै मा युद्धयस्य मया सह ॥ २६ ॥

त्यादृशान्यालकान्भूपा मादृशाः कृपयन्ति हि । प्रहरन्ति न चैतान्वै तस्मान्गच्छ रणादुद्यहिः
यावत्त्वं न मयादृष्टश्चभ्रुम्यां ताघदुग्मनाः । साम्प्रतं त्वां प्रहृतुं न मनःसममिकाङ्क्षति
यत्त्वया मत्सुतो धाणैर्भिन्नो मूर्च्छोद्भूतः पुनः ।

सर्वं मया क्षान्तमद्य तव बालधियो महत् ॥

इति वाक्यं समाकर्ण्य पुष्कलो निजगाद् तम् ॥ २६ ॥

पुष्कल उवाच ।

बालोऽहं त्वंमहावृद्धः सर्वशस्त्रास्त्रकोपिदः । क्षत्रियाणां मतं चैव ये बलाधिवयसंयुताः
त एव वृद्धा भूषाम् ! न वयो वृद्धतां गताः । मया ते मूर्च्छितः पुत्रः सशौर्यबलदर्पितः
इदानीं त्वामहं शस्त्रैः पातयिष्यामि सङ्गरे । तस्मात्त्वं यत्नतस्तिष्ठ राजन्तं ग्राममूर्धनि
रामभक्तं न मां कश्चिज्जयतीन्द्रपदे स्थितः । इत्थं भाषितमाश्रुत्य पुष्कलस्य नृपाप्रणीः
जहास बालं संधीक्ष्य कोपं च व्यदधात्पुनः ।

सं धी कुपितमालक्ष्य भरतात्मज उन्मदः । जघान शरर्षिशत्या राजानं हृदि तीक्ष्णया
राज तानागतादृष्ट्या धाणांस्तेन धिमोचितान् ॥ ३५ ॥

विच्छेद परमक्रुद्धः शरैस्तीक्ष्णैरनेकधा । तदुयाणच्छेदनं दृष्ट्या भारतिः परपीरहा ॥
शुकोप हृद्येऽत्यन्तं राजानं च त्रिमिः शरैः । विध्याथ भाले भूपालपुत्रः पुष्कलसंहकः
तत्र लग्ना विरेजुस्ते त्रिकूटशिलराजिबिम् । तैर्धानैर्ध्वंषितो राजा जघान नवमिः शरैः
हृदये पुष्कलं वीरं महाकोपसमन्वितः । तैर्यत्सदन्तैर्बह्वैर्ध्वंषितरामानुजाङ्गजम् ॥ ३६ ॥

सर्पा भारतीविषा यद्दत्तक्रुद्धास्तद्वपुषि रिधताः ।

परमं कोपमापन्नः पुष्कलो भूमिपं पुनः ॥ ४० ॥

धाणाणां शतवेतासु विभेद् शिलपर्यणम् । तैर्बाणैः कश्चं मिन्नं विरोटः सशिरस्त्रकः
रघो धनुर्महत्सज्यं छिन्नं कोपपरिषवान् । शतजेन परिच्छुरो धाणभिन्नकण्ठेषु ॥
अग्न्यस्यन्दनमारुह्य जगाम भरतात्मजम् । धन्योऽसि वीर रामस्य चराणज्जमधुयत !
महरुर्जं कर्म तेऽद्य यद्दं विरपीरुतः । प्राणाप्रशम्य भो वीर ! साम्प्रतं मयियुदुष्यति

सुलभा न तव प्राणाः कालरूपे मयि स्थिते ।
 इत्युक्त्वा व्यहनदुषाणैरसदृश्यैः शम्भ्रफोचिदः ॥ ४५ ॥
 भूमौ दिशि न तदुवाणाप्रान्यदु दृश्येत तत्र ह ।
 अनेके गजसाहस्रा भिन्ना भ्रथाः समन्ततः ॥ ४६ ॥
 रथा रघियुतास्तेन च्छिन्ता मिन्ना द्विधाट्टताः ।
 शोणितौघा सरित्तत्र प्रसुग्राय रणाङ्गणे ॥ ४७ ॥
 यत्रोन्मदा हि मातङ्गा दृश्यन्ते शैलशृङ्गपत् ।
 पेशाः शैवाललक्ष्यास्ते मुहुः प्राणिशिरः स्थिताः ॥ ४८ ॥
 अनेके पाणयश्छिन्ता धीराणां मुद्रिकाश्रियः ।
 दृश्यन्ते अहियत्तत्र चन्दनादिकरूपिताः ॥ ४९ ॥

शसंसि, च भट्टाग्र्याणां कच्छपाभांचहन्ति धी । मांसानिपट्टायत्रासन्धीराणांमहतान्त
 एषं व्यतिकरे धृत्ते योगिन्यः शतशो रणे । पपुः पात्रेण रुधिरं प्राणितानं रणपतितानम
 मांसानि बुभुजुस्ता धी हर्षकौतुकसंयुताः ।

पीत्वा तु शोणितं तत्र भक्षित्वा मांसमुन्मदाः ॥ ५२ ॥

नवतुर्जहसुः प्रोच्चैरुद्भागुः प्रधनाङ्गणे । पिशाचास्तत्र समरे प्राणितानं मस्तकानि चै
 धृत्वा कराभ्यां मत्ताङ्गास्तालवद्वादनोयताः । शिवास्तत्र महामांसं पतितानां रणाङ्ग
 भक्षित्वा व्यनद्गमत्ताः कातराणां भयप्रदाः । कातरास्तत्र सन्नस्ता गताः कुञ्जकोट

भक्षिता योपिर्नाभिरुने पापितानं कापि न स्थितिः ।

पतत्कदनमालक्ष्य स्वसैन्यस्य रथाप्रणीः ॥ ५६ ॥

पुष्कलोऽपि चकारात्र कदनं रणमण्डले ।

मियन्ते गजशीर्षाणि पतन्ति मौक्तिकानि तु ॥ ५७ ॥

दृश्यते लौभमिः पूर्णां साध्रपर्णावतन्नदी । पुष्कलप्रहिता वाणा मृणामद्ग्रेषु सह

कुर्वन्ति प्राणविच्छेदं धीराणामपि सर्वतः ।

सर्वे रुधिरसिक्ताङ्गाः सर्वे च्छिन्ननिजाङ्गकाः ॥ ५९ ॥

दृश्यन्ते किंशुका यद्वत्सुमटाः प्रधानाङ्गणे । एतस्मिन्समये क्रुद्धःसमाभाष्य महीपतिम्
जघान धनुवाणैस्तं रोपपूरपरिप्लुतः । तदुवाणवेधभिन्नाङ्गो विशीर्णकषचो नृपः ॥
महाबलं तं मन्यानः प्राहरच्छरकोटिभिः । तैर्वाणैः कयचान्मुक्तं सुस्त्राय बहुशोणितम्
षपुर्वभूव रुचिरं शरपञ्जरगोचरम् । शरपञ्जरमध्यस्थो विह्वलीकृतमानसः ॥ ६३ ॥

शरान्नेतुं च सन्धातुं न क्षमः स च भारतिः ।

रामं स्मृत्वा धनुर्भृत्वा करे सज्जं महद्दृढम् ॥ ६४ ॥

मुमोच वाणान्निशितान्चैरिवृन्दनिवारणान् । तैर्वाणैः शरजालं तद्विधूय मुनिपुङ्गव !

शङ्खं प्रध्माय समरे जगाद् गतभीर्नृपम् ॥ ६६ ॥

पुष्कल उवाच ।

त्वया कृतं महत्कर्म यन्मां वाणस्य पञ्जरे । गोचरं कृतवान्धीरं धीरतापनमुद्वटम् ॥
वृद्धत्वान्मम मान्योऽसि साम्प्रतं रणमण्डले ।

पश्य मेऽद्य पराक्रान्ति राजन्वीरमणे महत् ॥ ६८ ॥

वाणत्रयेण भोवीर मूर्च्छितं करवै नहि । तर्हि प्रतिज्ञां शृणु वै सर्ववीरविमोहिनीम्
गङ्गां प्राप्यापि यो वै तां निन्दित्वा पापहारिणीम् ।

न मज्जति महापापो महामूढविचेष्टितः ॥ ७० ॥

तस्य पापं ममैवास्तु चेन्नत्यां रणमण्डले । पातये मूर्च्छितं धीर सन्नद्धो भय भूपते
इति वाक्यं समाकर्ण्य पुष्कलस्य नृपोत्तमः ।

चुकोप भृशमुद्विग्नः सन्दधे निशिताञ्छरान् ॥ ७२ ॥

ते शराद्दृश्यं भित्त्वा गतास्ते भारतेर्महत् । पेतुः क्षितायधो यद्दद्रामभक्तिपराङ्मुखाः ॥
ततः शरं मुमोचास्मै निशितं वह्निसप्रभम् । लक्ष्मीकृत्य महद्वक्षः कपाटतटविस्तृतम् ॥

स वाणो भूमिपतिना द्विधा च्छिन्नः शरेण हि ।

पपात रथमध्ये स रथिमण्डपज्जघलन् ॥ ७५ ॥

अपरं वाणमाधत्त मातृभक्तिमत्वं ततः । निधाय पुण्यं सोऽप्येवचिच्छेद महता पुनः
तदा त्विन्नः स हृदये किंकर्तव्यमिति स्मरन् ।

रामं हृदि निजातिघ्नं भुमोच परमात्मनि ॥ ७७ ॥

स पाणस्तस्य हृदये लग्न आशीविरोधमः । मूर्च्छांमगमयसं वै ज्वलन्मूर्च्छमग्रमः ॥
सतो हाहाहृतं सर्वं पलायनपरायणम् । गमि संमूर्च्छिन्ने जाने पुष्कले जयमासवान् ॥

इति श्रीपादो महापुराणे पञ्चमे पातान्तखण्डे शैषयात्स्न्यायनसन्वादे रामाश्वमेधे
वीरमणेः परामयो नाम द्विचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४२ ॥

त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः

वीरभद्रेण युद्धे पुष्कलस्य वधकरणम् ।

शेष उवाच ।

हनूमान्वीरसिंहं तु समागत्याग्रधीह्वयः ।

तिष्ठ यासि कुतो धीर ! जेध्यामि त्वां क्षणादिह ॥ १ ॥

एवमुक्तं समाकर्ष्य गृह्यगस्य घवो महत् । कोपपूरपरिप्लुष्टः कार्मुकं जलदस्वनम
विनद्य घोराग्निशिताग्वाणान्मुञ्चन्वभौ रणे । आपाद्वे जलदस्येय धारासारे मनो

तान्द्रष्ट्वा निशिताग्वाणान्स्वदेहे सुचिलग्नकान् ।

सुकोप हृदयेऽत्यन्तं हनूमानजनांसुतः ॥ ४ ॥

मुष्टिना ताडयामास हृदये यज्ञसारिणा । स मुष्टिना हतोः घोराः पपात धरणीतः
मूर्च्छितं तं समालोक्य पितृव्यं सशुभाङ्गदः ।

स्वमाङ्गदोऽपि संमूर्च्छां त्यक्त्वाऽगाद्रणमण्डलम् ॥ ६ ॥

वाणान्समभिवर्षन्तो मेघाविध महास्वर्णौ । कुर्वन्तो कदनं घोरं प्लवगं प्रतिजगम
तौ द्रष्ट्वा समरे धीरौ समायातौ कपीश्वरः ।

लाङ्गुलेन च संवेष्टय सरथौ चापधारकौ ॥ ८ ॥

भूदेशे तदक्षणान्मूर्च्छितायुभौ । निष्पेष्टौ समभूतान्तेरुधिरारक्तदौ

बलमित्रश्चिरं युद्धं विधाय सुमदेन हि । मूर्च्छामगमयत्तं वै थाणैः सुशितपर्वभिः ॥

पुष्कलेन क्षणान्नीतो मूर्च्छां चैतन्यवर्जिताम् ।

जयमाप्तं तु फटकं शत्रुघ्नस्य भटार्दनम् ॥ ११ ॥

एतस्मिन्समये साम्यः स्यन्दनं धरमास्थितः ।

विस्फारयन्धनुर्दिव्यमुपाधावद्भटानिमान् ॥ १२ ॥

जटाजूटान्तरगतां चन्द्ररेखां वहन्महान् । सर्पाभूयां मनः स्पर्शां वधदाजगवं धनुः ॥

मूर्च्छितान्स्थजनान्दृष्ट्वा भक्तार्तिष्णो महेश्वरः ।

योद्धुं प्रायान्महासैन्यैः शत्रुघ्नस्य भटानिमान् ॥ १४ ॥

सगणः सपरीवारः कम्पयन्पृथिवीतलम् ।

भक्तरक्षार्थमागच्छंस्त्रिपुरं तु पुरा यथा ॥ १५ ॥

कोपाच्छोणतरे नेत्रे वहन्प्रलयकारकः । पश्यन्वीरान्वद्मतीग्निनाकी देवचन्दितः ॥

तमागतं महेशानं धीक्ष्य रामानुजो धली । जगाम समरे योद्धुं सर्वदेवशिरोमणिम् ॥

अथागतं तु शत्रुघ्नं रघो धीक्ष्य पिनाकधृत् । उपाच परमापन्नः कोपं सशुणचापधृत् ॥

पुष्कलेन महत्कर्म कृतं रामाङ्घ्रिसेविना । मद्भक्तं यो रणे हत्या गतः समरमण्डलम् ॥

अथ क्वास्ति परो धीरः पुष्कलः परमात्रचित् ।

तं हत्या सुखमाप्नयामि समरे भक्तपीडनम् ॥ २० ॥

शेष उपाच ।

इत्युक्त्वा धीरभद्रं स प्रेषयामास पुष्कलम् ।

यादि त्वं समरे योद्धुं पुष्कलं सेवकार्दनम् ॥ २१ ॥

मन्दिनं प्रेषयामास हनूमन्तं महाबलम् । कुराध्यजं प्रचण्डं तु भृङ्गिणं च सुधाहुकम् ॥

सुमर्दं चण्डनामानं गणैः स्वीयं समादिशत् ।

पुष्कलस्तु समायान्तं धीरभद्रं महागणम् ॥ २३ ॥

महागत्रस्य संवीक्ष्य योद्धुं प्रायान्महामनाः । पुष्कलः पञ्चभिर्घाणैस्ताडयामास संयुगे

सैर्घाणैः क्षतगात्रस्तु त्रिशूलं स समादिशत् ।

स त्रिशूलं क्षणाच्छिन्त्वा व्याज्जत महाबलः ॥ २५ ॥

छिन्नं स्वीयं त्रिशूलं वै धीक्ष्य यद्रानुगो बली ।

एदपाङ्गेन जघानाशु मस्तके भारति द्विज ! ॥ २६ ॥

एदपाङ्गामिहतः सोऽप्य मुमुञ्छं क्षणमुद्भटः ।

विहाय मूच्छं सटीरः पुष्कलः परमात्मपितृ ॥ २७ ॥

शरीरच्छेद एदपाङ्गं करस्थं तस्य तदक्षणात् ।

धीरभद्रः स्वके च्छिन्ने एदपाङ्गे कर संस्थिते ॥ २८ ॥

परमप्रोधमापन्नो धमञ्ज रथिनो रथम् ।

भङ्क्त्वा रथं तु धीरस्य पदार्ति च विधाय सः ॥ २९ ॥

बाहुयुद्धेन युयुधे पुष्कलेन महारमना । स पुष्कलो रथं त्यक्त्वा नृणितं तेन वेगत्

मुष्टिना ताडयामास धीरभद्रं महाबलः । अन्योन्यं मुष्टिभिर्नन्तान्वृत्तभिर्जानुमिस्ता

परस्परघोधोद्युक्तौ परस्परजयैषिणौ । एवं चतुर्दिनमभद्राभिदिवसर्षाशयोः ॥ ३३ ॥

न कोऽपि तत्र हीयेत न जीयेत महाबलः । पञ्चमे तु दिने वृत्ते धीरभद्रो महाबलः ॥

गृहीत्वा नभ उद्दीनो महावीरं तु पुष्कलम् । तत्र युद्धं तयोरासीद्देघासुरविमोहनम् ॥

मुष्टिना चरणाघातैर्वाहमिः सुसुरैर्महत । तदारत्यन्तं प्रकुपितः पुष्कलो धीरभद्रकम्

गृहीत्वा कण्ठदेशे तु ताडयामास भूतले । कृपद्वारेण व्यथितो धीरभद्रो महाबलः ॥

गृहीत्वा पुष्कलं पादे जघानास्फालयन्मुहुः ।

ताडयित्वा महीदेशे पुष्कलं सुमहाबलः ॥ ३७ ॥

त्रिशूलेन चकर्ताशु शिरोऽप्यलितकुण्डलम् । जगर्ज पुष्कलं हत्वा धीरभद्रो महाबलः ॥

गर्जते नशार्थेण प्रापितात्वाः समुद्भटाः । हाहाकारो महानासीत्पुष्कले पतिते रणे ॥

वासं प्रापुर्जनाः सर्वैरणमध्ये सुकोविदाः । ते शशांसुश्च शत्रुघ्नं पुष्कलं पतितं रणे ॥

इतं धीरभद्रेण महेश्वरगणेन वै । इत्याश्रुत्य महावीरः पुष्कलस्य वधं तदा ॥ ४१ ॥

दुःखं प्रातो रणेऽत्यन्तं कम्पमानः शुचा महान् ।

तं दुःखितं च शत्रुघ्नं ज्ञात्वा यद्रोऽप्रवीक्ष्यः ॥ ४२ ॥

शत्रुघ्नं समरे धीरं शोचन्तं पुष्कले हते । रे शत्रुघ्न रणे शोकं मा कृथाः सुमहाबल ! ॥

धीराणां रणमध्ये तु पतनं कीर्तये स्मृतम् ।

घन्यो धीरः पुष्कलाख्यो यश्च वै दिनपञ्चकम् ॥ ४४ ॥

युयुधे धीरभद्रेण महाप्रलयकारिणा । येन क्षणाद्विनिहतो दक्षो मदपमानकृत् ॥

क्षणाद्विनिहता येन दैत्यास्त्रपुरसैनिकाः ।

तस्माद्युद्धयस्व राजेन्द्र ! शोकं त्यक्त्वा महाबल ! ॥ ४६ ॥

यत्नात्तिष्ठान् धीराग्रय मयी योद्धरि संस्थिते ।

शोकं सन्त्यज्य शत्रुघ्नो धीरश्चुकोप शङ्करम् ॥ ४७ ॥

आत्तसज्जधनुर्बाणैः प्रचच्छाद महेश्वरम् । ते बाणाः सुरशीर्षण्यघपुषं क्षतविक्षतम् ॥

अकुर्वन्त महच्चित्रं भक्तः शार्धमागतम् ।

ते बाणा शङ्करस्यापि बाणा नभसि संस्थिताः ॥ ४९ ॥

व्याप्रेतत्सकलं विश्वं विभ्रकारिमुनेरपि । तद्बाणयोर्युद्धबलं धीक्ष्य सर्वत्र मेनिरे ॥

प्रलयं लोकसंहारकारकं सर्वमोहकम् । आकाशे तु विमानानि संश्रित्य स्वपुरस्थिताः

विलोकयितुमागत्य प्रशंसन्ति तयोर्भृशम् । अयं लोकत्रयस्यास्य प्रलयोत्पत्तिकारकः

असावपि महाराज ! रामचन्द्रस्य चानुजः ।

किमिदं भविता को वा जेष्यति क्षितिमण्डले ॥ ५३ ॥

पराजयं वा को धीरः प्राप्स्यते रणमूर्धनि । एषमेकादशाहानि वृत्तं युद्धं परस्परम् ॥

द्वादशे दिवसे प्राप्ते मुमोचास्त्रं नराधिपः । ब्रह्मसंज्ञं महादेवं हन्तुं क्रोधसमन्वितः ॥

स विज्ञाय महास्त्रं तन्मुक्तं शत्रुघ्नवैरिणा । हस्तप्रप्यपिवत्तेन मुक्तं ब्रह्मशिरो महत् ॥

अत्यन्तं विस्मयं प्राप्य किंकर्तव्यमतः परम् ।

एवं विचारयुक्तस्य हृदये ज्वलनोपमम् ॥ ५७ ॥

शरं वै निचखानाशु देव देव शिरोमणिः । तेन बाणेन शत्रुघ्नो मूर्च्छितो रणमण्डले

हाहाभूतमभूत्सर्वं कटकं भटसेवितम् । धीराः सर्वे रुद्रगणैः पातिताः पृथिवीतले ॥

सुयाहुदमनप्रेष्ठाः स्वबाहुबलवर्णिनाः । पतितं मूर्च्छं या धीक्ष्य शत्रुघ्नशरपीडितम् ॥ ६० ॥

यथा कथञ्चिद्धक्तोऽसौ रक्ष्यः स्वात्मा इति स्थितिः ॥ ८ ॥

रघुनाथः कृपां कृत्या विलोकयतु निस्त्रयम् ।

मां स्वमर्कं सुदुःखेन किञ्चित्कोपं दधन्महान् ॥ ९ ॥

एवं धदति चण्डीशो हनूमान्कुपितो भृशम् । शिलाभादाय महतीं ताडयामास तद्रथ
शिलया ताडितस्तस्य रथः शकलतां गतः । ससूतः सहयः केतुपताकाभिः समन्वि
नमःस्था देवताः सर्वाः प्रशशंसुः कर्षाभ्वरम् ।

धन्योऽसि प्लवगाधीश ! महात्कर्मत्वया कृतम् ॥ १२ ॥

श्रीशिवं चिरथं दृष्ट्वा नन्दी तं समुपाद्रयत् । उद्याच्च श्रीमहादेवं मत्पृष्टुं गम्यतामि
वृषस्थितं तु भूतीशं हनूमान्कुपितो भृशम् । शिलामुत्पाट्यतरसा जघान हृदये तदा
तदाऽऽहृतो भूतपतिः शूलं तीक्ष्णं समाददे ।

जाञ्चल्यमानं त्रिशूलं घट्टिञ्चालासमप्रभम् ॥ १५ ॥

आयातं तन्महदृष्ट्वा शूलं प्रञ्चलनप्रभम् । हस्ते गृहीत्या तरसा यमत्र तिलशः क्षणः
भग्नो त्रिशूले तरसा कर्षीन्द्रेण क्षणाच्छिवः ।

शक्तिं करे समाधत्त सर्वलोहचिनिर्मिताम् ॥ १७ ॥

सा शक्तिः शिवनिर्मुक्ताहृदये तस्य धीमतः । लग्न क्षणाद्भूत्त्र चिक्लवः प्लवगाधि
क्षणाच्च तद्रथ्यां तीर्त्वा गृहीत्या वृक्षमुल्लघनम् ।

ताडयामास हृदये महाव्यालकिभूषिते ॥ १९ ॥

ताडितास्तेन धीरेण कर्षीन्द्रास्त्रासमागताः ।

इतस्ततस्ते तं मुक्त्वा गताः पातालमुज्जवाः ॥ २० ॥

शिवस्तस्मिन्ने मुक्ते पक्षसि स्थे निरीक्ष्य च ।

कुपितो व्यदधाद्धोरं मुसलं करयुग्मके ॥ २१ ॥

हतोऽसि गच्छ संभ्रामात्पलाप्य प्लवगाधम ! । एष ते प्राणहन्तार्हं मुसलेन क्षणादि
मुसलं धीश्य निर्मुक्तं शिवेन कुपितेन वै । कीशस्तद्भ्रष्टापामास महावेगाद्धरि स्मरन्
मुसलं तत्पवातापः शिवमुक्तं महायसम् । विदार्यं पृथिवीं सर्वां जगाम च रसातल

पञ्चचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः] * युद्धे मृतानां धीराणां सञ्जीवनम् *

बृहस्पति उवाच ।

यो रावणमहन्सङ्ख्ये कुम्भकर्णमदीदहत् । येन ते धैरिणः सर्वे हतास्तस्यैव सेवका
येन लङ्का सत्रिकुटा निर्दग्धा पुच्छवह्विना । अक्षश्च निहतो येन हनूमन्तमवेहि तम
तेन सर्वे विनिहता द्रोणार्थमयमुद्यतः । हयमेधं महाराजः करोति बलिसत्तमः ॥ ७३ ॥
तस्याश्वं शिवमकस्तु नृपो धीरमणिर्महान् । जहार तत्र समभूद्रुणं सुरविमोहनम्

शिबेन निहताः सङ्ख्ये धीरा रामस्य भूरिशाः ।

तान्वै जीवयितुं द्रोणं नेप्यत्येव महाबलः ॥ ७६ ॥

नायं धर्मशतैर्ज्ञेयो भवता बलसंयुतः । तस्मात्प्रसादय कपिं देहि तत्रत्यमौषधम् ॥ ७७ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंवादे रामाश्वमेधे
द्रोणगिरौ देवानां पराजयो नाम चतुश्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

पञ्चचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः

द्रोणाचलान्मृतसञ्जीवनीमानीय पुष्कलादीनां सञ्जीवनम् ।

शेष उवाच ।

गुह्यापितमाकर्ण्य वृषपर्वरिपुः स्वराट् । ज्ञात्वा रामस्य कार्यार्थमागतं पचनात्म
भयं तत्याज मनसि घानरात्समुपस्थितम् । जहर्ष चित्ते च भृशं पाचस्पतिमुवाच
इन्द्र उवाच ।

कथं कार्यं सुराधीश द्रोणोऽयं नीयते यदि । देवानां जीवनं भूयः कथं स्यादिति मे
इदानीं पथनोद्भूतं प्रसादय यथातथम् । रामः प्रीतिं परां याति देवानां च सुखं म
देवाधिपस्य घचनं श्रुत्वा पाचस्पतिस्तदा । शक्रं तु पुरतः हृत्वा सर्वदेवैः परीवृतम्
जगाम तत्र यत्रास्ते हनूमान्निर्मयः कपिः ।

गर्जति प्रसव्यं जित्वा सुरान्सर्वाङ्मुखासिनः ॥ ६ ॥



अथ तु स्वगणैश्चार्यं रक्षतिस्म शिवो महान् । श्मशानं तद्रूपैः स्वोयैर्महापलपराक्रमैः
हनुमान्द्रोणमासाद्य द्रोणं नाम महागिरिम् ।

लाङ्गुले तं निघायाशु प्रतस्थे रणमण्डलम् ॥ ४४ ॥

तं नृकाम्ये स च पर्यतः । कम्पमानं तु तं दृष्ट्वा तत्पात्ता देवता गणाः ॥
ने किमिदं भविता गिरौ । को होनं नयते धीरो महापलपराक्रमः
। सुराः सर्वे संहता ददृशुः कपिम् ।

जम्बुः शम्भ्रास्त्रकोटिमिः ॥ ४७ ॥

या हनुमान्कुपितो भृशम् ।

शक्रः सर्पासुगन्धया ॥ ४८ ॥

किं विमर्दिताः ।

किं च्याहताः ॥ ४९ ॥

क्षणात्कर्षितेन ताडिताः ।

दधिरेण परिप्लुताः ॥ ५० ॥

सुराधिपम् । शतेन च परिप्लुष्टा दधिरक्षतदेहिनः

परिप्लुतान् । सुराङ्गगाद् धिमताः शक्रः सर्वसुरोत्तमः

किं च्याहताः । केन दैत्येन निहता राक्षसेनाधमेन वा ॥

पथा प्रात्या प्रजामि तम् ।

। युष्मदात्ममुन्मदम् ॥ ५४ ॥

सुरोत्तमाः । जगदुर्वीनया वाया सुरासुरतममहत्तम् ॥

देवा ऊचुः ।

। कश्चिद्भानररूपधृत् ।

। लाङ्गुले पश्य तं गिरिम् ॥ ५१ ॥

सुगन्धताः । सुगन्धं चन्द्रमसप्रकाशः सर्पराक्षसास्त्रपरिजितः ॥

चरत्कालिना । धमेके निहतास्तत्र धूर्त्वा पशुः सुरासुताः ॥

दा प्रकुपितोऽत्यन्तं हनूमान्नामसेवकः । गृहीत्वा पर्यंतं हस्ते ताडयामास यक्षसि ॥
 न यावत्पर्यंतं छेत्तुं मर्ति चक्रे सर्तापतिः । तावद्धतः कर्पून्नेत्रेण शालेन बहुशाखिता ॥
 अपि छेत्तुमुद्युक्तो ... गिलास्ता ... मृड उद्यतः
 तावद्धृष्टिं चकाराय ... मृड उद्यतः
 भूतपम् ॥

अत्र तु स्वगणैश्चार्यं रक्षतिस्म शिवो महान् । श्मशानं तद्गणैः स्वीपैर्महाबलपराक्रमैः
हनुमान्द्रोणमासाद्य द्रोणं नाम महागिरिम् ।

लाङ्गूले तं निधायाशु प्रतस्थे रणमण्डलम् ॥ ४४ ॥

तं नेतुमुद्यते विप्र चक्रमे स च पर्यंतः । कम्पमानं तु तं दृष्ट्वा तत्पाला देवता गणाः ॥
क्षहेति हृत्वा प्रोचुस्ते किमिदं भविता गिरी । को ह्येनं नयते वीरो महाबलपराक्रमः

एवं हृत्वा सुराः सर्वे संहता ददृशुः कपिम् ।

मुञ्चैनमिति तं प्रोच्य जम्बुः शस्त्रास्त्रकोटिभिः ॥ ४७ ॥

तान्सर्वान्निघ्नतो दृष्ट्वा हनुमान्कुपितो भृशम् ।

जघान तान्क्षणाद्वीरः शक्रः सर्वासुरान्वथा ॥ ४८ ॥

केचित्पद्रा हतास्तत्र केचित्करविमर्दिताः ।

लाङ्गूलेन हताः केचित्केविलुङ्गेण चाहताः ॥ ४९ ॥

सर्वे ते नाशमापन्नाः क्षणात्कीशेन ताडिताः ।

केवन्निपतिता भूमौ रुधिरेण परिप्लुताः ॥ ५० ॥

केचित्कीशभयात्रस्ता जग्मुः शक्रं सुराधिपम् । क्षतेन च परिप्लुष्टा रुधिरक्षतदेहितः
तान्दृष्ट्वा भयसंचिग्रान्रुधिरेण परिप्लुतान् । सुराञ्जगाद् विमनाः शक्रः सर्वसुरोत्तमः
कथं पूयं भयत्रस्ताः कथं रुधिरविप्लुताः । केन द्वैत्येन निहता राक्षसेनाधमेन वा ॥

सर्वं शंसत मे तथ्यं यथा क्षात्या मजामि तम् ।

निहत्य धृष्ट्या धायामि युष्मदात्कमुग्मदम् ॥ ५४ ॥

इति वाक्यं समाकर्ण्य सुरासाहं सुरोत्तमाः । जगदुर्दोषाया धावा सुरासुरनमस्कृतम् ॥
देवा ऊचुः ।

इहागत्य न जानीमः कश्चिद्भानरूपधृत् ।

नेतुं द्रोणं समुद्युक्तो लाङ्गूले घेष्ट्य तं गिरिम् ॥ ५६ ॥

गन्तुं हतमतिस्तापद्वयं सर्वं सुसंहताः । युद्धं चष्टमसप्रदाः सर्वशस्त्रास्त्रवर्षिणः ॥
तेन सर्वे धयं युद्धे निर्जिता बलशालिना । भनेके निहतास्तत्र भूमौ पेतुः सुरोत्तमाः ॥

दा प्रकुपितोऽत्यन्तं हनूमानामसेवकः । गृहीत्वा पर्वतंहस्ते ताडयामास वधसि ।
 ३ यावत्पर्वतं छेत्तुं मर्ति चक्रे सतीपतिः । तावद्धतः कर्पण्ड्रेण शालेन बहुशसिना ।
 अपि छेत्तुमुद्युक्तो यावत्तावच्छिलाहतः । शिलास्ता भेदितुं स्वान्तं चकार मृडयत्
 तावद्दृष्टिं चकारायं शिलाभिर्नगपर्वतैः । लाङ्गूलेन च संवेष्ट्य ताडयत्येव भूतपम् ।

शिलामिः पर्वतैर्वृक्षैः पुच्छास्फोटैश्च भूरिशः ।

नन्दी प्राप्नो महात्रासं चन्द्रोऽपि शकलीकृतः ॥ २६ ॥

अत्यन्तं विह्वलो जातो महेशानः प्रकोपनः । क्षणे क्षणे प्रहारेण विह्वलं कुर्वते भृशम् ।
 जगाद प्लवगार्धाशं धन्योऽसि रघुपानुग ! । महत्कर्म कृतं तेऽद्य यत्तेऽहं सुप्रतोषितः
 न दानेन यज्ञेन नाल्पेन तपसा ह्यहम् । सुलभोऽस्मि महावेग ! तस्मात्प्रार्थय मे वरम् ।

शैव उवाच ।

एवं प्रपन्नं तं दृष्ट्वा हनूमाश्रिजगाद तम् । प्रहसन्निर्मिया घाण्वा महेशानं सुतोषितम्
 हनूमानुवाच ।

रघुनाथ प्रसादेन सर्वं मेऽस्ति महेश्वर । तथापि-याचे हि परं त्यक्तः समगतोऽस्मिन् ।
 एव पुष्कलसंज्ञो नः समरे पतितो हतः । तपैव रामावरजः शत्रुप्रो भूच्छित्तो रणे ।
 भन्ये च धीम बहयः पतिताः शरविध्वताः ।

भूच्छित्ताः पतिताः केचित्ताम्रक्ष म्यगणैः सह ॥ ३६ ॥

यथा वीताग्नेहानूना येतालान्धपिराशयकाः । न हरन्ति न ह्यदन्ति भ्यःशृगालावप्यनया
 एतेषां यनुषो भेदी न भवेत्सर्वं तथाऽऽवर । यावदिन्द्रागणं जित्वाऽऽनयामि द्रोणपर्वतम्
 तत्रस्था भोग्योर्षापि भीत्या संस्थापितान्मदात् ।

श्रीवयामि वनात्पर्यागतायस्यं रक्ष सर्वशः ॥ ३७ ॥

एव गच्छामि नं मेनु द्रोणं पर्वतसप्तमम् । यस्मिन्वसत्ययोऽप्ययः प्राणिमर्त्रीयनपुत्र
 सप्तदशः समाकर्ष्य तपेति निजगाद तम् । यादि शीघ्रंनगं तं तु रक्षामि त्वद्गुदानुषुभम्

तच्छ्रुत्वा वारक्यमीशस्य जगाम द्रोणपर्वतम् ।

होषामं चान्तिच्छिव जगाम शीघ्रसागरम् ॥ ४२ ॥

अत्र तु स्वगणैश्चार्यं रक्षतिस्म शिवो महान् । श्मशानं तद्गणैः स्वीपैर्महाबलपराक्रमैः
हनुमान्द्रोणमासाद्य द्रोणं नाम महागिरिम् ।

लाङ्गूले तं निधायाशु प्रतस्थे रणमण्डलम् ॥ ४४ ॥

तं नेतुमुद्यते विप्र चक्रमे स च पर्वतः । कम्पमानं तु तं दृष्ट्वा सत्पाला देवता गणाः ॥

दाहेति हृत्वा प्रोचुस्ते किमिदं भविता गिरी । को ह्येनं नयते वीरौ महाबलपराक्रमः

एवं हृत्वा सुराः सर्वे संहता ददृशुः कपिम् ।

मुञ्चैनमिति तं प्रोच्य जम्बुः शस्त्रास्त्रकोटिभिः ॥ ४७ ॥

तान्सर्वान्निप्रतो दृष्ट्वा हनुमान्कुपितो भृशम् ।

जघान तान्क्षणाद्वीरः शक्रः सर्वासुरान्पथा ॥ ४८ ॥

केचित्पदा हतास्तत्र केचित्करविमर्दिताः ।

लाङ्गूलेन हताः केचित्केचिच्छृङ्गेण चाहताः ॥ ४९ ॥

सर्वे ते नाशमापन्ताः क्षणात्कीशेन ताडिताः ।

केचन्निपतिता भूर्भो रुधिरेण परिप्लुताः ॥ ५० ॥

केचित्कीशमयाभ्रस्ता जग्मुः शक्रं सुराधिपम् । क्षणेन च परिप्लुष्टा रुधिरक्षतदेहिनः

तान्दृष्ट्वा भयसंविभ्रान्रुधिरेण परिप्लुतान् । सुराग्रगाद् विमनाः शक्रः सर्वेसुरोत्तमः

कथं यूयं भयत्रस्ताः कथं रुधिरविप्लुताः । केन दैत्येन निहता राक्षसेनाधमेन वा ॥

सत्रे शंसत मे तप्यं यथा ज्ञात्वा मजामि तम् ।

निहत्य बहुधा चायामि युष्मन्नातकमुग्मदम् ॥ ५४ ॥

इति वाक्यं समाकर्ण्य तुरास्ताहं सुरोत्तमाः । जगद्गुर्दोनवा यावा सुरासुरनमस्कृतम् ॥

देवा ऊचुः ।

इहागत्य न जानीमः कश्चिद्धानरूपधृत् ।

नेतुं द्रोणं समुपुक्तो लाङ्गूले वेष्टय तं गिरिम् ॥ ५६ ॥

गन्तुं हतमतिस्तापद्वयं सर्वं सुसंहताः । युद्धं चट्टमसप्रदाः सर्वशस्त्रास्त्रपरिणः ॥

तेन सर्वे वयं युद्धे निर्जिता बलशालिना । अनेके निहतास्तत्र भूर्भो पेतुः सुरोत्तमाः ॥

पर्यं तु यदुभिः पुण्यैर्जीपिता इह धागताः । शोणितेन सुसिक्ताद्वा क्षनर्पाडार

एतद्वाक्यं समाकर्ण्य सुराणां स पुग्न्दरः ।

आदिदेश सुरान्सर्वान्यलापलसमन्वितान् ॥ ६० ॥

यात महाद्रोणगिरिं कपिं यदुर्धुं महायत्नम् ।

यद्वाऽऽनयत यूयं ये सुराणां रणपातकम् ॥ ६१ ॥

इत्याज्ञप्ता ययुस्ते वै द्रोणं पर्वतसत्तमम् । यत्रास्ते पलवान्वीरो हनूमान्कपि

गत्वा ते प्राहरन्सर्वे हनूमन्तं महायत्नम् । हनूमता ते निहता मुष्टिभिः क

पतितास्ते क्षणात्तत्र रुधिरक्षतविप्रहाः । अन्ये पलायनपरा जामुस्ते त्रिदि

तच्छ्रुत्वा क्षुपितः शक्रः सर्वानमरसत्तामान् । आदिदेश महावीरं धानरेन्द्रं सु

त्तदाज्ञप्ता ययुस्ते वै यत्र कीशेश्वरो बली । तान्सर्वानागतान्द्रष्ट्वा जगाद क

मा यान्तु वीराः समरे संहर्तारं हि मां बलात् ।

नेभ्यामि सुष्मानधुना संयमिन्याः पुरोऽन्तिके ॥ ६७ ॥

इत्युक्ता अपि ते सर्वे सन्नद्धाः प्राहरन्कपिम् । शस्त्रास्त्रैर्बहुधामुकैर्महायत्न

केचित्कूलैः परशुभिः केचित्बद्धैश्च पट्टिशैः ।

मुसलैः शक्तिभिः केचित्क्रोधेन कलुषीकृताः ॥ ६६ ॥

स ब्राह्मतोऽमरवरैर्विविधैरायुधैर्बली । शिलामिस्ताञ्जघानाशु सर्वांमरसत्तमा

केचित्पलाप्य आहुस्ते गताः शक्रसमीपकम् । तदुक्तं वाक्यमाकर्ण्य भयं प्राप

बृहस्पतिं सुराध्यक्षं मन्त्रिणं स्वर्गवासिनाम् ।

पप्रच्छ सविधे गत्वा नत्वा सुरगुरुं धरम् ॥ ७२ ॥

इन्द्र उवाच ।

कोऽसौ यो धानरो द्रोणं नेतुं स्वामिन्समागताः ।

येन मे निहता वीरा अमराः शस्त्रधारिणः ॥ ७३ ॥

शेष उवाच ।

बृहस्पतिश्वाच ।

यो रावणमहन्सङ्ख्ये कुम्भकर्णमदीदहत् । येन ते वैरिणः सर्वे हतास्तस्यैव सेचकः ॥
 येन लङ्का सत्रिकृटा निर्दग्धा पुच्छवह्निना । अक्षश्च निहतो येन हनूमन्तमवेहि तम् ॥
 तेन सर्वे विनिहता द्रोणार्थमयमुद्यतः । हयमेधं महाराजः करोति वलिसत्तमः ॥ ७७ ॥
 तस्याश्रयं शिवभक्तस्तु नृपो धीरमणिर्महान् । जहार तत्र समभूद्रणं सुरविमोहनम् ॥
 शिवेन निहताः सङ्ख्ये धीरा रामस्य भूरिशः ।
 तान्यै जीवयितुं द्रोणं नेप्यत्येव महाबलः ॥ ७६ ॥
 तायं वर्षशतैर्जयो भवता बलसंयुतः । तस्मात्प्रसाद्य कपिं देहि तत्रत्यमौपथम् ॥ ८० ॥
 इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषघातस्यायनसंवादे रामाश्वमेधे
 द्रोणगिरी देवानां पराजयो नाम चतुश्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४४ ॥

पञ्चचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः

द्रोणाचलान्मृतसञ्जीवनीमानीय पुष्कलादीनां सञ्जीवनम् ।

शेष उवाच ।

पुरभाषितमाकर्ण्य वृषपर्वरिपुः स्वराट् । ज्ञात्वा रामस्य कार्यार्थमागतं पथनात्मजम्
 नयं तत्वाज मनसि पानरात्समुपस्थितम् । जहर्ष चित्ते च भृशं घाचस्पतिमुषाचह ॥
 इन्द्र उवाच ।

कथं कार्यं सुरार्थीश द्रोणोऽयं नीयते यदि । देवानां जीवनं भूयः कथं स्यादिति मे वद
 दानीं पथनोद्भूतं प्रसाद्य यथातथम् । रामः प्रीतिं परां याति देवानां च सुखं भवेत्
 वाधिपस्य घचनं श्रुत्वा घाचस्पतिस्तदा । शक्रं तु पुरतः हृत्वा सयंदेवैः परीवृतम् ॥
 जगाम तत्र यत्रास्ते हनूमान्निर्भयः कपिः ।

गर्जति प्रसथं जित्वा सुरान्सर्वाङ्मुखासिनः ॥ ६ ॥

गत्वा सन्निधौ तस्य बृहस्पतिपुरोगमाः । पेतुस्ते चरणीं नत्वा समीरतनुजस्य हि
 [स्पतिश्च तं धीरं जगाद् प्रेरितोऽमुना । सुराधीशेन लोकस्य गुरुणा घृतां धरः ।
 बृहस्पतिरुवाच ।

जानद्भिः कृतं कर्म देवैस्तव पराक्रमम् । श्रीरामचरणस्य त्वं सेचकोऽसि महामते ॥
 कमर्धमयमारम्भः कथमत्र समागमः । तत्करिष्यामहे सर्वे सन्ततास्तव भाषितम् ॥

रोषं त्यक्त्वा कृपां कृत्वा देवाधीशं विलोकय ।
 पयनात्मज ! दैत्यानां भयङ्करवपुर्दधन् ॥ ११ ॥

शेष उवाच ।

इत्थं भाषितमाकर्ण्य देवानां स गुरोर्वचः । उवाच देवान्सकलान्गुरुं चैव महापराः ॥
 राज्ञो धीरमणोः सङ्ख्ये हताः शर्वेण भूरिशाः ।
 मयास्तान्चै जीवयितुं द्रोणं नेष्यामिं पर्यतम् ॥ १३ ॥

न ये निवारयिष्यन्ति स्वयंवर्ययत्नदर्पिताः । तान्नेष्यामि क्षणादेव यमस्य सदनं प्रति
 सम्माद्भूत मे यूयं द्रोणं वाप्य तर्दीपधम् । येन सञ्जीवयिष्यामि मृतान्वीराग्रणान्गुणे
 शेष उवाच ।

इति घातक्यं समाकर्ण्य वायुमूनोर्महात्मनाः । ते सर्वे प्रणतिगत्या ददुः सञ्जीवनीपधम्
 ते प्रहृष्टा भयं त्यक्त्वा सुराः स्वर्गाकसः स्वयम् ।
 ययुः शुभ्रनि कृत्वा पुरः सौम्यसमन्विताः ॥ १७ ॥

हनुमान्नेषतं तन्नु समादावागतो वणम् । स्तुतः सर्वैः सुरगणोर्महाकर्मसमुत्तुकेः ॥१८॥
 त्मागतं हनुमन्तं पीडय सर्वेऽपि घेरिणः । सायु सायु प्रशसन्तध्यानुतं मेतिरे कपिम्
 कपि समागत्य महामुदायुतः पुरोमटं पुष्कलमागतं मृतम् ।

शिषेन संरक्षितमुग्रमण्डले धीरामचित्तं सविधे जगाम ह ॥ २० ॥

शुभ्रनि च रामाण्य मन्त्रिणं महतां मनम् । उवाच जीववापयघ सत्यान्वीराग्रणे मृतान्
 पयमुच्यथा भेदत्रं तन्पुञ्जलस्य महोरनि । शिशुः कायेन मन्वाय जगाद् पयन्तं शुभ्रम्
 यदर् मन्वसा वासा कर्मणा वाचयं पन्निम् । जानामि तर्दि एतेन भेवजेतायु जीयन्तु ॥

इति धाक्यं यदा चक्ति तावत्पुष्कल उद्विगतः ।

रणाङ्गणेऽद्भद्रोपाहन्तान्यीरशिरोमणिः ॥ २४ ॥

क गतो वीरभद्रोऽसौ मां संमूर्च्छयं रणाङ्गणे ।

सद्योऽहं पातयाम्येनं कास्ति मे धनुस्तमम् ॥ २५ ॥

इतितं भाषमाणं वै प्राह वीरं कपीन्द्रकः । धन्योऽसि वीर यदुभूयो वदस्येनं रणाङ्गणे
स्वं हतो वीरभद्रेणरघुनाथप्रसादतः । पुनः सङ्गीवितोऽस्येहि शत्रुघ्नं याममूर्च्छितम्
इत्युचत्वा प्रययौ तत्र सङ्ग्रामवरमूर्धनि । भवसन्नास्ते सशत्रुघ्नः शिवयाणप्रपीडितः
तत्र गत्वा समीपं तच्छत्रुघ्नस्य महात्मनः । निधाय भेषजं तस्य चचसि श्वासमागते
उयाच हनुमास्तं वै जीव शत्रुघ्नसत्तम ! । मूर्च्छितोऽसि रणे कस्मान्महाबलपराक्रम !
यद्यहं प्रलवयं च जन्मपर्यन्तमुचतः । पालयामि तदा वीरः शत्रुघ्नो जीवतु क्षणात् ॥

उक्तमात्रेण तेनेदं जीवितः क्षणमात्रतः ।

क शिवः क शिवो यातो विहाय रणमण्डलम् ॥ ३२ ॥

अनेके निहताः सङ्घे श्रीरुद्रेण पिनाकिना ।

ते सर्वे जीविता वीराः कपीन्द्रेण महात्मना ॥ ३३ ॥

नदा सर्वे सुसन्मया रोषपूरितमानसाः । स्वे स्वे रथे स्थिताः शत्रुघ्नप्रययुः क्षतविप्रहाः
पुष्कलो वीरभद्रं तु चण्डं चैव कुशध्वजः । नन्दिनं हनुमान्वीरः शत्रुघ्नः सङ्घे शिवम्
धनुर्विस्कारयन्तं तं शत्रुघ्नं बलिनां वरम् । सङ्ग्रामे शिवमाह्वय तिष्ठन्तं प्रययौ नृपः
राजा वीरमणिवीरः शत्रुघ्नः समरे बली । अन्योन्यं चक्रतुर्गुर्द्धं मुनिविस्मयकारकम्
राज्ञा च वीरमणिना रथा भग्नाः शताधिकाः ।

शत्रुघ्नस्य नरेन्द्रस्य तिलशः क्षणतो द्विज ! ॥ ३८ ॥

तदा प्रकुपितोऽत्यन्तं शत्रुघ्नो रणमण्डले ।

आप्रेयास्त्रं मुमोचामुं दधुं सैन्यसमन्वितम् ॥ ३९ ॥

दाहकं तन्महदुद्वृष्ट्वा महास्त्रं शत्रुमोचितम् । अत्यन्तं कुपितो राजा वारुणास्त्रं समाद्दे
वारुणास्त्रेण शीतार्ति धीक्ष्य रामानुजो बली ।

घायत्र्यास्त्रं मुमोवास्मी तेन घायुर्महानभूत् ॥ ४१ ॥

गायुना संहता मैत्रा ययुस्तं सत्यं तो दिशाम् । इमस्ततो गताः सर्वे मीन्यं तस्मिन् क-
तेन्ये पवनपीडाते शृपो धीरमणिर्महान् । पर्यंतास्त्रं ग्नीद्वारि जग्राह च शशास्त्रे
पर्यंतेः स्तम्भितो घायुर्मवात्पर्यं सङ्गरे । तर्हीक्ष्य रामायजो यज्ञास्त्रं तु समादरे-
यज्ञास्त्रेण दत्ताः सर्वे नगाम्नु तिलशः कृताः । नूर्णतो प्रागुत्तम्भिन्यजे धीर्यगर्निं
यज्ञास्त्रेण विदीर्णाङ्ग। धीराः शोणितप्रोभिताः ।

यभ्युः समरपान्ते चित्रं समगपद्रणम् ॥ ४६ ॥

तदा प्रकुपितोऽत्यन्तं राजा धीरमणिर्महान् । प्रह्लास्यं चापभाषत वैशिवाहकमद्रुत्प-
प्रह्लास्ये संहिते सोऽपि सस्मार सुमनोहरम् । अस्त्रं तद्योगिनीदत्तं सत्यं वैरिविमोहन-
प्रह्लास्यं तत्करम्रष्टमागतं धैरिणं प्रति । तापच्छत्रुप्रनादा तु तन्मुक्तं मोहनास्त्रम्
मोहनास्त्रेण तद्ग्राह्यं द्विधा च्छिन्नं क्षणादिह ।

लग्नं रामो हृदि क्षिप्रं मूर्च्छां सम्प्रापयन्वृषम् ॥ ५० ॥

ते याणाः शतशो मुक्ताः शत्रुघ्नेन महीभृता ।

सर्वेऽपि मूर्च्छिता धीरा गणा रुद्रस्य ये पुनः ॥ ५१ ॥

शिवस्य चरणोपस्थे मूढाः पेतुर्महीतले । तदा शिवः प्रकुपितो रथे तिष्ठन्पर्या नृपम् ॥
शिवेन सहसा योद्बुधुं समायातो रणाङ्गणे ।

शत्रुघ्नः सञ्जमात्तज्यं धनुः हृत्वा व्ययुद्धयत ॥ ५३ ॥

तयोः सममययुद्धं घोरं वैरिविदारणम् । शस्त्रास्त्रैर्वहुधामुच्चैरार्दीपितदिगन्तरम् ॥५४॥
अस्त्रप्रत्यस्त्रसङ्घातैस्ताडनप्रतिताडनैः । देवानामपि दैत्यानां नैताद्गणमण्डलम् ॥
तदा व्याकुलितोऽत्यन्तं शत्रुघ्नः शिवसङ्गरे । सस्मार स्वामिनिं तत्र पावनेरुपदेशतः ॥
हा नाथ भ्रातरस्तुभ्यः शिवः प्राण्णापहारणम् । करोति धनुरुद्यम्य त्रायस्य रणमण्डले

अनेके दुःखपायोधि तीर्णा राम ! तवाह्वयया ।

मामप्युद्धर दुःखस्यं राम ! राम ! हृपानिधे ! ॥ ५८ ॥

इत्थं षक्ति यदातापद्मीक्षितो रणमण्डले । नीलोत्पलदलश्यामो रामो राजीवलोचन-

पट्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः] * शङ्करेण सह श्रीरामस्य समागमः *

१७७

मृगशृङ्गं कटौ धृत्वा दीक्षितं घपुरुद्वन्द्वम् । तं दृष्ट्वा विस्मयं प्राप शत्रुघ्नः समराङ्गणे
इति श्रीपादो महापुराणे पञ्चमेपातालखण्डे शेषवात्स्यायनसम्वादे रामाभ्यमेधे
श्रीरामसमागमो नाम पञ्चचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४५ ॥

पट्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः

शङ्करेण सह श्रीरामस्य समागमः ।

शेष उवाच

आगतं वीक्ष्य श्रीरामं शत्रुघ्नः प्रणतार्तिहम् । भ्रातरं सकलाद्बुधुः खान्मुक्तोऽभूद्बुद्धिजसत्तम !

हनूमान् वीक्ष्य विभ्रान्तो रामस्य चरणौ मुदा ।

धवन्दे भक्तक्षार्थमागतं निजगाद च ॥ २ ॥

स्वामिस्तवैतद्युक्तं तु स्वभक्तपरिपालनम् । यत्सङ्ग्रामे जितं सर्वं पाशवद्धममोचयः ॥

ययं त्विदानीं धन्या वै यद् द्रक्ष्यामो भवत्पदे ।

जेभ्यामोऽरोन्क्षणादेव त्वत्कृपातो रघूद्वह ! ॥ ४ ॥

शेष उवाच ।

स्थानुस्तदागतं रामं योगिनां ध्यानगोचरम् ।

पतित्वा पादयोर्विप्र जगाद प्रणताभयम् ॥ ५ ॥

एकस्त्वं पुरुषः साक्षात्प्रकृतेः परर्यसे । यः स्वांशकलया विश्वं सृजस्यवसि हंसि च

अरूपस्त्वमशेषस्य जगतः कारणं परम् । एक एव त्रिधा रूपं गृह्णासि बुद्धकान्वितः ॥

सृष्टौ विधातरूपेण पालने स्वयमास च । प्रलये जगतः साक्षादहं शयांभ्यतां गतः ॥

तव यत्परमेशस्य ह्यमेधकतुक्रिया । ब्रह्महत्यापनोदाय तद्विडम्बनमद्भुतम् ॥ ६ ॥

यत्पादशीचममलं गङ्गाख्यं शिरसोऽन्तरा । वहामि पापशान्त्यर्थं तस्य ते पातकं कुतः

मया बहूपकाराय कृतं कर्म तव स्फुटम् । क्षम्यतां तत्कृपालो हि भयतो ध्यवधायकम्

किं करोमि मया सत्यपालनार्थमिदं कृतम् ।

ज्ञानत्रभावं भवतो भक्तस्वार्थमागतः ॥ १२ ॥

असौ पुरा उज्जयिन्यां महाकालनिकेतने । स्नात्वाशिप्राख्यसरिति तपस्तेपे महादुःखं
ततः प्रसन्नो जातोऽहं जगाद भूमिपं प्रति । याचस्वेति महाराज स धत्रे राज्यमदुःखं
मया प्रोक्तं देवपुरे तव राज्यं भविष्यति । यावद्रामहयः पुर्यामागमिष्यति धार्मिकः ॥
तावत्प्रभृत्यहं स्यास्ये तव रक्षार्थमुद्यतः । एष दत्तवरो राम किं करोमि स्वसत्यतः ॥
घृणितोऽस्म्यधुना राजा सपुत्रपशुबान्धवः । हयं समर्प्यते पादसेवां राजा विधास्यति

शेष उवाच ।

इति वाक्यं समाकर्ण्य महेशस्य रघूत्तमः । उवाच धीरया धावा कृपया पूर्णलोचनः

राम उवाच ।

देवानामयमेवास्ति धर्मो भक्तस्य पालनम् । त्वया साधु कृतं कर्म यद्दुःखो रक्षितोऽपुत्रा
ममासिद्धये शयं भवतो हृदये त्वहम् । आवयोरन्तरं नास्ति मूढाः पश्यन्ति दुर्धिनः
ये भेदं विदधत्यद्वा आवयोरैकरूपयोः । कुम्भीपाकेषु पच्यन्ते नराः फल्पसहस्रकम् ॥
ये त्वद्द्रकास्त पपासन्मद्द्रका धर्मसंयुताः । मद्द्रका अपि भूयस्यामत्तया तप नतिदुःखः

शेष उवाच ।

इत्थं भाषितमाकर्ण्य शवां धीरमणि नृपम् । मूर्च्छितं जीवयामास करस्पर्शादिनाम्बु

अन्यानपि सुभानस्य मूर्च्छिताञ्छरपीडितान् ।

जीवयामास स मृडः समर्थः प्रमुरीभ्यरः ॥ २४ ॥

सज्जं पिपाप तं भूय धीरामपदयोर्नतिम् । कारयामास भूनेशः पुत्रपौत्रैः परीवृत्तम् ॥

पत्न्यो राज्ञा धीरमणियो ददशं रघूत्तमम् । योगिमित्रिवांगनिष्ठाभिर्दुःस्त्रापमयुतायुक्तैः ॥

ते मन्था रघुनाथं तं कृतायोः कृतविग्रहाः । शलादिभिः पूययत्ता ममूषन्दिशराजान् ॥

शत्रुघ्नहनुमद्भ्यां च पुष्कलादिभिरुद्भटैः । परिपुत्राय रामाय ददौ राजा हयोत्तमम् ॥

राष्ट्रेण सहितं सर्वं स्तुत्रपशुबान्धवम् । शय्येण प्रेरितः प्रादाद्भूयो धीरमणिभ्यरा ॥

मन्त्रो रामो नृपः सर्वैर्वैरिभिर्निजमेपरीः ।

शत्रुघ्नादिमिरत्यन्तमुत्सुकैश्च विशेषतः ॥ ३० ॥

रथे मणिमये तिष्ठन्वभूय स तिरोहितः । अन्तर्हिते रामभद्रे सर्वे प्रापुः सुचिस्मयम् ॥
या जानीहि मनुष्यं तं रामं लोकैकवन्दितम् । जले स्थले च सर्वत्र वर्तते संस्थितःसदा
ततो धीरा अलं हृष्टा अन्योन्यं परिरिभिरै । तूर्यमङ्गलव्यादित्रैः सुमदानुत्सयोऽभवत् ॥

ततो मुक्तो हयः सर्वैर्धोरैः शस्त्रास्त्रकोषिदैः ।

सर्वैरनुगतः प्रीतैर्विस्मयेन समन्वितैः ॥ ३४ ॥

शर्वः सत्यप्रतिज्ञश्च तमनुज्ञाप्य सेवकम् । श्रीरामं शरणं प्रोच्य याहि लोकैकदुर्लभम्
स्वयमन्तर्हितस्तत्र प्रलशोत्पत्तिकारकः । कैलासमगमच्छर्वः सेवकैः परिशोमितः ॥

भूपो धीरं मणिध्यायच्छ्रीरामचरणोद्जम् ।

शत्रुघ्नेन ययौ साकं बलिना बलसंयुतः ॥ ३७ ॥

एतद्रामस्य चरितं ये शृण्वन्ति नरोत्तमाः ।

तेषां संसारजं दुःखं न भविष्यति कर्हिचित् ॥ ३८ ॥

इति धीपात्रे महापुराणे पञ्चमेऽपातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंवादे रामाश्वमेधे
हयप्रस्थानं नाम पञ्चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४६ ॥

सप्तचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः

हेमकूटपर्वतेऽश्वगमनम् ।

शेष उवाच ।

दयोगतो हेमकूटं भारतान्ते तनो द्विज ! । अनेकभटसाहस्रै रक्षितो बद्धचामरः ॥ १ ॥
यो ये विस्तरतो देव्यां योजनानां समन्ततः । अयुनेन सुशुद्धैश्च गजतैः काञ्चनादिभिः
तत्रोद्यानं महच्छ्रेष्ठं पार्श्वैः परिशोमितम् । शालैस्तालेस्तमालैश्च कर्णिकारैः समन्ततः
दिग्गालैर्नागनुद्रागैः कोचिशरैः मन्विन्वकैः । वामरकैर्बहुलैर्मधैर्मर्दनैः कुटजादिभिः ॥

जातिकाभिर्यूधिकाभिर्नयमालिकया तथा ।

आग्नीर्माधवद्राक्षाभिर्दाडिमैः शोभितं घनम् ॥ ५ ॥

अनेकपक्षिसङ्घुष्टं घ्नमरैस्सुनिनाशितम् । मयूरकेकारवितं सर्वतुंसुखदं हयः ॥ १ ॥
प्रविवेश स शत्रुघ्नो मनोवेगसमन्वितः । स्वर्णपत्रं विशाले स्वे भाले विघ्नमनोहरे
गच्छतस्तस्य घाहस्य हयमेघक्रतोस्तदा । अकस्माद्भवच्चित्रं तच्छृणुष्य द्विजोत्तम ।

गात्रस्तम्भोऽभवत्तस्य न चचाल पथि स्थितः ।

हेमकूट इवाचाल्यो यभूव हयसत्तमः ॥ ६ ॥

तदा तद्रक्षकाः सर्वे कशाघातान्विते निरे । तदा हतोऽपि न ययो स्तघ्नाघात्रोहयोत्तम
शत्रुघ्नसचिवे गत्या चक्रुःशुचांहरक्षकाः । स्वामिन्वयं न जानीमः किमभूदयत्तमे ॥
गच्छतो घाहवर्यस्य मनोवेगस्य भूपते ! । आकस्मिकोऽभवत्तस्य गात्रस्तम्भो महान्

कशाभिस्ताडितोऽस्माभिः परं तत्र चचाल न ।

एयं विचार्य यत्कार्यं तत्कुरुष्व नृपोत्तम ! ॥ १३ ॥

तदाचिस्मयमापन्नो भूपतिः सह सैनिकैः । जगाम सहितः सर्वैर्हयस्य महतोऽन्तिके ॥
पुष्कटो घाहूना भूत्वा चरणौ तस्य भूतलात् ।

उत्पाटयामास तदा परन्नो बेलतुस्ततः ॥ १५ ॥

घटेन बलिनाऽऽक्रान्तो नाकम्पत हयस्तदा । हनूमांस्तं समुद्धतं मतिचक्रे महामना
लाहगुदेन समाघेष्ट्य घटेन बलिनां परः । आचकार्यं बलादाहं न चचाल तयार्थि न

तदोषान् कपिधोष्टो हनूमान्विस्मयान्वितः ।

शत्रुघ्नं बलिनां धोष्टं धीगर्णावतिष्ठयताम् ॥ १८ ॥

सपादोष्णो लाहगुदेन मीलयोत्पाटितोऽधुना । परमत्र महाभयं कापते न हयोऽप्यहं ॥
दृष्टमत्र निशानं हि धीरैर्बलिनिश्कृतैः । आहृष्टोऽपि न यः स्थानाद्यव्यालं तिलमालम्
कपिमान्निमाकल्पं शत्रुघ्नो विस्मयान्वितः । सुमतिं मन्त्रिणां धोष्टमुपाह बर्तानं
राशेन २५

शत्रुघ्न उवाच ।

मनो रभ्यजामनं वतुनोऽत्र । कोऽत्रोपायो विधेयः स्यादेन घाहपतिने

सतचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः] *शत्रुघ्नपृष्टेनशौनकेनाश्वगात्रस्तम्भकारणकथनम्* १८१

सुमतिरुवाच ।

स्वामिन्कञ्चिन्मुनिर्मृत्योऽखिलज्ञानविचक्षणः ।

देशोद्भवमहं जाने प्रत्यक्षं न परोक्षजम् ॥ २३ ॥

शेष उवाच ।

इतिवाक्यं समाकर्ण्य सुमतेर्धर्मकोविदः । अन्वेषयामास मुनिं सेवकैः सहशोभनम् ॥

ते सर्वे सर्वतो गत्वा मुनिं धर्मविदंभटाः । ब्यालोकयन्तःसर्वत्र न चापश्यन्मुनीश्वरम्

एकस्त्वनुचरो विप्र ! गतो योजनमात्रतः । पूर्वस्यादिशि चोद्युक्तः पश्यतिस्ममहाश्रमम्

यत्र निर्वैरिणःसर्वे पशवो जनतास्तथा । गङ्गास्नानहताशेषकिल्बिषाःसुमनोहराः ॥

यत्र केचित्तपःश्रेष्ठं कुर्वतिस्म हुतासनेः । धूमैरधोमुखाःपत्रैर्वायुभिःस्वोदम्भराः ॥

यत्राग्निहोत्रजोधूमः पचिन्नयति सर्वदा । अनेकमुनिसंहृष्टो मुकपत्रलतोत्तमः ॥ २६ ॥

तमाश्रमं मुनेर्ज्ञात्वा शौनकस्य मनोहरम् । न्यवेद्यन्तृपायासीं विस्मयाधिष्टचेतसे ॥

तच्छ्रुत्वा हर्षितोऽत्यन्तं शत्रुघ्नः सहसेवकैः । हनूमत्पुष्कलायैश्च संयुतोऽगात्तदाश्रमम्

सत्र धीक्ष्य मुनिश्रेष्ठं सम्यग्द्युतहुताशनम् । प्रणमदण्डवत्तस्य चरणौ पापहारिणी ॥

तमागतं नृपं ज्ञात्वा शत्रुघ्नं बलिनांघरम् ।

अर्घ्यपाद्यादिकं चक्रे प्रीतस्तद्दर्शनादभूत् ॥ ३३ ॥

सुखोपविष्टं विश्रान्तं नृपं प्राह मुनीश्वरः । किमर्थमटनं देव ! महत्पर्यटनं तव ॥३४॥

त्यादृशाः पृथिवीं सर्वां नृपा धै न भ्रमन्ति चेत् ।

सदा दुष्टजनाः साधून्वाघन्ते विगतज्वरान् ॥ ३५ ॥

महीपाल शत्रुघ्न बलिनांघर । सर्वं शुभाय नो भूयात्तवपर्यटनादिकम् ॥३६॥

शेष उवाच ।

भूदेयं प्रत्युवाच महीश्वरः । गदुगदस्वरयाघाण्या हर्षितस्वीयविग्रहः ॥

शत्रुघ्न उवाच ।

अत्र रामाश्वस्य मनोहतः । नातिदूरे त्वदाघासात्तच्छृणुष्व विदांघर ॥

ने तव शोभादये यदृच्छातो हयोगतः ।

तत्प्रान्ते तस्य ग्राहस्य गात्रस्तम्भो भवत्क्षणात् ॥ ३६ ॥

तदा मे बलिर्नो धीराः पुष्कलाद्या मदोत्कटाः ।

बलादाचक्रुर्घ्राहं न बचाल तथाप्यसौ ॥ ४० ॥

अस्मान्पारदुःखाब्धौ मग्नान्प्रतितरिः स्मृतः ।

दैवाद्दृष्टः सुभाष्यैस्त्वं कथयस्व निदानकम् ॥ ४१ ॥

शेष उवाच ।

एवं पृष्टो मुनिवरः क्षणंद्ध्यौ महामतिः । ह्यस्य चरणस्तम्भकारणं तु विचारयन् ।
क्षणात्तत्तु सविधाय विस्मयोत्फुल्ललोचनः । जगाद स महीपालं दुःखितं संशयान्वितम्

शौनक उवाच ।

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि ह्यस्तम्भस्य कारणम् ।

यच्छ्रुत्वा मुच्यते दुःखादतिचित्रकथानकम् ॥ ४४ ॥

गौडदेशे महारण्ये कावेरीतीरभूपिते । वाडयः सार्विको नाम्ना चचार परमं तपः ।

एकाहं पयसः प्रार्शां दिनैकं वायुमक्षकः । दिनैकं तु निराहार एवं त्रिदिनमुभयेत् ।

एवं प्रते प्रवृत्तस्य कालः सर्वक्षयद्वरः । जग्राह स्वस्य दंष्ट्रायां सृतिं प्राप महामतीं ।

धिमाने सर्वशोभाढ्ये सर्वरत्नविभूपिते ।

अप्सरोमिः सह क्रीडन्त्यर्यो मेरोः शिखास्थितौ ॥ ४८ ॥

जम्बूनाम मदायृक्षस्तत्र सेष्यरसोभयत् । नदीजाम्यती संज्ञा स्वर्णद्रपसमन्विता ।

तस्यां तु मुनयस्सर्वे तपोध्यानसमन्विताः । अनेक तपसा पुण्याः सर्वसौख्यसमन्विता ।

तत्रासौ स्येच्छया क्रीडन्तप्सरोमिर्मुद्गान्वितः ।

प्रतीपयाचरत्तेषां श्यामिमानमदोद्धतः ॥ ५१ ॥

ततः शतः स मुनिर्गो राक्षसो भयदुर्मयः । ततोऽतिदुःखितः प्राह मुनीन्धिमानोपजा ।

अनुगृह्यन्तु मां सर्वे विप्रायुयं हृयालयः । नदातैरनुगृहीतो यत्र राम इयं भपार ॥ ५३ ॥

स्नग्मदिव्यलि धेगेन ततो रामकथाधृतः ।

पद्मान्मुक्तिर्भवित्री ते शापादस्मात्पुदारुणात् ॥ ५४ ॥

अष्टचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः] • शत्रुघ्नाय शौनकेन नानाकर्मविपाककथनम् • १८३

स प्रोक्तो मुनिभिर्दधो राक्षसत्वमितः प्रभो ! ।

स्तम्भयामास रामार्धं मोक्षयानघकीर्तनैः ॥ ५५ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषघात्स्यायनसम्वादे रामाश्वमेधे
शापकीर्तनं नाम सप्तचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

अष्टचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः

शत्रुघ्नाय शौनकेन नानाकर्मविपाककथनम् ।

शेष उवाच ।

इति प्रोक्तं तु मुनेना संश्रुत्य परवीरहा । विस्मयं मानयामास हृदि शौनकमब्रवीत् ॥
शत्रुघ्न उवाच ।

कर्मणो गहना घाता यया सात्त्विकनामधुन् ।

दिव्यं प्राप्नोऽपि महता कर्मणा राक्षसी कृतः ॥ २ ॥

स्वामिन्यद् महर्षे त्वं कर्मणां स्वगतिर्यथा । येन कर्मविपाकेन यादृशं नरकं भवेत् ॥
शौनक उवाच ।

घन्योऽसि राघवश्रेष्ठ ! यत्ते मतिरियं शुभा ।

जानन्नपि हितार्थाय लोकानां त्वं ब्रवीषि भोः ! ॥ ४ ॥

कथयामि विचित्राणां कर्मणां विविधा गतीः ।

ताः शृणुष्व महाराज यच्छ्रुत्वा मोक्षामाप्नुयात् ॥ ५ ॥

परवित्तं परापत्यं कलत्रं पारकं च यः । बलात्कारेण गृह्णाति भोगबुद्ध्या च दुर्मतिः

कालपाशेन सम्बधो यमदूतैर्महाबलैः । तामिध्रे पात्यते तावद्याधर्षसदृशकम् ॥

तत्र ताडनमूढधूताः कुर्वन्ति यमकिङ्कराः । पापभोगेन सन्तप्तस्ततो योर्नि तु सौकरीम्

तत्र भुक्त्वा महादुःखं मानुषत्वं गमिष्यति ।

रोगादिचिह्नितं तत्र दुर्यशो ज्ञापकं स्वकम् ॥ ६ ॥

भूतद्रोहं विधायैव फेवलं स्वकुटुम्बकम् ।

पुष्पाति पापनिरतः सोऽन्धतामिच्छके पतेत् ॥ १० ॥

नरा इह जन्तूनां घघं कुर्वन्ति वै मृषा । ते रौरवे निपात्यन्ते मिशन्ते रुहमीरया ॥

० स्वोदरार्थं भूतानां घघमाचरति स्फुटम् । महाघोरवसंज्ञे तु पात्यते स यमाज्ञया ॥

गो वै निजं तु जनकं ब्राह्मणं द्वेषि पापकृत् । कालसूत्रे महादुष्टे योजनायुतबिस्तृते ॥

पावन्ति पशुरोमाणि गवां द्वेषं करोति यः । तावद्वर्षसहास्राणि पच्यते यमकिङ्करीः ॥

यो भूमौ भूपतिर्भूत्वा दण्डायोग्यं तु दण्डयेत् ।

करोति ब्राह्मणस्यापि देहदण्डं च लोलुपः ॥ १५ ॥

स सूकरमुखैर्दुष्टैः पीड्यते यमकिङ्करीः । पश्चाद्बुधुष्टासु योनीषु जायते पापमुत्तये ॥ १६ ॥

ब्राह्मणानां गवां ये तु द्रव्यं वृत्तं तथाल्पकम् ।

वृत्तिं वा शृङ्गे मोहाल्लुम्पन्ति स्वबलान्नराः ॥ १७ ॥

ते परश्रान्धरूपे च पात्यन्ते च महार्द्रिताः । योऽन्नं स्वयमुपाहृत्य मधुरं खाति लोडुपः

न देवाय न सुहृदे ददाति रसनापरः । स पतत्येव नरके रुमिनोजनसंज्ञिते ॥ १८ ॥

अनापदि नरो यस्तु हिरण्यादीन्युपाहरेत् । ब्रह्मस्वं वा महादुष्टे सन्दंसे नरके पतेत् ॥

यः स्वदेहं प्रपुष्पाति नान्यं जानाति मृदुधीः ।

स पात्यते तैलतप्ने कुर्मपाकेऽतिदारणे ॥ २१ ॥

यो नाऽगम्यां त्विष्यं मोहाद्योषिद्वापाद्य कामयेत् ।

तं तथा किङ्करीः मूर्खा परिभ्रमं च कुर्वते ॥ २२ ॥

ये बलाद्देहमयांशं लुम्पन्ति स्वबलोद्धताः । ते वैतरण्यां पतिता मांसरोजितमसका

वृषली यः त्विष्यं कृत्वा तथा गार्हस्थ्यमाचरेत् । पूर्वोदे निपतत्येव महादुःखसमन्वितः

ये दग्ममाधयन्ते ये घूर्तां श्लोकस्य वञ्चने । यैश्वरे नरके मूढाः पतन्ति यमनादिताः ॥

ये खपपांसु सु मृषासु स्व्यं रेतः पातयन्ति च ।

रेतःपुण्यासु ते पापा रेतः पातेषु सन्धराः ॥ २६ ॥

ये चौरा वह्निदा दुष्टा परदा प्रामलुण्टकाः । सारमेयादने ते वै पात्यन्ते पातकान्विताः ।
 कृटसाक्ष्यं घदत्यज्ञा पुरुषः पापसम्भृतः । परकीयं तु द्रव्यं यो हरति प्रसमं बली ॥
 सोऽपीचिनरके पापी अर्धाग्वक्त्रः पतत्यधः । तत्रदुःखं महद्भुक्त्वा पापिष्ठां योनिमाधजेत् ॥
 यो नरो रसनास्वादात्सुरां पिबति मूढधीः ।

तं पाययन्ति लोहस्य रसं धर्मस्य किङ्कराः ॥ ३० ॥

यो गुरुनघमन्येत स्वविद्याचारदर्पितः । स मृतः पात्यते क्षारनरकेऽधोमुखः पुमान् ॥
 विभ्यासघातं कुर्यन्ति ये नरा धर्मनिष्कृताः । शूलप्रोते च नरके पात्यन्ते बहुयातने ॥
 पिशुनो यो नरान्सर्षानुद्वेजयति घावयतः । दन्दशूके च पतितो दन्दशूकैः स दश्यते ॥
 एवं राजन्नरके वै नरकाः पापकारिणाम् ।

पापं कृत्वा प्रयान्त्येते पीडां यागति सुदारुणाम् ॥ ३४ ॥

येन श्रुता रामकथा न परोपकृतिः कृता । तेषां सर्वाणि दुःखानि भवन्ति नरकान्तरे ॥
 अत्र यस्य सुखं स्वर्गं भूयात्तस्य इतीर्यते । ये दुःखिनो रोगयुता नरकादागताश्च ते ॥
 श्रेय उवाच ।

एतच्छ्रुत्वा महापालः कम्पमानः क्षणे क्षणे । पप्रच्छ भूयस्तं विप्रं सर्वसंशयनुत्तये ॥
 शत्रुघ्न उवाच ।

तत्तत्पापस्य चिह्नानि कथयस्व महामुने ! । केन पापेन किं चिह्नं भूलोक उपजायते ॥
 श्रेय उवाच ।

इति श्रुत्वा तु तद्वाक्यं मुनिः प्रोवाच भूपतिम् ॥ ३६ ॥

शौनक उवाच ।

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि चिह्नानि पापकारिणाम् ।

सुरापः श्यावदन्तश्च नरकान्ते प्रजायते ॥ ४० ॥

अमश्यमक्षकारी च जायते शुल्मकोदरः । उदक्सा पीडितं भुक्त्वा जायते कृमिलोदरः ॥
 श्वमार्जारादिसंस्पृष्टं भुक्त्वा दुर्गन्धघान्मयेत् । अनिवेद्य सुरादिभ्यो भुञ्जानो जायते नरः ॥
 उदरं रोगघान्दुःखी महारोगप्रपीडितः । परान्चिह्नकरणादजीर्णमभिजायते ॥ ४३ ॥

मन्दोदराग्निर्भवति सति द्रव्ये कदन्नदः । विषदशज्जार्दिरोषी स्यात्तमार्गहा पादरोषवान् ॥
पिशुनो नरकस्यान्ते जायते भ्वासकासवान् ।

धूर्तोऽपस्माररोगी स्याच्छूली च परतापनः ॥ ४५ ॥

दावाग्निदायकश्चैव रक्तातीसारान्भवेत् । सुरालये जले वापि शकृत्क्षेपं करोति यः ॥
गुदरोगो भवेत्तस्य पापरूपः सुदारुणः । गर्भपातनजारोगा यदृत्प्लीहजलोदराः ॥ ४६ ॥

प्रतिमामङ्गकारी च अप्रतिष्ठश्च जायते ।

दुष्टवादी खण्डितः स्यात्खल्वाटः परनिन्दकः ॥ ४८ ॥

समायां पक्षपाती च जायते पक्षघातवान् ।

परोक्तहास्यदृत्काणः कुनखी विप्रहेमहंत ॥ ४९ ॥

तुन्द्रीवरी ताम्रवीरः कांस्यदृत्पुण्डरीकिकः । त्रपुहारी च पुरुषो जायते पिङ्गुर्धृजः ।
शीसहारी च पुरुषो जायते शीर्षरोगवान् । घृत्तवीरस्तु पुरुषो जायते नेत्ररोगवान् ।

लोहहारी च पुरुषो वर्चराङ्गः प्रजायते । चर्महारी च पुरुषो जायते मेदसावृतः । ५२
मधुवीरस्तु पुरुषो जायते वस्तिगन्धवान् । तैलवीर्येण भवति नरः कण्ड्यातिपीडिः । ५३

आमान्नहरणाच्चैव दन्तहीनः प्रजायते । पक्वान्नहरणाच्चैव जिह्वारोगयुतो भवेत् ।
मातृगामी च पुरुषो जायते लिङ्गयर्जितः । गुरुजायाभिगमनान्मृत्रशुक्लः प्रजायते । ५४

भगिनीं चैव गमने पीतकुष्ठः प्रजायते । स्वसुतागमने चैव रक्तकुष्ठः प्रजायते ॥ ५५ ॥
भ्रातृभार्याभिगमने गुल्मकुष्ठः प्रजायते । स्यामिपत्न्यादिगमने जायते दद्रुमण्डलम् । ५६

विश्वस्तभार्यागमने गजचर्मा प्रजायते । पितृध्वम्भ्रभिगमने दक्षिणाङ्गे घृणी भवेत् ।
मातुलान्यास्तु गमने वामाङ्गे घृणघान्भवेत् । पितृध्वपत्नीगमने कटी कुष्ठः प्रजायते । ५७

मित्रभार्याभिगमने मृतभार्यः प्रजायते । स्वगोश्रद्धीप्रसङ्गेन जायते य भगन्दरः ।
तपस्विनीप्रसङ्गेन प्रमेहो जायते नरे । श्रोत्रियस्त्रीप्रसङ्गेन जायते नासिकाघृणी ॥ ५८ ॥

दाक्षितस्त्रीप्रसङ्गेन जायते दुष्टरक्तगृक् । स्वजातिजायागमने जायते हृदयघृणी ॥ ५९ ॥
जात्युघ्रतस्त्रीगमने जायते मस्तकघृणी । पशुयोनी च गमनान्मृत्रघातः प्रजायते । ६०

एते दोषा नराणां स्युर्नरकान्ते न संशयः । स्त्रीणामपि भवन्त्येते तत्तत्पुरुषसङ्गमात् ॥ ६१ ॥

एवं राजन्विचिह्नानि कीर्तितानि सुपापिनाम् । दानपुण्यप्रसङ्गेन तीर्थभद्रिक्रियया तथा
रामस्य चरितं ध्रुत्वा तपसा वाऽक्षयं व्रजेत् ।

सर्वेषामेव पापानां हरीकीर्तिधुनी नृणाम् ॥ ६६ ॥

क्षालयेत्पापिनां पङ्कं नात्र कार्या विचारणा । यद्भाषमन्येत हरिं तं गङ्गा न पुनाति हि
तीर्थान्यपि सुपुण्यानि पावितुं न क्षमाणितम् । हसते कीर्त्यमानं यश्चरित्रं ज्ञानदुर्यलः
न तस्य नरकाग्मुक्तिः कल्पान्तेऽपि भविष्यति ।

याहि राजन्विमोक्षार्थं ह्यस्यानुवरैः सह ॥

श्रावय श्रीशचरितं यतो वाहगतिर्भवेत् ॥ ६६ ॥

शेष उवाच ।

इति ध्रुत्वा ग्रहष्टोऽभूच्छत्रुघ्नः परधीरहा । प्रणम्य तं परिक्रम्य यथौ सेवकसंयुतः ॥
तत्र गत्वा सहनुमान्दयवर्षस्य पार्श्वतः । उवाच रामचरितं महादुर्गतिनाशकम् ॥
याहि देव विमानंस्वं रामकोर्तनपुण्यतः । स्वैरं चरस्यलोके त्वं मुक्तो भव कुयो नितः
इति वाक्यं समाकर्ण्य शत्रुघ्नो याचदास्थितः ।

ताघद्दर्शं विमलं देवं वैमानिकं धरम् ॥७३॥

स उवाच विमुक्तोऽहंरामकीर्तनसंश्रुतः । यामि स्थं भवनं राजन्नाज्ञापय महामते ॥
इत्युक्त्वा प्रययौ देवो विमाने स्वेपरिस्थितः । तदा विस्मयमापुस्ते शत्रुघ्नेन सहानुगाः
ततो वाहो विनिर्मुक्तो गात्रस्तम्भाच्च भूतलात् ।

ययौ तद्विपिनं सर्वं भ्रमन्पक्षिसमाकुलम् ॥ ७३ ॥

इति श्री पादो महापुराणे पञ्चमेपातालखण्डे शेषवात्स्यायन सम्वादे रामाश्वमेधे
हयनिर्मुक्तिर्नामाष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

एकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

गुण्यगजगणितदृष्टलपुंऽऽत्म्य गमनम् ।

शौच उपाम ।

माताः स्वामयंभनस्य हयषयंभ्य हेमया । शरतो मार्गं धर्मनेकशृगूरितम् ॥ १ ॥
 स पूजितो भूपरैः परीत्य परमारतम् । परीशृतो धर्मर्षारैः शत्रुष्णादिमिरद्वैः ॥ २ ॥
 स यन्नाम यद्देशान्दिमालयसमीपतः । न कोऽपि तं निजग्राह हयं रामधर्मंस्मान् ॥
 अहूपहूपकान्दिहानां राजमिः संगुतो हयः । जगाम शत्रो नगरे सुरगम्य मनोहरे ॥
 कुण्डलं नाम नगरमदिनेपंश कुण्डलम् । कर्णयोः पतिनं भूमौ हयंमयसुकर्मयोः ॥ ४ ॥
 यत्र धर्मव्यतिशान्तिं न करोति कदापि ना । धीरामस्मरणं प्रेम्णा करोति जनतान्वहम्

अथव्यानां तु यत्रार्वा तुलस्याः प्रत्यहं मृमिः ।

क्रियते रघुनाथस्य सेवकैः पापघर्जितैः ॥ ७ ॥

यत्र देवालया रम्या राघवंप्रतिमायुताः । पूज्यन्ते प्रत्यहं शुद्धचित्तैः कपटवर्जितैः ॥
 पाचि नामहरेर्यत्र न घे कलहसद्दुषा । इदि ध्यानं तु तस्यैष न च कामफलस्मृतिः ॥
 देघनं यत्र रामस्य घात्ताभिः पूतदेहिनाम् । न जातुचिन्तृणामस्ति सत्यव्यसनमानिनाम् ॥
 तस्मिन्वसति घर्मात्मा सुरथः सत्यधान्वली । रघुनाथपदस्पाहृष्टचित्तः परोन्मदः ॥
 किं घर्णयामि रामस्य सेवकं सुरथं धरम् ।

यस्पाशोपगुणा भूमौ विस्तृताः पाषयन्त्यघम् ॥ १२ ॥

सेवकास्तस्य भूपस्य पर्यटन्तः कदाचन । अपश्यन्हमेधस्य हयं चन्दनचर्चितम् ॥ १३ ॥
 ते दृष्ट्वाचिस्मयं प्राप्ता हयपत्रमलोकयन् । स्पष्टाक्षरस्तमायुक्तं चन्दनादिकचर्चितम् ॥
 शात्वा रामेण संमुक्तं हयं नेत्रमनोहरम् । दृष्ट्वा रात्रे समास्थाय कथयामासुस्तसुकाः ॥
 स्वामिन्नयोध्यानगती पतिस्तस्यास्तु राघवः ।
 ह्यमैधकृतोयोग्यो हयो मुक्तः परित्तमन् ॥ १६ ॥

स ते पुरस्य निकटे प्रातः सेवकसंयुतः । गृहाण त्वं महाराज ! ह्यं तं सुमनोहरम्
शेष उवाच ।

इति श्रुत्वा निजप्रोक्तं वाक्यं हर्षपरिप्लुतः । उवाच वीरान्वलिनो मेघगम्भीरयागिरा
सुरथ उवाच ।

धन्या वयं राममुखं पश्यामः सह सेवकाः । ग्रहिष्यामि ह्यं तस्य भटकोटिपरीवृतम्
तदा मोक्ष्यामि घाहं तं यदा रामः समावजेत् । कृतार्थं मम भक्तस्य चिरं ध्यानरतस्य वै
शेष उवाच ।

इत्थमुक्त्वा महीपालः सेवकान्स्वयमादिशत् ।

गृह्णन्तु घाहं प्रसमं मोक्ष्यो नाभ्योऽक्षिगोचरः ॥ २१ ॥

अनेन सुमहोद्दामो भविष्यति तु मे मतम् । यद्रामचरणौ प्रेक्षे ब्रह्मशकादिदुर्लभौ ॥

स पच धन्यः स्वजनः पुत्रो वा बान्धवोऽथवा ।

पशुर्वा घाहनं वापि रामान्निर्येन सम्भवेत् ॥ २३ ॥

तस्माद् गृहीत्वा क्रत्वश्वं स्वर्णपत्रेण शोभितम् ।

वधन्तु पाजिशालायां कामवेगं मनोरमम् ॥ २४ ॥

इत्युक्तास्ते ततो गत्वा घाहं रामस्य शोभितम् ।

गृहीत्वा तरसा रामे ददुः सर्वं शुभाङ्गिनम् ॥ २५ ॥

राजा प्राप्य मुदा चाश्वं रामस्य दनुजार्दनः । सेवकान्प्राहयलिनो धर्महृत्यविचक्षणः

घातस्यायन ! महाबुद्धे ! भृगुष्वैकाग्रमानसः । न तस्य विषये कश्चित्परदाररतोनरः ॥

न परद्रव्यनिरतो न च कामेषु लम्पटः । न जिह्वाभिरतो मार्गं कौसंयेद्रामकीर्तनात् ॥

यः सेवकान्शुपो वक्ति यूयं सेवार्थमागताः । फणयन्तु भवच्छेष्टां धर्मकर्मविशारदाः ॥

एकपत्नीप्रतधरा न परद्रव्यलोलुपाः । परापवादनिरता न च वैदोत्पथं गताः ॥ ३० ॥

धीरामस्मरणादीनि कुर्वन्ति प्रत्यहं भटाः । तानहं रामसे शायं रक्षाम्यन्तककोपवान् ॥

एतद्विघ्नधर्माणो ये नराः पापसंयुताः । तानहं विषये मे तु धासयामि न दुर्मतीन् ॥

तस्य देशे न पापिष्ठाः पापं कुर्वन्ति मानसे । हरिध्यानहताशेषपातका मोदसंयुताः ॥

यद्वैद्यमगादेशो राजा धर्मज्ञ संयुतः ।
 तदा तन्मया नराः सर्वे मृता गच्छन्ति निवृत्तिम् ॥ ३५ ॥
 यमानुवरनिर्येशो नागायन्सौम्ये पुरे । तदा यमो मुने क्वं धृत्वा
 पन्कज्जात्यरुधरी च जयारोमित्प्रीपिकः ।
 सुरस्यं तु समाप्ये ददर्श हृदिनेषकम् ॥ ३६ ॥
 तुन्दसी मस्तके यस्य धानिनाम हरेः परम् । धर्मकर्मगतापातां' श्रापयन्तं
 तदा मुनिं नृपो दृष्ट्वा तपोमूर्तिमिषम्वितम् ।
 वपन्दे वरुणो तस्य पापादिकमपाकरोत् ॥ ३८ ॥
 सुरोपपिष्टे विभ्रान्तं मुनिं प्राह नृपाप्रणाः । धन्यमद्य जनुर्महां धन्यमस्य
 कथाः कथयतान्महां रामस्य विधिधा वराः । याः शृण्वतां पापहानिर्मविष्यं
 इत्थमुक्तं समाकर्ण्यं जहास स मुनिभृशम् ।
 इन्ताम्रदर्शयन्सर्वांस्तालाम्फालितपाणिकः ॥ ४१ ॥

हसन्तं तं मुनिं प्राह हसने कारणं किमु । कथयस्व प्रसादं यथास्यान्मन-
 ततो मुनिवृषं प्राह शृणु राजन्धियायुतः । यदहंतेऽभिघास्यामि स्मिते का-
 त्यया प्रोक्तं हरेः कीर्तिं कथयस्व ममाप्रतः । को इतिकस्य वा कीर्तिः सर्वे क-
 कर्मणा प्राप्यते म्यर्गः कर्मणा नरकं व्रजेत् । कर्मणैव भवेत्सर्वं पुत्रपौत्रा-
 शक्रः शतं क्रतूनां तु कृत्वाऽगात्परमंपदम् । प्रह्लाऽपि कर्मणालोकं प्राप्य सत्या-
 अनेके कर्मणा सिद्धा मरुदादय ईशिनः । कुर्वन्ति भोगसौख्यं च अप्सरोग-
 तस्मात्कुरुष्व यशादीन्यजस्य किल देवताः । यथा ते विमलाकीर्तिर्मधिष्यति
 इति श्रुत्वा तु तद्वाक्यं कौपशुभितमानसः । उवाच रामिकमना विप्रं कर्मवि-
 मा ब्रूहि कर्मणो वार्तां क्षयिष्णु फलदाविनीम् ।
 गच्छ मन्तगरोपान्ताद् बहिल्लोकविगर्हितः ॥ ५० ॥

इन्द्रः पतिष्यति क्षिप्रं पतिष्यत्यपि पद्यतः । न पतिष्यन्ति मनुजा रामस्य भक्त-
 त्वात् भवं न प्रहादं विभीषणमथाइतम् । ये वान्ये रामभक्ता वै कदापि न

एकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः] * सुरधवृत्तान्तवर्णनम् *

ये रामनिन्दका दुष्टास्तानिमे यमकिङ्कराः । ताडयिष्यन्ति लोहस्य मुद्गरैःपाशवन्धनैः
ब्राह्मणत्वाद्देहदण्डं न कुर्यां ते द्विजाधम ! ।

गच्छ गच्छ मदालोकात्ताडयिष्यामि चान्यथा ॥ ५४ ॥

इत्थमुक्तवति श्रेष्ठे भूपे सुरधसंज्ञिते । सेवका यादुना धृत्वा निष्कासयितुमुद्यताः ॥५५
तदा यमो निजंरूपं धृत्वा लोकैकवन्दितम् । प्राह भूपं प्रतुष्टोऽस्मि याचस्व हरिसेवक !
मयाप्रलोभितो घाग्भिर्वह्नीभिरपि सुव्रत । बलितोऽसि न रामस्य सेवायाःसाधुसेवितः
तदा प्रोवाच भूमीशो यमं दृष्ट्वा सुतोषितम् ।

उवाच यदि तुष्टोऽसि देहि मे धरमुत्तमम् ॥ ५८ ॥

तावन्मम न वै मृत्युर्यावद्रामसमागमः । न भयं मे भवत्तोहि कदा च न हि धर्मराट्
तद्देवाच यमो भूपमिदं तय भविष्यति । सर्वं त्वदीप्सितं तथ्यं करिष्यति रघोःपतिः
इत्युत्तवान्तर्हितो धर्मो जगाम स्वपुरं प्रति । प्रशस्य तस्य चरितं हरिभक्ति परात्मनः

स राजा धार्मिको रामसेवकः परया मुदा ।

गृहीत्वाऽश्वं प्रत्युवाच सेवकान्हरिसेवकान् ॥६२॥

मयागृहीतो बाहोऽसौ राघवस्य महीपतेः । सज्जीमवन्तु सर्वत्र यूयं रणविशारदाः
इति प्रोक्तास्तु ते सर्वे भया राशो महाबलाः ।

सज्जीभूताःक्षणादेव सभायां जग्मुरुत्सुकाः ॥ ६४ ॥

राशो धीरा दशसुताश्चम्पको मोहकस्तथा । रिपुञ्जयोऽतिदुर्वारःप्रतापी बल्यमोदकः ॥
ह्यंक्षःसहदेवश्च भूर्खिदेवःसुतापनः । इति राशो दशसुताःसज्जीभूता रणाङ्गणे ॥ ६६ ॥

यातुमिच्छामकुर्वंस्ते महोत्साहसमन्विताः ।

राजाऽपि स्वरथं चित्रं हेमशोभाविनिर्मितम् ॥ ६७ ॥

आह्वयामास सुजवैर्वाजिभिःसमलङ्कृतम् । रणोत्साहेनसंयुक्तःसर्वसैन्यपरीवृतः ॥

सभायां सेवकान्सर्षान्दिशान्नास्ते महीपतिः ॥ ६९ ॥

इति धीपात्रे महापुराणे पञ्चमेपातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंवादे रामाश्वमेधे
सुरथेन राज्ञा ह्यप्रहणं नामैकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥५९॥

वदेषममपदेशो राजा धर्मैष संशुभः ।
 तदा तन्मया मयाः शर्पे शृणा मन्वाग्नि ।
 यमानुचरनिर्वेशो नामपत्क्षीर्ग्ये पुरे । तदा यमो ।
 धन्वज्जाम्बरधरी च जट्टाशोमिगरीर्षे०
 सुर्ये तु स्वामामध्ये ददर्श हरिमेवम्
 तुलसी मस्तके ध्वज्य धागिनाम हरेःपरम् । धर्म-

पञ्चाशत्तमोऽध्यायः] * अङ्गदसुरसंवादनार्णनम् *

१६

नोचेदज्ञानतो धाहो धृतः केनापि मानिना । अर्पयिष्यति नः साधुमश्वं क्रतुचरं शुभ
इति ध्रुत्वा तु तद्वाक्यं शत्रुघ्नो बुद्धिमान्बली ।
अङ्गदं प्रत्युवाचेदं धवनं दिनयान्वितम् ॥ १६ ॥

शत्रुघ्न उवाच ।

याहि त्वं निकटस्थे वै सुरस्य महापुरे । दूतत्वेन ततो गत्वा प्रब्रूहि नृपतिं प्रति
त्यया धृतो रामवाहो ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपि वा । अर्पयतु न वा यातु प्रघनं धीरसंयुत
रामस्य दौत्यं लङ्कायां राघवं प्रति यत्कृतम् । तथैव कुरु भूयिष्ठवलसंयुतबुद्धिमन् !

शेष उवाच ।

एतच्छ्रुत्वाऽङ्गदो धीर ओमिति प्रोच्य भूमिपम् ।

जगाम संसदो मध्ये धीरध्रेणिसमन्विते ॥ २० ॥

ददर्श सुरस्य भूर्प तुलसीमञ्जरीधरम् । रामभद्रं रसनया द्रुघन्तं सेवकान्निजान् ॥ २१ ॥

राजाऽपि दृष्ट्वा ग्लानं मनोहरघर्षुरम् । शत्रुघ्नदूतं मत्वाऽपि घालिजं प्रत्यभाषत

सुरस्य उवाच

गृधगाधिप ! कस्मात्स्वमागतोऽत्र कथं भवान् ।

ब्रूहि मे कारणं सर्वं यथा ज्ञात्वा करोमि तत् ॥ २३ ॥

शेष उवाच ।

इति सम्भाषमाणं तं प्रत्युवाच कपीश्वरः । विस्मयंश्चेत्सि भृशं रामसेवाकरं नृणा

जानीहि मां नृपश्रेष्ठ ! घालिपुत्रं हरीश्वरम् । शत्रुघ्नेन च दूतत्वे प्रेषितो भवतोऽन्तिक

सेवकैः कैश्चिदागत्य धृतोऽश्वो मम साम्प्रतम् ।

अज्ञानतो महान्याप्यं कुर्वद्भिः सहसा नृप ॥ २६ ॥

तमश्वं सह राज्येन सहपुत्रैर्मुदान्वितः । शत्रुघ्नं याहि चरणे पतित्वाऽऽशु प्रद्वेहि च

नोचेच्छत्रुप्रनिर्मुक्तनाराचैः क्षतचिप्रहः । पृथ्वीतलमलङ्कुर्वन्छयिष्यति विशीर्षकः

येन लङ्कापतिर्नाशं प्रापितो लीलया क्षणात् ।

तस्याश्वं यागयोग्यं तु हृत्वा कुत्र गमिष्यसि ॥ २६ ॥

शेष उवाच ।

स्यादि मापमाणं तं प्रत्युवाच महीश्वरः । सर्वं तर्ष्यं ब्रवीपित्वं नानृतं तवमापितम्
रं शृणुष्व मदुवाक्यं शत्रुघ्नप्रदसेषक ! । मया धृतो महानश्वो रामचन्द्रस्य धीमतः ॥
। मोक्ष्ये सर्वथा घाहं शत्रुघ्नादि भयाद्दहम् । चेद्रामः स्वयमागत्य दर्शनं दास्यते मम
दाहं चरणौ नत्वा दास्यामि सुतसंयुतः । सर्वे राज्यं कुटुम्बं च धनंधान्यं बलं षड्
क्षत्रियाणामयं धर्मः स्वामिनाऽपि विशुद्ध्यते ।

धर्मेण युजं तत्रापि रामदर्शनमिच्छता ॥ ३४ ॥

शत्रुघ्नादीन्प्रवीरांस्तानधुनाहं क्षणादपि । जित्वा बध्नामि मद्गुहे नोचेद्रामः समाव्रजेत्
शेष उवाच ।

इति श्रुत्वाद्गदो धीमाञ्जहास नृपतिं तदा । उवाच च महद्वाक्यं महाधीर्यसमन्वितम् ॥
अद्भुद उवाच ।

बुद्धिहीनः प्रथदसि वृद्धत्वात्सा गता तव । यस्त्वं शत्रुघ्ननृपतिं धिक्जरोपि धिया बली
यो मान्यातुरिपुं दैत्यं लवणं लीलयाऽवधीत् ।
येनानेके जिताः सङ्ख्ये वीरिणः प्रबलोद्धताः ॥ ३८ ॥
विद्युन्माली हतो येन राक्षसः कामगे स्थितः ।
त्वं तं बध्नासि धीरेन्द्रं प्रतिहीनः प्रभासि मे ॥ ३९ ॥
स्रानृजो यस्य सुवर्नी पुष्कलः परमाह्ववित् ।
येन स्त्रगणः सङ्ख्ये वीरमद्रः सुतोपितः ॥ ४० ॥
घर्णयामि विमैतस्य पराक्रान्तिं षोडशिताम् ।
येन नास्ति समः पृथ्व्यां यत्नेन यशसा धिया ॥ ४१ ॥

हनूमान्यस्य निकटे रघुनाथ इहाजर्षीः । यस्त्वानेकानि कर्माणि मधिष्वरित धृतानि ते
सन्निभूटा राक्षससूक्ष्मा येन क्षणाद्बलात् । अज्ञो येन हनः पुत्रो राक्षसेन्द्रस्य दुर्गतेः
द्रोणो माम गिरिपतेन पुच्छःप्रेण सङ्घतः । आनीनो जीपनाथं तु सैनिकानां मुहुर्मुहुः
जानानि राक्षसास्त्रिं नाथो जानानि गृहधीः ।

यं कपीन्द्रं मनावस्वान्ताम्रं विस्मरति सेवकम् ॥ ४५ ॥

सुग्रीवाद्याः कपीन्द्रा ये पृथ्वीं सर्वां प्रसन्ति ये ।

ते शत्रुघ्नं नृपं सर्वे सेवन्ते प्रेक्षणोत्सुकाः ॥ ४६ ॥

कृशाश्वजो नीलरत्नो रिपुतापो महाश्रवित् । प्रतापायुः सुबाहुश्च विमलः सुमस्तया
राजा धीरमणीः सत्ययुतो रामस्य सेवकः । एतेऽन्येपि नृपा भूमेःपतयः पर्युपासते ॥
एव त्वं धीरज्जलधौ मराकः कोभवानिनि । तज्ज्ञात्वा गच्छ शत्रुघ्नं कृपालुं पुत्रकैर्युतः
गार्हं समर्प्य गन्तासि रामं राजीवलोचनम् । दृष्ट्वा कृतार्थो कुरुते स्वाङ्गानि जनुषा सह
शेष उवाच ।

राजा प्रोवाच तं दूतं प्रश्रुचन्तमनेकधा । एतान्दर्शयसि क्षिप्रं सर्वे न मम गोचराः ॥

रादृशं मद्बलं दूत ! तादृशं न हनूमतः । यो रामं पृष्ठतः कृत्वा प्रागाद्यागस्य पालने ॥

यद्यहं मनसा चात्या कर्मणा कुतुकान्वितः ।

भजामि रामं तर्ह्याशु दर्शयिष्यति स्वां तनुम् ॥ ५३ ॥

अन्यथा हनुमन्मुखा धीरा बध्नन्तु मां यलात् ।

गृह्णन्तु गार्हं तरसा रामभक्तिसमन्विताः ॥ ५४ ॥

रच्छत्र्यं नृप शत्रुघ्नं कथयस्व ममोदितम् । सज्जीभवन्तु सुमटा एष यामि रणे चली
उ विचार्य यथा युक्तं करिष्यति रणाङ्गणे । मोक्षयन्तु महागार्हं न वा मामाददन्तु ते
शेष उवाच ।

इति ध्रुत्या स्मितं कृत्वा ययौ धीरो यतो नृपः ।

गत्वा निवेद्यामास यथोक्तं सुरथेन वै ॥ ५७ ॥

इति श्रीपाद्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसम्वादे रामाश्वमेधे

अङ्गदस्य दूतत्ववाक्यं नाम पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥

एकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

चम्पकारण्येन राजपुत्रेण गह पुष्कलस्य युद्धम् ।

शेष उवाच ।

सच्छुरपा भाषितं तस्य सुरधाम्याङ्गदाननात् । सर्त्रीभूता रणे सर्वैरथम्या रणकोविदः
पटहाना निनादोऽभृद्धेरीतादस्तथैव च । धीराणां गर्जनानादाः प्रादुर्मता रणाङ्गणे ॥
रथचीत्कारशब्देन गजानां घृद्धितेन च । ध्याप्यं तत्सकलं चिद्व्यं दिव्यं यातो महाकः
रणोत्साहेन संयुक्ता धीरा रणचिशारदाः ।

कुर्वन्ति विविधान्नादान्कातरम्य भयङ्करान् ॥ ४ ॥

एवं कोलाहले घृत्ते सुरयो नाम भूमिपः । स्यसुनैः सैनिकैश्चाथ घृत्तः प्रायाद्रणाङ्गं
गजैरथैर्हयैः पत्तिवजैः पूर्णां तु मेदिनीम् । कुर्वन्समुद्र इय तां ग्राहयन्दृशो मयैः ॥ ६ ॥
शङ्खनादेन सहघुष्टं जयनादैस्तथैव च । धीक्ष्य तं प्रधनोद्युक्तं सुमतिं प्राह भूमिपः-
शत्रुघ्न उवाच ।

एष राजा समायातो महासैन्यपरीवृतः । अत्र यत्कृत्यमस्माकं तद्वदस्व महामते !
सुमतिरुवाच ।

योद्धव्यमत्र बहुभिर्वीरै रणचिशारदैः । पुष्कलादिभिरत्युग्रैः सर्वशस्त्रास्त्रकोविदैः
राज्ञा सह समीरस्य पुत्रः परमशौर्यवान् । युद्धं करोतु सुवलः परयुद्धचिशारदः-
शेष उवाच ।

इति श्रुते महामात्यो याघत्ताघन्तृपात्मजाः । रणाङ्गणे धनूप्यद्वा स्फारयामासुस्तदा
तान्वीक्ष्य योधाः सुवलाः पुष्कलाया रणोत्कटाः ।

अमिजग्मुः स्यन्दनैः स्वैर्धनुर्वाणकरा मताः ॥ १२ ॥

चम्पकेन महावीरः पुष्कलः परमास्त्रचित् ।

द्वैरथेनैव युयुधे महावीरेण शालिना ॥ १३ ॥

मोहकं योधयामास जानकिः सकुशाश्वजः । रिपुजयेनविमलो दुर्वारैण सुबाहुकः ॥
 प्रतापिना प्रतापाम्बु बलमोदेन चाङ्गदः । हर्षक्षेण नीलरत्नः सद्देवेन सत्पथान् ॥१५॥
 राजा धीरमणिर्मूर्तिदेवेन युयुधे बली । असुतापेन चोप्राभ्वो युयुधे बलसंयुतः ॥
 द्वैरथं तु महद्युद्धमकुर्वन्युद्धकोविदाः । सर्वं शस्त्रास्त्रकुशलाः सर्वे युद्धविशारदाः ॥
 एवं प्रवृत्ते सङ्ग्रामे सुरथस्य सुतैस्तदा । अत्यन्तं कदनं तत्र बभूव मुनिसत्तम ! ॥

पुष्कलश्चम्पकं प्राह किन्नामासि कृपात्मज ! ।

धन्योऽसि यो मया सार्धं रणमध्यमुपेयिवान् ॥ १६ ॥

इदानीं तिष्ठ किं यासि कथन्ते जीवितं भवेत् ।

एहि युद्धं मया सार्धं सर्वशस्त्रास्त्रकोविद ! ॥ २० ॥

इत्यभिव्याहृतं तस्य ध्रुत्वा राजात्मजोबली । जगाद् पुष्कलं घीरो मेघमभीरवागिरा
 चम्पक उवाच ।

न नाप्ना न कुलेनेद् युद्धमत्र भविष्यति । तथापि तव वक्ष्येऽहं स्वनाम बलपूर्वकम् ॥
 मममाता राघवेशो मत्पिताराघवःस्मृतः । ममबन्धू रामचन्द्रःस्वजनो ममराघवः ॥
 मन्नाम रामदासश्च सदा रामस्य सेवकः । तारविष्यति मांयुद्धे रामो भक्तकृपाकरः ॥
 लोकानां मतमास्थाय प्रव्रवीमि तत्रापुना । सुरथस्य सुतध्याहं माता धीरवती मम ॥
 मन्नाम यो भर्षो सर्पाश्रुमनान्विदधाति वै ।

मधुपायं रसावासं त्यजन्ति मधुमोहिताः ॥ २६ ॥

वर्णेन स्पर्शसदृशो मय्ये लिङ्गवपुर्धरः । तदाख्ययाभिधां घीर जानीहि मम मोहिनीम्
 युध्यस्व वार्णः प्रघने न को जेतुं हि मां क्षमः ।

इदानीं दर्शयिष्यामि स्वपराम्भमद्भुतम् ॥ २८ ॥

शेष उवाच ।

इतिध्रुत्वा महद्वाक्यं पुष्कलो हृदितोचितः । तं दुर्जयं मन्पमानः शरान्मुञ्चन्नेऽभवन्
 शरसङ्घं प्रमुञ्चन्तंकोटिधा पुष्कलं ययौ । चम्पकःकोपसंयुक्तो धनुःसग्यमपाकरोत् ॥
 मुमोच निशितान्याणान्वैरिवृन्दविदारणात् ।

स्वनामचिह्नितान्स्वर्णपुङ्खभागसमन्वितान् ॥ ३१ ॥

तांश्चिच्छेद महाधीरः पुष्कलः प्रधनाङ्गणे ।

शरान्धकारं सर्वत्र मुञ्चन्वाणाञ्छिलाशितान् ॥ ३२ ॥

स्ववाणच्छेदनं दृष्ट्वा हृतं धीरेण चम्पकः । आह्वयामास बलिनं पुष्कलं कोपपूर्ति

मा प्रयाहि रणं त्यक्त्येति ब्रुधन्समरे पुनः ॥ पुष्कलं हृदये वाणैर्विव्याध दशमिस्त्व

ते वाणाः पुष्कलस्याहो हृदये तीव्रवेगिनः । आगत्य सुभृशं लग्नाः शोणितं पपुर्जित

तैर्वाणैर्व्यथितो धीरः शरान्पञ्च समाददे । सुतीक्ष्णाप्रान्महाकोपाद्धारयन्पर्वतानि च

ते वाणास्तस्य वाणाश्च परस्परमधोजिताः ।

आकाशे रचिताश्छिन्नाः शतधा राजसूनुना ॥ ३७ ॥

छित्त्वा वाणान्सुतीक्ष्णाप्रान्सुरथाङ्गोद्भवो बली ।

वाणाञ्छतं समाधत्त पुष्कलं ताडितुं हृदि ॥ ३८ ॥

तदा तत्सुमहत्कर्म दृष्ट्वा राज्ञः सुतो बली । सहस्रेण शरानां च ताडयन्वक्षसिस्फुट्

तानप्याशु प्रचिच्छेद पुष्कलः परमास्त्रवित् । पुनरप्याशु स्वेचापे समाधत्तायुतं शत

तानप्याशु प्रचिच्छेद पुष्कलः परमास्त्रवित् ।

ततोऽत्यन्तं प्रकुपितः शरवृष्टिमथाकरोत् ॥ ४२ ॥

शरवृष्टिं समायान्तीं मत्वा चम्पकधीरहा । सायुसाधु प्रशंसन्तं पुष्कलं समताडयन् ।

पुष्कलश्चम्पकं दृष्ट्वा महाधीयंसमन्वितम् ।

भ्रष्टणोऽस्त्रं समाधत्त स्ये चापे सर्वशस्त्रवित् ॥ ४४ ॥

तेन मुक्तं महाशस्त्रं प्रजञ्चाल दिशोदरा । ख रोदसी ध्याप्य विश्वं प्रलयं कर्तुमुद्यतम् ।

चम्पको मुक्तमस्त्रं तद् दृष्ट्वा सर्वान्त्रकोविदः ।

तत्संहर्तुं तदेवास्त्रं मुमोच रिपुमुद्यतम् ॥ ४६ ॥

तेजः प्रलयं मे निरे जनाः । स ब्रह्मर तदास्त्रास्त्रमेकीभूतं परास्त्रकम् ॥ ४७ ॥

तत्कर्म धातुभुतं दृष्ट्वा पुष्कलस्तिष्ठ तिष्ठ च ।

ब्रुवञ्छरानमौघांस्तु चम्पकं स क्रुधाऽहनत् ! ॥ ४८ ॥

चम्पकस्ताञ्छरान्मुक्तानगणय्य महामनाः । रामास्त्रं प्रभुमोचाथ पुष्कलंप्रति दाहणम्
तन्मुक्तमखमालोक्य चम्पकेन महात्मना । छेतुं याचन्मनश्चके तावदुपस्तः शरैण सः
यद्बद्धचम्पकीरेण रथे स्वे स्थापितःपुनः । पुरं प्रेषयितुं तावन्मनश्चके महामनाः ॥५१॥
हाहाकारो महानासीदुपदे पुष्कलसंज्ञके । शत्रुघ्नं प्रययुर्योधाः पलायनपरायणा ॥

भगनांस्तान्धीक्ष्य शत्रुघ्नो हनूमन्तमुवाच ह ।

केन धीरेण मे भग्नं बलं धीरैरलङ्कृतम् ॥ ५३ ॥

तदोवाच महोनाथ ! पुष्कलं परवीरहा । बहुध्यानयति धीरोऽसौ चम्पकःस्यपदोद्गुरः
तस्येद्गुधाकषमाकर्ण्य शत्रुघ्नःकोपसंयुतः । उवाच पचनोद्भूतं मोचयाशु नृपात्मजात्
महाबलः सुतश्चास्य बहुधा य पुष्कलं भटम् ।

तस्मान्मोचय धीराग्रय ! कथं तिष्ठसि चाहवे ॥ ५६ ॥

एतद्वाक्यं समाकर्ण्य हनूमानोमिति द्रुघ्न । जगाम तं मोचयितुं पुष्कलं चम्पकाद्द्वटात्
हनूमन्तमथालोक्य तं मोचयितुमागतम् । बाणैःशतैश्च साहस्रैर्जघान परकोपनः ॥५८॥

बाणांस्तान्स वमञ्चाशु मुक्तांस्तेन महात्मना । पुनरप्येनमेवाशु बाणान्मुञ्चन्महानभूत्
तान्सर्वांश्चूर्णयामास नाराचान्वैरिमोचितान् ।

शालं करे समाधृत्य जघान नृपनन्दनम् ॥ ६० ॥

शालं तेन विनिर्मुक्तं तिलशःकृतवान्बली । गजो हनूमता मुक्तो नृपनन्दनमस्तके ॥
सोऽप्याहतश्चम्पकेन मृतो भूमौ पपात सः । शिवाःसंमोचयामास हनूमान्परमास्त्रयित्

चम्पकस्ताःशिलाः सर्वाः क्षणाच्चूर्णितवान्भृशम् ।

बाणयन्त्रिकाया घटान्महश्चित्रमभूदिदम् ॥ ६३ ॥

स्यमुक्तास्ताः शिलाः सर्वाश्चूर्णिता धीक्ष्य मारुतिः ।

शुकोप हृदयेऽत्यन्तं बहुवीर्यमिति स्मरत् ॥ ६४ ॥

भागवत्य ध करेभृत्या नमस्युत्पतितःकपिः । तावद्ययौ नेश्रपयादुपरि क्षिप्रवेगवान् ॥
चम्पकस्तं हनूमन्तं युयुधे नमसिस्थितः । यादुयुद्धेन महता साहितः कश्चिपुङ्गवः ॥

दोष मानसे धीरो गर्धपर्वतनाशनः । पदा धृत्वा गण्डकं तं ताडयामास भूतले ॥
ताडितोऽग्री कपीन्द्रेण क्षणानुत्थाय येगवान् ।

हनूमन्तं तु त्वाङ्गूले धृत्वा यत्राम सार्धतः ॥ ६८ ॥

पीन्द्रस्नहुयलं वीक्ष्य हसन्पादेऽग्रहीन्पुनः । क्षामयित्वा शतगुणं गजोपस्थे क्षयात्पत्न
पत भूमौ सुखलो राजगूनुःस चम्पकः । मूर्च्छितो धीरभूयात्प्रमलङ्कुर्यप्रजाङ्गणम् ॥
दा दाहेति धे लोकाश्चुम्बुशुभ्रम्पकानुगाः । पुष्कलं मौगयामास यत्नं चम्पकपारतः

इति श्रीपादो महापुराणे पातालखण्डे दोषपालस्यायनसम्वादे रामाभ्यर्षे

पुष्कलमोचनं नामैकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५१ ॥

द्वापञ्चाशत्तमोऽध्यायः

सुरथहनूमतोः संवादपूर्वकं भयङ्करं युद्धम् ।

दोष उवाच ।

चम्पकं पतितं दृष्ट्वा सुरथःक्षत्रियोबली । पुत्रदुःखपरीताङ्गो जगाम स्पन्दनेस्मितः
कपीन्द्रमाजुहावाय सुरथःकोपसंयुतः । निःश्वासांश्चयद्गन्मुञ्चन्महाबलसमन्वितः ॥१॥
आह्वयन्तं तृषं दृष्ट्वा निजं धीरःकपीश्वरः । जगाम तं महावीरो महावेगसमन्वितः ॥
समागतं हनूमन्तं तृणीकुर्वन्तमुद्गतान् । उवाच सुरथो राजा मेधगम्भीसुख्यतः ॥ ४ ॥

सुरथ उवाच ।

धन्योऽसि कपिर्षय ! त्वं महाबलपराक्रमः । येन राममहत्कृत्यं कृतं राक्षसके पुरे ॥
त्वं रामचरणस्यासि सेवको भक्तिसंयुतः । त्वया धीरेणमत्पुत्रःपातितश्चम्पकोबली
इदानीं त्वां तु सम्यध्य गन्तास्मि नगरे मम ।

यत्नाच्छिष्ट कपीशेश ! सत्यमुक्तं मया स्मृतम् ॥ ७ ॥

इति भाषितमाकर्ण्य सुरथस्य कपीश्वरः । उवाच धीरया वाप्या रणे धीरेकभूषिते ॥

हनूमानुवाच ।

त्वं रामवरणस्मारी घपं रामस्य सेवकाः ।

यध्नासि चेन्मां प्रसमं मोचयिष्यति मत्प्रभुः ॥ ६ ॥

कुरु वीर ! भवत्स्वान्तस्थितं सत्यं प्रतिश्रुतम् ।

रामं स्मरन्वै दुःखान्तं याति घेदा घदन्त्यदः ॥ १० ॥

शेष उवाच ।

इति द्रुघ्नं सुरथःप्रशस्य पचनात्मजम् । विव्याध वाणैर्वहुभिःशितैःशाणेन दारुणैः ॥

तान्मुक्तानगणव्याध वाणाश्लोणितपातितः ।

करे जग्राह कौदण्डं सज्यं शरसमन्वितम् ॥ १२ ॥

गृहीत्वा करयोश्चापं वमञ्ज कुपितःकपिः । चीत्कुर्वन्नासयन्वीराशखैर्दीर्णान्सृजन्मटान्

तेन भग्नं धनुर्हृष्ट्वा स्वकीयं गुणसंयुतम् । अपरं धनुरादत्त महद्गुणचिशोभितम् ॥

तत्रापि जगृहे रोपात्कपिश्चापं वमञ्ज तत् ।

अन्यरुचापं समादत्त तद् वमञ्ज महाबलः ॥ १५ ॥

तस्मिन्वापे प्रभग्नेऽपि सोऽन्यद्भनुरुपाददे । सोऽपि चापं वमञ्जाशु महावेगसमन्वितः

पुं राञ्जस्तु चापानामशीतिर्विदलीकृता । क्षणेक्षणे महारोपात्कुर्वन्नादाननेकधा ॥

तदाऽत्यन्तं प्रकुपितःशक्तिमुग्रामथाददे । शक्त्या स ताडितो वीरःपपात क्षणमुत्सुकः

उत्थाय स्यन्दनं राज्ञो जग्राह कुपितोभृशम् । उड्डीनस्तं गृहीत्वा तु समुद्रमतिवेगतः ॥

तमुड्डीनं समालक्ष्य सुरथःपरवीरहा । ताडयामास परिघैर्हृदि मारुतिमुद्यतम् ॥ २० ॥

मुक्तस्तेन रथो दूराच्चूर्णोभूतोऽभवत्क्षणात् ।

सोऽन्यं रथं समाह्वय ययौ वेगात्समीरजम् ॥ २१ ॥

हनूमांस्तद्रथं पुच्छे संवेष्ट्य प्रघनाङ्गणे । हयसारथिसंयुक्तं वमञ्ज सपताकिनम् ॥

अन्यरथं समास्थाय ययौ राजा महाबलः । वमञ्ज तं रथं वेगान्मारुतिःकुपिताङ्गकः ॥

भग्नं तं स्यन्दनं धीक्ष्य सुरधोऽन्यं समाश्रितः ।

भग्नःस तेन सहसा हयसारथिसंयुतः ॥ २४ ॥

एवमेकोत्पञ्चाशद्गण भद्रा हनुमता । तत्कर्मधीश्य राज्ञऽपि स्मर्यं प्राप समैतिकः ॥
 कुपितःप्राहकीरोन्द्रं धन्योऽसि पवनारमज ! । पराक्रमनिर्द्वकर्म न कर्ता न करिष्यति

क्षणमेकं प्रतीक्षस्व याद्यत्सम्यं धनुस्त्वहम् ।

करोमि पवनोद्भूत ! रामपादाङ्गणद्वन्द्वम् ॥ २७ ॥

इत्युपस्था धापमात्तम्यं हृत्वा रोपपरिप्लुतः । अस्त्रं वागुपनं नाम संद्वे शरउल्लसं
 ततो भूताश्च घेतालाः पिशाचा योर्गिनीमुखाः ।

प्रादुर्यभूयुः सहसा भीषयन्तः सधीरजम् ॥ २६ ॥

कपिःपाशुपतीस्त्रैर्वन्दोत्तोरुपीक्षितः । हाहेति च घदन्त्येते याद्यत्तावत्समीरजः ॥ २८ ॥

स्मृत्वा रामं स्वमनसा प्रोटयामास तदक्षणात् ।

स मुक्तगात्रः सहसा युयुधे सुर्यं नृपम् ॥ ३१ ॥

तं मुक्तगात्रं संधीक्ष्य सुरथःपरमास्त्रयित् । महायत्नं मन्यमानो ब्राह्ममस्त्रं समादरे ॥
 पारुतिप्राह्ममस्त्रं तुनिजगाल हसन्यली । तन्निगीणं नृपो दृष्ट्वा रामं सस्मारभूमिः
 स्मृत्वा दाशरथिं रामं रामास्त्रं स्वशरासने । सन्धाय तं जगादेदं वन्दोऽसि कपिपुत्र
 ध्रुत्वा तत्प्रक्रमेयावत्ताघद्वयद्वो रणाङ्गणे ॥ राज्ञा रामास्त्रतो धीरो हनुमानामसेवकः
 उवाच भूपं हनुमान्किं करोमि महीपते ! । मत्स्याम्यस्त्रेण सम्बद्धो नान्येन प्राहृतेन वै
 तन्मानयामि भूपाल ! नयस्व स्वपुरं प्रति ।

मोचयिष्यति मत्स्यामी आगत्य स दयानिधिः ॥ ३७ ॥

वद्रे समीरजे क्रुद्धःपुष्कलो भूमिपं ययौ । तं पुष्कलं समायातं विव्याध बहुभिःशरैः
 अनेकवाणसाहसैर्निजघान नृपं वली । राज्ञानेके शरास्तस्या च्छिन्ताःप्रघनमण्डले ॥
 एवं समरसङ्क्रुद्धे सुरथे पुष्कले तथा । थाणोर्व्याप्तं जगत्सर्वं स्थास्तुभूयश्चरिण्यु च

तेषां रणोद्यमं धीक्ष्य मुमुहुः सुरसैनिकाः ।

मानवानां तु का वार्ता क्षणात्रासं समीयुषाम् ॥ ४१ ॥

अस्त्रप्रत्यस्त्रविगमैर्महात्मन्परिपुष्टैः । कभूव तुमुलं युद्धं धीराणां रोमहर्षणम् ॥ ४२ ॥
 तदा प्रकुपितो रीजा नाराचं तु समाददे । छिन्नः स तु क्षुधामुक्तेर्वत्सदन्तैः स भारते

छिन्ने तस्मिञ्छरे राजा क्रीपादन्यं समादरे ।
 छिन्नंति यावत्स शरं तावद्हनो हृदि क्षतः ॥४४॥
 मूर्च्छां प्राप महातेजाः पुष्कलो महदद्भुतम् ।
 युद्धं पिधाय सुमहद्राजा सह महामतिः ॥ ४५ ॥

पुष्कले पतिते राजा शत्रुघ्नः शत्रुतापनः । सुर्यं प्रति सङ्क्रुद्धो जगाम स्यन्दनस्थितः
 उवाच सुर्यं भूयं रामन्नाता महाबलः । त्वया महत्कृतं कर्म यदुबद्धः पचनात्मजः ॥
 पुष्कलोऽपि महाधीरस्तथान्ये मम सैनिकाः । पातिताः प्रधने घोरे महाबलपराक्रमाः
 श्दानीं तिष्ठ मद्दीरान्पातयित्वा रणाङ्गणे ।

कुत्र यास्यसि भूमीश ! सहस्व मम सायकान् ॥ ४६ ॥

इत्यामाश्रुत्य धीरस्य भाषितं सुरथो बली । जगाद् रामपादाब्जं दधच्छेतसि शोभनम्
 मया ते पातिताः सङ्ख्ये धीरा मादतजोऽमुखाः ।
 श्दानीं पातयिष्यामि त्वामपि प्रधनाङ्गणे ॥ ५१ ॥
 स्मरस्व रामं यो धीरस्त्वामागत्य प्ररक्षति ।
 अन्यथा जीवितं नास्ति मत्पुरः शत्रुतापन ! ॥ ५२ ॥

इत्युक्त्वा घाणसाहस्रैस्तं जघान महीपतिः । शत्रुघ्नं शरसङ्घातपञ्चरे न्यदध्रात्परम्
 शत्रुघ्नः शरसङ्घातं मुञ्चन्तं वह्निदैवतम् । अस्त्रं मुमोच दाहार्थं शराणां नतपर्वणाम्
 तदस्त्रं मुक्तमालोक्य राजा वै सुरथो महान् ।
 घारुणास्त्रेण शमयन्विध्याध शरकोटिभिः ॥ ५५ ॥

तदा तद्योगिनीदत्तमस्त्रं धनुषि सन्दधे । मोहनं सर्वधीराणां निद्राप्रापकमद्भुतम् ॥
 तन्मोहनमहास्त्रं स धीक्ष्य राजा हर्षि स्मरन् ।
 जगाद् शत्रुघ्नमयं सर्वशस्त्रास्त्रकोविदः ॥ ५७ ॥

मोहितस्य मम धीमद्रामस्य स्मरणेन ह । नान्यन्मोहनमाभाति ममापि भयतापदम् ॥
 इत्युक्त्यति धीरे तु मुमोच स महास्त्रकम् । तेन घाणेन संछिन्नं पपाठ रणमण्डले
 तन्मोहनं महास्त्रं तु निष्फलं धीक्ष्य भूमिपे ।

भत्यन्तं विस्मयं प्राप्य बाणं धनुषि सन्दधे ॥ ६० ॥
 बाणो येन निहतो महासुरधिर्मदनः । तं बाणं चाप आधत्त घोरं कान्त्यानलप्रभम् ॥
 भीक्ष्य राजा प्रोवाच बाणोऽयमसतांद्दि । लगते रामभक्तस्य संमुखेऽपि नभात्यसौ
 तयेषं भाषमाणं तु बाणेनानेन शत्रुहा । विव्यात्र हृदये क्षिप्रं बह्निज्वालासमप्रभम् ॥
 तेन बाणेन दुःखार्तो महापीडासमन्वितः । रथोपस्थे क्षणं मूर्च्छामवाप परतापनः ॥
 स क्षणात्तां ध्वषां तीर्त्वा जगाद रिपुमप्रतः । सहस्वैकं प्रहारं मे कुत्र यासि ममाप्रतः
 पयमुक्त्वा महासङ्ख्ये बाणमाधत्त सायके ।
 ज्वालामालापरीताङ्गं स्वर्णपुङ्खसमन्वितम् ॥ ६६ ॥
 स बाणो धनुषो मुक्तः शत्रुघ्नेन पथि स्थितः । छिन्नोऽप्यप्रफलेनाशु हृदये समपद्यत
 तेन बाणेन संमूर्च्छ्य पपात स्यन्दनोपरि । ततो हाहाहृतं सैन्यं भग्नं सर्वं पराद्रवम् ॥
 सुरयो जयमापेदे सङ्ग्रामे रामसेवकः । दशवीरा दशसुतेर्मूर्च्छिताः पतिताः क्वचिन्
 इति धीपात्रे मदापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषघातस्यायनसम्वादे रामायमेधे
 सुर्यधिजयो नाम द्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥

त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः
 सुग्धहृत मरारामयोधयन्धनम् ।

शेष उपाय ।

सुग्रीवस्तस्य वटकं मानं भीक्ष्य रणाङ्गणे ।

स्यामिनं मूर्च्छितं वाऽपि यथा धोदुषुं कृतं प्रति ॥ १ ॥

प्रागप्यु भूर ! सर्वाङ्गो मूर्च्छितं विन्वा कुतो मपात्र ।

क्षिप्रं मे वैदि सुखं रणाविगम् ! ॥ २ ॥

... शासपा सुम् । उन्नाद्य प्राहरणस्य मन्तके बलमनुक

तेन प्रहारेण महाबलो नृपः संवीक्ष्य सुप्रीयमथो स्वचापे ।

वाणान्समाधाय शितान्सरोषाञ्जघान वक्षस्यतिवीरुषो बली ॥ ४ ॥

तान्वाणान्बन्धनान्मुक्तयेऽनुप्रीयः सहसा हसन् । ताडयामास हृदये सुर्यं सुमहाबलः
पर्वतैः शिखरैश्चैव नगैर्द्विरदबर्षभिः । घेगात्सन्ताडयामास दारयन्सुर्यं नखैः ॥
तमप्याशु बन्धनास्त्राद्रामसंहात्सुदारुणात् । बद्धः कपिवरो मेने सुर्यं रामसेवकम् ॥

गजो यथाऽऽयसमयीं शृङ्खलं पादलम्बिताम् ।

प्राप्य किञ्चिन्न वै कर्तुं शक्नोति स तथा ह्यभूत् ॥ ८ ॥

जितं तेन महाराज ! सुरथेन सुपत्रिणा । सर्वान्वीराग्रथे स्याप्य ययीं स्वनगरं प्रति
गत्वा सभायां सुमहान्वद्धं माहतिमव्रवीत् । स्मर श्रीरघुनाथं त्वं दयालुं भक्तपालकम्
यथा त्वां बन्धनात्सद्यो मोचयिष्यति तुष्टीः ।

नान्यथाऽयुतवर्षेण मोचयिष्यामि बन्धनात् ॥ ११ ॥

इत्युक्त्वाकर्ण्य समीरजस्तदा सुबद्धमात्मानमघेष्य धीरात् ।

संमूर्च्छिताञ्छत्रशराभिघातपीडायुतान्यन्धनमुक्तयेऽस्मरत् ॥ १२ ॥

श्रीरामचन्द्रं रघुवंशजातं सीतापतिं पट्टजपत्रनेत्रम् ।

स्वमुक्तये बन्धनतः कृपालुं सस्मार सर्वैः कर्णविशोकैः ॥ १३ ॥

हनुमानुयाच ।

हानाथ ! हानरघरोत्तम ! हादयालो ! सीतापते ! रुचिरकुन्तलशोमिषवत्र !

भक्तार्तिदाहक ! मनोहररूपधारिणीं बन्धनात्सपदि मोचय मा यिलम्बम् ॥

संमोचितास्तु भयता गजपुङ्गवाया देवाश्च दानयकुल्याग्निषु दह्यमानाः ।

तत्सुन्दरीशिरसि संस्थितकेशबन्धः संमोचितस्तु करुणालय ! मां स्मरस्व ॥ १५ ॥

त्वं यागकर्मनिरतोऽसि मुनीभ्यरेन्द्रैर्धर्मं विचारयसि भूमिपतीत्यपाद !

अत्राहमद्य सुरथेन विगाढपाशयद्धोऽस्मि मोचय महापुरुषाशु देव ! ॥ १६ ॥

नो मोचयस्यथ यदि स्मरणातिरेकात्त्वं सर्वदेवघरपूजितपादपत्र !

लोको भयन्तमिद्गुह्यसितोऽहसिप्यत्तस्माद्विलम्बमिदं माऽऽचर मोचयाशु ॥ १७ ॥

ते श्रुत्वा जगन्नाथो रघुवीरः कृपानिधिः । भक्तं मोचयितुं प्रागात्पुष्पकेणाशु वेगिना
 क्षमणेनानुगेनाथ भरतेन सुशोभितम् । मुनिवृन्दैर्घ्यासमुत्थैः समेतं दृष्टो कपिः ॥
 प्रागतं निजं नार्थं वीक्ष्य भूपं समद्रीत् । पश्य राजन्निजं मोचतुमायातं कृपया हरिम्
 अनेके मोचिताः पूर्वं स्मरणात्सेवका निजाः ।

तथा मां पाशतो बद्धं संमोचयितुमागतः ॥ २१ ॥

श्रीराममद्रमायान्तं वीक्ष्यासीं सुरथः क्षणात् । नतीश्व शतशब्दके मक्तिरूपरिप्लुतः
 श्रीरामस्तं निजैर्दोर्मिः परिरमे चतुर्भुजः । मूर्ध्नि सिञ्चन्निधुजलैर्हर्षाद्भक्तं स्वकं मुहुः ॥
 उवाच धन्यदेहोऽसि महत्कर्म कृतं त्वया । कपोश्वरस्त्वया बद्धो ह्यग्नान्सर्वतो बलः
 श्रीरामः कपिवर्यं तं मोचयामास बन्धनात् ।

मूर्च्छितांस्तान्मटान्सर्षान्वीक्ष्य द्रष्टुया स्वजीवयत् ॥ २५ ॥

ते मूर्च्छां तत्र्यजुर्द्रष्टा रामेणासुरघातिना । उल्लिखता दृष्टुः श्रीमद्रामचन्द्रं मनोरमम्
 प्रणतास्ते रघुपतिं तेन पृष्टा अनामयम् । सुखीभूता नृपं प्रीयुः सर्वं स्वकुशलं वृषाः ॥
 सुरथो वीक्ष्य रामं च कृपायां सेवकात्मनः । आगतं सकलं रायं सहयं सुमुदाऽपयन्
 अनेकवरिवस्याभिः श्रीरामं समतोपयत् । कपयामास मेऽन्यात्प्यं कृतं ते क्षम राघव !
 श्रीरामस्तमुवाचाय कृतं ते चाहरक्षणम् ॥ २६ ॥

श्रीराम उवाच ।

क्षत्रियपाणामयं धर्मः स्वामिना सह युद्धयते ।

त्वया साधु कृतं कर्म रणे धीराः प्रतोषिताः ॥ ३० ॥

इत्युक्तवन्तं नृहरिं पूजयन्ससुनोऽभवत् । श्रीरामस्त्रिदिनं स्थित्वापययौ तमनुमन्श्व
 कामरेण विमानेन मुनिभिः सहितो महान् ।

तं द्रष्टुया विस्मितामन्तम्य कथाश्चक्रुर्मनोहराः ॥ ३२ ॥

चमपकं स्वपुरैभ्याप्य सुरथः क्षत्रियो बली । शत्रुजैनं सार्धं यार्तुं मनश्चक्रे महायत्नः ॥
 शत्रुभूः स्वहयं प्राप्य भेरीताडानकारयन् । शङ्कनादान्बहुविधानैर्व्यत्र क्षमयादयन् ॥
 सुरथेन समं धीरो यज्ञवाहममुमुचन् । स ब्रह्मापारान्देशान् कतोऽपि जगृहे बली ॥

चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः] * वाल्मीक्याश्रमे लवेनाश्वयन्धनम् *

२०९

यत्र यत्र गतो वादस्तत्र तत्र परिभ्रमन् । सैन्येन प्रहता यातः शत्रुप्रः सुरथेन च ॥
कदाचिज्जाह्वीतीरे वाल्मीकेराश्रमं घरम् । गतो मुनिवरैर्जुष्टं प्रातर्धूमेन चिह्नितम् ॥
इति श्रीपादो महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसम्वादे रामाश्वमेधे
रघुनाथसमागमो नाम त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५३ ॥

चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

वाल्मीक्याश्रमे लवेनाश्वयन्धनम् ।

शेष उवाच ।

गतः प्रातः क्रियां कर्तुं समिधस्तत्क्रियार्हकाः । आनेतुं जानकुीसूनुर्वृत्तो मुनिसुनैर्लयः
ददर्श तत्र यज्ञाश्वं स्वर्णपत्रेण चिह्नितम् । कुङ्कुमागरुकस्तूरीदिव्यगन्धेन वासितम् ॥

घिलोक्य जातकुतुको मुनिपुत्रानुवाच सः ।

अर्घ्या कस्य मनोवेगः प्रातो देवान्मदाश्रमम् ॥ ३ ॥

आगच्छन्तु मया साधं प्रेक्षन्तां मा भयं कृथाः ।

इत्युक्त्वा स लवस्तूर्णं वाहस्य निकटे गतः ॥ ४ ॥

स रराज समीपस्थो वाहस्य रघुवंशजः । धनुर्बाणधरः स्कन्धे जयन्त इय दुर्जयः ॥

गत्वा मुनिसुनैः साधं वाचयामास पत्रकम् । भालस्थितं स्पष्टवर्णंराजिराजितमुत्तमम्

दिवस्यतो महान्वंशः सर्वलोकेषु विध्रुतः । यत्र कोऽपि परापार्थी न पटद्रव्यलम्पटः ॥

मूर्ध्वंशःश्वजो धन्वी धनुर्दोक्षागुरुर्गुहः । यं देवा सानुगाः सर्वे नमन्ति मणिमौलिभिः

तस्यात्मजो धीरयलदर्पहारी रघुर्द्वहः । रामचन्द्रो महामागः सर्वशूरशितोमणिः ॥ ६ ॥

तन्माता कोशलकृपपुत्री रत्नसमुद्रवा । तस्याः कुक्षिभयं रत्नं रामराजुशयङ्कुरः ॥ ७ ॥

करोति हयमेधं स ब्राह्मणेन मुशिश्नितः । रायणाभिधधिप्रेन्द्रघषपापापनुत्तये ॥ ११ ॥

मोचितस्नेन पादानां मुख्योऽसौ यात्रिकोदयः । महायलपरीपारपरिखाभिः सुरश्नितः

मनुष्यकी इति मनुष्याता शत्रुतेः सन्नात्मकः ।

इत्यभ्यव्यवहारान्तराद्गुरीमातामन्यतः ॥ १३ ॥

यस्य राज इतिभेदो मानोऽतोऽभ्यव्यवहारम् । गुरोर्जनं यन्तुर्गांतिरोडा बन्धोऽकार-
ते गृहम्तु यदादाहं इत्यव्याप्तानिमृगितम् । मनोभेदा कामतर्पेर् भर्तृगत्याचिदाभ्यगम् ॥

ततो मोक्षयिता ज्ञाना शत्रुतेः शीत्यया इडाम् ।

शतरात्रविनिर्मांतावन्तरान्तदृग्यगाम् ॥ १४ ॥

ये शत्रियाः क्षत्रियजन्यकाया जाताश्च सान्धोत्रपुत्रेषु वान्तु ।

गृहम्तु ते लक्ष्मीतिवेदा मगन्तु वाचं स्वयं निषेध ॥ १५ ॥

इति संवाच्य कुणितो लघः शत्रुधनुषैः । उपाय मुनिपुत्रोऽन्ताप्रोऽभ्युदयान्तः ॥
पश्यत क्षिप्रमेतस्य भूएत्यं क्षत्रियस्य धे । नित्येन यो मालये स्वप्रतापयत्नं त्वः ॥

कोऽसौ वामः कः शत्रुताः कीटाः स्वल्पपन्दाधिताः ।

क्षत्रियाणां कुन्ते जाता वने न वयमुत्तमाः ॥ २० ॥

एतस्य धीराम्नाता जानकी न कुत्रागम् । या रत्नं कुशमंत्रं तु दधारादिमियाणि ॥
इदानीं क्षत्रियत्वादि दशोयिष्यामि सर्वतः । यदि क्षत्रियभूये भविष्यति च शत्रुता ॥

गृहीष्यति मया यत्नं याहंयन्नक्रियोचितम् । नोचेन्क्षत्रत्यमुन्मुच्य कुशस्य वरपालक-
अधुना मरुनुर्मुक्तैः शरैः सुतो भविष्यति । धन्ये ये स महावीरा रणमण्डलमूषणाः ॥

इत्यादिवाक्यमुच्चार्य लवो जग्राहतं हयम् । तृणीवृत्य नृपान्सर्वांश्चापवाणधरोवट ॥
तदा मुनिसुताः प्रोचुर्लघं हयजिहोपकम् । अयोध्यानृपती रामो महाबलपराक्रमः ॥

तस्य याहं न गृह्णाति शकोऽपि स्वयलोद्धतः । मा गृह्णाण शृणुष्वेदं मद्राक्षयं हितसंयुक्त-
इत्युक्तं स श्रुतो धृत्वा जगाद स द्विजात्मजान् ।

युयं बलं न जानीथ क्षत्रियाणां द्विजोत्तमाः ॥ २८ ॥

क्षत्रिया धीर्यंशोण्डीर्या द्विजा भोजनशालिनः ।

तस्माद्युयं गृहे गत्वा भुञ्जन्तु जननीहतम् ॥ २९ ॥

ॐ मेक्षन्तस्तत्पराक्रमम् । लघस्य मुनिपुत्रास्ते सन्तस्युर्दूरीतौर्वा

पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः] * सीतात्यागविषयकवृत्तवर्णनम् *

एवं व्यतिकरे वृत्ते सैवकास्तस्य भूपतेः। आयातास्तं हयं वद्धं दृष्ट्वा प्रोचुस्त

बन्ध को हयमहो रुष्टः कस्य च धर्मराट् ।

को चाण व्रजमध्यस्थः प्राप्स्यते परमां व्यधाम् ॥ ३२ ॥

तदा लवो जगादाशु मया वद्धोऽथ उत्तमः ।

यो मोचयति तस्याशु रष्ट्रोव्राता कुशो महान् ॥ ३३ ॥

यमः करिष्यति किमु हागतोऽपि स्वयं प्रभुः ।

नत्वा गमिष्यति क्षिप्रं शरवृष्ट्या सुतोपितः ॥ ३४ ॥

शेष उवाच ।

इति धाकर्यं समाकर्ण्य वालीऽयमिति तैऽत्र वन् ।

समागता मोचयितुं हयं वद्धं तु ये हरैः ॥ ३५ ॥

तान्चै मोचयितुं प्राप्ताऽच्छुभ्रस्य च सैषकान् ।

कीदण्डं करयोर्धृत्वा क्षुरप्रान्सममूमुचत् ॥ ३६ ॥

ते च्छिन्नयाहवः शोकाच्छुभ्रं प्रतिसङ्गताः ।

पृष्टास्ते जगदुः सर्वे लवाटस्वभुजश्न्तनम् ॥ ३७ ॥

इति श्रीपाद्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवाटस्यायनसंवादे रामश्च

रयेन हयबन्धनं नाम चतुष्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५४ ॥

पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

वाटस्यायनस्य सीतात्यागविषय प्रश्ने शेषेण तद् वृत्तवर्णनम् ।

श्यास उवाच ।

एतां धृष्ट्या कथां रम्यां लयस्य बलिनी मुनिः । संशयानः पर्यपृच्छन्तामं दशम

धीवाटस्यायन उवाच ।

रथयोषं तु पुरा रामः सीतामेकाचिनीं वने । रजकस्य दुरत्तपाऽसी तत्याज मदि

लक्ष्मीं कर्तुमीं ज्ञाती कर्तुर्धरतां गर्तो । कर्णं च मिश्रिता विद्या यो रामहृदमाह्वय
ध्यात उपाय ।

ति धृत्वा मुनेर्वाषयं शोभो भागो महामतिः । प्रसाध्य चित्रं जगद्दे रामत्तारित्रमद्भुतम् ॥
शेन उपाय ।

रामो रात्रयमयोध्यायां स्यात्सुमिः सद्विनोऽकरोत् ।

धर्मेण पालयन्सत्यं क्षितिगण्डं स्वया मित्रया ॥ ५ ॥

सीता श्वभार सर्दार्यं माताः पद्माभवस्तदा । मत्पन्तं शुशुभे देवी श्रयीव युदगन्धरा ॥
पदावित्ममये रामः पप्रच्छ च विद्देहताम् ।

कीदृशो दोहदः साध्वि ! मया ते साध्यते हि सः ॥७॥

रहस्येष तु सा पृष्टा त्रपमाणा पतिं सती । लज्जागदुगद्व्याग्रामं निजगाद् धवोऽमृतम्
सीतोपाय ।

रघत्कृपातो मया सयं भुक्तं मोक्ष्यामि शोभनम् ।

न कश्चिन्मानसे कान्त ! विषयो ह्यतिरिच्यते ॥ ६ ॥

यस्या भवाद्दृशः स्वामी देघसंस्तुतसत्पदः । तस्याः सयं वरीयार्तिं न किञ्चिद्वशिष्यते
घमाप्रहातृच्छसि मां दोहदं मनसि स्थितम् । धयीमिपुरतः सत्यं तव स्वामिन्मनोहर !

चिरं जातं मया सत्यो लोपामुद्रादिकाः स्थिरयः ।

दृष्ट्याः स्वामिन्मनो द्रष्टुं ता उत्सुकति सुन्दरीः ॥ १२ ॥

रात्र्यं प्राप्ता त्वया सार्द्धमनेकसुखमास्थिता । कृतप्राहं कदापीह सा नमस्कर्तुं मानसा
तत्र गत्वा तपः कोशान्यस्त्राद्यैः परिपूजये । रत्नानि चैव भास्वन्ति भूया अपिसमर्पये
यथा मे तोषिताः सत्यो ददत्याशीर्मनोहराः । एष मे दोहदः कान्त परिपूरय मानसम्
इत्यमाकर्ण्य ध्वन्नं सीतायाः सुमनोहरम् । जगाद् परमप्रीतो रामचन्द्रः प्रियां प्रति

धन्याऽसि जानकि ! प्रातर्गोमिष्यसि तपोधनाः ।

प्रेक्ष्य त्वास्तु कृतार्था त्वमागमिष्यसि मेऽन्तिकम् ॥ १० ॥

इति रामवचः श्रुत्वा परमां प्रीतिमाप सा । प्रातर्मम भवत्यद्वा तापसीनां समीक्षणम्

अथ तन्निशि रामेण चाराः कीर्तिं निजां ध्रुताम् ।

प्रेक्षितुं प्रेषितास्ते तु निशीथे ह्यगमञ्छनैः ॥ १६ ॥

ते प्रत्यहं रामकथाः शृण्वन्तः सुमनोहराः । तद्दिने गतवन्तस्तु घनाढ्यस्य गृहं महत्

दीपं धीक्ष्य प्रञ्चलन्तं घबनं धीक्ष्य मानुषम् ।

स्थितास्तत्र क्षणं चाराः समशृण्वन्त्यशो भृशम् ॥ २१ ॥

तत्र काचन पामाक्षी चालकं प्रतिहर्षिता ।

स्तनन्धयन्तं निजगौ वाक्यं तु सुमनोहरम् ॥ २२ ॥

पिय पुत्र ! यथेष्टं त्वं स्तन्यं मम मनोहरम् । पश्चात्तव सुदुष्प्रापं भविष्यति ममात्मज !

पतत्पुर्याः पती रामो नीलोत्पलदलप्रमः । तत्पुरीस्थजनानां तु न भविष्यति वैजनुः ।

जन्माभावात्कथं पानं स्तन्यस्य भुवि जायते ।

तस्मात्पिय मुहुः स्तन्यं दुर्लभं हृदि मन्य च ॥ २५ ॥

ये धीरामं स्मरिष्यन्ति ध्यायन्ति च वदन्ति ये ।

तेषामपि पयः पानं न भविष्यति जानुचित् ॥ २६ ॥

इत्यादि वाक्यं संश्रुत्य धीरामयशसोऽमृतम् ।

हर्षिताः प्रययुर्गोहमन्यद्भाग्यवती महत् ॥ २७ ॥

सापदन्यध्वरस्तत्र मनोरममिदं गृहम् । मत्या तिष्ठन्दि रामस्य शुभ्रपुर्यशसः क्षणम्

तत्र काचिन्निजं कान्तं पर्यङ्कोपरि सुस्थितम् ।

ताम्बूलं धर्यती दत्तं भर्त्रा स्नेहेन सुन्दरी ॥ २६ ॥

कङ्कणस्थरशोभादप्या कर्पूरागरुधूपिता । कान्तं धीक्ष्य चलन्नेत्रा कामरूपमवोचत्

नाथ स्वं साद्गुणो मह्यं भासि याद्गुणधोः पतिः । अन्यन्तं सुन्दरतरं पपुर्षिन्नत्सुकोमल

यद्यप्रान्तं नेत्रयुग्मे पशो मोहनविस्मृतम् ।

भुजो च साद्गुणो विन्नरसाक्षरात्प्रम श्वासि मे ॥ ३२ ॥

इति वाक्यं समाकर्ण्य कान्तायाः सुमनोहरम्

उपाय नेत्रयोः प्राप्तं कर्तव्यकामसुन्दरः ॥ ३३ ॥

शृणु कान्त त्वया प्रोक्तं साधुषा तु सुमनोहरम् ।

पतिमतानां तद्योग्यं स्वकान्तो राम एव हि ॥ ३४ ॥

रं काहं मन्दभाग्य करामो भाग्यवान्महान् । क चाहं कीदृशत्तुच्छः क ब्रह्मादिसुर्पा
खद्योतः क नभो रत्नं शलभः क नु पामरः ।

गजारिः क मृगेन्द्रोऽसौ शशकः क नु मन्दर्धीः ॥ ३६ ॥

क च सा जाह्नवी देवी क रथ्याजलमुत्पथम् । क मेरुः सुरसंवासः क गुञ्जापुञ्जकोऽप्य
तथाऽहं क क रामोऽसौ यत्पादरजसाऽङ्गना ।

शिलीभूता क्षणाज्जाता ब्रह्ममोहनरूपधृत् ॥ ३८ ॥

इति धाक्यं प्रवृत्ताणं परिरेभे निजं पतिम् । जातकामा हृतमेग्णा नर्तितभूषधुर्धरा ॥
इत्यादि धाक्यं संश्रुत्य गतश्चान्यनिवेशनम् ।

तावदन्यधरो धाक्यं शुभ्राव यशसाऽन्वितम् ॥ ४० ॥

कामित्पुष्पमयी शय्या चन्दनं सह चन्द्रकम् ।

सर्वं विधाय कामाहं जगाद् धननं पतिम् ॥ ४१ ॥

पते ! कुरुष्व भोगार्हं शयनं पुष्पमञ्जके । चन्दनादिकलेपं च यथा भोगमनेकधा ॥
त्वाद्दृशा एव भोगार्हा न च रामपराङ्मुताः । सर्वं रामरूपाव्रातमुपभुङ्क्ष्व यथातथम्
मत्सदृशी कामिनी ते चन्दनं तापहारकम् । पर्यङ्कः पुष्परचितः सर्वं रामरूपमयम् ॥
ये रामं न भजिष्यन्ति ते नरा जटारं स्वयम् ।

न भवतु शयनयन्त्येव घनभोगादिर्धर्जिताः ॥ ४१ ॥

इति मूषन्तीं महिष्यां हर्षितः पतिप्रयीम् । सर्वं तथ्यं प्रयीषि तथं मम रामरूपमयम्
हृष्येयं राममद्रम्य यशः श्रुत्वा गतश्चरः । तावदन्यस्य घोरमधधरोऽप्यः शुभ्रये एव
कामित्त्वान्नेन पर्यङ्के बीजावादनतरवरा । कालेन रामसरकीर्तिं गायमाना पतिं जगौ

स्वामिन्धर्यं धन्यतमा देवां पुर्वाः पतिः प्रभुः ।

धीररामः स्वयंजितः पुत्रानिव पति एव शशकः ॥ ४१ ॥

यो महत्कर्मदुःसाध्यं कृतवान्मुदमं न तम् ।

समुद्रं यो निजप्राह सेतुं तत्र बबन्ध च ॥ ५१ ॥

रावणं यो रिपुहत्वा लङ्कां सम्मज्ज्य धानरैः । जानकीमाजहारत्र महदाचारमाचरत्
इति प्रोक्तं समाकर्ण्य घञः सुमधुराक्षरम् ।

पतिः स्मितं चकारैमां वाक्यं पुनरथाब्रवीत् ॥ ५२ ॥

मुग्धेनेदं महत्कर्म रामचन्द्रस्य भामिनि ! । दशाननवधादीनि समुद्रदमनानि च ॥ ५३ ॥
लीलया योऽवनिं प्राप्तो ब्रह्मादिप्रार्थितो महान् ।

करोति सच्चरित्राणि महापापहराणि च ॥ ५४ ॥

मा जानीहि नरं रामं कौसल्यानन्ददायकम् । सृजत्यघतिं हन्त्येतद्विश्वं लीलात्तमानु
धन्या घयं ये रामस्य पश्यामो मुक्तपङ्कजम् । ब्रह्मदिसुरदुर्दशं महापुण्यकृतोषयम्
अश्रुणोद्रामचन्द्रस्य चरित्रं धृतिसौख्यदम् ।

इत्यादि वाक्यं शुश्राव चारो द्वारि स्थितो मुहुः ॥ ५७ ॥

अन्यो हान्यगृहं गत्वा तस्मै धीतुं हरैर्यशः । तत्रापि रामभद्रस्य यशः शुभाच शोभन
सेलन्ती स्यामिना सार्धंयूतेन सुमनोहरा । उवाच वाक्यं मधुरं नर्तयन्तीव कङ्कणे
जितं मया कान्त ! जवेन सर्वं करिष्यसि त्वं किमु हारिमानसः ।

इत्यादि वाक्यं परिहासपूर्वकं कृत्वा स्वकान्तं परिपस्यजे मुदा ॥ ६० ॥

उवाच कान्तश्चार्वाङ्गि जितमेव सुशोभने । रामं मे स्मरतो नित्यं न कुत्रापि पराजयः
इदानीं त्वां तु जेष्यामि रामं स्मृत्वा मनोहरम् ।

देवा यथा पुरा स्मृत्वा दितिजानजपक्षणात् ॥ ६२ ॥

एवमुक्त्वा पाशाक्तानां परिघर्तनमाकरोत् ।

तावज्जयं प्रपेदेऽसौ हर्षितो वाक्यमब्रवीत् ॥ ६३ ॥

मम प्रोक्तमृतं जातं जिता त्वं नवर्योचना । रामस्मारी कदाप्येव न भवेद्रिपुतोमयी
इत्येवं सौ घदन्तौ च परस्परमघोत्सुकौ । परिरम्य दृढंभ्रमेणा ततश्चारोगतोऽगृहम्
एवं पञ्चमहाचारा राज्ञः संश्रुत्य घै यशः । परस्परं प्रशंसन्तो गेहं स्व्यं स्व्यं ययुर्मुदा

एकः पशुधरः कारुण्योदानालोक्य तत्र ह ।

जगाम ध्रोतुकामोऽसौ यशो शम्भो महीपतेः ॥ ६७ ॥
 रजकः क्रोधमन्स्यूष्टो भार्यामग्नगृहोन्निगाम् ।
 पशु रान्ताहंयामास विषतुर्व्यभोजनेत्रयान् ॥ ६८ ॥
 गच्छ श्वं मृगुहासाम्य गेहं यत्रोपिता दिनम् ।
 नाहं गृह्णामि भयतीं युष्टीं यमनलङ्घिनीम् ॥ ६९ ॥
 तदाऽस्य माता प्रोषाय मा त्यजेतौ गृहायताम् । अग्रायेन रहितौ दुष्ट
 मातरं प्रत्युपावाय रजकः क्रोधमन्गुतः । नाहं राम इय प्रेष्टीं गृह्णाम्यन्य
 स राजा यदकरोत्येय सन्सर्वं नीतिमद्भयेत् ।
 नाहं गृह्णामि गो भार्या पर्येशमनि संस्त्रिताम् ॥ ७० ॥
 पुनः पुनरुवाचेद् नाहं रामो महीभ्रमः । यः परस्य गृहे संस्थां जानकीं
 इति धाक्यं समाधृत्य चारः क्रोधपरिप्लुतः ।
 खड्गं गृहीत्या स्वकरे तं हन्तुं विदधे मनः ॥ ७१ ॥
 स रामोक्तं च सम्मार न ध्यः कोऽपि मे जनः ।
 इति ज्ञात्वा सरोपं तु सञ्जहार महामनाः ॥ ७२ ॥
 तदा श्रुत्या सुदुःखार्तः पञ्च चारा यतः स्थिताः ।
 ततो गतः प्रकुपितो निःश्वसन्मुहुर्दृच्छसन् ॥ ७३ ॥
 ते य परस्परं तत्र मिलितास्तु समप्रुधन् । स्वश्रुतं रामचरितं सर्वलोके
 ते लङ्घायितमाकर्ण्य परस्परममन्त्रयन् ।
 न धाल्यं रघुनाथायावाच्यं दुष्टजनोदितम् ॥ ७४ ॥
 इति संमन्य ते गेहं गत्वा सुपुपुस्तसुकाः । ।
 प्राता राशे प्रशंसाम इति बुद्ध्या ध्यवस्थिताः ॥ ७५ ॥
 इति धीपात्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवाल्मीक्ययनसम्वादे राम
 चारनिरीक्षणं नाम पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५५ ॥

षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः

प्रातः काले चारैः सभामागत्य रामाय रजकोत्तिकथनम् ।

शेष उवाच ।

प्रातर्नित्यं विधायासी ब्राह्मणान्वेदधित्तमान् ।

द्विरण्यदानैः सन्तर्प्यं विधिघत्संसदं यथा ॥ १ ॥

लौकाः सर्वं नमस्कर्तुं रघुनाथं मदीपतिम् ।

पुत्रघत्स्वप्रजाः सर्वाः पालयन्तं ययुः सभाम् ॥ २ ॥

लक्ष्मणेनातपत्रं तु धृतं मूर्धनि भूपतेः । तदा भरतशत्रुघ्नौ चामर्द्धन्द्वधारिणौ ॥ ३ ॥

पक्षिष्ठप्रमुखास्तत्र मुनयः पर्युपास्त । सुमन्तप्रमुखास्तत्र मन्त्रिणो न्यायकर्तृकाः ॥

एवं प्रवृत्ते समये पद्भारस्ते स्पलङ्कृताः । समाजगमुर्नरपति नमस्कर्तुं सभास्थितम्

तान्वक्तुकामान्गन्धीक्ष्य चारान्दृपतिसत्तमः । सभायामन्तराथेश्म रहः प्राविशदुत्सुकः

एकान्ते तांक्षरान्सर्षान्यप्रच्छ सुमतिर्नृपः । कथयन्तु चरा मह्यं यथातथ्यमरिन्द्रमाः ॥

लौका प्रुचन्ति मे कीदृग्भार्याया मम कीदृशम् ।

मन्त्रिणां कीदृशं लोका षदन्ति चरितं कथम् ॥ ८ ॥

इति धाक्यं समाकर्ण्य चारा राममघाप्रुचन् ।

मेघमग्नीरथा पाचा पृच्छन्तं रघुनाथकम् ॥ ९ ॥

चारा उचुः ।

नाथ कीर्तिजंतान्सर्षान्पापयत्यधुना भुवि । गृहे गृहे भुताऽस्माभिःपुण्यैः स्त्रीभिरीदृक्ता

विषस्यतो महायंशं भयता परमेष्ठिना । मलङ्कृतुं गन् भूमौ कीर्तिर्विस्तारिताः यद्

अनेके समराधाश्च कीर्तिमन्तो महाबलाः । अमयंस्तादृशी कीर्तिस्तेषां नाभूद्यथा तव ॥

त्पया नाथेन सकलाः हतार्थाश्च प्रजाः हताः ।

यासां नाकात्मरुषं न च योगापुपदुतिः ॥ १३ ॥

यादृशश्चन्द्रमा लोके यादृशी जाह्नवी सरित् ।
 तादृक्त्वव च सत्कीर्तिः प्रकाशयति भूतलम् ॥ १४ ॥
 ब्रह्मादिका भक्तकीर्तिमाकर्ण्य त्रपिता भृशम् ।
 नाथ ! सर्वत्र ते कीर्तिः पावयत्यधुना जनान् ॥ १५ ॥

अयं धन्यतमाः सर्वे ये चारास्तव भूपते ! । क्षणे क्षणे तव मुखं लोकयाम मन-
 श्वः श्रुत्वा तु चाराणां पद्मानां राघवस्तदा । पशुं पप्रच्छ चारं तं विलक्षणमु-
 राम उवाच ।

प्रत्यं घद् महाबुद्धे ! यच्छतं लोकसङ्करे । तादृक्प्रशंस मे सर्वमन्यथा पातका-
 पुनः पुनश्च तं रामः पप्रच्छाशु सविस्तरम् ।
 तथापि न ब्रवीत्येव रामं लौकिकभाषितम् ॥ १६ ॥
 तदा रामः प्रत्यबोवचारं मुखविलक्षितम् । शपामि त्वां तु सत्यं न शंस सर्वे य-
 तदा रामं प्रत्युवाच चारो वाक्यं शनैः शनैः ।
 अकर्ण्यमपि ते वाक्यं वाक्यं काचजनोदितम् ॥ २१ ॥
 चार उवाच ।

श्यामिन्सर्वत्र ते कीर्तिर्दशानतयधादिका । अन्यत्रराक्षसगृहे स्थिता यास्ते त्वा-
 कादरेफन्तु रजसो निशाधे महिलां स्यकाम् ।
 अन्यगोहोपितां दृष्ट्वा धिक्कुर्वन्समताडयत् ॥ २२ ॥
 तन्माता प्रत्युपावेमां कथं ताडयसेऽनघाम् ।
 गृहाण मा हृष्या निन्दां त्वियं मद्भाषयमाचर ॥ २४ ॥

दाऽघोवस्त रजको मादं रामो महीपतिः । यद्राक्षसगृहेऽधुर्दासीतामङ्गीवका-
 त्वे रात्रः हनं कामं नीतिमद्भवति प्रभो ! । अन्येद्यं पुण्यकर्तुं नामपि हृदयमनी-
 तः पुनरथावासी मादं रामो महीपतिः । सुकृपे समये राजगमया वाक्यं तव म-
 दानी शिर धाच्छिद्य पालयामि महीतले । हनः पुनर्विचारो मे क्व रामो रजकः-
 यं दृष्टोऽनृतं वक्ति महीदं तव्यमृष्यते । भात्रापयति चैत्राम सागर्जनं मारयामि

मपि ते प्रोक्तं त्वदाग्रहत उन्नयम् । राजा प्रमाणमवेदं विचास्यतु सङ्गतम् ॥
शेष उवाच ।

इति घाययं समाकर्ण्य महावज्रनिभाक्षरम् ।

निःश्वसन्मुहुर्दृष्ट्वासमाचरन्मूर्च्छितोऽपतत् ॥ ३१ ॥

तं मूर्च्छितं नृपं दृष्ट्वा चारा दुःखसमन्विताः ।

धीजयामासुर्वासोप्रैर्दुःखापनयहेतवे ॥ ३२ ॥

संशो नृपतिर्मुहूर्तेन जगाद तान् । गच्छन्तु भरतं शीघ्रं प्रेषयन्तु च मां प्रति ॥

ताश्चरास्तूर्णं भरतस्य गृहं गताः । कथयामासू रामस्य सन्देशं नयदारकाः ॥

भरतो रामसन्देशं श्रुत्वा धीमान्ययी सदः ।

रामं प्रति र्हः संस्थं श्रुत्वा तं त्वरया युतः ॥ ३५ ॥

तं प्रतीहारं प्रत्युवाच महामनाः । कुत्रास्ते राममद्रोऽसौ ममभ्राता कृपानिधिः

गृहं धीरो ययो रत्नमनोहरम् । रामं विलोक्य विह्वलन्तं भयमाप स मानसे

किं वाऽसौ कुपितो रामः किं वा दुःखमिदं विभोः ।

तदा प्रोवाच नृपतिं निःश्वसन्तं मुहुर्मुहुः ॥ ३८ ॥

दुःखसमाराध्यं वक्रं ते कथमानतम् । अधुमिर्लक्ष्यते राहुग्रस्तदेहः शशीच ते

सर्वं मे कारणं तद्यं ब्रूहि मां किं करोमि ते ।

त्यज दुःखं महाराज ! कथं दुःखस्य भाजनम् ॥ ४० ॥

प्रोच्यमानो गदद्गस्यरया गिरा । प्रोवाच भ्रातरं धीरो रामचन्द्रश्च धार्मिकः

त्वंचो मह्यं मम दुःखस्य कारणम् । तन्मार्जनं कुरुष्वद्य भ्रातः प्रातर्महामते ! ॥

यते राजा न कश्चिदयशःक्षतः । मत्कीर्तिरय कलुषा गङ्गा यमुनया गता ॥

येषां यशो नृणां भूमी तेषामेव सुजीवितम् ।

अपकीर्तिक्षतानां तु जीवितं मृतकैः समम् ॥ ४४ ॥

भवेद्भूमौ तेषां लोकाः सनातनाः । अपकीर्त्युत्पीडितास्तेषां भूयादधोगतिः

अद्य मे कलुषा कीर्तिः स्वर्धुनी लोकविध्रुता ।

तच्छृणुष्व षचो मेऽथ रजकेन यद्योदितम् ॥ ४६ ॥

अस्मिन्पुरेऽथ रजक उक्तयाज्ञानकीमपम् ।

किञ्चिद्वाच्यं ततो भ्रातः किं करोमि महीतले ॥ ४७ ॥

किमात्मानं जहाम्यद्य किमेतां जानकीं स्त्रियम् ।

उमयोः किं मया कार्यं मवांस्तप्यं धवीतु तत् ॥ ४८ ॥

इत्युत्तवा निर्गलद्रवाष्पा वेपथु क्षुभिताङ्गकः ।

पपात भूमौ धिरजो धार्मिकाणां शिरोमणिः ॥ ४९ ॥

भ्रातरं पतितं दृष्ट्वा भरतो दुःखसंयुतः । संवीक्ष्य शनकै रामं प्राप्तसंज्ञं चकार सः ।

संज्ञां प्राप्तं तु संवीक्ष्य रामचन्द्रं सुदुःखितम् ।

उवाच दुःखनाशाय वाक्यं तु सुमनोहरम् ॥ ५१ ॥

कोऽयं वै रजकः किं तु वाच्यं वाक्यं यथाऽप्रवीत् ।

।जह्वाच्छेदं करिष्यामि जानकीवाच्यकारिणः ॥ ५२ ॥

तदा रामोऽब्रवीद्वाक्यं रजकस्य मुखोद्गतम् । श्रुतं वारैण तत्सर्वं भरताय महात्मने ।

तच्छ्रुत्या भरतः प्राह भ्रातरं दुःखशोकिनम् । जानकीवह्निशुद्धा भूल्लङ्घ्यां धीरपूजिता

ब्रह्माऽब्रवीद्व्यं शुद्धा पिता दशरथस्तव । कथं सा रजकोक्तित्वाद्भ्रातव्या लोकपूजिता

ब्रह्मादिसंस्तुता कीर्तिस्तव लोकान्पुनाति हि ।

सा कथं रजकोक्तया वै क्लृप्ताऽथ भविष्यति ॥ ५६ ॥

तस्मात्स्वज महादुःखं सीतायाच्यसमुद्भवम् ।

कुरु राज्यं तया सार्धमन्तर्बन्धव्या सुभाग्यया ॥ ५७ ॥

त्वं कथं स्वशरीरं तु हानुमिच्छसि शोभनम् ।

ययं हताः स्म सर्वेऽद्य त्वां विना दुःखनाशकम् ॥ ५८ ॥

क्षणं सीता न जीयेत त्वां विना सुमहोदया ।

तस्मात्पतिप्रतासाकं भुजक्तुं विपुलां श्रियम् ॥ ५९ ॥

इति वाक्यं समाकर्ण्य भरतस्य च धार्मिकः । पुनरेव जगदीशं वाक्यं वाक्यविराचि

यत्त्वं कथयसि भ्रातस्तत्सर्वं धर्मसंयुतम् । परं यद्विच्यहं वाक्यं तत्कुरुष्व ममाह्वया ॥

जानाम्येनां पद्भिःशुद्धां पवित्रां लोकपूजिताम् ।

लोकापवादाद्गीतोऽहं त्यजामि स्यां तु जानकीम् ॥ ६२ ॥

तस्मात्करे शितं धृत्वा करघालं सुदारुणम् ।

शिरश्छिन्ध्यषया जायां जानकीं मुञ्चयै वने ॥ ६३ ॥

इति वाक्यं समाकर्ष्य रामस्य भरतोऽगतत् ।

भूर्च्छितः सन्क्षितौ देहे कम्पयुक्तः सवाष्पकः ॥ ६४ ॥

इति श्रीपाद्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंवादे रामाश्वमेधे

भरतवाक्यं नाम पद्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥

सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

सीताया भर्तृवियोगकारणकथनम् ।

वात्स्यायन उवाच ।

जगत्पवित्रसत्कीर्तिजानक्या वाच्यवाचनम् । कथं समकरोत्स्वामी तन्मे कथय सुव्रत !

यथा मे मनसः सौख्यं भविष्यति सुशोभनम् ।

तथा कुरुष्व शेषाद्य त्वन्मुखान्निःसृतामृतम् ।

पवतस्तृप्तिरेवस्याद्यया संसृतिःकृन्तनम् ॥ २ ॥

शेष उवाच ।

मिथिलायां महापुर्यां जनको नाम भूपतिः ।

तस्यां करोति सद्राज्यं धर्मेणाराधयन्नजाः ॥ ३ ॥

तस्य सङ्कपेतो भूमिं सीतया दीर्घमुद्यया । सीरध्वजस्य निरगात्कुमारी ह्यतिसुन्दरी ॥

सदाऽत्यन्तं मुद्रे प्रातः सीरकेतुर्महीपतिः । सीता नामाकरोत्तस्या मोहिन्या जगतःश्रियः

श्रीकृष्णोपासयित्वा श्रेयस्ती सुमनोहरा । भगवत्पञ्चमनः काल्ने शुक्रगुणोर्गुम् वदन् ॥
 अन्यन्तं ह्यंभापन्नमप्यगन्तं कामन्तोन्नुवम् । परस्परं भागमाणं स्नेहेन शून्या गिरा ॥
 वममाणं तदा शुभं नमसि क्षिप्रवेगलः । समुत्पन्नमगोपयन् स्विन्नं शत्रुं वकार लृ
 रामो मर्हीपतिर्मुर्मो भविष्यति मनोहरः । तस्य स्निनेति तादा तु मपिष्यति मरेत्किञ्च
 स तथा गत वषांषा सहस्राण्येकगुदश ।

राशयं कस्मिन्ने धीमागकयंभूमिपतीग्यली ॥ १० ॥

धन्या सा जानकी देवी धन्योऽसौ रामसंजितः ।

यो परस्परमापन्नो पृथिव्या संस्यतो मुदा ॥ ११ ॥

इति सम्भाषमाणं तु शुक्रगुम् तु मैथिली ।

भातवेद् देवतागुम् वषांषो तस्य पिलोषव च ॥ १२ ॥

मदीयास्तु फया रम्याः कुरुते शुक्रयोर्गुम् ।

एतद् गृहीत्वा पृच्छामि सयं वाक्यं गतार्थकम् ॥ १३ ॥

एवं विचार्य सा न्यीयाः सर्वाः प्रतिजगद ह । गृह्णन्तु शनकरेतन्पक्षियुग्मं मनोहरम्

सत्यस्तास्तद्विरि गत्वा गृह्णन्पक्षियुगं वरम् ।

निवेदयामासुरिदं स्वसण्याः प्रियकाम्यया ॥ १५ ॥

चतुधा विविधाञ्छब्दान्कुर्वन्हीक्ष्य मनोहरम् । आभ्यासयामास तदा पप्रच्छ तदिदं वच
 सीतोवाच ।

मा भैष्टं तु युषां रम्यो कौ वां कुत्र समागतौ ।

को रामः का च सा सीता तज्ज्ञानं तु कुतः स्मृतम् ॥ १७ ॥

तत्सर्वं शंसतं क्षिप्रं मत्तो वां व्येतु यद्वयम् । इति पृष्टं तथा पक्षियुगं सर्वमशंसत ! ।
 पक्षियुग्ममुवाच ।

वाल्मीकिरास्ते सुमहानृपिष्वंमचिदुत्तमः । आयां तदाश्रमस्थाने सर्वदा सुमनोहरै ॥

स शिष्यान्नापयामास भावि रामापणं मुनिः ।

प्रत्यहं तत्पदस्मारो सर्वभूतहिते रतः ॥ २० ॥

तदावाभ्यां धृतं सर्वं भाषि रामायणं महत् । मुहुर्मुहुर्गीयमानमायातं परिपाठितः

शृण्वाद्यां तेऽभिधास्याद्यो यो रामो या च जानकी ।

यद्यद्भविष्यते तस्या रामेण क्रीडितात्मना ॥ २२ ॥

शृण्व्यशृङ्खलेष्ट्यां च चतुर्धा त्वं गतो हरिः ।

प्रादुर्भविष्यति श्रीमानसुरखीगीतसत्कथः ॥ २३ ॥

स कीशिकेन मिथिलां प्राप्स्यते भ्रातृसंयुतः ।

धनुष्पाणिस्तदा दृष्ट्वा दुर्ग्राहमन्यभृभुजाम् ॥ २४ ॥

धनुर्महत्तया जनकजां प्राप्स्यते सुमनोहराम् । तथा सह महद्राज्यं करिष्यतिधृतं वरे

एतदन्यच्च तत्रस्थैः श्रुतप्रस्माभिरुद्गतेः । कथितं तव चार्वङ्गि मुञ्जायां गन्तुकामुको

इति वाक्यं तयोर्भूत्वा श्रोत्रयोः सुमनोहरम् । पुनरेव जगदिदं वाक्यंपक्षियुगं प्रति

स रामः कुत्र घर्तेत कस्य पुत्रः कथं तु ताम् । परिग्रहीष्यति घरः कीदृग्रूपघरोनरः ॥

मया पृष्टमिदं सर्वं युवां ब्रूतं यथातथम् । पश्चात्सर्वं करिष्यामि प्रियं युष्मन्मनोहरम्

तच्छ्रुत्वा तां तु कामेन पीडितां धीक्ष्य सा शुकी ।

जानकीं हृदये छात्वा पपाठ पुरतस्ततः ॥ ३० ॥

सूर्यवंशध्वजो धीम्रात्राजा पङ्क्तिरधो धली ।

यं देवाः धित्य सर्वारीन्विजेष्यन्ते च सर्वशः ॥ ३१ ॥

तस्य भार्याप्रयं भाषि शकमोहनरूपधृत् । तस्मिन्नपत्यचातुष्कं भविष्यति बलोज्ज्वलम्

सर्वेषामप्रजो रामो भरतस्तदनुस्मृतः । लक्ष्मणस्तदनुश्रोमाञ्छत्रुप्रः सर्वतो परः ॥ ३३

रघुनाथ इति ध्याति गमिष्यति महामनाः । तेषामन्तनामानि रामस्य बलिनः सखि !

पद्मकोश इव शोभनं मुखं पङ्कजाभनयने सुदीर्घके ।

उन्नतापृथुमनोहरानसा बल्युसङ्गतमनोहरे भ्रुवौ ॥ ३५ ॥

जानुलम्बितमनोहरी भुजौ कायुशोभि गलकोऽतिहृष्यकः ।

सत्कपाटतलविस्तृतश्रिकं घक्ष पतद्मलं सलक्ष्मकम् ॥ ३६ ॥

शोभनोरुकटिशोभया युतं, जानुयुग्मममलं स्वसेवितम् ।

पादपद्ममखिलैर्निजैः सश सेवितं रघुपतिं सुशोभनम् ॥ ३७ ॥

एतद्रूपधरो रामो मया किं तु स चर्ष्यते ।

शताननोऽपि नो याति पक्षिणः किमु मादृशाः ॥ ३८ ॥

यद्रूपं घीक्ष्य ललिता मनोहरवपुर्धरा । लक्ष्मीर्मुमोह भुवि का वर्तते यान मुञ्चति ॥
महाबलो महावीर्यो महामोहनरूपधृत् । किं वर्णयामि श्रीरामं सर्वैश्वर्यगुणान्वितम्
धन्या सा जानकी देवी महामोहनरूपधृत् । रंस्यते तेन सह या वर्णयामयुतं मुदा ॥

त्वं कासि किं तु ते नाम चद् सुन्दरि यत्तु माम् ।

परिवृच्छसि वै दग्ध्याद्रामकीर्तनमादरात् ॥ ४२ ॥

एतद्वाक्यं समाकर्ण्य जानकीपक्षिणोर्युगम् ।

उवाच जन्मललितं शंसन्ती स्वस्य मोहनम् ॥ ४३ ॥

या त्वया जानकी प्रोक्ता साऽई जनकपुत्रिका ।

स रामो मां यदाभ्येत्य प्राप्स्यते सुमनोहरः ॥ ४४ ॥

तश्चां माचयात्प्रदा नाम्यया वाक्यशोभिता ।

लीलया च सुखेनास्तां मनुगेहे मधुरादकौ ॥ ४५ ॥

इत्युक्तं तत्समाकर्ण्य पक्षिणी भयमापनुः । परस्परं प्रभ्रुभितो जानकीमित्ययोवताम्
धर्यं पक्षिणःसाध्वि घनस्या वृक्षगोचराः । परिवन्नाम सर्वत्र नो सुखं नो भयेदुष्टे

अन्तर्हन्ती स्वके स्थाने गत्वा संसृज्य पुत्रकान् ।

एवस्थानमागमिष्यामि सत्यं मे ह्युदितं वचः ॥ ४८ ॥

पद्यं प्रोक्ता तया सा तु न मुमोच शुकीं स्वयम् ।

तदा पतिस्तां प्रोवाच विनीतवदनुत्सुषः ॥ ४९ ॥

स्तीने मुञ्च कर्णं भार्यां रक्षते मे मनोहरम् । भार्यां गच्छापविदिने विचरत्यः सुखं व

अन्तर्हन्ती तु धर्मेत भार्यां मम मनोरमा ।

तस्याः प्रगृहि कृत्वा त्वामागमिष्यामि शोभने ! ॥ ५१ ॥

इत्युक्त्वा निजगादेमं सुखं गच्छ महामने ! ।

एतां रक्षामि सुखिनीं मत्पार्श्वे प्रियकारिणीम् ॥ ५२ ॥

इत्युक्तो दुःखितः पक्षी तामूचे करुणान्वितः ।

योगिभिः प्रोच्यते यद्वै तद्वचस्तथ्यमेव हि ॥ ५३ ॥

न वक्तव्यं न वक्तव्यं मीनमाश्रित्य तिष्ठताम् ।

तोवेत्स वाक्यदोषेण प्राप्नोत्यालानमुन्मदः ॥ ५४ ॥

ययं चेदत्र वाक्यं नाकरिष्याम नगोपरि । वन्धनं कथमावां स्यात्तस्मान्मीनं समाचरेत्

इत्युक्त्वा तां प्रत्युवाच नाहं जीवामि सुन्दरि ! ।

एतया भार्यया हीनस्तस्मान्मुञ्च मनोहरे ! ॥ ५६ ॥

अनेकविधवाक्यैः सा बोधिता नामुचत्तदा ।

कुपिता दुःखिता भार्या शशाप जनकात्मजाम् ॥ ५७ ॥

यथा त्वं पतिता सार्धं वियोजयसि मामितः ।

तथा त्वमपि रामेण वियुक्ता भव गर्भिणी ॥ ५८ ॥

इत्युक्तवत्यां तस्यां तु दुःखितायां पुनः पुनः । प्राणा निरगमन्दुःखात्पतिदुःखेन पूरितात्

रामं रामं स्मरन्त्याश्च वदन्त्याश्च पुनः पुनः ।

विमानमगतं सुष्ट पक्षिर्णा स्वर्गता यमौ ॥ ६० ॥

तस्यां मृतायां तु खार्ता भर्ता तस्याः स पक्षिराट् ।

परमं क्रोधामापन्नो जाह्नव्यां दुःखितोऽपतत् ॥ ६१ ॥

नथा भवामि रामस्य नगरे जनपूरिते । मद्वाक्पादियमुद्दिग्ना वियोगेन सुदुःखिता ॥

इत्युक्त्वा स पपत्तोदे जाह्नव्या भ्रमशोभिते ।

दुःखितः कुपितो मीतस्तद्वियोगेन कम्पितः ॥ ६३ ॥

मृदुत्वाद्दुःखितस्याथ सीताया अपमाननात् ।

अन्त्यजत्वं परं प्राप्तो रजकः क्रोधानामिधः ॥ ६४ ॥

यः क्रोधाद्य स्वकाग्रप्राणान्महतां दुष्टमाचरत् ।

सत्यजैस्स मृतो पाति अन्त्यजत्वं द्विजोत्तमः ॥ ६५ ॥

सहजानं रजकोलयाऽसी निन्दिता च विद्योत्रिता ।

रजकस्य च शापेन विद्युता सा धनं गता ॥ ६६ ॥

एतत्ते कथिनं विप्र पत्तेपृष्टं पिदैहजाम् । पुनश्च परं शृणुं शृणुष्य निगहामि तम् ।

इति धीपात्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषपादस्यायनसप्त्यादे रामायण्ये

रजकप्राग्जन्मकथनं नाम सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५७ ॥

अष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः

भरतस्य सीतात्यागाज्ञाऽस्वीकारे शत्रुभाषाज्ञाकरणम् ।

शेष उवाच ।

भरतं मूर्च्छितं दृष्ट्वा रघुनाथः सुदुःखितः । प्रतिहारमुवाचेदं शत्रुघ्नं प्रापयाशु माम् ॥

तद्वाक्यं प्रोक्तमाकर्ण्य क्षणाच्छत्रुघ्नमानयम् । यत्र रामो निजम्राता भरतेन सह स्थितः

भरतं मूर्च्छितं दृष्ट्वा रघुनाथं च दुःखितम् । प्रणम्यदुःखितोऽवोचत्किमिदं दाहणंभरत

तदा रामोऽन्त्यजप्रोक्तं वाक्यं लोकविगर्हितम् ।

तं प्रत्युवाच रामोऽसीं शत्रुघ्नं पदसेचकम् ॥ ४ ॥

अधोमुखो दीनस्वो गद्गदाक्षरवेपथुः । शृणु भ्रातर्बन्धोमेऽद्य कुतः सहस्रप्रमादगतम्

यथास्याद्विमला कीर्तिर्गङ्गेव पृथिवीं गता ।

सीताया वाच्यमतुलं लोके श्रुत्वाऽन्त्यजोदितम् ॥ ६ ॥

हातुमिच्छामि देहं स्वमेनां वा जानकीं किल ।

इति वाक्यं समाकर्ण्य रामस्य किल शत्रुदा ॥ ७ ॥

सखेपथुः पपातोर्व्यां दुःखितः परदारणः । संज्ञां प्राप्य मुहूर्तेन रघुनाथमवोचत्

शत्रुघ्न उवाच ।

किमेतदुच्यते स्यामिज्जानकीं प्रति दाहणम् ।

पाखण्डैर्दुष्टचिच्छैश्च सर्वधर्मबहिष्कृतैः ॥ ६ ॥

निन्दिता श्रुतिरग्राह्या भवति त्वग्युज्ज्वलनाम् ।

जाह्नवी सर्वलोकानां पापघ्नी दुरितापहा ॥ १० ॥

निस्पृष्टा पापिभिः पुम्भिः सा स्पर्शं नार्दिता सताम् ।

सूर्यो जगत्प्रकाशाय समुदेति जगत्यहो ॥ ११ ॥

उलूकानां रुचिकरो न भवेत्तत्र का क्षतिः ।

तस्मात्स्वमेनां गृह्णीष्व मा त्यजानिन्दिनां स्त्रियम् ॥ १२ ॥

धीराममद्रूपया कुरुष्व घवनं मम । एतच्छ्रुत्वा घनस्तस्य शत्रुघ्नस्य महात्मनः ॥

न पुनर्जादेमं यदुक्तं भरतप्रति । तन्निशम्य च बो ध्नातुर्दुःखपूरपरिप्लुतः ॥ १४ ॥

पपात मूर्च्छितो भूमौ छिन्नमूल इव द्रुमः ।

स्रातरं पतितं धीक्ष्य शत्रुघ्नं दुःखितो भृशम् ॥ १५ ॥

प्रतिहारमुवाचेदं लक्ष्मण त्वानयान्तिकम् । सलक्ष्मणगृहं गत्वा न्यवेदयदिदं वचः ॥

प्रतिहार उवाच ।

धामिग्रामो भवन्तं तु समाह्वयति वेगतः । स तच्छ्रुत्वा समाह्वानं रामचन्द्रेण वेगतः

गाम तरसा तत्र यत्र सम्राट्कोऽनघः । भरतं मूर्च्छितं दृष्ट्वा शत्रुघ्नमपि मूर्च्छितम्

धीरामचन्द्रं दुःखार्तं दुःखितो धाक्प्रमत्रवीत् ।

किमेतद्दारुणं राजन्हृश्यते मूर्च्छनादिकम् ॥ १६ ॥

शु शंस मां सर्वं कारणं मुखयतोऽनघ ! । एवं वदन्तं वृपतिर्दृष्टान्तं सर्वमादितः ॥

शशंस लक्ष्मणं क्षिप्रं दुःखपूरपरिप्लुतम् ।

लक्ष्मणस्तद्वचः श्रुत्वा सीतायास्त्यागसम्भवम् ॥ २१ ॥

निःश्वसन्मुहुर्बुद्धवर्षस्तद्वधात्रं श्वाऽभवत् ।

ध्रातरं स्तद्वधात्रं च कम्पमानं मुहुर्मुहुः ॥ २२ ॥

न किञ्चन घदन्तं तं धीक्ष्य शोकार्दितोऽप्रवीत् ।

किं करिष्याम्यहं भूमौ स्थित्वा दुर्यशसाऽङ्कितः ॥ २३ ॥

त्यतामीदं वपुः श्रीमल्लोचनीया न शोकवान् ।

● सर्वदा भ्रातरौ मां मष्टान्यकरणोत्सुकाः ॥ २४ ॥

इदानीं विद्वेषेन प्रतिकूल्यमन्वयाः । कुत्र गच्छामि कं यामि हसिष्यन्ति वृषा मुवि
दुर्यशोलाश्रितं मां धै कुट्टिनं रूपचन्तराः ।

गमोर्धरो पुरा भूया जाता जाता गुणाधिकाः ॥ २६ ॥

इदानीं मां जाते नु विपरीतं कभूय तन् । इति सम्भाषमाणं तं राममद्रं खनीक्ष्य सः

संस्तभ्याऽभूणि विपुल्यान्युवाच चिकलस्वरः ।

स्वामिन्धिपाद् मा फार्योः कथं तव मतिर्दृता ॥ २८ ॥

सीतामनिन्दितां कौ नु त्यजति श्रुतवान्भवान् ।

धाकारयामि रजकं परिपृच्छामि तत्प्रति ॥ २९ ॥

कथं त्वया निन्दिता सा जानकी योयिताम्वरा ।

तव देशे घलात्कश्चिद् वाध्यते न जनोऽल्पकः ॥ ३० ॥

तस्मात्तस्य यथा स्वान्ते प्रतीतिः स्यात्तथाऽऽचर ।

किमर्थं त्यज्यते भीरुः पतिव्रतपरायणा ॥ ३१ ॥

मनसा घचसा नान्यं जानाति जनकात्मजा ।

तस्माद्देनां गृहाण त्वमेतां मा त्यज जानकीम् ॥ ३२ ॥

ममोपरि कृपां कृत्वा मदुर्कं संश्रयाऽऽशु तत् । एवं घदन्तं प्रत्युचे रामः शोकेन कर्षित-
लक्ष्मणं धर्मवाक्येन बोधपर्यस्त्यजनोद्यमः ॥ ३३ ॥

राम उवाच ।

कथं तु मां ग्रधीषि त्वं मा त्यजैनामनिन्दिताम् ।

लोकापवादात्त्यक्ष्येऽहं जानन्नपि विषापिनीम् ॥ ३४ ॥

स्वयशः कारणेऽहं स्वं देहं त्यक्ष्यामिशोभनम् ।

त्वामपि भ्रातरं त्यक्ष्ये लोकावादाद्भिर्गर्हितम् ॥ ३५ ॥

● शोकयन्तो भ्रातरौ मे कर्तव्यो मूढचेतसाः इति पुस्तकान्तरे पाठः ।

किमुताम्ये गृहा पुत्रा मित्राणि वसु शोभनम् ।

स्वयशः कारणे सर्वं त्यजामि किमु मैथिलीम् ॥ ३६ ॥

न तथा मे प्रियो भ्राता न कलत्रं न बान्धवाः ।

यथा मे विमला कीर्तिर्वह्नुमा लोकविधुता ॥ ३७ ॥

इदानीं रजको नैव (नाय) प्रष्टव्यो भवति ध्रुवम् ।

कालेन सर्वं भविता लोकचित्तस्य रञ्जनम् ॥ ३८ ॥

आमयो यद्वदामस्तु न चिकित्स्यो मवेत्क्षितौ ।

स कालेन परीपाकाद्द्वेषजादेव नश्यति ॥ ३९ ॥

तथा कालेन सम्माधि साम्प्रतं माघिलङ्घ्य । त्यजैनां विपिने साध्वीं मां वा खड्गेन घातय

इत्युक्तं पाक्यमाकर्ण्य दुःखितोऽभूत्तदा महान् ॥

चिन्तयामास च स्यान्ते लक्ष्मणः शोककर्षितः ॥ ४१ ॥

पित्राऽऽश्रुतां जामदग्न्यो मातरं व्याप्यघातयन् ।

गुरोराहा नैव लङ्घ्या युक्ताऽयुक्ताऽपि सर्वथा ॥ ४२ ॥

तस्मादेनां त्यजाम्येव रामस्य प्रियकाम्यया । इति सञ्चिन्त्य मनसि भ्रातरं प्रत्युवाच सः
लक्ष्मण उवाच ।

अट्टत्यमपि कार्यं वै गुर्वाणां नैव लङ्घयेत् । तस्मात्कुर्वे भवद्वाक्यं वर्यं वदसि सुव्रत !
इत्येवं भाषमाणं तं लक्ष्मणं प्रत्युवाच सः ।

साधु साधु महाशय ! त्यया मे तोषितं मनः ॥ ४५ ॥

भयैव रात्री जानक्या दोहदस्तापसीक्षणे । तन्मिथेण रथे स्थाप्य मोक्षयैनां महायने ॥

इत्थं भाषितमाकर्ण्य पिशुप्यद्वन्दोऽमितः । रुन्ध्यात्पशव्यां मुखञ्जगाम स्व्यं निदेशनम् ॥

सुमन्त्रं तु समाहूय वचनं तमभाऽप्रपीत् । रथं मे वुग सज्जं वै सःश्वपरभूषितम् ॥

स तत्राप्यं समाकर्ण्य रथमार्भतर्वात्नरा । भार्नातं तं रथं दृष्ट्या लक्ष्मणः शोककर्षितः ॥

परमं दुःखमापन्नः संगता स्वन्दनं परम् । निःश्वसन्नानर्त्तागेहं प्रतस्थे भ्रातृमेवकः ॥

* 'सदृश्याश्चरभूषितम्' इति आनन्दाध्रम पुस्तके पाठः ।

गत्या भान्तः पुरे भाला रामस्य मिथिलात्मजान् ।

प्रत्युचे निःश्वसन्वाक्यं दृष्ट्वापुपरिष्णुतः ॥ ५१ ॥

मातर्जानकि ! रामेण प्रेम्निनो मयत्नं तव । तापसीः प्रति यादि त्वं दोहदप्रामिहेतवे ॥
इति पाष्यं रामाकर्णं लक्ष्मणस्य विदेहजा । पार्श्वं हर्षमापन्ना लक्ष्मणं प्रत्यभासत ॥
जानकपुष्याम् ।

धन्याहं मैथिली राज्ञी रामस्य वरणस्मरा । गत्या दोहदपूर्य्यं प्रेम्णामास लक्ष्मणम्
बाधाऽहं ता पनगरीभ्तापसीः पतिदेवताः । नमस्कृत्यां च वासोमिः पूत्रयामि मनोदया
इत्युनया रम्यपत्राणि महाहार्मरणानि च । मणीन्विमलमुक्ताद्यः कपूरादितुगन्धिनम्
चन्दनादिकपस्नूनि पिनित्राणि सहस्रधा । जप्राह रघुनाथस्य पद्माः स्वप्रियकाश्रया
सीता गृहीत्या सर्वाणि दासीनां करयोर्मुहुः ।

लक्ष्मणं प्रतिगच्छन्ती देहल्यां चास्वलत्तदा ॥ ५८ ॥

अधिचार्यं तदौत्सुक्याल्लक्ष्मणं प्रियकारिणम् । उवाच कुत्र स रघो येन मां प्रापयिष्यति
स निःश्वसप्रथं ह्रीं जानक्या सह निर्विशन् ।

सुमन्त्रं प्रत्युवाचासीं चालयावान्मनोऽजपान् ॥ ६० ॥

स (तु) सुयुक्तं रथं धाक्याल्लक्ष्मणस्य तु बालयन् ।

अध्रुपूर्णमुखं पश्यल्लक्ष्मणं स मुहुर्मुहुः ॥ ६१ ॥

आहतास्तेन कशया पाहास्तस्यापतन्वधि ।

न चलन्ति यदा पाहास्तदा लक्ष्मणमप्रवीत् ॥ ६२ ॥

सुमन्त्र उवाच ।

स्वार्मिश्चलन्ति नो पाहा यत्नेन परिचालिताः ।

किं करोमि न जानेऽत्र कारणं घाहपातने ॥ ६३ ॥

एवं घुघन्तं प्रत्युचे लक्ष्मणो गद्गदस्वराः । सारथिं धैर्यमास्थाय ताडयैतान्कशादिभिः
घतच्छुत्वोदितं यन्ता कथाञ्चित्समचालयत् । तदाऽस्फुरदक्षनेत्रं जानक्या दुःखशंसकम्

● प्रियकरी घरा इति आनन्दाध्रम पुस्तके पाठः † मनोहरान्-इति च पाठः ।

तदैव हृदये शोकः समभूद्दुःखशंसकः । तदैव पक्षिणः पुण्याः कुर्वन्ति परिवर्तनम् ॥
एवं वीक्ष्यैव वीदेही प्रत्युवाचाथ देवर्म् । कथं मे तापसीक्षायै यातुमिच्छा रघूद्वह !
रामे भूयाद्धि कल्याणं भरते धा तथानुजे । तत्प्रजासु च सर्वत्र मा भवन्तु विपर्ययाः
एवं व्रुधन्तीं समीक्ष्य जानकीं च स (स तु) लक्ष्मणः ।

न किञ्चिदुक्तवान्स्त्रकण्ठो वाष्पप्रपूरितः ॥ ६६ ॥

सा गच्छन्ती मृगान्वापपरिवर्तनकारकान् । अपश्यद्दुःखसङ्घातकारकान्सममापत
अथ यन्मे मृगा धामं वर्तयन्ति तदिष्यते ।

ध्रीरामवरणीं मुक्त्वा गच्छन्त्या युक्तमेव तत् ॥ ७१ ॥

महिलानां परो धर्मः स्वभर्तृचरणार्चनम् । तन्मुक्ताऽन्यत्र यान्त्या मे यद्भवेद्युक्तमेव तत्
एवं पथि विचारं तु कुर्वन्त्या परमार्थतः । जाह्नवी ददृशे देव्या मुनिवृन्दैकसेविता ॥
यस्यां जलस्य कल्लोला दृश्यन्ते दुग्धसन्निभाः ।

तरङ्गो दृश्यते यत्र स्वर्गसोपानमूर्तिभृत् ॥ ७४ ॥

यस्या धारिकणस्पर्शान्महापातकसञ्चयः । पलायते न कुत्रापि स्थानमीक्षन्समन्ततः
गङ्गां प्राप्याऽथ सीमित्रिजानकीं स्यन्दने स्थिताम् ।

उवाच निर्गलद्दुष्याप्य पथि सीते ! रथाद्बुधि ॥ ७६ ॥

सीता तद्वाक्यमाकर्ण्य क्षणादघततार सा ।

लक्ष्मणेन धृता धार्ष्टीं स्वलन्ती पथि कण्टकैः ॥ ७७ ॥

इति ध्रोपाद्ये महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंवादे रामाश्वमेधे
जानक्या गङ्गादर्शनं नामाष्टपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥

गङ्गोत्पत्तिस्तमोऽध्यायः
मीनालक्ष्मणगन्धादवर्णनम् ।

शेष उवाच ।

यद्य नाया समुत्तीर्य जाह्नवीं लक्ष्मणस्तदा । जानकीं परममूर्तिं दम्नं धृत्वा वनं यया
सा चलन्ती पथि तत्र शुष्यद्वदनक्षिता । कण्टकक्षतसत्पादा स्मरन्ती च परे परे

लक्ष्मणस्तां महाघोरे विपिने दुःखदायिनि ।

प्रवेशयामास तत्र राघवामाधिप्रायकः ।

यत्र घृक्षा महाघोरा ययूराः पदिगयनाः (घषाः) ॥ ३ ॥

श्लेष्मातकाश्चिञ्चिणीकाः शुष्का द्रायेन चहिना ॥ ४ ॥

कोटरस्था महासर्पाः कूटकुर्वन्ति सुकोपिताः । घृक्षा घूटकुर्वन्ते यत्र लोकचित्तमयङ्कुरा
व्याधाः सिंहाः शृगालाश्च द्वीपिनोऽतिभयङ्कराः ।

दृश्यन्ते यत्र सरला (असहताः) मनुष्यादाः सुकोपनाः ॥ ६ ॥

महिषाः शूकरा दुष्टा दंष्ट्राद्वयविलक्षिताः । कुर्वन्ति प्राणिनां तापं मानसस्य मरोद्भुषणं
ईदृग्वनं प्रपश्यन्ती भयेनोपगतञ्चराः । कण्टकैर्दंष्ट्रचरणा लक्ष्मणं पाक्यमवधीत् ॥ ८ ॥

जानक्युवाच ।

धीरर्षिमुनिसंसेव्यानाश्रमान्नेत्रसौख्यदान् । नाहं पश्यामि नो तेषां पत्नीश्च सुतपोपता
पश्यामि केवलं घोरान्पक्षिणः शुष्कवृक्षकान् । दावानलेन तत्सर्वं दह्यमानमिदं वनम्

स्यां च पश्यामि दुःखार्तमधुपूर्णाकुलेक्षणम् । शकुनेतरसाहस्रं भवेन्मम पदे पदे ॥ १
तन्मे कथय वीराग्र्य ! कथं मुक्ता महात्मना । रामेण दुष्टदृश्या क्षिप्रं कथय मे हि त्वं

इति घाक्यं समाकर्ष्य लक्ष्मणः शोककर्षितः ।

संरुद्धघाष्पपद्मो (नयतो) न किञ्चित्प्रोक्तवांस्तदा ॥ १३ ॥

। पुनरप्याह तं धीरं दुःखार्तां पश्यती मुक्षम्

तदापि स न तां ब्रुकि किमपि प्रेक्षुन्नोलुपः । तदा सात्यन्तनिर्बन्धं चकार परिपृच्छती
 आग्रहेण यदा पृथो लक्ष्मणः सीतया तदा । रुद्रकण्ठो मुहुः शोबन्नवदस्व्यागसम्मयम्
 तद्वाक्यं पविना तुल्यं निशम्य मुनित्तमम् ! । सुलता कृत्तमूलेन यभूनाऽऽकल्पवर्जिता
 तदैव पृथिवी तां न जग्राह तनयामिमाम् ।

रामो विपापिनीं सीतां न जह्यादिति शङ्किनी ॥ १८ ॥

पतितां तां तु वीदेहीं दृष्ट्वा सौमित्रिरुसुकः ।

पल्लवाय (प्र) समीरेण संशितां तु चकार सः ॥ १९ ॥

संज्ञां प्राप्ता हुवाचेदं मा हास्यं कुरु देव ! । कथं मां पापरहितां त्यजने स रघुहृदः
 एवं बहु विलप्याऽथ लक्ष्मणं दुःखसयुतम् ।

सम्यीक्ष्य मूर्च्छिता भूमौ पपात परिदुःखिता ॥ २१ ॥

मुहूर्तेनापि संज्ञां सा प्राप्य दुःखपरिप्लुता । जग्राद् रामचरणीं स्मरन्ती शोकविक्षता
 जानकपुत्राच ।

रघुनाथो महाबुद्धिस्त्वजते मां कथं महान् । यो मर्श्ये पयोराशिं यद्दद्यान्वातरैर्युतः ॥
 स कथं मां महापीरो निष्पापां रजकोकितः ।

त्यजिष्यति समेषाञ्च दैवं तु प्रतिकूलितम् ॥ २४ ॥

एवं वदन्ती पुनरपि मूर्च्छां प्राप्ता विदेहजा ।

मूर्च्छितां तां समीक्ष्याथ कतोद् विहृतस्वयः ॥ २५ ॥

पुनः संज्ञामयाप्यैवं सौमित्रिं निजगाद् सा । दुःखानुरं पीक्षमाणारुद्रकण्ठं मुहुःखिता
 सौमित्रे गच्छ रामं त्वं धर्ममूर्तिं यशोनिधिम् ।

मन्नाक्यमेयैतद् द्रुयाः समक्षं तपसां निधेः ॥ २७ ॥

मां तस्याञ्च भवान्यत्रै जानप्रपि विपापिनीम् । कुलस्य सट्टरां धारात्प्रदानस्य कल्पलम्
 नित्यं तप एदे रक्षां त्वदुच्छिष्टभुजं हि माम् ।

भयोरत्तप्याञ्च तत्सर्वं मम दैवं तु कारणम् ॥ २९ ॥

कल्पाणं तप सर्वत्र भूयाद्दीरघरोक्षम ! । अहं तापद्वने त्वां हि स्मरन्ती प्राणधारिका

(नसा कर्मणा धाना भवानेव प्रमोक्षतः । मन्ये सुखीरुगाः सर्वे मनसा रघुर्वाङ्ग ! ।
 तत्रे भयं भवानेष पतिर्भूयान्मही(हे)धर ! । स्थलदस्मरणानेकद्रव्याणा मनीश्वरी ।
 भ्रूजं प्रूहि सद्यं मत्सभ्यैर्न रघूनाम् ! । त्यक्ता धने महत्पौरे शम्येण निरघा सती ।
 स्मरामि धरणीं सुधाहने भृगागणैर्युते । भन्तर्यग्नी धने त्यक्ता रामेण सुमहात्मना ।
 सौमित्रे ! शृणु महात्पर्यं भद्रं भूयाद्रघूत्तमं । इदानीं सन्त्यजे प्राणानामघोरं सुरभरी
 र्थं रामवचनं तत्पर्यं यस्करांपि शुभं तव । परतन्त्रव्य तत्कार्यं रामपादाभ्रमेविना ।

गच्छ त्वं रामसधिधे शिष्याः पन्थान एव ते ।

ममोपरि कृपा कार्यां समर्नध्याऽहं कदा कदा ॥ ३७ ॥

इत्युत्तवा मूर्च्छिता भूर्मा पपात पुरतस्तदा (स्ततः) ।

लक्ष्मणो दुःखमापेदे धीक्ष्य मूर्च्छितजानकीम् ॥ ३८ ॥

वीजवामास वासोप्रेःसंहाग्रातां प्रणश्य च । सौमित्रिःसान्त्यवामास धवनेर्मधुरैर्मुहुः
 लक्ष्मण उवाच ।

एव गच्छामि रामं ये गत्वा शंसामि सर्वशः । समीपे ते मुनेरस्ति धार्म्यकिरभ्रमोमहात्
 इत्युत्तवा तां परिक्रम्य दुःखितोद्याप्पूरितः । मुञ्च्यन्नधुकलाद्दुःखाद्योरारामं महीपतिम्
 जानकी देवरं यान्तंवीक्ष्य विस्मितलोचना । हसत्ययं महामागो लक्ष्मणो देवरो मम
 कथं मां प्राणतः प्रेषां वियापां राघवोऽत्यजत् ।

इति सञ्चिन्त्यन्ती सा तमैक्षिष्टानिमेषणा (तमैक्षदनिमेषणा) ॥ ४३ ॥

जाह्ववीं सर्वथोत्तीर्णां ज्ञात्वा सत्यं स्वहापनम् ।

पतिता प्राणसन्देहं प्राप्ता मूर्च्छाऽऽगता तदा ॥ ४४ ॥

तदा हंसाः स्वपक्षाभ्यां जलमानीय सर्वतः । सिपिचुर्मधुरोषायुर्वर्धा पुष्यसुगन्धिमान्
 करिणः पुष्करैः स्वीयैर्जलपूर्णैः समन्ततः । ध्याप्तं शरीरं रजसा क्षालयन्त इवाऽऽगताः
 भृगास्तदन्तिकं प्राप्य सन्तस्युर्विस्मितेक्षणा ।

नगाः पुष्पयुता आसंस्तत्कालं मधुना विना ॥ ४५ ॥

एतस्मिन्समये वृत्ते संज्ञां प्राप्य सती तदा । विललाप सुदुःखार्ता रामरामेति जल्पती

हा नाथ ! दीनबन्धो हे करुणापयसां निधे । अपराधाद्गृते मां त्वं कथं त्यजसि वै घने
इत्येवमादिभापन्ती विलपन्ती मुहुर्मुहुः । इतस्ततः प्रपश्यन्ती संमूर्च्छन्ती पुनःपुनः ॥

तदा स्वशिष्यैर्भगवान्वाल्मीकिः सङ्गतो घनम् ।

शुभाय रुदितं तत्र करुणास्वरभाषितम् ॥ ५१ ॥

शिष्यान्प्रतिजगादाथ पश्यन्तु घनमध्यतः । को रोदिति महाघोरे विधिने दुःखितस्वरः
ते प्रयुक्ताश्च मुनिना सङ्गमुयंन जानकी । रामरामेति भापन्ती वाप्यपूरपरिप्लुता ॥

तां दृष्ट्वा स्त्रियमौत्सुक्याद्वाल्मीकिं प्रत्यगुमुनिम् ।

ध्रुत्वा तदीरितं वाक्यं जगामाऽऽसौ ततो मुनिः ॥ ५४ ॥

दृष्ट्वा तं तपसां राशिं जानकी पतिदेवता । नमोऽस्तु मुनये वेदमूर्तये व्रतवार्धये ॥
इत्युक्तवन्तीं तां सीतामाशीर्भिरभ्यनन्दयत् ।

मत्रां सह चिरं जीघ पुत्रौ प्राप्नुहि शोभना ॥ ५६ ॥

काऽसि त्वं किं घने घोरे सङ्गताऽसि किमीदृशी ।

सर्वं मे शंस जानीयां तत्र दुःखस्य कारणम् ॥ ५७ ॥

सा तदा प्रत्युवाचेमं रामस्य महिलामुनिम् । निःश्वसन्ती करुणया गिरा सञ्जातवेपथुः
शृणु मे वाक्यमर्षोक्तं सर्वदुःखस्य कारणम् ।

जानीहि मां भूमिपते ! रघुनाथस्य सेविकाम् ॥ ५९ ॥

अपरार्धं चिन्ता त्वकां न जाने तत्र कारणम् । लक्ष्मणो मां विमुच्यात्र गतयाघ्राघवाज्ञया
इत्युक्त्वाऽऽश्रुकलापूर्णं विभ्रतीं मुखपङ्कजम् ।

वाल्मीकिः सान्त्वयन्प्राह जानकीं कमलेक्षणाम् ॥ ६१ ॥

वाल्मीकिरुवाच ।

वाल्मीकिं मां विजानीहि पितुस्तव गुरुं मुनिम् ।

दुःखं मा कुरु वेदेहि ! ह्यागच्छ मम वाऽऽश्रमम् ॥ ६२ ॥

विभ्रस्थाने पितुर्गहं जानीहि पतिदेवते । ईदृशे कर्मणि मम रोपोऽस्त्येव महीपतेः ॥
एवं वचःसमाकर्ण्य जानकी पतिदेवता । दुःखपूर्णाऽश्रवदना किञ्चित्सुखमयाप सा ॥

शेष उवाच ।

वाल्मीकिः खल्वप्यित्येतां शूरापूरापुन्द्रेक्षणाम् ।

निनाय स्वाधर्मं पुण्यं तापसीपुन्द्रेणितम् ॥ ६२ ॥

सा मच्छन्ती वृष्टतोऽप्य वाल्मीकेस्तापसीनिधिः । स्वजेन्द्रोः वृष्टतो वै तापसेव मनोहरा

वाल्मीकिः प्राप्य च स्वीयमाधमं मुनिपूरितम् ।

तापसीःप्रतिसञ्जयो जानकीं स्वाधर्मं गताम् ॥ ६३ ॥

षेदेदो तापसीःसर्धा नमभक्तेः महामताः । परस्परं प्रहृष्य ताःपरिर्ममं समानरत्नं

वाल्मीकिर्निजशिष्यान्सु प्ररगुवाच तपोनिधिः ।

रच्यतां धत जानक्याः पर्णशाला मनोरमा ॥ ६६ ॥

इत्युक्तं वाक्यमाकर्ण्य वाल्मीकेः सुमनोरमम् ।

ध्वरचन्पत्रकैः शालां दादभिः सुमनोहराम् (सुमनोरमाम्) ॥ ७० ॥

तत्रावसद्दि षेदेदो पतिप्रतपरायणा । वाल्मीकेः परिचर्यां च कुर्वन्ती फलमक्षिका ॥

॥ जपन्तीरामरामेति मनसा चक्षसा स्वयम् । निनाय दिवसांस्तत्र जानकी पतिदेवता

काले साऽऽसूत पुत्री ह्यौमनोहरवपुर्धरि । रामवन्द्यप्रतिनिधी ह्यभिवनाविच जानकी ॥

तच्छ्रुत्वा तु मुनिर्हृष्टो जानक्याः पुत्रसम्भवम् ।

चकार जातकर्मादि संस्कारान्मन्त्रवित्तमः ॥ ७४ ॥

कुशौर्लवैश्च वाल्मीकिर्मनिःकर्माणि चाऽऽचरत् ।

तन्नाम्ना पुत्रयोराख्या कुशौलव इति स्फुटा ॥ ७५ ॥

वाल्मीकिर्यत्र विरजा मङ्गलं तद्यथाचरत् । अत्यन्तं हृष्टचित्ता सा धभूव कमलेक्षणा ॥

तद्दिने लवणं हत्वा शशुप्रःस्वलपसैनिकाः । आगमन्वाध्रमे चास्य वाल्मीकेर्निशि शोभने

तदा वाल्मीकिना शिष्टःशशुञ्जो रघुनायकम् ।

मा शंस जानकीपुत्रीं कथयिष्याम्यहंपुरः ॥ ७८ ॥

जानकीपुत्रकीं तत्र ववृधाते मनोरमौ । कन्दमूलफलेः पुष्टौ व्यदधादुन्मदौ धरौ ।

२५ राम जपन्त्याशु इत्यानन्दाधमपुस्तके पाठः ।

शुक्लप्रतिपदायाश्च शशीच सुमनोहरी । कालेन संसृता जाताशुपनीता मनोहरी ॥
 उपनीय मुनिर्वेदं साङ्गमध्यापयत्सुनी । सरहस्यं धनुर्वेदं रामायणमपाठयत् ॥ ८१ ॥
 घाल्मीकिना च धनुधी दत्ते स्वर्णमुद्रूपिते । भमेद्ये समुणे श्रेष्ठे वैरिचन्द्रविदारणे ॥

इषुधी घाणसम्पूर्णं अक्षये करचालके ।
 घर्माण्यभेद्यानि ददौ जानक्यात्मजयोस्तदा ॥ ८३ ॥

धनुर्धरो धनुर्वेदपारगावाभ्रमे मुदा । चरन्ती सत्र रेजाते (हा) मग्निनाचिय शोमनी ॥
 जानकी धीक्ष्य पुत्री द्वौ खड्गचर्मधरो वरी । परमं हर्ममापन्ना विरहोद्भवमत्यजत् ॥
 एष ते कथितो विप्र ! जानक्याः पुत्रसम्भवः । अतःशृणुष्व यदुच्यते धीरयादुषिहृन्तनम्
 इति धीपान्ने महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसम्वादे रामाभ्यमेधे
 कुशलवोत्पत्तिकथानकं नामैकोनपष्टिनमोऽध्यायः ॥५६॥

पण्डितमोऽध्यायः

शत्रुघ्नसेनानिनः कालजितः लवेनयुद्धवर्णनम् ।

शेष उवाच ।

शत्रुघ्नो निजपीरणां छिन्नबाहूनिरीक्षयन् । उपान्य तान्मुकुपितो रोषसन्दंशिताधरः
 केन धीरेण धो बाहुहृन्तनं समकारि भोः । तस्याहं बाहुहृन्तामि देपगुमस्य धी मटाः

न जानाति महामूर्खो रामयन्द्रचलं महत् ।
 इदानीं दशविष्पामि पराक्रान्त्या चलं न्यकम् ॥ ३ ॥

स कुत्र चलते धीरो ह्यःकुत्र मनोरमः । को वाऽगृह्णात्सुनत्परामूर्खोऽजगत्या पराक्रमम्
 इति ते कथिता धीरा विन्मिता कुलिना भूराम् ।

रामचन्द्रप्रतिनिधिं बालकं रामरांस्तत ॥ ५ ॥

राधुत्या रोपताप्राप्तो बालकेन हयः प्रदन् । सेनाग्रं धी कान्तजितमाज्ञापयत्सुमुखः ॥
 * 'हयं हतम्' इत्यपि पाठ आतन्दाधम पुस्तके ।

शत्रुघ्न उवाच ।

सेनानीःसकलां सेनां व्यूहयस्व ममाऽऽज्ञया । रिपुःसम्प्रति गन्तव्यो महः ।

नायं बालो हरिर्नूनं भविष्यति ह्यन्धरः ।

अथवा त्रिपुरारिः स्यान्नान्यथा मद्भयापहृत् ॥ ८ ॥

अवश्यं कदनं भावि सैन्यस्य बलिनो महत् ।

स्वच्छन्दचरितैः खेलन्नास्ते निर्भयधीःशिशुः ॥ ९ ॥

गन्तव्यमस्माभिःसग्नद्वै रिपुदुर्जयैः । पतन्निशम्य घबनं शत्रुघ्नस्य स

सज्जीवकार सेनां तां दुर्बूढां चतुरङ्गिणीम् ।

सज्जां तां शत्रुजिद्गृह्णा चतुरङ्गयुतां धराम् ॥ ११ ॥

तापयत्तवो गन्तुं यत्र बालो ह्यन्धरः । सा चबाल तदा सेना चतुरङ्गस्य

गपन्ती महीभागं प्राप्तयन्ती रिपून्बलात् । सेनानीस्तं ददर्शाऽथ बालकं र

तायं रामप्रतिममप्रवीहयनं हितम् । बाल ! मुञ्च हयधेष्टं रामस्य बलशां

सेनानीः फालजिन्नाम तस्य भूपस्य दुर्मदः ।

त्यां रामप्रतिमं दृष्ट्वा कृपा मे हृदि जायते ॥ १५ ॥

अन्वया तव मे दीप्त्याग्नीषितं न भविष्यति ।

एतद्राज्यं समाकर्ष्य शत्रुघ्नस्य भद्रस्य हि १६ ॥

जहास किञ्चिदकोपादुषाच य घनोऽद्भुतम् ।

गच्छ मुक्तोऽसि तं रामं कथयस्य हयप्रदम् ॥ १७ ॥

स्थतो विभेमि नो शूर पाषपेन नपरालिना ।

ममाऽत्र गणना नास्ति त्पादृशाः कोटयो यदि ॥ १८ ॥

पादपसादेन तूर्ताभूता न संशयः । फालजिसय यन्नाम मात्राऽकारिमः

पद्मबिम्बकस्येव धर्मनो न च धीर्धनः ।

दर्शयस्याऽपुना धीर्धं स्वनाम बलविद्धिनः ॥

शेष उवाच ।

स पाक्यैःपविनातुल्यैर्मिन्नःसुभटशेखरः । युकोप हृदयेऽत्यन्तं जगाद धवनं पुनः ।

कालजिदुवाच ।

कस्मिन्कुले समुत्पत्तिः किन्नामासि च बालक ! ।

त्यन्ताम नाभिज्ञानामि कुलं शीलं वयस्तथा ॥ २२ ॥

पादचारं रथस्थाऽहमधर्मेण कथं जये । तदाऽत्यन्तं कुपितो जगाद धवनं पुनः ॥ २३ ॥

लव उवाच ।

कुलेन किं च शीलेन नाम्ना वा सुमनोहृता (वयसा भट !) ।

लवोऽहं लघतः सर्वाङ्गेष्यामि रिपुसैनिकान् ॥ २४ ॥

इदानीं त्वामपि भटं करिष्ये पादचारिणम् । इत्थमुक्त्वा धनुःसज्यं चकार स लवो बलं

टङ्कारयामास तदा धीरानाकम्पयन्टुदि । पाल्मीकिं प्रथमं स्मृत्वा जानकीं मातरं लवः

मुमोच बाणान्निशितान्सद्यः प्राणापहारिणः ।

कालजितस्वधनुः कृत्वा सज्यं (जं) कोपसमन्वितः ॥ २५ ॥

साडयामास जवनो लवं रणविशारदः ।

तदुवाणाञ्छतथा छिन्वा क्षणाद्वेगात्कुशानुजः (ग) ॥ २६ ॥

सेनानीं चक्रे विरथं (बहुभिः) घसुभिः स्वशिरोत्तमैः (स्वशरोत्तमैः) ।

विरथो गजमानीतमाहरोह मटैर्निजैः ॥ २६ ॥

मदोन्मत्तं महावेगं सतथा प्रस्रवान्वितम् । गजारूढं तु तं दृष्ट्वा दशभिर्धनुयोगतैः

बाणैर्विव्याध विहसन्सर्वात्रिपुगणाङ्गथी ।

कालजितस्य धीर्यं तु दृष्ट्वा विस्मितमानसः ॥ २७ ॥

गदां मुमोच महतीं महायसधिनिर्मिताम् । आपतन्तीं गदां वेगाद्वारायुतधिनिर्मिताम् ।

त्रिधा विच्छेदं तरसा क्षुरयैः स कुशानुजः । परिधं निशितं घोरं चैरिप्राणहरोदितम्

मुक्त्वं पुनस्तेन लघश्चिच्छेदं तरसाऽन्वितः । छिन्वा सत्परिधं घोरं कोपादारकल्लोचनं

गजोपस्थे समारूढं मन्यमानशुकोप ह । तदक्षणादच्छिन्नसस्य शुण्डां खड्गेन दन्तिन

दन्तपोश्चरणी धृत्वाऽऽरुरोह गजमस्तके । मुकुटं शतधा कृत्वा कवचं तु सहस्रधा ॥
 केशोष्वाकृष्य सेनान्यं पातयामास भूतले । पातितःसगजोपस्थात्सेनानीः कुपितःपुन-
 हृदये ताडयामास मुष्टिना पद्ममुष्टिना । स बाहतो मुष्टिभिस्तु शुरुप्रान्निशिताञ्छरान्
 मुमोच हृदये क्षिप्रं कुण्डलीकृतधन्ववान् ।

स रराज रणोपान्ते कुण्डलीकृतचापवान् ॥ ३६ ॥

शिरस्त्रं कवचं विभ्रदमेयं शरकोटिभिः । स विद्धः सायकैस्तीक्ष्णैस्तं हन्तुं खड्गमादौ
 दशप्रोपात्स्वदशानान्निःश्वशन्तुच्छसन्मुहुः ।

खड्गहस्तं समायान्तं शूरं सेनापतिं लवः ॥ ४१ ॥

चिच्छेद् भुजमध्यं तुसखङ्ग पाणिरायतत् ।

छिन्नं खड्गधरं हस्तर्षीक्ष्यकोपाच्चमूपतिः ॥ ४२ ॥

चामेन गद्या हन्तुं प्रचक्राम भुजेन तम् ।

सोऽपिच्छिन्नोभुजस्तस्यसाङ्गदस्तीक्ष्णसायकैः ॥ ४३ ॥

तदा प्रकुपितो धीरः पादाभ्यामहनल्लवम् । लवः पादाहनस्तस्य न चवाल रणाङ्गणे ॥
 खजा हतो द्विप इव चरणच्छेदनं व्यधात् । तदाऽपि तं मौलिनाऽसौ प्रहतुमुपचक्रमे ॥
 तदा लवश्चमूनार्थं मन्यमानोऽधिर्षीरयम् । करवालं समादाय करे कालानलोपमम्
 अच्छिन्नच्छिर एतस्य महामुकुटशोमितम् । हाहाकारो महानासीच्चमूनाथे निपालिते
 सैनिकाःपरितश्चुद्धा लयं हन्तुं समागताः । लवस्तान्स्वशरापातैःपलायनपरान्वयात्

छिन्ना भिन्नाङ्गकाः केचिद् गताः केचिद्रणाङ्गणात् ।

स निवापांखिलान्योषान्यजगाह चमूं मुदा ॥ ४६ ॥

पारादरय निःश्वस्य प्रलये (पु) सु महार्णवम् ।

गजा भिन्नाद्विधा जातामौक्तिकैःपूरितामही ॥ ५० ॥

दुर्गमाभ्रदुमटाग्याणां पथंतीव्यांपृता यथा । अग्नाःकनपल्याणा रुचिरा रत्नराजित
 अपनप्रधिरा प्लुष्टे हरे यत्नसुरोमिताः । रथिनः करमध्यस्थधनुर्दण्डसुरोमिन (स
 रथोपस्थे निपतिताः स्वर्गंगा इव धै सुराः । सन्दर्शोष्टपुत्रा यश्चममहश्मीविलक्षित

रतितास्तत्र दृश्यन्ते धीरा रणविशारदाः । सुघ्राव शोणितसरिद्धपमस्तककच्छपा ।

महाप्रवाहललि(सि) ता वैरिणां भयकारिका ।

केयां चिदुवाहयश्लिन्नाःकेयां पादा चिकर्तिताः ॥ ५५ ॥

केयां कर्णाश्च नास्ताश्च केयां कवचकुण्डले । एवं तु कदनं जातं सेनान्यां पतिते रते

सर्वे निपतिता धीरा न केचिज्जीवितास्ततः ।

लवी जयं रणे प्राप्य वैरिवृन्दं विजित्य च ॥ ५७ ॥

अन्यागमनशङ्कायां मनःकुर्वन्नवैक्षत । केचिदुर्घरिता युद्धाद्भाग्येन न रणे मृताः ।

शत्रुप्रसवित्रे जग्मुः शंसितुं वृत्तमद्भुतम् । गत्वा ते कथयामासुर्यथावृत्तं रणाङ्गणे ।

कालजिग्निधनंवालाचिवन्नकारिरणोद्यमम् । तच्छ्रुत्वा विस्मयं प्राप्तःशत्रुप्रस्तानुवाच ।

हसप्रोपाद्दशन्दन्तान्यालप्राहृदयं स्मरन् । रे धीराःकिं मद्दोम्भता यूयं किम्वाछलप्रहा

किम्या वैकल्यमाप्रातं कालजिन्मरणं कथम् ।

यः सङ्ख्ये वैरिवृन्दानां दारुणः समितिज्जयः ॥ ६२ ॥

तं कथं बालको जीयाद्यमस्यापिदुरासदम् । शत्रुप्रवाक्यसंश्रुत्यधीराःप्रोचुरसृक्प्लुता

नास्माकं मदमत्तादि न च्छलो न च देवतम् ।

कालजिन्मरणं सत्यं लवाजानीहि भूपते ! ॥ ६४ ॥

बलं च हृत्स्वं मथितं बालेतातुलशीण्डिता । अतःपरं तु यत्कार्यं ये प्रेष्या नृवरोत्तमा

बालं श्रुत्वा भवान्नाऽत्र करोतु बलसाहसम् । इतिश्रुत्वा वचस्तेषां धीराणां शत्रुदा तद

सुमतिं च मतिश्रेष्ठमुघान्न रणकारणे ॥ ६७ ॥

इति धीपात्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसम्वादे रामाश्वमेधे

कुशलवपुद्धे सैन्यपराजयकालजित्सेनानीमरणं नाम षष्ठितमोऽध्यायः ॥ ६० ॥

एकपष्टितमोऽध्यायः

अनुमन्त्रणयोगानुमन्त्रणप्रामवर्गनम् ।

शत्रुना उपाय ।

जानासि किं महामन्त्रिको बालो ह्यमाहृतम् । येन मे क्षत्रिणं सार्यं बन्धं पाण्डित्यमिन्नम्
सुमनिर्याय ।

स्यामिन्नयं मुनिभ्रेष्टयान्मीकेराध्रमो महान् ।

क्षत्रियानामत्र पातो नाम्त्रयेव परतापन ! ॥ २ ॥

एन्द्रो भविष्यति परमम(ह)र्षो ह्यमाहृतम् । पुरारिवांन्यथा पादं तव कः समुपाहरेत् ।
कालजिघेन नाशं ये प्रातः परमदारुणः । तं प्रति धीमदाराज ! गन्ता कः पुष्कलान्त्रिः
त्वं च धीरैर्मन्त्रैःसर्षैराजमिः परिवारितः । तत्र गच्छस्य सैन्येन महताशुवृत्तः ।

गत्या सर्जायितं धीरं यदुध्या तु बुनुफार्धने ।

दर्शयिष्यामि रामाय मतं मे त्विदमाहृतम् ॥ ६ ॥

इति पाण्ड्यं समाकर्ण्य धीरान्सर्घान्समादिशन् । सैन्येन महतायात यूयमायामि पृष्ठत
निर्दिष्टास्ते क्षणाद्वीरा जगमुयंय लयो यली । धनुर्विस्फारण्यंस्तत्र सुदृढं गुणपूरितम्
आयातं तन्महद्वृष्ट्वा घलं धीरप्रपूरितम् । न किञ्चिन्मनसा विभ्ये लवेन बलशालि

लवः सिंह इवोत्सृष्टौ मृगान्मत्प्याऽखिलान्मदान् ।

धनुर्विस्फारण्यत्रोपाच्छरान्मुञ्चन्सहस्रशः ॥ १० ॥

ते शरैः पीड्यमानास्तु महारोषेणपूरिताः । धीरं घालं मन्यमानाःसम्मुखं प्राद्वंस्तः
धीरान्सहस्रशो हृष्ट्वा भ्रमिभिःपर्यधस्थितान् । लवो जवेन सन्धाय शरानोपप्रपूरित
भ्रमिराद्या सहस्रेण द्वितीयाऽयुतसङ्ख्यया । तृतीयायुतयुग्मेन तुरीयाऽयुतपञ्चमिः
पञ्चमी लक्षयोधानां षष्ठी योधायुताधिकैः । सप्तमी लक्षयुग्मेन सप्तभिर्ब्रमिमिवृत्तः
मध्ये लवो भ्रमिध्यातः सञ्चरन्वद्विपत्तदा ।

दाहयामास सर्वान्वै सैनिकान्भ्रमिकारकान् ॥ १५ ॥

केचित्त्वद्भृगैः शरैः केचित्केचित्प्रासेश्च कुन्तलैः ।

पट्टिशैः परिधैः सर्वा भ्रमिर्भ्रमा महात्मना ॥ १६ ॥

सप्तभिर्भ्रमिभिर्मुक्तो रराज स कुशानुजः । मेघवृन्दविनिर्मुक्तःशशीष शरदागमे ॥
प्राहरत्सर्वथा योधान्भिन्दन्मजकरान्वहन् ।

छिन्दञ्छिरांसि धीराणां चकमूणि महान्ति च ॥ १८ ॥

अनेके पतिता धीरा लघवाणप्रपीडिताः । मुमुद्भुःसमरेऽधान्ये नष्टा अन्ये सुकातराः
पलायनपरं सैन्यं लघवाणप्रपीडितम् । धीक्ष्य धीरो रणे योद्दुधुं प्रायात्पुष्कलसंभ्रकः ॥

तिष्ठतिष्ठेति च घदप्रोपपूर्तिलोचनः । रथे सुहृदशोमाढ्ये तिष्ठन्प्रायाह्वयं बली ॥
स लघं प्रत्युवाचाथ पुष्कलःपरमाखपित् । तिष्ठ दत्ते मयासङ्क्ष्ये रथे सुहृदशोमिते ॥

पदातिना त्वया युद्धं करोमि कथमाह्वये । तस्मात्तिष्ठ रथे पद्भ्याद्युद्धयेऽहं भयता सह ॥
एतद्वाक्यं निशम्याऽसौ लघः पुष्कलमग्रवीत् ॥ २३ ॥

लघ उवाच ।

त्वयादत्ते रथेस्थित्वा युद्धं कुर्यामहं रणे । तदा मे पापमेवस्याञ्जयःसन्दिग्ध एव हि
न धयं ब्राह्मणा धीर ! प्रतिग्रहपरायणाः । धयं तु क्षत्रियया नित्यं दानफर्मक्रियारताः

इदानीं त्वद्द्रथं कोपाद्गुणजिम प्रत्यहं भयान् । पादचारी भयत्येव पद्भ्याद्युद्धं करिष्यति
पुष्कलो वाक्प्रमाकर्ण्य धर्मधैर्यसमन्वितम् । स्मयमाप चिरंचित्ते धनुःसज्यमथाकरोत्

तमात्तधनुषं दृष्ट्वा लघःकोपसमन्वितः । चापं विच्छेद पाणिस्थं शरसन्धानमाचरन्
स यापत्सगुणं चापं कुर्यते तावदुद्धतः । रथमग्नं चकारास्य समरे प्रहसन्बली ॥

भग्नं रथं स्वकां धीक्ष्य धनुश्छिन्नं महात्मना । महावीरं मन्यमानःपदातिःप्राद्रथद्रणे
उभौ धनुर्भरौ धीराबुभाचपि शरोऽरौ । उभौ क्षतज्विज्जुशौछिन्नसन्नादिताबुभौ ॥

परस्परं धानघातपिशीर्णंठनुःक्षितौ । जयाकाङ्क्षां प्रकुर्वन्तौ परस्परथधैविणौ ॥
अपस्तकार्तिकेयौ धा पुरातिपुरमिचया । एवं परस्परं युद्धं प्रकुर्यान्तौ रणाङ्गणे ॥

पुष्कलः प्रत्युवाचाथ लघमृरशिरोमणे । स्वाहृशो न मया दृष्टःकथिर्ःरशिरोमणिः ॥

शरस्ते पातयत्यय याणीः शिलासुतपंभिः । सा यत्नयन्त्य समरे प्राणात्प्रसूय संक-
 र्णमुपस्था लवं धीरं चकार शरणव्रते । पुष्कलस्य शरा भूमौ नमसि व्याप्य संस्थिताः
 शल्पव्रतमध्यस्थो लवः पुष्कलमवर्षात् । महश्कमंलं धीरं ! यन्मां यागैरपीदृशम् ॥
 इत्युपस्था याणसङ्घातं प्रच्छिद्य वचनं पुनः । जगाद् पुष्कलं धीरः शरसन्धानकोविदः
 पातयामासमाजिस्यं मच्छराघातपीडितः । पतिष्यसि महीशृष्टे रुधिरैज परिप्लुतः
 एवमुक्तं समाकर्ण्य पुष्कलः कोपसंयुतः । रणे संयोधयामास लवं धीरं महावन्म् ॥
 लवः प्रकृपितो याणं तीक्ष्णं धीरियिदारणम् । जगद् लवतः कोशादशीघ्रिमिव क्षुपा
 जाऽपत्यमानः सशरध्यापमुक्तो लवस्य च । हृदयं मेनुमुद्युतश्च्छिन्नो मारतिनाऽऽशु-
 छिन्ने मारतिनासङ्ख्ये शरेण प्राणहारिणा । अत्यन्तं कृपितो धीरं शरमर्ण्यसमापदे ॥
 आकर्णाकृष्टचापेन समुक्तो निशितः शरः । विभेद हृदयं तस्य पुष्कलस्य महारणे ॥
 भिन्नो वक्षसि धीरेण सायकेनाशुगामिना । पपात धरणीशृष्टे महाशूरशिरोमणिः ॥
 पतितं तं समालोक्य पुष्कलं वचनारमजः । गृहीत्या राघवव्रात्रे ददौ मूर्च्छासमन्वितम्
 मूर्च्छितं तं समालोक्य शोकचिह्नलमानसः । हनूमन्तं लवं हन्तुं निदिदेश कृपान्वितः

हनूमन्कोपसम्प्लुष्टो लवं सङ्ख्ये महावल्गम् ।

विजेतुं तरसा प्रागाद् वृक्षमुद्यम्य शाल्मलिम् ॥ ४८ ॥

वृक्षेण हतवान्मूर्च्छितं लवस्य हनुमान्वली । तमापतन्तं तरसा विच्छेद शतधा लवः ॥
 छिन्नैर्नगो पुनः कोपाद्बृहन्नानुत्पाटय मूलतः । ताडयामास हृदये मस्तके च महा-
 यान्यान्वृक्षान्समादत्ते ताडनाय स मारुतिः ॥ तांस्तौ विच्छेद तरसा बलवान्तपर्वभिः

तदा शिलाः समुत्पाटय गण्डशैलोपमाः कपिः ।

पातयामास शिरसि क्षिप्रवेगेन मारुतिः ॥ ५२ ॥

स आहतः शिलासङ्घैः सङ्ख्ये कोदण्डमुन्तयन् ।

याणैस्ताश्चूर्णयामास यन्त्रिकामिष्यथा कणाः ॥ ५३ ॥

तदाऽत्यन्तं प्रकृपितो मारुतिः पुच्छवेष्टनम् । चकार समरोपान्ते लवस्य बलिनर्तकी
 स्वं पुच्छेन समाविद्धं धीक्ष्य स्वाम्भ्यां हृदि स्मरन् ।

मुष्टिना ताडयामास लाङ्गूलं मारुतेर्वली ॥ ५५ ॥

सन्मुष्टिघातव्यधितो मारुतिस्तमममुचत् । समुक्तः पुच्छतो युद्धे शरान्मुञ्चन्नभूद्भवली ॥
दुर्यार्याघातेन सम्पीडिततनुः कपिः । बाणवर्षं मन्यामानो दुःसहं समरे बहू ॥५७ ॥

किंकर्तव्यमितोऽस्माभिः पलाप्य यदि गम्यते ।

तदा मे स्वामिनो लज्जा ताडयेद्दुःखालकोऽत्र माम् ॥ ५८ ॥

ब्रह्मदत्तवरत्वात्तु मूर्च्छा न मरणं न हि । दुःसहा बाणपीडाऽत्र किंकर्तव्यं मयाऽधुना

शत्रुघ्नः समरे गत्वा जयं प्राप्नोतु बालकात् ।

अहं तावज्जयाकाङ्क्षी शये कपटमूर्च्छया ॥ ६० ॥

इत्येवं मानसे हृत्वा पपात रणमण्डले । पश्यतां सर्वं धीराणां कपटेन विमूर्च्छितः ॥

तं मूर्च्छितं समाज्ञाय हनूमन्तं महाबलम् । जघान सर्वान्निरुपतीञ्छरामोक्षचिचक्षणः ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसम्वादे रामाश्वमेधे

हनुमत्पतनं नामैकपण्डितमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥

द्विपण्डितमोऽध्यायः

शत्रुघ्नेन सह घोरयुद्धे लवस्य मूर्च्छावर्णनम् ।

शेष उवाच ।

मूर्च्छितं मारुतिं ध्रुत्वा शत्रुघ्नः शोकमाययौ ।

किं कर्तव्यं मया सङ्घे बालकोऽयं महाबलः ॥ १ ॥

स्वयं रणे हेममये तिष्ठन्वीर्यरैःसह । योद्घुं प्रागाहवो यत्र विचित्ररणकोविदः ॥ २ ॥

लवं ददर्श शिशुनां प्राप्तं राममिव क्षितौ । धनुर्वाणकरं धीरान्निक्षपन्तं रणमूर्धनि ॥

विचारयामास तदा कोऽयं रामस्वरूपगृह् । नीलोत्पलदलश्यामं ध्रुविभ्रमनोहरम् ॥

एव घेदेहतनुजासुभो भवतिःनान्यथा । अस्मान्विजित्य समरे यास्यते मृगराडिव ॥

अस्माकं नो जयो भाग्यः शक्त्या विरहितात्मनाम् ।

अशक्ताः किं करिष्यामः समरे रणकोविदाः ॥ ६ ॥

इत्येवं स विचार्याथ बालकं तु घनोऽग्रवीत् ।

रणे कुतुककर्तारं धीरकोटिनिपातकम् ॥ ७ ॥

कस्त्वं बाल ! रणेऽस्माकं धीरान्पातयसि क्षितौ ।

न जानीये बलं राज्ञो रामस्य धनुर्जादिनः ॥ ८ ॥

का ते माता पिता कस्ते सुभाग्यो जयमाप्तवान् ।

नाम किं विश्रुतं लोके जानीयां ते महाबल ! ॥ ९ ॥

मुञ्च धाहं कथं बद्धःशिशुत्वात्तत्क्षमामिते । आयाहि रामं धीक्षस्य दारयते धनुः त्व
इत्युक्तो बालको धीरो घनः शत्रुप्रमादरात् ।

किं ते नाम्नाऽथ पित्रा वा कुलेन धयसा तथा ॥ ११ ॥

युध्यस्य समरे धीर ! चैस्त्वं बलयुतोमयः । कुर्वी धीरं नमस्तुभ्य पादयोर्पाहि नावया
स्नाता रामस्य धीरोऽमूर्तावयोर्यैर्लिनांघरः । पार्श्वपिमोचय बलाच्छक्तिस्ते विघ्नते यदि
इत्युक्त्वा शरसन्धानं कृत्वा प्राहरदुद्दष्टः । हृदये मस्तके धैव भुजयो रणमण्डले ।
तदा प्रकुपितो राजा धनुः सञ्चमघाकरोत् । नादफमेघगम्भीरं आसयन्तिय बालकम्

बाणानपरिस्रूपातागमुमोच बलिनांघरः ।

बालो बलेन विच्छेद् सर्वांश्शरसत्पाकप्रजान् ॥ १६ ॥

लघ्वभ्यानेकधा मुक्तैर्वापैर्वाप्लं मदीतकम् । ध्यर्तापाते प्रयत्नस्य दानस्येवाक्षयंगता
ते बाणा ध्योन्नतवर्जं ध्याप्नुयन्लघ्वमहिताः । मूर्ध्मण्डलमासाद्य प्रवर्षन्ते समानतः
माप्लेनाविराचन् बाणपञ्चरगोचरे ।

मनुष्याणां तु का यार्ता क्षणभ्रीविश्रंभिताम् ॥ १७ ॥

सद्बाणान्ध्यामृतामृदूपाद्यनुमो विष्मयंगता । अद्विजस्यतागाह्रं बाणमोचनकोविद

ताऽऽस्त्रलाभमापकाम्पर्यामर्षीपामृदूपा कुशानुजः ।

धनुर्धिरलेद् तरसा शत्रुप्रमथ मदीपतेः ॥ २१ ॥

द्विपष्टितमोऽध्यायः] * शत्रुभ्रूलवयोस्तुमुल्लयुद्धवर्णनम् *

सोऽन्यद्गुरुपादाय यावन्मुञ्चति सायकान् । सादृचमञ्जस रथं सायकैःशितपर्वमि
करस्थमच्छिनघापं सुदृढं गुणपूरितम् । तत्कर्मा पूजयन्वीरा रणमण्डलवर्तिनः ॥

स च्छिन्नधन्या विरथो हताश्वो हतसारथिः ।

अन्यं रथं समास्थाय ययौ योद्धुं लवं यलात् ॥ २४ ॥

अनेकबाणनिभिन्नः स्रवद्रककलेवरः । पुष्पितःकिंशुक इव शशुभे रणमध्यागः ॥
शत्रुप्रवाणग्रहतःपरंकोपमुपागमत् । बाणसन्धानचतुरः कुण्डलीवृत्तचापवान् ॥
विशीर्णकथवं देहं शिरो मुकुटवर्जितम् । स्रवद्रकपरिप्लुष्टं शत्रुप्रस्थ चकार सः ॥

तदा रामानुजः क्रुद्धो दशबाणादिछिताग्रवान् ।

सुमोच प्राणसंहारकारकान्क्रुपितो भृशम् ॥ २८ ॥

स तांस्तांस्तिलश्राःश्रुत्या बाणैर्निशितपर्वमिः । ताडयामास हृदये शत्रुप्रस्थाष्टमि
भत्यन्तं बाणपीडातो लवं यलिनमुत्स्मरन् । दुःसहं मन्यमानस्तं शयन्मुञ्चन्म
तदा लयेन हीहमेत हृदिभिन्ना विशालके । धर्षचन्द्रसमानेत तीक्ष्णपर्वसुरोमि

स विद्धो हृदि बाणेन पीडां प्राप्तः सुदारुणाम्

पपातस्यन्दनोपस्थे धनुष्याणिः सुशोभितः ॥ ३२ ॥

शत्रुभ्रं मूर्च्छितं दृष्ट्वा नृपाश्च सुरधादयः । दुद्रुवुर्लघमुचुत्त जयप्राप्त्यै रणे
सुरयो विमलो धीरो राजा धीरमणिस्तथा । सुमदो रिपुतापायाःपरिवभुध सं
केचित्शुष्यैर्मुंसलैःकेचिद्बाणैःसुदारुणैः । प्रासैःपरशुभिःकेचित्सर्वतःप्राहरन्

तानधर्मेण सुद्धोत्कान्दृष्ट्वा धीरशिरोमणिः ।

दर्शमिर्दशमिर्बाणैस्ताडयामास संगुणे ॥ ३६ ॥

से बाणवर्षपिहता रणमध्ये सुकोपताः । केचित्पलायिताःकेचिन्मुमुहुर्दुर्दमण
तापस्त राजा शत्रुप्रो मूर्च्छां सन्त्यज्य सहूरे ।

लघं प्रायान्महावीरं योद्धुं यत्समन्यतः ॥ ३८ ॥

भागत्य तं लघं प्राह धन्योऽसि शिशुसन्निभः ।

अ बालस्त्वं सुरः कथिच्छलितुं मां समागतः ॥ ३६ ॥

अपि न हि धीरेण पातितो रणमण्डले । त्वयाऽहं प्रापितो मूर्च्छां समभ्रं ममारयत्
इदानीं पश्य मे धीर्यं त्वां सद्भक्त्ये पातयाम्यहम् ।

सहस्य बाणमेकं त्वं मा पलायस्य बालक ! ॥ ४१ ॥

युक्तया समरे बालं शरमेकं समाददे । यमघकसमं घोरं लघणो येन घातितः ॥४२॥
न्घायबाणं निशितं हृदिभेत्तुं मनोद्धत् । लघं धीरसहस्राणां पद्भिपत्सर्वदाहकम् ॥

तं बाणं प्रच्यलन्तं स द्योतयन्तं दिशोदश ।

दृष्ट्वा सस्मार बलिनं पुत्रां धैरिनिपातिनम् ॥ ४४ ॥

ग्यस्मिन्समये धीरो भ्रातास्याद्वयलयान्मम । तदा शत्रुघ्नवशात्ता न मे स्याद्भयमुल्लवणम्
एवं तर्कयतस्तस्तस्यलयस्य च महात्मनः । हृदिलग्नो महाबाणो घोरःकालानलोपमः

मूर्च्छां प्राप तदा धीरो भूपसायकसंहतः । सङ्गरे सर्वधीराणां शिरोमिःसमलङ्किते
इति श्रीपाद्ये महापुराणे पद्भजे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसम्वादे रामाश्वमेधे

लघमूर्च्छानाम द्विपष्टितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥

त्रिपष्टितमोऽध्यायः

लवस्य पतनात्सीतया शोककरणम् ।

शेष उवाच ।

लवं विमूर्च्छितं दृष्ट्वा बलिवैरिचिदारणम् । शत्रुघ्नो जयमापेदे रणमूर्ध्नि महाबलः ॥

लवं बालं रथे स्थाप्य शिरस्त्राणात्तलङ्कृतम् ।

रामप्रतिनिधिं मूर्त्यां ततो गन्तुमियेष सः ॥ २ ॥

स्यमिधं शत्रुणाप्रस्तमितदुःसमन्विताः॥ बालामात्रेऽस्य सीतायै त्वरिताःसंन्यसेदप्य

बाला ऊचुः ।

! ते पुत्रो बलाद्वाहमपाहरत् । कस्यचिद्वभूपवर्यस्य बलंयुक्तस्य मानिकः

ततो युद्धमभूद्धोरं तस्य सैन्येन जानकि ! । तदा धीरेण पुत्रेण तव सर्वं निपातितम्
पश्चादपि जयं प्रातः सुतस्तव मनोहरः । तं भूर्ध्वं मूर्च्छितं कृत्वा जयमाप रणाङ्गणे ॥ ६ ॥
ततो मूर्च्छं विहायप राजा परमदाहणः । सहस्रं पातयामास तवपुत्रं रणाङ्गणे ॥

अस्मानिर्धारितः पूर्वं मा गृहाण ह्योत्तमम् ।

अस्मान्सर्पाश्च धिक्कृत्य ब्राह्मणान्वेदपारगान् ॥ ८ ॥

इतिवाक्यं शिशूनां सा समाकर्ण्य सुदारुणम् । पपात भूतलोपस्थे दुःखयुक्ता सरोदह
सीतोषाच ।

कथं नृपो दयाहीना घालेन सह युध्यति । अधर्मकृतदुर्वृद्धिर्यो मदुचालं न्यपातयत् ॥
लववीर ! भवान्कुत्र वर्ततेऽतियलान्वितः । कथं त्वं निष्कृपस्याहो राज्ञोऽहापीर्ह्योत्तमम्
त्वं थालस्ते दुराक्रान्ताः सर्वशस्त्रविशारदाः ।

रथस्था विरथस्त्वं वै कथं युद्धं समं भवेत् ॥ १२ ॥

ताताहंतु त्वयासाद्धं रामत्यागा सुखं जहौ । इदानीं रहिता शुष्मन्कथं जीवामि कानने
एहि मां मुञ्च यज्ञाश्वं गच्छत्येव महीपतिः । मदुदुःखं नामिजानासि मम दुःखप्रमार्जकः
कुशो यद्यमपिप्यत्स रणे धीरशिरोमणिः । अमोचयिष्यद्युना भवन्तं भूपपार्श्वतः ॥
सोऽपि महैषतो नास्ति समीपे किं करोम्यतः । दैवमेव ममाप्यत्र कारणं दुःखसम्मवे
एवमादि बहुश्रीमत्येषा वै विललाप ह । पादाङ्गुष्ठेन लिखती भूमिं नेत्रद्वयाश्रुभिः ॥
थालान्प्रति जगादासौ पृथुकाः स च भूपतिः । कथं मत्सुतमापाल्य रणे कुत्र गमिष्यति

इति वाक्यं घटत्येषा जानकी पतिदेवता ।

तापत्कुशास्तु सम्प्राप्त उज्जयिन्या महर्षिभिः ॥ १६ ॥

मायासितवतुर्दश्यां महाकालं समर्च्य च । प्राप्य भूरिवरांस्तस्मादागमन्मातृसन्निधौ
जानकीं विह्वलां हृष्ट्वा नेत्रोदुभूताश्रुचिह्नवाम् ।

शोकविह्वलदीनाङ्गी यभाप्ये यापदुत्सुकः ॥ २१ ॥

तदा स्वबाहुष्वदत्स्फुरन्नुद्गमिशंसनः । हृदये च रणोत्साहो यभूर्वातरथस्य हि ॥
स प्रत्युवाच जननीं दीनगद्गदभाषिणीम् । मातस्तव गतं दुःखं मयि पुत्र उपस्थिते ॥

मयि जीयति ते मेभ्रातृभूणि भुवि मोऽपमन् ।

प्रस्यं चोवाजाभ्रुन्नितां श्रीनगद्वन्द्वानिर्णाम् ॥ २४ ॥

कुशो दुःखमित्तःसद्यो दुःखितां धीरमानसः । मम ज्ञाता लघुःकुत्र वर्तते वैरिमर्दनः ॥
सदा मामागतं ज्ञातया प्रहर्षंस्मिन्निधायियात् । न दृश्यते कथं धीरःकुत्रस्तुं गतोवनी

केन वा सह बालत्वाद्गतो मां ये निरीक्षितुम् ।

किं त्वं रोदिषि मे मातर्लघुः कुत्र स वर्तते ॥ २५ ॥

तन्मे कथय सर्वं यत्तद्य दुःखस्य कारणम् ।

तच्छ्रुत्वा पुत्रपाप्यं सा दुःखिता कुशप्रवीत् ॥ २६ ॥

जानपयुवाच ।

लघोभूतो नृपेणात्र केनचिद्धरक्षिणा । धयन्ध बालको मेऽत्र हयं यागक्रियोचितम् ॥
तत्रक्षकान्यहृज्जिग्य एकोऽनेकाग्निपूजली । राजा तं मूर्च्छितं कृत्वा बध्न्य रणमूर्धनि
पालका इति मामूचुःसहगन्तार एव हि । ततोऽहं दुःखिता जाता निशम्य लघुमाभूम्

त्वं मोचय बलात्तस्मात्काले प्राप्ते नृपोत्तमात् ।

निशम्य मातुर्वचनं कुशःकोपसमन्वितः । जगाद तां दशान्तोषं दन्तेर्दन्तान्विनिष्पन्न

कुश उवाच ।

मातर्जानीहि तं मुक्तं लघुं पाशस्य बन्धनात् । श्दानो हग्निं तं धापीःसमप्रबलवाहनम्
यदि देवोऽमरो वापि यदि शर्वःसमागतः । तथापि मोचये तस्मादुवापीर्निशितपर्वणि
मा रोदिषि मातरिह धीराणां रणमूर्जितम् । कीर्तयेऽत्र भवत्येव पलायनमकीर्तये ।
देहि मे कथञ्च दिव्यं धनुर्गुणसमन्वितम् । शिरस्त्राणं च मे मातःकरवालं तद्योगिन्

श्दानो यामि स्मरे पातयामि बलं महत् ।

मोचयामि स्यातरं स्वं रणमध्याद्विमूर्च्छितम् ॥ २७ ॥

न मोचयाम्यद्य पुत्रं तव मातर्महारणात् । तदा तौ मे भवत्पादौ संहरौ भवतां शिता

शेष उवाच ।

जानकी शुमलक्षणा । सर्वं प्रादाद्वलवृन्दं जयाशीर्मितियुज्य क

प्रयाहि पुत्र ! सङ्ग्रामं लवं मोचय मूर्च्छितम् ।

इत्याहृतः कुशः सङ्ख्ये कवची कुण्डली यली ॥ ४० ॥

मुकुटी करवाली च चर्मधारी धनुर्धरः । अक्षयाविपुषी कृत्वा स्कन्धयोःसिंहवीर्ययोः

जगाम तरसा नत्वा मातृपादौ रथाग्रणीः । वेगेन याचयुद्धाय गच्छति क्षिप्रमाह्वये ॥

सावद्दर्शं सलवं वैरिवृन्दनिपातितम् । आयान्तं तं कुशं धीरा ददृशुःसुमहामटाः ॥

कृतान्तमिच संहर्तुं सर्वं विश्वमुपस्थितम् । लघो महाबलं दृष्ट्वा कुशं भ्रातरमागतम्

अत्यन्तं घट्टिष्युद्धे दिदीपे घायुनासमम् ।

रथाकुन्मुच्य चात्मानं युद्धाय स विनिर्गतः ॥ ४५ ॥

कुशः सर्वाग्रणस्थान्वै धीरान्पूर्वदिशि क्षिपन् ।

पश्चिमायां दिशि लघः कोपात्सर्वान्समैरयत् ॥ ४६ ॥

कुशाणव्यघात्रासा लवसायकपीडिताः । सैन्येऽनामुनेसर्वेऽत्कलोलाम्बुधिभ्रमाः ॥

कुशेन च लघेनाथ शर्यातैःप्रपीडितम् । न शर्म लेभे सकलं सैन्यं धीरप्रपूरितम् ॥

इतस्ततःप्रभग्नं तद्वयलं व्रस्तं पुनःपुनः । न कुत्रचिद्रणे स्थित्वा युद्धमेच्छद्वयलान्वितः

पतस्मिन्समये राजा शत्रुघ्नःपरत्तापनः । कुशं धीरं धर्यो योद्धुं तादृशं लवसन्निभम् ॥

कुशं दृष्ट्वा बलाकान्तं राममूर्तिसमप्रभम् । रथे तिष्ठन्हेममये जगाद् परपीरहा ॥५१॥

शत्रुघ्न उवाच ।

कोऽसि ह्यं सन्निभो भ्रात्रा लघेन सुमहाबल ! ।

किन्नामऽसि महार्थीर ! कस्ते तातः क्व ते प्रभूः ॥ ५२ ॥

कथं धने द्विजैर्जुष्टे तिष्ठसि ह्यं नररथम् ! । सर्वं शंस यथा युष्ये त्ययासह महाबल ! ॥

इतिवाक्यं क्षमाकर्ण्य कुशःप्रोवाच भूमिपम् । मेघगम्भीरयाथावा नादयन्धामण्डलम्

केपलं सुपुत्रे सीता पतिव्रतपरायणा । धने वसाधो वाल्मीकेधरणार्चनतत्परौ ॥५५॥

मातृसेवासमुद्युक्तौ सर्वपिपायिशारदौ । कुशोलप इतिप्रण्यासापार्ता भूपतेऽनघ ! ॥

कस्त्व्यं धीरो रणश्लाघी किन्नर्यं ह्यसत्तमः ।

मुक्तोऽस्ति समरे स्वयं जेतासि बलसंयुतः ॥ ५७ ॥

मुष्यस्य त्वं मया सायं यदि धीरोऽसि मूमिप ! ।

इदानीं पातयिष्यामि भवन्तं रणमूर्धनि ॥ ५८ ॥

शत्रुमस्तं सुनं प्रात्या सीताया रामसम्मयम् ।

पितृपिपिये स्वयं चित्ते कोपादनुग्राहदम् ॥ ५९ ॥

समाप्तधनुषं दृष्ट्वा कुशःकोपसमन्वितः । विस्कारयामास धनुःस्वीयं सुदृढमुत्तमम्

मुमोच याणान्निशिताप्रष्टुमःसर्वशस्त्रायम् ।

तांश्चिच्छेद कुशः सर्वोर्हीलया महसप्रणे ॥ ६१ ॥

याणाश्च शतसाहस्राःकुशस्य च नृपस्य च । मुषनं ध्याप्नुयन्सर्वं तश्चिथमभवन्मुने

अग्न्यस्त्रेण नृपःसर्वान्दशह तरसा बली । शमयामास तं कुशःपर्जन्यास्त्रेण धीर्यवान्

शमयामास तं भूपःघायञ्चेनातिविक्रमः । तदा घायुरभूत्सीवःसर्वतो रणमण्डले ॥६४॥

पर्वतास्त्रेण तं घायुं स कुशास्तु समावृणोत् ।

वज्रास्त्रेण नृपः सङ्घ्वे चिच्छेद स नगोपलान् ॥ ६५ ॥

तदा नारायणास्त्रं स मुमोच कुशाउद्भटः । नारायणं तदा भूपं नाशकत्पत्विधितुम् ॥

तदा प्रकुपितोऽत्यन्तं कुशःकोपपरायणः । उवाच भूपं शत्रुघ्नं महाबलपराक्रमम् ॥

जानामि त्वां महाधीरं सङ्ग्रामे जयकारिणम् ।

यस्त्वां नारायणास्त्रं मे न यवाधे भयानकम् ॥ ६८ ॥

इदानीं पातयाम्यद्य भूमौ त्वां नृपते शरैः । त्रिमिक्षेन्न फरोम्येतत्प्रतिज्ञो तर्हि मे शत्रु

यो मनुष्यवपुःप्राप्य दुर्लभंपुण्यकोटिभिः । तन्नाद्रियेत संमोहात्तस्य मेऽस्त्वत्र पातकम्

सायघानो मघानत्र भघतु प्रधनाङ्गणे । पातयामि क्षिती सद्य इत्युक्त्वा स्वशंसांसे

शरं संरोपयामास घोरं कालानलप्रभम् । लक्ष्मीकृत्य रिपोर्वक्षो धिपुलं कठिनमहत् ॥

तं संहितं शरं दृष्ट्वा शत्रुमःकोपमूर्च्छितः ।

मुमोच याणान्निशितान्कुशात्षग्मेदकारकान् ॥ ७३ ॥

स याणो हृदयं तस्य भेत्तुं तत्प्रवबाल वै । घोररूपो घहिसम भार्गीधिपवदुच्छस्यसन्

स याणो नृपयवैण रामं स्मृत्वाऽऽशु लक्षितः ।

चिच्छेद कुशमुक्तं स सायकं शितपर्षकम् ॥ ७५ ॥

दाऽत्यन्तं प्रकुपितः कुशो बाणस्य कृन्तनात् । अपरं सायकं चापे दधारशितपर्षकम्
। यावत्तदुरोमेत्तुं करोति च बलोद्गुरः । तं तावदच्छिनत्तस्य शरं कालानलप्रभम् ॥
। दा कुशो मातृपादौ स्मृत्या रोपसमन्वितः । तृतीयं चापके स्वीये दधार शरमद्भुतम्
शत्रुप्रस्तमपि क्षिप्रं छेतुं बाणं समाददे ।

तावद्विद्धः शरेणासी पपात धरणीतले ॥ ७६ ॥

गहाकारो महानासीच्छत्रुमे विनिपातिते । जयमाप कुशस्तत्र स्वबाहुबलदर्पितः ॥
इति धीपात्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसम्वादे रामाश्वमेधे
शत्रुघ्नमूर्च्छने कुशजयो नाम त्रिषष्टितमोऽध्यायः ॥ ६३ ॥

चतुःषष्टितमोऽध्यायः

कुशेन वद्धौ हनूमत्सुग्रीवौ सीतायै प्रदर्श्य युद्धवृत्तान्तनिवेदनम् ।

शेष उवाच ।

शत्रुघ्नं पतितं धीक्ष्य सुरयः प्रवरो नृपः । प्रययौ मणिनासृष्टे रथे तिष्ठन्महाहुते ॥१॥
पुष्कलस्तु रणे पूर्वं पातितः स विचारयन् । हवं ययौ तदायोद्भुं महावीर्यलोन्नतम्
सुरयः कुशमास्तास बाणान्मुञ्चन्नेकधा । व्यथयामास समरे महावीरशिरोमणिः ॥
सुरयं विरपं चक्रे बाणैर्दशभिर्दच्छिखीः । धनुश्चिच्छेद तरसा सुदृढं गुणपूरितम् ॥४॥
अस्त्रप्रत्यस्त्रसंहारेः क्षेपणैः प्रतिक्षेपणैः । अमघत्तुमुलं युद्धं धीराणां रोमहर्षणम् ॥
अन्यन्तं समरोयुक्ते सुरथे दुर्जये नृपे । कुशः सञ्चिन्तयामास किं कर्तव्यं रणे मया ॥
विचार्य निशितं घोरं सायकंसमुपाददे । हतनाय नृपस्यास्य महाबलसमन्वितः ॥७॥
तमागतं शरं दृष्ट्वा कालानलसमप्रभम् । छेतुं मतिं चकाराशु तावद्गुरो महाशरः ॥८॥
मुमूर्च्छं समरे धीरो महावीर्यलस्ततः । पपात स्यन्दनोपस्थे सारथिस्तमुपाहरत् ॥

शुभे पक्षिने दृष्ट्या वृजं जयसामन्वितम् । वामगणं वीरगणं त्रिगणं वसुदेवम् ।
समीगन्तुं प्रथमायान्तं धीश्यं धानरम् । जहास वृजंयन्लाङ्कोपयमित्यं तं वृजं

उपायं च हनूमन्मैदि त्वं मम भंगुणम् ।

भोग्ये वाणसहस्रेण शृणो वाप्यमि वामिनीम् ॥ १२ ॥

ह्यगुणो हनुमाद्वाप्या रामगन्तुं महाबलम् ।

व्यामिकायं प्रकृतंयमिति वृष्ट्या प्रधापितः ॥ १३ ॥

शालमुत्पाटय तरसा विशालं शष्पागिनम् । वृजं वरासि संलक्ष्यपर्याषोदुर्बुम्हलम् ।
शालदस्तं समायान्तं हनूमन् महाबलम् । त्रिभिःसुग्रीविष्याद्य सोऽप्येवन्द्रोर्मैः

स वाणपिदम्भारसा वुरोऽन वन्द्यरान्दिना ।

शालेन हृदि सप्रज्जं दन्तान्निष्पिष्य मारुतिः ॥ १६ ॥

शालाहतस्तदा बालः किञ्चिन्नाकायन स्मयाम् ।

तदा वीरः प्रशंसो तु प्रचक्रुस्तस्य बाल्यतः ॥ १७ ॥

स शालेन हतो वीरःसंहारास्त्रं समाद्दे । संहर्तुं वैरिणं कोपात्सुराःस परमास्त्रं

संहारास्त्रं समालोक्य दुर्जयं कुशमोचितम् ।

दध्यौ रामं स्वमनसा भक्तपिप्पनिनाशकम् ॥ १६ ॥

तदा मुक्तं वुरोनाशु तदस्त्रं हृदि मारुतेः । लग्नं महाव्यथाकारि तेन मूर्च्छांमिक्तपुन

मूर्च्छां प्राप्तं तु तं दृष्ट्या प्लषगं बलसंयुतः ।

विष्याद्य सायकैस्तीक्ष्णैः सैन्यं तत्सकलं महत् ॥ २१ ॥

तस्य वाणायुतैर्मनं बलं सर्वं रणङ्गणे । पलायनपरं जातं चतुर्द्वसमन्वितम् ॥ २० ॥

तदा कपिपतिः कोपात्सुग्रीधो रक्षको महान् ।

अभ्यधापन्नगान्नेकानुत्पाटय कुशमुद्धटम् ॥ २३ ॥

कुशःसर्वान्प्रविच्छेदलीलया प्रहसन्नगान् । पुनरप्यागतान्बृक्षांश्चिच्छेद तरसा च

अनेकवाणघ्यधितः सुग्रीवःसमराङ्गणे । जग्राह पर्वतं धोरं कुशमस्तकमध्यतः ।

कुशस्तं नगमायान्तं धीश्यं वाणैरनेकधा ।

निष्पिपेष चकाराशु महाहृद्राङ्ग्याग्यताम् ॥ २६ ॥

यस्तन्महत्कर्म दृष्ट्वा धालेन निर्मितम् । जयाशां प्रतिनिवृत्तो घभूव समराङ्गणे
 ऽथै दुराक्रान्तं कुशं लाङ्गूलताडकम् । अत्यमर्षो रयाक्रान्तस्तं हन्तुं नगमाददे
 रानं हन्तुमुयुक्तं धीक्ष्य सुग्रीवमादरात् । ताडयामास बहुभिःसायकैःशितपर्वभिः
 ।डितो घहुविधैःशरैःपीडासमन्वितः । कुशं हन्तुं समारब्धो ययौ शालं समाददे
 ऽपि च कुशोधीरो धारुणास्त्रं समाददे । ययन्ध तं च पाशेन दृढेन सलवाग्रजः
 ःपाशकैःस्निग्धैःकुशेन चलाशालिना । पपात रणमध्ये वै महावीरैरलङ्किते ॥

सुग्रीवं पतितं दृष्ट्वा धीराः सर्वत्र दुद्रुधुः ।

जयमाप लवभ्राता महावीरविरोमणिः ॥ ३३ ॥

इधो मटाञ्जित्वा पुष्कलं चान्द्रं तथा । प्रतापाग्न्यं धीरमणिं तथाऽन्यानपिभूभुजः
 प्राप्य रणे धीरो लवो भ्रातरमागमत् । सङ्ग्रामे जयकर्तारं वैरिकोटिनिपातकम्
 रं प्रहृषितौ परिरम्भं प्रकुर्वतः । जयंप्राप्तौ तदा वातां मुने चक्रतुरुन्मदी ॥ ३६ ॥

लव उवाच ।

स्तव प्रसादेन निस्तीर्णो रणतोयधिः । इदानीं धीर ! रणकं शोधयावः सुशोभिम्
 इत्युक्त्वा राजसविधे जगाम सलवः कुशः ।

राज्ञो मूर्खिमणिं चित्रं जग्राह कनकाक्षितम् ॥ ३८ ॥

लस्य लवोधीरो जाग्रह मुकुटं शुभम् । अङ्गदे च महानर्ष्ये शत्रुभ्रन्स्यापरस्य च ॥

गृहीत्वा शस्त्रसङ्घातं हनुमन्तं कपीभ्वरम् ।

सुग्रीवं सविधे गत्वा उभाचपि बबन्धतुः ॥ ४० ॥

पुच्छे धायुसुतस्यायं गृहीत्वा तु कुशानुजः ।

भ्रातरं प्रत्युपाचेदं नैष्यामि स्वकमन्दिरम् ॥ ४१ ॥

गेर्जननीप्रीत्यै गृहीत्वा पुच्छवेत्पहम् । कीडार्थमृषिपुत्राणां कौतुकार्थं ममैव च
 पतच्छुत्वा ततो धाक्यमुवाच च कुशो लवम् ।

अहमेनं प्रदीष्यामि घानरं धलिनं दृढम् ॥ ४३ ॥

इत्येवं मायमाणां तौ यद्ब्रुवा तौ बलिनां वरौ ।

पुच्छयोर्बलिनां धृत्वा जग्मतुः स्वाश्रममप्रति ॥ ४४ ॥

स्वाश्रमाय प्रगच्छन्ती धीक्ष्य तौ कपिसत्तमौ ।

कम्पमानौ जगद्गुरुरन्योन्यं मीतया गिरा ॥ ४५ ॥

हनूमान्कपिराजानं प्रत्युवाच भयाद्गर्धीः । पतौ रामसुतावस्मान्नेष्यतःस्वाश्रममप्रति
मयापूर्वं कृतं कर्म जानकीमप्रति गच्छता । तत्र मे जानकीदेवी संमुखाऽभून्मनोहरा

सा मां द्रक्ष्यति वैदेही यत्नं पाशेन घेरिणा ।

तदा हसिष्यति वरा त्रया मेऽत्र भविष्यति ॥ ४८ ॥

मया किमत्र कर्तव्यं प्राणत्यागो भविष्यति ।

महद्बुद्धं चापतितं स रामः किं करिष्यति ॥ ४९ ॥

सुग्रीवस्तद्वचःश्रुत्वा ममाप्येवं महाकपे ! नेष्यते यदि मामेवं निघ्नं तु भविष्यति ।
एवं कथयतोरेव ह्यन्योन्यं भयभीतयोः । कुशोलबध्म भवनं मातुः प्रापतुरोत्तमा ॥
साचापातौ समीक्ष्यैव जहर्ष जननी तयोः । अन्योन्यं परमप्रीत्या परिरेभे त्रिजौ सुग्री

साम्भ्यां पुच्छगृहीतौ तौ घानरौ धीक्ष्य जानकी ।

हनूमन्तं च सुग्रीवं सर्वधीरं कपीश्वरम् ॥ ५३ ॥

जहास पाशवर्द्धी तौ धीक्षमाणा वराङ्गना । उवाच च विमोक्षार्थं वदन्ती एवमं वचनं वच

पुत्री ! प्रमुञ्चनं कीशो महाधीरो महाबलौ ।

द्रक्ष्यते मां यदि स्फुरितौ प्राणत्यागं करिष्यतः ॥ ५५ ॥

वयं धी हनुमान्धीरो यो ददाह दनोः पुरीम् ।

अथमप्यक्षराजो हि सर्वधानम्भूमिपः ॥ ५६ ॥

किमयं विधृतौ कुत्र क्विया कृतमनादरात् ।

पुच्छे सुषाम्भ्यां विधृतौ स महान्विभ्रमोऽस्ति मे ॥ ५७ ॥

इति मातुर्यचःकृतदंष्ट्रं धृत्वा तां पुत्रयोः तदा । ऊच्यतुर्विनयधेष्टौ महाबलसामन्वितौ ॥
मातःकथनं भूराजो रामो दाशरथिर्बली । तेन मुक्तोदकःस्पर्शमालाग्नःसुरोत्तमः ॥

तत्रैवं लिखितं मातरेकवीरा प्रसूर्मम् । ये क्षत्रिय्यास्ते गृह्णन्तु नोचेत्पादतलार्चकाः ॥

तदा मया विचारो घै हृतः स्वान्ते पतिव्रते ! ।

भवती क्षत्रिय्या किं न धीरसूः किं न धा भवेत् ॥ ६१ ॥

घाष्ट्यै तद्भीक्ष्य भूपस्य गृहीतोऽश्वो मया बलात् ।

जितं कुशेन धीरेण सैन्यं सत्पातितं रणे ॥ ६२ ॥

मुकुटोऽयं भूमिपतेर्जानीहि पतिदेवते ! । अयमप्यन्यधीरस्य पुष्कलस्य महात्मनः ॥

जानीहि मुकुटं त्यग्यं मणिमुक्ताचिराजितम् ।

अश्वोऽयं मे मनोहारी कामपानो हि भूपतेः ॥ ६४ ॥

आरोहणाय मद्भ्रातुर्जानीहि बलिनोषरे । इमौ कीशौ मयारन्तुमानीतौ बलिनांवरौ

कीतुकार्यं तथैवैतौ सङ्ग्रामे युद्धकारकौ ।

इति वाक्यं समाकर्ष्य जानकी पतिदेवता ॥ ६६ ॥

जगाद पुत्री तौ धीरौ धीरवानरमुक्ये ॥ ६७ ॥

सीतोवाच ।

युवाम्यामनयःसृष्टो हतो रामहयो महान् । अनेके पातितः धीरा इमौ बद्धौ कपीश्वरौ

पितुस्तव हयो धीरौ यागार्थं मोचितोऽमुना ।

तस्यापि हतवन्तौ किं वाजिनं मलसत्तमे ॥ ६९ ॥

मुञ्चतं प्लषगावेतौ मुञ्चतं वाजिनांवरम् । क्षाम्यतां भूपतेर्भ्राता शत्रुघ्नः परकोपनः ॥

जतन्यास्तद्वचः श्रुत्वा ऊचतुस्तां बलान्विती ।

क्षात्रधर्मेण तं भूपं जितवन्तौ बलान्वितम् ॥ ७१ ॥

नास्माकमनयो भावि क्षात्रधर्मेण युध्यताम् ।

वाल्मीकिना पुरा प्रोक्तमस्माकं पठतांपुरः ॥ ७२ ॥

दुष्पन्तेन संयुद्धं भरतेन कृतंपुरा । कण्वस्याधमके घाई धृत्वा यागक्रियोचितम् ॥

तस्मात्सुतः स्ववित्राऽपि युध्येद्दु भ्रात्राऽपि चानुजः ।

गुरुणा शिष्य एवापि तस्मान्नो पापसम्भवः ॥ ७४ ॥

त्वदावातोऽधुना चाप्यो दाम्प्यावो हयमुत्तमम् ।
 गोक्ष्यायः कीशाग्रेतो हि करिष्यावो वनमन्य ॥ ७५ ॥
 इत्युक्त्वा मातरं धीरो गतो रणे कपीश्वरो ।
 भमुञ्चता हयं चापि हयमेघक्रियोजितम् ॥ ७६ ॥
 सीतादेवी स्यपुत्राभ्यां धृष्ट्या सैन्यं निपातितम् ।
 धीरारमं मनसा ध्यात्वा भानुमैश्वर साक्षिणम् ॥ ७७ ॥

यद्यहं मनसापाचा कर्मणा रघुनायकम् । भञ्जामि नान्यं मनसा तर्हि जीवेद्यं नृप ॥
 सैन्यं चापि महत्सर्वं यन्नाशितमिदं यत्नात् ।
 पुत्राभ्यां सत् जीयेत मत्सत्याजगताम्यते ! ॥ ७६ ॥
 इति यावद्वचो ब्रूते जानकी पतिदेवता । सायदुच्यते च तत्सर्वं जीवितं रघुमूर्धनि ॥
 इति श्रीपादो महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसम्वादे रामाभ्युपे
 सैन्यजीघनं नाम धनुःपठितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

पञ्चपण्डितमोऽध्यायः

अद्वेन सह शत्रुघ्नादीनामयोभ्यां प्रत्यागमनम् ।

शेष उवाच ।

क्षणान्मूर्च्छां जहौ धीरः शत्रुघ्नः समराङ्गणे ।

अन्येऽपि धीरा बलिनो मूर्च्छां प्राप्ताःसुजीविताः ॥ १ ॥

शत्रुघ्नो वाजिनांश्रेष्ठं ददर्श पुरतःस्थितम् । आत्मानं चशिरस्त्रणरहितं सौम्यजीवितम्

वीक्ष्य चित्रमिदं स्वान्ते चकार च जगाद ह ।

सुमतिं मन्त्रिणां श्रेष्ठं मूर्च्छांचिरहितं तदा ॥ २ ॥

हृषां हृष्ट्या हयं प्रादाद्द यालो यद्वस्य पूतये ।

गच्छाम रामं तरसा हयागमनकाङ्क्षिणम् ॥ ४ ॥

रत्युक्त्वा स रथेस्थित्वा हयमादाय वेगतः । यथौ तदाभ्रमाद्दूरं मेरीशङ्खविधर्जितः ।
 तन्पृष्टतो महासैन्यं चतुरङ्गसमन्वितम् । अचाल कुर्वन्सम्भ्रमं स्वभारैण फणीश्वरम्
 जयेन जाह्नवीं सीत्वा फलोत्तमजलशालिनीम् । जगाम विपये स्वर्षीये स्पकीयजनशोभिते
 पुष्कलेनयुतो राजा सुरथेन समन्वितः । रथे मणिमये तिष्ठन्महाकीदण्डधारकः ॥ ८ ॥
 हयं तं पुरतःहत्वा रत्नमालाचिभूषितम् । श्वेतातपत्रं तस्यैव मूर्ध्नि चामरभूषितम् ।
 अनेकरथसाहस्रैःपरीतो बलिभिर्नृपैः । उद्यत्कोदण्डललितैर्वीरनादविभूषितैः ॥ १० ॥
 क्रमेण नगरं प्राप सूर्यवंश विभूषिताम् । अनेकैःकेतुभिःश्रेष्ठैर्भूषितां दुर्गराजिताम् ।
 रामःश्रुत्वा हयंप्राप्तं शत्रुघ्नेन सहामुता । पुष्कलेन च वीरेण यथौ हर्षमनेकधा ॥ १२ ॥
 कटकं निर्दिदेशासी चतुरङ्गं महाबलम् । लक्ष्मणं प्रेषयामास धातरं बलिनांघरम् ।

लक्ष्मणः सैन्यसहितो गत्वा धातरमागतम् ।

परिरंभे मुदाक्रान्तः क्षत शोभितगात्रकम् ॥ १४ ॥

सर्वत्र कुशलं पृष्टौ घातां चात्र चकार सः । परमं हर्षमापन्नः शत्रुघ्नः सङ्गतो मुदा ॥
 सौमित्रिः स्वरथेस्थित्वाघ्रात्रासह महामनाः । सैन्येनमहतावीरो यथौ स्वतगरीं प्रति
 सरयूःपुष्पसलिला वचित्रितजगत्त्रया । रामपादरजःपूता शरच्चन्द्रसमप्रभा ॥ १७ ॥
 हंसकारण्डवाकीर्णां चक्रवाकोपशोभिता । विचित्रतरवर्णैश्च पक्षिमिर्नादिताभृशम् ॥
 मण्डपास्तत्र बहुशो रामचन्द्रेण फारिताः । ब्राह्मणानां वेदविदां पृथक्पाठनिनादकाः
 क्षत्रियास्तत्र बहवो धनुष्पाणिसुशोभिताः ।

उपाटद्वारेण यद्गुना नादयन्ती महीतलम् ॥ २० ॥

भुजते ब्राह्मणा यत्र विचित्रान्मैर्मनोहरैः । परस्परं प्रपश्यन्तो घातां अक्रुर्मनोहराम् ॥

पयसाऽन्नानि शुभ्राणि चन्द्रकान्तिसमानि च ।

क्षीराज्यबहुयुक्तानि शर्करामिश्रितानि च ॥ २२ ॥

अपूपास्तत्र बहुलाश्चन्द्रयिम्बसमाःश्रिया । कर्पूरादि सुगन्धेन चासिताःसुमनोहराः ॥

केविका घटकाःस्निग्धाः शतच्छिद्रा विरग्नकाः ।

शशुन्त्यो मण्डफामृष्टा मधुरान्नसामन्विताः ॥ २४ ॥

कुमुदसङ्घाशं मुद्गदालि विमिश्रितम् । सुगन्धेन समायुक्तमत्यन्तं प्रीतिदायकम् ॥
पूरेणान्वितो दध्ना यथेष्टं सिक्तमोदनः । स्वादुपाककरैः मृष्टपात्रे मुक्तप्रयेपकैः ॥ २६ ॥

तत्र केन्द्रि द्विजाः पात्रे निक्षिप्तं पीक्ष्य पापसम् ।
परस्परं ते प्रत्यूनुः किमिदं दृश्यतेऽद्भुतम् ॥ २७ ॥

कं चन्द्रविष्यं नमसःपतित्रं तमसोभयात् । भग्नं तु मयत्यत्र मृत्युनाशकमद्भुतम् ॥
तच्छ्रुत्या रोयताम्राक्षः प्रोषाचान्यो द्विजोत्तमः ।
न भयत्येष चन्द्रास्यविष्यं त्वमृतपिप्पुतम् ॥ २६ ॥

एकमिन्दोर्घपुस्त्येतद्दृश्यते सद्दशं कथम् । घ्राहणानां सहस्रस्य पात्रे पात्रे पृथक्पृथक्
ततो जानीहि कुमुदं फपूरं वा भविष्यति ।
मा जानीहि मृगाङ्कस्य विष्यं शुभ्रध्रियान्वितम् ॥ २१ ॥

तावदन्यो रुपाक्रान्तो धुग्वन्स्यं मस्तकं तथा ।
न जानन्ति द्विजा मृदाः स्वादुघ्नानविचक्षणाः ॥ २२ ॥

इदं तु क्षौद्रकन्दस्य रसेन परिपाचितम् । जानीहि शतपत्रस्य पुष्पाणि मधुराणि च
एवं परस्परं विप्राः कन्दमूलफलाशिनः । तर्कयन्ति मुने प्रीता रसज्ञानेऽतिलोलुपाः ।

तावदन्यो द्विज प्राहः क्षत्रियाणां घरं जनुः ।
भोक्ष्यन्ते तादृशं त्वन्नं महापुण्यैरुपसृष्टम् ॥ २५ ॥

तदा तं प्राग्रवीद्विप्रो दत्तस्य फलमीदृशम् । ये ददत्यप्रजन्मभ्यः प्राप्नुवन्ति तदीप्सित
ये रक्षितो नैव हरिर्नैवेद्यैर्विधिभिर्मुहुः । तेषामेतादृशं भोज्यं न भवेदक्षिणोचरम् ॥ २७

ये नैरप्रजन्मानो भोजिता विविधैरसैः । भुञ्जते ते स्वादुरसं पापिनां च भ्रुकृष्ण
पर्वविधै रसैर्मिष्टैर्भोजिता द्विजसत्तमाः । मण्डपे विपठन्तस्ते शब्दग्रहविचक्षणा
मृत्यन्त्येके हसन्त्येके नदन्त्येके प्रहर्षिताः ।
उत्सवो बहुरद्धाति तत्र शत्रुघ्न भागवत् ॥ ४० ॥

रामः शत्रुघ्नमायान्तं पुष्कलेन समन्वितम् । निरीक्ष्य मुदमुदुभूतां रक्षितुं नारायणतः

यापदुत्तिष्ठते रामो भ्रातरं हयपालकम् । तावद्रामपदे लङ्गः शत्रुघ्नो भ्रातृवत्सलः ॥ ४२ ॥
 पादयोः पतितं धीक्ष्य भ्रातरं विनयान्वितम् । परिरमे दृढं प्रीतः क्षतसंशोभिताङ्गकम् ॥
 अश्रूणि बहुधा मुञ्चन्दर्पाच्छिरसि राघवः । अत्यन्तं परमां प्राप मुदंघवन दूरगाम् ॥
 पुष्कलं स्वीयपदयोर्नम्रं विनयविह्वलः । सुदृढं भुजयोर्मध्ये विनीयापीडयद् भृशम् ॥
 हनूमन्तं तथावीरं सुप्रीयं चाङ्गदं तथा । लक्ष्मीनिधिं जनकजं प्रतापाप्रयं स्विपुञ्जयम् ॥
 सुबाहुं सुमदं वीरं विमलं नीलरत्नकम् । सत्यवन्तं धीरमणिं सुरयं रामसेवकम् ॥

अन्यानपि महाभागान्प्रघुनायः स्वयं तदा ।

परिरमे दृढं त्रिगधान्पादयोः प्रणतान्त्वृषान् ॥ ४८ ॥

सुमतिः श्रोत्रघुपतिं भक्तानुग्रहकारकम् । परिरभ्य दृढं प्रीतः संमुखेऽतिष्ठदुन्मतः ॥ ४६ ॥

तदा रामो निजामात्यं धीक्ष्य सान्निध्यमागतम् ।

उवाच परमप्रोत्या मन्त्रिणं धदतां घरः ॥ ५० ॥

श्रीराम उवाच ।

सुमते मन्त्रिणां श्रेष्ठ शंस मे चाग्निनांघर ! । क एते भूमिपाः सर्वे कथमत्र समागताः
 कुत्रकुत्र हयः प्राप्तः केनकेन नियन्त्रितः । कथं वै मोचितो भ्रात्रा महाबल सुशालिना ॥
 शेष उवाच ।

इत्युक्तो मन्त्रिणां श्रेष्ठः सुमतिः प्राह राघवम् । प्रहसन्मेघगम्भीरनादेन च सुबुद्धिमान्
 सुमतिरुवाच ।

सर्वं हस्य पुरस्तेऽद्य मया कथमुदीर्यते ।

पृच्छसि त्वं लोफरीत्या सयं जानासि सर्वदृक् ॥ ५४ ॥

तथापि तव निर्देशं शिरस्याधाय सर्वदा । प्रवीमि तच्छृणुष्याद्य सर्वराज शिरोमणे ॥
 त्वरप्रसादादहो स्वामिन्सर्वत्र जगतीतले । परिवन्नामतेवाहो भालपत्रसुशोभितः
 न कश्चित्तं निजप्राह स्वनाम यत्तद्वर्षितः । स्वयं स्वं राज्यं समर्प्याद्य प्रजेमुस्ते पदाम्बुजम्

को वा राघव इत्येन्द्र निहन्तुर्वाजिसत्तमम् ।

गृह्णाति विजयाकाङ्क्षी जरामरणवर्जितः ॥ ५८ ॥

अहिष्यन्तः पतरगापक्षय धार्जः मनोगमः । तत्राज्ञा सुमदःधृत्वा हयं प्रान्तं तवप्रभो ।
सपुत्रःप्रयत्नःसार्धमैव्येन वलिनापृतः । सर्वं समर्पयामास राज्यं निहतकण्टकम् ॥६०॥

यो राजा जगतांनेत्रीं मातरं जगद्भिवकाम् ।

प्रस्ताप्य निरस्तापुष्यं मेघे राज्यमकण्टकम् ॥ ६१ ॥

स एव रघो प्रणमति सुमदःप्रभुनेपितम् । तं गृहाण कृपादृष्टया चिरादर्शनकाङ्क्षकम्
ततःसुपाहुःभूपस्य नगरे यत्नपूर्वितं । दमनस्तम्य ये पुत्रःप्रज्जग्राह हयोत्तमम् ॥ ६२ ॥

नेनसार्धं महद्युद्धं धभूय दमनेन च । पुष्कलो जयमापेदं संमूर्च्छं सुमुक्तामजम् ॥६३॥
ततःसुपाहुःसङ्खुद्धो रणे पवनजं यत्नात् । युगुजे तव पादाब्जसेपकं वलिनां वन् ॥

तस्य पादाहतो धानं प्राप्य शापतिरमृतम् ।

तुभ्यं समर्प्य सकलं धाजिनः पालकोऽभवन् ॥ ६६ ॥

एव त्वां सुभुजो राजा प्रणमत्युन्नताङ्गकः । कृपादृष्टयामिषिञ्च त्वं सुपाहुं नयकोविन्द
ततो मुक्तो हयो रैवाहवे स निममञ्जह । तत्र प्राप्तं मोहनास्त्रं शत्रुघ्नेन यदीयसा ॥

ततो देवपुरे प्रागाच्छिष्यावासविभूषिते । तत्रत्यं तु विजानासि यतस्त्वं तत्र चापक
विद्युन्माली हतोदैत्यःसत्यवान्सङ्गतस्ततः । सुरधेन समंयुद्धं जानासि त्वं महामने ॥

ततःकुण्डलकान्मुक्तो हयो यन्नाम सर्वतः । न कश्चित्तं निजग्राह स्वर्ग्यर्षबलदपिकः ॥
धाल्मीकेराध्रमेरुये हयःप्राप्तो मनोरमः । तत्र यत्कुतुकंजातं तच्छृणुष्व नरोत्तम ॥६७॥

तत्रार्मस्तय सारूप्यं विभ्रत्योडशवार्षिकः । जग्राह धीक्ष्यपत्राङ्गं धाजिनं यत्नवत्तमः ॥
तत्र कालजितायुद्धं महज्जातं नरोत्तम । निहतस्तेन धीरेण शितधारेणहेतिना ॥ ७५ ॥

अनेके निहताःसङ्ख्ये पुष्कलाद्या महाबलाः ।

मूर्च्छितं चापि शत्रुघ्नं चक्रे धीरशिरोमणिः ॥ ७५ ॥

तदा राजा महद्दुःखं विचार्य हृदि संयुगे । कोपेन मूर्च्छितं चक्रे धीरोहि वलिनां व
स यावन्मूर्च्छितो राजा तावदन्त्यःसमागतः । तेनैतेन च सर्द्धीत्य नाशितं कटकं तव ॥

सर्वेषां मूर्च्छितानां तु शस्त्राण्यामरणानि च ।

गृहीत्वा धानरीं चर्द्धीं जग्मतुःस्वाध्रमं प्रति ॥ ७८ ॥

कृपां कृत्वा पुनस्तेन दत्तोऽश्वो यशियो महान् । जीवनं प्रापितंसर्वं कटकं तष्टजीवितम्
 घयं गृहीत्वा तं वाहं प्राप्तास्तव समीपतः । एतदेव मया ज्ञातं तदुक्तं ते पुरोचवं ॥
 इति श्रीपादो महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसंवादे रामाश्वमेधे
 सुमतिनिवेदनं नाम पञ्चपठितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

पद्मपठितमोऽध्यायः

रामस्य वाल्मीकिनासह संवादः ।

शेष उवाच ।

कथितो वै सुमतिना वाल्मीकिराश्रमे शिशू ।

पुत्रो स्वीयाविति ज्ञात्वा वाल्मीकिप्रति सञ्चरौ ॥ १ ॥

श्रीराम उवाच ॥

की शिशू मम सारूप्यधारकौ बलिनांघरी । किमर्थं तिष्ठतस्तत्र धनुर्विद्याचिशारदौ ॥
 आ मात्व कथितो ध्रुत्वा विस्मयो मम जायते । यौ शत्रुघ्नं हनूमन्तंलीलयाङ्गं घनधनुः
 तस्माच्छंल मुने सर्वं बालयोश्च विचेष्टितम् । यथा मे परमाप्रीतिर्भवत्येवमभीप्सिता
 इति तत्कथितं ध्रुत्वा राजराजस्य धीमतः । उवाच परमंवाक्यं स्पष्टाक्षर समन्वितम्
 वाल्मीकिरुवाच ।

तवान्तर्यामिणो नृणां कथं ज्ञानं च नो भवेत् ।

तथापि कथयाम्यत्र तव सन्तोषहेतवे ॥ ६ ॥

राजन्वी बालकौ महामाश्रमे बलिनांघरी । स्पष्टसारूप्यघटौ स्वाङ्ग मनोहरपुर्घटौ ॥
 तथा यदा घनेत्यक्ता जानकी वैनिंराणसी । अन्तर्घर्तनी घनेचोरे विलपन्ती सुदुर्महः
 इन्द्रीमिव दुःखार्ता पीड्याई तवबलमान् । जनकस्पृतां पुण्यामाश्रमे स्वानर्थं यदा
 श्याःपणंशुटिरम्या रचिता मुनिपुत्रकैः । तस्यामगृत्पुत्रौ द्वौ भासयन्तौ दिशोदश ॥

तयोरकार्यं नाम कुसोल्लय इतिस्पुष्टम् । यदृष्यानेऽनिशं यत्र शुद्धयस्ते यथा शर्मा ॥१॥
 कालेनोपनपाद्यानि सर्वाणि हनयानहम् । येशत्साङ्गानन्दं सर्वांन्प्राहयामास मूले ॥
 सर्वाणि सारहस्यानि शृणुष्य मुपातो मम । आयुर्वेदं धनुर्विद्यां शस्त्रविद्यां ख्येव च ॥
 विद्यां जालन्धरीं चाप सङ्गीतपुराणीं हनौ । गङ्गाकूले गायमानो लताकुञ्जनेषु च ॥

चञ्चलीं चालवित्तौ तौ सर्वविद्यापिशाखौ ।

तदाऽहमतिस्तन्तोषं प्राप्तःपरमवालयोः ॥ १५ ॥

दत्त्वा सर्वाणि चास्त्राणि मस्तके निहितःकरः ।

अतीवगानपुरालौ दृष्ट्वा लोको विसिम्भिये ॥ १६ ॥

पङ्कजमध्यमगान्धारस्वरभेदपिशाखौ । तथाविधौ विलोक्याहं गापयामि मनोहरम् ॥
 भविष्यमानयोगान्च कृतं रामायणंशुभम् । मृदङ्गवणपाद्यादि यन्त्रवीणा विशारदौ
 धने धने च गायन्तौ मृगपक्षि विमोहकौ । अद्भुतं गीतप्राप्त्युयं तव रामकुमारयोः ॥

श्रोतुं तौ धरुणो यालाघानिनाय विभाषरीम् ।

मनोहरययोरूपौ गानविद्याग्निपारमी ॥ २० ॥

कुमारीं जगदुस्तत्र लोकेशादेशतः कलम् । परमं मधुरं रम्यं पवित्रं चरितं तव ॥२१॥
 शुश्राव धरुणःसाहं कुटुम्बेन च गायकैः । शृण्वन्नेयगतस्तृप्तिं मित्रेणधरुणःसह ॥
 सुधातींऽपि परंस्वादु चरितं रघुनन्दन । गानानन्दमहालोमहत्तप्राणेन्द्रियक्रियः ॥२३॥

प्रत्यापन्तुं विदेशासौ कुमारी न हि साधकौ ।

रमणीय महामोगैर्लौभितावपि चालकौ ॥ २४ ॥

चलितौ न गुरोश्चात्ममातुःपादाम्बुजस्मृतेः ।

अहं चापि गतःपद्माद्वरणालयमुत्तमम् ॥ २५ ॥

धरुणःप्रेमसहितः पूजांचक्रे मम प्रभो । पृच्छते जन्मकर्मादि सर्वक्षायापि बाल्योः ॥
 धरुणायान्नुचं सर्वं जन्मविद्याद्युपागमम् । धृत्वा सीतासुतीं देवः सचक्रेऽयत्नपूर्णाः ॥
 देवदत्तमतोप्राहामिति मद्राक्ष्यगौरवाम् ।

आहृतं राजपुत्राभ्यां यदत्तं धरुणेन तत् ॥ २८ ॥

प्रसन्नेन तयोर्वाद्य मानषिद्याद्ययोगुणैः । ततो मामब्रवीत्सीतामुद्दिश्य वरुणः कृती ॥
सीता पतिव्रता धुर्या रूपशीलवयोऽन्विता । वीरपुत्रा महाभागा त्यागंनार्हतिकर्हिचित्
महतीहानिरेतस्यास्त्यार्गे हि रघुनन्दन ।

सिद्धीनां परमासिद्धिरैषा तेह्यनपायिनी ॥ ३१ ॥

पामरैर्महमा नास्या ज्ञायते यदि दूषितैः । काहानिस्तावता राम ! पुण्यश्रवणकीर्तन !

अस्मत्साक्षिकमेतस्याः पावनं चरितं सदा ।

सद्यस्ते सिद्धिमायान्ति ये सीतापदचिन्तकाः ॥ ३१ ॥

यस्याःसङ्कल्पमात्रेण जन्मस्थितिलयादिकाः ।

भवन्ति जगतां नित्यं व्यापारा पेश्वरा भमी ॥ ३४ ॥

सीता मृत्युःसुधाचेर्यं तपत्येषा च वर्षति ।

स्वर्गो मोक्षस्तपो योगो दानं च तव जानकी ॥ ३५ ॥

प्रह्लाणं शिवमन्यांश्च लोकपालान्मदा दिकान् ।

करोत्येषाकरोत्येव नान्या सीता तव प्रिया ॥ ३६ ॥

त्वं पिता सर्वलोकानां सीता च जननीत्यतः ।

कुट्टष्टिरत्र तु क्षेमयोग्या न तव कर्हिचित् ॥ ३७ ॥

वेत्ति सीतां सदाशुद्धां सर्वज्ञी भगवान्स्वयम् ।

भवानपि मुतांभूमेः प्राणादपि गरीयसीम् ॥ ३८ ॥

आदर्तप्या त्वया तस्मात्प्रिया शुद्धेति जानकी ।

न च शापपराभूतिः सीतायां त्वयि वा विभो ॥ ३९ ॥

इमानि ममवाक्यानि धान्यानि जगतांपतिम् ।

रामप्रति त्वया साक्षाद्वाल्मीके ! मुनिसत्तम ! ॥ ४० ॥

इत्युक्त्वा वरुणेनाहं सीतासङ्प्रदकारणात् । एवमेवहि सर्वेश्च लोकपालैरपि प्रभो ! ॥

धृतं रामवणोद्गानं पुत्राभ्यां ते सुरासुरैः । गन्धर्वैरपि सर्वैश्च कौतुकाधिष्ठमानसैः ॥

प्रसन्ना एव सर्वेऽपि प्रशशांसुःसुखौ च ते । त्रैलोक्यं मोहितं ताभ्यां रूपमानवयोगुणैः

वत्तं यतीकपालैस्तु सुताभ्यां स्वीकृतं हि तम् ।

भृषिमिच्छ घरा भाभ्यामन्येभ्यः कीर्तिरेव च ॥ ४४ ॥

एकरामं जगत्सर्वं पूर्ये मुनिविलोकितम् । त्रिराममधुनाजानं सुताभ्यानेद्विते

एककामपरामूर्तिलंकि पूर्यंमयेक्षिता । कामैभ्यनुमिरघायं जायते च यत्प्रततः ।

सर्वश्रान्यत्र राजेन्द्र ! रामपुत्रो कुरीलयी । गीयेते भद्र सद्गोचःकि कृतो विदुः

कृतेषु तवसर्वेषुधूपते महतोस्तुतिः । त्वागादन्यत्र सीतयाः पुण्यस्लोकशिरोमणे

त्पया त्रैलोक्यतायेन गार्हस्थ्यमनुकुर्यता ।

भर्तृकार्यी सुतो राम विद्यार्थालगुणान्वितो ॥ ४६ ॥

न तो स्यान्मातरं हित्वा स्थास्यतो भयदन्तिके ।

जनन्या सहितो तस्मादाकार्यो भयता सुतो ॥ ५० ॥

वत्त एव त्वयेदानीं सेनासञ्जीवनात्पुनः । प्रत्ययःसर्वलोकानां पावनःपनतामपि

नाशातं तेन चास्माकं नामराणाञ्जमानद । शुद्धी तस्यास्तु लोकानां यन्नष्टं तदिह

शेष उवाच ।

इति वाल्मीकिना रामः सर्वज्ञोऽप्यवबोधितः ।

स्तुत्वा नत्वा च वाल्मीकिं प्रत्युवाच सलक्ष्मणम् ॥ ५३ ॥

गच्छताताधुना सीतामानेतुं धर्मचारिणीम् । सपुत्रां रथमास्थाय सुमन्तसहितः

श्रावयित्वा ममेमानि मुनेश्च घचनान्यपि ।

सम्बोध्य च पुरीमेतां सीतां प्रत्यानथाशु ताम् ॥ ५५ ॥

लक्ष्मण उवाच ।

यास्यामि तव सन्देशात्सर्वेषां नः प्रमोर्विभो ।

देव्यायास्यति चेद्देव यात्रा मे सफला ततः ॥ ५६ ॥

मयि सा साम्यस्यैव पूर्वदोषवशात्सती ।

अनागतायां तस्यां तु क्षयस्वागन्तुकं हि माम् ॥ ५७ ॥

इत्युक्त्वा तत्रागच्छे रामं तथे विप्रस्य तत्रागता ।

सुमित्रमुनिशिष्याभ्यां युतोऽगाद्भूमिजाश्रमम् ॥ ५८ ॥

अथ प्रसादनीयास्यात्सीताभगवती मया । पूर्वदोषं विजानन्ती रामाधीनस्य मे सदा
 एवं सञ्चिन्तयन्नन्तर्हर्षसङ्कोच मध्यगः । लक्ष्मणःप्राप सीताया आश्रमं श्रमनाशनम् ॥
 यात्सोऽथावह्यारारदश्रुद्धविलोचनः । आर्ये पूज्ये भगवति शुभे इति पदन्मुहुः ॥
 पात पादयोस्तस्या वेषामानाखिलाङ्गकः । उद्धापिस्तया देव्या प्रीतिविह्वलय स च
 सीतोपाच ।

किमर्थमागतःसीम्भ! वनं मुनिजनप्रियम् । आस्ते स कुशलीदेवःकौशल्या शुक्तिर्भौक्तिकः
 भरोपो मयि कञ्चित्स कीर्त्याकेवलायादृतः । कीर्त्यते सर्वलोकैश्च कल्याण गुणसागरः
 शकीर्तिमीतिप्रापन्नस्त्यक्तु मां त्वां नित्युक्तवान् ।
 यदि ततश्च लोकेषु कीर्तिस्तस्यामलाऽभवत् ॥ ६५ ॥
 मृत्वाऽपि पतिसत्कीर्तिं कुर्वन्त्या मे हि सुस्थिरा ।
 पतिसामीप्यमेवाशु भूषादेव हि देवर ! ॥ ६६ ॥

त्यक्तयाऽपि मया तेन नासौत्यक्तो मनागपि । फलं हि साधनायत्तं हेतुःफलवशो न तु
 कौशल्याशाल्यशून्याऽसौ कृपापूर्णा सदा मयि ।
 आस्ते कुशलिनी यस्याः पुत्रस्त्रैलोक्यपालकः ॥ ६८ ॥

सर्वे कुशलिनःसन्ति भरतायाश्च बान्धवाः । सुमित्रा च महाभागा यस्याःप्राणाद्दहप्रिया
 महर्त्तिक त्वमपि त्यक्तः सर्वलोकेषु कीर्तये ।
 रामः किं दुस्त्यजं तस्य स्वात्माऽपि यत्न न प्रियः ॥ ७० ॥

इत्येवं बहुधा पृष्टस्तया रामानुजः स ताम् । उवाच कुशलीदेवः कुशलं त्वयि पृच्छति
 कौशल्या च सुमित्रा च याश्चान्या राजयोपितः ।
 पप्रच्छुः कुशलं देवि प्रीत्या त्वामाशिया सह ॥ ७२ ॥

कुशलप्रश्नपूर्वं हि तद्यपादाभिपन्दनम् । निवेद्यामि शत्रुघ्नभरताभ्यां हृतं शुभे ! ॥७३॥
 गुरुभिर्गुरुपत्नीभिःसर्पाभिरपि ते शुभे । दत्ताशी-कुशलप्रश्नः एतश्च त्वविजानकि
 आकारयति देवस्त्वां निर्यर्लीकेन चारमना ।

अलभ्यान्वरतिस्त्वसोऽयत्र सर्पत्र मामिमि ॥ ७५ ॥

शून्या एष दिशः सर्पास्त्वां पिना जनफात्मजे ।

पश्यन्नोदिति नापो नो रोक्ष्यन्नितगानपि ॥ ७६ ॥

यत्र देविगिद्यतासि त्वं नित्यं स्मरति शशपयः । अशून्यं तु तमेवासौ मन्यमानोविदेद्रे
धन्योऽयमाश्रमोजातो धान्मीयेयं जानकी । कार्लक्ष्यतिवार्तामिमं दीयामिर्वदन्ति
उक्तपान्यदुदन्किञ्चित्स्वामीनस्त्वयितच्छृणु । ध्यन्तीमयति वक्तुयंदुष्टदत्तं तदसंख्यम्
लोकावदन्ति मामेव सर्वेषामीश्वरेभ्यम् । अहं त्वदृष्टमेवैवां स्वतन्त्रं कारणंशुभे ।
अदृष्टमेव कारणेषु सर्वेशोऽप्यनुगच्छति । ईशानीयाःकुतो नैतदन्वीयुः सुखदुःखयोः ।
धनुर्मङ्गलमिध्रंते कैशेर्या मरणेपितुः । अरण्यगमने तत्र हरणे तव धारिणे ॥ ८१ ॥
तरणे रक्षसांभर्तुमारणेऽपि रणेरणे । सहायामपने मह्यमृष्टयानररक्षताम् ॥ ८२ ॥

लाभे तव प्रतिज्ञायाः सत्यत्वे च सतीमणे ! ।

पुनः स्वबन्धुसम्बन्धे रात्र्यप्राप्तौ च मामिमि ! ॥ ८४ ॥

पुनः प्रियावियोगे च कारणं यद्वारणम् । प्रसीदति तदेवाद्य संयोगे पुनराद्ययोः ॥ ८५ ॥
वेदोऽन्यथा कृतो येन लोकोत्पत्तिलयौयतः । लीलाननुगतस्तस्मात्कारणं प्रथमंत्वत्त्वं
अदृष्टमनुवर्तन्ते लोकाःसम्प्रति बोधकाः । भोगेन जीर्यतेऽदृष्टं तत्तद्भुक्तं त्वयावने ।

स्नेहोऽकारणकः सीते वर्धमानो मम त्वयि ।

लोकादृष्टे तिरस्कृत्य त्वामाह्वयत आदरात् ॥ ८८ ॥

शङ्कितेनापि दोषेण स्नेहनैर्मल्यमज्जनम् । भयतीति स वै शुद्धं आस्वाद्यो विबुधैः सः

स्नेहशुद्धिरियं भद्रे ! कृता मे त्वयि नान्यथा ।

मन्तव्यं रक्षितोऽप्येवः लोकः शिष्टानुवर्तिना ॥ ९० ॥

आवयोर्नन्दया देवि ! सर्वावस्थासु शुद्धये । लोको नश्येद्धि संमूढश्चरितैर्महतामप्य

आवयोर्हज्ज्वलाकीर्तिरावयोर्हज्ज्वलोरसः ।

आवयीर्हज्ज्वलो घंशाघाद्योर्हज्ज्वलाः क्रियाः ॥ ९२ ॥

भवेयुरावयोःकीर्तिर्गायिका उज्ज्वलामुवि । आवयोर्भक्तिमन्तो येतेयान्त्वन्तेमवाप्तुं

इत्युक्त्वा भवती तेन प्रीयमाणेन ते गुणैः । पत्युःपादाम्बुजे द्रष्टुं करोतु सद्यं मनः ॥

वासंस्ति रमणीयानि भूषणानि महान्ति च ।

अङ्गरागस्तथा गन्धा मनोशास्त्वयि योजिताः ॥ ६५ ॥

रथोदास्यश्च रामेण प्रेषिता उत्सघायते । छत्रं च चामरे शुभ्रे गजा भश्वाश्च शोभने ॥

स्तूयमानाद्विजत्रेष्टैःसूतमागधवन्दिभिः । घन्धमानापुरस्त्रीभिःसेव्यमाना च योदुधृभिः

पुष्पैः संछाद्यमाना च देवी देवाङ्गनादिभिः ।

धनानि ददती तेभ्यो द्विजातिभ्यो यथेप्सितम् ॥ ६८ ॥

गजारूढौ कुमारौ च पुरस्कृत्यजनेश्वरी । मयानुगम्यमाना च गच्छायोध्यानिजांपुरीम्

त्वयि सत्र गतायां तु सङ्गतायां प्रियेणते । सर्वासां राजनारीणामागतानां च सर्वशः

सर्वासामृषिपत्नीनां कौसल्यानां तथैव च । मङ्गलैर्चाद्यगीताद्यैर्भवत्वयमदोत्सवः ॥

शेष उवाच ।

इति चिन्नापनां देवी श्रुत्वा सीता तमाह सा ।

नाहं कीर्तिफरी राशो ह्युपकीर्तिः स्वयंत्वहम् ॥ १०२ ॥

किं मया तस्य साध्यं स्याद्धर्मकामार्थशून्यया । सत्येवंभवतां भूपेकोविध्वासो निरङ्कुशे

प्रत्यक्षा वा परोक्षा वा भर्तुर्दोषा मनःस्थिताः ।

न वाच्या जातु माद्रश्या फल्याणकुलजातया ॥ १०४ ॥

पाणिग्रहणकाले मे यद्रूपी हृदयेस्थितः । तद्रूपोहृदयान्नासौ कदाचिदपसर्पति ॥१०५॥

लक्ष्मणेनो कुमारी मे तत्तेजोशसमुद्भवौ । वंशाङ्कुरौ महाशूरौ धनुर्विद्याविशारदौ ॥

नीत्या पितुःसमीपं तु लालनीयौ प्रयत्नतः । तपसाराधयिष्यामि रामंकाममिहस्थिता

घार्च्यं त्वया महाभाग पूज्यपादाभिवन्दनम् । सर्वेभ्यः कुशलं चापिगत्वेतो मदपेक्षया

पुत्रौ समादिशत्सीता गच्छतंपितुरन्तिकम् । शुश्रूषणीय एवासौ भवद्भ्यांस्वपदमदः

ब्राह्मणाद्यनिच्छन्तौ तौ कुमारी कुशीलवौ । घाल्मीकिवचनातत्रजग्मतुश्चसलक्ष्मणौ

घाल्मीकेरैव पादाग्निसमीपं तत्पुत्री गती । लक्ष्मणोऽपि घवन्देतं गत्यायालकसंयुतः

घाल्मीकिलक्ष्मणस्तौ तु कुमारी मिलिता भवती ।

सभायां संस्थितं रामं ज्ञात्वा ते जग्मुस्तसुकाः ॥ ११२ ॥

लक्ष्मणः प्रणिपत्याथ सीतावाक्यादि सर्वशः ।

कथयामास रामाय हर्षशोकयुतःसुधीः ॥ ११३ ॥

सीतासन्देशवाक्येभ्यो रामो मूच्छं समन्वभूत् ।

संज्ञामवाप्य चोवाच लक्ष्मणं नयकोविदम् ॥ ११४ ॥

गच्छमित्र पुनस्तत्र यत्नेन महता च ताम् । शीघ्रमानय भद्रं ते मद्वाक्यानि निवे
अरण्ये किन्तपस्यन्त्या गतिरन्या विचिन्तिता ।

श्रुता दृष्टाऽथ धा मत्तो यन्नागच्छसि जानकि ॥ ११६ ॥

त्वदिच्छया त्वमेवेता गतारण्यं मुनिप्रियम् ।

पूजिता मुनिपत्न्यस्ता दृष्टा मुनिगणास्त्वया ॥ ११७ ॥

पूर्णां मनोरथस्तेऽथ किं नागच्छसि भामिनि ! ।

न दोषं मयि पश्येत्स्यं स्वात्मेच्छायाधिलोकनात् ॥ ११८ ॥

गत्या गत्याऽथ धामोरु ! पतिरेष गतिः स्त्रियाः ।

निर्गुणोऽपि गुणाभोधिः किं पुनर्मनसेप्सितः ॥ ११९ ॥

या या क्रियाकुलस्रीणां सा सा पत्युः प्रनुष्टये ।

पूर्वमेव प्रनुष्टोऽदमिदानीं सुनरो त्वयि ॥ १२० ॥

वागो जपस्तपो दानं धर्मं तैर्ष्यं दयादिषुम् । देवाथ मयि सन्तुष्टे तुष्टमेतदसंशय
शेष उवाच ।

इति सन्देशमाश्रय सीतां प्रति जगत्पतेः । आह लक्ष्मण आत्मेशमाननः प्रणयाद्री

सीतानयनमुदिरय प्रसन्नस्त्वं वदूयिषान् ।

कश्चिदप्यामि तद्वाक्यं विनयेन रामन्यितम् ॥ १२३ ॥

इत्युक्त्वा वादयोर्मेत्या रघुनाथस्य लक्ष्मणः ।

जगाम स्थितिः सीतां रथे निष्टमहाश्रये ॥ १२४ ॥

वात्सीकिः धीयतो धीक्य राघवस्यो मर्शोऽसौ ।

उवाच स्मितमाधाय मुखं कृत्वा मनोहरम् ॥ १२५ ॥

सुधां प्रगायतं पुत्रौ रामचारित्रमद्भुतम् । धीणां प्रवादयन्तौ च कलमानेन शोभितम्
इत्युक्तौ तौ सुतो रामचारित्रं बहुपुण्यदम् । अगायतां महामागौ सुधाकयपदचित्रितम्

यस्मिन्धर्मविधिः साक्षात्पातित्रत्यं तु यत्स्यतम् ।

भ्रातृस्नेहो महान्यत्र गुरुभक्तिस्तथैव च ॥ १२८ ॥

स्वामिसेयकयोर्व्यत्र नीतिर्मूर्तिमती किल । अधर्मकरशास्त्रिर्वै यत्र साक्षाद्रूपद्वहात् ॥

तद्गानेन जगद्व्याप्तं दिधि देवा अपि स्थिताः ।

किन्तरा अपि यद्गानं श्रुत्वा मूर्च्छामिताः क्षणात् ॥ १३० ॥

धीणाया रणितं श्रुत्वा तालमानेन शोभितम् ।

निखिला परिवत्तत्र शालमञ्जीव विचिता ॥ १३१ ॥

हर्षाद्भ्रूणि मुञ्चन्तो रामाय भूमिपास्तथा । तद्गानपञ्चमालापमोहिताश्चित्रितोपमाः ।

तत्र रामः सुतो दृष्ट्वा महागानविमोहकौ ।

अदात्ताभ्यां सुवर्णस्य लक्षं लक्षं पृथक्पृथक् ॥ १३२ ॥

तदा दानपरं दृष्ट्वा पाल्मीकिमुनिसत्तमम् । अत्र तां प्रहसन्तो तौ किञ्चिद्भक्त्युधौ तत

मुने महानयोऽनेन क्रियते भूमिपेन वै । यदावाभ्यां सुवर्णानि दानुमिच्छति लोभयन्

प्रतिग्रहो ब्राह्मणानां शस्यते नेतरेषु वै । प्रतिग्रहपरो राजा नरकायैव कल्पते ॥१३६॥

भाषयोः कृपया मुक्तं राज्यं भुङ्क्ते मदीपतिः ।

कर्यं दातुं सुवर्णानि याञ्छति श्रेयसाञ्जितः ॥ १३७ ॥

इत्युक्तवन्तौ तौ दृष्ट्वा पाल्मीकिः कृपयायुतः ।

असंशयुग्मत्पितरं जानीष्यां नीतिविसर्गौ ॥ १३८ ॥

इति श्रुत्वा मुनेर्वाक्यं पालकौ नृपपादयोः । लभौ विनयमंयुक्तौ मातृभवपाऽतिनिर्मलौ

रामो बालौ दृढं स्याद्गो परिचम्य मुदान्वितः ।

मने स्वयोर्षौ तदा धर्मौ मूर्तिमन्तायुपस्थितौ ॥ १४० ॥

समाऽपिरामतुल्ययोर्षौष्य यथश्रे मनोरमे । जानकीपतिमकित्यं सत्यं मने मुनीभ्यर !

। तिशेषमुगमोक्तं धृत्या वाहस्यायनोऽप्रवीत् । रामायणं धीनुप्रताः सर्वधर्मसमन्वितम्
घाहस्यायन उवाच ।

कस्मिन्कालेः पूर्णं स्वामिप्रामायणमिदं महत् ।

कस्माच्चकार किञ्चन वर्णनं तद्वदस्य मे ॥ १४३ ॥

शेष उवाच ।

एकदागतवान्विप्रो बाल्मीकिर्विपिनं महत् ।

यत्र तालास्तमालाश्च किंशुका यत्र पुष्पिता ॥ १४४ ॥

की यत्र रजसा कुयंतो सौरमं वनम् । शशिप्रमेय महती हस्यते शुभ्रकर्णभृत् ॥ १४५ ॥

एको यकुलश्चापि कोचिदारः कुरण्टकः । अनेके पुष्पिता यत्र पाद्पाः शोभने वने ॥

कोकिलानां विराघेण पद्पदानां च शब्दितैः ।

सङ्घुष्टं सयंतो रम्यं मनोहरवयोन्वितम् ॥ १४७ ॥

क्रीडन्वयुगं रम्यं कामवाणप्रपीडितम् । परस्परं प्रहृषितं रेमे क्षिण्धतया स्थितम्

व्याधः समागत्य तयोरेकं मनोहरम् । अवधीन्निर्दयः कश्चिन्मांसास्वादानलोलुपम्

तदा क्रीडन्वीव्याधहतं स्वपतिं वीक्ष्य दुःखिता ।

विल्लाप भृशं दुःखान्मुञ्चन्ती रावमुञ्चकैः ॥ १५० ॥

मुनिः प्रकुपितो निपादं क्रीड्यातकम् । शशाप चार्युपस्पृश्य सरितः पावनं शुभ्रम्

मा निपादं प्रतिष्ठां त्वमगमः शाश्वतीः समा ।

यत्क्रीडन्पक्षिणोरेकमवधीः काममोहितम् ॥ १५२ ॥

तदा प्रवन्धं श्लोकस्य जातं मत्वा ह्यनुद्विजाः ।

ऊचुर्मुनिं प्रहृष्टास्ते शंसन्तः साधुसाध्विति ॥ १५३ ॥

स्वामिञ्छापोदिते पावये भारती श्लोकमातनोत् ।

धत्पन्तं मोहनो जातः श्लोकोऽयं मुनिसत्तम ॥ १५४ ॥

मुनिः प्रहृष्टात्मा बभूव वाड्यवर्षम ! । तस्मिन्काले समागत्य ब्रह्मा पुत्रैः समन्वितम्

पद्यो जगाद् बाल्मीकिं धन्योऽसि त्वं मुनीश्वर ! ।

भारती त्वन्मुखे स्थित्वा श्लोकत्वं समपद्यत ॥ १५६ ॥

तस्माद्रामायणं रम्यं कुरुष्व मधुराक्षरम् । येन ते विमलाकीर्तिराकल्पान्तं भविष्यति
धन्या सैव मुखे वाणी रामनाम्ना समन्विता ।

अन्या कामकथा नृणां जनयत्येष पातकम् ॥ १५८ ॥

तस्मात्कुरुष्व रामस्य चरितं लोकविश्रुतम् । येन स्यात्पापिनां पापहानिरैव पदेपदे ॥
इत्युक्तवान्तर्दधे स्रष्टा सर्वदेवैः समन्वितः । ततः सचिन्तयामास कथं रामायणं भवेत्
तदा ध्यानपरो जातो नदीतीरे मनोरमे । तस्य चेतस्यधो रामः प्रादुर्भूतो मनोहरः ॥

नीलोत्पलदलश्यामं रामं राजीवलोचनम् ।

निरीक्ष्य तस्य चरितं भूतं भावि भवच्च यत् ॥ १६२ ॥

तदाऽत्यन्तं मुदं प्राप्तो रामायणमधावृजत् । मनोरमपदैर्युक्तं वृत्तैर्वहुविधैरपि ॥ १६३ ॥

पट्टकाण्डानि सुरम्याणि यत्र रामायणेऽनघ ! ।

यालमारण्यकं चान्यत्किष्किन्धासुन्दरं तथा ॥ १६४ ॥

युद्धमुत्तरमन्यच्च पडेतानि महामते । शृणुयाद्यो नरः पुण्यात्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥

सत्रयालेतु सन्तुष्टः पुत्रेष्टया चतुरस्सुतान् ।

प्राप पङ्क्तिरथः साक्षाद्दरि ब्रह्म सनातनम् ॥ १६६ ॥

स कौशिकमखं गत्या सीतामुद्राह्य भार्गवम् । आगत्य पुरमुत्कृष्टो यौवराज्यप्रगल्भकः
मातृवाक्पाठनं प्रागाद्रङ्गामुत्तीर्य पर्वतम् । चित्रकूटं महिलया लक्ष्मणेन समन्वितः ॥

भरतस्तं घने ध्रुत्वा जगाम भ्रातरं नयी । तमप्राप्य स्वयं नन्दिप्रामे घासमचोकरत् ॥

यालमेतच्छृणुष्वान्यदारण्यकसमुद्रयम् । मुनीनाध्रमे घासस्तत्र तत्रोपवर्णनम् ॥ १७० ॥

नासाच्छेदः शूर्पणख्याः परद्रुषणनाशनम् । मायामारीचहननं दैत्याद्रामापहारणम् ॥

घने विरहिणा स्रान्तं मनुष्यचरितं भूतम् । कबन्धप्रक्षेपणं तत्र पद्म्यायां गमनं तथा ॥

दन्मता सङ्गमनमित्येतन्नमङ्कितम् । अपरं च शृणु मुने ! संक्षिप्य कथयाम्यहम् ॥ १७३ ॥

सामतालप्रभेदश्च बालेर्मारणमद्भुतम् । सुप्रीये राज्यदानं च नगवर्णनमित्युत ॥ १७४ ॥

लक्ष्मणात्कर्मसन्देशः सुप्रीरस्य विवासनम् ।

तया शीघ्रसमुद्रेणः स्तीनाग्नेयणमनुन ॥ १७१ ॥

सध्यानित्रेक्षणं तत्र वारिओर्लङ्घनं तथा । पार्श्वे कणितानिः कौलिकन्तं काण्डमुद्र
सुन्दरं शृगु काण्डं वै यत्र रामकथापुमुता । प्रतिगेर्न परिव्राजितः कवेभिरस्य इत्यम्
स्तीनागन्दर्शनं तत्र ज्ञानधया भाषणं तथा । यत्तद्गुणः प्रकृतिरैर्ष्यधनं धानरम्ब ॥
तयो मद्रूपप्रशयनं धानरेः मद्रूपलिप्तनः । रामानिज्ञानदानं च सैन्यप्रधानमेव ॥
समुद्रे शैमुकरणं शुक्लसारणमद्रूपितः । इति सुन्दरमाध्यायं युद्धे स्तीनासमागम ॥१७१
उत्तरे अपिसमावापौ यत्रप्रागम्भ एव च । तत्रानेका रामकथाः शृण्वन्तौ वादनादिक
इति पट्टकाण्डमाध्यायं प्रसहस्यायनोदनम् । संक्षेपतो मया सुख्यमाख्यातं मुन्नहान्
घनुपिशतिसाहस्रं पट्टकाण्डपरिनिर्दिष्टम् । तद्धै रामायणं प्रोक्तं महापातकनाशनम् ॥

तच्छ्रुत्या राघवः प्रीतः पुत्रापाधाय धासने ।

दृष्टं तौ परिरूपाय स्तीतां सम्भार पलमाम् ॥ १८४ ॥

इति शोषात्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शौगवात्स्वपायनसम्वादे रामाभ्येदे

रामायणगतं नाम पट्टपष्टितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

सप्तपष्टितमोऽध्यायः

लक्ष्मणेनसह सीतायाः श्रीरामयज्ञमण्डप आगमनम् ।

शेष उवाच ।

अथ सौमित्रिरागत्य जानकीं नतवान्मुहुः । प्रेमगद्गदया शंसन्वार्च रामप्रणोदितम् ॥

सीता समागतं दृष्ट्वा लक्ष्मणं विनियान्वितम् ।

तन्मुखाद्रामसन्देशं श्रुत्वोवाच विलज्जिता ॥ २ ॥

सौमित्रे कथमागच्छे रामत्वक्ता महावने ।

सिष्टामि रामं स्मरन्ती वाल्मीकिराश्रमेऽपहम् ॥ ३ ॥

तस्या मुखोदितं घाक्यं ध्रुत्वा सौमित्रिखवीत् ।

मातः ! पतिव्रते ! रामस्तवामाकारयते मुहुः ॥ ४ ॥

पतिव्रता पतिव्रतं दोषं नानव्रते हृदि । तस्मादागच्छ हि मया स्थित्या स्पन्दन उत्तमे

इत्यादिबचनं ध्रुत्वा जानकी पतिदेवता ।

मनो रोषं परित्यज्य तस्यौ सौमित्रिणा रथे ॥ ६ ॥

तापसीः सकला नत्वा मुनींश्च निगमोञ्ज्वलान् ।

रामं स्मरन्ती मनसा रथे स्थित्वाऽगमत्पुरीम् ॥ ७ ॥

क्रमेण नगरीं प्राप्ता महार्हाभरणान्विता । सरयू सरितं प्राप यत्र रामः स्वयं स्थितः

रथादुत्तीर्य ललिता लक्ष्मणेन समन्विता । रामस्य पादयोर्लज्जा पतिव्रतपरायणा ॥

रामस्तामागतां दृष्ट्वा जानकीं प्रेमविह्वलाम् ।

साधिव ! त्वया सहैदानीं कुर्वे यज्ञसमापनम् ॥ १० ॥

वाल्मीकिं सा नमस्कृत्य तथान्यान्यप्रसन्नमान् ।

जगाम मातृपदयोः सन्नतिं कर्तुमुत्सुका ॥ ११ ॥

कौसल्या सामयायान्तीं वीरसूं जानकीं प्रियाम् ।

आशीर्भिरंभिसंयुज्य ययौ हर्षमनेकधा ॥ १२ ॥

कैकेयीपदयोर्नम्रां घ्राक्ष्य वैदेहपुत्रिकाम् । भर्त्रां सह चिरं जीव सपुत्रेत्याशिषं व्यधात्

सुमित्रा स्वपद्मेनप्रांघ्राक्ष्य वैदेहपुत्रिकाम् । आशिषं व्यधात्तस्याः पुत्रपीत्रप्रदायिनीम्

सीता ताः सर्वतो नत्वा रामचन्द्रप्रिया सती । परमं हर्षमापन्ना बभूव किल वाइव !

समागतां घ्राक्ष्य पत्नीं रामचन्द्रस्य कुम्भजः ।

सुवर्णपत्नीं धिक्कृत्य सामघाडमंवारिणीम् ॥ १६ ॥

रामस्तदा यज्ञमध्ये शुशुभे सीतवासह । सारयानुगतो यद्वच्छरीय शरदुत्प्रभः ॥ १७ ॥

प्रयोगमकरोत्तत्र काले प्राप्ते मनोरमे । वैदेह्या घर्मवारिण्या सर्वपापापनीदनम् ॥ १८ ॥

सीतया सहितं रामं प्रसक्तं यज्ञकर्मणि । निरीक्ष्य जहपुस्तत्र कौतुकेन समन्विताः ॥

वसिष्ठं प्राह सुमतिं रामस्तत्र कर्तौ धरे । किं कर्तव्यं मया स्थामिन्नतः परमवश्यकम्

रामस्य ध्वनं श्रुत्वा गुरुः प्राह महामतिः । प्राह्यणानां प्रकर्तव्या पूजा सन्तोषकारिका
महत्तेन क्रतुः सृष्टः पूर्वं सम्भारसम्भृतः । प्राह्यणास्तत्र विच्चायेस्तोपिता अमवस्तदा
अत्यन्तं चित्तसम्भारं नेतुं तमशकन्नाहि । प्राक्षिपन्नहिमवद्देशे चित्तभाषसहाद्विजः ।

तस्मात्त्वमपि राजाप्रथ लक्ष्मीवान्वृषत्तम ! ।

देहि दानादि विप्रेभ्यो यथा स्यात्प्रीतिरुत्तमा ॥ २४ ॥

एतच्छ्रुत्वा स राजाप्रथः पूज्यं मत्वा घटोद्भवम् । प्रथमं पूजयामास ब्रह्मपुत्रं तपोधनम्
अनेकरत्नसम्भारैः स्वर्णभारैरनेकधा । देशीर्जनेः परिवृत्तेरत्यन्तप्रीतिदायकैः ॥ २६ ॥
अगस्त्यं पूजयामास सपत्नीकं मनोरमम् । तपैव रत्नैः स्वर्णैश्च देशैश्च विविधैरपि ॥
व्यासं सत्यवतीपुत्रं तपैव समपूजयत् । च्यवनं भार्यया साकं सुरत्नैः समपूजयत् ॥
अन्यान्पि मुनीन्सर्वावृत्विजस्तपसां निधीन् । पूजयामास रत्नोद्यैः स्वर्णभारैरनेकधा
अदात्तशकतौ रामो विप्रेभ्यो भूरिदक्षिणाम् । लक्षं लक्षं सुवर्णस्यप्रत्येकं त्वप्रजन्मने
दीनान्धरूपणेभ्यश्च ददौ दानमनेकधा । यथा सन्तोषविहितैर्विष्टै रत्नैर्मनोहरैः ॥ २१ ॥

यासांसि च विचित्राणि भोजनानि मृदूनि च ।

तत्र प्रादाद्यथा शास्त्रं सर्वेषां प्रीतिदायकम् ॥ ३२ ॥

हृष्टपुष्टजनाकीर्णं सर्वसत्त्वोपवृंहितम् । अत्यन्तममघदुष्टं पुरं पुंस्त्रीसमावृतम् ॥ ३१ ॥
दानं ददन्तं सर्वेषां धीक्ष्य कुम्भोद्भवो मुनिः । अत्यन्तरमप्रीतिं ययौ क्रतुवरं द्विप्र
सदामिपेकतोयार्थं पानीयममृतोपमम् । मानेतुं च चतुःपष्टिवृषान्सर्वांन्समाह्वयत्
रामस्तु सीतया सार्द्धमानेतुमुदकं ययौ । घटेन स्वर्णवर्णेन सर्पालङ्कारोभया ॥ ३१ ॥

सौमित्रिण्य्मिलया माण्डव्यामरतो वृषः ।

शत्रुघ्नः धनुषीत्यां च कान्तिमत्या च पुष्कलः ॥ ३७ ॥

शुषाशुः सत्यवत्या च सत्यचान्दीरभूपया ।

शुभदस्तत्र सरर्वाया वाश्या च यिमलो वृषः ॥ ३८ ॥

राजा धीरमपिस्तत्र धृतपत्या मनोहया । लक्ष्मीनिधिः कोमलया ग्निपुतापोऽङ्गुसेन
विर्माणो महामूर्त्यां शनापाप्रवः प्रवीणया । उग्रप्रथः कामगम्या मीलरत्नोऽपिचय

सुरस्यः सुमनोदार्या तथा मोहनया कपिः ।

इत्यादीन्पृथगीन्विप्रो पतिष्ठः प्राहिणोन्मुनिः ॥ ४१ ॥

पतिष्ठः सरयूं गत्या शिवपुण्यजलाप्लुताम् । उदकं मन्त्रयामास घेदमन्त्रेण मन्त्रवि

पयः पुनीहामुं धाहमुदकेन मनोहता । यत्रार्थं रामचन्द्रस्य सर्वलोकीकरक्षितुः ॥ ४२ ॥

उदकं तन्मुनिस्पृष्टं सर्वे रामादयो नृपाः । आजहमण्डपतले विप्रवयैरुपस्तु ते ॥ ४३ ॥

पयोभिर्निर्मलैः स्नाप्य याजिनं क्षीरस्नान्तमम् ।

मन्त्रेण मन्त्रयामास रामहस्तेन कुम्भजः ॥ ४५ ॥

पुनीहि मां महापाद्म अस्मिन्प्रहसमाकुले । त्वन्मेघेनाखिलादेवाः प्रीणन्तु परितोपित

इत्युक्त्वा स नृपोरामःसीतया सममस्पृशाद् । तदा सर्वे द्विजाधिप्रममन्पन्तकुन्तुइल

परस्परममोचंस्ते यन्नामस्मरणान्तराः । महापापात्प्रमुञ्च्यन्ते स रामः किं घदत्यहो

इत्युक्त्वति भूमीशे रामे कुम्भीद्वयोमुनिः । करपालं चामिमन्त्र्या ददौ रामकरे मुनि

करपाले धृतेस्पृष्टे रामेण सहयःकृतौ । पशुत्वं तु विहायाशु दिव्यरूपमपद्यत ॥ ५० ॥

विमानवरमारूढश्चाप्सतोमिःसमन्ततः । चामरेषींज्यमानश्च यैजयन्त्या विभूषित

तदा तं याजितां त्यक्त्वा दिव्यरूपधरं परम् ।

धीश्वर लोकाःकृतौ सर्वे विस्मयं प्राप्नुवंस्तदा ॥ ५२ ॥

तदा रामःस्वयं जानन्नापयन्सर्वतो नरान् । अप्रच्छ दिव्यरूपं तं सुरं परमधार्मिक

कस्त्वं दिव्यवपुः प्राप्तः कस्मात्त्वं याजितां गतः ।

कथं सुरस्त्रीसहितःकिं चिकीर्षसि तद्भद्र ॥ ५४ ॥

रामस्य घचनंश्रुत्वा देवःप्रीवाच भूमिपम् । हसन्मेघरवां चाणीमवदत्सुमनोहराम

सचाज्ञातं न सर्वत्र चाह्याम्बन्तरचारिणः । तथापि पृच्छते तुभ्यं कथयामि यथात

अहं पुरा भवे राम द्विजःपरमधार्मिकः । अक्षरं प्रतिकूलं वै वेदस्य रिपुतापन ॥ ५५ ॥

कदाचिद्भूतपापायास्तीरेऽहं गतवान्पुरा । अनेकवृक्षललिते सर्वत्र सुमनोऽग्रे ॥ ५६ ॥

तत्र स्नात्वा पितृंस्तृप्त्या दानं दत्त्वा यथाविधि ।

ध्यानं तत्र महापादोःशुश्रूषान्वेदसंमितम् ॥ ५६ ॥

तदा जनाःशमायाता यदयमत्र भूने ! । तेषां प्रवञ्जतायांय दम्भमेतमकारिम् ॥
 अनेककृतसमागरेः पूर्णमजिरगुणमम् । वासोमिश्रादिने र्गणं श्रवादादियुते महत् ।
 अग्निहोत्रोद्घपोधुमःशर्यतो तमसोऽह्णम् । अकार इत्यमनुर्त्वं नित्रकारिवदुर्गम् ॥
 अनेकतिलकर्षाभिःशोमिताहो महशयाः । दमेशोमःसमित्पाजिर्दम्भो मूर्तिष्यःकिमु
 दुर्पासास्तत्र स्वच्छन्दं पर्यटन्नगतीकम् । प्राप तत्र महानंजा धूतगाता सरित्ते ।
 ददर्श मां दम्भकरं मौनधारिणमप्रतः । धनच्यंकरमुग्धतमस्यागतययःकरम् ॥ ६१ ॥

दृष्ट्वाऽतीव क्रुधाक्रान्तः समुद्र इय पर्यणि ।

शंशापासौ मुनिस्तीक्ष्णो दग्धितं मां महामतिः ॥ ६६ ॥

दम्भं करोवि यस्तीरे सरितस्त्वं सुदुर्मते । तस्मात्प्राप्नुहि निर्घांच्यं पर्युच्यं तापसायम्
 शार्पं प्रदत्तं संश्रुत्य दुःखतोऽहं तदाऽमपम् । अप्राहितं पदे तस्या मुनेर्दुर्घांससःकिल
 तदा मे हृतवाप्राप्त द्विजोऽनुप्रदमुत्तमम् । याजितां प्राप्नुहि मले राजराजस्य तापस !
 पश्चात्तद्वस्तसम्पर्काद्यादि तत्परमं पदम् । दिव्यंघणुर्मनोहारि धृत्वा दम्भविचर्जितम्
 तेन शापोऽपि सन्दिष्टो ममानुग्रहतां गतः । यदहं तय हस्तस्य स्पर्शं प्रातो मनोरम्भ
 यदेव रामदेवादिदुर्लभं बहुजन्मभिः । तत्तेऽहं करजस्पर्शं प्रातवानिह दुर्लभम् ॥ ७२ ॥

आज्ञापय महाराज ! त्वत्प्रसादादहं महत् ।

गच्छामि शाश्वतं स्थानं तव दुःखादिषर्जितम् ॥ ७३ ॥

न यत्र शोको न जरा न मृत्युः कालविघ्नमः ।

तत्स्थानं देव गच्छामि त्वत्प्रसादाश्रयाधिप ! ७४ ॥

इत्युक्त्वा तं परिक्रम्य विमानवरमाच्छ्रित् । अनेकरत्नखचितं सर्वदेवाभिवन्दितम्
 गतोऽसौ शाश्वतं स्थानं रामपादप्रसादतः । पुनरावृत्तिरहितं शोकमोहविचर्जितम्
 तेन तत्कथितं धृत्वा रामं श्लात्वेतरं जनाः ।

विस्मयं प्रापिरे सर्वे परस्परमुदुग्मदाः ॥ ७७ ॥

शृणु द्विज महाबुद्धे दम्भेनापि स्मृतो हरिः । ददाति मोक्षं सुतरां किंपुनर्दम्भवर्जना
 यथा कथञ्चिद्रामस्य कर्तव्यं स्मरणं परम् । येन प्राप्नोति परमं पदं देवादिदुर्लभम् ॥

तच्चित्रं धीक्ष्य मुनयः कृतायं मेनिरे निजम् । यद्रामचरणप्रेक्षा करस्पर्शपवित्रितम् ॥
गते तस्मिन्सुरे स्वर्गं हयरूपधरे पुरा । उवाच रामस्तपसां निधीन्वेदविदुत्तमान् ॥
किं कर्तव्यं भयाद्ब्रह्मन्धयो नष्टो गतःसुखम् । होमः कथं पुरो भावी सर्वदैवततर्पकः ॥

यथा स्यात्सुरसन्तृप्तिर्यथा मे मख उत्तमः ।

तथा कुर्वन्तु मुनियो यथा मे स्याद्विधिधृतम् ॥ ८३ ॥

इति वाक्यं समाश्रुत्य जगाद् मुनिसत्तमः । पसिष्ठः सर्वदेवानां चित्ताभिज्ञानकोषिदः
कर्पूरमाहर क्षिप्रं येन देवाः स्वर्गं पुरा । प्राप्य हव्यं ग्रहीष्यन्ति मद्वाक्यप्रेरिताधुना ॥

इति वाक्यं समाकर्ण्य रामः क्षिप्रमपाहरत् । कर्पूरं बहुदेवानां प्रीत्यर्थं बहुशोभनम् ॥
तदा मुनिः प्रहृष्टात्मा देवानाह्वयदद्भुतान् । ते सर्वे तदक्षणात्प्राताःस्वपरीवारसंवृताः

इति श्रीवाग्ने महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषघातस्यायनसंवादे रामाश्वमेधे

यज्ञप्रारम्भो नाम सप्तपष्टितमोऽध्यायः ॥ ६७ ॥

अष्टपष्टितमोऽध्यायः

रामस्य यज्ञान्तस्नानम् ।

शेष उवाच ।

इन्द्रस्तत्र हविर्मृष्टं रामचन्द्रेण वीक्षितम् । परिस्वादं कृती तृप्तिं न प्राप सुरसंयुतः ॥
नारायणो महादेवो ब्रह्मा तत्र अतुर्मुखः । वरुणाश्च कुबेरश्च तथाऽन्ये लोकपालकाः ॥

तत्रास्वाद्य हविः स्निग्धं घसिष्टेन परिष्कृतम् ।

तत्र पुनर्हि विप्रेन्द्राः क्षुधार्ता इव भोजनात् ॥ ३ ॥

सर्षाग्देवांश्च सन्तप्यं हविषा कृत्वा निधिः । घसिष्टप्रेरितः सर्वमिति कर्तव्यमावर्ष्य
ब्राह्मणा दानसन्तुष्टाः हविस्तुष्टाः सुरापराः ।

शूराः सर्वे स्वर्गं मार्गं गृहीत्वा स्वालयं ययुः ॥ ५ ॥

ऋषिभ्यो होतृभ्योऽभ्यः प्रादाद्राज्यं चतुर्दिशम् ।

सन्तुष्टास्ते द्विजा राममाशीर्भिरददुः शुभम् ॥ ६

पूर्णाहुतिं ततः हृत्वा घसिष्ठः प्राह सुखियः । घर्षापयन्तु भूमीशं यागपूर्तिकरं परम् ॥
तद्वाक्यं ताःस्त्रियः श्रुत्वा लाजैरघाकिरन्मुदा । लावण्यजितकन्दर्पं महामणिविभूषितम्
ततोऽघभृघस्नानार्थं प्रेष्यामास भूमिपम् । ययौ रामः सह स्वरीयैः सरयूतीरमुत्तमम्
अनेकराजकोटीभिः परीतः पादधारिभिः । जगाम ससरिच्छ्रेष्ठां पश्चिन्दसमाकुलाम्
सारापतिरिषस्वामिभार्याभिर्घृतउत्प्रभः । चिरोचते तथा तद्द्रामो राजगणैर्वृतः ॥
तद्दुत्सवं समाहाय ययुर्लोकस्त्वरायुताः । सीतापतिमुवा लोकनिश्चलीभूतलोचनः

राजेन्द्रं सीतया साकं गच्छन्तं सरितम्प्रति ।

चिलोक्य मुदिता लोकाधिरं दर्शनलालसाः ॥ ॥ १३ ॥

अनेकनटगन्धर्वा गायन्तो यश उज्ज्वलम् । अनुजगमुर्मदीशानं सर्वलोकतमस्वतम् ॥

नर्तयस्तत्र नृत्यन्त्यः क्षीमयन्त्यः पतेर्मनः ।

जलयन्त्रैश्च सिञ्चन्त्यो ययुः श्रीरामसेधनम् ॥ १५ ॥

महाराजं चिलिम्पन्त्यो हरिद्राकुङ्कुमादिभिः । परस्परं प्रलिम्पन्त्यो मुग्धं प्रापुर्महत्तराम्
बुच्युग्मोपरिन्यस्तमुक्ताहारसुशोभिताः । ध्वजद्वन्द्वसंगृहस्थर्णपुण्ड्रललक्षिताः ॥ १॥
अनेकनरनारीभिः सङ्घीणं मार्गमाचरन् । यथा धत्सरितं प्राप शिघ्रपुण्यजलाप्लुतान्
तत्र गत्वा स घेदेरा रामः कमलोचनः । प्रधियेश जलं पुण्यं घसिष्ठादिभिरन्वितः ॥
अनुप्रपिपिगुः सर्वे राजानो जनतास्तथा । तत्पादरजसा पूतजलं लोकैकवन्दितम् ॥
परस्परं प्रसिञ्चन्तो जलयन्त्रैर्मनोरमैः । सुशोणनयनाः सर्वे ह्यं प्रापुर्मनोऽधिभम् ॥
सगामः सीतया स्वाधं चिरं पुण्यजलप्लवे । क्रीडित्वा जलकलोलैर्निरगाग्रमसंयुतः ॥

दुशूलपासाः सकिरीटकुण्डलः केयूशोभापरकट्टुणान्वितः ।

बन्दरंकोटिधियमुदहृष्टो राजाग्यसर्वैर्यसस्तुतो बभौ ॥ २३ ॥

स यागपूर्णं परस्पर्शोमितं हृत्वा सरिकीरवरे महामताः ।

शैलीष्यलोकधियमाय हादमुतामन्यैर्दुरापां नृपतिर्भुञ्जेतिशैः ॥ २४ ॥

एवं जनकपुत्र्याऽसौ हयमेघत्रयं चरन् । त्रैलोक्ये कीर्तिमतुलां प्राप देवैः सुदुर्लभाम्
एवंते वर्णितं तात यत्पृष्टो रामसत्कथाम् ।

विस्तृतः कथितो मेघो भूयः किं पृच्छसे द्विज ॥ २३ ॥

यः शृणोति हरैर्मैत्र्या रामचन्द्रस्य सन्मखम् ।

ब्रह्महत्यां क्षणात्सीत्वां ब्रह्मशाश्वतमाप्नुयात् ॥ २७ ॥

अपुत्रतो लभते पुत्रान्निर्धनो धनमाप्नुयात् ।

रोगातो मुच्यते रोगादुच्यते मुच्येत बन्धनात् ॥ २८ ॥

यत्कथाश्रवणादष्टः श्वपचोऽपि परं पदम् । प्राप्नोति किमु विप्राय्यो रामभक्तिपरायणः
रामंस्मृत्वा महाभागं पापिनः परमं पदम् । प्राप्नुयुः परमंस्वर्गं शक्रदेवादिदुर्लभम् ॥

ते धन्या मानवा लोके ये स्मरन्ति रघूत्तमम् ।

ते क्षणात्संखृतिं तीर्त्वा गच्छन्ति सुखमव्ययम् ॥ ३१ ॥

प्रत्येकमक्षरं ब्रह्म हत्यावंशदवानलः । तं यः धावयते धीमास्तं गुरुं सम्प्रपूजयेत् ॥ ३२ ॥

श्रुत्वा कथां वाचकाय गवां द्वन्द्वं प्रदापयेत् । सपत्नीकाय सगपूज्य घृत्वालङ्कारभोजनैः
कुण्डलाभ्यां विराजन्त्यौ मुद्रिकाभिरलङ्कृते ।

रामसीते स्वर्णमय्यौ प्रतिमे शोभने घरे ॥ ३४ ॥

श्रुत्वा तु वाचकायैव दातव्ये भोद्विजोत्तम । तस्य देवाश्च पितरोचैकुण्ठं प्राप्नुयुस्तदा ॥

त्वया पृष्टा रामकथामयातेकथितापुरा । किमन्यत्कथ्यतां ब्रह्मपुरतस्तवधीमतः ॥ ३६ ॥

शृण्वन्ति येकशामेतां ब्रह्महत्यां घनाशिलीम् ।

ते यासिन्ति परमं स्थानं यच्च देवैः सुदुर्लभम् ॥ ३७ ॥

गोघ्नश्चापि सुतश्च सुरापो गुरतल्पगः । क्षणात्पूतो भयत्पेध नात्र संशयितुं क्षमम्
इति श्रीपादो महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शेषवात्स्यायनसम्वादे रामाश्वमेध-

श्रवणपठनपुण्यवर्णनं नामाष्टयष्टितमोऽध्यायः ॥ ६८ ॥

इतिरामाश्वमेधः समाप्तः ।

एकोनसप्तितमोऽध्यायः

श्रीकृष्णचरित्रवर्णनम् ।

श्रवण ऊचुः ।

सम्यक्त्तु सोमदामागत्यसोरामाभ्यमेघफः । इदानीं पद्महाटस्य श्रीकृष्णस्य महात्मनः
सूत उवाच ।

शृण्वन्तु मुनिशार्दूलः श्रीकृष्णचरितामृतम् । शिष्यापप्रच्छ भूतेशं यत्तद्वः कीर्तयाम्यहम्
एफदा पार्यती देवी शिवं संस्निग्धमानसा । प्रणयेन नमस्सृत्य प्रोवाच घचनं त्विस्त्
पार्यत्युवाच ।

अतन्तफोटिग्रहाण्डे तद्गुह्याह्याम्यन्तरस्थितेः ।

विष्णोः स्थानं परं तेषां प्रधानं परमुत्तमम् ॥ ४ ॥

यत्परं नास्ति कृष्णस्य प्रियं स्थानं मनोरमम् ।

तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि कथयस्व महाप्रभो ॥ ५ ॥

ईश्वर उवाच ।

गुह्याद्गुह्यतरं पुण्यं परमानन्दकारकम् । अत्यद्भुतं रहः स्थानमानन्दं परम् ॥ ६ ॥
दुर्लभानां च परमं दुर्लभं मोहनं परम् । सर्वशक्तिमयं देवि सर्वस्थानेषु गापितम् ॥ ७ ॥

सात्वतां स्थानमूर्द्धन्यं विष्णोरेत्यन्तदुर्लभम् ।

नित्यं घृन्दावन नाम ब्रह्माण्डोपरि संस्थितम् ॥ ८ ॥

पूर्णाब्रह्मसुखैश्वर्यं नित्यमानन्दमव्ययम् । वैकुण्ठादि तदंशांशं स्वयं घृन्दावनं भुवि ॥ ९ ॥
गालोकैश्वर्यं यत्किञ्चिद्गुह्यं तत्प्रतिष्ठितम् । वैकुण्ठवैभवं यद्वै द्वारकायां प्रतिष्ठितम् ॥ १० ॥

* * * नित्यं घृन्दावनाश्रयम् । कृष्णधामपरं तेषां घनमध्ये विशेषतः ॥ ११ ॥

तस्मात्त्रैलोक्यमध्ये तु पृथ्वी धन्येति विद्युता ।

यस्मान्माथुरकं नाम विष्णोरेकान्तवह्नयम् ॥ १२ ॥

स्वस्थानमधिकं नामधेयं माधुरमण्डलम् । निगूढं विविधं स्थानं पुर्यभ्यन्तरसंस्थितम्
सहस्रपत्रकमलाकारं माधुरमण्डलम् । विष्णुचक्रपरिभ्रामद्दामवैष्णवमदुभुतम् ॥१४॥
कर्णिकापर्णविस्तारं रहस्यद्रुममीरितम् । प्रधानं द्वादशारण्यं माहात्म्यं कथितं क्रमात्
भद्रश्रीलोहभाण्डीरमहातालखदीरकाः । यकुलं कुमुदं काम्यं मधु वृन्दावनं तथा ॥१६॥

द्वादशैतावती सङ्ख्या कालिन्द्याः सप्त पश्चिमे ।

पूर्वे पञ्चवनं प्रोक्तं तत्रास्ति गुह्यमुत्तमम् ॥ १७ ॥

महारण्यं गोकुलाख्यं मधुवृन्दावनं तथा । अन्यचोपवनं प्रोक्तं कृष्णकीडारसस्थलम्
कदम्बखण्डनं नन्दवनं नन्दीश्वरं तथा । नन्दनन्दनखण्डं च पलाशाऽशोककेतकी ॥
सुगन्धमानसं कौलममृतं भोजनस्थलम् । सुखप्रसाधनं वत्स हरणं शेषशायिकम् ॥
श्यामपूर्वोद्दिधिग्रामश्चक्रभानुपुरं तथा । सङ्केतं द्विपदं चैव बालक्रीडनधूसरम् ॥२१॥
कामद्रुमं सुललितमुत्सुकं चापि काननम् । नाताविधरसक्रीडा नातालीलारसस्थलम्
नागविस्तारविष्टभ्यं रहस्यद्रुममीरितम् । सहस्रपत्रकमलं गोकुलाख्यं महत्पदम् ॥२३॥
कर्णिकातन्महद्दामं गोविन्दस्थानमुत्तमम् । तत्रोपरिस्वर्णपीठे मणिमण्डपमण्डितम्
कर्णिकायां क्रमाद्दिधुविदिधु दलमीरितम् । यदलं दक्षिणे प्रोक्तं परं गुह्योत्तमोत्तमम्
तस्मिन्दले महापीठं निगमागमदुर्गमम् ।

योगीन्द्रैरपि दुष्प्राप्य सर्वात्मा यच्च गोकुलम् ॥ २६ ॥

द्वितीयं दलमानेप्यां तद्रहस्यं दलं तथा । सङ्केतं द्विपदं चैव कुटोद्भौं तत्कुले स्थितौ
पूर्वं दलं तृतीयं च प्रधानस्थानमुत्तमम् । गङ्गादि सर्वतीर्थानां स्पर्शाच्छतगुणं स्मृतम्
यत्तुथं दलमैशान्यां सिद्धपीठेऽपि तत्पदम् ।

कात्पायन्यर्चनाद्गोपी तत्र कृष्णं पतिं लभेत् ॥ २६ ॥

पल्लालङ्कारहरणं तदले समुदाहृतम् । उत्तरे पञ्चमं प्रोक्तं दलं सर्वदलोत्तमम् ॥ ३० ॥
द्वादशादित्यमत्रैव दलं च कर्णिकासमम् । घाशव्यां तु दलं षष्ठं तत्र कालीहृदः स्मृतम्
दलोत्तमोत्तमं चैव प्रधानं स्थानमुच्यते
सर्वोत्तमदलं चैव पश्चिमे सप्तमं स्मृतम् ॥ ३२ ॥

यज्ञपत्नीगणानां च तदीप्सितवर्षप्रदम् । अत्रासुरोऽपि निर्वाणं प्राप त्रिदशदुर्लभम् ।
 ब्रह्ममोहनमत्रैव दलं ब्रह्महदाभिधम् । नैर्ऋत्यां तु दलं प्रोक्तमष्टमं व्योमघातनम् ॥३५॥
 शङ्खचूडवधस्तत्र नानाकेलि रसस्थलम् । श्रुतमष्टदलं प्रोक्तं वृन्दारण्यान्तरस्थितम् ।
 धीमद्वृन्दाघनं रम्यं यमुनायाःप्रदक्षिणम् । शिवलिङ्गमधिष्ठानं दृष्टं गौपीश्वरमिधम्
 तदुवाच्ये षोडशदलं श्रियापूर्णं तमीश्वरम् । सर्वासु दिक्षुयत्प्रोक्तं प्रादक्षिण्याद्यथाक्रमम्
 महत्पदं महद्दाम स्वधामाधवसंज्ञकम् ।

प्रथमैकदलं श्रेष्ठं माहात्म्यं कर्णिकासमम् ॥ ३८ ॥

तत्र गोवर्द्धनगिरी रम्ये नित्यरसाश्रये । कर्णिकायां महल्लीला तल्लीलारसगह्वरी ॥३९॥

यत्र कृष्णो नित्यवृन्दाकाननस्य पतिर्भवेत् ।

कृष्णो गोविन्दतां प्राप्तःकिमन्यैर्बहुभाषितैः ॥ ४० ॥

दलं तृतीयमाल्यातं सर्वश्रेष्ठोत्तमोत्तमम् । चतुर्थं दलमाख्यातं महादुमुतरसस्थलम् ॥

नन्दीश्वरघनं रम्यं तत्र नन्दालयःस्मृतः । कर्णिकादलमाहात्म्यं पञ्चमं दलमुच्यते ॥

र्धाघृष्टाताऽत्र गोपालो धेनुपालनतत्परः । षष्ठं दलं यदाख्यातं तत्र नन्दघनं स्मृतम् ॥

नगमं युक्त्यारण्यं दलं रम्यं प्रकीर्तितम् । तत्राष्टमं तालघनं तत्र धेनुवधःस्मृतः ॥ ४४ ॥

नयमं कुमुदारण्यं दलं रम्यं प्रकीर्तितम् । कामारण्यं च दशमं प्रधानं सर्वकारणम् ॥

प्रत्यप्रसाधनं तत्र विष्णुच्छत्र प्रदर्शनम् । कृष्णक्रीडारसस्थानं प्रधानं दलमुच्यते ॥

दलमेकादशं प्रोक्तं भक्तानुग्रहकारकम् ।

निर्माणं संतुबन्धस्य नात्रापनमयस्थलम् ॥ ४७ ॥

भाण्डारं द्वादशदलं घनं रम्यं मनोहरम् । कृष्णःक्रीडारसस्तत्र श्रीदामादिमिरायुः ॥

त्रयोदशं दलं श्रेष्ठं तत्र भद्रघनं स्मृतम् । चतुर्दशदलं प्रोक्तं सर्वसिद्धिप्रदस्थलम् ॥४८॥

धीघनं तत्र कचिरं सर्वेश्वर्यस्यकारणम् । कृष्णक्रीडादलमयं धीकान्तिकीर्तिवर्धनम् ॥

दलं पञ्चदशं श्रेष्ठं यत्र सोदघनं स्मृतम् । कचिरं षोडशदलं माहात्म्यं कर्णिकारामम् ॥

सहाधनं तत्र गीतं तत्राग्नि गुणगुणमम् । बालक्रीडाग्नस्तत्र वसुधालैःसमायुतः ॥

यमलाञ्जनमञ्जुतम् । अधिष्ठाता तत्र बालगोपाल पञ्चमद्विधः ॥

गङ्गा दामोदरः प्रोक्तः प्रेमानन्दरसार्णवः । दलं प्रसिद्धमाख्यातं सर्वश्रेष्ठदलोत्तमम् ॥ ५४ ॥

रुष्णकीडा च किञ्जल्की विहारदलमुच्यते । सिद्धप्रधानकिञ्जल्क दलं च समुदाहृतम्

पार्वत्युवाच ।

वृन्दारण्यस्य माहात्म्यं रहस्यं वा किमद्भुतम् ।

तदहं धौतुमिच्छामि कथयस्व महाप्रभो ! ॥ ५६ ॥

ईश्वर उवाच ।

कथितं ते प्रियतमे गुह्याद्गुह्योत्तमोत्तमम् । रहस्यानां रहस्यं यदुदुर्लभानां च दुर्लभम्

त्रैलोक्यगोपितं देवि देवेश्वरसुपूजितम् ।

ब्रह्मादि घाञ्छितं स्थानं सुरसिद्धादिसेवितम् ॥ ५८ ॥

योगीन्द्रा हि सदा भक्त्या तस्य ध्यानैकतत्पराः ।

अप्सरोभिश्च गन्धर्वैर्नृत्स्यगीतनिरन्तरम् ॥ ५९ ॥

धूम्रवृन्दायनं रम्यं पूर्णानन्दरसाश्रयम् । भूरिचिन्तामणिस्तोयममृतं रसपूरितम् ॥

वृक्षं गुरुदुर्भं तत्र सुरभीवृन्दसेवितम् । स्त्रीं लक्ष्मीं पुरुषं विष्णुं तद्दशांशसमुद्भवम् ॥

तत्र कैशोरवयसं नित्यमानन्दविग्रहम् । गीतनाट्यकलालापं स्मितवक्त्रं निरन्तरम् ॥

शुद्धसत्त्वैः प्रेमपूर्णेर्विष्णवेस्तद्वनाश्रितम् । पूर्णब्रह्मसुखेमग्नं स्फुरत्तन्मूर्तिं तन्मयम् ॥ ६३ ॥

मत्तकोकिलभृङ्गायैः कृजत्कलमनोहरम् । कपोल शुकसङ्गीतमुन्मत्तालि सहस्रकम् ॥

भुजङ्गशातुनृत्याढ्यं सक्लामोदविभ्रमम् । नानावर्णैश्च कुसुमैस्तद्रेणुपरिपूरितम् ॥ ६५ ॥

पूर्णेन्दु नित्याभ्युदयं सूर्यमन्दांशुसेवितम् । अद्भुतं दुःखविच्छेदं जरामरणघर्जितम् ॥

अक्रोधं गतमात्सर्यमभिन्नमनहङ्कृतम् । पूर्णानन्दामृतरसं पूर्णप्रेम सुखार्णवम् ॥ ६७ ॥

गुणातीतं महद्भाम पूर्णप्रेम स्वरूपकम् ।

पृक्षादि पुलकैर्यत्र प्रेमानन्दाधुवर्षितम् ॥ ६८ ॥

किं पुनश्चेतनापुक्तेर्विष्णुभक्तैः किमुच्यते ।

गोविन्दाङ्घ्रिरजःस्पर्शान्नित्यं वृन्दायनं भुवि ॥ ६९ ॥

सहस्रदलयन्नस्य वृन्दारण्यं घराटकम् । यस्य स्पर्शान्मात्रेण पृथ्वीधन्वा जगत्त्रये ॥

गुणाद्गुणं तस्य मज्जेवृन्दायने भुवि । अक्षरं पद्मानन्दं गोविन्दस्य नाममन्त्रम् ॥११॥

गोविन्दं देहतोऽमितं पूर्णं तत्र गुणाप्रथम् ।

मुक्तिस्तत्र रजःस्पर्शात्तस्मादात्म्यं त्रिगुण्यने ॥ १२ ॥

तस्मात्स्पर्शात्मना देवि हृदिस्पर्शं तज्जनं कुरु । वृन्दायनेनिहाय कृष्णं कैशोरविप्रम् ।

कान्तिर्नी नाकरोगस्य कर्णिकायाःप्रक्षिप्तम् ।

लीलातिर्षाणमर्जीतं जन्तं श्रीराममोहनम् ॥ १३ ॥

आतन्दागृत्तन्निधमकरन्दपमान्दयम् । पद्मोत्पन्दाये कुरुमेतानापर्यं समुत्पन्नम् ॥१४॥

नमःपाकादि पिद्दोर्गन्तु गाना कल्पयन्तैः । शोभमानं जन्तं तस्मात्तन्निधोत्पन्नम् ।

तस्योभयतटीरभ्या शुद्धकाञ्चननिर्मिता । गङ्गा कौटिगुणः प्रोक्तो यत्र स्पर्शवराटकः ।

कर्णिकायां कौटिगुणां यत्र कीदृशरतो हरिः ।

कान्तिर्नी कर्णिका कृष्णमभिन्नमेषविप्रहम् ॥ १८ ॥

पार्वत्युवाच ।

गोविन्दस्य किमाध्ययं सौन्दर्याकृतिविप्रह । तदहं श्रोतुमिच्छामि कथयस्व दयानिधे
हृत्पर उवाच ।

मध्ये वृन्दायने रम्ये मञ्जुमञ्जोर्योमिते । योजनाश्चिनसद्गृष्ट शाखापल्लवमण्डिते ।

तन्मध्ये मञ्जुभवने योगपीठं समुच्चयलम् । तदष्टकोणनिर्माणं नाना दीप्तिमनोहरम् ।

तस्योपरि च माणिक्यरत्नसिंहासनं शुभम् ।

तस्मिन्नष्टदलं पद्मं कर्णिकायां सुखाश्रयम् ॥ ८२ ॥

गोविन्दस्य परंस्थानं किमस्य महिमोच्यते ।

श्रीमद्गोविन्दमन्त्रस्य च हृदी वृन्दसेवितम् ॥ ८३ ॥

दिव्यप्रजवयोर्हयं कृष्णं वृन्दायनेश्वरम् । यजेद्द्रसन्ततैर्भयं यजयालैकबहुमम् ॥८४॥

योवनोद्भिन्नकैशोरं धयसाऽद्भुतविप्रहम् । अनादिमादि सर्वेषां नन्दगोपप्रियात्मजम् ॥

धुतिमृग्यमजं नित्यं गोपीजनमनोहरम् । परंधाम परंरूपं द्विभुजं गोकुलेश्वरम् ॥८५॥

ध्यायेन्निर्गुणस्यैककारणम् । सुधीमन्तंतयं स्वच्छं श्यामधाम मनोहरम्

नवीननीरदध्रेणीसुस्निग्धमञ्जुकुण्डलम् ।

कुल्लेन्दीवरसत्कान्ति सुखस्पर्शं सुखावहम् ॥ ८८ ॥

दलिताञ्जनपुञ्जामचिह्नणं श्याममोदनम् । सुस्निग्धनीलकुटिलाशेषसौरभकुन्तलम् ॥

तद्दूधं दक्षिणे भाले श्यामचूडामनोहरम् ।

नानावर्णोज्ज्वलं राजच्छिखण्डिदलमण्डितम् ॥ ९० ॥

मन्दारमञ्जुगोपुच्छाच्छूढं चारुविभूषणम् । क्वचिद्वर्हदलश्रेणीमुकुटे नाभिमण्डितम् ॥

अनेकमणिमाणिक्यकिरीटभूषणं क्वचित् । लोलालकवृतं राजत्कोटिचन्द्रसमाननम् ॥

कस्तूरीतिलकं भ्राजन्मञ्जुगोरोचनान्वितम् ।

नीलेन्दीवरसुस्निग्धसुदीर्घदललोचनम् ॥ ९३ ॥

आनृत्यद्वमूलतारलेपस्मितं साक्षिनिरीक्षणम् । सुवारुन्नतसौन्दर्यनासाप्रातिमनोहरम्

नासाप्रगजमुक्तांशुमुग्धीकृतजगत्त्रयम् । सिन्दूरारुणसुस्निग्धाधरीष्टसुमनोहरम् ॥ ९५ ॥

नानावर्णोद्भ्रसत्स्वर्णमकरारुतिकुण्डलम् । तद्रश्मिपुञ्जसद्गण्डमुकुराभसमद्युतिम् ॥

कर्णोत्पलसुमन्दात्मकरोत्तंसभूषितम् । श्रीवत्सकौस्तुभोरस्कं मुक्ताहारस्फुरद्गुलम्

विलसद्दिव्यमाणिक्यं मञ्जुकाञ्चनमिश्रितम् ।

करकङ्कणकेयूरंकिङ्किणीकटिशोभितम् ॥ ९८ ॥

मञ्जुमञ्जोरसौन्दर्यश्रीमद्द्विविराजितम् । कर्पूरागुरुकस्तूरीविलसत्चन्द्रनादिकम् ॥

गोरोचनादिसंमिश्रदिव्याङ्गरागञ्जितम् । स्निग्धपीतपटीराजत्प्रपदान्दोलिताञ्जनम् ॥

गम्भीरनाभिकमलरोमराजानतस्त्रजम् । सुवृत्तजानुयुगलं पादपद्ममनोहरम् ॥ १०१ ॥

ध्वजवज्राङ्कुशाम्भोजकराङ्घ्रितलशोभितम् । नखेन्दुकिरणध्रेणीपूर्णब्रह्मैककारणम् ॥

क्वचिद्दन्ति यस्याशं ब्रह्मचिद्रूपमद्वयम् । तद्दशांशं महाधिष्णुं प्रवदन्ति मनीषिणः ॥

योगीन्द्रैः सनकाद्यैश्च तदेव हृदि चिन्त्यते । त्रिमङ्गं ललिताशेषनिर्माणसारनिर्मितम्

तिर्यग्प्रीवजितानन्तकोटिकन्दर्पसुन्दरम् । धामांसापितसद्गण्डस्फुरत्काञ्चनकुण्डलम्

सहापाद्भेक्षणस्मेरं कोटिमन्मथसुन्दरम् । कुञ्जिताधरविन्यस्तवंशीमञ्जुकलस्वनैः ॥

जगत्त्रयं मोहयन्तं मयं प्रेमसुधारण्ये ॥ १०७ ॥

धीपार्वत्युवाच ।

परमं कारणं कृष्णं गोचिन्दाख्यं महत्पदम् । चृन्दाचनेश्वरं नित्यं निर्गुणस्यैककारणम्
तत्तद्रहस्यमाहात्म्यं किमाश्रयं च सुन्दरम् । तदुग्रं हि देवदेवेश श्रोतुमिच्छाम्यहं प्रभो
ईश्वर उवाच ।

यद्ब्रह्मिणखचन्द्रांशुमहिमान्तो न गम्यते (विद्यते) ।

तन्माहात्म्यं कियद्देवि ! प्रोच्यते त्वं मुदा शृणु ॥ ११० ॥

अनन्तकोटिग्रहाण्डे अनन्तत्रिगुणोच्छ्रये । तत्कलाकोटिकोट्यंशा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः
सृष्टिस्थित्यादिना युक्तास्तिष्ठन्ति तस्य वैभवाः ।

तद्रूपकोटिकोट्यंशाः फलाः फन्दर्पविग्रहाः ॥ ११२ ॥

जगन्मोहं प्रकुर्यन्ति तदण्डान्तरसंस्थिताः । तद्देहविलसत्कान्तिकोटिकोट्यंशको विष्णुः
तत्प्रकाशस्य कोट्यंशरश्मयो रविविग्रहाः । तस्य स्वदेहकिरणैः परानन्दरसामृतैः ।

परमामोदचिद्रूपैर्निर्गुणस्यैककारणैः । तदंशकोटिकोट्यंशा जीवन्ति किरणात्मकाः
तद्ब्रह्मिणपङ्कजद्वन्द्वनखचन्द्रमणिप्रभाः । बाहुः पूर्णब्रह्मणोऽपि कारणं वेदुर्गमम् ॥ ११६ ॥

तदंशसौरमानन्तकोट्यंशो विभवमोहनः । तत्स्पर्शपुष्पगन्धादि नानासौरभसम्भवः ।

तत्त्रिधा प्रकृतिस्त्वाया राधिका कृष्णचन्द्रमा ।

तत्कला कोटिकोट्यंशा दुर्गाद्यास्त्रिगुणात्मिकाः ।

तस्या ब्रह्मिणरजः स्पर्शात्कोटिविष्णुः प्रजायते ॥ ११८ ॥

इति धीपादने महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे चृन्दाचनमाहात्म्ये कृष्णचरित्रं
नामैकोनसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ६६ ॥

सप्ततितमोऽध्यायः

श्रीकृष्णपार्षदगणवर्णनम् ।

पार्वत्युवाच ।

यदाकरणमेतस्य ये वा पारिषदाः प्रभोः। तदहं श्रोतुमिच्छामि कथयस्व दयानिधे ! ॥
ईश्वर उवाच ।

राधया सह गाविन्दं स्वर्णसिंहासने स्थितम् । पूर्वोक्तरूपलावण्यं दिव्यभूपाम्बरस्रजम्
त्रिभङ्गमञ्जुसुस्निग्धं गोपीलोचनतारकम् ।

तदुयाहो योगपीठे च स्वर्णसिंहासनावृते ॥ ३ ॥

प्रत्यङ्गरभसावेशाः प्रधानाः कृष्णवल्लभाः । ललिताद्याः प्रकृत्यंशा मूलप्रकृतिराधिका ॥
संमुखे ललिता देवी श्यामला वायुकोणके । उत्तरेश्रीमतीधन्या पेशान्यां श्रीहरिप्रिया

विशाखा च तथा पूर्वे शैव्या चाक्षौ ततः परम् ।

पश्चात् दक्षिणे पश्चान्नैर्ऋते क्रमशः स्थिताः ॥ ६ ॥

योगपीठे केशराग्रे चारु चन्द्रावती प्रिया । अष्टौ प्रकृतयः पुण्याः प्रधानाः कृष्णवल्लभाः
प्रधानप्रकृतिस्त्वाद्या राधाचन्द्रावती समा । चन्द्रावली चित्ररेखा चन्द्रा मदनसुन्दरी

प्रिया च श्रीमधुमती चन्द्ररेखा हरिप्रिया । षोडशाद्याः प्रकृतयः प्रधानाः कृष्णवल्लभाः
चन्द्रावनेश्वरी राधा तथा चन्द्रावली प्रिया । अभिन्नगुणलावण्यसौन्दर्याश्चारुलोचनाः

मनोहराः मुग्धवेपाः किशोरीवयसोज्ज्वलाः ।

अग्रेसरास्तथा चान्या गोपकन्याः सहस्रशः ॥ ११ ॥

शुद्धकाञ्चनपुञ्जामाः सुप्रसन्नाः सुलोचनाः । तद्रूपहृदयारुढास्तदाश्लेषसमुत्सुकाः ॥
श्यामामृतरसे मग्नाः स्फुरत्तद्भावमानसाः । नेत्रोत्पलार्चिते कृष्णपादाब्जेऽर्पितचेतसः

श्रुतिकन्यास्ततो दक्षे सहस्रायुतसंयुताः । जगन्मुग्धीकृताकारा हृद्वर्तिकृष्णलालसाः
नानासत्त्वस्वरालापमुग्धीकृतजगत्प्रयाः । तत्र गूढरहस्यानि गायन्त्यः प्रेमविह्वलाः ॥

देवक्याम्भतः शार्ङ्गे दिव्यवेना रमोत्पन्नाः ।

मानायेदृश्यान्विपुला दिव्यमावमानान्विताः ॥ १६ ॥

सौम्यानिहायेनाद्याः कटाक्षानिमनोहराः । निर्देह्याम्भत्र गोविन्दे तद्गुण्योर्गोत्राणां
तद्गायमानमनमः शिमतागिनिरीक्षणाः । मन्दिम्य ततो वागे प्रियया विमदावृते ॥

समानप्रेषययतः समानवर्णोरुवाः । समानगुणकर्मणः समानामरणप्रियाः ॥ १६ ॥
समानस्वरसङ्गीतयेणुवादनगल्पाः । धीशामा पश्चिमे द्वारेण सुशामा तयोत्तरे ॥ २० ॥

सुशामा च तया पूर्वे किष्किने शायि दक्षिणे ।

तद्गवातो स्वर्णपीठे च सुषर्णमन्दिन गृते ॥ २१ ॥

म्यर्णयेयन्तरग्ये तु म्यर्णामरणमूषिते ।

स्तोककृष्णं सुमद्राघौर्गोपायैरयुतायुतैः ॥ २२ ॥

शृङ्गपीणायेणुयेप्रपयोधेवाहतिम्वरैः । तद्गुणध्यानसंयुक्तैर्गायद्भिरपिबिहतेः ॥ २१ ॥
विप्रापिनैधिप्ररूपैः सदानन्दाभ्रुषर्पिभिः । पुनःकाकुलसर्पाङ्गीर्वागीन्द्रैरपि विस्मितैः ॥

क्षरत्पयोमिर्गोवृन्दैरसङ्ख्यातेरुवावृत्तम् । तद्गवातो म्यर्णमाश्रीरे कौटिसूर्यसमुज्ज्वने
चतुर्दिक्षुमहोद्यान मञ्जुसौरभमोहितं । पश्चिमे संमुखे श्रीमत्पारिजातद्रुमाश्रये ॥ २१ ॥

तत्राधस्तु स्वर्णपीठे स्वर्णमण्डनमण्डिते । तन्मध्ये मणिमणिक्वदिव्यसिंहासनोज्ज्वने
तत्रोपरि परानन्दं पासुदेयं जगत्प्रभुम् । त्रिगुणातीतविद्रुपं सर्वकारणकारणम् ॥ २२ ॥

इन्द्रनीलघनश्यामं नीलकुञ्जितकुन्तलम् । पद्मपत्रविशालाक्षं मकराकृतिकुण्डलम् ॥ २१ ॥
चतुर्भुजं तु चक्रासिगदाशङ्खाम्बुजायुधम् । भायन्तरहितं नित्यं प्रधानं पुरुषोत्तमम् ॥

ज्योतीरूपं महद्भाम पुराणं घनमालिनम् । पीताम्बरधरं किञ्चं दिव्यमूषणमूषितम् ॥
दिव्यानुलेपनं राजच्चित्रिताङ्गमनोहरम् ।

यक्षिमणी सत्यभामा च नागजिती सुलक्षणा ॥ ३२ ॥

मित्रविन्दाऽनुविन्दा सुनन्दा जाम्बवती प्रिया ।

सुशीला चाष्टमहिला पासुदेवप्रियास्ततः ॥ ३३ ॥

उद्गुम्नाजिताः पारिपदा वृत्तयोर्मकितत्पराः । उत्तरे सुमहोद्याने हरिवन्दनसंश्रये ॥ ३४ ॥

तत्राधस्तु स्वर्णपीठे मणिमण्डपमण्डिते । तन्मध्ये हेमनिर्माणदले सिंहासनोज्ज्वले ॥
 तत्रैव सहरोयत्या सङ्घर्षणहलायुधम् । ईश्वरस्य प्रियानन्तमभिन्नगुणरूपिणम् ॥३६॥
 शुद्धस्फटिकसङ्कारां रक्ताम्बुजदलेक्षणम् । नीलपट्टधरं स्निग्धं दिव्यभूपास्त्रगम्बरम् ॥
 मधुपाने सदा सक्तं मधुपूर्णतलोचनम् । प्रचीरदक्षिणे भागे मञ्जुनाऽभ्यन्तरस्थिते ॥
 सन्तानवृक्षमूले तु मणिमन्दिरमण्डितम् ।

तन्मध्ये मणिमाणिक्यदिव्यसिंहासनोज्ज्वले ॥ ३६ ॥

यद्युम्नं च रतीदेवं तत्रोपरि सुखस्थितम् । जगन्मोहनसौन्दर्यसारश्रेणीरसात्मकम् ॥
 असिताम्भोजपुञ्जाभमरचिन्ददलेक्षणम् । दिव्यालङ्कारभूपाभिर्दिव्यगन्धानुलेपनम् ॥
 जगन्मुग्धीकृताशेषसौन्दर्याश्चर्यविग्रहम् । पूर्वोचाने महारण्ये सुरद्रुमसमाश्रये ॥ ४२ ॥

तत्राधस्तु स्वर्णपीठे हेममण्डपमण्डिते ।

तस्य मध्ये स्थिरे राजदिव्यसिंहासनोज्ज्वले ॥ ४३ ॥

दिव्योपया समं श्रीमदनिरुद्धं जगत्पतिम् । सान्द्रानन्दघनश्यामंसुस्निग्धं नीलकुन्तलम्
 सुभ्रून्नतलतामङ्गं सुकपोलं सुनासिकम् । सुग्रीवं सुन्दरं वक्षो मनोहरमनोहरम् ॥
 किरीटिनं कुण्डलिनं कण्ठभूषाविभूषितम् । मञ्जुमञ्जीरमाधुर्यादतिसौन्दर्यविग्रहम् ॥
 प्रियभृत्यगणाराध्यं यत्रसङ्गीतकप्रियम् । पूर्णग्रहासदानन्दं शुद्धसत्त्वस्वरूपिणम् ॥
 तस्योद्भवं चान्तरिक्षे च विष्णुं सर्वेश्वरेश्वरम् ।

अनादिमादिचिट्पं चिदानन्दपरं चिभुम् ॥ ४८ ॥

त्रिगुणातीतमव्यक्तं नित्यमक्षयमव्ययम् । समेषपुञ्जमाधुर्यसौन्दर्यश्यामविग्रहम् ॥४६॥
 नीलकुञ्चितमुस्निग्धकेशपाशातिसुन्दरम् । अरविन्ददलस्निग्धसुदीर्घचारुलोचनम् ॥
 केरीटकण्डलोद्गण्डं शुद्धसत्त्वात्ममिष्टं तम् । आत्मारामैश्च चिट्पैस्तन्मूर्तिध्यानतत्परैः
 इदमारूढतद्धानैर्नासाग्रन्यस्तलोचनैः । क्रियतेऽहेतुकी भक्तिः कायाहृदुवृत्तिमापितैः
 तत्सन्ध्ये यक्षगन्धर्वसिद्धविद्याधरादिभिः । सुकान्तेरप्सरसङ्घैर्मृत्यसङ्गीततत्परैः ॥
 तद्गुणभजनं कामं घाञ्छद्भिः कृष्णलालसैः । तद्ग्रे वैष्णवैः सर्वैश्चान्तरिक्षे सुखासने ॥
 यद्वादनारदाद्यैश्च कुमारशुकवैष्णवैः । जनकाद्यैर्लसदुमावैर्दुयाह्यस्फूर्तितत्परैः ॥५५॥

काकुलसर्वाङ्गीः स्फुरत्प्रेम समाकुलैः । रक्षस्यामृतसंसिक्तैर्धन्युष्माक्षरो मनु
त्रचूडामणिः प्रोक्तः सर्वमन्त्रैककारणम् । सर्वदेवस्य मन्त्राणां कैशोरमन्त्रहेतुव
कैशोरमन्त्राणां हेतुश्चूडामणिर्मनुः । जपं कुर्यन्ति मनसा पूर्णप्रेमसुखाध्याः
घाञ्छन्ति तत्पदाम्भोजे निश्चलं प्रेमसाधनम् ।

तद्ब्रवाह्ये स्फटिकाद्युच्चप्राचीरे सुमनोहरे ॥ ५६ ॥

इकुमैः सितरक्ताद्यैश्चतुर्दिशुसमाकुलैः । शुक्लं चतुर्भुजं विष्णुं पश्चिमे द्वारपालक
ह्वयकगदापद्मकिरीटादिविभूषितम् । रक्तं चतुर्भुजं पद्मशङ्खचक्रगदायुधम् ॥ ६१ ॥
त्वीरकण्डलोद्दीप्तं द्वारपालकमुत्तरे । गौरं चतुर्भुजं विष्णुं शङ्खचक्रगदायुधम् ।
त्वीरकण्डलाद्यैश्च शोभितं वनमालिनम् । पूर्वद्वारे द्वारपालं गौरं विष्णुं प्रकीर्तितः
ऋणवर्णं चतुर्बाहुं शङ्खचक्रादिविभूषणम् । दक्षिणद्वारपालं तु श्रीविष्णुं ऋणवर्णकः
श्रीऋणचरितं ह्येतद्यः पत्रेत्प्रयतः शुचिः ।

शृणुयाद्वापि यो भक्त्या गोविन्दे लभते रतिम् ॥ ६५ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे श्रीऋणचरिते सप्ततितमोऽध्यायः ॥

एकसप्ततितमोऽध्यायः

नारदस्य राधाऋणयोर्वृन्दावने दर्शनपूर्वकमाहात्म्यवर्णनम् ।

श्रीदेव्युवाच ।

भगवन्सर्वभूतेश ! सर्वात्मन्सर्वसम्भय ! देवेश्वर ! महादेव ! सर्वत्रकठणाकर ! ॥ १ ॥
स्वयानुक्तमिदं वार्त्तं भूयोप्यादानुक्तमप्यथा । शैलोक्ययोहनामन्त्रास्त्वयागो कथिताः प्रभो
तेन देवेन गोपीभिर्महामोहनकपिणा । केन केन चितोव्रण विक्रीडे तद्वदस्य मे ॥ ३ ॥

महादेव उवाच ।

एकदा पादपद्मिणीं मारुतो मुनिपुङ्गवः । कृष्णावतारमाज्ञाय । पश्यति मन्मथोपलम् ॥

गत्वा तत्र महायोगमयेरां विभुमच्युतम् । बालनाट्यधरं देवमद्राक्षीन्नन्दवेश्मनि ॥
 सुकोमलपटास्तोर्णहेमपर्यङ्कितोपरि । शयानं गोपकन्याभिः प्रेक्षमाणं सदा मुदम् ॥
 अतीव सुकुमाराङ्गं मुग्धं मुग्धयिलोकनम् । विस्त्रस्तनीलकुटिलकुन्तलायलिमण्डलम्
 किञ्चित्स्मिताङ्कुरव्यञ्जदेकद्विरदकुङ्कुमलम् । स्वप्रभाभिर्भासयन्तं समन्ताद्भवनोदरम्
 दिग्वाससं समालोक्य सोऽतिहर्षमवापह । सम्भाष्य गोपतिं नन्दमाह सर्वप्रभुप्रियः ॥
 नारायणपराणां तु जीवनं ह्यतिदुर्लभम् । अस्य प्रभावमतुलं न जानन्तीह केचन ॥

भवप्रह्लादयोऽप्यस्मिप्रति चाञ्छन्ति शाश्वतीम् ।

चरितं चास्य बालस्य सर्वेषामेव हर्षणम् ॥ ११ ॥

मुदा गायन्ति शृण्वन्ति चाभिनन्दन्ति तादृशाः ।

अस्मिस्तव सुतेऽचिन्त्यप्रभाये स्निग्धमानसाः ॥ १२ ॥

नराः सन्ति न तेषां वै भयवाधा भविष्यति । मुञ्चेद् परलोकैच्छाः सर्वा बहवसत्तम ॥

एकान्तेनैकभावेन बालेऽस्मिन्प्रीतिमाचर ।

इत्युक्त्वा नन्दभवनाभिष्कान्तो मुनिपुङ्गवः ॥ १४ ॥

तेनार्चितो विष्णुबुद्ध्या प्रणम्य च विसर्जितः ।

अघासीं चिन्तयामास महाभागवतो मुनिः ॥ १५ ॥

अस्य कान्ता भगवती लक्ष्मीनारायणे हरौ । विधाय गोपिकारूपं क्रीडार्थं शार्ङ्गधन्यन-

अपश्यमवतीर्णा सा भविष्यति न संशयः । तामर्हं विचिनोम्यद्य गेहे गेहे व्रजोक्तसाम्

विगृश्यैवं मुनिपरो गेहानि व्रजवासिताम् ।

प्रविशेसातिधिभूत्वा विष्णुबुद्ध्या सुपूजितः ॥ १८ ॥

सर्वेषां बहवार्शना रतिं नन्दसुते पराम् । दृष्ट्वा मुनिवरः सर्वान्मनसा प्रणनाम ह ॥

गोपालानां शूदे बालां ददृशोऽथैतरूपिणीम् । स दृष्ट्वा तर्कयामास रमा होषा न संशयः

प्रविशेत् ततो धामान्न्दसः पुर्महात्मनः । कस्यचिद्गोपपर्यस्य मानुनाप्तो शूदं महत्

अर्चितो विधिपत्तेन सोऽप्यपृच्छमहामनाः ।

साधो ! त्वमसि विष्णवातो धर्मनिष्ठतया भुवि ॥ २२ ॥

तवाहं धनधन्यादिसमृद्धिं संधिमाधये ।

कश्चित्ते योग्यः पुत्रोऽस्ति कन्या वा शुभलक्षणा ॥ २३ ॥

यतस्ते कीर्तिरखिलं लोकं व्याप्य भविष्यति । इत्युक्तो मुनिवर्येण भानुरानीयपुत्रम्
महातेजस्विनं द्रुप्तं नारदायाम्यवाद्यत् । दृष्ट्वा मुनिवरस्तं तु रूपेणाप्रतिमं मुनिः ।
पद्मपत्रविशालाक्षं सुग्रीवं सुन्दरभ्रुवम् । चारुदन्तं चारुकर्णं सर्वाधयवसुन्दरम् ॥ २४ ॥

तं समाश्लिष्य बाहुभ्यां स्नेहाध्रूणि धिमुच्य च ।

ततः सगद्गदं प्राह प्रणयेन महामुनिः ॥ २७ ॥

नारद उवाच ।

अयं शिशुस्ते भविता सुसखा रामहृष्णयोः ।

विहरिष्यति ताम्ब्यां च रात्रिन्दिग्मतन्द्रितः ॥ २८ ॥

तत आमाप्य तं गोपप्रवरं मुनिपुङ्गवः । यदा गन्तुं मनश्चक्रे तत्रैवं भानुरर्षीत् ॥ २९ ॥
पकाऽस्ति पुत्रिका देव देवपत्न्युपमा मम । कनीयसी शिशोरस्य जडान्यधिपिराहति
उत्साहाद्दृष्टये याचे त्वां धरं भगवत्तम । प्रसन्नदृष्टिमात्रेण सुस्तिरां कुरु वालिका
ध्रुवैवं नारदो वाक्यं कौतुकारुष्टमानसः । अथ प्रविश्य भवनं लुटन्तीं भूतले तुभ्यम्

उत्थाप्याद्दे निधायातिस्नेहयिहलमानसः ।

भानुरप्यायर्थो भनितप्रो मुनिवरगितकम् ॥ ३३ ॥

अथ भागवतधेयः हृष्णस्यातिप्रियो मुनिः । दृष्ट्वा तस्याः परं रूपमदृष्टाधृतमगुणम्
अभूत्पूर्वसमंभुष्यो हरिप्रेमा महामुनिः । विगाह्य परमानन्दसिन्धुमेकरसायनम् ॥ ३४ ॥
मुहूर्तं दितयं तत्र मुनिरार्साच्छिद्रोपमः । मुनीन्द्रः प्रतिबुद्धस्तु शनैरर्मात्य सोवने ॥

महाविष्मयमापन्नान्स्पर्शामिव म्रियतोऽमयम् ।

अन्तर्दि महाबुद्धिरेपमेवं ध्ययिन्तयम् ॥ ३७ ॥

घान्तं सर्वेषु लोकेषु मया स्वच्छन्दवाग्निना ।

अस्या रूपेण शङ्कती दृष्टा नैव च कुत्रचित् ॥ ३८ ॥

प्रदलोके रद्लोके इन्द्रलोके च मे गतिः ।

न चोद्वि शोभाकोद्वेगः कुचाप्यथा विनोक्तिः ॥ ११ ॥

महाभावा भवावर्ता दुरा शोभेदुर्नदिवी । यस्या हरेण वक्तव्यं मुक्तं सचराचरम् ॥

शाप्यथाः सुदुर्माशाही शशी भावोति कर्दिविन् ।

शशीः शापवती काशितविद्यायाश्च वरविभवाः ॥ ५१ ॥

घापावति शृङ्गावध्याः कदाविभवेव दृश्यते ।

विष्णोपेम्भोदिकोत्प हरे येन विमोदिनः ॥ ५२ ॥

मदा द्रुप न शरवि कुशोऽस्याः शर्गा मरेण् ।

शर्गाऽस्यामन्वमाशानुं न मे शक्तिः कथञ्चन ॥ ५३ ॥

साधे वारि न ज्ञानमि साधेर्षीना हरेः प्रियाम् ।

अस्याः शन्दोनादेव गोविन्दकथाशुभ्रं ॥ ५४ ॥

वा प्रेमप्रियभूयसा मे भुक्तूषांन कर्दिविन् । वक्तव्ये भोमि भवती हर्षोद्विस्वानिप्रेमयम्

कुञ्जस्य वसवधायया हरे वरमनुपदे । विगृह्येव मुनिगोपयवर् प्रेथ्य कुञ्जविन् ॥

निभूने वरिनुष्टाव कातिको दिव्यकविर्षीम् । अवि देवि मदायोगमादेभ्यश्चि महाप्रभे

मदामोहनदिप्याङ्गि महामाधुर्यवर्षिणि । महाभुक्तवसानन्दशशिर्षीहृत्मानरे ॥ ५८ ॥

मदानादेन चेतसि शक्तसि मम दृक्वपम् । नित्यमन्तमुंघा दृष्टिस्तव देवि विभाप्यते

अन्तरेव महानन्दगित्पुण्येव शर्ययमे । प्रदानं मधुरं शोभयतिदं सुमुखमण्डनम् ॥५९॥

ध्वनक्ति वामाभयं वामपदतः सुखोदयम् । वज्रः शापविषकलिकाशक्तिःशरवाशिसोभने

शुद्धिभियनिसमाहारकविर्षी स्वमधिष्ठिता । मन्त्रं विगुहशम्पागुशक्तिविद्यारिमकापरा

वामानन्दमन्त्रोद्दं वधनी येनार्थं वपम् । वा स्वयाभयंविनये म्दश्रद्धादिपुर्गमे ॥५३ ॥

वोर्गतिद्राणां ध्यानार्थं न त्वं शृणुसि कर्दिविन् ।

इत्यशक्तिर्जातशक्तिः प्रियाशक्तिस्तयैशितुः ॥ ५५ ॥

शर्वाशमात्रमित्येवं मनीषा मे प्रवर्तते । प्रायाविभूतयोऽविलयात्कन्यापामंभमापिनः

पठेत्स्य महाविष्णोस्ताः स्वर्षांस्ते कलाकलाः ।

धातन्दुरुदिर्षी शक्तिस्पर्षाभ्यदि न संशयः ॥ ५६ ॥

स्वया स श्रीवृते कृष्णो नूनं वृन्दायमे घने ।

कीमारेणैव रूपेण त्वं विभवस्य स मोहिनी ॥ ५७ ॥

सावर्ण्यघयसाम्पृष्टं कीदृते रूपमद्भुतम् । कीदृशं तव स्थावर्ण्यं लीलाहासेक्षणान्वितम्

हरिमानुपलोभेन सपुराध्वर्ममण्डितम् । द्रष्टुं तदहमिच्छामि रूपं ते हरिवहने ॥ ५८ ॥

येन नन्दरुतः कृष्णो मोहं समुपयास्यति । इदानीं मम कारुण्यान्नित्तं रूपं महेश्वरि !

प्रणताय प्रपन्नाय प्रकाशयितुमर्हसि । इत्युक्त्वा मुनिवर्षेण तदनुग्रहचेतसा ॥ ६१ ॥

महामाहेश्वरिं नत्वा महानन्दमयीं पराम् ।

महामिमलरोत्कण्ठा ध्याकुल्याङ्गी शुभेक्षणाम् ॥ ६२ ॥

ईशमाणेन गोविन्दमेवं वर्णयतास्त्रितम् । जय कृष्ण मनोहारिञ्जयवृन्दायतप्रिय ॥ ६३ ॥

जय भ्रूभङ्गललित ! जय घेणुरघाकुल ! । जय यर्हकृतीक्षंस ! जय गोपीविमोहन ! ॥

जय कुङ्कुमलितान्ग ! जय रत्नविभूषण ! । कदाऽहं त्वत्प्रसादेन अनया दिव्यरूपया ॥

सहितं नयतारुण्यमनोहारिण्यपुः श्रिया । विलोकयिष्ये केशोरे मोहनं त्वां जगत्पते ॥

एवं कीर्तयतस्तस्य तत्क्षणादेव सा पुनः । यमूव दधती दिव्यं रूपमत्यन्तमोहनम् ॥

चतुर्दशाब्दययसा संमितं ललितं परम् । समानवयसश्चान्यास्तदैव ब्रजवालिकाः ॥

आगत्य घेष्टयामासुर्दिव्यभूषणम्वरत्नजः । मुनीन्द्रः स तु निश्चेष्टो यभूषाध्वर्ममोहिक

वालायास्तास्तदा सख्यश्चरणाम्युकणैर्मुनिम् ।

निपिच्य बोधयामासुरुचुश्च रूपयान्विताः ॥ ७० ॥

मुनिवर्षं महाभाग मंहायोगेश्वरेश्वर ! । त्वयैवपरया मत्तया भगवान्हरिरीश्वरः ॥ ७१ ॥

नूनमाराधितो देवो भक्तानां कामपूरकः । यदियं ब्रह्मह्द्राघेर्देवैः सिद्धमुनीश्वरैः ॥ ७२ ॥

महाभागवतैश्चान्यैर्दुर्दशा दुर्गमापि च । अत्यद्भुतवयोरुपमोहिनी हरिवहभा ॥ ७३ ॥

केनाप्यचिन्त्यभाग्येनं तव दृष्टिपथं गता । उत्तिष्ठोत्तिष्ठ चिप्रये धैर्यमालम्ब्य सत्वरम्

पतां प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कुरु पुनः पुनः । किं न पश्यसि चाबंङ्गीमत्यन्तव्याकुलानिव

धस्मिन्नेव क्षणे नूनमन्तर्धानं गमिष्यति । नानया सह संलायः कथञ्चित्ते भविष्यति

दर्शनं च पुनर्नास्याः प्राप्स्यसि ब्रह्मचित्तम् ! ।

किं नु वृन्दापते काऽपि भात्यशोकलता शुभा ॥ ७७ ॥

सर्वकालेऽपि पुष्पाद्या सर्वदिग्ध्यापिसौरमा । गोपकृताददूरेण कुसुमाख्यसरस्तटे ॥
 तन्मूले ह्यर्द्धरात्रे च द्रक्ष्यंस्वस्मानशेषतः । ध्रुवैव घञ्चनं तासां स्नेहविह्वलचेतसाम् ॥
 यायत्प्रदक्षिणीवृत्त्य प्रणमेद्वृण्डवमुनिः । मुहूर्त्तद्वितयं यालां नानानिर्माणेशोभनाम् ॥
 आहूय भानुं प्रोषाच नारदःसर्वशोभनाम् । एवं प्रभाया यालेयं न साध्या देयनैरपि ॥
 किं नु यद्गृहमेतस्याः पदविह्वविभूषितम् । तत्र नारायणो देवः स्वयं पसति माधवः
 लक्ष्मीश्च पसते नित्यं सर्षाभिः सर्वसिद्धिभिः ।

अथ एतां घरारोहां सर्षामरणभूषणाम् ॥ ८३ ॥

देवीमिव परां गेहे रक्ष यत्नेन सत्तम ! । इत्युक्त्वा मनसैवैनां महामागवतोत्तमः ॥
 तट्टपमेव संस्मृत्य प्रविष्टो गहनं घनम् । अशोकलतिकामूलमासाद्य मुनिसत्तमः ॥ ८५ ॥
 प्रतीक्षमाणोदेवीं तां तत्रैवागमनं निशि । स्थितोऽत्र प्रेमविकलद्विन्तयन्कृष्णवह्न्याम्
 अथ मध्यनिशामगो युयत्यः परमाद्बभुताः । पूर्वदृष्टास्तथान्याश्च विचित्राभरणस्त्रजः
 दृष्ट्वा मनसि सम्भ्रान्तो दण्डघटपतिनो भुवि ।
 परिचार्यं मुनिं सर्षास्तास्ताः प्रविचिशुः शुभाः ॥ ८८ ॥
 प्रष्टुकामोऽपि स मुनिः किञ्चित्स्वाभिमतं प्रियम् ।
 नाशक्तप्रेमलाघण्यप्रियभावाप्रधर्षितः ॥ ८९ ॥

अथागता मुनिश्रेष्ठं कृताञ्जलिमघस्थितम् । भक्तिमारानतग्रीवं सविस्मयं ससम्भ्रमम् ॥
 सुधिनीततमं प्राह तत्रैव करुणाःघता । अशोकमालिनी नास्ती अशोकयतनदेघता ॥
 अशोकमालिन्युधाच !

अशोककलिकायां नु घसाम्यस्यां महामुने ! । रक्ताम्बरधरा नित्यं रक्तमालानुलेपना
 रक्तसिन्दूरकलिका रक्तोत्पलघतंसिनी । रक्तमाणिक्यकेयूरमुकुटादिविभूषिता ॥ ९३ ॥
 एकदा प्रियया साद्धं विहरन्त्यो मधूत्सवे ।

॥ तत्रैव मिलिता गोपवालिकाश्चित्रघाससः ॥ ९४ ॥

अहं चाशोकमालाभिर्गोपवेधधरं हरिम् । रमास्पाश्च ताः सर्षां भक्त्या सम्यगपूजयम् ॥

ततःप्रभृतिचेतारतां मध्येतिष्ठामिसर्वदा । भूतार्तिर्द्विषिषामिश्च तोषकिया रमापत्न्यम् ।
परात्परमहं सर्वं पित्रानामीहसर्वतः । गोगोपगोपिकादीनां रहस्यं चापि वेदुमहम् ।

तप जिज्ञासितं सर्वं हृदि प्रत्यभिभाषितम् ।

तां देषीमनुभुताकारामनुभुतानन्ददायिनीम् ॥ ६८ ॥

हरैः प्रियो हिरण्यामां हीरकोज्ज्वलमुद्रिकाम् ।

कथं पश्यामि लोलार्शीं कथं वा तत्पदाम्बुजम् ॥ ६९ ॥

आराध्यतेऽतिमत्तयेति त्वया प्रह्वान्विमर्शितम् ।

तत्र ते कथयिष्यामि घृत्तान्तं सुमहात्मनाम् ॥ १०० ॥

मानसे सरसि स्थित्वा तपस्तीममुपेयुषाम् ।

जपतां सिद्धमन्त्रांश्च ध्यायतां हरिमीश्वरम् ॥ १०१ ॥

मुनीनां काङ्क्षतां नित्यं तस्या एष पदाम्बुजम् ।

एकसप्ततिसाहस्रसङ्ख्यातानां महौजसाम् ॥ १०२ ॥

तत्तेऽहं कथयाम्यद्य तद्रहस्यं परं घने ॥ १०३ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे श्रीराधाकृष्णमाहात्म्ये
एकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७१ ॥

द्विसप्ततितमोऽध्यायः

श्रीकृष्णस्य श्रेष्ठसुन्दरीगणकथनम् ।

ईश्वर उवाच ।

तदेकाग्रमना भूत्वा शृणु देवि ! धरतने ! । आसी हुग्रतपा नाम मुनिरेको वृद्धमतः ॥
साम्निको ह्यग्निभक्षश्च चचारात्यद्भुतं तपः । जजाप परमं जाप्यं मन्त्रं पञ्चदशाक्षरम्

काममन्त्रेण पुटितं कामं कामधरप्रदात् । कृष्णायेति पदं स्याद्वा सहितं सिद्धिदं पर-
दध्यौ च श्यामलं कृष्णं रासोन्मत्तं धरोत्सुकम् । पीतपट्टधरं वेणुं करेणाधरमर्पित-
नवधीधनसम्पन्नं कर्पन्तं पाणिनाप्रियाम् । एवं ध्यानपरःकल्पशतान्ते देहमुत्सृजन्,

सुनन्दनामगोपस्य कन्याऽभूत्स महाभुनिः ।

सुनन्देति समाख्याता या धीणां विभ्रती करे ॥ ६ ॥

मुनिरम्यः सत्यतया इतिख्यातो महाव्रतः । स शुष्कपत्रं भुङ्क्तेयः प्रजजाप परं मनु-
रत्यन्तं कामधीजेन पुटितं च दशाक्षरम् । स प्रदध्यौ मुनिवरश्चित्रवेधधरं हरिम् ॥८

धृत्वा रमायादोर्ध्वह्नीद्वितयं कङ्कणीज्ज्वलम् ।

मृत्यन्तमुन्मदन्तं च संश्लिष्यन्तं मुहुर्मुहुः ॥ ६ ॥

हसन्तमुच्चैरानन्दतरङ्गं जठराम्बरे । दधत् वेणुमाजानु वैजयन्त्या विराजितम् ॥ १०

स्वेदाम्मः कणसंसिक्तललाटवलितानतम् ।

त्यक्त्वा त्यक्त्वा स वै देहं तपसा च महाभुनिः ॥ ११ ॥

दशकल्पान्तरे जातो ह्ययं मन्दधनादिह । सुभद्रनाम्नो गोपस्य कन्या भद्रेति विभ्रुता
यस्याः पृष्ठतले दिव्यं व्यजनं परिदृश्यते । हरिधामाभिधानस्तु कश्चिदासीन्महाभुनि-
सोऽप्यतप्यन्तपः कृच्छं नित्यं पत्रैकभोजनम् ।

आशु सिद्धिकरं मन्त्रं विंशत्कर्णं प्रजप्तवान् ॥ १४ ॥

धनन्तरं कामधीजादध्याह्नं तदैव तु । माया तत्पुरतो ध्योम हंसाखण्डुतिचन्द्रकम्
ततो दशाक्षरं पञ्चन्नमोयुक्तं स्मरादिकम् । दध्यौ वृन्दाधने रभ्ये माधवीमण्डपेप्रभुम्
उत्तानशायिनं चाद्य घल्लयास्तरणोपरि । कयाचिदतिकामार्त्तवल्लभ्यारत्नत्रया
पक्षीजयुगमाच्छाद्य विपुलोरःसुधलं मुहुः । सञ्जुम्यमानगण्डान्तं कृष्यमानरदच्छद-

कलयन्तं प्रियां दोम्यां सहासं समुदाद्भुतम् ।

स मुनिश्च यद्वन्देद्वास्त्यक्त्वा कल्पत्रयान्तरे ॥ १६ ॥

सारङ्गनाम्नो गोपस्य कन्याऽभूच्छुभलक्षणा ।

रङ्गवेणीति विख्याता निपुणा चित्रकर्मणि ॥ २० ॥

चरन्तं यज्ञधीधीषु विचित्रगतिलीलया । ललितैः पादविन्यासैः कणयन्तं च नूपुरम्
वित्रकन्दर्पचेष्टाभिः सस्मितापाङ्गवीक्षितैः । संमोहनाख्यया वंश्या पञ्चमारुणचित्रया
विम्बौष्ठपुटक्षुम्बिन्या कलालापैर्मनोज्ञया । हरन्तं व्रजरामाणं मनांसि च धूपेषु च ॥

। श्लथन्नीवीभिरागत्य सहसाऽऽलिङ्गिताङ्गकम् ।

दिव्यमाल्याभरणं दिव्यगन्धानुलेपनम् ॥ ४१ ॥

श्यामलाङ्गप्रभापूरैर्मोहयन्तं जगत्त्रयम् । स एवं बहुदेवेन समुपास्य जगत्पतिम् ॥४२
नयकल्पात्तरं जाता गोकुले दिव्यरूपिणी ।

कन्याप्रवण्डनास्त्रस्तु गोपस्यातिपशस्विनः ॥ ४३ ॥

चित्रगन्धेति विख्याता कुमारी च शुभानना । निजाङ्गगन्धैर्विविधैर्मोहयन्ती दिशोदरा
ताम्रेनां पश्य कल्याणीवृन्देशो मधुषापिनीम् ।

अङ्गेषु स्वपतिं हृत्वा रसावेशसमाकुलाम् ॥ ४५ ॥

अस्याः स्तनपरिष्वङ्गे द्वारैः सर्वैर्विहन्यते । घक्षःस्थलात्प्रव्यवद्विधित्रगन्धादिसौरभैः
अपरे मुनिवर्यास्तु सततं पूतमानसाः । वायुमशास्तपस्तेपुर्जपन्तः परमं मनुम् ॥४७॥

स्मरः कृष्णाय कामार्तिकलादिवृत्तिशालिने । आग्नेयीसहितं हृत्वामन्त्रं पञ्चदशाक्षरम्
दध्युर्मुनिवराः कृष्णमूर्तिं दिव्यविभूषणाम् । दिव्यवित्रदुकूलेन पूर्णपीनकटिस्थलाम्

मयूरपिच्छकैः कलमचूडामुञ्जपलकुण्डलाम् । सव्यजङ्घन्त आदायदक्षिणं चरणाम्बुजम्
घ्रमन्ती सम्पुटीकृत्य चारहस्ताम्बुजद्वयम् । कक्षदेशविनिक्षिप्तवेपुं परिचलत्पुटीम् ॥

भानन्दयन्तीं गोपीनां नयनानि मनांसि च । परमाश्चर्यरूपेण प्रविष्टां रङ्गमण्डपे ॥५२॥
प्रसूनघर्षगोपीभिः पूर्यमाणं च सर्वतः । अधकल्पात्तरं देहं त्यक्त्वा जाता इहाधुना ॥

यासां कर्णेषु दृश्यन्ते साट्टा रश्मिदीपिताः ।

रत्नमाल्यानि कण्ठेषु रत्नपुष्पाणि घेजिषु ॥ ५४ ॥

मुनिः शुचिधवा नाम सुपर्णो नाम चापरः । कुशाध्यजस्य प्रहार्षः पुत्रो तो घेदपारगो
ऊर्ध्वपादो तपो घोरं तेषुसुषक्षरं मनुम् । हींहेत इतिरत्नैष जपन्तो यत्मानसो ॥

ध्यायन्तो गोकुले कृष्णं पालकं दशवार्षिकम् । कन्दर्पसमरूपेण साकण्यललितेन च ॥

पश्यन्तीर्षजविन्धोष्ठीर्मोहयन्तमनारतम् ।

तौ कल्पान्ते तनू त्यक्त्वा लब्धवन्तौ जर्नि व्रजे ॥ ५८ ॥

सुषीरनामगोपस्य सुते परमशोभने । ययोर्हस्ते प्रदृश्यंते सारिके शुमराविणी ॥५९॥
जटिलो जङ्घपूतश्च धृताशीकर्वुरेवच । चत्वारो मुनयो धन्या इहामुत्र च निःस्पृहाः ॥
फेयले षकभावेन प्रपन्ना घल्लवीपतिम् । तेपुस्ते सलिले मग्ना जपन्तो मनुमेवच ॥६१॥
रमात्रयेण पुटितं स्मराद्यन्तं दशाक्षरम् । दध्युश्च गाढभावेन घल्लवीमिर्वने वने ॥६२॥
भ्रमन्तं नृत्यगीताद्यैर्मानयन्तं मनोहरम् । चन्दनालितसर्वाङ्गं जपापुष्पायतंसकम् ॥
कहारमालयावीतं नीलपीतपटावृतम् । कल्पप्रयान्ते जातास्ते गोकुले शुमलक्षणाः ॥
इमास्ताः पुरतो रम्या उवविष्टा नतन्नुषः । यासां भर्मकृतान्येव घलयानि प्रकोष्ठके ॥

विचित्राणि च रत्नाद्यैर्दिव्यमुक्ताफलादिभिः ।

मुनिर्दोर्घतपा नाम ध्यासोऽभूत्पूर्वकल्पके ॥ ६६ ॥

तत्पुत्रः शुक इत्येव मुनिः ख्यातो घरः सुधीः ।

सोऽपि बालो महाप्राज्ञः सदैवानुस्मरन्पदम् ॥ ६७ ॥

चिहाय पितृमात्रादि कृष्णं ध्यात्वा घनं गतः । स तत्र मानसैर्दिव्यैरुपचारैरर्हतराम्
अनाहारोऽर्चयद्विष्णुं गोपकृपिणमीश्वरम् । रमया पुटितं मन्त्रं जपन्नाष्टादशाक्षरम् ॥
दध्वी परमभावेन हरिं हेमतरोरधः । हेममण्डपिकायां च हेमसिंहासनोपरि ॥ ७० ॥
धासीनं हेमहस्ताग्नेर्दधानं हेमयंशिकाम् । दक्षिणेन भ्रामयन्तं पाणिना हेमपङ्कजम् ॥
हेमवर्णैष्टप्रियया परिवर्त्तमानाङ्गचित्रकम् । हसन्तमतिहर्षेण पश्यन्तं निजमाधमम् ॥७२॥

दयांघ्रुपूर्णः पुलकाविताङ्गः प्रसीद मापेति वदन्नाथोच्चैः ।

दण्डप्रणामाय पपात भूमौ संविपमानस्त्रिजगद्विधानुः ॥ ७३ ॥

तं भक्तिकामं पतिर्न घरण्यामायासिनोऽस्मीति वदन्तमुच्चैः ।

दण्डप्रणामस्य मुञ्जो गृहीत्वा पस्पर्शं दशोपचिनेक्षणेन ॥ ७४ ॥

उपाय च त्रिपाकपं सत्पथघनं शुभं हृदि । त्वं मे त्रिपत्न्या भद्रे शपा तिष्ठ ममान्तिके
मङ्गलं विन्तवस्ती च प्रेमास्वदनुपागता ॥ ७५ ॥ सुख्यतमे गोप्यो रामानपयसी शुभे ॥

एकप्रते एकनिष्ठे एकनक्षत्रनामनी । तप्तजाम्बूनदप्रख्या तत्रैवान्या तडितप्रभा ॥ ७७ ॥

एका निद्रायमाणाक्षी परा सौम्यायतेक्षणा ।

सोऽर्चयत्परया भक्त्या ते हरेः सव्यदक्षिणे ॥ ७८ ॥

सकल्पान्ते तनुंत्यक्त्वा गोकुलीऽभून्महात्मनः । उपनन्दस्यदुहिता नीलोत्पलदलच्छविः
सैयं श्रीकृष्णवनिता पीतशाटीपरिच्छदा । रक्तबोलिकया पूर्णा शातकुम्भघटस्तनी ।

दधाना रक्तसिन्दूरं सर्वाङ्गस्याघगुण्डनम् । स्वर्णकुण्डलविभ्राजदुग्ण्डदेशा सुशोभता
स्वर्णपङ्कजमालाढ्या कुङ्कुमालिप्तसुस्तनी ।

यस्या हस्ते च घर्णीयं दृश्यते हरिणाऽर्पितम् ॥ ८२ ॥

वैशुचायातिनिपुणा केशवस्य निषेवणी । कृष्णेन परितुष्टेन कदाचिदुगीतकर्मणि ।

विन्यस्ता कान्युकण्ठेऽस्या भाति गुञ्जायलिः शुभा ।

परोक्षेऽपि च कृष्णस्य कान्तिभिश्च स्मरार्दिता ॥ ८४ ॥

सखीभिर्वाद्यन्तीभिर्गायन्ती सुस्वरं परम् । नत्तयेतिप्रयवेपेण वेधयित्वा वधूमिमाम्
घारं घारं च गोविन्दं भावेनालिङ्ग्य चुम्बति ।

प्रियासौ सर्वगोपीनां कृष्णस्याप्यतिवल्लभा ॥ ८६ ॥

श्वेतकेतोः सुतः कश्चिद्देवद्राङ्गपारगः । सर्वमेवपरित्यज्य प्रचण्डं तप आस्थितः ।

मुरारेः सेवितवदां सुधामधुरनादिनीम् । गोविन्दस्यप्रियां शक्तिं ब्रह्मद्रादिदुर्गामाम् ।

भञ्जन्तीमेकभावेन श्रियमेव मनोहराम् । ध्यायन्नत्ताप सततं मन्त्रमेकादशाक्षरम् ॥ ८८ ॥

हसितं सकलं हृत्वा यत मायेषु योजयन् ।

कान्त्यादिभिर्हंसन्तीभिर्घांसयन्त्यमितो जगत् ॥ ९० ॥

घसन्ते घसतेत्येवं मन्त्रार्थं चिन्तयन्सदा ।

सोऽपि कल्पद्वयेनैव सिद्धोऽत्र जनिमाप्तवान् ॥ ९१ ॥

सैयं बालापते पुत्री हस्ताङ्गी कुङ्कुमलस्तनी । मुक्तावलिलसत्कण्ठी शुद्धकौशोवधासिर्न

मुक्ताञ्जुरितमञ्जीरकट्टुणाङ्गदमुद्रिका । विभ्रती कुण्डले दिव्ये ब्रह्मूतप्राणिणी शुभे ।

: द्युसकस्तूरिकायेणीमध्ये सिन्दूरविन्दुवत् । दधाना चित्रकं भालेसाहं चन्दनचित्रकैः

या शोभ इत्यने शाङ्गा जगन्ती परमं वाम् । आसीत्प्रथमो नाम शक्तिः प्रियंर्ता

तस्य कृष्णप्रसारेण पुत्रोऽभूमपुत्रावृत्तिः ।

विप्रध्वज इति स्यात्तः कौमारावधिप्लवः ॥ १६ ॥

य राजा सुशुभं शौभ्यं सुविभरं द्वादशाब्जवम् ।

आदेशपद् द्विजामन्त्रं परमशास्त्राज्ञाम् ॥ १७ ॥

अभिधिष्यमागः शशिगुर्गन्धामृतमर्षंजनेः । तद्दहणे भूयति घेयना तयोद्भूयकल्पि

नस्मिन्दिने स धे घातः शुनियन्प्रधरः शुचिः । दानुपुरात्प्राघैप्रैवेयाद्दृक्दृषीः

पिमूर्तिता दरेमंतिमुपस्पृश्यामलापताः ।

विष्णोरायतनं गत्वा स्थित्यैकार्थी व्यचिन्तयन् ॥ १०० ॥

अथं भजामितं भक्तं मोहनं गोपयोगिताम् । विप्रीडन्तं सदातामि कान्दिदी पुलिने वने

इत्यमत्यापुत्रमतिश्चिन्तयन्नेव घातकः । अघाप परमां विद्यां स्वप्नं च समपश्यन् ॥

आसीत्कृष्णप्रतिरूतिः पुरतस्तस्य शोभना । शिलामयी स्वर्णपर्षादि सर्वतद्धानलक्षिता

साऽभूद्दिदीपयत्यामा म्निग्धलावण्यशालिनी ।

प्रिमङ्गललिताकारशिवण्डीपिच्छभूषणा ॥ १०४ ॥

कुजयन्ती मुदा घेणुं काञ्चनीमघरेऽर्पिताम् ।

दक्षसत्र्यगताभ्यां च सुन्दरीभ्यां निवेदिताम् ॥ १०५ ॥

घर्दयन्ती तयोः कामं शुभ्यनाश्लेषणादिभिः ।

दृष्ट्वा चित्रध्वजः कृष्णं तादृग्वेपधिलासिनम् ॥ १०६ ॥

अवनम्य शिरस्तस्मि पुरो लज्जितमानसः । अघोपाच हरिर्दक्षपाश्र्वगां प्रेयसीं हसन् ॥

सलज्जं परमं चैनं स्वशरीरासनागतम् । निर्मायात्मसमं दिव्यं युवतीकपमद्भुतम् ॥

चिन्तयस्व शरीरेण ह्यभेदं मृगलोचने । अघो त्वदङ्गतेजोभिः स्पृष्टस्त्वद्रूपमाप्स्यति ॥

ततः सा पद्मपत्राक्षी गत्वा चित्रध्वजान्तिकम् ।

निजाङ्गकैस्तदङ्गानामभेदं ध्यायती स्थिता ॥ ११० ॥

अघास्यास्त्वद्भुतेजांसि तदङ्गं पर्यंपूरयन् । इतनयोज्योतिषां जातो धीमो चांघ्रयोधरी

नितम्बज्योतिषा जातं धीणिविभ्यं मनोहरम् ।
 कुन्तलज्योतिषा केशपाशोऽभूत्करयोः करौ ॥ ११२ ॥

सर्वमेवं सुसम्पन्नं भूषापासः क्षणादिकम् । कलासु कुशला जाता सौरभेनान्तरात्मनि
 दीपादीपमिवालोक्य सुभगां भुवि कन्यकाम् ।
 विश्रध्वजां त्रपाभङ्गिं स्मितशोभां मनोहराम् ॥ ११४ ॥

प्रेम्णा गृहीत्वा करयोः सा तामपरहरन्मुदा ।
 गोविन्दपामपार्श्वस्थां प्रियसीं परिरम्य च ॥ ११५ ॥

उवाच तव दासीयं नाम चास्याश्च फारय ।
 सेवां चास्यै षट् प्रीत्या यथाभिरुचितां प्रियाम् ॥ ११६ ॥

अथ चित्रकलेत्येतन्नाम चातममतेन सा । चकार चाह सेवार्थं धृत्वा चापि विपञ्चिका
 सदा त्वं निकटं तिष्ठ गायस्य विविधैः स्वरेः ।
 गुणात्मन्प्राणनाथस्य तथायं विहितो विधिः ॥ ११८ ॥

अथ चित्रकला त्वाज्ञां गृहीत्वाऽऽनम्य माधवम् ।
 तत्प्रयस्योश्च चरणं गृहीत्वा पादयो रजः ॥ ११९ ॥

अमौ सुमधुरं गीतं तयोरानन्दकारणम् । अथ प्रीत्योपगूढा सा कृष्णेनानन्दमूर्तिना
 यावत्सुधासुधौ पूर्णा तावदेवाप्यबुध्यत । विश्रध्वजो महाप्रेमविह्वलः स्मरत्त्परः
 तमेव परमानन्दं मुक्तकण्ठोरुरोद ह । तदाऽऽरभ्य रुदन्नेवमुत्तया हारविहारकम् ॥ १२० ॥

आत्मापितोऽपि पित्रार्थेनैवावोचद्वचः क्वचित् ।
 मासमात्रं गृहे स्थित्वा निरीधे कृष्णसंश्रयः ॥ १२३ ॥

निर्गत्यारण्यमचरत्तपो वै मुनिदुष्करम् । कल्पान्ते देहमुत्सृज्य तपसैव महामुनिः
 धीरगुताग्निधानस्य गोपस्थ दुहिताशुभा । जाता चित्रकलेत्येव यस्याः स्कन्धे मनोह
 विपञ्ची दृश्यते नित्यं सप्तस्वरविभूषिता । उपतिष्ठति वै धामे रत्नभृङ्गारमद्भुतम्
 दधाना दक्षिणे हस्ते सा वै रत्नपत्तदुग्रहम् । अयमासीत्पुरा सर्वतापसैरभिवन्दितः
 मुनिः पुण्यश्रवा नाम काश्यपः सर्वधर्मवित् । पिता तस्याभवच्छैवः शतहृदीयमन्वह

सुकुमारतरं ध्यायेत्किञ्चोत्तरेवसान्वितम् । पूजा दशाक्षरोक्तैव धेदलक्षं पुरस्क्रिया ॥
इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे देवो देवी च गिरिजासती । मुनिरागत्य पुत्राय तथैवोपदिदेशह ॥

पुण्यधवास्तु तन्मन्त्रप्रहणादेव केशवम् ।

वर्णयामास विविधैर्जित्वा सर्षांमुनीन्स्वयम् ॥ ४६ ॥

रूपलावण्यवेदग्ध्यसौन्दर्याध्वयलक्षणम् । तदा हृष्टमना बालो निर्गत्य स्वगृहास्ततः ॥
पायुमक्षस्तपस्तेपे कल्याणामयुतप्रथम् । तदन्ते गोकुलेजाता नन्दभ्रातृगृहे स्वयम्
लयद्वा इति तन्नाम कृष्णेङ्गितनिरीक्षणा । यस्याहस्ते प्रदृश्येत मुखमार्जनयन्त्रकम् ॥

इति ते कथिताः काश्चित्प्रधानाः कृष्णबहुभाः ॥ ५३ ॥

हरि विविधरसाद्यैर्युक्तमध्यायमेतं व्रजचरतनयामिध्याहृष्टासेक्षणाभिः ।

पठति य इह भक्तया पाठयेद्वा मनुष्यो व्रजति मगयतः धीवासुदेपन्थ धाम ॥५४॥

इति धीपान्ने महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे श्रीकृष्णमाहात्म्ये द्विषमत्रिसप्ततमोऽध्यायः

त्रिसप्ततितमोऽध्यायः

श्रीकृष्णस्वरूपवर्णनपुरःसरं भधुरामाहात्म्यवर्णनम् ।

ॐ नमो उवाच ।

पश्यया वृष्टमाश्रयं तन्मयाभापितं व्रमान् । यत्र मुगन्ति ब्रह्माद्यास्तत्र बोधा मनुजानि
तथापि तं प्रवक्ष्यामि यदुक्तं परमर्षिणा । महारात्रेऽमघरीपाय विष्णुमनयन्विताय च
वदर्याधममासाद्य क्षमासीमं जितेन्द्रियम् ।

राजा व्रजस्य तुष्टाय विष्णुधर्मविविन्दया ॥ ३ ॥

वेदध्यातं महाभागं संप्रभं पुरुषोत्तमम् । मां स्वयं संसारदृष्ट्यारे परित्रानुमिहारंति ॥
विरयेभ्यो विरक्तोऽस्मि नमस्करोम्यो तमोऽखिलम् ।

... यत्तत्पदमनुद्दिनं सन्धिशाकदविप्रदम् ॥ ५ ॥

परंप्रथ पराकारमनाकाशमनामयम् । गतनाशात्कृत्वा शुनयो मयाम्नोधि तरनि
तत्राहं मनसो नित्यं कर्म गनिमवाप्नुवान् ॥ ७ ॥

व्यास उवाच ।

अतिगोप्यं त्वयापूष्टं धनमया न शुकाग्रति । गदिनं धनं तुभं किनुत्वां पश्यामि हरिनि
भासीदिदं परंविदयं यद्वयं यद्व्रतिष्टितम् । अन्नाहममभवयिनं तदीश्वरमयं गृभुम् ॥ ११ ॥
मयाहंनं तपःपूर्यं यद्वयं सद्गम्यम् । पन्थमूल्यसाराभ्युवाप्याहारनिरेषिणा ॥ १० ॥

ततो मामाह भगवान्मयध्याननिरतं हरिः ।

कस्मिन्नर्थे चिकीर्षां ते विचिन्ता या महामते ! ॥ ११ ॥

प्रसन्नोऽस्मि वृणुष्यत्यं परं न परदयं माम् । मदर्शनान्तःसंसार इति सत्यं प्रयोमि ते
नतोऽहमग्र्यं कृष्णं पुलकोत्तुल्लसिप्रहः । त्वामहं द्रष्टुमिच्छामि चभुभ्यां मधुमुत्त !
यत्तत्सत्यं परंप्रथ जगज्ज्योतिर्जगत्पतिम् । यदन्ति वेदशिरसिभ्यस्तुपं नायमद्भुत्म् ॥

श्रीभगवानुवाच ।

प्रल्लणैयं पुरापृष्टःप्रार्थितश्च यथापुरा । यदयोचमहं तस्मै तत्तुभ्यमपि कथ्यते ॥ १५ ॥
मामेके प्रकृतिं प्राहुःपुरुषं च तयोश्वरम् । धर्ममेके धनञ्जैके मोक्षमेकेऽकुतोमयम् ॥ १६ ॥
शून्यमेके भावमेके शिष्यमेके सदाशिष्यम् । अपरे वेदशिरसि स्थितमेकं सनातनम् ॥
सद्भावं चिक्रियाहीनं सच्चिदानन्दविप्रहम् । पश्याय दर्शयिष्यामि स्वरूपं वेदगोपितम्
ततोऽपश्यं भूपबालमहं कालाम्बुदप्रभम् । गोपकन्यावृत्तं गोपं हसन्तं गोपबालकैः ॥
कदम्बमूल आसीनं पीतवाससमद्भुतम् । घनं वृन्दावनं नाम नवपल्लवमण्डितम् ॥
फोकिलम्रमरारावं मनोभवमनोहरम् । नदीमपश्यं कालिन्दीमिन्दीचरद्वलप्रभाम् ॥ २१ ॥
गोवर्द्धनमथापश्यं कृष्णरामकरोद्भुतम् । महेन्द्रदर्पनाशाय गोगोपालसुखावहम् ॥ २२ ॥
गोपालमवल्लासद्भुदितं वैशुवादिनम् । दृष्ट्वाऽतिदृष्टो ह्यभवं सर्वभूषणभूषणम् ॥ २३ ॥
ततो मामाह भगवान्बृन्दावनचरः स्वयम् । यदिदं मे त्वयादृष्टं रूपं दिव्यं सनातनम् ॥
निष्कलं निष्कियं शान्तं सच्चिदानन्दविप्रहम् । पूर्णं पद्मपलाशाक्षं नातःपरतरं मम ॥
यद्वत्पेते वेदाःकारणकारणम् । सत्यं नित्यं परानन्दं चिदुघनं शाश्वतं शिवम्

नित्यां मे मधुरांविद्धि घनं वृन्दाननं तथा । यमुनां गोपकन्याश्च तथा गोपालबालकाः
ममावतारो नित्योऽयमत्र मा संशयं कृथाः । ममेष्टा हि सदा राधा सर्वशोऽहं परात्परः
सर्वकामश्च सर्वेशः सर्वानन्दः परात्परः ।

मयि सर्वमिदं विश्वं भाति माया विजृम्भितम् ॥ २६ ॥

ततोऽहमद्भुतं देवं जगत्कारणकारणम् ।

काश्च गोप्यस्तु के गोपा वृक्षोऽयं कीदृशो मतः ॥ ३० ॥

घनं किं कोकिलाद्याश्च नदी केयं गिरिश्च कः ।

कोऽसौ घेणुर्महाभागो लोकानन्दैकभाजनम् ॥ ३१ ॥

भगवानाह मां प्रीतः प्रसन्नवदताम्बुजः । गोप्यस्तु धृतयो श्रेया ऋचो ये गोपकन्यकाः
देवकन्याश्च राजेन्द्र ! तपोयुक्ता मुमुक्षवः । गोपाला मुनयः सर्वे वैकुण्ठानन्दमूर्तयः ॥
कल्पवृक्षः कदम्बीऽयं परानन्दैकभाजनम् । घनमानन्दकारुण्यं हि महापातकनाशनम् ॥

सिद्धाश्च साध्या गन्धर्वाः कोकिलाद्या न संशयः ।

केचिदानन्दहृदयं साक्षाद्यमुनया तनुम् ॥ ३५ ॥

अनादिर्हरिदासोऽयं भूषरो नात्र संशयः । घेणुर्यः शृणु तं विप्रं तथापि विदितं तथा ॥
द्विज आसीच्छान्तमनास्तपःशान्तिपरायणः । नास्मा देवप्रतो दान्तः कर्मकाण्डविशारदः
स वैष्णवजनव्रातमध्यवर्ती क्रियापरः । स कदाचन शुधाय यशेशोऽस्तीति भूपते ! ॥

तस्य रोहमथाम्यागादुद्विजो मद्गतनिश्चयः । स मद्गतः क्वचित्पूजां तुलसीदलधारिणा
कृतवांस्तदुग्रहृदे किञ्चित्फलं मूलं न्यवेदयत् ।

स्तानवारिफलं किञ्चित्स्मै प्रीत्या ददौ सुधीः ॥ ४० ॥

अश्रद्धयास्मितं कृत्वा सोऽप्युग्रहृद्द्विजन्मतः । तेन पापेन सज्जानं घेणुरथमतिदारुणम्
तेन पुण्येन तस्याथ मदीयप्रियतांगतः । अमुना सोऽपि राजेन्द्र केतुमानिव राजते ॥
युगान्ते तद्विष्णुपरो भूत्वा ब्रह्म समाप्स्यति ॥ ४२ ॥

बहो न जानन्ति नरा दुराशयाः पुरीं मदीयां परमां सनातनीम् ।

सुरेन्द्रनागेन्द्रमुनीन्द्रसंस्तुतां मनोरमां तां मधुरां पुरातनीम् ॥ ४३ ॥

काश्यादयो यद्यपि सन्ति पुर्यस्तासां तु मध्ये मधुरैष धन्या ।

यज्जन्ममौञ्जीघतमृत्युदाहैर्वृणां चतुर्धा विदधाति मुक्तिम् ॥ ४४ ॥

यदा विशुद्धास्तपसादिना जनाः शुभाशया ध्यानधना निरुत्तरम् ।

तदैव पश्यन्ति ममोत्तमां पुरीं न चान्यथा कल्पशतैर्द्विजोत्तमाः ॥ ४५ ॥

मथुरावासिनो धन्या मान्या अपि दिवीकसाम् । अगण्यमहिमानस्ते सर्वे एव चतुर्भुजाः

मथुरावासिनो ये तु दोषान्पश्यन्ति मानवाः ।

तेषु दोषं न पश्यन्ति जन्ममृत्युसहस्रजम् ॥ ४७ ॥

अधना अपि ते धन्या मधुरां ये स्मरन्ति ते । यत्र भूतेश्वरो देवो मोक्षदः पापितमपि

मम प्रियतमो नित्यं देवो भूतेश्वरः परः । यः कदापि मम प्रीत्यै न सन्त्यजति तां पुरीम्

भूतेश्वरं यो न नमेन्न पूजयेन्न वा स्मरेद् दुष्करितो मनुष्यः ।

नैनां स पश्येन्मधुरां मदीयां स्वयम्प्रकाशां परदेवताख्याम् ॥ ५० ॥

न कथं मयिभक्तिं स लभते पापपूरयः । यो मदीयं परंभक्तं शिष्यं संपूजयेत् त्वि ॥

मन्मायामोहितधियः प्रायस्ते मानवाधमाः ।

भूतेश्वरं न नमन्ति न स्मरन्ति स्तुयन्ति ये ॥ ५२ ॥

पालकोऽपि ध्रुपो यत्र ममाराधनतटपरः । प्राप स्थानं परंशुद्धं यन्न युक्तं विलासैः ॥

तां पुरीं प्राप्य मधुरां मदीयां सुरदुर्लभाम् ।

पत्रां भूषाऽन्धकां चापि प्राणानेव परित्यजेत् ॥ ५४ ॥

वेद्यवास महामाग मा हृष्या संशयं क्वचिन् । रहस्यं वेदशिरसां धनमयाते प्रकाशितम्

इमं भगवता प्रोक्तमध्वयार्थं यः पठेच्चतुर्विधः ।

शृणुयाद्वाऽपि यो मनसा मुक्तिस्तस्यापि शाश्वती ॥ ५६ ॥

इति धीपाद्ये महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे वृन्दावनादि मधुरामाहातयकथनं नाम

त्रिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ७३ ॥

चतुःसप्ततितमोऽध्यायः

अर्जुनस्य राधास्वरूपदर्शनपूर्वकस्त्रीत्वप्राप्त्या श्रीकृष्णसङ्गवर्णनम् ।

ईश्वर उवाच ।

एकदा रहसि श्रीमानुद्धयो भगवत्प्रियः । सनत्कुमारमेकान्ते हापृच्छत्पार्षदःप्रभोः ॥
यत्र क्रीडति गोविन्दो नित्यं नित्यसुरास्पदे ।

गोपाङ्गनाभिर्यत्स्थानं कुत्र वा कीदृशं परम् ॥ २ ॥

तत्तत्क्रीडनवृत्तान्तमन्यद्यत्तद्दुभुतम् । ज्ञातं चेत्तत्र तत्कथं स्नेहोमे यदि घर्त्तते
सनत्कुमार उवाच ।

कदाचियमुनाकृले कस्यापि च तरोरतने । सुवृत्तेनोपविष्टेन भगवत्पार्षदेन वै ॥ ४ ॥
यद्रहोऽनुभवस्तस्य पार्थेनापि महात्मनः । द्रष्टुं कृतं च यद्यत्तत्प्रसङ्गात्कथितं मयि ॥
तत्तेऽहं कथयाम्येतच्छृणुष्याद्यद्विदितःपरम् । किं त्येतद्यत्र कुत्रापि न प्रकाश्यं कदाचन
अर्जुन उवाच ।

शङ्करायैर्विरिञ्च्याधैरदृष्टमश्रुतं च यत् । सर्वमेतत्कृपाभोधे ! कृपया कथय प्रभो ! ॥

किं त्यया कथिनं पूर्वमाभीर्यस्तव घल्लभाः ।

तास्ताः कतिविधा देव कति वा सङ्ख्यया पुनः ॥ ८ ॥

नामानि कति वा तासां का वा कुत्र व्यवस्थिताः ।

तासां वा कतिकर्माणि वयोधेयश्च कः प्रभो ! ॥ ९ ॥

कामिःसार्द्धं क वा देव विहरिष्यसि मोरुहः । नित्ये नित्यसुखे नित्यविमवेच घनेयते
तत्स्थानं कीदृशं कुत्र शाश्वतं परमं महत् । कृपाचेत्तादृशी तन्मे सर्वं वक्तुमिहार्हसि ॥
यदपृष्टं मयाऽप्येवमज्ञातं यद्रहस्तव । आर्तातिष्ठ ! महामाग ! सर्वं तत्कथयिष्यसि ॥

धीमगवानुवाच ।

तत्स्थानं घल्लभास्ता मे विहारस्तादृशी मम ।

अपि प्राणसमानानां सत्यं पुंसांमगोचरः ॥ १३ ॥

फपिते द्रष्टुमुत्कण्ठा तत्र घटस भविष्यति । ब्रह्मादीनामदृश्यं यत्किं
तस्माद्विरम घटसैतत्किं तु तेन चिनातय । पर्य भगवन्स्तस्य श्रुत्यावा
दीनः पादाभ्युज्ज्वले दण्डघटपतिकोऽर्जुनः ।

ततो विदस्य भगवान्दोभ्यामुत्थाप्य तं विमुः ॥ १६ ॥

उवाच परमप्रेम्णा भक्ताय भक्तवत्सलः । तत्किं तत्कथनेनात्र द्रष्टव्यं
यस्यां सर्वसमुत्पन्नं यस्यामद्यापि तिष्ठति । लयमेप्यतितां देवीं श्रीमं

आराध्य परया भक्त्या तस्यै स्वं च निवेदय ।

तां चिनैतत्पदं दातुं न शक्नोमि कदाचन ॥ १६ ॥

श्रुत्वेतद्भगवद्वाक्यं पार्थो हर्षाकुलेक्षणः ।

धीमत्यास्त्रिपुरादेव्या ययो श्रीपादुकातलम् ॥ २० ॥

तत्र गत्या दृशैनांश्रीचिन्तामणिचेदिकाम् । नानारत्नैर्विरचितैःसोपानै
स्तत्र कल्पतरुं नानापुष्पैः फलभवेनैतम् । सर्वसंतुकोमलदलैः स्रवन्माध
वर्षद्विर्षापुनालोलैः पद्मवैरुञ्जलीकृतम् । शुक्लैश्च कोकिलगणैः सारिक
लीला चकोरकैरम्यैः पद्मिभिश्चनिनादितम् । यत्र गुञ्जदुभृङ्गराजकोलाह
मणिभिर्मांस्वरैरुद्यद्वाक्कराभं मनोहरम् । धीरत्नमन्दिरं दिव्यं तले तस्य
रत्नसिंहासनं तत्र महाहैमाभिमोहनम् । तत्र बालार्कसङ्काशां नानालङ्क
नवयौवनसम्पन्नां रृणिपाशधनुःशरैः । राजचतुर्भुजलतां सुप्रसन्नां मनो

ब्रह्मविष्णुमहेशादिकिरीटमणिरश्मिभिः ।

विराजितपद्माम्बोजामणिमादिभिराभूताम् ॥ २८ ॥

प्रसन्नवदनां देवीं धरदां भक्तघटसलाम् । अर्जुनोऽहमिति ज्ञातःप्रणम्य च

चतुःसप्ततितमोऽध्यायः] • त्रिपुरादेव्या अर्जुनप्रतियाज्यम् •

भगवत्पुत्राव ।

किं वा दानं त्वया घत्स ! कृतं पात्राय दुर्लभम् ।

इष्टं यज्ञेन केनात्र तपो वा किमनुष्ठितम् ॥ ३१ ॥

भगवत्यमला भक्तिः का वा प्राक्समुपार्जिता ।

किं वाऽस्मिन्दुर्लभं लोके किं वा कर्म शुभं महत् ॥ ३२ ॥

प्रसादस्त्वयि येनायं प्रपन्ने च मुदा किल । गूढातिगूढध्यानन्यलभ्यो भगव

नेतादृङ् मर्त्यलोकानां न च भूतलवासिनाम् ।

स्वर्गिणां देवतादीनां तपस्वीश्वरयोगिनाम् ॥ ३४ ॥

भक्तानां नैव सर्वेषां नैव नैव च नैव च । प्रसादस्तु कृतो घत्स ! तव विश्वात्

तदेहि भज द्युध्वीष कुलकुण्डंसरो मम । सर्वकामप्रदा देवी त्वनयासह ग

तत्रैव विधिवत्स्नात्वा द्रुतमागम्यतामिह ।

तदैव तत्र गत्वा स स्नात्वा पार्थस्तथाऽऽगतः ॥ ३७ ॥

आगतं तं कृतस्नानं न्यासमुद्रार्पणादिकम् ।

कारयित्वा ततो देव्या तस्य वै दक्षिणध्रुवी ॥ ३८ ॥

सद्यःसिद्धिकरी बाढा विद्या निगदितापरा । एकारार्द्धपराद्वीपा द्वितीया वि

धनुष्ठानं च पूजां च जपञ्चलक्षसङ्ख्यकम् । फोरकैःकरवीराणां प्रयोगं च

निर्वर्त्य तमुवाचेद्दं कृपया परमेश्वरी । अनेनैव विधानेन क्रियतां महुपासनम्

ततो मयि प्रसन्नायां तवानुग्रहकारणात् । सद्यस्तु कृष्णलीलाषामधिकारो

इत्यर्थं नियमःपूर्वं स्वयं भगवताकृतः । श्रुत्वैवमर्जुनस्तेन धर्मणा तां समर्थ

ततः पूजां जपञ्चैव कृत्वा देवीप्रसादिता । कृत्वा ततःशुभंहोमं स्नानञ्च वि

कृतकृत्यमिवात्मानं प्राप्तप्रायमनोरथम् । करस्यां सर्वसिद्धिञ्च स पार्थःस

अस्मिन्नवसरे देवी तमागत्य स्मितानना । उवाच गच्छ घत्स ! त्वमधुना

ततः ससम्भ्रमः पार्थः समुत्थाय मुदान्वितः ।

गामास्तु तपासाद्धं वैषी वयस्ययाऽऽर्जुनः । गतो राधापतिस्थानं यत्सिद्धैरप्यगोचरम्
ततश्च स उपादिष्टो गोलोकादुपरि स्थितम् ।

स्थिरं धाम्युभृतं नित्यं सत्यं सत्यं सुखास्पदम् ॥ ४९ ॥

नित्यं घृन्दाघनं नाम नित्यं रासमहोत्सवम् । अपश्यत्परमं गुह्यं पूर्णप्रेमरमात्मकम् ॥

तस्यादि घचनादेय लोचनैर्वीक्ष्य तद्गदः । वियशः पतितस्तत्र विवृद्धमेमविह्वल ॥ ५१ ॥

ततः कृच्छ्राद्गच्छसंज्ञो दोर्म्यामुत्थापितस्तथा ।

सान्त्वयनावचनैस्तास्याः कथञ्चित्स्थैर्यमागतः ॥ ५२ ॥

ततस्तपः किमन्यमे कर्त्तव्यं विद्यते वद । इति तद्दर्शनोत्कण्ठामरेण सरलोऽभवन् ॥

ततस्तथाकरे तस्य धृत्वा तत्पद्दक्षिणे । प्रतिपदे सुदेशेन गत्वा चोक्तमिदं वचः ॥ ५४ ॥

स्नानार्थतच्छुभं पार्थ विशत्यं जलविस्तरम् । सहस्रदलपद्मस्यसंस्थानं मध्यकोरकम्

चतुःसरश्चतुर्धारमाध्वर्यकुलसङ्कुलम् । अस्यान्तरे प्रविश्याथ विशेषमिह पश्यसि ॥

एतस्य दक्षिणेदेशे प्यवात्र सरोवरः । मधुमाध्वीकपानं यन्नाम्ना मलयनिर्भरः ॥ ५७ ॥

एतच्चकुलमुद्यानं घसन्ते मदनोत्सवम् । कुस्ते यत्र गोविन्दो घसन्तकुसुमोचितम् ॥

यत्राघतारं कृष्णस्य स्तुघन्त्येव दिवानिशम् ।

भवेद्यत्स्मरणादेव मुनेः स्वान्ते स्मराङ्कुरः ॥ ५९ ॥

ततोऽस्मिन्सरसि स्नात्वा गत्वा पूर्वसरस्तटम् ।

उपस्पृश्य जलं तस्य साधय स्वमनोरथम् ॥ ६० ॥

ततस्तद्वचनं श्रुत्वा तस्मिन्सरसि तज्जले । कङ्कारकुमुदाग्मोजरक्तनीलोत्पलव्युतैः ॥

परानुरञ्जिते मञ्जुवासिते मधुविन्दुमिः । तुन्दिले फलद्वंसादि नादैरान्दोलिते ततः ॥

रत्नायदुध्वचतुस्तीरे मन्दानिलतरङ्गिते । मग्ने जलान्तः पार्थे तु तत्रेवान्तर्दधेऽथ सा ॥

उत्थाय परितो वीक्ष्य सम्भ्रान्ता चारुहासिनी ।

सद्यः शुद्धस्वर्णरश्मि गौरकान्ततनूलताम् ॥ ६४ ॥

स्फुरत्किशोरवर्षीयां शारद्वेन्दुनिभानाम् ।

सुनीलकुटिलस्निग्धविलसद्गन्तुन्तलाम् ॥ ६५ ॥

सिन्दूरविन्दुकिरणप्रोज्ज्वलालकपट्टिकाम् । उन्मीलदुमूलतामङ्गितस्मप्यारासनाम्
घनश्यामलसल्लोलखेललोचनखञ्जनाम् । मणिकुण्डलतेजोशुविस्फुरद्गण्डमण्डलाम् ॥
मृणालकोमलप्राजदाश्चर्यं भुजवल्लरीम् । शरदम्बुरहं सर्वथ्रीचौरपाणिपट्टयाम् ॥
विदग्धरचितस्वर्णकटिसूत्रकृतान्तराम् । कृजत्काञ्चीकलापान्तविभ्राजजघनस्थलाम् ॥
प्राजद्वदुकूलसंवीतनितम्बोरुसुमन्दिराम् । शिञ्जानमणिमञ्जीरसुचारुपदपङ्कजाम् ॥७०॥
स्फुरद्विविधकर्दपंकलाकौशलशालिनीम् । सर्वलक्षणसम्पन्नां सर्वाभरणभूयिताम् ॥
आश्चर्यललातां श्रेष्ठामात्मानं स व्यलोकयत् । विसस्मार च यत्किञ्चित्पौर्वदेहिकमेव च
मायया गोपिकाप्राणनाथस्य तदनन्तरम् । इतिकर्तव्यता मूढा तस्थीतत्र सुषिस्मिता

अप्रान्तरेऽम्बरे धीरध्वनिराकस्मिकोऽभवत् ।

अनेनैव पथा सुभ्रु ! गच्छ पूर्वसरोवरम् ॥७४॥

उपस्पृश्य जलं तस्यसाधय स्वमनोरथम् । तत्र सन्ति हि सण्यस्ते मासीद घरवर्णिनि
ता हि सम्पादयिष्यन्ति तत्रैव घरमीप्सितम् ।

इति देवीं गिरं ध्रुत्वा गत्वा पूर्वसरोऽथ सा ॥ ७६ ॥

नानापूर्वप्रवाहं च नानापक्षिसमाकुलम् । स्फुरत्कैरवक.हारक.मलेन्दीवरादिभिः ॥७७॥
प्राजितं पद्मरागीध पद्मसोपानसत्तटम् । विविधैःकुसुमोद्दामैर्मण्डुकुञ्जलतादुर्मैः ॥७८॥

विराजितचतुस्तीरमुपस्पृश्य स्थिता क्षणम् ।

सप्रान्तरे कृणत्काञ्चीमञ्जुमञ्जीररञ्जितम् ॥ ७९ ॥

किङ्किणीनां भ्रणत्फारं शुभ्रावोत्कर्णसम्पुटे । ततश्च प्रमदायुग्दमाश्चर्ययुतयोचनम् ॥
आश्चर्यालङ्कृतिन्यासमाश्चर्याकृति भाषितम् । अद्भुताङ्गमपूर्यं सा पृथगाश्चर्यविन्नमम् ॥
विप्रसम्मापणं विब्रहसितालोकनादिकम् । मधुराद्भुतलापण्यं सर्वमापुयंनेधितम् ॥
चिल्लापण्यगतानन्तमाश्चर्याकुलसुन्दरम् । आश्चर्याभिगन्धसौन्दर्यमाश्चर्यानुप्रहादिकम् ॥
सर्पाश्चर्यसमुदयमाश्चर्यालोकनादिकम् । दृष्ट्वा तत्परमाश्चर्यं चिन्तयन्ती हृदा कियन्

पादाङ्गुष्ठेनालिखन्ती भुयं नप्राणना स्थिता ।

ततस्तासां सम्प्रमोऽभूद् दृष्टोनां च परस्परम् ॥ ८१ ॥

केयं मदीयजातीया निरेण न्यस्तकौतुका । इति सर्वाःसमालोक्य हातव्येयमितिक्षणम्

आमन्स्य मन्त्रणामिताः कौतुकाद् द्रष्टुमागताः ।

आगत्य तासामेकाद्य नास्त्रा प्रियमुदा मता ॥ ८७ ॥

गिरा मधुरया प्रीत्या तामुवाच मनस्विनी ॥ ८८ ॥

प्रियमुदोवाच ।

काऽसि त्वं कस्य कन्याऽसि कस्य त्वं प्राणवल्लभा ।

जाता कुत्राऽसि केनास्मिन्नानीता घाऽऽगता स्वयम् ॥ ८९ ॥

एतद्य सर्वमस्माकं कथ्यतां चिन्तया किमु ।

स्तानेऽस्मिन्परमानन्दे कस्यापि दुःखमस्ति किम् ॥ ९० ॥

इति पृष्टा तया सा तु चिन्तयायनतिगता । उवाच सुस्वरं तासां मोहयन्ती मनांसि च

अर्जुन उवाच ।

का घाऽस्मि कस्य कन्या या प्रजाता कस्य वल्लभा ।

आनीता केन या यात्र किं घाऽय स्थयमागता ॥ ९१ ॥

एतत्किञ्चिन्न जानामि देवी जानातु तत्पुनः ।

कथितं ध्रुयतां तन्मे मद्भाषये प्रत्ययो यदि ॥ ९२ ॥

अप्येव दर्शिर्णपार्यै एकमस्ति सरोवरम् । तत्रार्हं स्नातुमायाता जाता तत्रैव संस्थिता

धियमोन्कण्टिता पश्चान्पश्यन्ती परितो दिशम् ।

एकमाकाशसम्भूतं ध्यनिमर्धायमद्भुतम् ॥ ९३ ॥

अनेनैव पथा सुभ्रु ! गच्छ पूर्वंसरोवरम् । उपस्पृश्य जलं तस्य साधयस्वमनोरथम् ॥

तत्र सन्ति हि सन्धस्ते मा साद् वार्षणिनि ! ।

ता हि सन्धाद्विपश्चित् तत्र ते वरमाप्सितम् ॥ ९४ ॥

इत्याकाशं वयस्सस्य तस्माच्च समागता । विप्राद्दृष्टैर्गूर्जांग्गा धिगतापुल्लसमापुग्ना

आगताऽन्धजलं स्पृष्ट्वा नात्रापिचशुभञ्चनित्म् । अर्धायन्त्य ततःपश्चात्पर्यं मयतीः पराः

एकमात्रं प्रजानामि कायेन मनसा गिरा । एतदेव मया देव्यः ! कथितं यदि होयते

का यूयं तनुजाः केषां क जाताः कस्य बल्लभाः ।

तच्छ्रुत्वा पचनं तस्याः सा वै प्रियमुदाऽब्रवीत् ॥ १०१ ॥

अस्त्वेवं प्राणसख्यः स्म तस्यैव च धर्यं शुभे ! ।

वृन्दावनकलानाथविहारदारिकाः सुखम् ॥ १०२ ॥

ता आत्ममुदितास्तेन ब्रजबाला इहागताः । एताःश्रुतिगणाः ख्याता एताश्च मुनयस्तथा
 धर्यं बल्लवबाला हि कथितास्ते स्वरूपतः । अत्र राधापतेरङ्गात्पूर्वायाः प्रेयसीतमाः
 नित्यानित्यविहारिण्यो नित्यकेलिभुवध्वराः । एषा पूर्णरसा देवी एषा च रसमन्धरा
 एषा रसालया नाम एषा च रसबल्लरी । रसपीयूषधारेयमेषा रसतरङ्गिणी ॥१०६॥
 रसकल्लोलिनी चैषा इयं च रसवापिका । अनङ्गसेना एषैव इयं चानङ्गमालिनी ॥१०७॥
 मदन्यन्ती इयं बाला एषा च रसविह्वला । इयं च ललिता नाम इयं ललितयोधना ॥
 अनङ्गकुसुमा चैषा इयं मदनमञ्जरी । एषा कलावती नाम इयं रतिकला स्मृता ॥१०६॥
 इयं कामकला नाम इयं हि कामदायिनी । रतिलोला इयं बाला इयं बाला रतोत्सुका
 एषा चरति सर्वस्या रतिचिन्तामणिस्त्वसौ ।

नित्यानन्दाः काश्चिदेताः नित्यप्रेमरसप्रदाः ॥ १११ ॥

अतः परं श्रुतिगणास्तासां काश्चिदिमाः शृणु । उद्गीतैषा सुगीतेयं कलगीता त्वियं प्रिया
 एषा कलसुरा ख्याता बालेयं कलकण्ठिका । विपञ्चीयं क्रमपदा एषा बहुहुता मता ॥
 एषा बहुप्रयोगेयं ख्याता बहुकलाऽबला । इयं कलावती ख्याता माता चैषा क्रियावती
 अतः परं मुनिगणास्तासां कतिपया इह । इयमुग्रतपा नाम एषा बहुगुणा स्मृता ॥११५॥
 एषा प्रियव्रता नाम सुव्रता च इयं मता । सुरेखेयं मता बाला सुपर्ण्यं बहुप्रदा ॥११६॥
 रत्नरेखा त्वियं ख्याता मणिप्रीया त्वसौ मता ।

सुपर्णा चैयमाकल्पा सुकल्पा रत्नमालिका ॥ ११७ ॥

इयं सौदामिनी सुभूरियं च कामदायिनी । एषा च भोगदा ख्याता इयं विश्वमता सती
 एषा च धारिणी धात्री सुमेधाकान्तिरप्यसौ । अपर्ण्यं सुपर्णेया मतेषा च सुलक्षणा
 सुदतीयं गुणवती चैषा सौकलिनी मता ।

एषा सुलोचना ख्याता इयं च सुमताः स्मृता ॥ १२० ॥

अधुता च सुशीला च रतिसौख्यं प्रदायिनी । अतः परं गोपवाला घयमत्रागतास्तु
तासां च परिचीयन्तां फाश्रिदभ्युरुहानने । असी चन्द्रावली चैषा चन्द्रिकेयं शुभाम

एषा चन्द्रावली चन्द्ररेखेयं चन्द्रिकाऽप्यसौ ।

एषा ख्याता चन्द्रमाला मता चन्द्रालिका त्वियम् ॥ १२३ ॥

एषा चन्द्रप्रभा चन्द्रकलेयमथला स्मृता । एषा घर्णावली घर्णमालेयं मणिमालि
घर्णप्रभा समाख्याता सुप्रमेयं मणिप्रभा । इयं हारावली तारा मालिनीयं शुभा मता
मालतीयमिदं सूयी घासन्ती नवमल्लिका । मल्लीयं नवमल्लीयमसौशफालिका म

सौगन्धिकेयं कस्तूरी पद्मिनीयं कुमुद्वती ।

एवैव हि रसोह्लासा चित्रवृन्दासमा त्वियम् ॥ १२७ ॥

रमेयमुर्वशी चैषा सुरेखा स्वर्णरेखिका । एषा काञ्चनमालेयं सत्यसन्तिकापरा
एताः परिकृताः सर्वाः परिचयेयाः परा अपि । सहितास्माभिरैताभिर्दिहरिव्यसि भासि

एहि पूर्वसरस्तीरे तत्र त्वां विधिवत्सखि ! ।

स्नापयित्वाऽथ दास्यामि मन्त्रं सिद्धिप्रदायकम् ॥ १३० ॥

इति तां सहसा नीत्वाः स्नापयित्वा विधानतः । वृन्दावनकलानाथप्रेयस्या मन्त्रमुत्तम
ग्राहयामास संक्षेपादीक्षाविधिपुरस्सरम् । परं चरुणवीजस्य चद्विबीजपुरस्कृतम् ।

चतुर्थम्वरसंयुक्तं नादविन्दुविभूषितम् । पुटितं प्रणवाभ्यां च त्रैलोक्ये चातिदुर्लभम्
मन्त्रमहणमात्रेण सिद्धिः सर्वा प्रजायते । पुरश्चर्याविधिर्ध्यानं होमसङ्ख्याजपस्य च

तत्रकाञ्चनगौराङ्गी नानालङ्कारभूषिताम् । आश्चर्यरूपलावण्यां सुप्रभां वरप्रदाम् ॥ १३५
कन्दारैः कर्षीराशैश्चम्पकैः सरसीरुहैः । सुगन्धकुसुमैर्गन्धैः सौगन्धिकसमन्वितैः ॥

पाद्याभ्यां चमनीयैश्च धूपदीपैर्मनोहरैः । नैवेद्यैर्विधिवैर्दिव्यैः सखीवृन्दाहृतेर्मुदा ॥ १३७ ॥
समूह्य विधिवद्देवीं जप्त्वा लक्षमन्ततः । हुत्वा च विधितास्तुत्या प्रणम्य दण्डयदुवि

स्तः सा संस्तुता देवी निमेषरहितान्ततः । परिकल्प्य निजां छायां माययारमसमीहया

पादयऽथ प्रेषसीं तत्र स्थापयित्वा यलादिव ।

सखीमिरावृता हृष्टा शुद्धैः पूजाजपादिभिः ॥ १४० ॥

स्तवैर्भक्त्या प्रणामैश्च कृपयाऽऽविरभूत्तदा । हेमचम्पकपर्णाभा विचित्रामरणोज्ज्वला
अङ्गप्रत्यङ्गलावण्यलालित्यमधुराकृतिः । निष्कलङ्का शरत्पूर्णकलानाथशुभानना ॥ १४२

स्निग्धमुग्धस्मितालोकजगत्त्रयमनोहरा । निजया प्रभयाऽत्यन्तद्योतयन्ती दिशो दश
अत्रवीदथ सा देवी धरदा भक्तवत्सला ॥ १४४ ॥

देव्युवाच ।

मत्सखीनां घचः सत्यं तेन त्वं मे प्रियासखी ।

समुत्तिष्ठ समागच्छ कामं ते साधयाग्यहम् ॥ १४५ ॥

अर्जुनी सा घचो देव्याः ध्रुत्वा चात्ममनीषितम् ।

पुलकाङ्कुरमुग्धाङ्गी घाष्पाकुलविलोचना ॥ १४६ ॥

पपात चरणे देव्याः पुनश्च प्रेमविह्वला । ततः प्रियम्बदां देवीं समुवाच सखीमेमाम् ॥

पाणीं गृहीत्वा मत्सङ्गे समाश्वस्य समानय ।

ततः प्रियम्बदादेव्या आह्वया जातसम्भ्रमा ॥ १४८ ॥

तां तथैव समादाय सङ्गे देव्या जगामह । गत्वोत्तरसरस्तीरं स्नापयित्वा विधानतः ॥

सङ्कल्पादिकपूर्वन्तु पूजयित्वा यथाधिधि । श्रीगोकुलकलानाथमन्त्रं तच्च सुसिद्धिदम् ॥

प्राहयामास तां देवी कृपया हरिवल्लभा । वतं गोकुलनाथाख्यं पूर्वं मोहनभूषितम् ॥

सर्वसिद्धिप्रदं मन्त्रं सर्वतन्त्रेषु गोपितम् । गोविन्देरितविज्ञाऽसौ दशै भक्तिमचञ्चलाम् ॥

ध्यानञ्च कथितं तस्यै मन्त्रराजञ्च मोहनम् ।

उक्तञ्च मोहने तन्त्रे स्मृतिरप्यस्य सिद्धिदा ॥ १५३ ॥

नीलोत्पलदलश्यामं नानालङ्कारभूषितम् ॥ १५४ ॥

कोटिकन्दर्पलावण्यं ध्यायेद्रासरसाकुलम् । प्रियम्बदामुषाचेदं रहस्यं पाषनेच्छया ॥

श्रीराधिकोवाच ।

अस्या पाषद्वयेत्पूर्णं पुरश्चरणमुत्तमम् । तावद्धि पालयैनात्यं सावधाना सहालिभिः ॥

इत्युक्त्वा सा ययौ कृष्णपादाम्बुरुहसन्निधिम् ।

छायामारममपामारमम्रेपर्णीनां निधाय च ॥ १५७ ॥

तरुणौ तत्र गद्यापूर्णे राधिका कृष्णवत्सला । मत्र मियम्यदादेशात्पञ्चमष्टकं शुभम् ॥
गोरोचनाभिर्निर्माय कुङ्कुमेनापि चन्दनेः । एभिर्नानाविधैर्द्रव्यैः संमिश्रैः सिद्धिदायकम्
लिगिरथा यन्त्रराजस्य शुद्धं मन्त्रं तमद्भुतम् ।

कृष्णा न्यासादिकं पाद्यमर्प्ये चापि गद्याविति ॥ १६० ॥

गानर्तुसमायैः पुण्यैः कुङ्कुमेरपि चन्दनेः । धूपदीपैश्च नैवेद्येस्ताम्बूलेर्मुग्धवासनेः ॥१६१॥
घासोऽलङ्कारमाल्यैश्च सम्पूज्य नन्दनन्दनम् । परिवारैः समं सर्वैः सायुचं च सवाहनम्
स्तुत्या प्रणम्य विधिवच्चेतसा स्मरणं ययौ ।

ततो भक्तिवशो देवो यशोदानन्दनः प्रभुः ॥ १६३ ॥

स्मितावलोकितापाङ्गतरङ्गितरेङ्गितम् । उवाच राधिकां देवीं तामानय ।हाशु च ॥
आज्ञताचैव सा देवी प्रस्थाप्य शारदां सर्वांम् । तामानिनाय सहसा पुरोवासुरस्तात्मनः
श्रीकृष्णस्य पुरस्तात्सा समेत्य प्रेमविह्वला ।

पपात काञ्चनी भूर्मो पश्यन्ती सर्वमद्भुतम् ॥१६६॥

कृच्छात्कथञ्चिदुत्थाय शनैर्गर्भाल्यलोचने । स्वेदाम्मःपुलकोत्कम्पभावमाराकुलासती
द्दर्शं प्रथमं तत्र स्थलं चित्रं मनोरमम् । ततः कल्पतरुस्तत्र लसन्मरकतच्छदः ॥१६८
प्रवालपल्लवैर्युक्तः कोमलो हेमदण्डकः । स्फटिकप्रवालमूलश्च कामदः कामसम्पदाम् ॥
प्रार्थकामीष्टफलदस्तस्याधो रत्नमन्दिरम् । रत्नसिंहासनं तत्र तत्रापृष्टपञ्चकम् ॥
शङ्खपद्मनिधी तत्र सव्यापसव्यसंस्थितौ । चतुर्दिक्षु यथास्थानं सहिताः कामधेनवः
परितौ नन्दनोद्यानं मलयानिलसेवितम् । ऋतूनां चैव सर्वेषां कुसुमानां मनोहरैः ॥
आमोदैर्चासितं सर्वं कालागुरुराजितम् । मकरन्दकणावृष्टिशीतलं मुमनोहरम् ॥
मकरन्दरसास्वादमत्तानां भृङ्गयोपिताम् । वृन्दशो भङ्गुतैः शश्वन्वैव मुहुरितान्तरम्
फलकण्ठीकपोतानां सारिकाशुकयोपिताम् ।

अन्यासां पत्रिकान्तानां फलनादैर्निनादितम् ॥ १७५ ॥

ऋत्यैर्मत्तमयूराणामाकुलं स्मरवर्द्धनम् । रसाम्बुसेकसंसृष्टतमाञ्जनतनुद्युतिम् ॥१७६॥

सुस्निग्धनीलकुटिलकपायाषासिङ्गुन्तलम् । मद्मत्तमयूराद्यशिखण्डावद्धचूडकम् ॥
 भृङ्गसेवितसन्धोपक्रमपुष्पावतंसकम् । लोलालकालिविलसत्कपोलादर्शकाशितम् ॥
 विचित्रतिलकोद्दाममालशोभाविराजितम् । तिलपुष्पपतङ्गेशचञ्चुमञ्जुलनासिकम् ॥
 चाकृषिम्बाधरं मन्दस्मितदीपितमन्मथम् । घन्यप्रसूनसङ्काशत्रैवेयकमनोहरम् ॥१८०॥
 मदीन्मत्तप्रमदुभृङ्गीसङ्घरुतसेषया । सुरदुमस्रजा राजन्मुग्धपीनांशुकद्वयम् ॥१८१॥
 मुकाहारस्फुरदक्षःस्थलकौस्तुभभूषितम् । ध्रौवत्सलक्षणं जानुलम्बियाद्दु मनोहरम् ॥
 गम्भीरनामिपञ्चास्यमध्यमध्यातिसुन्दरम् । सुजातदुमसदुष्टतमदूरजानुमञ्जुलम् ॥
 कङ्कणाङ्गदमञ्जोरैर्भूषितं भूषणैः परैः । पीतांशुकलयाविष्टनितम्बघटनायकम् ॥ १८४ ॥
 लावण्यैरपि सौन्दर्यजितकोटिमनोभवम् । वेणुप्रवर्षितैर्गीतरागैरपि मनोहरैः ॥१८५॥
 मोहयन्तं सुखाम्भोधौ मञ्जयन्तं जगत्प्रथम् । प्रत्यङ्गमदनावेशधरं रासरसालसम् ॥
 चामरं व्यजनं मालयं गन्धं चन्दनमेव च । ताम्बूलं दर्पणं मानपात्रं चर्चितपात्रकम् ॥

अन्यत्क्रीडामयं यद्यत्तत्सर्वं च पृथक्पृथक् ।

रसालं विविधं यन्त्रं कलयन्तीभिरादरात् ॥ १८८ ॥

यथास्थाननियुक्ताभिः पश्यन्तीभिस्तद्विहितम् ।

तन्मुखाम्भोजदत्ताक्षि चञ्चलाभिरनुकमात् ॥ १८९ ॥

धीमत्या राधिकादेव्या धामभागे ससंभ्रमम् ।

आराधयन्त्या ताम्बूलमर्पयन्त्या शुचिस्मितम् ॥ १९० ॥

समालोकयार्जुनीयाऽसौ मदनावेशविह्वला ।

ततस्तां च तथा शात्या हृषीकेशोऽपि सर्ववित् ॥ १९१ ॥

तस्याः पार्णि गृहीत्वैव सर्वक्रीडायनान्तरे । यथाकामं र्हो रमे महायोगेश्वरो विभुः॥

ततस्तस्याः स्कन्धदेशे प्रदत्तभुजपल्लवः । आगत्य शारदां प्राह पश्चिमेऽस्मिन्सरोवरे

शीघ्रं स्नापय तन्वङ्गीं क्रीडाध्रान्तां मृदु स्मिताम् ।

ततस्तां शारदादेवी तस्मिन्क्रीडासरोवरे ॥ १९४ ॥

स्नानं कुर्वित्युवाचैनां सा च ध्रान्तातथाऽकरोत् । जलान्यन्तरमाप्ताऽसीपुनरर्जुनानांगतः

यत्र देशः श्रीमद्वैकुण्ठनायकः । दृष्ट्या तमर्जुनं कृष्णो विषण्णं भगवानसम्
मायया पाणिना स्पृष्ट्वा प्रहृतं विदधे पुनः ॥ १६५ ॥

श्रीकृष्ण उवाच ।

यामाशंसे भवान्प्रियसखो मम । त्वत्समो नास्तिमेकोऽपिरहो वेत्ता जगत्प्रये
त्वया पृष्टमनुभूतं च तत्पुनः । कथ्यते यदि तत्कस्मै शपसे मां तदाऽर्जुन ! ॥

सनत्कुमार उवाच ।

मादमासाद्य शपथैर्जातनिर्णयः । ययौ हृष्टमनास्तस्मात्स्वधामाद्भुतसंस्मृतिः
कथितं सर्वं रहो यद्गोचरं मम । गोविन्दस्य तथा चास्मै कथने शपथस्तथ ॥

ईश्वर उवाच ।

त्वा घवस्तस्य सिद्धिर्मापगविर्गतः । नरनारायणाघासं घृन्दारण्यमुपाप्रजत्
तत्रास्तेऽद्यापि कृष्णस्य नित्यलीलाविहारचित् ।

नारदेनापि पृष्टोऽहं नाग्र्यं तद्रहस्यकम् ॥ २०१ ॥

तथापि तेनेदं प्रकृतित्यमुपेत्य च । तुभ्यं यस्तु मया प्रोक्तं रहस्यं स्नेहकारणात्
स्मिदिद्राह्यैर्यं त्वया भद्रं स्वयोनियत् । इमं श्रीमगपद्कमदिमाध्यायमद्भुता

यः पदेऽङ्गुण्याद्वापि स रतिं विन्दते हरौ ॥ २०४ ॥

श्रीपाद्मपुराणे पातालखण्डेऽर्जुन्यनुनयो नाम चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥

पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः

नारदस्य श्रीत्वप्राप्तिवर्णनम् ।

पार्यंत्युवाच ।

पनारहस्यं च बहुधा कथितं विभो । केन पुण्यविदोषेण नारदः प्रकृतिं गतः ॥

ईश्वर उवाच ।

... ; यथा जिज्ञासितं पुरा । श्रवणा कथितं गुह्यं भुवं कृष्णमुखास्तुत्रात्

मञ्जसप्ततितमोऽध्यायः] * नारदस्य स्त्रीत्वप्राप्तिवर्णनम् *

नारदः पृष्टवान्मह्यं तदाऽहं प्राप्तवानिदम् । अहं वक्तुं न शक्नोमि तन्माहात्म्यं कथञ्चन ॥

किं कुर्ये शपनं तस्य स्मृत्वा सीदामि मानसे ।

इति श्रुत्वा मम वचो दुर्मनाः सोऽभवद्यदा ॥ ४ ॥

तदा ब्रह्माणमाह्वय अहमादिष्टवान्प्रिये । त्वया यत्कथितं मह्यं नारदाय वदस्व तत् ॥
ब्रह्मा तदा मम वचो निशम्य सह नारदः । जगाम कृष्णसविधं नत्वा पृच्छत्तदेव ते ॥

ब्रह्मोवाच ।

किमिदं द्वात्रिंशद्द्वनं वृन्दारण्यं विशांपते ! ।

धोतुमिच्छामि भगवन् यदि योग्योऽस्मि मे वद ॥ ७ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

इदं वृन्दावनं रम्यं मम धामैव केवलम् । यत्रेमे पशवः साक्षाद्बृशः कीटा नरामराः

ये वसन्ति ममान्त्येते मृता यान्ति ममान्तिकम् ।

अत्र या गोपपत्न्यश्च निवसन्ति ममालये ॥ ६ ॥

योगिन्यस्तास्तु पयं हि मम देवाः परायणाः । पञ्चयोजनमेवं हि वनं मे देवरूपकम् ॥

कालिन्दीयं सुपुत्राख्या परमामृतवाहिनी । यत्र देवाश्च भूतानि घर्तन्ते सूक्ष्मरूपतः ॥

सर्वतो व्यापकश्चाहं न त्यक्ष्यामि वनं क्वचित् । आविर्भावस्तिरोभावो भवेदत्र युगेयुगे ॥

तेजोमयमिदं स्थानमदृश्यं चर्मचक्षुषाम् । रहस्यं मे प्रभायञ्च पश्य वृन्दावनं युगे ॥

ब्रह्मादीनां देवतानां न दृश्यं तत्कथञ्चन ॥ १३ ॥

शुभ्र उवाच ।

तच्छ्रुत्वा नारदो नत्वा कृष्णं ब्रह्माणमेव च । आजगाम ह भूलोके मिथ्रकं नैमिषंवनम् ॥

तत्रासीत्सदृशश्चापि शौनकाद्यैर्मुनीश्वरैः । पृष्टव्याप्यागतो ब्रह्मन्कुतस्त्यमधुना वद ॥

तच्छ्रुत्वा नारदः प्राह मोल्लोकादागतोऽस्म्यहम् ।

धुत्वा कृष्णमुखाम्मोजाद् वृन्दावनरहस्यकम् ॥ १६ ॥

नारद उवाच ।

तत्र नानाविधाः प्रज्ञाः कृताश्चैव पुनः पुनः । समस्ता भनवस्तत्र योगाधेय मयाधुताः

तानेव कण्विष्यामि यथाप्रश्नं च तत्पतः ॥ १८ ॥

शौतकाद्य ऊचुः ।

वृन्दारण्यरहस्यं हि यदुक्तं ब्रह्मणा त्वयि । तदन्मार्कं समाचक्ष्व यद्यन्मासु कृपा तव
मार्द उपाय ।

कदागितस्तरुर्नारी द्रष्टोऽस्मामिश्च गौतमः । मनस्यो न महादुःखी विन्ताकुलितचेतनः
मां दृष्ट्वा गौतमो देवः पपात धरणीतले । उत्तिष्ठ पत्सपत्सेति तमुपावाहमेव हि ॥

कथं भवानमनस्यीति प्रोच्यतां यदि रोचने ॥ २२ ॥

गौतम उपाच ।

धृतं तव मुखादेव कृष्णतस्य च तादृशम् । द्वारकास्यं माथुरास्यं रहस्यं बहुशो मया
पृदावनाहस्यं तु नधृतं त्वन्मुखाभ्युजात् । यतो मे मनसः स्पैत्ये भविष्यति चतस्रगुरो
नारद उपाच ।

इदं तु परमं गुह्यं रहस्यातिरहस्यकम् । पुरो मे ब्रह्मणा प्रोक्तं तादृग्वृन्दावनोद्भवम् ॥
रहस्यं यद् देशे ! वृन्दारण्यस्य मे पितः ! ।

इति जिज्ञासितं श्रुत्वा क्षणं मौनी स चामवत् ॥ २६ ॥

ततोमाऽऽह महाविष्णुं गच्छ घत्सप्रभुं मम । मयाऽपि तत्र गन्तव्यं त्वया सह न संशयः
इत्युक्त्वा मां गृहीत्वा च गतो विष्णोश्च धामनि ।

महाविष्णो च कथितं मयोक्तं यत्तदेव हि ॥ २८ ॥

तच्छ्रुत्वा च महाविष्णुः स्वयम्भुवमथादिशत् ।

त्वमेवादेशतो मह्यं नीत्वा वै नारदं मुनिम् ॥ २६ ॥

स्नानाय विनियुङ्क्ष्वामुं सरस्यमृतसंज्ञके । महाविष्णुसमादिष्टः स्वयम्भूर्मां तयाऽकरोत्
तत्रामृतसरश्चाहं प्रविश्य स्नानमाचरम् । तत्क्षणात्तत्सरः पारे योपितं सचिधेऽभवम्
सर्वलक्षणसम्पन्ना योषिदृपातिधिस्मिता । मां दृष्ट्वा ततः समायान्तीमृच्छंश्च सुहृद्भिः

खिय ऊचुः ।

का त्वं कुतः समायाता कथमात्मचिधेष्टितम् ।

तासां प्रियकर्षां ध्रुत्वा मयोक्तं तन्निशामय ॥ ३३ ॥

कुतः कोऽहं समायातः कथं वा योपिदाकृतिः ।

स्वप्रवद् दृश्यते सर्वं किं वा मुग्धोऽस्मि भूतले ॥ ३४ ॥

तच्छ्रुत्वा मद्भवो देवी प्रोवाच मधुरस्वनैः । वृन्दा नाङ्गी पुरी चेयं कृष्णचन्द्रप्रियासदा
अहं च ललितादेवी तुर्पातीता च निष्कला । इत्युक्त्वा च महादेवी कृष्णासान्द्रमानसा
मां प्रत्याह पुनर्देवी समागच्छ मया सह । अन्याश्च योपितः सर्वाः कृष्णपादपरायणाः
साश्च मां प्रवदन्त्येवं समागच्छानया सह । ततोऽनुकृष्णचन्द्रस्य चतुर्दशाक्षरो मनुः ॥
हृष्या कथितस्तस्या देव्याश्चापि महात्मनः । तत्क्षणादेव तत्साम्यमलमं धिबिधोपमा

तामिः सह गतास्तत्र यत्र कृष्णः सनातनः ।

केवलं सच्चिदानन्दः स्वयं योपिन्मयः प्रभुः ॥ ४० ॥

योपिदानन्दहृदयो दृष्ट्वा मां प्राब्रवीन्मुहुः ।

समागच्छ प्रिये ! कान्ते ! भवया मां परिरम्भय ॥ ४१ ॥

रैरे वर्णप्रमाणेन तत्र चैव द्विजोत्तम ! । तदोक्तं रमणेशेन तां देवीं राधिकां प्रति ॥४२॥
इयं मे प्रकृतिस्तत्र चासीन्नारदरूपधृत् । नीत्वाऽमृतसरो रम्यं स्नानार्थं सन्नियोत्त्रय
तया मे रमणस्यान्ते गदितं प्रियमापितम् । अहं च ललिता देवी राधिका या चर्णीयते
अहं च घासुदेवाण्यो नित्यं कामकलात्मकः ।

सत्यं योपित्स्वरूपोऽहं योपिच्चाहं सनातनी ॥ ४५ ॥

अहं च ललिता देवी पुरूपा कृष्णविप्रहा । भाषयोरन्तरं नास्ति सत्यं सत्यं हि नारद
एवं यो धेत्ति मे तत्त्वं समयं च तथा मनुम् । ससमाचारसङ्केतं ललितावत्स मे प्रियः
इदं वृन्दायनं नाम रहस्यं मम धै गृहम् । न प्रकाश्यं कदा कुत्र यत्कथं न पशो कश्चित्
ततोऽनु राधिका देवी मां नीत्वा तत्सरोधरे ।

स्थित्या सा कृष्णचन्द्रस्य चरणान्ते गता पुनः ॥ ४६ ॥

ततो निपज्जनादेव नारदोऽमुपागतः । धीणादस्तो गानपरस्तद्रहस्यं मुहुर्मदा ॥ ५० ॥
स्वयम्भुवं नमस्कृत्य तत्रागां विष्णुपार्षदम् ।

स्वयम्भुवा तथा हृष्टं मोक्तं किञ्चित्त्वा पुनः ॥ ५१ ॥

इति ते कथितं पत्स ! सुगोप्यं च मया त्वयि ।

त्वयाऽपि कृष्णचन्द्रस्य केवलं धाम चित्कलम् ॥ ५२ ॥

गोपनीयं प्रयत्नेन मातुर्जार इयं प्रियम् । यथा प्रोक्तं मया शिष्ये गौतमे सरहस्प
तथा भवत्सु फात्स्वैनकथितं नातिगोपितम् । यत्र कुत्र कदाचित्तु प्रकार्यं मुनिपुङ्ग

त्वा शपो भवेद्विप्राः कृष्णचन्द्रस्य निधितम् ।

इमं कृष्णस्य लीलामिर्युतमध्यायमुत्तमम् ॥ ५५ ॥

यः पठेच्छृणुयाद्वापि स याति परमं पदम् ॥ ५६ ॥

इति श्रीपादो महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे वृन्दावनमाहात्म्ये नारदीयानुनयो न
पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७५ ॥

पट्सप्ततितमोऽध्यायः

श्रीकृष्णस्य संक्षिप्तं गद्यमयं मध्यत एव चरित्रम् ।

ईश्वर उवाच ।

अत्र शिशुपालं निहतं ध्रुत्वा दन्तवक्त्रः कृष्णेन योद्धुं मथुरामाजगाम ॥ १ ॥

कृष्णस्तु तच्छ्रुत्वा रथमारुह्य तेन सह मथुरामाययौ ॥ २ ॥

अथ तं हत्वा यमुनामुत्तीर्य नन्दव्रजंगत्वा पितरायमिवाद्याश्वास्य ताभ्यामालिङ्गितः
सकलगोपवृद्धान्परिष्वज्य तानाश्वास्य धनुस्त्राभरणादिभिरतत्रस्थान्सर्धान्सन्त
पयामास ॥ ३ ॥ फालिन्द्याः पुलिने रम्ये पुण्यवृक्षसमाकीर्णं गोपस्त्रीभि र्हर्निशं

क्रीडासुखेन विरात्रं तत्र समुयांस ॥ ४ ॥ तत्र स्थले नन्दगोपादयः सर्वे जनाः पुत्रदार
सहिताः पशुपक्षिभृगादयोऽपियासुदेवप्रसादेन दिव्यरूपधरा विमानसमारूढाः परमै
लोकं यैकुण्ठमवापुः ॥ ५ ॥

प्रीकृष्णस्तु नन्दगोपव्रजौकसां सर्वेषां निरामयं स्वपदं दत्त्वा देवगणैः स्तूयमानः
 प्रीमतीं द्वारावतीं विवेश ॥ ६ ॥ तत्र घमुदेवोप्रसेनसङ्कर्षणप्रयुञ्जानिरुद्धाक्रूरादिभिः
 प्रत्यहं सम्पूजितः षोडशसहस्राष्टाधिकमहिषोभिश्च विश्वरूपधरो दिव्यरत्नमयलता
 एहान्तरेषु सुरतरुकुसुमाचितश्लक्ष्णतरपर्यङ्केषु रमयामास ॥ ७ ॥
 खं हितार्थाय सर्वदेवानां समस्तभूभारविनशाय यदुवंशेऽवतीर्य सकलराक्षसविनाशं
 कृत्वा महान्तमुर्वोभारं नाशयित्वा नन्दव्रजद्वारिकावासिनः स्थावरजङ्गमान्मधवन्ध-
 तान्मोचयित्वा परमे शाश्वते योगिध्येये रम्ये धाम्नि संस्थाप्य नित्यं दिव्यमहि-
 यादिभिःसंसेव्यमानो घामुदेवोऽखिलेषुवाच ॥ ८ ॥
 प्रसीद्व्याहृतं ब्रह्मकरकाष्ठनयोरिव । प्रकृतिस्थो गुणान्मुक्तो द्रवीभून्वा दिवं गतः ॥
 इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे वृन्दावनमाहात्म्ये पार्वतीशिवसंवादे
 पद्सप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥

सप्तसप्ततितमोऽध्यायः

श्रीकृष्णतीर्थवर्णनम् ।

पार्वत्युवाच ।

वेस्तरेण समाचक्ष्य नामार्थपदगौरवम् । ईश्वरस्य स्वरूपं च तत्स्थानानां विभूतयः
 द्विष्णोः परमं धाम व्यूहमेदास्तथा हरेः । निर्वाणाख्याहि तस्वेन मम सर्वं सुरेश्वर
 ईश्वर उवाच ।

तारवृन्दावने कृष्णं गोपीकोटीभिरावृतम् । तत्र गङ्गापराशकिस्तत्स्थमानन्दकाननम्
 तानासुकुसुमामोदसमीरसुरभीकृतम् । कलिन्दतनयादिव्यतरङ्गरागशीतलम् ॥ ४ ॥
 त्रिकायैर्भागवतैः संसृष्टं मुनिपुङ्गवैः । आह्लादिमधुरारावैर्गोवृन्दैरमिमण्डितम् ॥ ५ ॥
 त्र्यम्बकभूपणोपेतैर्नृत्यद्विर्वाङ्कैर्वृतम् । तत्र श्रीमान्कल्पतरुर्जाम्बूनदपरिच्छदः ॥ ६ ॥

मानाग्नप्रयालादयो मानामणिकलोज्ज्वलः । तस्य मूले रत्नवेदीरत्नदीधितिदीपिता
तत्र त्रयीमयं रत्नसिंहासनमनुत्तमम् ।

तत्रासीनं जगन्नाथं त्रिगुणातीतमध्ययम् ॥ ८ ॥

कोटिचन्द्रप्रतीकाशं कोटिभास्वरभास्वरम् । कोटिकन्दर्पलाघण्यं भासयन्तं दिशोद्ग
त्रिनेत्रं त्रिभुजं गौरतलसजायूनक्षप्रभम् । शिल्प्यमाणमङ्गनामिः सुदामानं च सर्वशः ॥

प्रह्लादीः सनकाद्यैश्च ध्येयं भक्तवशीकृतम् । सदापूर्णितनेत्रामिर्दृत्यन्तीभिर्महोत्सवीः ॥

सुभ्यन्तीमिर्हसन्तीमिः शिल्प्यन्तीभिर्महुर्महुः ।

अपातगोपीदेहाभिः श्रुतिभिः कोटिकोटिभिः ॥ १२ ॥

तत्पादाभ्युज्जमार्धाकचित्तामिः परितोवृतम् । तासां तु मध्ये यादेवी तत्तन्वामीकर
द्योतमाना दिशः सर्वाः कुर्वती चिद्युदुज्ज्वलाः ।

प्रधानं या भगवती यया सर्वमिदं ततम् ॥ १४ ॥

सृष्टिस्थित्यन्तरूपा या विद्याऽविद्या त्रयी परा ।

स्वरूपा शक्तिरूपा च मायारूपा च चिन्मयी ॥ १५ ॥

प्रदाविष्णुशिखादीनां देहकारणकारणम् । चराचरंजगत्सर्वं यन्मायापरिरम्भितम्
वृन्दावनेश्वरी नास्त्रा राधा धात्राऽनुकारणात् ।

तामालिङ्ग्य चसन्तं तं मुदा वृन्दावनेश्वरम् ॥ १७ ॥

अन्योन्यचुम्बनाश्लेषमदाद्येपविघूर्णितम् । ध्यायेदेवं कृष्णदेवं स च सिद्धिमवाप्नुया
मन्त्रराजमिमं गुह्यं तस्य मन्त्रं च मन्त्रचित् । योजयेच्छृणुयाद्वाऽपि स महात्मासुदुर्लभं

राधिका चित्ररेखा च चन्द्रा मदनसुन्दरी । श्रीप्रिया श्रीमधुमती शशिरैखा हरिप्रिय
सुवर्णशोभा संमोहा प्रेमरोमाञ्जराजिता । वैवर्ण्यस्येदसंयुक्ता भावासक्ता प्रियंवदा

सुवर्णमालिनी शान्ता सुरा सरसिका तथा । सर्वस्त्रीजीयनादीनवत्सला विमलाशय
निपीतनामपीयूषा सा राधा परिकीर्तिता । सुदीर्घस्मितसंयुक्ता तन्वामीकरप्रभा ।

राधा चरणालोचनाञ्जना । मायामात्सर्गसंयुक्ता दानसाम्राज्यजीयना

प्रकीर्तिता । गौराङ्गी नातिदीर्घा च सदावादनतत्परा

अहङ्कारसमायुक्ता मुखनिन्दितचन्द्रमाः । मधुरालापचतुरा जितेन्द्रियाशरीरमणिः ।
सुन्दरस्मितसंयुक्ता सा वै मदनसुन्दरी । चिचिक्तरासरसिका श्यामाश्याममनोहा

प्रेम्णा प्रेमकटाक्षेण हरेश्चित्तपिमोहिनी ।

जितेन्द्रिया जितक्रोधा सा प्रिया परिकीर्तिता ॥ ३१ ॥

सुतसत्स्वर्णगौराङ्गी लीलागमनसुन्दरी । स्मरोत्यप्रेमरोमाञ्च वैचित्रमधुराकृतिः ॥

सुन्दरस्मितसंयुक्तमुखनिन्दितचन्द्रमाः । मधुरालापचतुरा जितेन्द्रियशिरोमणिः

कांतिना सा मधुमती प्रेमसाधततत्परा । संमोहज्वररोमाञ्चप्रेमधारासमन्विता ॥

दानधूलिबिन्दोदा च रासध्वनिमहानटी । शशिरैखा च विज्ञेया गोपालप्रेयसी स

कृष्णात्मा सोत्तमा श्यामा मधुपिङ्गललोचना । तत्पादप्रेमसंमोहात्कचित्पुलकचुम्बि

शिवकुण्डे शिवानन्दा नन्दिनी देहिकातटे । रुचिमणी द्वारवस्थां तु राधा वृन्दावने

देवकीमधुरायां तु जाता मे परमेश्वरी ।

चन्द्रकूटे तथा सीता विन्ध्ये विन्ध्यनिवासिनी ॥ ३८ ॥

धारावस्थां विशालाक्षी विमला पुरुपोत्तमे । वृन्दावनाधिपत्यं च दत्ततस्यै प्रस

कृष्णेनान्यत्र देवी तु राधा वृन्दावने घने । नित्यानन्दतनुः शौरियोऽशरीरीति भा

षाव्यग्रिनाकभूमीनामद्गाधिष्ठितदेवता । निरूप्यते ब्रह्मणोऽपि तथा गोविन्दविप्र

सेन्द्रियोऽपि यथा सूर्यस्तेजसा नोपलक्ष्यते ।

तथा कान्तियुतः कृष्णः कालं मोहयति घुषम् ॥ ४२ ॥

न तस्य प्राकृती मूर्तिर्मेदोमांसास्थिसम्भवा ।

योगी चैवेश्वरध्यान्यः सर्वात्मा नित्यविग्रहः ॥ ४३ ॥

काठिन्यं दैवयोगेन करकाभूतयोस्त्वि । कृष्णस्यामिततत्त्वस्य पादपृष्ठं न देवता ।

वृन्दावनरजोवृन्दे तत्र स्युर्विष्णुकोटयः । ज्ञानन्दकिरणे वृन्दव्याप्तविश्वकलानि

तत्र प्रपालादयो नानामणिपद्मोत्सृजतः । तस्य मूले रत्नधेदीरत्नदीपिलिरीरित्वा
 तत्र प्रथमं रत्नसिंहासनमनुनामम् ।

सत्रासीनं जगन्नाथं त्रिगुणातीतमव्ययम् ॥ ८ ॥

चन्द्रप्रतीकाशं कोटिभास्फारभास्वरम् । कोटिकन्दर्पलापण्यं भासयन् दिशोऽप्य
 द्विभुजं गौरततजाम्बूनदप्रमम् । झिलप्यमाणमङ्गनामिः सुदामानं च सर्वशः ।
 सनकाद्यैश्च ध्येयं भक्त्यशीशृतम् । सदाघूर्णितनेत्रामिर्नृत्त्यन्तीमिर्महोत्सवैः ।

चुम्बन्तीमिर्हसन्तीमिः झिलप्यन्तीमिर्मुहुर्मुहुः ।

अवाप्तगोपीदेहामिः श्रुतिमिः कोटिकोटिमिः ॥ १२ ॥

समुजमाध्वीकचित्तामिः परितोषृतम् । तासां तु मध्ये यादेवी तप्तचामीकरप्र
 द्योतमाना दिशः सर्वाः कुर्वती विद्युदुज्ज्वलाः ।

प्रधानं या भगवती यया सर्वमिदं ततम् ॥ १४ ॥

सृष्टिस्थित्यन्तरूपा या विद्याऽविद्या प्रथी परा ।

स्वरूपा शक्तिरूपा च मायारूपा च चिन्मयी ॥ १५ ॥

सुशुशिवादीनां देहकारणकारणम् । चराचरंजगत्सर्वं यन्मायापरिरम्भितम् ।
 घृन्दाघनेश्वरी नाम्ना राधा धात्राऽनुकारणात् ।

तामालिङ्ग्य घसन्तं तं मुद्रा घृन्दावनेश्वरम् ॥ १७ ॥

न्यचुम्बनाश्लेषमदावेपविघूर्णितम् । ध्यायेदेवं कृष्णदेवं स च सिद्धिमवाप्नुवान्
 राजमिमं गुह्यं तस्य मन्त्रं च मन्त्रवित् । योजयेच्छृणुयाद्वाऽपि स महात्मासुदुर्लभः ।

ता चित्ररेखा च चन्द्रा मदनसुन्दरी । श्रीप्रिया श्रीमधुमती शशिरैखा हरिप्रिया
 शोभा संमोहा प्रेमरोमाञ्जराजिता । वैषर्ण्यस्वेदसंयुक्ता भावासक्ता शिवं वश

मालिनी शान्ता सुरा सरसिका तथा । सर्वस्त्रीजीवनादीनघत्सला विमलशया
 तामपीयूषा सा राधा परिकीर्तिता । सुदीर्घस्मितसंयुक्ता तप्तचामीकरप्रभा ॥

श्रीमनदी राधा चरणालोचनाञ्जना । मायामात्सर्यसंयुक्ता दानसाम्राज्यजीवना
 विदोऽपि विद्विष्यन्ती विद्विष्यन्ती विद्विष्यन्ती ॥ राधावाचनत्वर

सतसत्तितमोऽध्यायः] * श्रीकृष्णतीर्थदर्शनम् *

दैन्यानुरागनटना मूर्च्छारोमाञ्चविह्वला । हरिदक्षिणपार्श्वस्था सर्वमन्त्रप्रिया त
 वनङ्गलोममाधुर्या चन्द्रा सा परिकीर्तिता । सलीलमन्धरगतर्मङ्गुमुद्रितलोचना
 प्रेमधारोऽञ्जलाकीर्णा दलिताञ्जनशीभना । कृष्णानुरागरासका रासधनिसमु
 ब्रह्मरसमायुक्ता मुखनिन्दितचन्द्रमाः । मधुरालापचतुरा जितेन्द्रियशिरोमणिः
 सुन्दरस्मितसंयुक्ता सा वै मदनसुन्दरी । विचित्रासरसिका श्यामाश्यामममो

प्रेम्णा प्रेमकटाक्षेण हरेद्विन्तधिमोहिनी ।

जितेन्द्रिया जितक्रोधा सा प्रिया परिकीर्तिता ॥ ३१ ॥

सुतसन्धर्षणगौराङ्गी लीलागमनसुन्दरी । स्मरोत्यप्रेमरोमाञ्च वैचित्रमधुराकृतिः
 सुन्दरस्मितसंयुक्तमुखनिन्दितचन्द्रमाः । मधुरालापचतुरा जितेन्द्रियशिरोमणि
 कीर्तिता सा मधुमती प्रेमसाधनतत्परा । संमोहञ्जररोमाञ्चप्रेमधारासमन्विता
 दानधूलिधिनोदा च रासधनिमहानटी । शशिरैला च विप्रेया गोपालप्रेयसी ।
 कृष्णात्मा सोप्तमा श्यामा मधुविह्वललोचना । तत्पादप्रेमसंमोहात्कञ्चित्पुलक
 शिवकुण्डे शिवानन्दा नन्दिनी देहिवातटे । रुक्मिणी ह्याप्यत्यां तु राधा वृन्दा
 देवकीमधुरायां तु जाता मे परमेश्वरी ।

चन्द्रकूटे तथा सीता विन्ध्ये चिन्ध्यनिवासिनी ॥ ३८ ॥

पाराणस्यां विरालाक्षी विमला पुरुषोत्तमे । वृन्दावनाधिपत्यं च दन्तस्यै म
 कृष्णेनान्यत्र देवी तु राधा वृन्दावने धने । नित्यानन्दतनुः सौरियोऽशरीरिति ।
 चाप्यग्निनाकभूमीनामङ्गाधिष्ठितदेवता । निरूप्यते इत्यणोऽपि तथा गोविन्द
 सेन्द्रियोऽपि यथा सूर्यस्तेजसा गोपलस्यते ।

तथा कान्तियुतः कृष्णः कालं मोहयति ध्रुवम् ॥ ४२ ॥

गुणात्मनाऽऽत्मनि यथा श्रीधामनिकरणात्कृताः ।

भुजःप्रयत्नः कृणो न कदापि स्वयमुत्तमः ॥ ४१ ॥

गोप्यैक्या गृहप्रवृत्तिर्यदि संप्रदायः । गोपित्वं यत् सुरतो ब्रह्माद्याः त्रियं यत् न
तत् यत् स्वभाषोऽर्थं प्रहृतेर्मांसंभयः । सुरतः प्रहृतिभाषो राषाण्डावनेभ्यो ॥ ४२ ॥

प्रहृतेर्पितृणं राषं चिना गृहदायनेभ्यम् ॥ ४३ ॥

समुद्रवेनेव समुद्रवेदिर् मेर् गतं तस्य चिनारातो हि ।

म्यणंसा माशो न हि चिपने तथा मस्यादिनाशोऽपि न कृण्विच्युतिः ॥

त्रिगुणादिप्रयत्नोऽर्थं गृहदायनविहारिणः । उर्मोवास्वेस्तरुष्व यथास्त्रिनेव जायते ॥

नराधिका रामानारी न कृणत्तृणः पुमान् । ययः परं न कैशोरारम्यमायःप्रहृतेः परः

ध्येयं कैशोरकं ध्येयं वनं गृहदायनं वनम् । श्वाममेव परं कृष्णादिदेयं परो रसः ॥ ५३ ॥

यात्यं पञ्चमपरान्तं पौगण्डं दशमावधि । भृष्टञ्जककैशोरं सीमापञ्चदशावधि ॥ ५४ ॥

योपनोद्विषकैशोरं नययोपनमुच्यते । तद्व्यस्तस्य सर्वभ्यं प्रपञ्चमितरह्यः ॥ ५५ ॥

यात्यपौगण्डकैशोरं ययो वन्दे मनोहरम् । बालगोपालगोपालं स्मर गोपालरूपिणम्

वन्दे मदनगोपालं कैशोराकारमद्भुतम् । यमाद्रुयोपनोद्विषर्थात्मन्मदनमोहनम् ॥ ५७ ॥

अखण्डामुलर्षीपुपरसानन्दमहार्णवम् । जयति धीपतेर्गूढं धनुः कैशोररूपिणः ॥ ५८ ॥

एकमप्यव्ययं पूर्वं बह्वीवृन्दमध्यगम् ।

ध्यानगम्यं प्रपश्यन्ति रुचिभेदात्पृथग्धियः ॥ ५९ ॥

यन्नवेन्दुरुचिर्ब्रह्मध्वेयं ब्रह्मादिभिः सुरैः । गुणत्रयमतीतं तं वन्दे वृन्दायनेभ्यम् ॥ ६० ॥

वृन्दायनपरित्यागो गोविन्दस्य न विद्यते । अन्यत्र यद्वपुस्तत्तु कृत्रिमं तन्न संशयः ॥

सुलभं मज्जनारीणां दुर्लभं तन्मुमुक्षुषाम् । तं भजे नन्दसुनुं यन्नखतैजः परं मनुः ॥

पार्वत्यवाच ।

स्मृत्वा गुणान्स्मरन्नामगानं वा मनरञ्जनम् । बोधयत्यात्मनात्मानंसततमेभिर्गुणैः
इति श्रीपासे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे वृन्दावनमाहात्म्ये पार्वतीशिवसंवादे
श्रीकृष्णरूपवर्णनं नाम सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ७७ ॥

अष्टसप्ततितमोऽध्यायः

वैष्णवशुद्धिपूर्वकं शालग्रामशिलालक्षणादि कथनम् ।

पार्वत्युवाच ।

वैष्णवानां च यद्भक्तैः सर्वैः तथ्यं च मे वद ।

यत्कृत्वा मानवाः सर्वे भवाम्मोधि तरन्ति हि ॥ १ ॥

इन्द्र उवाच ।

अथ द्वादशधा शुद्धिवैष्णवानामिहोच्यते । गृहोपलेपनं चैव तथानुगमनं हरैः ॥ २ ॥
भक्त्या प्रदक्षिणा चैव पादयोः शोधनं पुनः । पूजाऽप्यत्रपुष्पाणां भक्त्यैवोत्तोलनं हरैः
करयोः सर्वशुद्धीनामिदं शुद्धिविशिष्यते । तन्नामकीर्तनं चैव गुणानामपि कीर्तनम्
भक्त्या श्रीकृष्णदेवस्य वचसःशुद्धिरिष्यते । तत्कथा ध्वजश्चैव तस्योत्सवनिरीक्षणम्
श्रोत्रयोर्नेत्रयोश्चैव शुद्धिःसम्यगिहोच्यते । पादोदकं च निर्माल्यंमालानामपिधारणम्
उच्यते शिरसः शुद्धिः प्रणतस्य हरैः पुरः ।
आघ्राणं तस्य पुष्पादेर्निर्माल्यस्य तथा प्रिये ॥ ७ ॥
विशुद्धिः स्यादन्तरस्य घ्राणस्यापि विधीयते ।
यत्र पुष्पादिकं यच्च कृष्णपादयुगार्पितम् ॥ ८ ॥
सदेकं पापनंलोके तद्धि सर्वविशोधयेत् । पूजा च पञ्चधा प्रोक्ता तासां भेदंशृणुष्व मे
अभिगमनमुपादानं योगः स्याध्याय एव च । इत्या पञ्चप्रकारार्चां क्रमेण कथयामिते
सत्त्वाभिगमनं नाम देवतास्थानमार्जनम् । उपलेपं च निर्माल्यं दूरीकरणमेव च ॥११॥

उपादानं नाम गन्धपुष्पादिवचनं तथा । योगो नाम स्वदेवस्य स्वात्मनैवात्म
स्वाध्यायो नाम मन्त्रार्थानुसन्धापूर्वको जपः । सूक्तस्तोत्रादिपाठश्च हरेःसङ्गीः

तत्त्वादिशास्त्राभ्यासश्च स्वाध्यायः परिकीर्तितः ।

इज्या नाम स्वदेवस्य पूजनं च यथार्थतः ॥ १४ ॥

इति पञ्चप्रकारार्चा कथिता तव सुधते ! ।

सार्ष्टिसामीप्यसालोक्य सायुज्यसारूप्यदा क्रमात् ॥ १५ ॥

प्रसङ्गात्कथयिष्यामि शालग्रामशिलार्चनम् ।

केशवादेश्वतुयाहोर्दक्षिणोर्ध्वंकरक्रमात् ॥ १६ ॥

शङ्खचक्रगदापर्श्या केशवाख्यो गदाधरः । नारायणःपद्मगदाचक्रशङ्खायुधैः क्रमात् ।
माधवश्चक्रशङ्खाभ्यां पद्मेनगदयामधेत् । गदाब्जशङ्खचक्री च गोविन्दाख्यो गद
पद्मशङ्खारिगदिने विष्णुरूपाय ते नमः । सशङ्खाब्जगदाचक्रमधुसूदनमूर्तये ॥ १ ॥
नमो गदारिशङ्खाब्जयुक्तत्रिविक्रमाय च । सारिकोमोदकीपद्मशङ्ख धामनमूर्तये ॥ २ ॥
चक्राब्जशङ्खादिने नमः श्रीधरमूर्तये । हृषीकेशसारिगदाशङ्खपद्मिन्नमोऽस्तु ते ॥ ३ ॥
साब्जशङ्खगदाचक्रपद्मनामस्वमूर्तये । दामोदर ! शङ्खगदाचक्रपद्मिन्नमोऽस्तुते ॥ ४ ॥
शङ्खाब्जचक्रगदिने नमः सङ्कर्यणाय च । सारिशङ्खगदाब्जय धासुदेव ! नमोऽस्तु
शङ्खचक्रगदाब्जय धृतप्रद्युम्नमूर्तये । नमोऽनिन्द्याय-गदाशङ्खाब्जारिविदारिणे ॥ ५ ॥
साब्जशङ्खगदाचक्रपुरुषोत्तममूर्तये । नमोऽघोररुद्ररूपाय गदाशङ्खारिपद्मिने ॥ ६ ॥
नृसिंहमूर्तये पद्मगदाशङ्खारिधारिणे । पद्मारिशङ्खादिने नमोऽस्त्वच्युत्तमूर्तये ॥ ७ ॥
सगदाब्जारिशङ्खाय नमः श्रीहृष्णमूर्तये । शामग्रामशिलादारगतलज्जद्विषकृष्ट ॥ ८ ॥
शुक्रामरेखः शोमालयः सदेवः श्रीगदाधरः । सद्गद्विषक्रोरकामः पूर्यभागानु पुष्कल
सङ्कर्यणोऽथ प्रद्युम्नः सूक्ष्मचक्रस्तु पीतकः । सुदीर्घसुपरिच्छिन्नो ह्यनिन्द्यस्तु पद्म
नीलोद्गारे त्रिरेखश्च जय नारायणोऽसितः । मध्ये गदाहृती रेखा नामिपनुर्ममहोन्म
पृथुचक्रो नृसिंहो यः कपिलोपत्थिविन्दुकः । अथवा पञ्चविन्दोस्तु पूजनंशङ्खारि
पराहः सत्रिलिङ्गो यो विषमद्वयचक्रकः । नीलखिरेखः स्यूतोऽथकूर्ममूर्ति सविन्दु

एकोनाशीतितमोऽध्यायः] * वैष्णवानां तिलकधारणाद्यनेकविधिवर्णनम् * ३३९

कृष्णः सवर्तुलावर्तपाण्डुरो धृतपृष्ठकः । धोधरः पञ्चरेखश्च धनमाली गदाङ्कितः ॥३३॥
धामनोवर्तुलो नाम मध्यश्चक्रः सनीलकः । नानावर्णानेकमूर्तिर्नागमोगी त्वनन्तकः ॥
स्थूलो दामोदरो नीलो मध्ये चक्रः सनीलकः । सङ्कर्षणद्वारकोऽव्यादयब्रह्मासुलोहितः
सुदीर्घरेखासुपिर एकचक्राम्बुजःपृथुः । पृथुचक्रः स्थूलछिद्रः कृष्णोविन्दुश्च विन्दुमान्
हयग्रीवोऽङ्कुशाकारः पञ्चरेखः सकौस्तुभः ।

वैकुण्ठोऽमलपद्माति एकचक्रमयोऽसितः ॥ ३७ ॥

मत्स्यो दीर्घाम्बुजाकारो दीर्घरेखश्चपाण्डुरः । रामचक्रो दक्षरेखो यःश्यामःसत्रिविक्रमः
शालग्रामद्वारकायां(?) स्थिताय गदिने नमः । एकेन लक्ष्मिती योऽव्याद्गदावारीसुदर्शनः
लक्ष्मीनारायणो द्वाभ्यां त्रिमिश्रैव त्रिचिक्रमः । चतुर्मिश्र चतुर्व्यूहो चासुदेयश्चपञ्चमिः
मद्युग्नःपञ्चभिरैवाव्यात्सङ्कर्षणश्च सप्तमिः । पुरुगोत्तमोऽष्टमिश्च स्यान्नचव्यूहोनबोहितः
दशापतारो दशभिरनिरुद्धोऽवतादय । द्वादशात्मा द्वादशभिरत ऊर्ध्वमनन्तकः ॥४२॥
महा चतुर्मुखोदण्डी कमण्डलुस्त्रयुन्नतः । महेश्वरः पञ्चवक्त्रो दशबाहुर्वृषध्वजः ॥
पद्यायुधस्तथा गौरी चण्डिका च सरस्वती । महालक्ष्मीर्मातरश्च पद्महस्तोद्दिवाकरः

गजास्यश्च गजस्कन्धः पण्मुखोऽनेकधा गणाः ।

एते स्थिताः स्थापिताः स्युः प्रासादे वाऽथपूजिताः ॥ ४५ ॥

धर्मार्थकाममोक्षा हि प्राप्यन्ते पुरुषेण च ॥ ४६ ॥

इति धोपात्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शालग्रामनिर्णयो नामाष्टसप्ततितमोऽध्यायः

एकोनाशीतितमोऽध्यायः

वैष्णवानां तिलकधारणाद्यनेकविधिवर्णनम् ।

श्वर उवाच ।

शालग्रामे मणौ यन्त्रे मण्डले प्रतिमासु च । नित्यं तु धोहरेःपूजा केलये भवतेनतु

उदादानं नाम गन्धपुष्पादिमयं तथा । गौगो नाम स्यदेव
स्याध्यायो नाम मन्त्रार्थानुगन्धापूर्वको जयः । मूलः शोभनीः

तस्यादिशास्त्राभ्यामध्य स्याध्यायः गरिकीर्णितः ।

इत्या नाम स्यदेवस्य वृत्तं न यथागतः ॥ १४ ॥

इति पञ्चप्रकारानां कविता नव सुमने ! ।

साष्टिसार्मीप्यसालोष्य सायुज्यसाहस्यदा प्रसी

प्रसङ्गात्कथयिष्यामि शास्त्रप्रामशिल्पान्वनम् ।

केशवादेभ्यनुपाहोर्दक्षिणोर्ध्वंकरप्रमात् ॥ १५ ॥

शङ्खचक्रगदापद्मी केशवाण्यो गदाधरः । मारायणः पद्मगदान्

माधयध्वजशङ्खाभ्यां पद्मेनगदयामयेत् । गदाध्वजशङ्खचक्रः

पद्मशङ्खारिगदिने विष्णुरूपाय ते नमः । सशङ्खाध्वजगदा-

नमो गदारिशङ्खाध्वजयुक्तत्रिविक्रमाय च । सारिकौमोद

चक्राध्वजशङ्खगदिने नमः श्रीधरमूर्त्तये । हृषीकेशसारिग

साध्वजशङ्खगदाचक्रपद्मनामस्वमूर्त्तये । दामोदर ! शङ्ख

शङ्खाध्वजचक्रगदिने नमः सङ्कर्षणाय च । सारिशङ्खगदा-

शङ्खचक्रगदाध्वजाय धृतप्रद्युम्नमूर्त्तये । नमोऽनिरुद्धाय च

साध्वजशङ्खगदाचक्रपुरुयोत्तममूर्त्तये । नमोऽघोषजक्रः

वृसिंहमूर्त्तये पद्मगदाशङ्खारिधारिणे । पद्मारिशङ्ख-

सगदाध्वजारिशङ्खाय नमः श्रीकृष्णमूर्त्तये । ।

शुक्राभरेखः शोभाक्ष्यः सदेवः श्रीगदाधरः ।

सङ्कर्षणोऽथ प्रद्युम्नः

नीलोद्दारे त्रिरेखध्व

पृथुचक्रो

द्वादशैतानि नामानि कर्तव्ये तिलके पठेत् ॥ २१ ॥

सर्वपापविशुद्धात्मा विष्णुलोकं सगच्छति । ऊर्ध्वपुण्ड्रमूर्ध्वरेणं ललाटे यस्य दृश्यते
चण्डालोऽपि स शुद्धात्मा पूज्य एव न संशयः ।

यस्योर्ध्वपुण्ड्रं दृश्येत न ललाटे नरस्य हि ॥ २३ ॥

तद्दर्शनं न कर्त्तव्यं दृष्ट्वा सूर्यं निरीक्षयेत् । त्रिपुण्ड्रं यस्य विप्रस्य ऊर्ध्वपुण्ड्रं न दृश्यते
तं दृष्ट्वाऽप्यथवा स्पृष्ट्वा संचैलं स्नानमाचरेत् ।

सान्तरालं प्रकर्त्तव्यं पुण्ड्रं हरिपदाकृति ॥ २५ ॥

निरन्तरालं यः कुर्यादूर्ध्वपुण्ड्रं द्विजाधमः । ललाटे तस्य सततं शुनः पादो न संशयः
नासादिपेशपर्यन्तमूर्ध्वपुण्ड्रं सुशोभनम् । मध्ये छिद्रसमायुक्तं तं विद्याहरिमन्दिरम्

वामभागे स्थितो ब्रह्मा दक्षिणे तु सदाशिवः ।

मध्ये विष्णुं विजानीयात्तस्मान्मध्यं न लेपयेत् ॥ २८ ॥

पीड्यादर्शं जले वापि यो विदध्यात्प्रयत्नतः ।

ऊर्ध्वपुण्ड्रं महाभागः स याति परमां गतिम् ॥ २९ ॥

अग्निरापञ्च घेदाञ्च चन्द्रादित्यौ तथाऽनिलः ।

विप्राणां नित्यमेते हि कर्णे तिष्ठन्ति दक्षिणे ॥ ३० ॥

गङ्गा च दक्षिणे श्रोत्रे नासिकायां हुताशनः । उभयोरपिसंस्पर्शात्तदक्षणादेव शुष्यति
हृत्वा चैषोदकं शङ्खे घैष्णवानां महात्मनाम् ।

तुलसीमिश्रितं दद्यात्पित्रेन्मूर्ध्नाऽभिषन्दयेत् ॥ ३२ ॥

प्राधीयात्प्रोक्षयेद्देहं पुत्रमित्रपरिग्रहम् । विष्णोः पादोदकं पीतं कीटिजन्माघनाशनम्
तदेवाष्टगुणं पापंमूर्धौ विन्दुनिपातनात् । जलशङ्खं करे हृत्वास्तुत्वा नत्वा प्रदक्षिणम्

सततं धार्यते वारि तेनाप्तं जन्मनः मलम् ।

शङ्खो यस्य गृहे नास्ति घण्टा वा गड्डान्विता ॥ ३५ ॥

पुत्रो वासुदेवस्य न स भागवतः कलौ । यानैवां पादुकामिवां यानं भगवतो गृहे ॥
देवोत्सवेषु सेवा चं अग्रणामस्तद्व्रतः । उच्छिष्टे चैव चासीचे भगवद्वन्द्वनादिकम् ॥

एकहस्तप्रणामश्च तत्पुरस्तात्प्रदक्षिणम् । पाद्प्रसारणञ्चाप्रे तथा पर्यङ्कुसैव नमः
शयनं भक्षणं चापि मिथ्याभाषणमेव च । उच्चैर्मापामिषो जल्पो रोदनानि च
निग्रहानुग्रहौ चैव स्त्रीषु साकृतभाषणम् । कम्बलाचरणं चैव परनिन्दा परस्

अश्लीलभाषणञ्चैव अधोवायुचिमोक्षणम् ।

शक्तौ गौणोपचारश्चाप्यनिवेदितभक्षणम् ॥ ४१ ॥

तत्तत्कालोद्भवानां च फलादीनामनर्पणम् । विनियुक्तावशिष्टस्य प्रदानं ध्यञ्जनस्य
स्पष्टीकृत्याशनं चैव परनिन्दा परस्तुतिः । गुरोर्भोजनं निजस्तोत्रं देवतानिन्दनं च

अपराधास्तथा विष्णोर्द्वात्रिंशत्परिकीर्तिताः ॥ ४४ ॥

“अपराधसहस्राणि क्रियन्तेऽहर्निशं मया । तवाहमिति मां मत्वा क्षमस्य मधुसू
इति मन्त्रं समुच्चार्य प्रणमेहण्डवदुभुषि । अपराधसहस्राणि क्षमते सर्वदा हरिः ।
सायंप्रातर्द्विजातीनां धृत्युक्तमशनं तथा । विष्णुभक्तावशिष्टस्य दिनपापात्प्रमुञ्च

अन्नं ब्रह्मा रसो विष्णुः खादयेन्मां समुच्चरन् ।

एवं ज्ञात्वा तु यो भुङ्क्ते सोऽन्नदोषैर्न लिप्यते ॥ ४८ ॥

अलापुं घर्जुलाकारं ममूरं च सपत्कलम् । तालं शुषलं च वृताकं न खादेद्वैष्णवो
घटाभ्यन्तार्कपत्रेषु कुम्भीतिन्दुकपत्रयोः । कोचिदारे कदम्बे च न खादेद्वैष्णवो मा
धाषणे घर्जयेच्छार्कं दधि भाद्रपदे त्यजेत् ।

आग्निने मासि दुग्धं च कार्तिके घामिर्यं त्यजेत् ॥ ५१ ॥

दग्धमन्नं तु ऊर्ध्वारं चद्विष्णोरनिवेदितम् । पीत्रभूरं च शाकं च प्रत्यक्षलक्षणं तथा
यदि दैवाच्च भुञ्जीत तदा तन्नाम संस्मरेत् ।

हैमन्तिकं सितं म्बिन्नं धान्यं मुद्गाभितला यथाः ॥५३॥

कलापकङ्कुनीपायाः शाकं च हिलमोचिका । कालशार्कं च घातभूरं मूलकं रक्तधेनुर
रुचये सिन्धुसामुद्रे गन्धे च दधितारिणी । पयोऽनुदुभृतगारं च घनसाप्रहर्गतकी
विष्णुर्जीर्णार्कं चैव नागरकृकतिगिरी । कदली लयली धान्नी कलावगुडमैरुक्त्वा
अनेलपक्वं मृतयो हविष्यान्नं प्रचक्षते । नृलसीपत्रपुष्पाद्यैर्मास्यं यदति यो मत् ॥५३॥

विष्णुं तत्रापि जानीयात्सत्यं सत्यं न संशयः ।

धात्रीवृक्षं समारोप्य विष्णुतुल्यो भवेन्नरः ॥ ५८ ॥

कुरक्षेत्रं विजानीयात्साहं हस्तशतत्रयम् । तुलसीकाष्ठघटितै रद्राक्षाकारकारितैः ॥

निर्मितां मालिकां कण्ठे निधायाचर्चनमारभेत् ।

तथाऽऽमलकमालां च सम्यक्पुष्करमालिकाम् ॥ ६० ॥

कण्ठे मालां च यत्नेन धारयेद्विष्णुपूजकः । निर्माल्यं तुलसीमालां शिरस्यपिचधारयेत्

निर्माल्यचन्दनेनाङ्गमङ्कयेत्तस्य नामभिः । ललाटे च गदा धार्या मूर्ध्निचापं शरस्तथा

नन्दकं चैव हृन्मध्ये शङ्खं चक्रं भुजद्वये । शङ्खचक्रान्वितो विप्रः श्मशाने म्रियते यदि ॥

प्रयागे या गतिः प्रोक्ता सा गतिस्तस्य निश्चिता ।

यो धृत्वा तुलसीपत्रं शिरसा विष्णुतत्परः ॥ ६४ ॥

करोति सर्वकार्याणि फलमाप्नोति चाक्षयम् ।

तुलसीकाष्ठमालाभिर्भूषितः कर्म आवहन् ॥ ६५ ॥

पितृणां देवतानां च कृतं कोटिगुणं भवेत् । निवेद्य केशवे मालां तुलसीकाष्ठनिर्मिताम्

चहते यो नरो भक्त्या तस्य नश्यति पातकम् । पाद्यादिभिरध्याम्यर्च्यं शमं मन्त्रमुदीरयेत्

या दृष्टा निखिलाद्यसङ्क्षमनी स्पृष्टा घणुः पावनी,

रोगाणामभिषन्दिता निरसनी खितान्तकप्रासिनी ।

प्रत्यासत्तिविधायिनी भगवतः कृष्णस्य संरोपिता,

न्यस्ता तच्चरणे विमुक्तिफलदा तस्यै तुलस्यै नमः ॥ ६८ ॥

इति धोपात्रे महापुराणे प्रथमे पातालखण्डे वृन्दावनमाहात्म्ये देवीभ्वरसंवादे

तिलकादिनिर्णयो नामैकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥ ७६ ॥

अशीतितमोऽध्यायः

कलियुगे हरिनाममाहात्म्यवर्णनम् ।

पार्यत्युपाध ।

धरे कलियुगे प्राप्ते विषयप्रादसङ्कुले । पुत्रदारघनाघातैस्तत्कथं धार्यते विमो !

तपुपार्यं महादेव ! कथयस्व कृपानिधे ! ॥ १ ॥

ईश्वर उपाच ।

हरेर्नाम हरेर्नाम हरेर्नामिष केवलम् । हरे राम हरेकृष्ण कृष्णकृष्णेति मङ्गलम् ॥ २ ॥

एषं वदन्ति ये नित्यं न हि तान्याधने कलिः ।

भन्तरान्तरफार्माणि कृत्वा नामानि च स्मरेत् ॥ ३ ॥

कृष्णकृष्णेति कृष्णेति कृष्णेत्याह पुनः पुनः ।

मन्नाम चैव त्वन्नाम योजयित्वा व्यतिक्रमात् ॥४॥

सोऽपि पापात्प्रमुच्येत तूलराशेरिवानलः । जयायेतत्वया धाऽप्ययवा श्रीशब्दपूर्वकम्

तच्च मे मङ्गलं नाम जपन्पापात्प्रमुच्यते ।

द्विधा निशि च सन्ध्यायां सर्वकालेषु संस्मरेत् ॥ ६ ॥

अहर्निशं स्मरन्नामं कृष्णं पश्यति चक्षुषा । अशुचिर्वा शुचिर्वाऽपि सर्वकालेषु सर्वदा ॥

नामसंस्मरणादेव संसारान्मुच्यते क्षणात् । नानापराधयुक्तस्य नामापि च हरत्यघम्

यशप्रसन्नपोदानं साङ्गं नैव कलौयुगे । गङ्गास्नानं हरेर्नामनिरपायमिदं ह्ययम् ॥ ६ ॥

हस्यायुतं पापसहस्रमुप्रं गुर्वङ्गनाकोटिनिषेवणञ्च ।

स्तेयान्यधान्यानि हरेः प्रियेण गोविन्दनाम्ना न च सन्ति भद्रे ! ॥ १० ॥

पवित्रो धा सर्वापस्थाङ्गलोऽपि धा ।

स याद्यान्यन्तरः शुचिः ॥ ११ ॥

तस्यार्थचिन्तनात् । सौयणीं राजतींयापि तथा पैष्टींघ्राकृतिम्

पादयोश्चिह्नितां कृत्वा पूजां चैव समारभेत् ।

दक्षिणस्य पदोऽङ्गुष्ठमूले बक्रं विभर्ति यः ॥ १३ ॥

मनस्यापि संसारच्छेदनाय च । मध्यमाङ्गुलिमूले तु धत्ते कमलमच्युतः ॥

ध्यातृचित्तद्विरेफाणां लोभनायातिशोभनम् ।

पक्षस्यांधो ध्वजं धत्ते सर्वानर्यजयध्वजम् ॥ १५ ॥

मूलतो वज्रं भक्तपापोधमेदनम् । पार्श्वमध्येऽङ्गुशं भक्तचित्तेभमदकारणम् ॥

कर्मयं धत्ते यवमङ्गुष्ठपर्वणि । मूले गदां च पापाग्निभेदनीं सर्वदेहिनाम् ॥ १७ ॥

प्रकाशाय धत्ते स भगवानजः । पद्मादीन्यपि चिह्नानि तत्र दक्षेण यत्पुनः ॥

पसेत्सोऽयं विभर्ति करुणानिधिः । तस्माद्गोविन्दमाहात्म्यमानन्दरससुन्दरम्

शृणुयात्कीर्त्तयेन्नित्यं स निर्मुक्तो न संशयः ।

मासकृत्यं प्रवक्ष्यामि विष्णोः प्रीतिकरं परम् ॥ २० ॥

ब्राह्मणं कुर्याच्छुद्धिष्णोर्यज्ञतः शुचिः । दैनन्दिनं तु दुरितं पक्षमाससुंपर्वजम्

उद्घ्राणि ज्ञाताज्ञातकृतानि च । स्वर्णस्तेयसुरापानगुरुतत्यायुतानि च ॥ २२ ॥

कोटिकोटिसहस्राणि ह्युपपापानि यानि च ।

सर्वाण्यथ प्रणश्यन्ति पौर्णमास्यां तु पासरे ॥ २३ ॥

च्युतं मूर्ध्नि तदैतत्कलशोदकम् । पुरुषसूक्तमन्त्रेण पावमानीमिरेष च ॥ २४ ॥

दक्षेनाथ तथा तालफलाश्रुता । रक्षोदकेन गन्धेन तथा पुष्पोदकेन च ॥ २५ ॥

राराध्य यथा विभवविस्तरैः । घं घण्टायै नम इति घण्टाघ्रायं प्रक्षपयेत् ॥

तदाध्यातन्यस्तपातकसञ्चये । पाहि मां पापिनं घोरसंसारार्णवपातिनम् ॥

य पयं कुरुते चिह्नान्ब्राह्मणः श्रोत्रियः शुचिः ।

सर्वपापैः प्रमुच्येत विष्णुलोकं स गच्छति ॥ २८ ॥

प्रापादशुक्लैकादश्यां कुर्यात्स्वार्पणमदोत्सवम् ।

प्रापादे च रथं कुर्यात्त्रयोदश्यां श्रवणाधिधिम् ॥ २९ ॥

मदिषस उपवासपरो भवेत् । प्रसुप्तस्य परीचर्तमाभिधने मासिकारयेत् ॥

उत्थानं धीहरैः कुर्यादन्यथा विष्णुद्रोहदृष्टम् । शुभे चैवाश्विनेमासि महामासां च पूजं
सौवर्णीं राजतीं चाऽपि विष्णुरूपां यत्ति विना ।

हिसाक्षेयी न कर्तव्या धर्मात्मा विष्णुपूजकः ॥ ३२ ॥

कासिके पुण्यमासे च कामतः पुण्यमाचरेत् । दामोदराय दीपं च प्रांशुस्थाने प्रदापयेत्
सप्तवर्तिप्रमाणेन दीपः स्यान्ननु रङ्गुलः । पश्चान्ते च प्रकर्तव्या दीपमालाघट्टिः शुभा
मार्गशीर्षे सितेपक्षे षष्ठ्यां च सितवत्स्रकैः । पूजयेज्जगदीशं च ब्रह्माणं च विदोषतः
पांथे पुष्पाभिके च धर्जयेच्चन्दनरुध्रम् ।

सङ्क्रान्त्यां माघमासे च साधिवासिततण्डुलान् ॥ ३६ ॥

नेघेयं विष्णवे दद्यादिमंमन्त्रमुदीरयेत् । ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्या देवदेवपुरःस्थितान् ।
अभ्यर्च्य भगवद्भक्तान्निजांश्च भगवद्विद्या । एकस्मिन्भोजिते भक्ते कोटिर्भवति भोजित
विप्रमोजनमात्रेण व्यङ्गं साङ्गं ध्रुवं भवेत् । पञ्चम्यां शुक्लपक्षे तु स्नापयित्वा च केशवम्
पूजयित्वा विधानेन चूतपल्लवसंयुतैः । फलचूर्णैश्च विविधैर्वासितैः पटसाधितैः ॥ ४० ॥
काननं रमणीयं च प्रदीतं दीपदीपितम् । द्राक्षेभ्युरम्माजम्बीरनागरङ्गं च पूजकम् ॥
नालिकेरं च धात्रीं च पनसं च हरीतकीम् । अन्यैश्च वृक्षखण्डैश्च सर्वतुंकुसुमाग्वितैः
अन्यैश्च विविधैश्चैव फलपुष्पसमन्वितैः । वितानैः कुसुमोद्दामैर्धारिपूर्णघटैस्तथा ॥
चूतशाखोपशाखाभिः शोभितैश्चत्रचामरैः । जयकृष्णेतिसंस्मृत्यप्रदक्षिणपुरस्तरम् ॥
विशेषतः कालयुगेदोलोत्सवोविधीयते । फाल्गुने च चतुर्दश्यामष्टमे यामसंशके ॥ ४५ ॥
अथवा पौर्णमास्यां तु प्रतिपत्सन्धिसंशके । पूजयेद्विधिवद्भक्त्या फलगुचूर्णैश्चतुर्विधैः
सितरक्तेर्गौरपीतैः फर्पूरादिविमिश्रितैः । हृदिद्वारागयोगाच्च रङ्गरूपैर्मनोहरैः ॥ ४७ ॥
अन्यैर्वा रङ्गरूपैश्च प्रीणयेत्परमेश्वरम् । एकादश्यां समाख्यां पञ्चम्यां तं समापयेत् ॥
पञ्चाहानिग्रहानि वा दोलोत्सवो विधीयते ।

दक्षिणामिमुखं कृष्णं दोलामानं सकृन्नराः ॥ ४६ ॥

दृष्ट्वाऽपराधनिबन्धैर्मुक्तास्तेनात्र संशयः । निक्षिप्य जलपात्रे च मासि माघपक्षशके ॥
सौवर्णपात्रे रौप्ये वा तात्रे चाप्यथ मृगमये । तोयस्थं योऽर्चयेद्देवं शालग्रामसमुद्भवम् ॥

१ धा महामागे तस्य पुण्यं न गण्यते । दमनारापणं कृत्वा धीविष्णो च समर्पयेत्
 २ श्रावणे भाद्रे कर्तव्यं धा तदर्पणम् । पूर्वं पूर्वं तु घातस्थे दमनादिषु कर्मसु ॥
 ३ व्यं विधानेन अन्यथा निष्फलं भवेत् । वैशाले च तृतीयायां जलमध्ये विदोषतः
 ४ मण्डले कुर्यान्मण्डपे धा बृहहने । सुगन्धचन्दने नाङ्गं सुपुष्टं च दिनेदिने ॥५५॥
 प्रयत्नतः कुर्यात्तृशाङ्गस्यैव पुष्टिदम् । चन्दनागुरुहीवैरुष्णकुङ्कुमरोचना ॥५६॥

जटामांसीमुरा चैव विष्णोर्गन्धाष्टकं विदुः ।

तैस्तैर्गन्धयुतैश्चापि विष्णोरङ्गानि लेपयेत् ॥ ५७ ॥

५ तुलसीकाष्ठं कर्पूरागुरुयोगतः । अथवा केसरैर्योज्यं हरिचन्दनमुच्यते ॥ ५८ ॥

यात्राकाले च ये कृष्णं भक्त्या पश्यन्ति मानवाः ।

न तेषां पुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपि ॥ ५९ ॥

६ विमिश्रितैस्तोयैर्देवदेवं गलन्ति ये । अथवा पुष्पमध्ये तु स्थापयेज्जगदीश्वरम् ॥

७ पुनं तत्र गत्वा उपसृष्ट्य फलानि च । विष्णुभक्तेन योग्येन भोजयेत्तदशेषतः ॥

नालिकेरफलं बीजकाशं चोद्भृत्य दापयेत् ।

घोण्टाफलं च पनसं कौशमुद्भृत्य दापयेत् ॥ ६२ ॥

८ विमिश्रितं चान्नं घृतेनाप्लुत्य दापयेत् । पाचितं पिष्टकं पूषमष्टादशघृतेन च ॥

९ अथ तिलसंमिश्रैः फलं पक्वं प्रदापयेत् । यद्यदेवात्मनः प्रीतं तत्तदीशाय दापयेत् ॥

१० वा नैवेद्यं घृत्वादिनाददीतकथञ्चन । त्यक्तं च विष्णुमुद्दिश्य तद्भक्तेभ्यो विशेरतः ॥

११ ते कथितं किञ्चित्समासेन महेश्वरि । गोपनीयं प्रयत्नेन स्वयोनिरिव पार्वति ॥

धीःकृष्णरूपगुणवर्णनशास्त्रवर्गबोधाधिकार इह चेद्लभ्यतेपाठैः ।

तत्प्रेमभावरसभक्तिविलासनामहारेषु चेत्खलु मनः किमु कामिनीभिः ॥

तत्त्वेतत्सा प्रभजतां प्रजबालकेन्द्रं घृन्दाघनक्षितितलं यमुनाजलं च ।

सङ्गोक्तनाथपदपङ्कजभूलिमिश्रलिप्तं घृषुः किल वृथाऽगरुचन्दनाद्यैः ॥६८॥

इति धीपात्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे उमामहेश्वरसंवादे

घृन्दाघनमाहात्म्येऽतीतितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥

एकाशीतितमोऽध्यायः

श्रीकृष्णमन्त्रार्यवर्णनम् ।

श्रुपय ऊचुः ।

सूत जीवचिरंसाधो श्रीकृष्णरितामृतम् । त्वया प्रकाशितं सर्वं भक्तानां भवता
श्रीकृष्णलीलो निखिलां ब्रूहि दैनन्दिनीं प्रभो ।
ययाऽऽकर्णितया साधो कृष्णे भक्तिर्विषद्भते ॥२॥
गुरोः शिष्यस्य मन्त्रस्य विधानं लक्षणं पृथक् ।
वदास्माकं महाभाग त्वं हि नः परमः सुहृत् ॥ ३ ॥
सूत उवाच ।

एकदा यमुनातीरे समासीनं जगद्गुरुम् । नारदः प्रणिपत्याह देवदेवं सदाशिवम्
नारद उवाच ।

देवदेव ! महादेव ! सर्वज्ञ ! जगदीश्वर ! भगवन्धर्मतत्त्वज्ञ ! कृष्णमन्त्रविदावर ! ।
कृष्णमन्त्रा मया लब्धास्त्वत्तो ये च पितुः परे ।
ते सर्वे साधिता यत्नाग्मन्त्रराजादयो मया ॥ ६ ॥
बहुवर्यसहस्रेस्तु शाकमूलफलाशिना । शुष्कपर्णांभुवाद्यादिभोजिना च निराशिना
स्त्रीणां सन्दर्शनालापवर्जिना भूमिशायिना ।
फामादिपद्गुणं जित्वा बालेन्द्रियनियम्यता ॥ ८ ॥
एवं कृतेऽपि नैवात्मा सन्तुष्टो मम शङ्कर । तद् ब्रूहि यत्प्रसिध्येत संस्काराचैर्विनाप्रभं
सकृदुच्चारणादेव ददाति फलमुत्तमम् । यदि योग्योऽस्मि देवेश ! तदा मे कृपया व
शिव उवाच ।

साधु पृष्टं महाभाग त्वया लोकहितैषिणा ।

सुगोप्यमपि वक्ष्यामि मन्त्रचिन्तामणिं तव ॥ ११ ॥

रहस्यानां रहस्यं यद्गुह्यानां गुह्यमुत्तमम् । न मया कथितं देव्यै नाप्रजेभ्यः पुरा तव
 वक्ष्यामि युगलं तुभ्यं कृष्णमन्त्रमनुत्तमम् । मन्त्रचिन्तामणिर्नाम युगलं द्वयमेव च ॥
 पर्याया अस्य मन्त्रस्य तथा पञ्चपदीति च । गोपीजनपदं बहुमान्तं तु चरणानिति ॥
 शरणं च प्रपद्ये च एव पञ्चपदात्मकः । मन्त्रचिन्तामणिः प्रोक्तः षोडशार्णाः महामनुः

नमो गोपीजनेत्युत्तमा बहुमाम्यां वदेत्ततः ।

पद्मह्यात्मको मन्त्रो दशार्णः खलु कथ्यते ॥ १६ ॥

पतां पञ्चपदीं जप्त्वा श्रद्धयाऽश्रद्धया सहृत् ।

कृष्णप्रियाणां सान्निध्यं गच्छत्येव न संशयः ॥ १७ ॥

न पुरध्वरणप्रेक्षा नास्यन्यासविधिक्रमः । न देशकालनियमो नारिमित्रादिशोधनम् ॥
 सर्वेऽधिकारिणश्चात्र चाण्डालान्ता मुनीश्वर । त्रिपः शूद्रादयश्चापि जडमूकादिपङ्क्तयः
 अन्ये हृणाः किराताश्च पुलिन्दाः पुष्कसास्तथा ।

आमीरायवनाः कङ्काः खसाद्याः पापयोनयः ॥ २० ॥

द्गमाहङ्कारपरमाः पापाः पैशून्यतन्पराः । मोप्राह्वणादिहन्तारो महोपपातकान्विताः ॥
 शान्त्यैरात्परहिताः धवणादिविचर्जिताः । एते चान्ये च सर्वे स्फुर्मनोरस्याधिकारिणः
 यदिभक्तिर्भवेद्देवां कृष्णे सर्वेश्वरेश्वरैः । तदाधिकारिणः सर्वे नान्यथा मुनिसत्तम ! ॥

यात्रिको दाननिरतः सर्वतन्त्रोपसंयकः । सत्यवादी यतिर्वापि धेद्वेदाङ्गपारगः ॥ २४ ॥

प्रह्लादिष्टः कुलीनो वा तपस्वी प्रततत्परः । अत्राधिकारी न भवेत्कृष्णमन्त्रिपियर्जितः ॥

तस्माद्कृष्णभक्ताय हृत्प्रणय न मानिते । न च अज्ञापिहीनाय वक्तव्यं भास्त्रिकाय च

न चाशुभूपये चाज्यं नासंघत्सरसेपिने । धीकृष्णेऽनन्यभक्ताय दग्मलोमविर्पाङ्गिने ॥

कामत्रोधपिमुक्ताय देयमेतत्प्रयततः । श्रुतिधैर्याहमेतस्य गायत्री च्छन्द उच्यते ॥ २८ ॥

देवतावत्सर्वाकान्तो मन्त्रस्य परिकीर्तितः । सप्रियस्य हरेर्दास्ये विनियोग इदाहृतः ॥

अचक्राटैस्तथा मन्त्रैः पञ्चाङ्गानि प्रकल्पयेत् ।

अथयाऽपि स्वर्बीजेन कराङ्गन्यासकौ चरेत् ॥ ३० ॥

मन्त्रस्य प्रथमो वर्णो बिन्दुना मूर्जि भूषितः । गमित्वेषं भवेद्दुषोऽंजनमः शक्तिप्योदित्वा

अन्तिमाणैर्दशाङ्गानि सैरेव च तथाऽर्चनम् । गन्धपुष्पादिभिस्तच्च जलैरेवाप्यसम्भवे
न्यासपूर्वविधानेन कर्तव्यं हरितुष्टये । अत एवास्य मन्त्रस्य न्यासाद्यन्ते घटन्ति च ॥
सहस्रदुच्चारणादेव हृतरुत्पत्तघदायिनः । तथाऽपि दशधा नित्यं जपाद्यर्घं प्रविन्यसेत् ॥

अथ ध्यानं प्रवक्ष्यामि मन्त्रस्यास्य द्विजोत्तम ! ।

पीताम्बरं घनश्यामं द्विभुजं घनमालिनम् ॥ ३५ ॥

सर्द्विषहृत्तोत्तंसं शशिकोटिनिभाननम् । घूर्णायमाननयनं कर्णिकाराघतंसिनम् ॥ ३६ ॥

अमितध्वन्द्वेनाथ मध्ये कुङ्कुमविन्दुना । रचितं तिलकं भाले विभ्रतं मण्डलाकृतिम् ॥

सदृशादित्यसङ्काशकुण्डलाभ्यां विराजितम् । घर्माभ्युर्कर्णिकाराजहृषेणामकपोलकम्

प्रियाम्यन्यस्तनयनं लीलापाद्मोन्नतभ्रुयम् ।

अध्रमागन्यस्तमुक्तायिस्फुरत्प्रोच्चनासिकम् ॥ ३६ ॥

दशतम्योन्मनया राजत्यकपिम्बकलाधरम् । केयूराङ्गदसद्वहनमुद्रिकाभिलंसत्कण्ठम् ।

विभ्रतं मुखीं पामेपाशीपधन्तर्षय च । काञ्चीदामस्फुरत्समर्थं नूपुराभ्यां ललात्पदम् ॥

रतिकेन्द्रिरसाधेशचपलं चपलेश्वरम् । हसन्तं प्रियया सार्द्धं हासयन्तं च तां मुखुः ॥

इत्थं कल्पनरोमंते रत्नसिंहासनोपरि । घृन्दारण्ये स्मरैत्कृष्णं संस्थितं प्रियया सह ॥

धामपार्श्वे स्थितो लभ्य राघविको च स्मरेत्ततः ।

नीलचैलकमंघीतो अतर्हेमगमप्रमाम् ॥ ४७ ॥

घटाञ्जनेनायुताङ्गमुस्मेगाननगङ्गताम् । फाल्गवके स्वस्मनेषां चकोरीयप्रदेशनाम् ॥

अद्भुतुनर्जनीभ्यां च निजकान्तमुष्माभुजे । आंघ्रिनीं पूगपल्लं पर्णघूर्णसमगिधतम् ॥

मुक्ताहारस्फुरत्स्वात्पीतोन्नतयोधगाम् ।

हरीणमस्यां गृधुश्रोणीं किङ्किणीजालमण्डिताम् ॥ ४७ ॥

रत्ननाटदुर्केयूरमुद्रावलयधारिणीम् । रत्नकटकमञ्जीरत्नसादाङ्गुलीयकाम् ॥

लाघव्यसारमुष्पादौ स्वर्वाव्यवसुन्दरीम् । आनन्दरसमंमग्रां प्रसन्नो भवयौक

स्वच्छ लभ्य विद्रेन्द्र ! सप्तसमा न वयोगुणाः ।

लक्ष्मिदेववरा माध्याध्यायपर्यजनादिभिः ॥ ५० ॥

अथ तुभ्यं प्रवक्ष्यामि मन्त्रार्थं शृणु नारद । बहिरङ्गः प्रपञ्चस्य स्वांशैर्मायादिशक्तिभिः
अन्तरङ्गैस्तथानित्यविभूतेस्तेश्चिदादिभिः । गोपनादुच्यते गोपी राधिका कृष्णवहस्रमा
देवी कृष्णमयी प्रोक्ता राधिका परदेवता ।

सर्वलक्ष्मी स्वरूपा सा कृष्णाहादम्बरुपिणी ॥ ५३ ॥

तत्रः सा प्रोच्यते विप्र ह्यदिनोति मनीषिभिः ।

सत्कन्याकोटिकोट्यंशदुर्गाद्यास्त्रिगुणात्मिकाः ॥ ५४ ॥

सा तु साक्षान्महालक्ष्मीः कृष्णो नारायणः प्रभुः ।

नैतयोर्विद्यते भेदः स्थूलोऽपि मुनिसत्तम ॥ ५५ ॥

इयं दुर्गा हरी रुद्रः कृष्णः शकः इयं शबी । सावित्रीयं हृत्पिंहा धूमोर्णाऽसौ यमोहृदि
बहुना किं मुनिश्रेष्ठ विनाशमयो न किञ्चन । चिद्विह्वलक्षणं सर्वं राधाकृष्णमयं जगत्
इत्थं सर्वं तयोरेव विभूतिं विद्धि नारद । न शक्यते मया घक्तुं सर्वकोटिशतैरपि ॥
त्रैलोक्ये पृथिवी माया जम्बूद्वीपं ततो घटम् । तत्रापि भारतं घटं तत्रापि मथुरा पुरी
तत्र घृन्दावनं नाम तत्र गोपीकदम्बकम् । तत्र राधासखीवर्गस्तत्रापि राधिकाघटा ॥

सान्निध्याधिक्यतस्तस्या आधिस्यं स्याद्यथोत्तरम् ।

पृथग्धी प्रभृतीनान्तु नान्यत्किञ्चिदिहोदितम् ॥ ६१ ॥

सैवा हि राधिका गोपी जनस्तस्याः सखीगणः ।

तस्याः सखीसमूहस्य सङ्गमी प्राणनायकौ ॥ ६२ ॥

राधाकृष्णो तवोपादाः शरणं न्यादिहाधये । प्रस्येगत्वानस्मि जीषोऽहं भृशदुःखितः
सोऽहं यः शरणं प्राप्नो मम तस्य यदस्ति च । सर्वं ताभ्यां सदर्थं हि तद्गोम्यं न हार्हमम
इत्यसौ कथितो विप्र ! मन्त्रस्यार्थः सदासदाः ।

युगलार्थस्तथा न्यासः प्रवक्षिः शरणागतिः ॥ ६५ ॥

भारमार्षणमिमे पञ्च पर्यायास्ते मयोदिताः । अयमेव चिन्तनीयो दिवानन्दतन्दिनैः ॥
इति धीपाद्ये महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे घृन्दावनमाहात्म्ये एकाशीतितमोऽध्यायः

द्वयशीतितमोऽध्यायः

मन्त्रदीक्षाविधिवर्णनम्

शिव उवाच ।

दीक्षाविधिं वक्ष्ये शृणुनारद तत्त्वतः । श्रयणादेव मुच्येत विना तस्य विधानतः
चेरिञ्चिजगत्सर्वं विज्ञाय नभ्वरं बुधः । आध्यात्मिकादित्रिविधदुःखमेवानुभूय च
अनित्यत्वाच्च सर्वेषां सुखानां मुनिसत्तम ॥

दुःखपक्षे विनिक्षिप्य तानि तेभ्यो विवर्जितः ॥ ३ ॥

अयं संसृतेर्हानी साधनानिविचिन्तयेत् । अनुत्तमसुखस्यापि सम्प्राप्ती भृशनिवृत्तः
णां दुष्करत्वं हि विज्ञाय च महामतिः । भृशमार्त्तस्ततो विप्रः श्रीगुरुं शरणं व्रजेत्
शान्तो विमत्सरः कृष्णे भक्तोऽनन्यप्रयोजनः ।

अनन्यसाधनः श्रीमान्कामलोमविवर्जितः ॥ ६ ॥

एष सतत्त्वज्ञः कृष्णमन्त्रचिदांबरः । कृष्णमन्त्राध्ययो नित्यमन्त्रभक्तः सदा शुचिः
महासको नित्यं सदाचारनियोजकः । सम्प्रदायी कृपापूर्णो विरागी गुरुरुच्यते ॥
आदिगुणप्रायः शुभ्रयुगंरयादयोः । गुरुरी नितान्तभक्तश्च मुमुक्षुः शिष्य उच्यते ॥

यत्साक्षात्सेपनं तस्य प्रेम्णा भगवतो भयेत् ।

स मोक्षः प्रोच्यते प्राज्ञैर्वेदवेदाङ्गवादिभिः ॥ १० ॥

आधित्य स्वगुरोः पादौ निजवृत्तं निवेदयेत् ।

स सन्देहानपाहृत्य बोधयित्वा पुनः पुनः ॥ ११ ॥

द्विपणं शान्तं शुभ्रं निजपादयोः । अतिदृष्टमनाः शिष्यं मनुमध्यापरैपरम् ॥ ११

न मृदा वाऽपि विलिखेद्बहुमूलयोः । वामदक्षिणयोर्विप्र ऋद्ध्वक्त्रयपात्रमम

उदुर्ध्वपुच्छं तनः कुर्यात्कालादिषु विधानतः ।

ततो मन्त्रद्वयं तस्य दक्षकर्णं विनिर्दिशेत् ॥ १४ ॥

मन्त्रार्थं च वदेत्तस्मै यथावदनुपूर्वशः । दासशब्दयुतं नाम धार्यं तस्य प्रयत्नतः ॥ १५

ततोऽतिमत्तया सस्नेहं वैष्णवान्भोजयेद्बुधः ।

श्रीगुरुं पूजयेद्यापि बख्तालङ्करणादिभिः ॥ १६ ॥

सर्वस्वं गुरवे दद्यात्तददं वा महामुने । स्वदेहमपि निक्षिप्य गुरो स्थेयमकिञ्चनैः ॥

य एतैः पञ्चमिर्विद्वान्संस्कारैः संसृष्टो भवेत् ।

दास्यभागी स कृष्णस्य नान्यथा कल्पकोटिभिः ॥ १८ ॥

अङ्कनं चोद्बुध्यैपुण्ड्रं मन्त्रो नामधिधारणम् ।

पञ्चमो याग इत्युक्ताः संस्काराः पूर्वसूरिभिः ॥ १९ ॥

अङ्कनं शङ्खचक्राद्यैः सच्छिद्रं पुण्ड्रमुच्यते । दासशब्दयुतं नाममन्त्रो युगलसंज्ञकः ॥ २०

गुरुवैष्णवयोः पूजा याग इत्यभिधीयते । एते परमसंस्कारा मया ते परिकीर्तिताः ॥

अथ तुभ्यं प्रपन्नानां धर्मान्वक्ष्यामि नारद ! ।

यानास्त्वाय गमिष्यन्ति हरिधामनराः कलौ ॥ २२ ॥

इत्थं गुरोर्लब्धमन्त्रो गुरुमक्तिपरायणः । सेचमातो गुरुं नित्यं तत्कृपां भावयेत्सुधीः

सतां धर्मास्ततः शिश्रेत्प्रपन्नानां विशेषतः । स्वेष्टदेवधिया नित्यं वैष्णवान्परितोषयेत्

ताडनं भर्त्सनं कामी भोग्यत्वेन यथास्त्रियः ।

गृह्णाति वैष्णवानां च तत्तद्ग्राहं तथा बुधैः ॥ २५ ॥

ऐहिक्यामुष्मिकी चिन्ता नैव कार्या कदाचन ।

ऐहिकं तु सदा भाव्यं पूर्वाचरितकर्मणा ॥ २६ ॥

आमुष्मिकं तथा कृष्णः स्थयमेव करिष्यति ।

अतो हि तत्कृते त्याज्यः प्रयत्नः सर्वथा नरैः ॥ २७ ॥

सर्वापावपरित्यागः कृष्णीयात्मतयार्चनम् ।

सुचिरं प्रोषिते कान्ते यथा पतिपरायणा ॥ २८ ॥

प्रियानुरागिणी दीना तस्य सङ्गैककाङ्क्षिणी ।

तद्गुणान्भावयेन्नित्यं गायत्यपि शृणोति च ॥ २९ ॥

गुरुष्णगुणलीलादि स्मरणादि तथा चरेत् । न पुनः साधनत्वेन कार्यं तत्तु कदाच
चिरं प्रोष्यागतं कान्तं प्राप्य कान्तधिया यथा ।

सुम्यग्तीषाश्लिष्यन्ती च नेत्रान्तेऽपि पियन्त्यपि ॥ ३१ ॥

प्रानन्दगते वाऽऽशुसेवते परया मुदा । श्रीमद्दर्शयत्तारेण तथा परिचरेद्दरिम् ॥ ३२ ॥

अनन्यशरणो नित्यं तथैवानन्यसाधनः । अनन्यसाधनार्थत्वात्स्यादनन्यप्रयोजनः ॥

न्यं च पूजयेद्देवं न नमस्कं स्मरेन्न च । न च पाप्यन्न गायेश्च न च निन्देत्कदाचन ॥

नान्योच्छिष्टं च भुञ्जीत नान्यशेषं च धारयेत् ।

भवैष्णवानां सम्भाषणवन्दनादि विवर्जयेत् ॥ ३५ ॥

वैष्णवयोर्निन्दां शृणुयान्न कदाचन । कर्णौ पिधाय गन्तव्यं शक्तौ दण्डं समाचरेत्

आश्रित्य चातकीं वृत्तिं देहपातायधि द्विज ! ।

द्वयस्वार्थं भावयित्वा स्थेयमित्येव मे मतिः ॥ ३७ ॥

समुद्रनद्यादीन्विहाय चातको यथा । तृपितो ध्रियते वापि याचते वा पयोधत्म्

एवमेव प्रयत्नेन साधनानि विचिन्तयेत् ।

स्वेष्टदेवः सदा याच्यो गतिस्त्वं मे भवेरिति ॥ ३६ ॥

ष्टदेवतदीयानां गुरोरपि विशेषतः । आनुकूल्ये सदास्थेयं प्रातिकूल्यं विवर्जयेत् ॥

सकृत्प्रपन्नो वक्ष्यामि कल्याणगुणतां तयोः ।

विचिन्त्य विश्वसेदतीं मामिमाद्युद्धरिष्यतः ॥ ४१ ॥

भारसागरान्नाथी मित्रपुत्रगृहाकुलात् । मोतारी मे युधामेव प्रपन्नभयभङ्गनी ॥

इदं ममाम्बित् यत्किञ्चिदिह लोके परत्र च । तत्सचं भवतोरेद्य चरणेषु समर्चितम्

मस्म्यपराधानामालयस्त्यक्तसाधनः । अगतिश्च ततो नाथौ भवन्तावेष मे गतिः

स्मिराधिका कान्तकर्मणा मनसा गिरा । कृष्णकान्ते तवैवास्मि युधामेव गतिर्मम

णं वां प्रपन्नोऽस्मि करुणानिकराकरी । प्रसादं कुरुतं दास्यं मयि द्रुष्टेऽपराधिति

यं जपता नित्यं स्थातव्यं पद्यपञ्चकम् । अचिरादेव तदास्यमिच्छता मुनिसत्तम !

अधर्मा मया ह्येते संक्षेपेणोपघर्णिताः । आन्तरः परमो धर्मः प्रपन्नानामथोच्यते ॥

कृष्णप्रियासखीभावं समाश्रित्य प्रयत्नतः । तयोः सेषां प्रकुर्वीत दिवानक्तमतन्द्रितः ॥

उक्तो मन्त्रस्तद्गानि तथा तस्याधिकारिणः ।

तद्धर्माश्च तथा तेभ्यः फलं मन्त्रस्य नारद ! ॥ ५० ॥

अनुतिष्ठत्वमप्येतत्तयोर्दास्यमवाप्स्यसि । स्वाधिकारक्षयेविप्रसन्देहो नात्र कश्चन ॥

सकृन्मात्रप्रपन्नाय तवास्मीति च याचते । निजदास्यं हरिर्दद्यान्न मेऽत्रास्ति विचारणा

अत्र ते वर्णयिष्यामि रहस्यं परमाद्भुतम् । श्रुतपूर्वं मया कृष्णात्साक्षाद्भगवतः परम् ॥

एष ते कथितो धर्म आन्तरो मुनिसत्तम । गुह्यादेव गुह्यतमो गोपनीयः प्रयत्नतः ॥

मन्त्ररत्नमहं पूर्वं जपकैलासमूर्धनि । ध्यायन्नारायणं देवमवसं गहने घने ॥ ५५ ॥

ततस्तु भगवांस्तुष्टुः प्रादुरास ममाग्रतः । प्रियतां घर इत्युक्ते मयाप्युद्धाट्य लीचने ॥

दृष्टीदेवः प्रियायुक्तः संस्थितो गरुडोपरि । प्रणिपत्यावोचमहं घरदं कमलापतिम् ॥

यद्वृषं ते कृपासिन्धो परमानन्ददायकम् । सर्वानन्दाश्रयं नित्यं मूर्तिमत्सर्वतोऽधिकम्

निर्गुणं निष्क्रियं शान्तं यद्व्रह्मेति विदुर्बुधाः ।

तदहं द्रष्टुमिच्छामि चभ्रुभ्यां परमेश्वर ! ॥ ५६ ॥

ततो मामाह भगवानप्रपन्नं कमलापतिः । तद्यद्द्रक्ष्यसे रूपं यत्तेजनसि काङ्क्षितम् ॥

यमुनापश्चिमे तीरे गच्छवृन्दावनं मम । इत्युत्तवाऽन्तर्दधे देवः प्रियायुक्तो जगत्पतिः

अहमप्यागतस्तर्हि यमुनायास्तटं शुभम् । तत्र कृष्णमपश्यं च सर्वदेवेश्वरेश्वरम् ॥

गोपदेवघरं कान्तं किशोरवयसान्वितम् । प्रियास्कन्धे सुविन्यस्तवामहस्तं मनोहरम्

हसन्तं हासयन्तं तां मध्येगोपीकदम्बके । स्निग्धमेघसमाभासं कल्याणगुणमन्दिरम् ॥

प्रहस्य च ततः कृष्णो मामाहामृतभाषणः । अहं ते दर्शनं धातो ज्ञात्वा रद्ग तथेप्सितम्

यद्य मे त्वया दृष्टमिदं रूपमलौकिकम् । घनीभूतामलप्रेमसच्चिदानन्दविग्रहम् ॥ ६६ ॥

नीरूपं निर्गुणं व्यापि क्रियाहीनं परात्परम् । घदन्त्युपनिपत्सङ्घा इदमेवममानघम् ॥

प्रवृत्त्युत्थगुणा भावादनन्तत्वात्तथेश्वरम् ।

असिद्धत्वान्मद्गुणानां निर्गुणं मां घदन्ति हि ॥ ६८ ॥

अदृश्यत्वान्ममैतस्य रूपस्य चर्मचक्षुग । अरूपं मां घदन्त्येते वेदाः सर्वे महेश्वर ! ॥

।पक्षत्वाच्चिदंशेन ग्रहोति घ विदुयुंधाः ।

कर्वुं स्थात्प्रपञ्चस्य निष्क्रियं मां घदन्ति हि ॥ ७० ॥

यागुणैर्यतो मेऽशाः पुर्वन्ति सज्जनादिकम् ।

फरोमि स्वयं किञ्चित्सृष्ट्यादिकमहं शिव ! ॥ ७१ ॥

।देव गोपीनां प्रेमपिहलः । प्रियान्तरं न जानामि नात्मानमपि नारद ! ॥

। नित्यमस्याः प्रेमवशीरृतः । इमां तु मत्प्रियां विद्धि राधिकां परदेवताम्

स्याश्च परितः पश्यः सख्यः शतसहस्रशः ।

न्त्याः सर्वा इमा रुद्र ! यथाहं नित्यविग्रहः ॥ ७४ ॥

गोपिकाश्च सदावृन्दावनं मम । सर्वमेतन्नित्यमेव चिदानन्दरसात्मकम्

दाख्यं विद्धि वृन्दावनं मम । यस्मिन्प्रवेशमात्रेण न पुनः संसृतिं विशेष

यो मूढः पुनरन्यत्र गच्छति । स आत्महा भवेदेव सत्यं सत्यं मयोदितम्

रेत्यज्य नैव गच्छाम्यहं क्वचित् । नित्यसाम्यनया सार्द्धमहमत्रैव सर्वदा ॥

त्येवं सर्वमाख्यातं यत्ते रुद्र ! हृदि स्थितम् ।

कथयस्य ममेदानीं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥ ७६ ॥

देवमहं च मुनिसत्तम ! । ईदृशस्त्वं कथं लभ्यस्तमुपायं घदस्व मे ॥ ८० ॥

। भगवान्साधु रुद्र ! तवोदितम् । अति मुह्यतमं होतज्ञोपनीयं प्रयत्नत ॥ ८१ ॥

।पन्नो य उपास्ते त्यक्तसाधनः । गोपीभावेन देवेश स मामेति न चेतः ॥

।पन्नो धा मत्प्रियामेकिकामुत । सेवतेऽनन्यभावेन स मामेति न संशयः ॥

।पन्नश्च मत्प्रियां न महेश्वर । न कदापि स ज्ञाप्योति मामेवं ते मयोदितम् ॥

।पन्नो यस्तथास्मीति घदेदपि । साधनेन विनाऽप्येवमामाप्नोति न संशयः ॥

तस्मात्सर्वप्रयत्नेन मत्प्रियां शरणं प्रजेत् ।

आश्रित्य मत्प्रिमां यद् मां वशीकर्तुमर्हसि ॥ ८६ ॥

परमं मया ते परिकीर्तितम् । स्वयाऽप्येतन्महादेश गोपनीयं प्रयत्नतः ॥ ८७ ॥

समाश्रित्य राधिकां मम बह्वमाम् । जपन्मे युगलं मन्त्रं सदा तिष्ठ मदालये

शिव उवाच ।

इत्युक्त्वा दक्षिणे कर्णे मम कृष्णो दधानिधिः ।

उपदिश्य परं मन्त्रं संस्कारांश्च विधाय हि ॥ ८६ ॥

सगणोऽन्तर्द्धे विप्र तत्रैव मम पश्यतः । अहमप्यत्र तिष्ठामि तदारभ्य निरन्तरम् ॥

सर्वमेतन्मया तुभ्य साङ्गमेव प्रकीर्तितम् ।

अधुना वद विप्रेन्द्र ! किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥ ६९ ॥

इति धीपात्रे महापुराणे पञ्चमं पातालखण्डे वृन्दावनमाहात्म्ये द्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥

द्व्यशीतितमोऽध्यायः

वृन्दावने श्रीकृष्णस्य दैनन्दिनीयलीलावर्णनम् ।

नारद उवाच ।

भगवन्सर्वमाख्यातं यद्यत्पृष्टं मया गुरो ! । अधुना श्रोतुमिच्छामि भावमार्गमनुत्तमम् ॥

शिव उवाच ।

साधु विप्र त्वया हृष्टं सर्वलोकहितैषिणा । रहस्यमपि वक्ष्यामि तन्मे निगदतः शृणु ॥

दास्यः सखायः पितरौ प्रेयस्यश्च हरेरिह । सर्वे नित्या मुनिश्रेष्ठ वसन्ति गुणशालिनः

यथा प्रकटलीलायां पुराणेषु प्रकीर्तिताः । तथा ते नाल्यलीलायां सन्तिवृन्दावने भुवि

गमनागमने निरत्यं करोति वनगोष्ठयोः । गोवारणं वयस्यैश्च पिनाऽसुरविघातनम् ॥

परकीयामिमामिन्यस्तथा तस्य प्रिया जताः । प्रच्छन्नेनैव भायेन रमयन्ति निजप्रियम्

आत्मानं विन्त्येसत्र तासां मध्ये मनोरमाम् ।

रूपवर्षावतसगुण्णतां किशोरीं प्रमदाहतिम् ॥ ७ ॥

नानाशिल्पकलाभिज्ञां कृष्णम्रीगानुरुषिणीम् ।

प्रार्थितामपि कृष्णेन तत्र भोगपराद्मुखां ॥ ८ ॥

राधिकानुचरीं तत्र तत्सेवनपरायणाम् । कृष्णादप्यधिरं प्रेम राधिकार्यां प्रकुर्यन्तीम्
 प्रीत्याऽनुद्विषसं यत्नात्तयोःसङ्गमकारिणीम् । तत्सेवनमुन्नाहादमाधेनातिसुनिर्वृताम्
 इत्यात्मानं विचिन्त्यैष तत्र सेवासमाचरेत् । प्रायं मुहूर्त्तमारभ्य यावत्स्यात् महातिशा
 नारद् उवाच ।

हरेर्देनन्दिनीं लीलां धांतुमिच्छामि तत्पतः ।

लीलामजानता सेव्यो मनसा तु कथं हरिः ॥ १२ ॥

शिव उवाच ।

माहं जानामि तां लीलां हरेर्नारद ! तत्पतः ।

घृन्दादेयीमितो गच्छ सा ते लीलां प्रदक्ष्यति ॥ १३ ॥

अधिर इतः स्थानात्केशीतीर्थसमीपतः । सखीसङ्घवृताः साऽस्तेगोविन्दपरिवारिक
 सूत उवाच ।

त्युक्तस्तं परिक्रम्य हृष्टो नत्वा पुनः पुनः । घृन्दाभ्रमं जगामाथ नारदो मुनिसत्तमः
 वृन्दाऽपि नारदं दृष्ट्वा प्रणम्य च पुनः पुनः । उवाच च मुनिश्रेष्ठकथमत्रागतितान्व
 नारद उवाच ।

त्वत्तो वेदितुमिच्छामि नैत्यकं धरितं हरेः ।

तदादितो मम भूहि यदि योग्योऽस्मि शोमने ! ॥ १७ ॥

घृन्दोवाच ।

हस्यमपि वक्ष्यामि कृष्णभक्तोऽसि नारद । न प्रकार्यं त्वयाप्येतद्गुह्याद्गुह्यतरम् । ह
 म्ये घृन्दावने रम्ये पञ्चाशत्कुञ्जमण्डिते । कल्पवृक्षनिकुञ्जे तु दिव्यरत्नमये गृहे ॥

निद्रितो तिष्ठतस्तल्पे निधिडालिङ्गितो मिथः ।

मदाणाकारिभिः पञ्चात्पक्षिभिर्विधितापि ॥ २० ॥

दालिङ्गनजानन्दमातो तद्गङ्गातरो । न मनः कुर्वत स्तल्पात्समुत्पातुं मनामपि ॥

ततश्च सारिकासङ्घैः शुकाद्यैः परितो मुहुः ।

योधितो विविधैर्षावयैः स्वतल्पाद्दतिष्ठताम् ॥ २२ ॥

उपविष्टो ततो दृष्ट्वा सख्यस्तल्पे मुदान्वितो ।

प्रपिपय सेवां कुर्वन्ति तत्काले ह्युचितां तयोः ॥ २३ ॥

पुनश्च सारिका धाकरैस्तावुत्थाय स्वतल्पतः ।

गच्छतः स्वम्वमघनं भीत्युत्कण्ठाकुलो ततः ॥ २४ ॥

प्रातश्च योधितो माप्राततवावुत्थाय सत्परः । वृत्वा कृष्णोदन्तकाष्ठं यत्तद्वेषसमन्वितः

माभ्रानुमोदितो याति गोशालां सखिभिर्वृतः ।

राधाऽपि योधिता विप्र वयस्यामिः स्वतल्पतः ॥ २६ ॥

उत्थाय दन्तकाष्ठादि वृत्वाऽभ्यङ्गं समाचरेत् ।

स्नानच्रेदीं ततो गत्वा स्नापिता सा निजालिभिः ॥ २७ ॥

भूयागृहे यजेत्तत्र वयस्या भूययन्त्यपि । भूयणैर्विपिधैर्दिव्यैर्गन्धमाल्यानुलेपनैः ॥ २८ ॥

ततः सतीजनैस्तस्याः श्वधूं सम्प्राप्ये परततः ।

पक्नुमाहूयते स्वन्नं ससखी सा यशोदया ॥ २९ ॥

भारद् उवाच ।

कथमाहूयते देवी पाकार्यं तु यशोदया । सतीषु पाककर्त्रोषु रादिर्जाप्रमुखास्यपि ॥

घृन्दोषाच ।

पूषं दुर्पासता दत्तो घरस्तस्यै महामुने ! । इति कात्यायनीयब्रह्मसंहितायां पुरा

स्वयायत्पव्यते देवि तदन्नं मद्नुप्रदान् । मिष्टं श्याद्मूलम्पर्दि भोक्तुरायुष्करं तथा ॥

इत्याह्वयति तां नित्यं यशोदा पुत्रयत्सला ।

धायुष्मान् मे भयेत्युत्रः स्यादुलोमात्तथा सती ॥ ३३ ॥

धुत्वाऽनुमोदिता हृष्टा साऽपि मन्दालयं यजेत् ।

स सतीप्रकरा तत्र गत्वा पाकं करोति च ॥ ३४ ॥

कृष्णोऽपि दुग्ध्या गाः काञ्चिद्दोहयित्वा जनेः पराः ।

भागच्छति पितृपाषाणस्त्यगृहं सखिभिर्वृतः ॥ ३५ ॥

अन्वगृह्मरुतं वृत्वा दासैः संस्नापितो मुदा । यौतवत्परः श्वधो घन्दनात्कलेपरः ॥

राधिकानुचरिं तत्र तत्सेवनपरायणाम् । कृष्णाक्ष्यधिकं प्रेम राधिकायां प्रकुर्वतीम्
 प्रीत्याऽनुदिशसं यत्नात्तयोःसङ्गमकारिणीम् । तत्सेवनसुखाहादभावेनातिसुनिवृत्ताम्
 इत्यात्मानं विचिन्त्यैव तत्र सेवांसमाचरेत् । ब्राह्मं मुहूर्त्तमारभ्य यावत्स्यात्तु महानिशा
 नारद उवाच ।

हरेर्देनन्दिनीं लीलां श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ।

लीलामजानता सेव्यो मनसा नु कथं हरिः ॥ १२ ॥

शिव उवाच ।

नाहं जानामि तां लीलां हरेर्नारद ! तत्त्वतः ।

धृन्दादेधीमितो गच्छ सा ते लीलां प्रयक्ष्यति ॥ १३ ॥

अपिदूर एतः स्थानात्केशीतीर्थसमीपतः । सखीसङ्घवृत्ता साऽस्तेगोविन्दपरिचारिणी
 मून उवाच ।

त्युक्तस्तं परिक्रम्य हृष्टो नृत्या पुनः पुनः । धृन्दाधर्म जगामाथ नारदो मुनिसत्तम
 धृन्दाऽपि नारदं हृष्ट्या प्रणम्य च पुनः पुनः । उवाच च मुनिश्रेष्ठकथमत्रागतान्ता
 नारद उवाच ।

त्यक्तो वेदितुमिच्छामि नैत्यकं धरितं हरेः ।

तदादिता मम धूहि यदि योग्योऽस्मि शोभते ! ॥ १७ ॥

धृन्दापाच ।

हस्यमपि वक्ष्यामि कृष्णमक्तोऽसि नारद । न प्रकारवत्स्ययाप्येतद्गुह्याद्गुह्यतरम्नर
 मये धृन्दापते मये पञ्चाशत्कुञ्जमण्डिते । कल्पवृक्षनिहृते तु दिग्परत्नमये गृहे ॥

विश्रितो म्लिष्टस्तस्ये निविडालिङ्गी मियः ।

मदावाकारिभिः पश्चात्पश्चिमिर्बोधिनापि ॥ २० ॥

मदातिङ्गुलजानन्दमार्ता लङ्काकारिणी । न मनः कुञ्ज इत्यग्राण्यमुत्तानुं मनापि ॥
 तत्रैव सारिकासद्वैः शुक्यायैः परिभो मुहुः ।

दोषिणो विविधैर्बाह्वैः कल्पवृक्षानुदलितानाम् ॥ २२ ॥

उपचिष्टौ ततो दृष्ट्वा सख्यस्तल्पे मुदान्वितौ ।

प्रचिरय सेवां कुर्वन्ति तत्काले ह्युचितां तयोः ॥ २३ ॥

पुनश्च सारिका धाकपैस्ताद्युत्थाय स्वतल्पतः ।

गच्छतः स्वस्वमघनं भीत्युरकण्ठाकुली ततः ॥ २४ ॥

गतश्च बोधितो मात्रातल्पाद्युत्थाय सत्वरः । कृत्वा कृष्णोदन्तकाष्ठं चलद्वेषसमन्वितः

मात्रानुमोदितो याति गोशालां सखिमिर्भृतः ।

राधाऽपि बोधिता चिप्र वयस्याभिः स्वतल्पतः ॥ २६ ॥

उत्थाय दन्तकाष्ठादि कृत्वाऽभ्यङ्गं समाचरेत् ।

स्नानश्रेर्दीं ततो गत्वा स्नापिता सा निजालिभिः ॥ २७ ॥

भूयगृहे व्रजेत्तत्र वयस्या भूयन्त्यपि । भूयणैर्विचिषैर्द्विष्यैर्गन्धमाल्यानुलेपनैः ॥२८॥

ततः सखीजनैस्तस्याः श्वश्रूं सम्प्राध्ये यतनतः ।

पक्तुमाह्वयते स्वन्नं ससखी सा यशोदया ॥ २९ ॥

भारद् उवाच ।

कथमाह्वयते देवी पाकार्थं तु यशोदया । सतीषु पाककर्त्रोषु राहिणीप्रमुखास्वपि ॥

चुन्दीवाच ।

पूर्वं दुर्वाससा दत्तो घरस्तस्यै महामुने ! । इति कात्यायनीवक्त्राञ्छ्रुतमासीन्मया पुरा

त्वयायत्पच्यते देवि तदन्नं मदनुग्रहात् । मिष्टं स्यादमुतस्पर्द्धिं भीकुरायुष्करं तथा ॥

इत्याह्वयति तां नित्यं यशोदा पुत्रवत्सला ।

आयुष्मान् मे भवेत्पुत्रः स्वादुलोमात्तथा सती ॥ ३३ ॥

श्रुत्वाऽनुमोदिता हृष्टा साऽपि नन्दालयं व्रजेत् ।

स सखीप्रकरा तत्र गत्वा पाकं करोति च ॥ ३४ ॥

कृष्णोऽपि दुग्ध्या गाः काञ्चिद्दोहयित्वा जनैः पराः ।

आगच्छति पितृर्वाक्यात्स्वगृहं सखिमिर्भृतः ॥ ३५ ॥

अभ्यर्हमर्दनं कृत्वा दासैः संस्नापितो मुदा । धौतयत्नघरः स्वामी चन्दनाककलेषु ॥

द्विहालयद्वनिदुरेधीषामालोपरि स्फुत्त् । घन्द्राकारस्फुद्गद्वालतिलकालकरद्रितः ॥
 कङ्कणाङ्गदक्षेयूररत्नमुद्रालसत्पादः । मुग्गाहारस्फुग्दक्षामकराहतिहुण्डलः ॥ ३८ ॥
 मुद्गराकारितां माया प्रविशेद्गोतनालयम् । भयलम्भ्य करं सन्धुर्यलक्ष्मणमुग्रतः ॥ ३९ ॥

भुङ्क्तेऽथ पियिधान्नानि ध्रात्रा न सखिमिदृतः ।

हासपन्चिपिघैर्हांस्यैः सार्गीन्तैर्दंसति स्वपम् ॥ ४० ॥

इत्थं भुक्तया तथाऽऽचम्य दिम्प्यत्पद्मोपरिक्षणम् ।

विधाय सैषकैर्दत्तताम्यूलं विभजन्तदन् ॥ ४१ ॥

गोपयेपधरः कृष्णो धेनुवृन्दपुरस्सरः । व्रजपासिजनैः प्रीत्या सर्वैरनुगतः पथि ॥ ४
 पितरं मातरं मत्वा नेत्रान्तेनापि तं गणम् ।

यथायोग्यं तथा चान्याग्नियित्यर्थं धनं व्रजेत् ॥ ४३ ॥

धनं प्रविश्य सखिभिः क्रीडयित्वा क्षणं ततः । विहारैर्विचिघैस्तत्र धनेविक्रीडतेमु
 घञ्जयित्वाततःसर्वाग्निध्रैःप्रियसखैर्वृतः । सङ्केतकं व्रजेद्वर्षात्प्रियासन्दर्शनीत्सुकः
 सापिरुष्णं धनं धातं दृष्ट्या स्वंगृहमागता । सूर्यादिपूजाध्याजेन कुसुमाहृतये तथा ।
 घञ्जयित्वा गुरुन्याति प्रियसङ्केच्छया धनम् । इत्थं तौ बहुयत्नेन मिलित्वा काननेत
 विहारैर्विचिघैस्तत्र दिनं विक्रीडतो मुदा ।

दोलायां च समाहृदौ सखिमिर्दोलितौ क्वचित् ॥ ४८ ॥

कापि वेणुं करस्त्रस्तं प्रिययापहनुतं हरिः । अन्वेपयन्नुपालक्ष्यो विप्रलब्धप्रियागणैः ॥
 हसितैर्बहुधा ताभिर्हासितस्तत्र तिष्ठति । वसन्तवायुना जुष्टं धनघण्डं मुदा क्वचित्
 प्रविश्य चन्दनाग्मोमिः कुङ्कुमादिजलैरपि । निपिञ्जतो यंत्रमुक्तेस्तत्पङ्कैर्लिम्पतो मियः
 सख्योऽप्येवं निपिञ्जन्ति ताश्च तौ सिञ्चतः पुनः ।

वसन्तवायुजुष्टेषु धनघण्डेषु सर्वतः ॥ ५२ ॥

सत्तत्कालोचितैर्नानाविहारैः सागणी द्विज । ध्रान्तौ क्वचिद्वृक्षमूलमासाद्य मुनिसत्तम
 उपविश्यासने दिव्ये मधुपानं प्रचक्रतुः । ततो मधुमदोग्मत्तौ निद्रया मीलितेशणौ
 मियः पाणी समालम्भ्य कामवाणपशं गतौ ।

रिंस्व विशतः कुञ्जं स्वलद्वाङ्मनसो पथि ॥ ५५ ॥

क्रीडतश्च ततस्तत्र करिणी यूथपो यथा । सख्योऽपि मधुभिर्मत्ता निद्रयापीडितेक्षणाः
अमितोमञ्जुकुञ्जेषु सर्वा एवापि शिथियरे । पृथगेकेन ययुषा कृष्णोऽपि युगपद्विभुः
सर्वासां संनिधिं गच्छेत्प्रियया प्रेरितोमुहुः । रमयित्वा च ताः सर्वाः करिणीर्गजराडिप

प्रियया चं तथा साभिः क्रीडार्थं च सरो व्रजेत् ।

जलसेकैर्मिधस्तत्र क्रीडतः सगर्णो ततः ॥ ५६ ॥

वासः स्रक्वन्दनैर्दिव्यैर्मूयणैरपि भूयितौ । तत्रैव सरसस्तीरेदिव्यरत्नमये गृहे ॥ ६० ॥

प्रागेव फलमूलानि कल्पितानि मया मुने । हरिस्तु प्रथमं भुक्त्वा कान्तया परिवेष्टितः

द्विप्राभिः सेवितो गच्छेच्छय्यां पुष्पविनिर्मिताम् ।

ताममूलैर्व्यजनैस्तत्र पादसंवाहनादिभिः ॥ ६२ ॥

सैव्यमानो हसंस्ताभिर्मोदते प्रेयसीं स्मरन् । राधिकापिहरी सुप्ते सगणा मुदितान्तरा
अपि तत्र गतप्राणा तदुच्छिष्टं भुनक्ति च ।

किञ्चिदेव ततो भुक्त्वा व्रजेच्छय्यानिकेतनम् ॥ ६४ ॥

द्रष्टुं कान्तमुखाम्भोजं चकोरीव निशाकरम् । ताममूलवर्षितं तस्य तत्रत्याभिर्निधेदितम्
ताममूलान्यपि चाश्नाति विमजन्ती प्रियालिपु ।

कृष्णोऽपि तासां शुभ्रपुः स्वच्छन्दमापितं मिथः ॥ ६६ ॥

प्रातनिद्रा श्यामाति विनिद्रोऽपि पटावृतः । ताश्च श्चेलीक्षणं कृत्वा कुतश्चिदनुमानतः
विदश्य रसनां दग्धिः पश्यन्त्योऽन्योन्यमाननम् ।

विलीना इव लज्जात्पो क्षणमूचुर्न किञ्चन ॥ ६८ ॥

क्षणादेव ततो वस्त्रं दूरीकृत्य सदङ्गतः । साधुनिद्रां गतोऽसीति हासयन्त्यो हसन्तिव
एवं तैर्विधिधैर्हास्यै रममाणो गर्भोः सह । अनुभूय क्षणं निद्रा सुखं च मुनिसत्तम ॥

अपविश्यासने दिव्ये सगर्णो विस्तृते मुदा । पर्णादृश्य मिथोहारचुम्भाद्लेपपरिच्छदान्
अशौचिक्रीडतः प्रेम्णा नर्मालापपुरस्सरम् ।

पराजिनोऽपि प्रियया जितोऽहमिति वै ध्रुपन् ॥ ७२ ॥

हारादिप्रदणे तन्वा. प्रवृत्तमताश्चये तथा । तथैवं तादृितः कृष्णः करेणाम्य सरांशुः ।

पियण्णमानसो भूत्वा गन्तुं प्रकुरुते मतिम् ।

जितोऽस्मि चेश्वर्या देवि शृतातां यत्पणीकृतम् ॥ ७३ ॥

सुम्यनादि मया दत्तमित्युक्तया सा तथाचरेत् ।

कौटिल्यं तद्भ्रूषोर्द्रष्टुं श्रोतुं तद्दरसनं घनः ॥ ७५ ॥

ततः सारीशुकानां च श्रुत्वा पागादयं मिथः ।

निर्गच्छतस्ततः स्थानान्गन्तुकामो गृहं प्रति ॥ ७६ ॥

कृष्णः कान्तामनुज्ञाप्य गधामभिमुखं व्रजेत् । सा तु सूर्पगृहं गच्छेत्सर्वाप्रण्डलसंयुता
कियद्गूरं ततो गत्वा पराशृत्य हरिं पुनः । पिप्रवेपं समास्थाय याति सूर्पगृहं प्रति ॥
सूर्यं प्रपूजयेत्तत्र प्रार्थितमस्तत्सखीजनैः । तदैवकल्पितैर्देैः परिहासविगर्भितैः ॥ ७६ ॥

ततस्ता ज्ञापितं कान्तं परिज्ञाय विचक्षणाः ।

आनन्दसागरे मग्ना न विदुः स्यं न चापरम् ॥ ८० ॥

विहारैर्विविधैरेवं सार्द्धयामद्वयं मुने । नीत्वा गृहं व्रजेद्युक्ताः स च कृष्णो गवांशुः
सङ्गम्य स्वसखीन्कृष्णो गृहीत्वा गाः समन्ततः ।

आगच्छति व्रजं हर्षांशुदग्मुखलीं मुने ! ॥ ८२ ॥

ततो नन्दादयः सर्वे श्रुत्वा वेणुरथं हरैः । गोधूलिपटलव्याप्तं दृष्ट्वा चापि नमस्तलम
विसृज्य सर्वकर्माणि स्त्रियो बालादयोऽपि च ।

कृष्णस्यामिमुखं यान्ति तदर्शनसमुत्सुकाः ॥ ८५ ॥

राजमार्गे व्रजद्वारि यत्र सर्वे व्रजौकसः । कृष्णोऽपि तान्समागम्य यथावदनुपूर्वशः ॥
दर्शनस्पर्शनैर्वाचास्मितपूर्वावलोकनैः । गोपवृद्धान्ममस्कारैः कायिकैर्वाचिकैरपि ॥

अष्टाङ्गपातैः पितरो रोहिणीमपि नारद ! । नेत्रान्तसूचितेनेव विनयेन प्रियां तथा ॥
एवं तैस्तद्यथायोग्यं व्रजौकोभिः प्रपूजितः । गवालये तथा गाश्च सम्प्रवेश्य समन्ततः

पितृभ्यामर्थितो याति भ्रात्रा सह निजालयम् ।

ज्ञात्वा पीत्वा तत्र किञ्चिद्भुक्त्वा मात्रा नुमोऽदितः ॥ ८६ ॥

गवालथं पुनर्याति दोग्धुकामो गधां पयः ।

ताश्च दुग्ध्वा दोहयित्वा पाययित्वा च काश्चन ॥ ६० ॥

पेत्रा सार्द्धं गृहं याति तत्र भावशानानुगः । तत्र पित्रा पितृष्वैश्च तत्पुत्रैश्च यत्नेन च ॥

भुनक्ति विविधान्नाति चर्व्यञ्जोष्णादिकानि च ।

तन्मतिः प्रार्थनात्पूर्वं राधिका च तदैव हि ॥ ६२ ॥

प्रस्थापयेत्सखीद्वारा पकानानि सदालयम् ।

ऋत्वाथशंश्व हरिस्तानि भुक्त्या पित्रादिभिः सह ॥ ६३ ॥

समागृहं व्रजेत्तैश्च जुष्टे वन्दिजन्यादिभिः । पकान्नानि गृहीत्वा याः सख्यस्तत्रपुरागताः

यद्दनि च पुनस्तानि प्रदत्तानि यशोदया । सख्यस्तत्र तथा दत्तं कृष्णोच्छिष्टं नयन्ति च

सथं ताभिः समानीय राधिकार्यं निवेद्यते । सापि भुक्त्या सखीवर्गयुता तदनुपूर्वशः ॥

सखीभिर्मण्डिता तिष्ठेदमित्तुं समुद्यता । प्रस्थाप्यते मया काचिदित पत्र ततः सखी

तथाभिसारिता साथ यमुनायाः समीपतः । कल्पवृक्षनिकुञ्जेऽस्मिन्दिव्यरत्नमयेगृहे ॥

सिनकृष्णनिशायोग्यवेया याति सखीवृत्ता । कृष्णोऽपि विविधं तत्र दृष्ट्वा कौतूहलं ततः

कात्पाथन्या मनोज्ञानि श्रुत्वा सङ्गीतकान्यपि ।

धनधान्यादिभिस्ताश्च प्रीणयित्वा विधानतः ॥ १०० ॥

जनैराराधितो मात्रा याति सख्या निवेदनम् ।

मातरि प्रस्थितायां च भोजयित्वा ततो गृहम् ॥ १०१ ॥

सङ्केतकं कान्तयात्रऽसमागच्छेद्लक्षितः । मिलित्वा तादुभायत्र षीडतो यत्रराजिपु ॥

विहारैर्विधिप्रेरासलास्त्रदासपुरस्सरेः । सार्द्धयामद्वयं नरिषा राशेरयं विहारतः ॥

सुपुष्पु विशतः कुञ्जपक्षिणीभिरलक्षितो । पकान्ते कुमुदैः वल्लभ्ये केलिकल्पे मनोदरे ॥

सुभावातिष्ठतस्तत्र सेष्यमानी निजालिभिः ।

इति ते सर्वमावशानं नेत्यकं चरितं हरेः । पापिनोऽपि विमुच्यन्ते धवणादस्य नारद !

नारद उवाच ।

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि त्वया देव ! न संशयः ।

हरेर्देवनिन्दिनीलीला यतो मेऽद्य प्रकाशिता ॥ १०६ ॥

सूत उवाच ।

इत्युक्त्वा तां परिक्रम्य तथा चापि प्रवृजितः । अन्तर्धानं गतो ब्रह्मन्नारदो मुनिसत्तमः
मयाप्येतश्चानुपूर्व्यात्सर्वमेव प्रकीर्तितम् । जपेन्नित्यं प्रयत्नेन मन्त्रयुग्ममनुत्तमम् ॥
कृष्णवक्त्रादिदं लब्धं पुरास्त्रेण यत्नतः । तेनोक्तं नारदायापि नारदेन ममोदितम् ॥
संस्कारांश्च विधायैव मयाप्येतत्तयोदितम् । त्वयाप्येतद्गोपनीयं रहस्यं परमाद्भुतम् ॥

शौनक उवाच ।

कृतकृत्योऽभयं साक्षात्त्वत्प्रसादादहं गुरो । रहस्यानां रहस्यं यत्तवया मह्यं प्रकाशितम्
सूत उवाच ।

धर्मानेतानुपातिष्ठन्नल्पमन्त्रमहर्निशम् । अचिरादेव तद्दास्यमथाप्स्यसि न संशयः ॥ ११२ ॥
मयापि गम्यते ब्रह्मन्नित्यमायतनं विमोः । गुरोर्गुरोर्भानुजायाः कुले गोपीश्वरस्य च
इदं खरितं परमं पवित्रं प्रोक्तं महेशेन महानुभावम् ।

शृण्वन्ति ये भक्तियुता मनुष्यास्ते यान्ति नित्यं पदमच्युतस्य ॥ ११४ ॥

धन्यं यशस्यमायुष्यमातोऽप्यामीष्टसिद्धिदम् । स्वर्गापवर्गसम्पत्तिकारणं पापनाशनं
भनवा पदगतिं ये नित्यं मानवा विष्णुतत्पराः ।

न तेषां पुनरायुषिर्विष्णुलोकात्कथञ्चन ॥ ११६ ॥

इति धीवानो महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे श्रीवृन्दायनमाहात्म्ये त्र्यशीतितमोऽध्यायः
समाप्तं वृन्दायनमाहात्म्यम् ।

चतुरशीतितमोऽध्यायः

वैशाम्पयण्यप्रारम्भः ।

शृणु उचुः ।

मम हृत्पुत्रमहर्भाग ! रोमहर्षणनन्दन ! । कथा इत्या इत्या प्रोक्ता श्लोकस्यात्रन्दरादिभिः

श्रीकृष्णस्य महाभाग ! चरितं महद्भुतम् । धृतं सर्वं त्वया प्रोक्तं निर्वृतिस्तेन चाभवत्
अहो श्रीकृष्णमाहात्म्यं भक्तानां गतिदायकम् ।

यतस्तेन महाभाग ! निर्वृतिं को न चाप्नुयात् ॥ ३ ॥

तः पुत्रपि श्रीमत्कृष्णस्य चरितं महत् । श्रोतुमिच्छामहे चान्यदुग्रतदानार्हणादिकम्
स्नानं घ्रापि महाभाग ! यथा येन कृतं पुरा ।

तत्सर्वं विस्तराद् ब्रूहि यथा नो निर्वृतिर्मवेत् ॥ ५ ॥

सूत उवाच ।

साधु पृष्टं द्विजश्रेष्ठा ! लोकानां तारणं परम् ।

यूयं कृतार्थाः कृष्णस्य भक्त्या सम्पूर्णमानसाः ॥ ६ ॥

श्रीकृष्णचरितं पुण्यं साधूनां हर्षदं परम् । प्रवक्ष्यामि द्विजश्रेष्ठा महदाख्यानमुत्तमम् ॥
एकदा नारदो लोकान्पर्यटन्भगवत्प्रियः । मथुरायामम्बरीषं कृष्णाराधनतत्परम् ॥८॥

महाभागं वतपरं ददर्श मुनिसत्तमः । स आगतं मुनिवरं सत्कृत्य मुनिसत्तमः ॥ ९ ॥

भवन्त इव पप्रच्छ श्रद्धया हृष्टमानसः ॥ ९ ॥

अम्बरीष उवाच ।

यन्मुने परमं ब्रह्म वेदवादिभिरुच्यते । सदेवः पुण्डरीकाक्षः स्वयं नारायणः परः ॥१०॥

योऽमूर्तो भूर्तिमानीशो व्यक्तोऽव्यक्तःसनातनः ।

सर्वभूतमयोऽचिन्त्यो ध्यातव्यः स कथंहरिः ॥ ११ ॥

यस्मिन्सर्वमिदंविश्वमोतं प्रोतं प्रतिष्ठितम् । अव्यक्तमेकं परमं परमात्मेति विश्रुतम् ॥

यतो जन्मादि जगतो योनिर्मायस्वयम्भुवम् ।

। ददौ तस्मै च निगमानात्मन्येव व्ययस्थितान् ॥ १३ ॥

कथमारारुध्यते सोऽयं सप्तप्रपुष्पाधरः । योगिनामपि दुर्गम्यस्तदेतत्कृपया घद ॥ १४॥

अनाराधितगोविन्दो न विदग्धि हितोदयम् । न तथा यज्ञदानानां लभते फलमुत्तमम् ॥

अनास्वादितगोविन्दपदाम्बुजरसश्च यः । मनोरथपयातीतं स्फीतं नाकलयेत्फलम् ॥

हरैराराधनं हित्वा दुरितौघनिवारणम् । नान्यत्पश्यामिजन्तूनां प्रायश्चित्तं परं मुने ॥

यद्भूमूर्तनववर्तिन्यः श्रूयन्ते सिद्धयोऽखिलाः ।

कथमारोध्यते सोऽयं केशवः बलेशनाशनः ॥ १८ ॥

उपास्यते स भगवान्कथं नारायणो नरैः । प्रीतश्च सर्वमेतन्मे हिताय जगतो वद ॥ १९ ॥

भक्तिप्रियोऽसौ भगवान्कथा भक्त्या प्रसीदति ।

कथं तस्मिन्मवेद्वक्तिः सर्वैरारोध्यते कथम् ॥ २० ॥

घैष्णवोऽसि हरेस्तस्य प्रियोऽसि परमार्थसिन् ।

तेन त्वामेवपृच्छामि ब्रह्मन्ब्रह्मचिदुत्तम ! ॥ २१ ॥

श्रोतारमथ पकारं पृष्टारं पुरुषं हरेः ।

प्रश्नः पुनाति कृष्णस्य तदहृदिसलिलं यथा ॥ २२ ॥

दुर्लभो मानुषो देहो देहिनां क्षणमद्भुतः । तत्रापि दुर्लभं मन्ये घैकुण्ठप्रियदर्शनम्

संसारोऽस्मिन् क्षणार्धोऽपि सत्सङ्गः शेषधिवृणाम् ।

यस्माद्याप्यते सद्यं पुरुषार्थचतुष्टयम् ॥ २४ ॥

भगवन्भयतो यात्राम्यस्तथे सयं देहिनाम् । यालानां तु यथा पित्रोरुत्तमश्लोकपरमनाम्

भूतानां देववरितं दुःश्चाय स मुग्धाप च । सुखापैष हि साधूनां रघाद्रशामन्युतामनाम्

भक्तगति ये यथा देवान्देवा भपि तथैव तान् ।

हापैव कर्मसचिषाः साधयो धीनवन्मताः ॥ २७ ॥

तस्मात्संभगवन्मह्यं घैष्णवं धर्ममादिश । यन्मोपदेशज्ञानेन ज्ञाने वैद्वजं पलम् ॥ २८

नारद उवाच ।

सायु पृष्टं महीपाल विष्णुमक्तिमत्ता त्वया । जानतापरमं धर्ममैशं मापवरोपनम् ॥ २९ ॥

यस्मिन्पाराधिने विष्णो विध्वंसारोधिने भयेत् । मुष्टे शरागरं मुष्टं सयं देवमये हरो ॥

वन्द्यं स्मरन्नाप्येव महापातकमंहतिः । तन्मृशणान्नाशमायाति स रोष्यो हरिरेव हि ॥

न भजेत्सर्वतो मृगमुत्पाद्यमृषिदैवतैः ॥

नयः पुनाति सङ्गमोर्वीरो विभवदुहोऽपि हि

कारणव्याधि कारणम् ।

अन्यकारणं योगी जगज्जीवो जगन्मयः ॥ ३४ ॥

अगुर्वृहत्कराः रघूलो निर्गुणो गुणभृन्महान् ।

अतो जन्मलयातीतो ध्यातव्यः स हरिः सदा ॥ ३५ ॥

सम्यगेतद्व्यसितं भवता पुरुषर्षभ । यत्पृच्छसे भागवतान्धर्मोऽस्त्वं विश्वभावतान् ॥

प्रसङ्गेन सतामात्ममनः श्रुतिरसायनाः । भवन्ति कीर्तनीयस्य कथाः कृष्णस्य निर्मलाः

भावसाध्यो ह्ययं देवः स्वयं जानातितद्वधान् ।

तथापि घक्ष्ये जगतो हिताय तव गौरवात् ॥ ३८ ॥

यदाहुः परमं ब्रह्म प्रधानपुरुषात्परम् । यन्माधया ततं सर्वं सर्वं यच्छति सोऽच्युतः ॥

पुत्रान्कलत्रं दीर्घायू राज्यं स्वर्गापवर्गकम् ।

स दयादीप्सितं सर्वं भक्त्या सम्पूजितोऽजितः ॥ ४० ॥

कर्मणा मनसा वाचा तत्पराये हि मानवाः । तेषां व्रतानि वक्ष्यामि प्रीतये भूपसत्तम

अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्मचर्यमकल्परा । एतामि मानसान्याहुर्व्रतानि हरितुष्टये ॥४२॥

एकभक्तं तथा नक्तमुपवासमयाचितम् । इत्येवं कायिकं पुंसां व्रतमुक्तं नरेभ्यः ॥ ४३॥

वेदस्याध्ययनं विष्णोः कीर्तनं सत्यभाषणम् । अपैशुन्यमिदं राजन्वाचिकं व्रतमुत्तमम्

सकायुधस्य नामानि सदा सर्वत्र कीर्तयेत् । नाशीघ्रं कीर्तने तस्य सपवित्रकरो यतः

पर्णाध्रमाचारवतापुरुषेण परः पुमान् । विष्णुराराध्यते पन्था नान्यः सन्तोषकारणम्

पतिप्रियहिताभिश्च मनोवाङ्मायसंघमैः । व्रतैराराध्यते स्त्रीभिर्वासुदेवो दयानिधिः ॥

आगमोक्तेन मार्गेण स्त्रीशूद्रैरपि पूजनम् । कर्तव्यं कृष्णसन्द्रस्य द्विजातिवररूपिणः

श्रयोपर्णास्तु वेदोक्तमार्गाराधनतत्पराः । स्त्रीशूद्रादय एव स्युर्नाम्नाऽऽराधनतत्पराः ॥

न पूजनैर्न व्रतैर्न व्रतैरपि माघघः । तुष्यते केवलं भक्तिप्रियोऽसौ समुदाहृतः ॥५०॥

स्त्रीणां पतिव्रतानां तु पतिरेव द्विदैवतम् । स तु पूज्योविष्णुभक्त्यामनोवाङ्मायकर्मभिः

कर्तव्यं धृदया विष्णोश्चिन्तयित्वा पतिं हृदि ।

शूद्राणां चैव भवति गार्गा धै देवतार्चनम् ॥ ५२ ॥

सवप्यागममार्गेण कुर्व्येदानुकारिणा । स्त्रीणामप्यधिकारोऽस्ति विष्णोराराधनादिषु

पतिप्रियगतानां च धृतिरेवा सनातनी । स्वकृत्योनिगमर्मेण, यद्यस्य चिह्नं द्रवम् ॥

तस्य देपायरेषस्तु तेन तुष्यति केशवः । हविषाग्नौ जले गुणैर्गानेन हृदये हरिम् ॥५१॥

यत्रन्ति गुर्यो नित्यं जपेन विमण्डले । अहिंसा प्रथमं पुणं द्वितीयं कारणप्रदः ॥५२॥

तृतीयकं भूतस्या षतुर्थं क्षान्तिरेव च । शमस्तु पञ्चमं पुणं दमः षष्ठं च सतमम् ॥५३॥

ध्यानं सप्तमं नाष्टम्य होतैस्तुष्यति केशवः ।

एनरेषापृथिः पुणैस्तुष्यत्येवामितो हरिः ॥ ५८ ॥

पुष्यान्तराणिसन्त्येव धातानि मनुजोत्तम ।

भक्त्याहजानि यैर्विष्णु पूजितः परितुष्यति ॥ ५६ ॥

पारुणं सलिलं पुणं सौम्यं गुणयोदधि । प्राज्ञापत्यं तथान्नादि आग्नेयं धूपशीष

रुलपुष्पादिकं चैव धानस्पत्यं तु पञ्चमम् । पार्थिवं कुशमूलायं धापत्यं मन्धचन्द्र

धन्नाख्यं विष्णुपुष्यं च पाद्यं विष्णुपदं स्मृतम् ।

पमिस्तु पूजितः पुणैरपि विष्णुः प्रसीदति ॥ ६२ ॥

सूर्योऽग्निब्राह्मणोगावो यैष्णवः खंमरुञ्जलम् ।

भूरात्मा सर्वभूतानि पूजास्थानानि धा हरेः ॥६३॥

सूर्ये तु मन्त्रज्ञाप्येन हविषाग्नौ यजेततः । आतिध्येन तु विप्राग्ये गोषु ब्राह्मणसादिन

प्राणवे यन्धुसत्कृत्या हृदये ध्याननिष्ठया । पार्थो मुख्यधिया तोये द्रव्यैस्तोयपुरस्कृतै

थण्डिले मन्त्रहृदयैर्भोगैरात्मानमात्मनि । क्षेत्रज्ञं सर्वभूतेषु समत्वेनार्चयेद्विभुम् ॥६६॥

धेष्ण्येत्प्येतेषु सद्गुणं शङ्खचक्रगदाम्बुजैः । युक्तं चतुर्भुजं शान्तं ध्यायन्नर्च्येत्समाहितः

ब्राह्मणेः पूजितैरेव पूजितोऽयं न संशयः । निर्भर्त्सितैश्चतैर्भूष भवेन्निर्भर्त्सितो विभुः

भगवो धर्मशास्त्रं च यदाधारे प्रवर्तते । विप्रास्ते यैष्णवीमूर्तिः पावनी परमामता ॥

सर्वं शुभं जगति धर्मत एव लभ्यं धर्मो गतिर्निगमतो नृप ! धर्मशास्त्रान् ।

नूनं तयोरपि गतिर्भुविभूमिदेवांस्तेरर्चितैरिह अगत्वत्तिरर्चितः स्यात् ॥७०॥

न यज्ञयोगैर्नतपोभिरन्यैर्न योगयुक्तया न समर्चनेन ।

तथा विभुस्तुष्यति देवदेवो यथा मही दैवततोपणेन ॥ ७१ ॥

ब्रह्मण्यो ब्रह्मविदुब्रह्मा ब्रह्मवेद प्रवर्तकः । ब्राह्मणैरेव तुष्येत तोपितैर्ब्रह्मदैवतैः ॥ ७२ ॥

नरकेऽपि चिरंमग्नाः पूर्वजा ये कुलद्वये ।

तदैव यागति ते स्वर्गं यदाऽच्चरन्ति सुतो हरिम् ॥ ७३ ॥

किं तेषां जीवितैर्नेह पशुवच्चेष्टितेन किम् । येषां न प्रवर्णं विस्रं घासुदेवे जगन्मये ॥

ध्यानं तस्य प्रवक्ष्यामि यन्नदृष्टं तु केनचित् । श्रूयतां भूपकैवल्यं केवलं मलवर्जितम्

यथा दीपो निघातस्यो निश्चलो घायुवर्जितः । प्रप्रज्वलन्नाशयेत्सर्वमन्धकारं महामते

तद्बहोपधिहीनात्मा भवत्येष निरामयः । निराशो निश्चलो धीरो न मित्रं न रिपुस्तथा

शोकश्चो विपादश्च तलोभो मत्सरोन्ममः । सम्भ्रमालापमोर्हश्च सुखदुःखैर्विमुच्यते ॥

विषयेश्चापि सर्वेश्च इन्द्रियाणां प्रमुच्यते । तदा सकेवलज्ञानी कैवल्यत्यं प्रजायते ॥

ज्वालाकर्मप्रसङ्गेन दीपस्तैलं प्रशोपयेत् । घत्यांधारेण राजेन्द्र ! निर्हन्धो घायुवर्जितः

कज्जलं घमते पश्चात्तैलस्यापि महामते । कृष्णासन्दृश्यते रक्षा दीपस्याग्रे महामते ॥ ८१

स्वयमाकृष्य तत्तैलं तेजसा निर्मला भवेत् ।

काये चान्तःस्थितस्तद्गतकर्मतैलं प्रशोपयेत् ॥ ८२ ॥

विषयान्कज्जलं कृत्वा प्रत्यक्षाग्निसप्रदर्शयेत् ।

उवालावग्निर्मलो भूत्वा स्वयमेव प्रकाशयेत् ॥ ८३ ॥

कोधलोभादिभिः संज्ञैर्वायुभिः परिवर्जितः ।

निःस्पृहो निश्चलो भूत्वा तेजश्च स्वयमुज्ज्वलेत् ॥ ८४ ॥

त्रैलोक्यं पश्यते सर्वं स्वस्थामस्थं स्वतैर्जसा । केवलज्ञानरूपोऽयं मया ते परिकीर्तितः

ध्यानं चैव प्रवक्ष्यामि द्विविधं तस्य चक्रिणः । केवलज्ञानरूपेण दृश्यते परचक्षुषा ॥

योगयुक्ता महात्मानः परमार्थपरायणाः । यं न पश्यन्ति मुग्धास्तु सर्वज्ञं सर्वदर्शकम्

हस्तपादविहीनश्च सर्वथ परिगच्छति । सर्वं शृङ्गाति त्रैलोक्यं स्थावरं जङ्गमं पुनः ॥

नास्त्रामुखविहीनस्तु प्राति भक्षति भूपने ! । अकर्णः शृणुते सर्वं सर्वं साक्षी जगत्पतिः

अरूपो रूपसम्बद्धः पञ्चवर्णवशं गतः । सर्वलोकस्य यः प्राणः पूज्यते स चराचरैः ॥ ६०

अजिह्वो घटते सर्वं वेदशास्त्रानुगं तथा । भत्वचः स्पर्शमेवापि सर्वेषामेव विन्दति ॥

सदानन्दो विविक्ताक्ष एकरूपो निराश्रयः ।

निर्गुणो निर्ममो व्यापी सगुणो निर्मलोऽनघः ॥ १२ ॥

नवश्यः सर्ववश्यात्मा सर्वदः सर्वचित्तमः । तस्य माता न चैवारित सत्रै सर्वमयोविभुः

सर्वं सर्वमयं ध्यानं यच्च पश्यत्यनन्यधीः । स याति परमंस्थानममूर्त्तममृतोपमम् ॥ १४

द्वैतीयं तु प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व महामते । मूर्त्ताकारं तु साकारं निराकारं निरामदम् ॥

गह्वाण्डं सर्वमतुलं वासितं यस्य वासनात् । स तस्माद्वासुदेवस्तु प्रोच्यते नृपनन्दन !

सर्वमाणस्य मेघस्य यद्वासा तस्य तद्भवेत् । सूर्यतेजःप्रतीकाशं चतुर्बाहुसुठेवरम् ॥

क्षिणे शोभते शङ्खो हेमरत्नचिभूपितः । कीमोदकी गदा तस्य महासुरविनाशिनी

सामेच शोभते धीर हस्तेतस्य महात्मनः । महापद्मसुगन्धाढ्यं तस्त दक्षिणहस्तगम् ॥

सोममानं सदैवास्ते सायुधं कमलश्रियम् । कम्बुग्रीवं सुयुक्तास्यं पद्मपत्रनिभेक्षणम् ॥

राजमानं हृषीकेशं दशनैः कुन्दसन्निभैः । गुडाकेशस्य यस्यास्ते अधरो विद्रुमाकृतिः

शोभते पुण्डरीकाक्षः किरीटेनापि भास्वता । विशालेनापि रूपेण केशवस्तु सुवक्षसा

स्तुभेनाङ्कितेनैव राजमानो जनार्दनः । सूर्यतेज प्रतीकाशकुण्डलाभ्यां प्रभाति च ॥

सोपत्साट्टेन पुण्येन सर्वदा राजते हरिः । वैयूरकङ्कणैर्हारेर्मौक्तिकैर्भ्रुक्षसन्निभैः ॥

पुषा भ्राजमानस्तु विजयो जयतां वरः । भ्राजने सांऽपि गोविन्दो हेमवर्णेन वासता

द्रिकाभिम्बु युक्तामिरङ्गुलीषु विराजते । सर्वायुधैः सुसम्पूर्णैर्हिथ्यैरामरणैर्हरिः ॥

नतेयसमारुढो लोककर्त्ता जगत्पतिः । एवं यो ध्यायते नित्यमनन्यमनसा नरः ॥

ध्वने सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति । पतत्त सर्वं माख्यातं ध्यानमेवं जगत्पतेः

इति धीपाद्ये महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे यैशाखमाहात्म्ये नागनाम्नरीथसंवादे

भगवद्विधानवर्णनं नाम चतुर्विंशतितमोऽध्यायः ॥ ८४ ॥

पञ्चाशीतितमोऽध्यायः

भक्तिलक्षणभेदवर्णनम् ।

अम्बरीष उवाच ।

साधु साधु मुनिश्रेष्ठ ! लोकानुग्रहकारक ! ।

विष्णोर्ध्यानं त्वया प्रोक्तं सगुणं निर्गुणं च यत् ॥ १ ॥

अधुना लक्षणं ब्रूहि भक्तेः साधु कृपाकर । यादृशी क्रियतेयेन यथा यत्रयदा तथा ॥

सूत उवाच ।

इत्युक्तमाकर्ण्य नृपोत्तमस्य मुनिः प्रहृष्टो निजगाद् भूपम् ।

शृणुष्व राजन्निखिलाघहारिणीं भक्तिं हरेस्ते प्रदामि दुःसम्यक् ॥ २ ॥

अथ भक्तिं प्रवक्ष्यामि विविधां पापनाशिनीम् ।

विविधा भक्तिरुद्दिष्टा मनोधाढ्यायसम्भवा ॥ ४ ॥

लौकिकी वैदिकी चापि भवेदाध्यात्मिकी तथा ।

ध्यानधारणया युद्धया वेदानां स्मरणं हि यत् ॥ ५ ॥

विष्णुधीतिकरी चेषा मानसी भक्तिरुच्यते । मन्त्रधेदसमुच्चारैरविभ्रान्तविचिन्तनैः ॥

जाप्यैश्चारण्यकैश्चैव धान्तिकी भक्तिरुच्यते । प्रतोपयासनियमैः पञ्चेन्द्रियजयेन च ॥

काविकी सैव निर्दिष्टा भक्तिः सर्घार्थसाधिनी ।

भूषणैर्हमरदाष्टैश्चित्रामिर्षाग्निरेव च ॥ ८ ॥

घासः प्रतिसरैः सूत्रैः पापबन्धजलोच्छ्रितैः । नृत्यवादित्रगीतैश्च सर्षकन्नुपहारकैः ॥

भक्ष्यभोग्यान्मदानैश्च वा पूजा क्रियते नरैः ।

नारायणं समुद्दिश्य भक्तिः सा लौकिकी मता ॥ १० ॥

काविकी सैव निर्दिष्टा भक्तिः सर्घार्थसाधिका ।

शृण्वन्तुःसामजात्यानि संहिताध्ययनानि च ॥ ११ ॥

क्रेयन्ते विष्णुमुद्दिश्य वैदिकी भक्तिरुच्यते । वेदमन्त्रहविर्षागोःक्रियाया वैदिकीमन
 र्शं च पौर्णमास्यां च कर्त्तव्यं चाग्निहोत्रकम् । प्राशनं दक्षिणादानपुरोडाशं च सक्रिय
 पितृभूतिः सोमपानं याज्ञियं कर्मसर्वशः । अग्निभूष्यं निन्दाकाशद्युतिशङ्करमास्करम् ।
 मुद्दिश्य कृतं कर्म तत्सर्वं विष्णुदेशतम् । आध्यात्मिकीतिविधिषाब्रह्ममकिस्रियताह

साङ्ख्यायां योगसद्भातां शृणु भूप ! यद्योदिताम् ।

चतुर्विंशतितत्त्वानि प्रधानादीनि साङ्ख्यया ॥ १६ ॥

चेतनानि भोग्यानि पुरुषः पञ्चविंशकः । चेतनःससमुद्दिष्टो कर्ताभोक्ता च कर्मणाम्
 आत्मा नित्योऽव्ययश्चैव बधिष्ठाता प्रयोजकः ।

पुरुषोऽव्यक्तनित्यः स्यात्कारणं च महेश्वरः ॥ १८ ॥

तत्त्वसर्गो भावसर्गो भूतसर्गश्च तत्त्वतः ।

साङ्ख्यायाः परिसङ्ख्यायाः प्रधानं च गुणात्मकम् ॥ १९ ॥

त्वा साधर्म्यवैधर्म्ये प्रधानं च विधर्मि च । कारणं ब्रह्मणश्चैव कामित्वमिदमुच्यते
 योज्यत्वं प्रधानस्य वैधर्म्यमिदमुच्यते । सर्वत्र कर्तृता ब्रह्मपुरुषस्याप्यकर्तृता ॥
 चेतनप्रधानेन समत्वमिदमुच्यते । तत्त्वान्तरं च तत्त्वानां कार्यकारणमेव च ॥ २२ ॥

प्रयोजनं प्रयोज्यत्वं ज्ञात्वा तत्त्वप्रसङ्ख्यया ।

साङ्ख्यातमुच्यते प्राज्ञैर्विजयाथ विविन्तकैः ॥ २३ ॥

ते मत्वास्यसद्भावन्तरं सङ्ख्यां च तत्त्वतः । ब्रह्मतत्त्वाधिकं चापि भूततत्त्वं विदुर्बुधाः
 साङ्ख्यैः कृता भक्तिरेवा भक्तिराध्यात्मिकी स्मृता ।

योगजामपि ते भूप ! शृणुमक्ति वदाम्यहम् ॥ २५ ॥

णाथामपरो नित्यं ध्यानघान्तियतेन्द्रियः । मैश्वरमक्षयतीं चापि सर्वप्रत्याहृतेन्द्रियः
 रणं हृदये कृत्वा ध्यायमानो महेश्वरम् । हृत्पद्मकर्णिकासीनं पीतवस्त्रं सुलोचनम्
 प्यनुदुद्योतितमुखं ब्रह्मसूत्रकटीतटम् । श्वेतवर्णं चतुर्बाहुं वरदाभयहस्तकम् ॥ २८ ॥

योगेजा मानसी सिद्धिर्विष्णुभक्तिः परा स्मृता ।

य एवं भक्तिमान्देवं विष्णुमक्तिः स उच्यते ॥ २९ ॥

एवं भक्तिः समुद्दिष्टा विविधा नृपनन्दन । सात्त्विकीराजसीचैवतामसीभेदतस्त्विमाः

नानाप्रकारा विशेया विष्णोरमिततेजसः ।

यथाग्निः सुप्तमृद्धारिचिः करोत्वैर्धांसि भस्मसात् ॥ ३१ ॥

पापानि भगवद्भक्तिस्तथा दहति तत्क्षणात् ॥ ३२ ॥

यावज्जनो न शृणुते भुवि विष्णुभक्तिं साक्षात्सुधारसमशेषरसैकसारम् ।

सावज्जस्रमरणजन्मशतामिघातदुःखानितानि लभते यद्बुद्धेहजानि ॥ ३३ ॥

सञ्चिन्तितः कीर्तित एव नित्यं धृतानुभावो भगवाननन्तः ।

समन्ततोऽप्यं विनिहन्ति मेघं वायुर्यथा भानुरियान्धकारम् ॥ ३४ ॥

न दानदेवार्चनयागतीर्थस्नानधुताचारतपःक्रियामिः ।

तथा विशुद्धिं लभतेऽन्तरात्मा यथा हृदिस्थे भगवत्यनन्ते ॥ ३५ ॥

कथा विशुद्धा नरनाथ ! तथ्यास्ता एष पथ्या हरिनाथ परयाः ।

सङ्कीर्तिता यत्र पवित्रमूर्तेः संभ्रूयते न्य धृतसाधुकीर्तिः ॥ ३६ ॥

धन्योऽसि धीर ! धरणीधर ! धर्मधुर्य ! ध्यानैकतानहृदयः पुरोत्तमस्य ।

यन्नेष्टिर्का मतिरसौ तव सौभगधीः श्रीकृष्णनाथसुकृत्प्रपणे प्रवृत्ता ॥ ३७ ॥

धनाराध्य हरिभक्त्या वरदं विष्णुमव्ययम् । कुतः श्रेयोभवेद्भूष पुरवस्वात्ममानिनः

मायाजनिरमायोऽसी भक्त्या राजन्नमायया ।

साधयते साधुपुरुषः स्वयं जानाति तद्दधान् ॥ ३८ ॥

न विद्यते ते नृपधर्मतत्त्वमहात्मैतद्दिमलं पुनर्मांम् ।

त्वं वृच्छसे तीर्थपदं प्रसङ्गात्कधारसं पैष्णषगौरथेण ॥ ४० ॥

नातः परं परमतोपविशेनपोषं पदयामि पुष्पमुचितं च परस्परैण ।

सन्तः प्रसहा यद्गन्तगुणानकन्तश्रेयोनिधीतपिकभापमुक्तो यदन्ति ॥ ४१ ॥

प्राप्तयाः सुरमी सत्यं धृदा यागतयांसि च ।

धुतिस्मृति दया दीक्षा शान्तयस्तनयो हरैः ॥ ४२ ॥

भादित्यभान्द्रमा वायुर्भूमिरापोऽयंरंदिशः । इत्याविष्णुश्च यद्भय सर्वभूषणयो विष्णुः ॥

विश्वरूपः स्वयं चक्रे जगद्देतन्वराचरम् । स्वयं ब्राह्मणमाविश्य सदान्मनुष्यभुञ्जते ।
ततस्तु तीर्थास्पदपादरेणून्धराधरात्मालयभूमिदेवान् ।

परात्मनः पूजय पुण्यलक्ष्मीसर्घस्वभूतानखिलात्मभूतान् ॥ ४५ ॥

ब्राह्मणं विष्णुबुद्ध्या यो विद्वासं साधु पश्यति ।

स एव वैष्णवो यश्च स्वस्वकर्मैकनिष्ठितः ॥ ४६ ॥

किञ्चिद्देतन्मयाप्रोक्तं रहस्यंसमयो हि मे । स्नातुंगन्तुञ्च गङ्गायां न कथावसरोऽधिकः ।
प्राप्तोऽयं माधवीमासः पुण्योमाधववल्लभः ।

तस्यापि सतमी शुद्धा गङ्गायामपिदुर्लभा ॥ ४८ ॥

पेशास्त्रशुक्लसप्तम्यां जाह्नवीजह्नुनापुरा । क्रीडातपीतापुनस्त्यक्ता कर्णरुन्ध्रात्तुदक्षिणात् ।
तस्यां समचयेद्देवीं गङ्गां गगनमेखलाम् । ज्ञात्वा सभ्यग्विधानेन सध्वजः सुहृती नरः ।

तस्यां यस्तंयेद्देवान्पितृन्मर्त्यो यथाविधि । साक्षात्पश्यति तं गङ्गा ज्ञातरंगतयाऽरुम् ।
न माधवसमो मासो न गङ्गा सङ्गीतनी । दुर्लभः खलुयोगोऽयं हरिमतयेव सभ्यते ।

विष्णुपादोदकोद्भूता ब्रह्मलोकादुपागता ।

त्रिभिः श्रोतामिरधान्ता या पुनाति जगत्त्रयम् ॥ ५३ ॥

स्वर्गारोहणनिधेर्णा सप्तगानन्दकारिणी । मनेकदुरितोद्धारहारिणी दुर्गतिारिणी ॥

धामहेशभद्राज्जट्यासिनी दुःखनाशिनी । मजमानजनम्यागतकान्तकेलिचिन्ताशिनी ॥

सगरान्यवनिर्वाणकारिणी धर्मधारिणी ।

त्रिमार्गधारिणी देवी लोकाद्यङ्कृतिकारिणी ॥ ५६ ॥

दरान्मपरांनघानर्कासंनध्यानमेवनेः । पुण्यानपुण्यापुरुषान्पापवन्ती सहस्रशः ॥ ५७ ॥

गङ्गागङ्गेति गङ्गेति यैस्त्रितन्व्यमिनीरितम् । सुदूरस्थेऽथ तस्यां हस्ति जगत्त्रयधारिणी ।

योऽजनां महर्षेषु गङ्गां यः स्मरतेनरः । मयिदुःकृतकर्मोऽसौ जयते परमां गतिम् ॥

पेशासं शुभ्रमनसा दुर्लभा सा विदोयतः । प्राप्यते जगतीयात् ! हरिविद्यमादतः ॥

न माधवसमो मानो न माधवसमो विमुः । पेतोहिदुरितान्मोर्षोऽस्रमानजनस्य वः ॥

दत्तं जन्तुं हुतं स्नानं यदुचया प्राप्ति माधवे । तदक्षयं भवेद् भूय पुण्यं कोटिशताधिकम् ॥

यथादेवेषु विश्वात्मा देवो नारायणो हरिः । यथा जपेषु गायत्री सरितां ज्ञाह्वी तथा
यथोमा सर्वनारीणां तपतां मास्करो यथा ।

आरोग्यलाभो लाभानां द्विपदां ब्राह्मणो यथा ॥ ६४ ॥

परोपकारः पुण्यानां विद्यानां निगमो यथा ।

मन्त्राणां प्रणयो यद्वद्गयानानामात्मचिन्तनम् ॥ ६५ ॥

त्यं स्वधर्मवर्तित्यं तपसां च यथावरम् । शौचानामर्थशौचं च दानानामभयं यथा ॥

गुणानां च यथा लोभक्षयो मुख्योगुणः स्मृतः ।

मासानां प्रवरो मासस्तथाऽसौ माधवो मतः ॥ ६७ ॥

त्र यत्कियते श्राद्धं यज्ञदानमुपोषणम् । तपोऽध्ययनपूजादि तदक्षयफलं स्मृतम् ॥

शास्त्रान्तानि पावानि सूर्यान्तानि तमांसि च । परापकारपैशून्यप्राप्तानि सुकृतानि च

फार्सिके मासि यत्किञ्चित्तुलासंस्थे दिवाकरे ।

स्नानदानादिकं राजंस्तत्परार्धगुणं भवेत् ॥ ७० ॥

प्रमात्सहस्रगुणितं भावे मकरो रवी । ततोऽपि शतसङ्ख्यातं वैशाखे मेघो रवी ॥

ते धन्यास्ते सुकृतिनो नरा वैशाखमासि ये ।

प्रातः स्नात्वा विधानेन पूजयन्ति मधुद्वियम् ॥ ७२ ॥

प्रातः स्नानं च वैशाखे यज्ञदानमुपोषणम् । हविष्यं हलत्रयं च महापातकनाशनम् ॥

पुनः कलियुगे राजन्नेतद्दीप्यं भविष्यति ।

अश्वमेधादिकं यस्मान्माहात्म्यं माधवस्य यत् ॥ ७४ ॥

अश्वमेधमलः पुण्यः कलौ नैव प्रवर्तते । एव माधव मासस्य हयमेधसमो विधिः ॥ ७५ ॥

अश्वमेधस्य यत्पुण्यं स्वर्गमोक्षफलप्रदम् । न वेत्स्यन्ति कलौ पापा जनादुरितबुद्धयः

सस्मिन्भवैर्नरेः पापैर्गन्तव्यं नरकार्षणे । अतस्तु विरलस्तस्य प्रचारो येन निर्मितः ॥

इति धीपाद्ये महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे वैशाखमाहात्म्ये पञ्चाशीतितमोऽध्यायः ॥

पडशोतितमोऽध्यायः वैशाखमासव्रतविधानवर्णनम् ।

सूत्र उवाच ।

इतितस्य षचः ध्रुत्वानारदस्य महात्मनः । अम्यरीपश्च राजर्षिर्विस्मितो वाक्यमब्रवीत्
अम्यरीप उवाच ।

मार्गशीर्षादिकान्मासान्हित्वा पुण्यान्महामुने ! ।

सर्वमासाधिकं मासं वैशाखं किं प्रशंससि ॥ २ ॥

सर्वेभ्योऽप्यधिकः कस्मान्माधवो माधवप्रियः ।

को विधिस्तत्र किं दानं कितपः का च देवता ॥ ३ ॥

त्वत्पादाभ्योजरजसा पावितस्य च मे मुने ! । उपदेशप्रसादेन प्रसादं कर्तुमर्हसि ॥ ४ ॥

धर्मेशो धर्ममार्गाणामुद्धर्ताऽसि महामुने ! । त्वमेकोऽखिलतत्त्वार्थवेत्ता धर्मोपदेशकः ॥

कर्तोपदेष्टा मन्ता वाऽनुमन्ताऽपिप्रयोजकः । शास्त्रविद्विर्मुनिवरस्मर्यन्ते समभाषितः ॥

व्रतसत्रतपोदानैर्यत्फलं समवाप्यते । धर्मोपदेशनेनैव तत्सर्वमुपलभ्यते ॥ ७ ॥

तीर्थस्नानं तपोयज्ञकर्मयत्कुरुते मुने । अपि तत्फलभागीस्याद्यः प्रवर्तयितामवेत् ॥ ८ ॥

यद्यदा चरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः । सयत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ ९ ॥

तद्दहति भवान्धर्ममुपदेष्टुं तद्दुतम् । दुर्लभो गुरुसम्बोधो देशकालोपपत्तयः ॥ १० ॥

न केचन तथा भावाश्चेतः शीतलयन्तिनः । राजपलामादयोऽप्येते यथा तव समागमः ॥

सूत्र उवाच ।

अथ मन्दमृदुस्मेरस्फुरद्गन्तप्रमानुगः । अम्यरीपं प्रत्युवाच नारदो मुनिसत्तमः ॥ १२ ॥

नारद उवाच ।

शृणु राजप्रवक्ष्यामि हिताय जगस्तव । विधिर्माधवमासस्य यच्छ्रुतो ब्रह्मणः पुत्र ॥

दुर्लभं भारते धर्मे जन्म तस्मान्मनुष्यता । मानुष्ये दुर्लभे लोके स्वस्वधर्मप्रवर्तनम् ॥

ततोऽपि मक्तिर्भूपाल वासुदेवेऽति दुर्लभा ।

सत्रापि दुर्लभो मासो माघयो माघवप्रियः ॥ १५ ॥

तमपाप्य ततो मासं ज्ञानदानजपादिकम् ।

कुर्वन्ति विधिना ये तु धन्यास्ते कृतिनो नराः ॥ १६ ॥

तेषां दर्शनमात्रेण पापिनोऽपि विक्लिक्विषाः ।

भवन्ति भगवद्वाचभाविता धर्मकाङ्क्षिणः ॥ १७ ॥

माघये मासि यैः ज्ञातं प्रातर्नियमसंयुतैः । ते क्वोटिर्षपपर्यन्तं कीदृन्ते नन्दने घने ॥

यथा न धारिधिसमो लोके क्वोऽपि जलाशयः ।

तथा मासो न वैशाखसदृशो माघवप्रियः ॥ १८ ॥

सायत्पापानि तिष्ठन्ति मनुष्यानां कलेषरे ।

यावत्कलमलध्वंसी मासो नायाति माघवः ॥ २० ॥

यद्यष्टदिनान्येष पञ्च मासस्य तस्य वै । एकादशीं समाख्ये सर्वमाससमानि वै ॥

वैशाखे पूजितो देवो माघयो मधुहा तु यैः ।

नानोपचारे राजेन्द्र ते प्राप्तं जगन्नः पत्यम् ॥ २२ ॥

किं किं न दुर्लभतरं प्राप्यते मासि माघये । ज्ञानेन परमेशस्य पूजनेन यथाविधि ॥

न दत्तं न हुतं जप्तं न तीर्थं मरणं कृतम् । यैर्हि नारायणो मेव ध्यातो निखिलपापता

तेषां जगन्नृणां लोके ज्ञातव्यं निष्कलं नृप । द्रव्येषु विद्यमानेषु कृपणो यो भवेन्नरः

भक्ष्या भ्रियते यो हि तस्य द्रव्यं निरर्थकम् ।

तीर्थं ज्ञानादि तपसा सारकुन्दे जन्म लभ्यते ॥ २६ ॥

न ज्ञानेन विना भूप किञ्चिदप्युपतिष्ठति । वैशाखजानमाहात्म्यादपि पञ्चदिनात्मकान्

सारकुन्दे प्राप्यते जन्म वैभवं विविधं तथा । सुपुत्रः सुपुत्रं भूय धनं धान्यं धरद्विभयः

सुजगन्नमरणं चापि सुभीताः सुगमेव च । सदा दानेऽधिका प्रीतिर्घोरायै धर्ममुत्तमम्

प्रसादात्तस्य देवस्य विष्णोर्ध्वं महात्मनः ।

नारायणस्य जायन्ते सिद्धयो भूयसाञ्जिता ॥ ३० ॥

ऊर्जे मासि तपोमासि माघये, माघयप्रिये । छात्वा क्षामोदरं भक्त्या माघवं मनुमुदरं

विशेषेण समभ्यर्च्यं द्रव्या दानानि शक्तितः ।

पेदिकं सुरमासाद्य नरो हरिपदं मजेत् ॥ ३२ ॥

अनेकजन्मार्जितपातकापली विलीयते माघवमञ्जनेन ।

सूर्योदये भूप यथा तमिन्नं घनः स्वयम्भुरिदमादिशन्मे ॥ ३३ ॥

चकार विष्णुविपुलप्रचारं मासस्य वै माघयसंक्रकस्य ।

यमस्य गुप्तं घचसा विचिन्त्य मनुष्यलोकं गमितं चकार ॥ ३४ ॥

तस्मादस्मिन्समायाते माघवेमासि वैष्णवीः ।

स्नात्वा पुण्यजले तीर्थे गङ्गायाः पावने नृणाम् ॥ ३५ ॥

रेवाया वा महाराज यामुने शारदेऽथवा । प्रातस्त्वनुदिते मानी विधानेन नृपोत्तमः ॥

पूजयित्वा च देवशं मुकुन्दं मधुसूदनम् । पुत्रपीत्रघनैःश्रेयो वाञ्छितानि सुखानि च

अनुभूय तपस्त्वन्ते स्वर्गमक्षयमाप्नुयात् । एवं ज्ञात्वा महाभाग मधुसूदनमर्चय ॥ ३६ ॥

स्नात्वा समयविवधानेन वैशाखे तु विशेषतः ।

देवभारोध्य गोविन्दं नारायणप्रनामयम् ॥ ३६ ॥

प्राप्तस्यसित्यं सुखं पुत्रं धनानि च हरे पदम् । देवदेवं नमस्कृत्य माघवं पापनाशनम्

प्रारभेतःप्रतमिदं पौर्णमास्यां मधोर्नृप । यमैश्च नियमैर्युक्तःशक्त्या किञ्चित्प्रदाय च

हविष्यभुग्भूमिशायी ब्रह्मचर्यव्रते स्थितः ।

कृच्छ्रादि तपसा क्षामो ध्यायन्तारायणं हृदि ॥ ४२ ॥

एवं प्राप्य च वैशाखीं दद्यान्मधु तिलादिकम् ।

भोजनं द्विजमुख्येभ्यो मक्या धेनुं सदक्षिणाम् ॥ ४३ ॥

वच्छिद्रं प्रार्थयेच्चापि तस्य स्नानस्य भूसुरात् ।

यथा लक्ष्मीःप्रिया भूप ! माघयस्य जगत्पतेः ॥ ४४ ॥

तथैव माघमोमासो मधुसूदनचन्द्रमः । एवं विधिपुत्रो मर्त्यःस्नात्वा द्वादशवत्साम्

सप्तशतवत्साम् । एवं माघयमाघयमाघयमाघयं कर्त्तव्यं तथ ॥

यत्पुरा ब्रह्मणो वक्त्राद्भूतमासीन्मया नृप ! ॥ ४७ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमेपातालखण्डे वैशाखमासमाहात्म्ये षडशीतितमोऽध्यायः

सप्तशतीतितमोऽध्यायः

वैशाखस्नानमाहात्म्ये देवशर्मब्राह्मणवृत्तान्तवर्णनम् ।

सूत उवाच ।

इति तस्य वचःश्रुत्वा नारदरूपस भूपतिः । प्रणम्य विस्मितःप्राह्वचिन्तयन्मनसा हरिम्
अम्यरीय उवाच ।

कथमेतद्विमुह्यामःस्वल्पापासेन वै मुने ! । प्राप्यते स्नानमात्रेण फलं वैवातिदुर्लभम्
नारद उवाच ।

सत्यमुक्तं त्वया राजन्स्वल्पापासेन यन्महन् ।

फलं सः प्राप्यते तत्र धदत्स्व पिधिमापितन् ॥ ३ ॥

धर्मस्य गतरःसुक्ष्माः दुर्भेवाहोम्भरेरपि । मुह्यन्तेचात्र विद्वांसोऽविविधशक्तिः हरेःकृतौ
विभ्यामिन्द्रादयो राजन्धर्माधिक्येन वादुजाः ।

ब्राह्मण्यं समुपायाताः सुक्ष्मा धर्मगतिस्त्वतः ॥ ५ ॥

अज्ञामिलोऽपि भूपाल ! दासीपतिरिति श्रुतः ।

धर्मस्तनोपतिराणी निःश्वं पावपधि स्थितः ॥ ६ ॥

प्रियमाणःसुतस्नेहात्प्रोच्य नारायणेति च । सद्ग्रथाननामप्रहणात्पदंलेभे सुदुर्लभम् ॥
अविच्छयापि ददति सृष्टौ हुतवदो यथा । दधः ददति गोविन्द नाम व्याजादपीरितम्

कार्त्तनस्य मुनेः पौत्रा भ्रातृजापाभिगामिनः ।

गोलकस्य च ये पाण्डोः पुण्डाः कुण्डाः स्वयं तथा ॥ ६ ॥

ते पञ्चापि च भूपाल पाण्डवा श्रौपदीरताः ।

तेषां च पुण्यश्लोकार्थं सूक्ष्मा घर्मगतिस्ततः ॥ १० ॥

विचित्राणि च कर्माणि विचित्रा भूतमाधनाः ।

विचित्राणि च भूतानि विचित्राः कर्मशक्तयः ॥ ११ ॥

कदाचित्सुदृष्टं कर्म कूटस्थं यदपस्थितम् । केनचित्कर्मणा भूप ! शुभेन परिवर्धते ॥ १२

फलं ददाति सुमदकस्मिन्नपि च जन्मनि । सूक्ष्मो घर्मोऽतिगहनो मीयते न यथात्प्य
नेतस्य फलदानस्य श्रूयते भूपनिधयः । यत्किञ्चित्सुदृष्टं कर्म च्छन्नं पापान्तरैरपि ॥

तदागत्य युतः कापि स्वं फलं च प्रयच्छति ।

कृतस्य नेह नाशोऽस्ति पुण्यस्य दुरितस्य च ॥ १५ ॥

तथापि बहुभिः पुण्यैर्दुरितं याति दारुणम् । यदुक्तं भवता राजन्तायासाधिक्यतो भवेत्

महत्पुण्यं च तत्रापि कारणं मे निशामय ।

स्वत्यायासमहायासां यद्यल्पत्वमहत्त्वयोः ॥ १७ ॥

महापुण्यास्ततस्तेसुः सन्तर्त कर्षकादयः । मन्त्रोच्चारं च सिंहादेरायासं बहुलं त्वत्

पञ्चगव्यं प्रशस्तं हि वताद्भूतवेन नो भवेत् । इति कर्तव्ययाहुल्यं महत्त्वं च तदल्पता ॥

जलाग्न्यादि प्रवेशस्य प्रसज्येत व्रतान्तरात् । इदमल्पं महत्त्वैतदिति नैव नियामकम् ॥

फलं यच्चोदितं शास्त्रे तदेवस्यान्महन्नृप । यथाल्पनाशो महता महन्नाशस्तथाल्पतः

किं त्वल्पविस्फुलिङ्गेन तृणराशिः प्रदहते ॥ २२ ॥

हत्यायुतं पापसहस्रमुग्रं गुर्वङ्गना कोटिनिषेधणं च ।

स्तेयादि पापानि च कृष्णभकरत्नानजातानिलयं हियन्ते ॥ २३ ॥

विष्णुभक्तिमत्ता धीर यत्किञ्चित्क्रियतेऽल्पकम् । सुदृष्टं साधुविदुषा तदज्ञयफलं लभेत्

सन्देहो नात्र कर्त्तव्यो माघये मासि माघवम् ।

समारोध्य नरो भक्त्या तत्तद्वाञ्छितमाप्नुयात् ॥ २५ ॥

अपत्यद्रविणं रत्नं दाराहर्म्यं हवागजाः । सुखानि स्वर्गमोक्षौ च न दूरं हरिमक्तिः

एवं शास्त्रोक्त विधिना स्वल्पेनापि न संशयः ।

पापस्य महतोऽपि स्यात्क्षयो वृद्धिः सुकर्मणः ॥ २७ ॥

फलाधिकपंभवेद्भूषत्वाधिक्याद्भावकर्मणोः। सूक्ष्माधर्मस्यविज्ञेयगतिसुविधिधैरपि

प्रियो माधवमासोऽयं माधवस्यमहात्मनः ।

एकोऽप्यनुष्ठितो लोकैः समप्रेप्सितदायकः ॥ २६ ॥

पुण्येन गाङ्गेन जलेन काले देशेऽपि यः स्नानपरोऽपि भूष ! ।

आजन्मतो भावहतोऽपि दाता न शुद्धिमेतीति मतं ममेतत् ॥ ३० ॥

गङ्गादितीर्थेषु वसन्ति जीवा देवालये पश्चिगणाश्च नित्यम् ।

विनाशमायान्ति कृतोपवासा भावोऽभक्ता नैव गतिं लभन्ते ॥ ३१ ॥

भायं ततो हृत्कमले निधाय श्रीमाधवं माधवमासि भक्त्या ।

यजेत यः स्नानपरो विशुद्धः पुण्यं न भक्ता धर्मस्य धक्तुम् ॥ ३२ ॥

प्रज्वाल्य घृहिं घृतैलसिकं प्रदक्षिणावर्तशिखं स्वकाले ।

प्रविश्य दग्धः किल भावदुष्टो न स्वर्गमाप्नोति फलं न चान्यत् ॥ ३३ ॥

अद्भुतस्य भूष तस्मात्त्वं माधवस्य फलंप्रति । स्वल्पंवापि शुभं कर्म विकर्म शत नशानम्

यथा हरेर्नाम भयेन भूष ! नश्यन्ति सर्वे दुरितस्य वृन्दाः ।

नूनं रथो मेपगते विभाते स्नानेन तीर्थे च हरिस्तवेन ॥ ३५ ॥

तेजसा धैरतेयस्य पाप्मानःपद्मगा इव । विद्रवन्ति च वीशास्वस्नानेनोपसि निश्चितम्

गङ्गायां नर्मदायां वा स्नात्वा मेपगते रथी । पापप्रशमनस्तोत्रं यःपठेद्भक्तिभावनः ॥३७

एककालं द्विकालं वा त्रिसन्ध्यमपि भूपते ! । स याति परमंस्थानं सर्वपापविवर्जितः

अम्यरीप] महापुण्यप्राप्तये कुह धीक्षणम् । माधवेमासि वै स्नानं प्रातर्नियमसंस्थितः

यदानर्त्तपुरे प्रोक्तं वसतां धर्मकोटिभिः ।

सत्प्रातर्माधवे मासि स्नाने नैकेन लभ्यते ॥ ४० ॥ -

इदार्थं यत्पुरावृत्तं तदाकर्णय भूपते । भार्ययासह संवादं देवशर्मद्विजन्मनः ॥ ४१ ॥

रेवातीरे सुपुण्ये च तीर्थे चामरकण्टके । कौशिकस्य सुतो जातो देवशर्मा द्विजोत्तमः

धनपुत्रविहीनस्तु बहुदुःखसमन्वितः । दारिद्र्येण सुदुःखेन सर्वदैव प्रपीडितः ॥४३॥

पुत्रोपायं घनस्वापि दिवारात्रौ प्रचिन्तयेत् ।

एकदा तु प्रिया तस्य सुमना गाम सुप्रता ॥ ४४ ॥

भर्तारं निन्तायोपेतमधोमुग्गमलक्षयन् । समालोच्य तदाकान्तं तमुपाच यशस्थिनी ॥
दुःराजालैरसङ्गैस्तु तपयित्तं प्रकशितम् । व्यामोहेन प्रमूढोऽसि त्यज्जचिन्तां महामने
मम दुःखं समाचक्ष्य स्वस्थो मय सुखं व्रज ।

गारित्ति चिन्तासमं दुःखं कायशोषणमेव हि ॥ ४७ ॥

तां सन्त्यज्य प्रपतेत स सुगेन प्रमोदते । निन्तायाः कारणं विप्र कथयस्य ममप्रभो
गारद् उवाच ।

प्रिया घापयं स संश्रुत्य देषशर्मा महामतिः ।

उपाच घचनं प्रीतो दुःखितोऽपि सतीसखः ॥ ४६ ॥

देषशर्मोवाच ।

यस्यथा निगितं भद्रे ! किञ्चिद्दुःखःस्य कारणम् ।

तत्सर्वं तु प्रवक्ष्यामि श्रुत्या चैवावधार्यताम् ॥ ५० ॥

न जाने केन पापेन धनहीनोऽस्मि सुप्रते ! ।

तथा पुत्रविहीनोऽस्मि एतद्दुःखस्यकारणम् ॥ ५१ ॥

सुमनोवाच ।

धूयतामभिधास्यामि सर्वसन्देहनाशनम् । स्वरूपमुपदेशस्य सर्वविज्ञानदर्शनम् ॥ ५२ ॥

सन्तोष एव परमं पुण्यं सौख्यादि कारणम् । असन्तोषः परंपापमित्याह भगवान्हृदि

लोभः पापस्य बीजोऽयं मोहो मूलं च तस्य पै ।

असत्यं तस्य हि स्कन्धो महाशाखा सुविस्तरात् ॥ ५४ ॥

पदकौटिल्यपत्राणि कुटुम्बया पुष्पितः सदा । अमृतं तस्य सौगन्ध्यमज्ञानं फलमेव च

कुट्यं पापण्डुचौराश्च क्रूराः कुटाश्च पापिनः ।

पक्षिणो मोहयुक्षस्य महाशाखासमाश्रिताः ॥ ५६ ॥

प्रज्ञानं सुफलं तस्य रतोधर्मं फलस्य हि । भावोदकेन संवृद्धिस्तस्य धया क्रतुप्रिया

उत्पलेदैर्मधुरायते । ताद्रशीश्च फलीश्चैव सफलो लोभपादपः ॥ ५८ ॥

तस्य च्छायां समाश्रित्य यो नरः परितर्तते ।

फलानि तस्य सोऽश्नाति स्वपक्वानि दिनेदिने ॥ ५६ ॥

फलानां च रसेनापि अघर्षेण तु पोषितः । स सम्पुष्टो भवेन्मर्त्यः पतनाय प्रयच्छति
तस्माच्चिन्तां परिश्रित्य स्यामिलोमं न कारयेत् ।

धनपुत्रकलत्राणां चिन्तामेतो न कारयेत् ॥ ६१ ॥

यो हि विद्वान्न चेत्कान्त ! मूर्खाणां पथमेव हि ।

शृणा चिन्तयते नित्यं दिवारात्री विमोहितः ॥ ६२ ॥

शुमार्यं च प्रविन्दामि कथं पुत्रानहं लभे । एवं चिन्तयते नित्यं दिवारात्री विमोहितः
क्षणमेकं प्रपश्येत्स चिन्तामध्ये महत्सुखम् । पुनश्चैतन्यमाया ते महादुःखेन पीडयते
चिन्तामोहो परित्यज्य क्षुब्धवर्तस्य तं द्विज । संसारीनास्ति सम्यग्धः केनसार्धं महामते

मिश्राणि यान्धवाः पुत्राः पिता माता सुतास्तथा ।

स्वस्रस्वन्धा भवन्त्येते कलत्रादि तथैव च ॥ ६६ ॥

द्वेषरामोवाच ।

सम्यग्धः कीदृशो भद्रे तं मे विस्तरतो वद । ये न जायन्ति ते सर्वे धनपुत्रादि यान्धवाः

सुमनोवाच ।

भर्तृपशुविधाः पुत्रा जायन्ते सान्वदाम्यहम् । न्यासापहारकं चैकमृणसम्यग्धिनंपरम्

रिपुं लभ्यमुदासीनमिति कान्त ! भवन्ति ते ।

लक्षणानि प्रवक्ष्यामि तेषामीश ! पृथक्पृथक् ॥ ६९ ॥

पुत्रा मित्रं प्रिया भार्या पिता माता च यान्धवाः ।

स्वेन स्वेन हि जायन्ते सम्यग्धेन महीतले ॥ ७० ॥

न्यासापहारभावेन यस्य येनद्वतंभुषि । न्यासस्यार्माभयेत्पुत्रो गुणपात्रूपयान्भुषि ॥

येनदपद्वतंभ्यासं तस्य रोहे न संशयः । न्यासापहारणं दुःखं स दद्या दारणंगतः ॥ ७२

न्यासस्वामी शुपुत्रोऽभून्न्यासापहारकस्य च । गुणपात्रूपवांशैव सर्वलक्षणसंयुतः ॥

भक्तिं च दर्शयेत्स्य पुत्रोभूत्वा दिनेदिने । प्रियपाद् मधुरोवागमी बहुस्नेहं विदर्शयेत्

स्वीयं द्रव्यं समुद्रप्राह्य प्रीतिमुत्पाद्य गानुत्थाम् ।

यथा तेन प्रदत्तं तन्नयासावदरणात्परम् ॥ ८५ ॥

दुःखमेवं महाभाग दारुणं प्राणनाशनम् । तादृशं तस्य सां दद्यात्पुत्रोभूत्वामहागुणः ॥

अन्यायुष्कास्तथा भूत्वा मरणं शोषणञ्छति । दुःखंदरया प्रयात्येवं प्रहृत्यैवं पुनःपुनः

यदाह पुत्रपुत्रेति प्रलापं हि करोति यः । तदाहास्यं करोत्येव कस्तुपुत्रो हि कस्य च

अनेनापह्नवं न्यासं मदीयं पापचारिणा । द्रव्यापहरणेनापि ममप्राणा गताःकिल ॥ ९६ ॥

दुःखेन महताचैव असह्येन च धी पुग । तदादुःखं मयादत्त्वा द्रव्यमुद्रप्राह्यमुत्तमम् ॥

इति श्रीपात्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे वीशाखमाहात्म्ये

सप्ताशीतितमोऽध्यायः ॥ ८७ ॥

अष्टाशीतितमोऽध्यायः

ऋणसम्बन्ध्यादिपुत्रकथनपूर्वकं संसारनिःसारतावर्णनम्

सुमनोवाच ।

ऋणसम्बन्धिनं पुत्रं प्रवक्ष्यामि तवाग्रतः । ऋणं यस्य गृहीत्वा यः प्रयाति मरणंकिल

अर्थदाता सुतोभूत्वा भ्रातावाथ पिताप्रिया । मित्ररूपेण वर्तेत अन्तर्दुःखसदैव सः ॥

पुणनैव प्रपश्येत सकूरो निष्ठुराकृतिः । जल्पते निष्ठुरं धाक्यं सदैव स्वजनेषु च ॥

मिष्टंमिष्टं समभ्राति भोगान्भुङ्क्ते च नित्यशः । घृतकर्मरतो नित्यं चीरकर्मणिसस्पृहः

गृहाद्द्रव्यं चोरयति धार्यमाणःस कुप्यति । पितरंमातरंचैव कुत्सते च दिनेदिने ॥ ५ ॥

पावकस्त्रासकश्चैव बहुनिष्ठुरजल्पकः । एषमुद्रप्राह्य सद्द्रव्यं सुखेन परित्यजति ॥ ६ ॥

पातककर्मादिमिर्चाल्ये द्रव्यं गृह्णाति दारुणम् । पुनर्बिद्याहसंयोगान्नाताभेदैरनेकदा ॥ ७ ॥

यं संक्षीयते द्रव्यमेवमेतद्द्रव्यपि । गृहंक्षेत्रादिकं सर्वं ममैव हि न संशयः ॥ ८ ॥

पितरंमातरंचैव हिनस्त्येव दिनेदिने । सुदण्डैर्मुंसलैश्चैव केशोत्पाटैश्च दारुणैः ॥ ९ ॥

ते तु तस्मिन्पितरि मातरि चातिनिष्ठुरः । निःस्नेहो निष्ठुरश्चैव जायते नात्र संशयः

धादृकायाणि दानानि न करोति सदैव सः ।

एवंविधाः प्रियाः पुत्रा भवन्ति च महीपते ॥ ११ ॥

रिपुं पुत्रं प्रवक्ष्यामि करोति द्विजसत्तम ! ।

यात्ये वयसि सम्प्राप्ते पुत्रत्वे वर्तते सदा ॥ १२ ॥

पितरंमातरं चैव क्रीडमातो हि ताडयेत् । ताडयित्वा प्रयात्येवं प्रहस्यैवं पुनःपुनः ॥ १३ ॥

पुनरायाति तं तत्र पितरंमातरं पुनः । सक्तोधोचर्तते नित्यं कुरुसते च दिनेदिने ॥ १४ ॥

एवं संचर्तते नित्यं वैरकर्मणि सम्पदा । पितरं ताडयित्वा च भ्रातरं च ततःपुनः ॥ १५ ॥

यात्येवं स दुष्टात्मा पूर्ववैरानुभावतः । अधातःसम्प्रवक्ष्यामि यथात्म्यो भवेत्प्रियः

मातमात्रःप्रियं कुर्याद्दुष्टाल्ये क्राडनताडनैः । वयःप्राप्य प्रियं कुर्यान्मातापित्रोरनन्तरम्

उत्तथा सन्तोषयेन्नित्यं ताडुमी परितोषयेत् । स्नेहेन वचसाचैव प्रियसम्भाषणेन च ॥

वृत्ती गुरुसमाशय स्नेहेन रुदते पुनः । धादृकमाणि सयांणि पिण्डदानादिकां कियाम्

करोत्येव सुदुःखार्तस्तेभ्यो यात्रां प्रयच्छति ।

ऋणप्रयान्वितः स्नेहान्मोचयेद्यस्तु निश्चितः ॥ २० ॥

यस्माद्गुह्यं भवेत्कान्त प्रयच्छति न संशयः । पुत्रोभूत्वा महाप्राज्ञ अनेनविधिना किल

उदासीनं प्रवक्ष्यामि तदाप्रे प्रियसाम्प्रतम् । उदासीनेन भावेन सदैव परिचर्तते ॥ २२ ॥

इदाति नैव गृह्णाति न च कुप्यति नुप्यति ।

नो वा प्रयाति सन्त्यज्य उदासीनो द्विजोत्तम ! ॥ २३ ॥

भृत्याश्चापि समाख्याताः पशवस्तुर्यास्तथा ।

गजासहिष्यो दास्यश्च ऋणसम्यन्धिनस्त्वमी ॥ २४ ॥

गृहीतं मायया किञ्चिदावाभ्यां तु न कस्यहि । न्यासमेवं न कस्यापि वृत्तं वै पूर्वजन्मनि

राधयामि न कस्यापि क्षणं कान्त शृणु'च हि । न वैरमास्ति केनापि पूर्वजन्मनि वै वृत्तम्

आचल्येत तु विप्रेन्द्र ! न च त्यक्तो मया पतिः ।

एवं ज्ञात्वा शर्म गच्छ त्यज चिन्तामनर्थिकाम् ॥ २७ ॥

इतंनैव च कस्यापि नैवदत्तं त्वया पुनः । कथं ते धनमायाति विस्मयं यज्ज मा विभो

प्राप्तमेघहि यत्रैव रक्षितुश्च न तिष्ठति । एवं ज्ञात्वा शमं गच्छत्यज चिन्तामनर्थिकाम्
कस्य पुत्राः प्रिया भार्या कस्य स्वजनयान्धयाः ।

कः कस्य नास्ति संसारे न सम्यन्धो द्विजोत्तम ! ॥ ३० ॥

मायामोहेन संमूढा मानघाःपापचेतनाः । इदं गृहमयं पुत्रं इयं भार्या ममैव हि ॥ ३१ ॥

अमृतं द्रश्यते कान्त संसारस्य हि यन्धनम् ॥ ३२ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे वैशाखमाहात्म्येऽष्टाशीतितितमोऽध्यायः

एकोनवतितमोऽध्यायः

पुत्रप्राप्तये सुमनया देवशर्माणम्प्रति वशिष्ठसन्निधौ प्रेक्षणम् ।

नारद उवाच ।

एवं सम्योषितो विप्रो देवशर्मा द्विजोत्तमः ।

पुनः प्राह प्रियांभार्यां सहितां ज्ञानघादिनीम् ॥ १ ॥

सत्यमुक्तः त्यया मद्रे ! सर्वसन्देहनाशनम् ।

तथा हि पशमिच्छन्ति साधयःसत्यपण्डिताः ॥ २ ॥

यथा पुत्रस्य चिन्ता मे न धनस्य तथा प्रिये । येनकेनाप्युपायेन पुत्रमुत्पाद्यायहम् ।

सुमनोवाच ।

पुत्रेण लोकाञ्जयति पुत्रस्नारयणे कुलम् । सुपुत्रेण महाभाग ! पितामहा प्रतीयते ॥ ५

एकःपुत्रोवदः कालं वदुर्मिर्निगुणोस्तु किम् । एकस्तारयते यंशमग्ये सतापकारकाः ॥

पूर्वमेव मया प्रोक्तमन्ये मग्धन्धमागिनः । पुण्येन प्राप्यते पुत्रःपुण्येन प्राप्यते कुलम् ॥

शुभं प्राप्यते पुण्यं दूर्भृत्पु-पातक-लगात् । सुधानां नियमं कायते ! सत्यमेव यथायहम्

प्रदत्तवर्षेण सत्येन तपसा नित्यवर्तते । दानेन नियमैश्चापि क्षमाशीलेन वदाम् ॥ ८ ॥

अहिसदा च शक्या वाऽऽप्नोयेतापि प्रवर्तते । एतेर्दशमिदृशैश्च धर्ममेवं प्रगूयते ॥ ९ ॥

गम्पूर्णो जायते धर्मो ह्यङ्गैर्गर्भो ययोदरे । धर्मं सृजति धर्मात्मा त्रिविधेनैव कर्मणा ॥

तस्य धर्मः प्रसन्नात्मा पुण्यसौख्यं प्रयच्छति ।

यं यं चिन्तयते प्राशस्तं तं प्राप्नोति दुर्लभम् ॥ ११ ॥

देवशर्मोवाच ।

सर्वं देवि समाख्यातं धर्माख्यं ज्ञानमुत्तमम् । कथं पुत्रमहं विद्यां वैष्णवं गुणसंयुतम्
पदत्वं मे महामागे ! यदि जानासि सुप्रते ! । धर्ममार्गस्त्वया सर्वःपितुःप्रातःपुराऽनघे ! ॥
ममैतद्विदितं कान्ते ! भवती ब्रह्मवादिनी । ज्यघनस्य प्रसादेन विष्णोस्तुष्टस्य ते पुरा
सुमनोवाच ।

वसिष्ठं गच्छधर्मज्ञं तं प्रार्थय महामुनिम् । तस्मात्प्राप्स्वसि तं पुत्रं धर्मज्ञं धर्मवत्सलम्
पवमुक्ते तयावाक्ये देवशर्मा द्विजोत्तमः । करिष्ये तव कल्याणि मतमेवं न संशयः ॥
एषमुक्त्वाऽजगामासौ देवशर्मा द्विजोत्तमः । वसिष्ठं सर्ववैत्तारं क्षीप्यन्तं तपतांवरम् ॥

गङ्गा तीरेस्थितं पुण्यमासनस्थं द्विजोत्तमम् ।

तेजोज्वालासमाकीर्णं द्वितीयमिव भास्करम् ॥ १८ ॥

राजप्रातं महात्मानं ब्रह्मसिंहं द्विजोत्तमम् । मतया प्रणम्य स मुनिदण्डवत्तं पुनः पुनः
तमुवाच महातेजा ब्रह्मसूनुर्कल्मषम् । उपविशासने पुण्ये सुखेन सुमहामते ! ॥ २० ॥
नारद उवाच ।

उपविष्टःस योगीन्द्रःपुनःप्राह तपोधनम् । शृद्धे पुरुष ते वत्स दारभृत्येषु सर्वदा ॥२१॥
क्षेममस्ति महाभाग पुण्यकर्मषु चाग्निषु । निरामयोऽसि चाङ्गेषु धर्मपालयसे सदा ॥
एषमुक्त्वा महाप्राज्ञः पुनः प्राहमहीसुरम् । किंकरोमि प्रियंकाम मुप्रियन्ते द्विजोत्तम
नारद उवाच ।

एवं सम्भाष्य तं विप्रं विरराम शुभं वचः । ततो विप्रो महामागो वसिष्ठमुनिपुङ्गवम्
सहोवाच महात्मानं वसिष्ठं तपतांवरम् । भगवच्छ्रूयतां वाक्यं यतःप्राप्तोद्विजोत्तम !
दार्ष्ट्यं येनभावेन पुत्रसौख्यं कथं न हि । एष मे संशयस्तात कस्मात्पापाद्ददस्य मे
महामोहेन संमुग्धः प्रियया योधितो द्विज ! । तयाऽहं प्रेषितस्तात तवपाश्र्वं समागतः

त्वं हि समाचक्ष्व सर्वसन्देहनाशकम् । मुक्तिदातामवस्व त्वं मम संसारबन्धनात्
वसिष्ठ उवाच ।

मित्रं तथा भ्राता अन्येस्वजनबान्धवाः । पञ्चभेदान्तु सम्बन्धाः पुरुषस्य भवन्ति ते
सुमनसा प्रोक्ताः पूर्वमेव तवाप्रतः । शृणुसम्बन्धिनः सर्वे ते कुपुत्रा द्विजोत्तम ! ॥
स्य लक्षणं पुण्यं तवाप्रे प्रवदाम्यहम् । पुण्यप्रसक्तो यस्यात्मा सत्यधर्मरतःसदा ॥
दमाञ्जानसम्पन्नस्तपस्वीवाग्निदांवरः । सर्वकर्मसु संधीतो वेदाध्ययनतरपः ॥
शास्त्रप्रवेदी च देवब्राह्मणपूजकः । यान्त्रिकः सर्वयज्ञानां दाता त्यागी प्रियंषदः ॥

विष्णुध्यानपरो नित्यं शान्तो दान्तः सुहृत्सदा

पितृमानृपरो नित्यं सर्वस्वजनवत्सलः ॥ ३४ ॥

स्य तारकोविद्वानस्यकुलस्य च पौरकः । एवं गुणैस्तु संयुक्तःसुपुत्रः सुखदायकः
ये सम्बन्धयुक्ताश्च शोकसन्तापकारकाः । उदासीनेन किं कार्यं फलहीनेन तेऽनघ ॥
यान्ति यान्ति ते सर्वे दुःखंदस्या मुदंरुणम् । पुत्ररूपेण ते सर्वे संसारे द्विजसत्तम
जन्महृतं कर्म यत्त्वया परिपालितम् । तत्सर्वं हि प्रयश्यामि धूयतामदुतं पुनः ॥३८
शङ्कूद्रो महाप्राज्ञ ! पूर्वंजन्मनि मान्यथा । हृषिकर्ता ज्ञानहीनो महैलोभेनसंयुतः ॥
तमार्थःसदाद्वेषी यदुपुत्रो ह्यदत्तवान् । धर्मं नैव विजानासि सत्यं च परिनिष्ठिम् ॥
नैव त्वयादत्तं शास्त्रंनैव परिधुतम् । हृतंनैव त्ययातीर्थं न च यात्रा महामने ! ॥
यं हृत्स्वयया विप्र हृषिमार्गःपुनःपुनः । पशूनांपालनं पूर्वं गच्छंश्चैव द्विजोत्तम ! ॥
हिर्याणां तपाधीनां पालनं च पुनःपुनः । एवं पूर्वं हृतं कर्म त्यथैव च द्विजोत्तम ! ॥
पुनः तु धनं तद्भलोभेन परिसञ्चितम् । तस्य व्ययस्तु पुण्येन न हृत्स्वतु त्यया कदा
त्वेदानं न दत्तं हि हृदया वा दुर्धनं च नत् । हृषिहृदया न दत्तं तु भयना धनमेव हि
तमयं हि त्विदं सर्वं पशूनांसञ्चयं च धी । विर्कीय च धनं विप्र सञ्चिनं विपुलं स्वया
त्त्वं वृत्तं तथा क्षीरं विर्कीतं सत्तनं वधि ।

दुष्कालविन्तिको विप्र ! मोहिनो विष्णुमायया ॥ ४१ ॥

त्या महार्थमेवैतद्धनं ब्राह्मणसत्तम । निर्दयेन स्वया दानं न दत्तं तु तदा विद्व ॥४८॥

देवानां पूजनं विप्र! भवता न कृतं सदा । पर्वाणि प्राप्य विप्रेभ्यो द्रव्यंनेष समर्पितम्
श्राद्धकालं च सम्प्राप्य श्रद्धया न कृतं त्वया ।

भार्यां घदति ते साध्वी दिनमध्ये समागते ॥ ५० ॥

श्वशुरश्चाद्कालश्च श्वश्याश्चैव महामते । तच्छ्रुत्वा तद्भवस्तेषां गृहं त्यक्त्वा पलायसे ॥

धर्ममार्गो न दृष्टो हि श्रुतो नैव कदा त्वया ।

लोभो माता पिता भ्राता लोभः स्वजनवान्धवाः ॥ ५१ ॥

पालितो लोभ एवैकस्त्यक्तया धर्मं सदैव हि ।

तस्माद्दुःखी भयाज्ञातो दारिद्र्येणातिवीडितः ॥ ५३ ॥

दिनेदिने महातृष्णा हृदये ते प्रचर्तते । यदा यदा गृहे द्रव्यं वृद्धिमायाति ते सदा ॥ ५४

तृष्णया बह्यमानस्तु तदा त्वं बहिरूपया ।

रात्रौ वा त्वं प्रसुप्तस्तु लोभं चिन्तयसेऽधिकम् ॥ ५५ ॥

ऽदिनं प्राप्य महामोहीर्ध्यापितो हि सदैव हि । सहस्रंलक्षतःकोटिःकदाचारुदमेव च ॥

भविष्यति कदा खर्वो निखर्वश्चाथ मे गृहे । एवं सहस्रंलक्षं च कोटिरर्बुदमेव च ॥ ५७ ॥

खर्वो निखर्वःसञ्जातस्तृष्णानैव प्रगच्छति । एवं कालं परित्यज्य वृद्धिमायाति सर्वदा

नैवदसंहृतं विप्र भुक्तंनेष कदा त्वया । निश्चितं भूमिमध्ये तत्क्षिप्तं पुत्रा न जानते ॥

अन्यमेवमुपार्थं तु द्रव्यागमनकारणात् । कुरूपे सर्वदा विप्र लोकान्पृच्छसि बुद्धिमान्

खनित्रमज्जनंवाद् धातुपादमतःपरम् । पृच्छमानो भ्रमस्येकतृष्णया परिमोहितः ॥ ६१

सर्वोच्चिन्तयसे नित्यं कल्पान्तिद्धिप्रदायकान् ।

प्रवेशं चित्रवर्णानां चिन्तामणिं च पृच्छसि ॥ ६२ ॥

तृष्णानलेन दग्धोऽसि सुखंनेष प्रगच्छसि । तृष्णानलप्रदीप्तोऽसि हाहाभूतोऽप्रचेतनः

एवंभूतोऽसि विप्रेन्द्र गतस्त्वं कालघश्यताम् । दारपुत्रेषु तद्द्रव्यं पृच्छमानेषु वै त्वया

कथितं नैव तद्वत्तं प्राणांस्तथा गतोयमम् । एवं सर्वं मयाख्यातं वृत्तान्तं तव पूर्वकम्

अनेन कर्मणा विप्र इन्द्रोऽपि च निर्धनः । संसारे यस्य सत्पुत्रा भक्तिवन्तःसदैव हि

सुरीलाज्ञानसम्पन्नाः सत्यधर्मताःसदा । सम्भवन्ति गृहे तस्य यस्यं चिष्णुः प्रसीदति

धनं धान्यं कलत्रं तु पुत्रपौत्रमन्तकम् ।

स भुङ्क्ते मर्त्यलोके वै यस्य विष्णुः प्रसन्नवान् ॥ ६८ ॥

धिना विष्णोः प्रसादेन दाराः पुत्रा भवन्ति न । सुजन्म च कुले विप्रतद्विष्णोः परम्

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे वैशाखमाहात्म्ये देवशर्मोपाख्यान

एकोनवतितमोऽध्यायः ॥ ८६ ॥

नवतितमोऽध्यायः

देवशर्मणो विप्रत्वप्राप्तिकारणवर्णनम् ।

देवशर्मोवाच ।

पूर्वजन्मदुर्तपापं त्वयाऽऽख्यातं ममैव तत् । शूद्रत्वेन हि विप्रेन्द्र मयैवं घतमर्जितम् ॥

विप्रत्वं हि मया प्राप्तं तत्कथं द्विजसत्तम । तत्सर्वं कारणं ब्रूहि ज्ञानविज्ञानपण्डित ॥

दुर्लभं भारतेवर्षे जन्म तस्मान्मनुष्यता । मानुष्ये ब्राह्मणत्वं च सुखरतं सत्कुलोदित ॥

तत्रापीदृग्विधा भार्या सर्वज्ञा विषयादिनी ।

सती सर्वगुणोपेता दुर्लभा सा कुतोऽभवत् ॥ ४ ॥

वशिष्ठ उवाच ।

यत्त्वया चेष्टितं पूयं धर्मकर्मदहनं द्विज । तदहं सम्प्रवक्ष्यामि श्रूयतां यदि मन्यसे ॥५॥

प्राप्तोऽभूत्सुधर्मात्मा सदाधारः सुपण्डितः ।

विष्णुमत्तस्तु धर्मात्मा नित्यं विष्णुपरायणः ॥ ६ ॥

आनार्थमपि तीर्थानां सम्यक्कामं मेदिनीम् । अटमानः समायातस्तपोदे महामति ॥

सम्यक् दर्शनमात्रेण समुत्पन्ना सुधीम्नय । यतो धर्मगतेर्गद्दे सतामापमर्गं भवेत् ॥ ८ ॥

किंकि न सम्यक्ते विप्र ! विप्रवैष्णवमेवया ।

याचितं स्थानमेकं वै चासाधं तेनसत्तम । तत्रैव भार्यया दत्तं त्वया च सहपुत्रकैः ॥
 पयतामेयतां ब्रह्मन्सुखेन, च गृहे मनः । वैष्णवं ब्राह्मणं पुण्यमित्युवाच पुनःपुनः ॥११॥
 सुखेन स्वीयतामश्रु घेःश्वेदं तव सुमत । अद्यभन्योऽस्म्यहं पुण्योऽस्म्यद्य तीर्थमहं गतः
 अद्य तीर्थफलं प्राप्तं मया ते विप्रदर्शनात् । गवांस्थानं परंपुण्यं पासस्थानं प्रदर्शितम्
 अङ्गसंघाहनं सम्यक्पादौचैव प्रदर्शिता । क्षालितां च पुनस्तोत्रैः स्नातःपादोदकेन हि
 सद्यो पुनं दधिक्षीरमन्यमन्यं प्रदत्तवान् । ब्राह्मणाय तदा तस्मि त्वं तथाऽदृष्टनीदितः ॥
 एवं सन्तोषितो विप्रस्थयीव सहभार्यया । पुत्रैःसाधं महाभागो वैष्णवो ज्ञानपण्डितः
 प्रथ प्रमाते विमले स्नानार्थं मासिमाधये । गङ्गां तु गच्छता तेन तुष्टेन दयया किल
 वैशाखस्नानमाहात्म्यमुपदिष्टं तवाश्रितः । कारितस्तु यथास्यायं समायांतनयोमवान्
 यथा न पारिधिसमो लोके कोऽपि जलाशयः ।

तथा मासो न वैशाखसदृशो माधयप्रियः ॥ १६ ॥

सायत्पापानि तिष्ठन्ति निष्पत्युर्द्धं कालेदरे । यायत्कलिमलध्वंसी मासोनेति समाधयः
 तस्य धार्यं समाकर्ण्य वैशाखे सेवनं कृतम् । तुष्टेन मनसा विप्र पूजितो मधुगूढनः ॥
 अवशिष्टदिनान्येष पञ्चमासस्य तस्य धे । दत्तादशो समारभ्य स्नानं च विधिपश्रुतम्
 ब्राह्मणस्य प्रसङ्गेन रैषायां तु दिने त्वया । प्रातःस्नानं कृतं विप्र ! वैशाखेमासिगायता
 पूजितो देवदेवेशो मधुहा परमेष्ठिनः । मेवातः सकलौमासः स्नानार्थं तव पूर्यतः ॥२५॥
 एवं स्नानं त्वया र्थीर्णमपि पञ्चदिनात्मकम् । तेन पुण्येन सहस्रपा ब्राह्मणस्यविशेषतः
 गोपिन्स्य प्रसादेन त्वं तु ब्राह्मणगणतः । त्वयात्मनःसर्वोमेन प्रातमेकमदन्तुत्तम् ॥
 दुन्दुभं भूमिदेवानां सत्यधर्मं समन्वितम् ।

भार्याऽपि सुमती प्राता साध्या सार्धंशुणान्विता ॥ २७ ॥

अथनस्य गृहोत्पन्ना सशंका ब्रह्मवादिनी । अस्मिन् परस्त्रीणां भूतलं च महामुने ॥
 शीलमेवं जितार्थं च कर्त्तव्यं सत्यमेव च । मदाश्रयं चतुर्थं तु पञ्चमं पुण्यमुत्तमम् ॥
 मधुरत्वं तथा पण्डं शुद्धत्वं सत्यं महत् । बाह्यतः सत्त्वं स्त्रीणां सार्धंभरतःकामम्
 अष्टमं तु पती भावः शुभ्या नवमं किल । सदिष्णुता च दशमं रतिरेवादत्तं तया ॥

पतिप्रहृत्यं चिप्रेन्द्र ! द्वादशं योषितं स्मृतम् ।

पतीःसम्भूयिता भार्या साध्वी ते ब्रह्मवादिनी ॥ ३२ ॥

वैशाखस्नानयोगेन लक्ष्म्यापुण्येन साधरम् । किं किं न दुर्लभतरं प्राप्यतेमासिमास
स्नानेन परमेशस्य पूजनेन यथाविधि । अथ मोहप्रमुग्धोऽसि तृष्णया ध्यायितंमन
पूर्णं जन्मनि ते चिप्र द्रव्यमेव प्रसञ्चितम् । न दत्तं ब्राह्मणेभ्योहि दीनेभ्यन्येषुचै त्व
न यन्धुवर्गेनोपुत्रदारेषु च कथञ्चन । म्रियमाणेन भवता लोभपवहि चिन्तितः ॥३६
न दत्तं न हृतं जप्तं न तीर्थं मरणंरुतम् । न हि नारायणोदैयो ध्यातोवाखिलपाप
द्रव्येषु विद्यमानेषु रूपणोज्ञापते नरः । अदस्या म्रियते यस्तु ततो दुःखतरंनुक्मि ।
तीर्थस्नानादि तपसा कुले जन्मैवलम्ब्यते । नोदाने न विना चिप्र किञ्चिदैयोपतिष्ठति
तस्य पापस्य भावेन दरिद्रत्वमुपागतम् । अपुत्रधान्मघाञ्जातः सततं दुःखपाडितः ॥

वैशाखस्नानमाहात्म्यादपि पञ्चदिनात्मकात् ।

तदैव हरिपूजायाः सङ्गत्या ब्राह्मणस्य च ॥ ४१ ॥

लब्धं जन्म कुलेचिप्र ! विप्रत्वमपि दुर्लभम् । सुपुत्रश्च कुलंविप्र धनंधान्यंवरत्रियः
सुजन्ममरणञ्चैव सुभोगः सुखमेव च । सदा दानेऽधिकावुद्धिरौदार्यं धैर्यमुत्तमम् ॥४३॥

प्रसादान्तस्य देवस्य विष्णोश्चैव महात्मनः ।

नारायणस्य जायन्ते सिद्धयो विप्रवाञ्छिताः ॥ ४४ ॥

ऊर्जेमासि तपोमासि माधवे माधवप्रिये । स्नात्वादासोदरं भक्त्या माधवं मधुसूदनम्
विशेषेण समम्भर्च्य दत्त्वादानानि भक्तिः । पेद्विकं सुखमासाद्यजनोयाति ततो हरिम्

अनेकजन्मार्जित पातकावली विलीयते माधवमज्जनेन ।

सूर्योदये चिप्र यथातमिस्त्रा घञःस्वयम्भूरिदमादिदेश ॥ ४७ ॥

चकारचिष्णुर्धिमलं विचारं मासं विधिं माधवमेकमादौ ।

यमस्य गुप्तं मनसाविचिन्त्य मनुष्यलोकैर्गमितुं च नाके ॥ ४८ ॥

तस्मादस्मिन्समायाते माधवेमासि माधवे । स्नात्वा पुण्यजले तीर्थं रथापनुदितेऽधुना

पदगिच्छन् विष्णवेन पदकलं गणसद्वयम् ।

एकनवतितमोऽध्यायः] * सुमनया सह देवशर्मणस्तीर्थसेवनतः पुत्रप्राप्तिः * ३८५

पुत्रपौत्रघनं श्रेयो पाञ्चितानि सुखानि च ॥ ५० ॥

अनुभूय ततस्त्यन्ते स्वर्गमक्षयमाप्स्यसि । पूर्वजन्मकृतं सर्वं यत्त्वया परिचेष्टितम् ॥
सन्मया कथितं विप्र ! त्वाम्रे परिचेष्टितम् । एवं ज्ञात्वा महाभाग ! वीशाखे च विशेषतः
स्नात्वा सम्यग्विधानेन मधुसूदनमन्त्रेण । देवमाराध्य गोविन्दं नारायणमनामयम् ॥

प्राप्स्यसि त्वं सुखं पुत्रंघनानि हरिमन्त्रेण ॥ ५१ ॥

नारद उवाच

प्रह्लात्मजेनापि महानुभावः स विप्रवर्यः परिषोषितो हि ।

हर्षेण युक्तः स महानुभावो भक्त्या वसिष्ठं प्रणिपत्य तत्र ॥ ५५ ॥

भामन्य विप्रं स जगाम गेहं तां प्राह भार्यां सुमनां महर्षिः ।

सर्वं हि वृत्तं मम पूर्वचेष्टितं तेनैव विप्रेण तव प्रसादात् ॥ ५६ ॥

भद्रे ! वसिष्ठेन विकाराशनीतमयैव मोहः परिनाशितो मे ।

माराधयिष्ये मधुसूदनं ते धीमाधये मासि निमग्न्य भक्त्या ॥ ५७ ॥

नारद उवाच ।

भाक्त्यर्थं पाक्यं परमं पवित्रं सुमङ्गलं मङ्गलहेतुमुच्चैः ।

हर्षेण युक्तः तमुवाच कान्तं धर्मोऽसि विप्रेण विषोषितस्त्वयम् ॥ ५८ ॥

इति धीपात्रे महापुराणे पञ्चमे पातालयण्डे वीशाखमाहारभ्ये देवशर्मोपाख्याने

नवतितमोऽध्यायः ।

एकनवतितमोऽध्यायः

सुमनया सह देवशर्मणः राजावर्तितीर्थसेवनतो विष्णुप्रीत्या मुत्रप्राप्तिः ।

नारद उवाच ।

देवशर्मामहाप्राज्ञः शर्मं सुमनया तथा । तीर्थे जनपदे पुण्ये गृह्णायामतिविभ्रते ॥ १ ॥

गैशानं विधिना शनानं वक्त्रे मेरुभिर्गते शो । वृत्तवाप्राप्त्य विचिक्रममुत्सृज्यमन्तुत्स
धमैः शनितर्भवंतः शनया किञ्चिद्दशी ततः । इषिष्वमुग्ममिराषी प्रद्वर्कामनमिष्यत् ॥

हृत्पादिगतासा क्षामो भ्यापप्रारापणं हृदि ।

तत्र प्राप्य सपेशापीं दृश्या मनु निन्दादिक्म् ॥ ४ ॥

विप्रेभ्यो भोजनं दृश्या भक्त्या धेगुं सादक्षिणाम् ।

अच्छिद्रं प्रार्थयामास तत्र स्नानस्य भृगुरान् ॥ ५ ॥

साऽपि साध्या च सुधार्णा पतिमक्तिररायणा ।

पतिं शुभ्रयते नित्यं स्नात्वा सम्पूज्य केशयम् ॥ ६ ॥

तौ दम्पती तनो यतौ स्वर्गं साधुदग्निम् । हृत्पट्टयायथात्मानौ मग्नमानावमंश
तेन पुण्यप्रगाथेण कालेन कियता किल । यमपुरमितास्तस्य धनधान्यानि सम्पद्
तनया दिनपोषेताश्चतयारःश्रुतिकोपिदाः । धर्मज्ञा येष्यथा नित्यं पितृमातृपराय
यमपुरमितप्रज्ञाःपुरुषार्थायबोधिताः । विख्याता विधितत्त्वज्ञा ब्रह्मज्ञा ब्रह्मतत्परा

समप्रगुणसम्पन्नाः सम्प्रतिष्ठन्ति कीर्तयः ॥ ११ ॥

तौ दम्पती सुतसमप्रसमृद्धसौख्यं पुण्योदयं समुपयुज्य ततश्चिरेण ।

स्नानं परं पद्ममीयतुरस्य भक्त्या श्रीमाधवे च सुदृत्स्य वृष ! प्रसादात्
यथैवं माधवःसाक्षाद्विपालक्ष्मीधवःस्मृतः । तथैव माधवोमासो मधुसूदनबल्लभः
इदंमाधवमाहात्म्यं किञ्चित्संक्षेपतोऽनघ । मया ते कथितं धीर ! यत्पुरा च पितुःश्रुत

इति श्रीपाद्मेमहापुराणे पातालखण्डे नारदाम्बरीपत्तंभादे वैशाखमाहात्म्ये

एकनवतिलमोऽध्यायः ॥ ६१ ॥

द्विनवतितमोऽध्यायः

वैशाखसेवनफलवर्णनम् ।

सुन उवाच ।

इति तस्य वचःश्रुत्वा नारदस्य स भूपतिः ।

प्रणम्य विस्मितः प्राह चिन्तयन्मनसा हृदि ॥ १ ॥

अग्यरीप उवाच ।

कथमेतद्विमुह्यामः स्वस्वायासेन यन्मुने ! । शूद्रःपापसमाचारी लेभे ब्राह्मण्यमुत्तमम्
ब्राह्मण्यं दुर्लभं तात ! सुकृतेर्विविधैरपि । कथं माधवमासस्य स्नानेनैवाप सोऽधमः

न यज्ञदानैर्न तपोभिरग्रैर्न पुण्यसंज्ञैरपैरैर्षीश ।

अस्मादृशो भूपतयोऽर्षकतो न ते लभन्तेऽवनिद्वैवतत्वम् ॥ ४ ॥

स गाधिसूनुर्विविधं तपोऽपि चिरं विधायानिशमेष घोरम् ।

कृच्छ्रेण लेभे शतवर्षपूर्णेहो कथञ्चिद्बुद्धिभिः प्रयत्नैः ॥ ५ ॥

कथं सवर्णाधम एव पापः स्वधर्महीनो धनवानदाता ।

पुण्यादनायासकृतादमुष्मादल्पाद्रिहायाव स रामतत्त्वम् ॥ ६ ॥

नारद उवाच ।

सत्यमुक्तं त्वया राजन्ब्राह्मण्यमतिदुर्लभम् । तथापि गतयः सूक्ष्माहुर्हेया धर्मतत्त्वतः

विवित्राणि च कर्माणि विवित्रा भूतभाषता ।

विवित्राणि च भूतानि विवित्राः कर्मशकरः ॥ ८ ॥

कदाचित्सुकृतं कर्मकृतस्य यदद्यापि तम् । केनचित्कर्षणा भूय ! शुभेन परिधर्षते ॥ ९ ॥

फलं ददाति सुमहत्सस्मिन्नपि च जगनि । धर्मो गहनसूक्ष्मोऽर्षं नीयते न यथा तथा

न तस्य फलदानस्य ध्रुयते कालनिश्चयः । यदिकश्चित्सुकृतं कर्मच्यन्नं पापान्तरैरपि

तदायत्य कुतः कापि सुफलं च प्रपच्छति ।

एतस्य नेह नाशोऽस्ति पुण्यस्य दुरितस्य च ॥ १२ ॥

तथापि यदुभिः पुण्यैर्दुरितं याति दारुणम् ।

यदुक्तं भयता राजन्नायासाधिक्यतो भवेत् ॥ १३ ॥

सत्फलं तत्र तत्रापि शृणु सत्यं मयोदितम् । अनायासमहायासौ यद्यन्पत्न्यमहत्त्वयोः

महायतास्ततस्ते स्युः सततं कर्मकादयः । सिद्ध्याप्रादिभूत्रादीं प्रयासा यदुलास्तत्

पञ्चगव्यप्रशस्तत्यं मतमध्ये ततो भवेत् । इति कर्तव्यव्याहृत्यं महत्त्वं चेत्तदल्पता ॥ १४ ॥

जलाग्न्यादिभवेशस्य प्रसज्येत मतानतरात् । इदमन्यं महत्त्वं तदिति नैव नियामकः ॥

फलं यद्योदितं शास्त्रे यदेव स्यान्महोदयम् । यथाऽल्पनाशो महतामहभ्रायास्तथाल्पतः

किं त्वल्पविस्फुलिङ्गेन तृणनाशः प्रदृश्यते ।

अजामिलोऽपि भूपाल ! दास्याः पतिरिति स्मृतः ॥ १६ ॥

धर्मपत्नी परित्यागी नित्यं पापवधि स्थितः ।

त्रियमाणः सुताह्वानं चक्रे नारायणेति च ॥ २० ॥

तथा यन्नामप्रहणात्पदं लेभे सुदुर्लभम् । अनिच्छयाऽपि दहति स्पृष्टो हुतवहो यथा

तथा दहति गोविन्दनामव्याजदपीरितम् ॥ २२ ॥

हत्यायुतं पापसहस्रमुग्रं गुर्वङ्गनाकोटिनिषेवणं च ।

स्तैयान्यशेषाणि हरेः प्रियेण गोविन्द नास्मा निहतानि सद्यः ॥ २३ ॥

विष्णुभक्तिमयं धीर यत्किञ्चित्क्रियतेऽल्पकम् । सुकृतं साधु विदुषा तदक्षयफलं भवेत्

सन्देहो न च कर्तव्यो माधवे मासि माधवम् ।

समाराध्य जनो भक्त्या तत्तद्वाञ्छितमाप्नुयात् ॥ २५ ॥

अपत्यं द्रष्टिणं दात धराहर्म्यं हया गजाः । सुखानि स्वर्गमोक्षौ च न दूरे हरिभक्तिः

एवं शास्त्रोक्तविधिना स्वल्पेनापि न संशयः ।

पापस्य महतोऽपि स्यात्क्षयः सम्यग्विधानतः ॥ २७ ॥

फलाधिक्यं भवेद्विद्वन्नाधिक्याद्वापकर्मणोः । सूक्ष्मा धर्मस्य गतयो दुर्ज्ञेया विदुषैरपि

प्रियो माधवमासोऽयं माधवस्य महात्मनः । एकोऽपि त्रियु लोकेषु सममेत्सितदायकः

पुण्येन गाङ्गेन जलेन काले देशे बुधः स्नानपरः कथञ्चित् ।

भाजनमनो भावहतोऽपि दाता न शुध्यतीत्येवमतं ममैतत् ॥ ३० ॥

प्रञ्चाल्य घर्हि घृततैलसिक्तं प्रदक्षिणावर्तशिखं स्यकाले ।

प्रविश्य दग्धः किल भावदुष्टो न स्वर्गमाप्नोति फलं न शान्यत् ॥ ३१ ॥

गङ्गादि तीर्थेषु घसन्ति देवा देवालये यक्षगणाश्च नित्यम् ।

विनाशनं यान्ति कृतोपवासा भावोन्मिहतास्ते न फलं लभन्ते ॥ ३२ ॥

भावं ततो हृत्कामले निधाय धीमाधये माधवमासि भक्त्या ।

यजेत यः स्नानपरो विशुद्धः पुण्यं न शक्ता घयमस्य घक्तुम् ॥ ३३ ॥

द्वार्येऽपि पुरा वृत्तमाकर्णय महीपते ! । विचित्रं कथयिष्यामि फलंकिमपि कर्मणाम्

तस्य माधवमासस्य प्रसादान्माधवस्य च ।

यथा हि ब्राह्मणो काचित्स्वैरिण्याप शुभं फलम् ॥ ३५ ॥

दिवोदासेति विख्यातः पुरा कान्तीश्वरोऽभवत् ।

तस्यापत्यं महारत्नं नारीणामुत्तमं सदा ॥ ३६ ॥

गुणरूपसमायुक्ता सुशोला चारुमङ्गला । दिव्या देवीति विख्याता रूपेणाप्रतिभा भवि

पित्रा त्वालोकिता सा तु रूपलाघण्यसंयुता ।

स तां दृष्ट्वा दिवोदासो दिव्यां देवीं सुतां तदा ॥ ३८ ॥

कस्मै च दीयते कन्या सुवराय महात्मने ।

इति चिन्तापरो भूत्वा समालोक्य नरोत्तमः ॥ ३९ ॥

रूपदेशस्य राजानं सम्यग्ज्ञात्वा महीपतिः । चित्रसेनं महात्मानं समाहूय ततो नृपः ॥

कन्यां हृदी दिवोदासश्चित्रसेनायधीमते । तस्या विवाहकालस्य सम्प्राप्ते समये नृप ॥

मृतोऽसौ चित्रसेनस्तु कालधर्मेण वै किल ।

दिवोदासश्च धर्मात्मा चिन्तयामास भूपतिः ॥ ४२ ॥

ब्राह्मणांश्च समाहूय पत्रच्छ नृपनन्दन । अस्या विवाहकाले तु चित्रसेनो दिवं गतः ॥

अस्यास्तु कीदृशं कर्म भविष्यति ह्युच्यते मे ॥ ४३ ॥

सुन्दरीरूपसम्पन्ना पुरा दृष्टेन नोदिता ॥ ७६ ॥

नारद उवाच ।

इति तस्य षचः श्रुत्या दिषोदासोऽति विस्मितः ।

उवाच राजा मधुरं जातूकणं मुनिं षचः ॥ ७७ ॥

दिषोदास उवाच ।

यदीदृशी सा दुरितप्रचारा सदा दुराचाररता प्रयाता ।

कथं मम श्रीपतिदैवतस्य महाकुलीनस्य सुतानुरूपा ॥ ७८ ॥

सुदुर्लभं राजकुले विशाले लेभे च सा श्रीमतिजन्मघन्यम् ।

पुण्येन केनापि मुने ! पवित्रे चित्रा विचित्रेण च कर्मकर्त्री ॥ ७९ ॥

नारद उवाच ।

इति तस्य षचः श्रुत्या भूमिपस्य मुनिस्ततः ।

किञ्चिद्द्विहस्य तु प्राप्नो षचः स्रृतमग्रवीत् ॥ ८० ॥

जातूकण उवाच ।

चित्रापिचित्रसुरतैरथ षञ्चयन्ती प्रच्छन्नकामुकविटान्घनधीदि
वेश्या यभूष विपपानमितध्वरित्वा कालेन न . . .

तोऽपि तत्र समायातः सायंविप्रः श्रमार्दितः । अर्दमानो विशुद्धात्मा
अपश्यन्नपरं स्थानं मूढश्चित्रागृहं ययौ । तथा संमोहितोऽत्ययं वेश्या
तदसंघाहनस्नानताम्बूलासनमोजनैः । विलासैस्तोषितः सोऽपि

ततो विचित्रैः सुरतोपचारैरदृष्टबुद्धयैव तया स विप्रः ।

संसेपितोऽयं रजनीमशेषामघाहयद्वापविशेषलुब्धः ॥ ८५ ॥

प्रातः प्रयाणामिमुखः कथञ्चिदुवाच चित्रामनुरक्तचित्तः ।

सन्तोषितः स्वैध्वरितैः स्पृष्ट्यैर्यवस्तया चैकधिया तदातीव ॥ ८६ ॥

प्राहाण उवाच ।

कार्यः प्रत्युपकारस्ते तोषितेन मया प्रिये । स्वदृष्टं च निजं दुःखं कथयामि

सं हि वदतां विप्राणां नर्मदातटे । शुभे यत्सर्वपापघ्ने तदाकर्णय सादरम् ॥

यो दिनत्रयमपि प्रवदातः स्नाति मेघ उपपाति भास्करै ।

भास्करेऽनुदित एव माधये मासि सोऽद्यनिचयैर्विमुच्यते ॥ ८६ ॥

मपि घैशाखे यो वहिः छानमाचरेत् । विधिना माधयं देपमर्चयेत्सोऽपि पापहा

र्ये विशेषेण स्नानदानविद्यादिभिः । महापापैर्विमुच्येत मानघो मासि माधये

साधनमहापापघ्नः शरीरे शरीरिणस्तिष्ठति निर्घिशाद्गुः ।

पापमुदा शोषति मेघराशिमुपागते मज्जनि नो दिनेने ॥ ६२ ॥

तस्तेषां विप्राणां वदतां मया । भर्तकदुरिताम्भोभितरणे योत उत्तमः ॥ ६३ ॥

देहा च वर्ततेऽसी सखिहरा । तत्र स्नानं गमिष्येऽहं तद्गर्भौघघघाय च ॥ ६४ ॥

जने कान्ते विरक्तं धा मनो मयेत् । तन्मया त्वं समागच्छ घैशाखस्नानहेतवे

। पितमिदं घौघनं स्वातिपुन्दरम् । हेतुर्नरकघासस्य दुर्पारथ स नो मयेत् ॥

त्ययाऽहं च पातितो दुरितार्णवे । महतामपि यत्सत्यं दुष्टस्थितशरीरिणाम्

। नोक्तेन न विलम्बोचितःक्षणः । उद्धरिष्येऽपि भयतां विरक्तिर्यदि ते हृदि ॥

चित्रोवाच ।

। एयोगेन तव सङ्गतिधर्मतः । धुयं विरक्तं मच्चेतो निन्दमेतद्द्वयं प्रति ॥ ६६ ॥

याशास्त्रे श्रुतं यत्सत्सङ्गमः । भविन्त्यायै नमस्तस्यै नियतायै ततः पुनः ॥

जातूकर्ण उवाच ।

। ततस्तेन समं चित्रायथी तदा । विद्यमानं धनं किञ्चिदादाय मुनिनोदिता

ततः परं साऽपि पुनर्द्विजन्मा घैशाखमासे शिचदेहदेहम् ।

अवाप सत्नो च दिनेशमस्यै स्नानाय सद्योऽद्य वदी द्यालुः ॥ १०२ ॥

यं विप्रः स्नापयामास तां तदा । यथोचितविधानेन चित्रामुच्चिभ्रमापिणीम्

। तनमाहात्म्यं तत्र शुभ्राव सा मुदा । पटप्रानेषु विप्रेषु पुराणानि पृथक्पृथक्

। णमात्रेण क्षीयते दुरितान्धकः । यथा सूर्योदयेनैव तिमिरीघः प्रणश्यति ॥

सा शिवे शिषजन्जले पुनः स्नानतोऽज्जनिकरे विधानतः ।

सुन्दरीरूपसम्पन्ना पुरा दृष्टेन मोदिता ॥ ७६ ॥

भारद् उवाच ।

इति तस्य वचः श्रुत्वा दिपोदासोऽति विस्मितः ।

उवाच राजा मधुरं जातूकर्णं मुनिं वचः ॥ ७७ ॥

दिपोदास उवाच ।

यदीदृशी सा दुरितप्रचारा सदा दुराचाररता प्रयाता ।

कथं मम धीपतिदैवतस्य महाकुलीनस्य सुतानुरूपा ॥ ७८ ॥

सुदुर्लभं राजकुले पिशाले लेभे च सा धीमतिजन्मधन्यम् ।

पुण्येन केनापि मुने ! पवित्रे चित्रा विचित्रेण च कर्मकर्त्री ॥ ७९ ॥

नारद उवाच ।

इति तस्य वचः श्रुत्वा भूमिपस्य मुनिस्ततः ।

किञ्चिद्दिहस्य तु ग्राहो वचः सूतमब्रवीत् ॥ ८० ॥

जातूकर्ण उवाच ।

चित्रापिचित्रसुरतैरथ वञ्चयन्ती प्रच्छन्नकामुकविटान्धनधीषिहीनान् ।

वेश्या वभूव विपपानमितश्चरित्था कालेन नागनगरे महति प्रसिद्धे ॥ ८१ ॥

कोऽपि तत्र समायातः सायंविप्रः श्रमादितः । अर्दमानो विशुद्धात्मा नगरे नागसंज्ञके

अपश्यन्नपरं स्थानं मूढश्चित्रागृहं ययौ । तथा संमोहितोऽत्यर्थं वेश्याया दृष्टियोगतः

पादसंवाहनस्नानताम्बूलासनभोजनैः । पिलासैस्तोपितः सोऽपि खेदहीनोऽभवत्तदा

ततो विचित्रैः सुरतोपचारैरदृष्टबुद्धयैव तथा स विप्रः ।

संसेवितोऽयं रजनीमशेषामघाहयद्वावविशेषलुब्धः ॥ ८५ ॥

प्रातः प्रयाणामिमुखः कथञ्चिदुवाच चित्रामनुरक्तचित्तः ।

सन्तोपितः स्वैश्चरितैः स्वगृत्वैर्वचस्तया चैकधिया तदानीम् ॥ ८६ ॥

ग्राह्येण उवाच ।

प्रत्युपकारस्ते तोपितेन मया प्रिये । स्वदृष्टं च निजं दुःखं कथयाम्यपिशोयतः ॥

ने हि यदती विप्राणां नर्मदातटैः शुभं यत्सर्वपापघ्नं तदाकर्णय सादरम् ॥
यो दिनत्रयमपि प्रयत्नतः स्नाति मेघ उपयाति भास्करे ।

भास्करेऽनुदित एष माधये मासि सोऽपनिचयैर्विमुच्यते ॥ ८६ ॥

पि घैशाद्ये यो यद्दिः ध्यानमाचरेत् । विधिना माघये देवमर्चयेत्सोऽपि पापदा
यं विशेपेण स्नानदानक्रियादिभिः । महापापैर्विमुच्येत मानयो मासि माधये
साधनमहापापचयः शरीरे शरीरिणस्तिष्ठति निर्घिशाद्गुः ।

याघनुदा शोपसि मेघराशिमुपागते भञ्जति नो दिनेशे ॥ ६२ ॥

र्जितस्तेषां विप्राणां यदती मया । अनेकदुरितात्मोघितरणे पौत उत्तमः ॥६३॥

पदेदा च यतंतेऽसौ सपिद्धरा । तत्र स्नातुं गमिष्येऽहं तदाघोषवधाय च ॥६४॥

रोचते फान्ते पिरक्तं वा मनो भवेत् । तन्मया त्वं समागच्छ घैशाखस्नानहेतवे

जीवितमिदं घौघनं वातिमुन्दरम् । हेतुर्नरकघासस्य दुर्घासस नो भवेत् ॥

तस्त्ययाऽहं च पातितो दुरितार्णये । महतामपि यत्सत्यं दुष्टस्मितशरीरिणाम्

यहनोक्तं न शिलम्बोचितःक्षणः । उद्धरिष्येऽपि भयतीं पिरकिर्यदि ते हृदि ॥

चित्रोवाच ।

नृपयोगेन तव सङ्गतिधर्मतः । ध्रुवं पिरक्तं मच्छेतो निन्दमेतद्भवं प्रति ॥६६॥

मपाशास्त्रे धृतं यत्सात्सङ्गमः । भविन्त्यायै नमस्तस्यै निपतायै ततः पुनः ॥

जातूकर्ण उवाच ।

प्य ततस्तेन समं चित्राययी तदा । विद्यमानं धनं किञ्चिदादाय मुनिनोदिता

ततः परं साऽपि पुनर्हिजन्मा घैशाखमासे शिष्यदेहदेहम् ।

श्याप सस्ती च दिनेशमस्यै स्नानाय सद्योऽथ ददौ दयालुः ॥ १०२ ॥

दुर्यं विप्रः स्नापयामास सां तदा । यधोचितविधानेन चित्रामुच्चित्रमाविणीम्

स्नानमाहात्म्यं तत्र शुभ्राय सा मुदा । पठमानेषु विप्रेषु पुराणानि पृथक्पृथक्

ध्वजणमात्रेण क्षीयते दुरितान्धकः । यथा सूर्योदयेनैव तिमिरीघः प्रणश्यति ॥

सा शिवे शिष्यन्नूजले पुनः स्नानतोऽज्जनिकरे विधानतः ।

स्नानतो विमलमानसोदया सूर्यकान्तिरिष निर्मला यमो ॥ १०६ ॥

तत्र मञ्जन्ति रेवायां मेवायां गिरता हरैः ।

पैशाचे विविधालोका लोकानन्त्यममीप्सवः ॥ १०७ ॥

ये नर्मदायामिह शर्मदायामशुद्धकायानपि शोधयन्ति ।

विदोषतो माधवमासि मर्त्या भवन्ति मर्त्याधिपलोकलीलाः ॥ १०८ ॥

आजनमन्मोऽधं स्मरणेन रेवा निहन्ति द्रष्टा दशजन्मत्रं पुनः ।

स्नाता कथञ्चिच्छतयोनिजातं संसेयिता यच्छति रुद्रलोकम् ॥ १०९ ॥

सफलं माधवं मासं सा चित्रा नर्मदा जले ।

सस्नौ किञ्चिद्दौ दानं शक्त्या विप्रेषु नित्यशः ॥ ११० ॥

सर्वपापहरं स्तोत्रं शृणोति श्रद्धया हरैः । विप्राणां तत्र पठतां सङ्गादस्य द्विजन्मनः

निमज्ज्य सा माधवमासि पूर्णे रेवाजले तत्र महीसुरेभ्यः ।

अच्छिद्रमासाद्य यथा विधानं तत्रापि चित्राऽपि चकार मासम् ॥ १११ ॥

कुटीरकं तं तु नयं विधाय सुदेवनामापि स भूमिदेवः ।

उवास रेवासलिले निमज्जंश्चिन्नोपरोधादनिशं दयातः ॥ ११२ ॥

अथ कालेन कियता कालधर्ममुपेयिष्यान् । विप्रस्तदनु सा चित्रा चिरेपैव मृता नृप

तेन माधवमासस्य सुकृतेन तदैव सा । पुत्री तवामघन्तूनमद्रष्ट्वा यमयातनाम् ॥ ११३ ॥

तस्यकर्मविपाकोऽयं यदाप्तं भूरतेः कुलम् । वैष्णवं विशदं वीर ! दुष्प्राप्यं पापकर्मनि

दिव्या देवी धरं नाम जातं चास्यां नरोत्तम ! ।

यच्च दत्तवती चान्नं भोग्यसौख्यसुखानि च ॥ ११७ ॥

प्राह्मणाय पुरा तस्मै गणिकात्वेऽपि सङ्गता ।

स्नात्या च माधवे मासि किञ्चित्तत्रापि यद्दौ ॥ ११८ ॥

तस्य दानस्य सा भुङ्गे स्नानस्य च फलोद्गम् ।

पिषने शीतलं तोयं मिष्टान्नं च तथाऽनिशम् ॥ ११९ ॥

भुङ्क्तेव विधिदत्तं च दुःखशीकादिपीति

यत्पुरा नरनारीणां गृहभङ्गरताऽभवत् ।

तस्य कर्मविपाकोऽयमस्याः किञ्चिदुपस्थितः ॥१२१॥

माधवस्नानमाहात्म्याद्विनेष यमघातनाम् ।

महापापाऽपि ते धीर ! सुन्दरी सा सुताऽभवत् ॥१२२॥

एतत्ते सर्वमाख्यातं तव पुत्र्या विचेष्टितम् । सर्वजन्मभवं धीर ! कर्म दुष्कर्मसम्भवम्

इति श्रीपात्रे महापुराणे पञ्चमं पातालखण्डे वैशाखमाहात्म्ये त्रिचोपाख्ये

त्रिनवतितमोऽध्यायः ॥ ६२ ॥

त्रिनवतितमोऽध्यायः

वैशाखमासे रेवास्नानोपदेशवर्णनम्

नारद उवाच ।

जातूकर्णवच्चित्रमेघमाकर्ण्यं भूषतिः । तमुवाच नमस्कृत्य कानिनं मुनिमादरात् ॥१॥

दिपोदास उवाच ।

कथमेवा चिमुच्येत दुःखादस्मान्मुनेऽधुना ॥ २ ॥

जातूकर्ण उवाच ।

कथयामि महत्पुण्यं येनेयं सुचिता भवेन् । अप्रकाश्यमपि प्रायः प्रवक्ष्यामि तद्यागतः

सत्त्वमप्यद्भुतं कर्म विकर्मशतनाशनम् ॥ ३ ॥

यथा हरेर्भ्यान्वलेन पार्थ विनाशमायाति महत्समग्रम् ।

प्रातस्तदा माधवमासदान्भानेन धीरं विलयं प्रदाति ॥ ४ ॥

यथा हरेर्भोक्तिभयेन नागा नश्यन्ति सर्वे निचयास्तथैव ।

नूनं रथो मेवगते विभाति स्नानेन तीर्थे च हरिस्तथेन ॥ ५ ॥

तेजसापैततेपस्य पल्लगा इव पातकाः । विद्रवन्ति च वैशाखस्नानेनोपसि निश्चितम् ॥

तस्माद्देयाऽपि भूपाल दिव्या देवी पुनः स्वयम् ।
 हृत्वा वैशाखध्वजं ध्रुत्वा पापहरं स्तवम् ॥ ७ ॥
 भवित्री भर्तुः संयोगसुखसम्मोगभागिनी ।
 सुदेवोऽपि स जातोऽस्ति पाण्ड्यदेशाधिपो वली ॥ ८ ॥

शाखमासि देवायां स्नानपुण्येन भूपते । तस्मा एव सुतां देहि विशुद्धां स्नानतस्तया
 अधवस्य पुनः स्तोत्रं श्रवणात्माधवस्य च । सन्देहो नात्र कर्तव्यो विचित्रं पश्य भूपते
 इहामुत्र फलं तस्या समाख्यं पुण्यकर्मणः ॥ ११ ॥

नारद उवाच ।

इत्याकर्ण्यैव मुदितो राजा तमखिलं ततः ।
 कारयामास तां पुत्रीं जातूकणोदितं विधिम् ॥ १२ ॥

वीरसेनेन तेनैव पाण्ड्यदेशाधिपेन सा । पुरा जन्मैकसुहृदा दिव्या देवी विवाहिता ॥
 पुभुजे भूरिविषयांश्चिरं सुवर्तितवता । वीरसेनेन सुहृदा पूर्वजन्मकृतेन च ॥ १४ ॥
 इतत्ते किञ्चिद्वाख्यातमभ्यरीय ! समासतः । वैशाखस्नानमाहात्म्यं किमन्यच्छ्रोतुमर्हसि
 इति श्रीपाप्ने महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे वैशाखमहात्म्ये चित्रोपाख्याने
 त्रिनवतितमोऽध्यायः ।

चतुर्नवतितमोऽध्यायः

पापप्रशमनस्तोत्रमाहात्म्यवर्णने मुनिशर्मविप्रकथानकम्
 अभ्यरीय उवाच ।

पापप्रशमनं स्तोत्रं श्रोतुमिच्छामि तद्विभो ! । यस्य श्रवणमात्रेण पापराशिर्विलीयते
 धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि ध्यावितोऽस्मि शुभं विधिम् ।
 विकर्मोपार्जितं यस्य श्रवणादेव हीयते ॥ २ ॥

चित्रं किमत्र मधुसूदनदेवतस्य मासस्य पुण्यसधनैरिह माधवस्य ।
 स्नानैरक्षय्यविहितैरघराशिनाशः स्याद्यस्य नाम पठनादपि तस्य लोकः ॥
 तदेव पुण्यं परमं पवित्रं हृद्यं च लोके सुकृतैकलभ्यम् ।
 यदुच्यते बेशवनामधेयं मन्ये मुने ! माधवमासि भव्यम् ॥ ४ ॥
 धन्यास्तुते माधवमासि नाम स्मरन्ति येऽहो मधुसूदनस्य ।
 तस्यैव मे किञ्चिद्दहो चरित्रं पुनः पवित्रं धद विभ्वत्तन्यम् ॥ ५ ॥

सुत उवाच ।

धवः समाकर्ण्य हरिप्रियस्य प्रीतो मुनिस्तस्य नृपोत्तमस्य ।
 स माधवस्नानसमुत्सुकोऽपि कथारसेनाह स माधवस्य ॥ ६ ॥

नारद उवाच ।

सत्यं महीपाल ! मिथो मुकुन्दकथारसालापविधिर्विशुद्धः ।
 त्वया समं माधवमासधर्मस्नानाधिकोऽयं हरिदेवतेन ॥ ७ ॥

जीवितं यस्य धर्मार्थं धर्मो हर्षधर्मैव च । अहोरात्राणि पुण्यार्थं तं मन्ये वैष्णवं मुनि
 किञ्चिद्भक्ष्यामि ते राजन्बैशाखस्नानजं फलम् ।

अस्मत्पिताऽपि नो धत्तुमलं विस्तरतोऽपिलम् ॥ ६ ॥

यत्र मज्जनमाश्रेण पापा मुक्तिमुपागताः । माधवे मासि ते पापा नर्मदासलिले परे ।
 पुरा तीर्थप्रसङ्गेन धमन्कोऽपि महीसुरः । मुनिशर्मैति विख्यातो धर्मात्मा सत्यपाश्रुविः

युक्तः शमदमाम्यां च क्षान्तिसन्तोषसंयुतः ।

युक्तः स पितृकार्येषु धृतिस्मृतिविधानवान् ॥ १२ ॥

युक्तो मधुरवाक्येषु सयुक्तो हरिपूजने । युक्तो वैष्णवसंसर्गं त्रिकालप्राप्तवान्मुनिः ।
 स्वकर्मणि रतो र्धातो हृदवान् । प्रियाप्रियः । दमालुरतिमैघार्थी तस्यविदुषाह्वयप्रिय
 माधवे मासि रैषायां स्नानार्थं प्रतिसञ्चरन् । अग्रतः पञ्चपुरसान्दर्शांतांषु दुःखितान्
 परस्परमसंसर्गकारिणः दृष्णपिच्छान् । घटच्छापासुपाधित्य समासोनातवन्पितृना
 पश्यतो विदुः सर्वान्मु दुःखितोऽग्रिवेगसः । तानान्दोषय द्विरधेष्टद्विन्तयामासपिस्मिन्

प्रेते के नरा भीता विपिनेदीनचेष्टिताः । चौरा वा विहृताकारा दृश्यन्ते पापमागिनः
 परस्परं च भाग्यतः दृशाः कृष्णवपुः ध्रियः ।
 यावदेवं स विप्राग्यो विचारयति धीरधीः ॥ १६ ॥
 यदागम्यते सर्वे दूरस्था मुनिमादरात् । यद्वात्रलिपुटा भूया प्रणयोसुरिति स्फुटम्
 पञ्चपुरवा ऊचुः ।

भव्यं भयन्तं पुरयोत्तमं वै विभ्राजमानं चरितेन मान्यम् ।
 मन्यामहे विप्र ! श्यालुमुख्यं घाचं समाकर्णय नोऽसि मैत्रः ॥ २१ ॥
 तन्तः प्रतिष्ठा दीनानां देवादुद्भूतपाप्मनाम् । आर्तानामार्तिहन्तारो दर्शनादेवसाधवः ॥
 नहं पाञ्चालदेशीयः क्षत्रिययो धीरघाहनः । ब्राह्मणं हतवान्मोहाच्छरेण शब्दवेधिना ॥
 शिखासूत्रविहीनस्तु तिलकेन विचर्जितः । अटामि जगतीमेनां ब्रह्मणोऽहमिति युवन् ॥
 ब्रह्मण्णायातिपापाय भिक्षामहं प्रदीयताम् । एवं सर्वेषु तीर्थेषु भ्रमन्नत्रास्मि चागतः
 ब्रह्महत्या न मेऽद्यापि प्रयाति मुनिसत्तम ! ।

एवं मे धर्ममेकं हि यतीतं कुर्वतो विभो ॥ २६ ॥
 दह्यमानस्य पापेन शोकाकुलितचेतसः । चन्द्रशर्माऽपरो विप्रो योऽयं संलक्ष्यते द्विज ! ॥
 गुरुयाती स तु ब्रह्मन्मोहाकुलितमानसः । मोहाकुलितचित्तत्यादुगुरुघातक उच्यते ॥
 निवसन्मागधे देशे सन्त्यक्तः स्वजनैस्ततः । देवादसावपि मुने ! भ्रमन्निह समागतः ॥
 शिखासूत्रविहीनस्तु विप्रलिङ्गविचर्जितः । मया पृष्टस्तु वृत्तान्तं सत्यमेवावद्विजः ॥
 वसता यद्गुरोर्गेहे क्रोधाकुलितचेतसा । महामोहगतेनापि यथा वै घातितो गुरुः ॥
 तेन पापेन दग्धोऽसौ वर्तते शोकपीडितः ।

तृतीयोऽयं पुनः स्वामिन्वेदशर्मा समाहितः ॥ ३२ ॥
 सुरापो ब्राह्मणो जातो मोहाद्वेश्याप्रसङ्गतः । पृथ्ठीमया यमपि मे यथावृत्तं तथाऽश्रवीन्
 आत्मनश्चेष्टितं सर्वं मनस्तापेन पीडितः । निरस्तः सर्वलोकैश्च भार्यायन्धुजनैरपि ॥
 तेन पापेन संलितो भ्रमन्नत्रायमागतः । चतुर्थो विधुरो नाम वैश्योऽयं गुरुतल्पगः ॥
 मोहान्मासत्रयं यावद्वेश्याभूतां च मातरम् । युभुजे स विदेहस्थां हाततस्त्वस्ततश्चात्र

दुःखितोऽभ्यागमद्भूर्मि चमन्निह मुने पुनः । पञ्चमोऽयं महापापी पापिसंसर्गकारकः

प्रत्यहं धनलोभेन स्तेयादिदृष्टधानघम् ।

वैश्वोऽतिपातकैः क्रान्तस्ततस्त्यक्तौ जनैः स्वयम् ॥३८॥

निर्विण्णमानसो दैधानन्दनामेह सङ्गतः । एवं पञ्चापि पापिष्ठाः स्थानमेकमुपागताः

कः कस्यापि न सम्पर्कं भोजनाच्छादनादिभिः ।

करोति च महाभाग ! विना धार्तां द्विजोत्तम ! ॥ ४० ॥

विशन्त्येकासनेनैव न स्वपन्त्येकसंस्तरे । एवं दुःखसमाक्रान्ता मानार्थीर्षुषु वै गताः

नास्माकं पातकं घोरं प्रयाति मुनिसत्तम ! ।

हृष्ट्या भयन्तं क्षीप्यन्तं प्रसन्नानि मनांसि नः ॥ ४२ ॥

घदन्ति दुरितघ्नान्तं साधोस्ते पुण्यदर्शनात् ।

उपायं घद नः स्वामिन्यथा पापक्षयो हि नः ॥ ४३ ॥

ऋषते कुरुणोऽस्मानिर्विप्रवेदार्षपितृभ्यो । भार्तानां मार्गमाणानां पञ्चात्तापमुपेयुगाम्

मोहादपाप्तपापानां त्वमुद्धतांसि निश्चितम् ॥ ४४ ॥

नारद उवाच ।

तेषामिति वचः श्रुत्वा मुनिशर्मा मुनिस्ततः । इदमाह विचार्येति कुरुणावरणालयः ॥

मुनिशर्मोवाच ।

यूपमज्ञानतः प्राप्तपातकाः सत्यभाषिणः । अनुतापयुतास्त्राम्माद्नुप्राप्ता मयाऽधुना ॥

शृणुष्व मे वचः सत्यमूर्ध्वदाहुर्वदाम्यहम् । यन्मयाऽङ्गिरस्तः पूर्वं धृतं मुनिसमागमे ॥

द्वयं चेदेषु शास्त्रेषु धृतं शुरुमुपासया । विष्णुनारायणितेनार्दी स्वयमुक्तं च तत्स्वनः ॥

न कृत्स्नानादन्या न शुद्धर्जनकादपि । न पात्रमन्यद्विप्रेभ्यो न देवः केशवात्पट ॥

न गङ्गया समं तीर्थं न दानं शुभ्रीरामम् ।

न गावाया समं जाप्यं न द्वादश्या समं व्रतम् ॥ ५० ॥

न भार्यया समं मित्रं न धर्मो दयया समः ।

न स्यात्तन्यसमं सौख्यं गार्हस्थ्यान्ताधर्मो व्रतः ॥ ५१ ॥

न सत्यात्पर आचारी न सन्तोपात्परं सुखम् । न माधवसमो मासो महापापहरः पर-
विधिनाऽनुष्ठितो भक्त्या मधुसूदनचल्लभः । गङ्गादिषु च तीर्थेषु विशेषेण सुदुर्लभः ॥

प्रायश्चित्तानि सर्वाणि द्वादशाब्दमुत्तानि च ।

तावद्गर्जन्ति पापानि यावन्नाथाति माधवः ॥ ५४ ॥

वैशाखमखिलं मासं यः स्नाति हरितत्परः । हरिपादसमुद्भूते सलिले विमलाशयः ॥

स एव सर्वपापैस्तु मुक्तो यायात्परं गतिम् ।

निजपापौघनिष्कृत्यै चकव्यं तस्य किन्नरैः ॥ ५६ ॥

मासे तु ये माधवसंज्ञकेऽभिनयः छाति पापैः स विमुच्यते हि ।

मेगस्थिते सम्प्रति नर्मदायाः शर्मप्रदेशारिणि धारिताद्ये ॥ ५७ ॥

दुर्लभा हि महानघो माधवे मासि सर्वशः ।

ततोऽपि दुर्लभा गङ्गा रैवा च यमुना तथा ॥ ५८ ॥

एतासु निमृशु प्रायः प्राप्येकामपि सादरम् ।

यः स्नाति माधवे मासि विषापः स हरिं प्रजेत् ॥ ५९ ॥

तस्मादहो सह मया सुदुर्लभसारे वैशाखमासि च मयता उपेय रैवम् ।

मद्यन्तु पातकहतो मुनिवृन्दक्षुद्ये रैवाजले निखिलपापमपापहस्यै ॥ ६० ॥

एव मुक्तास्तनः सर्वे मुदिता मुनिना सह ।

जगुस्ते पापिनो रैवां शंभन्तोऽनुत्कारिणीम् ॥ ६१ ॥

मुनिस्त्वां त्नांगच्छंभैतयानुगतो नरेः । ददरो वगिरान्नास्नातिशायातदुर्भाषणम्
कुर्वन्तो विविधान्छुद्धान्प्रमनोऽपि तनस्तनः ।

उत्सृज्येकैर्गोदुर्लभांश्च हृणदन्तदुर्भाषणम् ॥ ६२ ॥

एतस्यै कष्टकाष्ठान्ने कृशरानीयकडिने । सम्भुने पावनी दुष्प्रा भयसंविप्रमानन
मनोवासायजायेति दक्षशैलि वाऽप्रवात् ॥ ६५ ॥

नारायणादेति ममोऽतिवायवमाकाशे धर्मैकतिथानमुच्ये ।

अवन्तरे मे मदस्य विद्याया वदन्तिद्रादुर्लभैश्च जगताः ॥ ६६ ॥

येनयान्वितमनसो मुनिशर्मा विलोक्य तान् । उवाच मधुराभापी के यूर्य विकृता नराः
किं वा केन कृतं कर्म येन प्राप्ता च वै कृतिः ।

कथमेवं विधाः सर्वे दुःखिनोऽतीव भीषणाः ॥ ६८ ॥

प्रेता ऊचुः ।

दुष्टिपासाद्रिता नित्यं नानादु खचया कुलाः । कृतबुद्धे हृदि क्रूरा नष्टसंज्ञा धिचेतसः
जानीमो दिश क्वापि मूढा मानघघातिनः । तदेतद्दुःखमाख्यातमेतदेद्यासुखं पुनः ॥

प्रभातमिष सम्भाति भास्करोदयदर्शनात् ।

ध्रुवा नारायणेत्युच्चैर्भाषितं तव कोमलम् ॥ ७१ ॥

दृष्ट्वा च दर्शनं चिप्र शुद्धमायं गता धयम् । दर्शनेनैव ते चिप्र ! नामभ्रषणतो हरेः ॥

मवान्तरमनुप्राप्ता धयं प्राप्तदयालवः । विनाशयत्यपयशी बुद्धिविशदयत्यपि ॥ ७२ ॥

प्रतिष्ठापयति प्राथो नृणां वीष्णघदर्शनम् । अहं पर्युपितो नाम सूचकोऽयं द्वितीयकः ॥

शीघ्रगो रोधकश्चान्यः पञ्चमोऽयं च लेखकः ।

षष्ठोऽयमिति वाग्दुष्टः सप्तमोऽयं विद्वेषतः । नित्यं याचनकश्चायमष्टमः कष्टदायकः ॥

मुनिशर्मोवाच ।

प्रेतानां कर्म जातानां नामानि भवतां कुतः । किं तत्कारणमुद्दिश्य ये न यूर्यं सनामकाः

प्रेता ऊचुः ।

मया स्वादु सदा भुक्तं दत्तं पर्युपितं द्विजे ।

आज्ये सति निराज्यं च तेन पर्युपितोऽस्म्यहम् ॥ ७८ ॥

मिथ्यामिथ्यापरच्छिद्रममान्वेषी स्वभावतः । सूचयामास तेनाऽसौ सूचकोऽशुचिरातुरः
शीघ्रं नश्यति विप्रेण यावितः श्रुमितेन वै । एतत्कारणमुद्दिश्य शीघ्रगो द्विजसत्तम !

युद्धोपरि सदा स्वादु भुक्तमेतेन पापिना । एकाकिना कुमनसा तेनासौ रोधकः स्मृतः

मीनेनापि स्थितो नित्यं पादेन लिखते महीम् ।

अस्माकमपि पापिष्ठो लेखको लोकसङ्कतः ॥ ८२ ॥

गुणिनोऽयं गुणाद्वेष्टि निर्गुणे च गुणक्षताम् ।

असंज्ञे ज्ञानयोगी च घाग्दुष्टोऽसौ ततःस्मृतः ॥ ८३ ॥

नास्तिक्यभावादनिशं पितृद्वैवतमानवान् । न मन्यते च सत्कर्मपापस्तेन विद्वैवतः ॥

सदा याचनको मिथ्यामिथ्यादौर्गत्यदर्शकः ।

स भूतोद्वेजको लुब्धस्तेन याचनकस्त्वयम् ॥ ८५ ॥

एभिः पूर्वकृतैः पापैर्मुक्त्वा नरकपातनाम् ।

प्रेतास्ते दर्शनादय पुनर्जाताः स्म सुस्थिताः ॥ ८६ ॥

एतत्ते सर्वमाख्यातमात्मवृत्तान्तसम्भवम् ।

प्रष्टं च यदि ते श्रद्धा पृच्छाऽन्यत्कथयामि ते ॥ ८७ ॥

ब्राह्मण उवाच ।

ये जीवा भुवि तिष्ठन्ति सर्वे आहारमूलकाः ।

गुप्ताकमपि आहारं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥ ८८ ॥

प्रेता ऊचुः ।

शृणु प्राहारमस्माकं सर्वसत्त्वविगर्हितम् । यं श्रुत्वा निन्दसे प्रह्वन्भूयो भूयश्च नित्यश

श्लेषममूत्रपुरीषेण योषिद्ग्नमलेन च । गृहाणि त्यक्तशौचानि तानि भुञ्जन्ति तत्र वै ।

स्त्रीश्चानि प्रकीर्णानि प्रकीर्णायस्कराणि च ।

कुत्सितानि मलेनापि प्रेता वै तत्र भुञ्जते ॥ ९१ ॥

माधयं यत्र नार्चन्ति स्त्रीजीवानि गृहाणि च । दयाशान्तिषिद्दीनानि प्रेतास्तत्रैव भुञ्जते

यत्रामद्रागृहे पात्रः शौचहीनाश्च योषितः । कल्हो यत्र सक्तं प्रेतास्ते तत्र भुञ्जते ॥

न यत्र जामयो गेहे पूष्यन्ते न घराः स्त्रियः । यत्र दुर्जतसंसर्गस्तत्र मोक्षयामहे वयम्

न यत्र हस्तिवा वा न कवा यत्र वैष्णवी । न यत्र वैष्णवी प्रीतिः प्रेता वै तत्र भुञ्जते

वैशामेयं गृहे प्रीता भुञ्जते तेऽपि सम्भरम् । प्रेता भवन्ति पापेन नित्यंशयिताशया ॥

तस्य मे जायते ब्रह्मन्वदतो मोक्षनं निजम् ।

अस्मान्पापहरं धान्यत्किञ्चिद्भुङ्क्तुं न शक्यते ॥ ९३ ॥

निर्विषयः प्रेतमायेन पृच्छामि त्वां दृढव्रतम् ।

यथा न जायते प्रेता मुक्तिः प्रेतत्वतो यथा ॥ ६८ ॥

ब्राह्मण उवाच ।

एकादश्यादिभिः पुण्यैर्ग्रन्थैरच्युतकोर्तनः । देवतातिथिपूजाभिर्गुरुपूजादिभिस्तथा ॥ ६९ ॥
आचारैः साधुचरितैः धृतिसंस्तुत्यदितैर्दिनैः । एवं श्राद्धक्रियादानैर्यथा विधिविनिर्मितैः
दयादानदमक्षान्तिशीलशिष्टाभिवादनैः । श्लेषवमादिभिर्धर्मैः प्रेता नस्युः कुलेऽपि वै ॥
गोविप्रतीर्थांमरपर्वताप्यनदीनदाश्वत्थतरुननेकशः ।

यो घन्दते घन्धुजने विनीतः प्रेता न लोके भवतीह नूनम् ॥ १०२ ॥

प्रमादचर्चयते युक्तो विशेषादपि भानवः । गङ्गादिपुण्यतीर्थेषु तस्य पुण्यमनन्तकम् ॥
नाहं वर्षसहस्रेषु घक्तुं शक्तः स्वयं विभुः । दर्शनादेव तस्यापि मुक्तः प्रेतत्वतो भवेत्
ऊर्जमूर्जस्वल्पं मासमथ दामोदरप्रियम् । तपसामुत्तमं मासं तपोमाधवबहुभम् ॥ १०५ ॥
वैशालं माधयं मासं मधुसूदनदैवतम् । उत्तमं सर्वमासानां यमेकं मुनयो विदुः ॥ १०६ ॥

येनैव साधनेन स्यात्सर्वं कृत्यं हि साधितम् ।

ब्रह्मविद्यामताभ्येति सा लक्ष्मीर्बिभ्वकारिणी ॥ १०७ ॥

तस्या घासो यतो मासो माधवोऽसौ ततः स्मृतः ।

न माधवसमो देवो यथा देवेषु निश्चितम् ॥ १०८ ॥

तथा मासेषु सर्वेषु न मासो माधवप्रियः । तस्य माधवमासस्य माहात्म्यमपि भक्तिः
ध्रुत्वा विमुच्यते प्रेतयोनिः किं विधानतः ।

सतां सम्भाषणादेव पुण्यतीर्थनिषेवणात् ॥ ११० ॥

नारायणेति पठनात्तन्नामध्रवणादपि । मुच्यते पातकैः सर्वैर्जनो भक्तिपरायणः ॥ १११ ॥

यत्तिथ्ये तद्दहं प्रेता भवतामपि मुकये । परोपकारजं पुण्यं यतो नस्यान्मखैरपि ॥ ११२ ॥

प्रेता यामि ततः स्नानुं रेवाचारिणि माधवे । मासि मेवस्थिते मानावेतैरनुगतो नरैः
पञ्चैव ते पुनर्मोहाज्जातपातकसञ्चयाः । स्नानुमायान्ति घवसा ममैव करुणाघनः ॥ ११४ ॥

सावद्वयन्तस्तु निदेशतो मे तिष्ठन्तु तत्रैव घने विशोकाः ।

धीनर्मदावारिणि यावदेव गत्वा निजस्नानविधिं विहाय ॥ ११५ ॥

निर्माय पुरुषानपि नाम तस्मात्कुशास्थरूपानिह नर्मदाके ।

विधानतो माधयमासि दीनान्निमज्जयामीति दयानिबद्धः ॥ ११६ ॥

एवं दितत्रयेणैव मुक्तिर्भवः प्रेतयोनिः । नदर्भवदुक्स्नानमात्रेणैव न संशयः ॥ ११७ ॥

नारद उवाच ।

एषमुक्तस्ततस्तेस्तु प्रतीतैरपि पूजितः । मुनिशर्मा यथावेतैरनुयातस्तु पञ्चमिः ॥ ११८ ॥

तत्र गत्वा ततः प्रातः स्नात्वा कृत्वा तथा विधिम् ।

स्नापयामास तान्प्रेतान्नाम्रतो दर्भनिर्मितान् ॥ ११९ ॥

स्मृताश्च मुनिना तीर्थे स्नापिता नामतस्तथा ।

प्रेताः पुण्यवता तेन सद्यो मुक्ता दिवं ययुः ॥ १२० ॥

ते पापिनः पञ्च यदैव रेवाजले निमग्ना घनसौव तस्य ।

श्रीमाधये मासि विषण्णदेहाः सद्यः सुवर्णैकहृत्सो यभूयुः ॥ १२१ ॥

पापप्रशमनं स्तोत्रं ध्यायिता मुनिशर्मणा । समक्षं सर्वलोकानां जातास्ते वरकान्ता

तप्रस्था मानवास्तास्तु विरजास्नानमात्रतः ।

न स्पृशन्ति च राजेन्द्रवापि संसर्गशङ्कया ॥ १२२ ॥

मुनिशर्मानुसंधेन ततो धर्मप्रमाणतः । सद्यो दिव्याऽभवद्गोष्ठी यदेते विगतैतसः ॥

स्नातानां माधये मासि मुकुन्दद्वन्द्वपाटननाम् । पापप्रशमनं स्तोत्रं शृण्वतामिह सातः

चित्रं किमत्र या शुद्धिर्जायते पापसञ्चयान् । सर्वेषामेष पापानां प्रायश्चित्तमिदं

यन्प्रातर्माधये मासि भक्त्या तीर्थेऽयगाहनम् ।

यतः प्रेतास्तु ते पापाः स्नापिता नाममात्रतः ॥ १२३ ॥

स्मृताः पुण्यवता तेन मोचिता मुनिशर्मणा ॥ १२४ ॥

इत्येषमाकर्ण्य गिरं नमःस्थामप्यहुतामागु ततो मनुष्याः ।

शर्यामुरेता नपि पञ्च पुण्याभ्येशसमासं च मुनिं च शेषाम् ॥ १२५ ॥

अथ चाकर्ण्य भूपाटः स्नानं दृष्टितारात्मम् । यदाकर्ण्यं नरो भक्त्यामुच्यतेपापराशिनि

वस्य धवपमात्रेण पापिनः शुद्धिमागताः ।

अन्येऽपि बहवो मुक्ताः पापादज्ञानसम्भवात् ॥ १३१ ॥

परदारपरद्रव्यजीवहिंसादिके यद्वा । प्रवर्तते नृणां चित्तं प्रायश्चित्तं स्तुतिस्तदा ॥१३२

विष्णवे विष्णवे नित्यं विष्णवे विष्णवे नमः ।

नमामि विष्णुं चित्तस्थमहंकारगतं हरिम् ॥ १३३ ॥

चित्तस्थमीशमव्यक्तमनस्तमपराजितम् । विष्णुमीड्यमशेषाणामनादिनिघनं विभुम् ॥

विष्णुश्चित्तगतो यन्मे विष्णुर्वुद्धिगतश्च यत् ।

योऽहंकारगतो विष्णुर्योविष्णुर्मयि संस्थितः ॥ १३५ ॥

फरोति कर्तृभूतोऽसौ स्थावरस्य चरस्य च । तत्पानं तत्रशमापातितस्मिन्नेवहिचिन्तिते

ध्यातो हरति यत्पापं स्वप्ने दृष्टस्तु पापिताम् ।

तमुपेन्द्रमहं विष्णुं प्रणमामि नतिप्रियम् ॥ १३७ ॥

जगत्यस्मिन्निरालम्बे मधुसूदनमरुयुतम् । हस्तावलम्बनं स्तोत्रं विष्णुं वन्दे परात्परम्

सर्वेश्वरेश्वर चिभो परमात्मन्नधोक्षज ! हृषीकेश हृषीकेश हृषीकेश नमोऽस्तुते ॥

वृत्तिहानन्त गोविन्द भूतभावन केशव । दुष्टं दुष्टं ध्यातं शमयाशु जनार्दन ! ॥

यन्मया चिन्तितं दुष्टं स्वचित्तवशावतिना । अकार्यमघमत्युग्रं तच्छुभं नय केशव ! ॥

प्रह्लाण्यदेव गोविन्द परमार्थपरायण ! जगन्नाथ जगद्धातः पापं शमय मेऽच्युतः ॥

यच्चापराद्धे सायाह्ने मध्याह्ने च तथा निशि । कायेन मनसा घात्वा कृतं पापमजातता

जातता च हृषीकेश पुण्डरीकाक्ष माधव । नामत्रयोच्चारणतः सर्वं यातु मम क्षयम्

शारीरं मे हृषीकेश पुण्डरीकाक्ष मानमम् । पापं प्रशममायातु घाकृतं मम माधव ॥

यदुज्जानः पिबंस्तिष्ठन्स्वपञ्चाप्रयदास्थित । अकार्यं पापमर्थाद्यं कायेन मनसा गिरा ॥

महद्वरं च यत्पापं दुर्योनिरकरावहम् । तत्पापं प्रशमं यातु घास्तुदेवस्य कीर्तनात् ॥

परब्रह्म परन्धाम पवित्रं परमञ्ज यत् । तस्मिन्प्रकीर्तिते विष्णो यत्पापं तन्म्रणश्यतु

यत्प्राप्य न निषर्त्तन्ते गन्धस्पर्शादिर्घाजताः ।

सूरपस्तत्पदं विष्णोस्तत्सर्वं शमयत्वयम् ॥ १४१ ॥

पापप्रशमनं स्तोत्रं यः पठेच्छुभाश्रयः । शारीरैर्मानसैर्वाङ्मैः कृतैः पापैः स मुच्यते ॥

मुक्तः पापप्रहादिभ्यो पाति विष्णोः परं पद्म् ।

सम्मात्पापं हृत् जप्यं स्त्रीत्रं सर्वाघमर्दनम् ॥ १५१ ॥

प्रायश्चित्तमर्घोघानां पटितत्रयं नरोत्तमैः । प्रायश्चित्तेः स्तोत्रयैः प्रतीनं द्रवति पातकम् ॥
 ततः कार्याणि संसिद्धये तानि वै मुक्तिमुक्तये । पूर्यजन्मार्जितं पापमैहिकं च नरेभ्यः
 स्तवस्य भयणादस्य सद्य एव धिलीयते । पापद्रुमकुटारोऽयं पापेन्धनदधानलः ॥
 पापराशितमः स्तोममानुरेपस्तवो नृप ! । मया प्रकाशितस्तुभ्यं तथा लोकानुक्रम

स्तवो योऽयं मया प्राप्नो रहस्यं पितुरादरात् ।

इतिहासमिमं पुण्यं यः शृणोति नराधिप ! ॥ १५६ ॥

तस्यापि पुण्यमाहात्म्यं वक्तुं शक्तः स्वयं हरिः ।

स्वस्ति तेऽस्तु महाराज ! गङ्गायामथ सत्वरम् ॥ १५७ ॥

स्तातुं यामि समायातो मासोऽयं माघघो महान् ॥ १५८ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे नारदाम्बरीपसंवादे वैशाखमाहात्म्ये
 प्रेतोपाख्याने पापप्रशमनं नाम चतुर्नवतितमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

पञ्चनवतितमोऽध्यायः

वैशाखमासीपसंक्षिप्तविधिवर्णनम् ।

सूत उवाच ।

यातुं तमुद्यतं नत्वा मुनिं राजा ततो मुदा ।

विधिं पप्रच्छ संक्षिप्तं स्नानदानक्रियोचितम् ॥ १ ॥

बम्बरीप उवाच ।

मुने ! वैशाखमासेऽस्मिन्को विधिः किं तपोऽधिकम् ।

हृष्या घद विप्रप्रे सर्वशस्त्वं हरिप्रियः । विशेषतोऽपि पूजाया विधि तीर्थपदे घद ॥
नारद उवाच ।

मेघसङ्क्रमणे भातोर्माधवे मासि सत्तम ! । महानद्यां नदीतीरे नदे सरसि निर्भरे ॥४
देवखातेऽथ वा स्नायाद्यथाप्राप्ते जलाशये ।

दीर्घिकाकूपवापीषु नियतात्मा हरि स्मरन् ॥ ५ ॥

मधुमासस्य शुक्लप्यामेकादश्यामुपोषितः । पञ्चदश्यां च घा घोर ! मेघसङ्क्रमणेऽपि घा
वैशाखस्नानधियमं ब्राह्मणानामनुहया । मधुसूदनमभ्यर्च्य कुर्यात्सुस्नानपूर्वकम् ॥ ७ ॥
वैशाखं सकलं मासं मेघसङ्क्रमणे रवेः । प्रातः सनियमः स्नास्ये प्रीयतां मधुसूदनः
मधुहन्तुः प्रसादेन ब्राह्मणानामनुदहात् । निर्दिष्टमस्तु मे पुण्यं वैशाखस्नानमन्वहम् ॥
माघये मेघने भानो मुरारे मधुसूदन ! । प्रातःस्नानेन मे नाथ यधोत्तमलक्षो भय ॥१०
यथा ते माघयो मासो चक्षुभो मधुसूदन ! । प्रातःस्नानेन मे सस्मिन्कालदः पापहा भय
एवमुद्यार्थं तत्तीर्थं पादौ प्रक्षाल्य घाम्यतः । स्मरन्नारायणं देवं स्नानं कुर्याद्विधानतः ॥
तीर्थं प्रकल्पयेद्दीपाम्भूलमन्त्रमिमं पठन् । उन्नमो नारायणाय मूलमन्त्र उदाहृतः ॥१३
दशैषाणिस्तु विधिवदाचान्त प्रणतो भुवि । चतुर्हस्तसमायुक्तं चतुरस्रं समन्ततः ॥१८
प्रकल्पयायाहयेद्गङ्गां मन्त्रेणानेन मानवः । पिण्डुपादप्रस्ताऽसि वैष्णवी पिण्डुदेवता
ब्राह्मि नस्त्वेनसस्तस्मादाजन्ममरणनितकान् ।

तिष्ठः कोटयोऽर्द्धकोटी च तीर्थानां वायुस्पर्शान् ॥ १६ ॥

दिवि भुव्यतरिक्षे च तानि ते सन्ति जाह्नवि ! । नन्दिनीन्धव ते नाम पेदैषु नटिर्नाति घ
दसा पृथ्वी च विहगा विभगपथा शिवप्रिया । विद्याधरी महादेवी तथा लोकप्रसादनी
क्षेमदूरी जाह्नवी च शान्ता शान्तिप्रदायिनी ।

एतानि पुण्यनामानि ज्ञानकाले प्रकीर्तयेत् ॥ १६ ॥

भयैरसन्निहिता तत्र गङ्गा त्रिपथगामिनी । समपारामित्तलेन करसमुत्थयोजिते ॥२०
मूर्तिं हृत्वा जलं भूपधनुषां पञ्च सम घा । ज्ञानं हृत्वा मुदा तद्वशमन्त्र्य तु विधानतः
अभ्यजान्ते रथजान्ते विष्णुजान्ते पसुन्धरे । मूर्तिके हरि मे पार्यं यन्मया दुष्कृतं हृत्म्

ऽसि घराहेण विष्णुना शतयाहुना । नमस्ते सर्वलोकानां प्रमवारणि सुवने ॥

एवं स्नात्वा ततः पश्चादाचम्य तु विधानतः ।

उत्थाय वाससी शुक्ले शुद्धे तु परिधापयेत् ॥ २४ ॥

तर्पणं कुर्यात्त्रैलोक्याप्यायनाय वै । ब्रह्माणं तर्पयेत्पूर्वं विष्णुं रद्रं प्रजापतिम्

देवान्यक्षांस्तथा नागान्गन्धर्वाप्सरसोऽसुरान् ।

भूरान्सर्पान्सुपर्णांश्च तरुणै जन्तुकान्खगान् ॥ २६ ॥

राजलघरांस्तथैषाकाशगामिनः । निराधाराश्च ये जीवाः पापकर्मरताश्च ये ॥

प्यायनार्थाय दीयते सलिलं मया । कृतोपवीती देवेषु नियीती च भवेन्नरः ॥

स्तर्पयेद्भक्त्या ब्रह्मपुत्रानृषींस्तथा । सनकः सनन्दनश्चैव तृतीयश्च सनातनः ॥

धाम्भुरिश्चैव षोडशशिलस्तथा । ते सर्वे तृप्तिमायान्तु मदस्तेनायुना सदा ॥

मथ्यद्भिरसौ पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् । प्रचेतसं वसिष्ठं च भृगुं नारदमेव च ॥३१॥

ऋषीन्सर्वान्स्तर्पयेदक्षतोदकैः । अपसव्यं ततःकुर्यात्सव्यं जान्याच्य भूतले ॥३२॥

अग्निप्यात्ताम्रया सौम्या हविष्मन्तस्तयोष्मयाः ।

कडवाङ्गलान्मर्हिषदश्च वाउषयाः पुनः ॥ ३३ ॥

येत्पितृन्मृतया सतिलोदकवन्दनैः । यमाय धर्मराजाय मृत्यये चान्तकाय च ॥

ताय कालाय सर्वभूतशयाय च । भीदुम्यराय ह्यनाय नीलाय परमेष्ठिने ॥३५॥

राय विश्राय विश्वमुनाय वै नमः । दमपाणिस्तु विधिपत्पितृसग्तर्पयेत्ततः ॥

स्निग्धामगोत्रेण तथा मातामहानपि । सग्तर्प्यं विधिना सर्वांनिर्ममत्रमुत्तीरयेत् ॥

येऽद्यान्धया द्यान्धया वा ये येऽन्यद्गमन्ति धाम्धयाः ।

ते नृनिमन्त्रिता यान्तु येऽम्भस्तोयकाङ्क्षिणः ॥ ३८ ॥

य विधिपत्सव्यगालिभेत्सव्यमथः । साक्षरैश्च मनुष्यैश्च मल्लिकार्जुनान् ॥

चात्प्रयत्नेन स्यंनाम नृर्जापनेः । नमस्ते विष्णुरूपाय नमस्ते ब्रह्मदग्निने ॥४१॥

नमस्ते स्यं नमस्ते सर्वनेत्रने । नमस्ते स्रवणुने नमस्ते अक्षयवन्त ॥ ४१ ॥

न नमस्तेऽनु कुण्डलाङ्गदभूतिने । नमस्ते सर्वलोकेषु गुणानामुपबोधने ॥४२॥

सुदृतं दुष्कृतं चैव सूर्यं पश्यसिसर्पदा । सत्यदेव ! नमस्तेऽस्तु ! प्रसीद मम भास्कर !
दिषाकर नमस्तेऽस्तु ! प्रभाकर नमऽस्तुने ! । एवं सूर्यं नमस्कृत्य सतकृत्वा प्रदक्षिणम्

द्विजं गां काञ्चनं स्पृष्ट्वा पश्चान्च स्वगृहं प्रजेत् ।

आध्रमस्थांस्ततः पूज्य प्रतिमां चापि पूजयेत् ॥ ४५ ॥

पूयं भक्तयैव गोविन्दं गृही च जियतात्मवान् ।

पूजयेद् भक्तितो राजन्नुभयत्र यथाविधि ॥ ४६ ॥

विशेषादपि वैशाखे योऽर्चयेन्मधुसूदनम् । सर्वं संवत्सरं यावद्विस्तस्तेन माधवः ॥

माधवे मासि सम्प्राप्ते मेघस्थे कर्मसाक्षिणि । केशवप्रीतये कुर्यात्केशवमतसञ्चयम् ॥

दद्यादनेकदानानि तिलज्यप्रभृतीन्पि । जन्मकोटि समुद्रभूतपातकान्तकराणि च ॥

जलान्नशर्कराधेनु तिलधेनुमुखानि च । वित्तमानेन देयानि दानानीप्सितसिद्धये ॥

वैशाखं सकलं मासं नित्यम्रायी जितेन्द्रियः । जपन्हविष्यं भुञ्जानः सर्वपापैः प्रमुच्यते

एकभुक्तमथो नक्तमयाचितमतन्द्रितः । माधवे मासि यः कुर्यात्प्रभते सर्वमीप्सितम् ॥

वैशाखे विधिना स्नानद्वयं नयादिके षड्विः । हविष्यं ब्रह्मचर्यं च भूराय्यानियमस्थितिः

मत्तं दानं जपो होमो मधुसूदनपूजनम् । अपि जन्मसहस्रोत्थं पापं दहति दारुणम् ॥

यथैव माधवो ध्यातो विनाशयति किल्बिषम् ।

तथैव माधवे स्नानं नियमेन विनिर्मितम् ॥ ५५ ॥

तीर्थे चानुदिनं स्नानं तिलैश्च पितृत्तर्पणम् । दानं धर्मघटादीनां मधुसूदनपूजनम् ॥ ५६ ॥

माधवे मासि कुर्वीत मधुसूदनतृष्टिदम् । तिलोदकसुघर्षान्नशर्कराम्बरभूषणम् ॥

पादत्राणात्पद्माभ्युकुम्भान्दद्यादुद्विजातिषु । त्रिसन्ध्यं पूजयेद्दिश भक्तितो मधुसूदनम्

साक्षाद्भिर्मलया लक्ष्म्या समुपेतं समाहितः । सुघर्षतिलपात्रैश्च ब्राह्मणाञ्छक्तितो षड्भू

त्तर्पयेद्दुद्रवात्रैर्यो ब्रह्महत्यां व्यपोहति । वैशाखे मासि यः स्नात्वा प्रातर्नद्यां समाहितः

पूजयित्वा हरिं भक्त्या पुण्यैः कालोद्भवै फलैः ।

पूजयेद् ब्राह्मणं शक्त्या पातण्डालापवाजतः ॥ ६२ ॥

त्तर्पयेद्ब्रह्मगोदाने रत्नाद्यैर्धनसञ्चयैः । अन्यद्विस्तं यथाशक्ति स्तोत्रं स्तोत्रं समाचरेत् ॥

उदुधृताऽसि घराहेण विष्णुना शतयाहुना । नमस्ते सर्वलोकानां प्रमथारणि सुतो ।

एवं स्नात्वा ततः पश्चादाचम्य तु विधानतः ।

उत्थाय घाससी शुक्ले शुद्धे तु परिधापयेत् ॥ २४ ॥

ततस्तु तर्पणं कुर्यात्त्रैलोक्याप्यायनाय ये । ब्रह्माणं तर्पयेत्पूर्वं विष्णुं रश्मं प्रजापति

देवान्यक्षांस्तथा नागानान्धर्वाप्सरसोऽसुरान् ।

कूरांसर्पान्सुपर्णांश्च तरुण्यै जन्तुकान्तरुगान् ॥ २६ ॥

पिशाधराद्बलधरांस्तथैवाकाशगामिनः । निराधाराश्च ये जीषाः पापकर्मरतश्च ३ ।

तेषामाप्यायनार्थाय दीयते सलिलं मया । हृतोपधीती देवेषु निधीती च भवेन्नरः ।

मनुष्यांस्तर्पयेद्दत्तया ब्रह्मपुत्रानृषींस्तथा । सनकः सनन्दनश्चैव तृतीयश्च सनात्स ॥

कपिलधाम्बुत्त्रियैव घोट्टुःपञ्चशिखस्तथा । ते सर्वे तृप्तिमायास्तु मद्दत्तेनागुना सप ॥

मरिचिमथ्यङ्गिरसौ पुलस्त्यं पुलहं कतुम् । प्रचेतसं वसिष्ठं च भृगुं नारदमेवम् ॥१॥

देवमल्लभृषींस्तर्पयेदक्षतोदकैः । अप्सव्यं ततः कुर्यात्सव्यं जान्यान्व भूतने ॥२॥

अग्निप्यास्तामथा सौम्या हविष्मन्तस्तथोष्पयाः ।

अथ यथाहनलान्यर्हियदश्च वाऽपवाः पुनः ॥ ३३ ॥

सगर्पयेत्पितृभूतया सतिलोदकचन्दनैः । यमाय धर्मराजाय मृत्यये धान्तकाय ॥

वैषम्यताय कालाय सर्पभूतक्षयाय च । भौदुम्यराय दध्नाय नीलाय परमेष्ठिने ॥४॥

शृकोदराय चित्राय चित्रगुभाय ये नमः । दम्पाणिस्तु विधिपतिपन्नसगर्पादेव ॥

पित्रार्दान्नामगोत्रेण तथा मातामहानपि । सगर्प्ये विधिना सयांनिर्ममन्त्रमुपादेव ॥

सुकृतं दुष्कृतं चैव सर्वं पश्यसिसर्वत्रा । सत्यदेशे ! नमस्तेऽस्तु ! प्रसीद मम भास्कर !
दिवाकर नमस्तेऽस्तु ! प्रभाकर नमऽस्तुते ! । एवं सूर्यं नमस्कृत्य सप्तकृत्या प्रदक्षिणम्

द्विजं गां फाञ्चनं स्पृष्ट्वा पश्चाच्च स्वगृहं व्रजेत् ।

आध्रमस्थांस्ततः पूज्य प्रतिमां चापि पूजयेत् ॥ ४५ ॥

पूर्वं भक्तयैव गोविन्दं गृही च नियतात्मवान् ।

पूजयेद् भक्तितो राजन्नुभयत्र यथाविधि ॥ ४६ ॥

विशेषादपि वैशाखे योऽर्चयेन्मधुसूदनम् । सर्वं संवत्सरं यावद्वर्षितस्तेन माधयः ॥

राधये मासि सम्प्राप्ते मेवस्थे कर्मसाक्षिणि । केशधृतीये कुर्यात्केशधृतसञ्चयम् ॥

त्यादनेकदानानि तिलाज्यप्रभृतीन्पि । जन्मकोटि समुद्रभूतपातकान्तकराणि च ॥

त्यान्नशर्कराधेनु तिलधेनुमुखानि च । चित्तमानेन देवानि दानानीप्सितसिद्धये ॥

शाखं सकलं मासं नित्यघ्नायी जितेन्द्रियः । जपन्हविष्यं भुञ्जानः सर्वपापैः प्रमुच्यते

ऋमुक्तमयो नक्तमयाचितमतन्द्रितः । माधये मासि यः कुर्याद्भक्ते सर्वमीप्सितम् ॥

शाखे विधिना स्नानद्वयं नद्यादिके वृद्धिः । हविष्यं ब्रह्मचर्यं च भूशय्यानिषमस्थितिः

तं दानं जपो होमो मधुसूदनपूजनम् । अपि जन्मसहस्रोत्थं पापं दहति दारुणम् ॥

यथैव माधवो ध्यातो विनाशयति किल्बिषम् ।

तथैव माधये स्नानं नियमेन विनिर्मितम् ॥ ५५ ॥

ये चानुदिनं स्नानं तिलैश्च पितृतर्पणम् । दानं धर्मघटादीनां मधुसूदनपूजनम् ॥ ५६ ॥

धरे मासि कुर्यात् मधुसूदनतुष्टिदम् । तिलोदकसुवर्णान्नशर्कराभ्यरभूषणम् ॥

श्राणातपत्राम्बुकुम्भान्दद्याद्द्विजातिषु । त्रिसन्ध्यं पूजयेद्देश भक्तितो मधुसूदनम्

हादिमलया लक्ष्म्या समुपेतं समाहितः । सुवर्णतिलपात्रैश्च ब्राह्मणाञ्छक्तितो यद्गन्

येदुदपात्रैर्यो ब्रह्महत्यां च्यवोहति । वैशाखे मासि यः स्नात्वा प्रातर्नद्यां समाहितः

पूजयित्वा हर्षि भक्त्या पुण्यैः फालोद्भवैः फलैः ।

पूजयेद् ब्राह्मणं शक्त्या पावण्डालापर्वाजितः ॥ ६१ ॥

पेद्रस्त्रागोदानं रत्नाचैर्धनसञ्चयैः । अन्यद्विस्रं यथाशक्ति स्तोत्रं स्तोत्रं समाचरेत् ॥

पश्चाद्दिनिःस्यः पुरुषो माघये मासि माघपम् ।

पुण्यार्चनविधानेन पूजयेन्मधुसूदनम् ॥ ६३ ॥

सर्वपापविनिर्मुक्तः पितृणां तारयेच्छतम् । स जन्मशतसाहस्रं न शोककलमागमयेत् ।
न च ध्याधिभयं तस्य न दारिद्र्यं न दन्धनम् ।

स विष्णुभक्तो जायेत धनो जन्मनि जन्मनि ॥ ६४ ॥

यावद्युगसहस्राणि शतमष्टोत्तरं भवेत् । तावत्स्वर्गं वसेद्धीर ! मूर्खश्च पुनर्भवेत् ॥ ६५ ॥

भूपते विधिधानमोगान्मुक्तत्या चैव यथासुखम् ।

माघवस्य प्रसादेन माघये लीयते ततः ॥ ६७ ॥

शुणु राजप्रवक्ष्यामि समासात्माघवार्चनम् ।

वैदिकं तान्त्रिकं चाऽपि मिश्रकं प.पनाशनम् ॥ ६८ ॥

न ह्यन्तोऽनन्तपारस्य नान्तः पूजाविधेर्नृप ! । अथ संक्षिप्य चोच्येत यथावदनुपूर्वम्

वैदिकस्तात्रिको मिश्रः श्रीविष्णोस्त्रिभिः षोडश ।

त्रयाणामीप्सितेनैव विधिना हरिमर्बयेत् ॥ ७० ॥

वैदिको मिश्रको चाऽपि विप्रादोनां विधीयते ।

तान्त्रिको विष्णुभक्तस्य शूद्रस्यापि प्रकीर्तितः ॥ ७१ ॥

यथा स्वनिगमेनोक्तं द्विजत्वं प्राप्य पूरुषः । यजेच्च विधिवद्विष्णुं प्रह्लावारी समाहितः

अर्चयेत्स्थण्डिलेऽशौ चा सूर्येऽप्सु हृदि वा द्विजे ।

द्रव्येण भक्तियुक्तेन स्वगुरुं तदनुज्ञया ॥ ७२ ॥

पूर्वं स्नानं प्रकुर्वीत धीतदन्तोऽङ्गशुद्धये । उभयोरपि च स्नानं मन्त्रेभ्यः द्वादश्यादिना ॥

सन्ध्योपास्त्यादिकर्माणि देवतन्त्रोदितानि वै ।

पूजान्ते कल्पयेत्सम्यक्सङ्कल्पं कर्मपावनम् ॥ ७५ ॥

शैली दारुमयी लोही लेख्या लेख्या च सेवता ।

मनोमयी मणिमयी प्रतिमाऽष्टविधा स्मृता ॥ ७६ ॥

चलाचलेति द्विविधा प्रतिष्ठा जीवमन्दिरम् ।

पञ्चतन्त्रतितमोऽध्यायः] * वीशाखेविष्णुपूजाविधिवर्णनम् *

उद्गासावाहने न स्तः स्थिरायां माधवाचने ॥ ७१ ॥

अस्थिरायां विकल्पः स्यात्स्थण्डिले तु भवेद्ब्रह्मपम् ।

स्नापनं त्वचिलेऽप्यायामन्यत्र परिमार्जनम् ॥ ७८ ॥

द्रव्यैः प्रसिद्धैर्देव्यया प्रतिमादिष्वमायिनः । भक्तस्य च यथालक्ष्मैर्भक्तिभावेन चैव
स्नानालङ्करणं श्रेष्ठमर्चायामेव भूपते । स्थण्डिलेष्वपि विन्यासो बहावाज्यहुतं ह
सूर्ये चाभ्यर्हणं श्रेष्ठं स्थण्डिले सलिलादिभिः । अद्भयोपहृतं श्रेष्ठं हरौ भक्तेन चा

गन्धो धूपः सुमनसो दीपोऽन्नाद्यं च किं पुनः ।

शुचिः सम्भृतसम्भारः प्राग्दर्भैः कल्पितासनः ॥ ८२ ॥

भासीनः प्रागुद्भवक्त्रो ह्यर्चायामथ सम्मुखः ।

कृतन्यासः कृतन्यासां हर्यर्चां पाणिना स्पृशीत् ॥ ८३ ॥

कलशं प्रोक्षणीयं च यथावदुपसाधयेत् । तद्भिर्देववजनं द्रव्याण्यष्टमानमेव च ॥

प्रोक्ष्य पात्राणि त्रीण्यद्विस्तेस्तेर्द्रव्यैस्तु सादयेत् ।

पाद्यार्ध्यावमनीयार्थं त्रीणि पात्राणि दापयेत् ॥ ८५ ॥

हृत्शीर्ष्णां च शिखया गायत्र्या चाभिमन्त्रयेत् ।

पिण्डे घात्वग्निसंसिद्धे हृत्पद्मस्थां परां विभोः ॥ ८६ ॥

अर्णवीं जीवकलां ध्यायेन्नादान्ते सिद्धिभाविताम् ।

तयात्मभूतया पिण्डे ध्याप्ते सम्पूज्य सन्मयः ॥ ८७ ॥

आवाह्यार्चादिषु स्थाप्य न्यस्तां गां तां प्रपूजयेत् ।

पाद्यार्घ्यस्नानार्हणार्थानुपचारान्प्रकल्पयेत् ॥ ८८ ॥

धर्मादिभिश्च नवभिः कल्पयित्वाऽऽसनं हरेः । पद्मपट्टदलं तत्र कर्णिकारकेऽस्य
उभाभ्यां वेदन्त्राम्बां हरेरुभप्रसिद्धये । सुदर्शनं पाञ्चजन्यं गदासीपुष्यनुर्हलम् ॥
मुसलं कौस्तुभं मालां धीवतसं चानुपूजयेत् । नन्दं सुनन्दं गददं प्रबण्डं चण्डमे
महाफलं बलं चैव कुमुदं कुमुदेशणम् । दुर्गां विनायकं व्यासं विष्वक्सेनं गुरुन्मु
स्यस्वस्थानेष्वमिमुखात्पूजयेत्प्रोक्षणादिभिः । चन्दनोशीर्ष्कूर्कुङ्कुमागुरुयासितै

पश्चाद्विनिःस्यः पुरुषो माधवे मासि माधवम् ।

पुष्पार्चनविधानेन पूजयेन्मधुसूदनम् ॥ ६३ ॥

सर्वपापविनिर्मुक्तः पितृणां तारयेच्छतम् । स जन्मशतसाहस्रं न शोकफलमाप्नुवेत्

न च व्याधिभयं तस्य न दारिद्र्यं न बन्धनम् ।

स विष्णुभक्तो जायेत धन्यो जन्मनि जन्मनि ॥ ६५ ॥

यावद्युगसहस्राणि शतमष्टोत्तरं भवेत् । तावत्स्वर्गे वसेद्वीर ! भूपतिश्च पुनर्भवेत् ।

भूपते विविधान्मोगान्मुक्त्वा चैव यथासुखम् ।

माधवस्य प्रसादेन माधवे लीयते ततः ॥ ६७ ॥

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि समासान्माधवार्चनम् ।

वैदिकं तान्त्रिकं वाऽपि मिश्रकं प.पनाशनम् ॥ ६८ ॥

न ह्यन्तोऽनन्तपारस्य नान्तः पूजाविधेरृष ! । अथ संक्षिप्य बोध्येत यथावदनु

वैदिकस्तान्त्रिको मिश्रः श्रीविष्णोस्त्रि.घो मल ।

त्रयाणामीप्सितेनैव विधिना हरिमर्षयेत् ॥ ७० ॥

वैदिको मिश्रको वाऽपि विप्रदोनां विधीयते ।

तान्त्रिको विष्णुभक्तस्य शूद्रस्यापि प्रकीर्तितः ॥ ७१ ॥

यथा म्यनिगमेनोक्तं द्विजत्वं प्राप्य पूरुषः । यजेद्य विधिवद्विष्णुं प्रह्लाधारी सना

धर्षयेत्स्वपिच्छेऽर्घ्यं वा सूर्येऽप्सु हृदि वा द्विजे ।

मध्येण भक्तियुक्तेन स्वगुरुं सदनुशया ॥ ७३ ॥

पूर्वं स्नानं प्रकृत्योक्तं धौतदन्तोऽङ्गुद्वये । उभयोरपि च स्नानं मन्त्रेणैव दुःखजाय

देवतन्त्रोदितानि धी ।

॥

॥

उद्गासावाहने न स्तः स्थिरायां माधवाचने ॥ ७७ ॥

अस्थिरायां त्रिकल्पः स्यात्स्थण्डिले तु भवेद्द्वयम् ।

स्नापनं त्वविलेपयामन्यत्र परिमार्जनम् ॥ ७८ ॥

द्रव्यैः प्रसिद्धैर्देवैश्च्य प्रतिमादिष्वप्रायिनः । भक्तस्य च यथालब्धैर्भक्तिमायेन चैव हि
स्नानालङ्करणं श्रेष्ठमर्चयामेव भूपते । स्थण्डिलेष्वपि विन्यासो यद्वावाज्यहुनं हविः
सूर्ये चाभ्यर्हणं श्रेष्ठं स्थण्डिले सलिलादिभिः । अद्रव्योपहृतं श्रेष्ठं हरौ भक्तैः चार्यैः

गन्धो धूपः सुमनसो दीपोऽद्याद्यं च किं पुनः ।

शुचिः सम्भृतसम्भारः प्रादुर्भैः कल्पितासनः ॥ ८१ ॥

आसीनः प्रागुद्वक्त्रो ह्यर्चयामथ सम्मुखः ।

कृतन्यासः कृतन्यासां हर्यर्चा पाणिना स्पृशेत् ॥ ८३ ॥

फलशं प्रोक्षणीयं च यथावदुदसाधयेत् । तद्द्विर्देवयजनं द्रव्याप्यात्मानमेव च ॥ ८४ ॥

प्रोक्ष्य पात्राणि श्रीण्यद्विस्तैस्तैर्द्रव्यैस्तु सादयेत् ।

पाद्यार्घ्याचमनीयार्थं श्रीणि पात्राणि दापयेत् ॥ ८५ ॥

हृत्तशीर्ष्णां च शिखया गायत्र्या चाभिमन्त्रयेत् ।

पिण्डे चाप्यद्विसंतिद्धे हृत्पद्मस्थां परां विभोः ॥ ८६ ॥

अर्घ्यां जीवकलां ध्यायेद्वादान्ते सिद्धिभाविताम् ।

सदात्मभूतया पिण्डे च्याजेत् सप्तपुत्र्य समयः ॥ ८७ ॥

आघाहात्यादिषु स्थाप्य न्यस्तां गां तां प्रपूजयेत् ।

पाद्यार्घ्यस्नानार्हणादीनुपचारान्प्रकल्पयेत् ॥ ८८ ॥

घर्मादिभिश्च नयभिः कल्पयित्वाऽऽसनं हरैः । परममष्टदलं तत्र कर्णिकाकेसरोज्ज्वलम्

उभाभ्यां घेदन्त्राभ्यां हरैरुभयसिद्धये । सुदर्शनं पाञ्चजन्यं गङ्गासीपुष्पद्वलम् ॥ ९० ॥

मुसलं कौस्तुभं मालां धीवत्सं चानुपूजयेत् । नन्दं सुनन्दं गरुडं प्रवण्डं चण्डमेवञ्च

मदापलं घलं चैव कुमुदं कुमुदेक्षणम् । दुर्गां विनायकं व्यासं विश्ववसेनं शुक्रमुत्तमं

स्वस्वस्थानेष्वभिमुखान्पूजयेत्प्रोक्षणादिभिः । चन्द्रोशीरकर्पूरकुङ्कुमागुरुव्यासितैः ॥

सलिलैः स्नायथेगन्धैर्निस्स्यं वा पित्रये सति । स्वर्णपमांगुषाकेन महापुत्रविद्यया ॥
 पौरुषेणापि गृहेण सामन्तीराजनाजिभिः । घन्त्रोपर्यानामरणप्रभ्रमगन्धैर्दत्तैः ॥१५१॥
 भद्रदुर्वीत सप्रेम विष्णुगणैः यगो गितम् । पापमानमनीयं च गन्धं सुमनसोऽक्षरात्
 गन्धधूपोपहायाणि दद्यात् धृष्टवानंकः । गुहपायससर्षीणि शम्भुव्यापूपमोदकात् ॥
 पायसं दधि सर्षिभ्य नैधेयं सपिकल्पयेत् । अम्यङ्गोन्मर्दनादर्शदन्तघाघामिषेचनम् ॥

अन्तायं मृत्युर्गीतानि सर्वाणि स्युरथान्यदम् ।

विधिना विहिते कुण्ठे मेघन्यायतयेदिभिः ॥ १६१ ॥

अग्निमाधाय परितः समूहेत्पाणिनोदकम् ।

परिस्तीर्याथ पर्युक्ष्य दत्त्वा चेधमं यथाविधि ॥ १०० ॥

प्रोक्षण्यासाद्य द्रव्याणि प्रोक्षण्याघाज्यसेचनम् ।

ततजाम्भूतदप्रभ्यं शङ्खचक्रगदाम्बुजः ॥ १०१ ॥

लसच्चतुर्भुजं शान्तं पद्मकिञ्चल्कषाससम् । स्फुरत्किरीटफटकफटिसूत्रचराङ्गदम् ॥

श्रीधत्सयक्षसं भ्राजत्कीस्तुभं घनमालिनम् ।

ध्यायन्नभ्यर्च्य दारुणि हविषा सघृतानि च ॥ १०२ ॥

प्रास्याज्यभागाघाघारी दत्त्वा चाज्यप्लुतं हविः ।

अभ्यर्च्याऽथ नमस्कृत्य पार्षदेभ्यो बलिं हरेत् ॥ १०३ ॥

मूलमन्त्रं जपेद्ब्रह्मन्स्मरन्नारायणात्मकम् । दत्त्वाचमनमुच्छिष्टं विष्वक्सेनाय कल्पयेत्

मुखवासं तु सुरभिं ताम्बूलाद्यमुपाहरेत् । उपगायन्नृणभित्त्यं कर्माण्यभितथाक्षरैः ॥

सत्कथां श्राययञ्छृण्वन्मुहूर्तं क्षणिको भवेत् ।

स्तवैरुच्चाधचैः स्तोत्रैः पौराणैः प्राकृतैरपि ॥ १०४ ॥

स्तुत्या प्रसीद् भगवन्निति चन्देत दण्डयत् ।

शिस्तत्पादयोः कृत्वा घाहुभ्यां च परस्परम् ॥ १०८ ॥

; पाद्दि मामीश भीतं मृत्युप्रहारणात् । इति शेषान्दरेर्दत्ताञ्जिरस्वाधाय सादरम्

उहासयेच्चेदुद्वास्यं ज्योतिर्ज्योतिषि चात्मनः ।

अर्चादियु पदं यत्र श्रद्धायांस्तत्र चार्चयेत् ॥ ११० ॥

सर्वभूतेष्व्वात्मनि च सर्वात्मानमवस्थितम् । एवं क्रियायोगपथैः पुमान्वैदिकतान्त्रिकैः

अर्चयेच्च यतः सिद्धिं हरेर्विन्दत्यभीप्सिताम् ।

तामर्चां सम्प्रतिष्ठाप्य मन्दिरं कारयेद्गृहम् ॥ १२ ॥

पुष्पोद्यानानि रम्याणि पूजायात्रोत्सवादिकम् ।

पूजादिनां प्रवाहार्यं महापर्वस्वधान्वहम् ॥ १३ ॥

शेषपणपुरग्रामान्दस्था सायुज्यतामियात् । प्रतिष्ठया सार्वर्भीमं सप्रना भुवनत्रयम्

पूजादिनां ग्रहलोकं त्रिभिस्तत्साम्यतामियात् । समेष नैरपेक्षेण भक्तियोगेन विन्दते

भक्तियोगं स लभते एवं यः पूजयेद्धरिम् ॥ १६ ॥

यत्कृष्णप्रणिपातधूलिधवलं तद्धर्मं तद्गच्छुभं

ते नेत्रे तपसार्जिते सुरुचिरे धाम्यां हरिर्द्रुश्यते ।

सा बुद्धिर्मलेन्दुशङ्खधवला या माधवव्यापिनी

सा जिह्वा मृदुभाषिणी रूप ! मुहुर्पा स्तीति नारायणम् ॥१७॥

मूलमन्त्रेण कर्तव्यं स्त्रीशूद्रैरपि पूजनम् । श्रद्धया स्वगुरुद्विष्टमार्गेणान्यैश्च वैष्णवः ॥

इदं ते सर्वमाख्यातं पावनं माधवार्चनम् । विशेषान्माधवे मासि त्वमेतत्कुरु भूपते ॥

सूक्त उवाच

इत्येवमाकर्ण्य घञो विचित्रं पुण्यं पवित्रं विधितन्दनम् ।

प्रणम्यबद्धाञ्जलिराह राजा सकीर्तुर्की भागवतप्रधानः ॥ १२० ॥

अश्वरीय उवाच ।

समस्तभूमीचलयेश्वरोऽहमप्याहताहो विबुधप्रसेवी ।

गोविन्दपादाम्बुजदत्तचित्तः स्वचित्तसन्तोषितभूमिदेवः ॥ १२१ ॥

विख्यातराजोचितव्रंशरत्नं निरन्तरं धर्मरुचिर्यशस्वी ।

सौन्दर्यशौर्षोदयदानशीलः सुपुत्रघानन्मि जितारिर्षर्गः ॥ १२२ ॥

केनापि पुण्येन पवित्रबुद्धिर्जातोऽहमीदृग्गुणसङ्गतधीः ।

इयं पुनः श्रीरिच पुण्यमूर्तिर्लब्धा कुतः कान्तिमती च कान्ता ॥१२३॥
इदं मे सुकृतं सर्वं पुरा जन्मनि चेष्टितम् । समादिश मुने सम्यक्सर्वज्ञोऽसि दयानिधे
नारद उवाच ।

इयं रूपवती नाम वेश्याऽसीदन्यजन्मनि । साभ्रतं तव भार्या या सत्याचारातिसुन्दरी
वेश्याधर्मेण वर्तेत यथोद्दिष्टेन भाविनी । कुर्वती किल कर्माणि शुभानि द्विजशासनात्
देवदास इति ख्यातो हेमकारो भवानभूत् । पूर्वजन्मनि वै तस्या रुचेर्मता भुजङ्गमः ॥
इयं भवन्तं भजते रुची रूपवती पुनः । व्ययार्थमयनं धर्मं स्थिता विज्ञानमुत्तमम् ॥२८
आकर्ष्य चैकदा धर्मं यैशाखस्नानसम्भवम् । चक्रे धर्मवती तोये स्नानं मेयाते रवी
दानं दत्तवती दक्षा वेश्या रूपवती सदा । ब्राह्मणाय नमस्कारं भक्तयाऽऽदरपुरःसम् ॥
स तथा देवदासस्त्वयं बोधितःस्नेहयन्त्रितः । कृतवान्बुद्धितःस्नानं माधवे मासि सादरम्
तत्र श्रेतायुगस्यादौ तृतीयामाप्य निर्मलाम् । सुवर्णकारं सोवाच देवदासं तमादरात्
वेश्योवाच

उत्तमं कुट्ट सौवर्णं मधुसूदनमव्युतम् । पूजयित्वा यवैर्द्वेषमेतैःसन्तर्प्य चानलम् ॥३१॥
ब्राह्मणाय च दास्यामि ब्राह्मणानामनुभया । दानमेतत्पुराणेषु कथ्यते तत्र चाक्षयम् ॥
अक्षयेति तृतीयासौ ब्राह्मणेभ्यःश्रुतं मया । शुक्ला वेश्यापमातस्य तदक्षयफलप्रदम् ॥
अस्यां दास्यामि तं ह्यैमं मधुसूदनमव्ययम् ॥३६॥

नारद उवाच ।

इति तस्या वचःश्रुत्वा मधुरं हेमकारकः । चक्रे सुवर्णप्रतिमामव्युतस्यापि सुन्दरीम् ॥
सत्यमायेन धर्मार्थमिति शौर्यविषर्जितः ।
यथोद्दिष्टस्य चन्द्रस्य प्रतिमां लक्षणान्विताम् ॥ १३८ ॥
दर्शं सा च विधानेन ज्ञात्वा विप्राय सुन्दरीम् ।
पूजयित्वा तत्तस्यामश्रयायी तिभी मृष ! ॥ १३९ ॥
कालेन किरता वेश्या सा मृता धर्मनिष्ठिता ।
देवदासोऽपि सन्तो मृता स्वीयायुषः क्षये ॥ १४० ॥

तेन पुण्येन भूपाल ! हेमकारोऽन्यजन्मनि । स त्वं प्राप्सो महीं राजन्नशेषगुणसंयुतः ॥
सापि रूपवती वेश्या तेन धर्मेण तेऽभवत् । नाज्ञा कान्तिमती कान्ताप्रणयेनपरिप्लुता
विविधा यासना वीर कर्मणां पूर्वसम्भवाः । विचित्रागतयस्तात शायन्ते न बुधैरपि
तमेन माधवं मासं प्रतिकार्यं न संशयः । गोपितं तेन देवेन ब्रह्मणा माधवेन च ॥४४॥

असाधुसङ्घैरुत्तवाप्तविद्यैरसंयतैराश्रमधर्महीनैः ।

अभूततीर्थैरकृतव्रतैस्तैर्न लभ्यते माधवमासधर्मः ॥ १४५ ॥

गोविन्द केशव मुकुन्द हरै मुरारै लक्ष्मीनिवास मधुसूदन कृष्णविष्णो ।

वाणी घरा न घदने वसतीति येषां वैशाखमासनियमो भवति न तेषाम् ॥

ये साधुसाधु घचनानि हिताधिकानि नाकर्णयन्ति च हरैश्चरितामृतानि ।

पश्यन्ति ये न कमलारतिकेतनानि वैशाखमासनियमं न हि ते लभन्ते ॥

शुश्रूषिता न गुरवो न घराय कन्या दत्ता समापसमये समलङ्कृता यैः ।

अध्यापिता न तनया विनयादिधर्मं वैशाखमासनियमं न हि ते लभन्ते ॥

सून उवाच ।

इत्येवमादिश्य मुनिर्नरेशमामन्थ त मन्त्रपिद्वयगण्यः ।

स्नातुं ययौ माधवमासि गङ्गामम्मर्चितस्तेन तदा स विप्राः ॥ ४६ ॥

विधिं स राजाऽपि ललञ्चकार वैशाखमासस्य मुनिप्रणीतम् ।

पत्न्या समं पुण्यधिया तमेव संचिन्तयैत्तोकपवित्रकीर्तिः ॥ १५० ॥

इति धीपाद्ये महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे वैशाखमाहात्म्ये नारदाभ्यरीपसंवादे

पञ्चनवतितमोऽध्यायः ॥ ६५ ॥

पण्यवर्तितमोऽध्यायः

वैशाखे माघवार्चनमाहात्म्यवर्णनम् ।

प्रथम उच्युः ।

सूतस्मृत महाप्राज्ञ जीप जीय शनं समाः । पद्वयं पुण्यसमयं आचिता जगतो हितम् ॥
घट भूयोऽपि भूयिष्ठं विशाम्स्तायकं घटः । पावम्पायं न तृप्यामो घयं सूत तदुत्तमम्
सूत उवाच ।

अत्राप्युदाहरन्तीममितिहासं पुरातनम् । संवादमादिलोकस्य जगतां जगदीशितुः ॥३॥

पद्सहस्राणि चोच्छ्रायो विस्तारेण पुनश्चयम् ।

पयं नवसहस्राणि योजनानां विधाय च ॥ ४ ॥

वामया दंष्ट्रया गृह्य उद्धृतादीं वसुन्धरा । दिव्यवर्षसहस्रं ये दंष्ट्रयाधारिता मही ॥

धर्माब्धानप्रसङ्गेन सोवाच चिनयाद्विभुम् ॥ ६ ॥

पृथिव्युवाच ।

एते द्वादशमासा ये षष्टिर्दिनशतत्रयम् । एषां किमुत्तमं पुण्यं त्रियं च तव केशव ! ॥

पवित्रः कार्तिको मासस्तुलासंस्थे दिवाकरे । मकरस्थे रवौ मासः पुराणे पवनः स्मृतः ॥

मेघस्थे माघसो मासो मास्करे पठ्यते युधैः ।

मार्गशीर्षोऽपि मासानां पावनः परिकीर्तितः ॥ ६ ॥

एवं मासाः पवित्रास्ते चासराः केऽपि कीर्तिताः ।

युगादयो युगान्ताश्च तथा कल्पादयोऽपि च ॥ १० ॥

सर्वेभ्योऽप्यधिकं मासमेतेभ्यो वद पावनम् । सर्वयज्ञमयः श्रीमन्नेकं निश्चित्य मे ॥

वराह उवाच ।

विधिनाऽविधिना चैव ये यजन्ति नरा घरे ! ।

माघवे मासि मां भक्त्या सैश्च पूज्योऽस्म्यहं सदा ॥ १२ ॥

हिरण्याक्षो धरारोहे ! माधवे तु मधुर्दतः । आदिद्वैत्याबुभावेतौहत्वा त्वं तु समुद्भृता
 त्रेतायुगे प्रथीधर्मां ज्ञानवर्णव्यवस्थितिः । माधवेमासि सम्भृता तेन मे माधवः प्रियः
 त्रेतायुगं तृतीयायां शुक्लायां मासि माधवे । प्रवृत्तञ्च प्रथीधर्माः प्रवृत्तास्ते प्रवर्द्धिताः ॥
 अक्षया सोव्यते लोके तृतीया हरिवह्निभा । स्नाने दानार्चने थाङ्गे जपे पूर्वजतर्पणे ॥
 येऽच्यन्ति ययैर्विष्णुं श्राद्धं कुर्वन्ति यत्नतः । तेषां ददाम्यहं सर्वं यन्मनोऽभीष्टमुत्तमम्
 ये ददत्यपि दानानि धन्यास्ते धार्मिकानराः । ये यजन्ति हरिं नित्यमध्वरैर्विधिधैरपि
 माधवे यजते यो मां तेभ्यस्तदधिकं फलम् । स्नानं दानं जपोहोमस्तपो यज्ञप्रतादिकम्
 वैशाखे यद्वृत्तं देवि तस्य पुण्यफलं शृणु । मन्यन्तराणां कोटयस्तु दशयञ्च च सप्तच

मत्सान्निध्यं गतास्तेऽपि तिष्ठन्ति भयवर्जिताः ।

यद्यपि स्युर्गन्धाः सर्वे क्रूरा जन्मव्ययाष्टकाः ॥ २१ ॥

प्रातः स्नानेन वैशाखे सर्वं सौम्या भवन्ति ते ।

वैशाखे मासि यो विप्रान्भोजयेद्भक्तिनन्परः ।

सिक्वधेसिक्वधे भवेत्सृष्टिःपितृणां युगसङ्ख्यया ॥ २२ ॥

यच्छ्रुति सत्र मधुराधिकभोजनानि ये धा यद्यश्रुतिलोदकभोजनानि ।

दुष्प्राप्त्यराणि चरणोचितरक्षणानि धन्यास्त एव परितोषकरा हि विष्णोः

विशेषादिह दातव्यास्तिला मधुसमन्विताः । धर्माय बृहने दीर्घदुरितक्षयहेतवे ॥ २४ ॥

पवंश्रुते तु यत्पुण्यं प्राप्यते मनुजैश्च तैः । तत्कौर्गणयितुं शक्यं धर्मकोटिरानैरपि ॥ २५ ॥

पुत्रपौत्रादि सम्पत्तिं दीर्घायुं च यथेप्सितम् । दद्यात्प्रोति परत्रापि मामेव प्रतिपद्यते ॥

अनेकजन्मार्जितपातकावली चिन्तयते माधवमज्जनेन ।

जनस्य तत्रोपसि पुण्यतीर्थे यथाविधानं श्रयते तथा वा ॥ २७ ॥

यः परित्यज्य वैशाखं प्रथमन्यदुपाचरेत् । स कार्त्थ्यं महारत्नं हिरया लोटं हि पावने

सूत उवाच ।

एवं स भगवान्पूर्वमादिदेवोऽप्यद्विभुः । माधयं मासमुद्दिन्य जगरयां जगतीधरः ॥

किमत्र यदुनोक्तेन न तदस्ति महीसुराः । यदप्राप्यं भवेन्मासि माधवे माधवार्चनान् ॥

शृणुष्वं च पुरा वृत्तमिदार्थं परमाद्भुतम् । ब्राह्मणस्य च संवादं यमस्य च महात्मनः
 मध्यदेशे महाप्रामो ब्राह्मणानां यभूय ह । गङ्गायमुनयोर्मध्ये यामुनस्य गिरेरधः ॥३२॥
 चिद्वासस्तत्र भूयिष्ठा ब्राह्मणाद्यावसंसंतदा । अथ प्राह यमः कंचित्पुत्रं कृष्णपिङ्गलम्
 रक्ताक्षमृद्ध्यरोमाणं काकजङ्घाक्षितासिकम् ।

गच्छ त्वं भो महाप्रामं गत्वा ब्राह्मणमानय ॥ ३४ ॥

घसिष्ठगोत्रसम्भूतं नामतो यज्ञदत्तकम् । शमे निविष्टं चिद्वासं यज्ञकर्मविशारदम् ॥
 न चान्यमानयेद्यास्त्वं सगौत्रं तस्य पार्ष्वतः ।

स हि सादृग्गुणस्तेन तुल्योऽध्ययनजन्मना ॥ ३६ ॥

आकृत्या च तथा चिह्नैः समस्तेनैव सत्तमः । तस्मानय यथोद्दिष्टा पूजाकार्या हि तस्यमे
 स गत्वा प्रतिकूलं तु चकार यमशासनम् । तमेवमानयामास प्रतिपिद्धो यमेन यः ॥
 तस्मै यमः समुत्थाय पूजां कृत्वा च धर्मवित् ।

प्रोवाच नीयतामेप सोऽन्य भानीयतामिति ॥ ३६ ॥

सूत उवाच ।

एवमुक्ते तु वचने धर्मराजेन स द्विजः । उवाच धर्मराजं तं निर्विण्णो गमनाय वै ॥४०॥
 ब्राह्मण उवाच ।

कस्माद्दहमिहानीतः कस्मात्प्रेरयसे पुनः । गन्तुं नैवोत्सहे तत्र मर्त्यलोकं पुनः प्रभो !
 यम उवाच ।

इह क्षीणापुत्रां पुंसां घासः पुण्यवतां भवेत् । अयं वै धर्मराजस्य लोके धर्मप्रकीर्तिकः
 सौख्याभूमिरियं सर्वा धर्मराजोऽहमीश्वरः । पुण्यापुण्यानुसारेण जन्तूनां सुखदुःखदः
 पापिनां यमरूपोऽस्मि शृणां निरयदायकः ।

तथा पुण्यवतां सौख्यस्वर्गदो धर्ममूर्तिमान् ॥ ४४ ॥

गच्छ विभ्रत्वमद्यैव निलयं स्वं यथागतः । मयापि दशवर्षाणामायुस्ते परिवर्तते ॥
 क्षयेत घायुषः प्राप्तिलोकस्थास्य भविष्यति ।

मष्टयं चेत्यया ह्यन्यत्पृच्छस्य प्रश्नीमि ते ॥ ४६ ॥

ब्राह्मण उवाच ।

यत्कृत्याऽसुमहत्पुण्यंस्वर्गः स्याद्ब्रूहि तन्मम । सर्वस्य हिप्रमाणंत्वं धर्माधर्मविनिश्चये
यदि देव मया सम्यगन्यद्यं निजमन्दिरे । सद्ब्रूहि कर्मणा केन पतन्ति नरके नराः ॥

व्रजन्ति केन वै स्वर्गं तरस्यं कृपया घ्न ॥ ४६ ॥

यम उवाच ।

कर्मणा मनसा वाचा ये धर्मविमुखा नराः । विष्णुभक्तिविहीना ये ते धैरिरयगामिनः
पश्यन्ति भेदबुद्ध्या ये ब्राह्मणं शङ्करंहरिम् । विरक्ता विष्णुविद्यासु नरा निरयगामिनः
कुलदेशोचितं कर्म यस्त्यक्त्वाऽन्यत्समाचरेत् ।

कामाद्वा यदि वा मोहात्स याति नरकं नरः ॥ ५२ ॥

अथाऽययाज्ञकश्चेत्पात्र्यानां च विघर्षकः । चिरतोविष्णुविद्यासुसमुद्भक्ते नरकान्वहन्
भद्रत्वा पितृदेवैभ्यो विघ्नैभ्यो मर्त्ययन्तुषु । सधनो ध्रियतेपापः सयाति नरकान्वहन्
सर्पाणपन्नानि सिद्धानि पाकभेदं करोति यः । अवैश्वदेवं भुञ्जति सयाति नरकं चिरम्
यद्बुद्धौहेण भूतानां येऽर्जयन्ति धनं द्विज ! । धनघन्तो निरयगा दाम्भिका दुःखमागितः
नास्तिववाद्यथा लोभान्मोहात्पकाले ययोदिते ।

भतया न धाददा ये स्युः पच्यन्ते नरकेषु ते ॥ ५७ ॥

दीपमानस्य विसह्येऽब्राह्मणैभ्यस्तुशपहन् । विप्रमादरने योऽसीतदोनिरयगोभवेन्
सामान्यदक्षिणां लब्ध्वा गृह्णात्येको विमोदितः ।

नास्तिवयभापनितो नरः स्यान्नरकालये ॥ ५६ ॥

असहिष्णुनरा तस्य गुणानां कारणं भवेत् । महत्पापं समुत्पन्नं कारणं नरकस्य तन्
निर्दोषां सुहृदं भार्यां त्यज्जन्कालेन याति यः । न चहेन यशस्तेषां स नरो नरके पनेन्
अधर्मं धर्ममिति यो घद्गमोहवशं गतः । हेतुको नास्तिकोवस्तु स नरो निरयालयः ॥
मनसा योऽन्यभायेन पचसा खान्यथा घद्देत् । हृद्यं कर्तुवं कुर्यात्स नरो नरके घतेन्
अयमन्य घ ये यान्ति भगवत्कर्तनं नराः । ते यान्ति नरकं घोरं तेन पापेन कर्मणा ॥
पश्यन्तो भगवद्द्वारं नामशास्त्ररविच्छिद्यम् । अहृत्या तन्प्रजामादि ते यान्तिनरकोकसः

ऽपराधेन नराः कृत्वा परम्यधिपेदनाम् । त्यजन्ति सुकलत्रं ये ते यागति नरके नराः
 षोडशिशुरोर्वाक्यं धर्मशास्त्रं च योनयः । परेषां चेतसः क्लेशकार्या निरयगो भवेत्
 तां यन्धुयालानां प्रकर्षोमिष्टमश्नुते । स याति नरकं घोरं केवलोदरपूरकः ॥६८॥
 मकरमेषेषु प्रातः स्नानं न यधरेत् । नद्यादिषु च नास्तिक्यासम्भ्य स्थान्नरकालयः
 यं जनमालोक्य नाम्युत्थानं करोति यः । प्रणयादरतो विप्र ! स नरो नरकातिथिः
 र्वा शङ्कुमिर्वापि शूलैरष्टमिरेव च । ये मागोऽथैव रुन्धन्ति ते वै निरयगामिनः ॥
 । पुष्टपमीशानं सर्वलोकमहेश्वरम् । न चिन्तयन्ति ये विष्णुं ते वै निरयगामिनः ॥
 वृत्ति गृहच्छेदं प्रीतिच्छेदं च ये नराः । आशाच्छेदं च कुर्वन्ति ते नरा नरकोक्त-
 तान्मोजनार्थं च ब्राह्मणान्वृत्तिकर्शिताम् । यः परीक्षेत मृदात्मासत्रेयो नरकातिथि-
 षं वैष्णवं दीनं रोगातं वृद्धमेव च । नानुकम्पन्ति ये मृदास्ते वै निरयगामिनः ॥
 गमांस्तु समादाय ये पश्चादजितेन्द्रियाः । विलोपयन्ति तान्भूयस्ते वै निरयगामिनः
 शृणु विप्र यथा यागति नराः स्वर्गं दयालवः ।

समासेनैव घक्ष्यामि किञ्चित्ते गौरवाद्दहम् ॥ ७७ ॥

र्चयन्ति हरिं देवं जिष्णुं विष्णुं सनातनम् । नारायणमजं कृष्णं चिप्यसेनं वतुर्मुजम्
 तयन्ति पुरयं दिव्यमच्युतयेस्मरन्ति च । लभन्ते तेऽच्युतस्थानं श्रुतिरेषा पुरातनी ॥
 मेव हि माङ्गल्यमिदमेव घनार्जनम् । जीवितस्य फलं चैतद्यद्दामोदरकीर्तनम् ॥८०॥
 र्त्तनाद्देवदेवस्य विष्णोरमिततेजसः । दुरितानि घिलीयन्ते तमांसीव दिनोदये ॥

गाथां गायन्ति ये नित्यं वैष्णवीं श्रद्धयान्विताः ।

स्वाध्यायनिरता नित्यं ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ८२ ॥

सर्धान्वलेशान्परित्यज्य विष्णुमेव स्तुवन्ति ये ।

स्वधर्मनिरता धीरास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ८३ ॥

।।सुदेवज्ञपासक्तानपि पापहृत्तो जनान् । नोपसर्षन्ति तान्विप्र ! यमदूताश्च दाहणाः ॥

विहाय हरिकीर्तनम् । सर्वपापप्रशमनं प्रायश्चित्तं द्विजोत्तम ! ॥
 प्रहृष्यन्ति प्रियं दत्त्वा यदन्ति च ।

वर्णवर्तित्तमोऽध्यायः] * यमेन नारकिणां स्वर्गिणाञ्च पापपुण्य धर्मेणम् * ४२१

स्वक्तदानफला ये च ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ८६ ॥

धर्जयन्ति दिवास्वापं नराः सर्वसहाय्य ये । पर्वण्याध्रयभृता ये ते मर्त्याः स्वर्गगामिनः
द्विपतामपि ये क्षोपात्र धरन्ति कदाचन । कीर्तयन्ति गुणाञ्चैव ते नराः स्वर्गगामिनः

ये परेषां ध्रियं हृष्ट्या न वितप्यन्ति मत्सरान् ।

प्रहृष्टाश्चाभिनन्दन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ८६ ॥

प्रवृत्तौ च निवृत्तौ च श्रुतिशास्त्रोक्तमेव च । आदरन्ति प्रतीता ये ते नराः स्वर्गगामिनः
घस्मिन्कस्मिन्कुले जाता दयावन्तो यशस्वितः ।

सानुक्रोशाः सदाचारास्ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ८७ ॥

ये पूताः परदारोध्य कर्मणा मनसा गिरा । रमयन्ति न सच्चस्थान्तेनराःस्वर्गगामिनः
सदा कर्मयथोक्तेन कुर्वन्ति विधिना च ये । भात्मशक्तिञ्च विश्राय ते नराःस्वर्गगामिनः
मनोधाकाधिके धर्मे अदां यः कुरुते सदा । साधूनां सम्मतो यश्च स भवेदेषतामिधिः
धनोवेगं मनोवेगं यो वेगमुद्रोद्गमम् । उपस्थधर्मं सदा स स्वर्गी जायते नरः ॥ ८७ ॥
येषां गुणेषु स्वतोयो धर्णा येषां श्रुतप्रति । परमार्थं मत्तियेषां ते शिष्टाः स्वर्गगामिनः

प्रतं रक्षन्ति ये क्षोपाच्छिद्यं रक्षन्ति मत्सरान् ।

विद्यां मानापमानाभ्यामात्मानं नु प्रमादतः ॥ ८८ ॥

मतिररक्षन्ति ये लोभाग्मनो रक्षन्ति कामतः । धर्मं रक्षन्ति दुःसङ्गात्ते नराःस्वर्गगामिनः ॥
एकादृश्यां च विप्रिवदुपवास्तपरायणाः । शुबलेऽस्तिने च ये विप्र ते नराः स्वर्गगामिनः
मानेव सर्वपातानामोपयं रोगिणामिध । रक्षाधं सर्वलोचानां निर्मितैकादृशी तिधिः
एकादृशीसमं बिःश्चिपापत्राणं न विद्यते । तामुपोप्य विधानेन पुरुषाः स्वर्गगामिनः
एकादरोन्द्रियैः पापं परहृत्तं भवति द्विज । नरां निरुधुंयतनूपांमोतः स्वर्गतिप्रदायकं
अभ्यमेघसदृश्यापि राजगुणशानि च । एकादरगुपवास्तप्य बलां नार्दन्ति रीदृशीम् ॥
एकतः ब्रतयः सर्वे सर्वतोयेनपांमि च । महादानादिदानानि मत्तं यैःपापदेकतः ॥ ८८ ॥
वैःपापप्रतजपो धर्मो धर्मोपजादि सम्भवः । एकत्र मुन्निर्तो धात्रा तत्र पूर्वा भवेद्गुणः
द्विवास्तमकावामच्युताकतमारिपान् । नार्दशाभ्याविशेषेण तेभ्यो विप्र ! विभेभ्यदन्

येषां पुत्रश्च पौत्रश्च एकादश्यामुपोषितः । सदात्मना स पुरुषाञ्छतमुद्धरते बलात् ॥
उपोषणन्ततः कुर्यात्पक्षयोः समयोरपि । एकादश्यां स पुरुषो भुक्तिमुक्त्येकमाजतम् ॥
जया च विजया चैव जयन्ती पापनाशिनी । त्रिस्पृशा षड्भुजा चैव पद्मसम्बन्धिनी परा
तिलदुग्धा पराक्षेयाभ्रखण्डद्वादशीतथा । मनोरथाम्ब्या च परा भीमद्वादशिका तथा ॥

इत्येषमाद्यो मेदा द्वादश्याः सन्त्यनेकशः ।

व्रतेष्वेतेषु ये शक्ता श्रेयास्ते ब्रह्मणि स्थिताः ॥ १११ ॥

श्रोतारो धर्मशास्त्राणां धर्मप्रत्ययसङ्गताः । प्रियङ्कुराश्च बालानां स्वर्गलोकं व्रजन्ति
मासि मास्येकदिवसे दर्शे श्राद्धघृता नराः ।

तृप्यन्ति पितरो येषां ते धन्याः स्वर्गगामिनः ॥ ११३ ॥

भोजनेषूपपन्नेषु भोज्यं यच्छन्ति सादरात् । अमित्रमुखरागेण शिष्टास्ते स्वर्गगामि
ये भक्तिमन्तो मधुसूदनस्य नारायणस्याखिलनायकस्य ।

सत्येन हीना रजसाऽपि युक्ता गच्छन्ति ते नाकमनन्तपुण्याः ॥ ११५ ॥

वितस्तां यमुनां सीतां पुण्यांगोदाघर्षीनदीम् । सेवन्ते ये शुमाचाराः स्नानदानपरायण
न ते पश्यन्ति पन्थानं नरकस्य फदाचन ॥ ११७ ॥

ये नर्मदायामिह शर्मदायां मज्जन्ति तुष्यन्त्यपि दर्शनेन ।

विधूय पापानि महेशलोकं गच्छन्ति ते तत्र चिरं रमन्ते ॥ ११८ ॥

स्नाताश्चर्मण्वतीतीरे त्रिरात्रं नियता नराः । व्यासाश्रमेविशेषेण ते नरानाक्रिनः स्मृताः
गङ्गाजले प्रयागे च केदारै पुष्करै तथा । व्यासाश्रमे प्रभासे च मृतास्ते विष्णुगामिनः
द्वारवत्यां कुरुक्षेत्रे योगान्यासेन वा मृताः । हरिरित्यक्षरं षक्त्रे येषां ते न पुनर्मर्षाः
त्रिरात्रमपि ये विप्र ! द्वारवत्यां पुरि स्थिताः मज्जन्ति गोमतीतीरे धन्यास्ते केशवप्रियाः
नरनारायणापासे त्रिरात्रं ये समाश्रिताः । मर्त्यलोके च नन्दायां धन्यास्ते केशवप्रियाः
पद्मासमुपिता विप्र पुरुषोत्तमसन्निधौ । ते नूनमच्युतात्मानो हृष्टाः स्युरघहारिणः
अनेकजन्मार्जितपुण्यतोये मज्जन्ति तोये मणिकर्णिकायाः ।

नमन्ति विश्वेशमवाप्य फार्शीं ते वै मवाऽपीह भवन्ति धन्याः ॥ १२५ ॥

पूजयित्वा हरिं ये तु भूमौ दर्भतिलैः सह ।

तिलान्विकीर्य लोहञ्च दत्त्वा धेनुं पयस्विनीम् ॥ १२६ ॥

ये मृता विध्विद्विष ! ते नरा स्वर्गगामिनः ॥ १२७ ॥

उत्पाद्य पुत्रान्संस्थाप्य पितृपैतामहे पदे । निर्ममा निरहङ्कारा ये मृतास्तेऽपि नाकिनः

स्तैन्यान्निवृत्ताः सततं सन्तुष्टाः स्वधनेन च ।

स्वभाष्येनोपजीवन्ति ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ १२८ ॥

श्लश्रणां घाणीं निरावाधां मधुरां पापवर्जिताम् ।

स्वागतेनाभिभाषन्ते ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ १२९ ॥

शुमानामशुमानाञ्च कर्मणां फलसञ्चये । विपाकज्ञाश्च ये विप्र ! ते नराः स्वर्गगामिनः

धनधर्मप्रवृत्तानां धर्ममार्गानुयायिनाम् । प्रोत्साहं धर्षयन्ते ये मोदन्ते दिधि ते नराः

हेमन्ते घडिदो यश्च तथा श्रीप्ये जलप्रदः । दर्पास्थाश्रमदाता च स स्वर्गे मोदते चिरम्

पुण्यकालेषु सर्वेषु नित्यनैमित्तिकादिषु । भक्त्यायः कुर्वते श्राद्धं सनूनं सुरलोकमाक्

दानं ददित्स्य विभो ! क्षमित्यं द्यूतां तपोदानपताञ्च मौनम् ।

इच्छानिवृत्तिश्च सुखोचितानां ह्या च भूतेषु दिवं नयन्ति ॥ १३५ ॥

द्विविधः कर्मसम्यग्धः पापपुण्यसमुद्भवः । सत्यमेव समाधित्य क्रियते हरत्र निर्णयः ॥

तपोध्यानसमायुक्तं तारणाय भयाम्बुधेः । पापन्तु पतनायोक्तं सत्यमेव न संशयः ॥

घलेन परिवारेण शौर्येणाभियुतस्य च । पुण्यहीनस्य च पुंसस्तृण्यन्त्यादि विर्लापने ॥

उग्रता गिरिदुर्गेषु वृक्षाः सन्ति सुपुण्ड्राः । पतन्ति घातवेगेन समूलास्तु घना अपि ॥

सत्यधर्मविहीनास्ते तथा यान्ति यमालयम् । सामान्यं सर्वज्ञान्दूनां कर्तव्यमस्तुकेपलः

येन सन्तरते जन्तुर्दि सोके परत्र च । मया सर्वमिदं सत्यकस्पर्गमार्गप्रदायकम् ॥

समासेन समाकथारतं किं भूयः धौनुमिच्छसि ॥ १४२ ॥

इति धीपाद्ये महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे वीरशयमाहात्म्ये पणवतिष्ठमोऽध्यायः ॥ १६ ॥

सप्तनवतितमोऽध्यायः विविधव्रतनियमस्नानादिवर्णनम् ।

ब्राह्मण उवाच ।

पूर्वोऽपि जानाति शुभकर्मकरः पुमान् । न यानि नरकं स्वर्गं तथा पापक्रियारत
भेदिविधैरिष्टैर्व्रतदानजपादिभिः । सरयेनाचारकुशलैः स्वर्गसौख्यमवाप्स्यते ॥२॥
आचारधनोपेतैर्ऋषिभिर्वेदपारगैः । प्राप्यते पुण्ययोगेन यज्ञैर्नाकस्ततः क्वनिम् ॥३॥
न च विना दानं बहुदानं न शक्यते । विद्यमानधनेनाऽपि बुद्ध्यासतचेतसा
दोषादयो धर्मा विशेषेण कर्त्तव्ये । दुष्करा दानधर्मोऽपि दुष्करो भगवन्मनः
आसेन धर्मेण लभ्यते धर्मसञ्चयः । तन्मे विशेषतो ब्रूहि धर्माधर्मप्रदर्शक ! ॥४॥
कथ्यतां धर्मं सर्वधर्मोत्तमोत्तमम् । कृतेनैकेन येनेह सर्वपापक्षयो भवेत् ॥

धनं धान्यं यशो धर्मतापुर्णेनाभियर्धने ।

मर्त्यलोकेऽपि सौख्यं स्यात्स्वर्गो येनाशयो भवेत् ॥ ८ ॥

साधाराण्यो येन भक्तानाममवप्रदः । नुर्येदस्य प्रसादेन कामः कारतले स्थितः
यज्ञतपोदानतीर्थसंयाधिकं फलम् । लभ्यते येन यद्यस्ति धैर्यस्यत ! तदादिश ॥१॥
साहो हाहं देव ! यदि धर्मोपदेशतः । सर्वधर्मक्रियासारं तदेकं वृणुया यद् ॥१॥
पापानामनुरूपाणि प्रायश्चित्तानि यद्यथा ।

तथा कथं संसृज्य कथितानि मनीषिभिः ॥ १४ ॥

तानि न शक्यते देव ! प्रत्येकशो नरेः । सर्वपापहरं पुण्यमेकं वेदस्ति ननु ।

एत उवाच ।

एषा ब्राह्मणधेटो यमं धर्मस्यकल्पितम् । मुदाय प्रपन्नोभूत्वा सृष्टमधर्मातिकामुक्
ब्राह्मण उवाच ।

सर्वधर्म ! नमस्ते जगतामने ! । मनोऽस्तु देवकपाय स्वर्गमार्गप्रदायिने ॥१॥

धर्मशास्त्रस्वरूपाय धर्मराज ! नमोऽस्तुते । त्वया भूः पाल्यते देवाप्यन्तरिक्षञ्च यौर्महः
ज्वस्तपस्तथा सत्यं सर्वस्य पाल्यते त्वया । न त्वया रहितं किञ्चिज्जगत्स्थावरजङ्गमम्
विद्यते त्वद्गृहीतं तु सद्यो नश्यति चै जगत् ।

त्वमात्मा सर्वभूतानां सतां सत्त्वस्वरूपवान् ॥ १८ ॥

राजसानां राजस्त्वञ्च तामसानां तमस्तथा । चतुष्पदां भवान्देव चतुःशृङ्गस्त्रिलोचनः
सतहस्तस्त्रिधा बद्धो धृष्टरूप ! नमोऽस्तुते । सर्वयज्ञमयो धर्मस्तवयि विप्रहृदिप्रहः ॥

साक्षाद् दृष्टोऽसि लोकेश ! देव ! तुभ्यं नमोनमः ।

हृदिस्थः सर्वभूतानां पुण्यपापेक्षिता भवान् ॥ २१ ॥

तेन शास्ता च भूतानां दाता देवप्रशासिता । प्रवर्तको हि धर्मस्य देवदण्डधरो भुवि
सर्वधर्ममयं सारमेकं धद् सुनिश्चितम् ॥ २३ ॥

यम उवाच ।

परितुष्टोऽस्मि ते विप्र ! स्तोत्रेण च विशेदतः ।

तथाऽप्यागमधर्मेण मान्योऽसि मम सत्तम ! ॥ २४ ॥

यन्नफस्यचिदात्पातं तद्गुणोप्यं परमं मम । सारमुद्गृह्य सर्वेषां यदेकं निश्चितं मया ॥
महानिरवसद्गातान्निर्वासनकरं परम् । अनाप्येयमपि प्रहृन्वश्ये पितृपतोपितः ॥

स्मूर्त्तोहाय चराचरस्य जगतस्ने ते पुराणागमा-

स्तां तामेव हि देयतां परमिकां जल्पन्तु बह्वे विधा ।

सिद्धान्ते पुनरेकं यद्य भगवान्विष्णुः स्वप्नस्तागम-

ध्यापारेषु विधेकिनो र्व्यतिकरं नीतेषु निर्धीयते ॥ २७ ॥

भयोद्ग्रहा च विष्णुश्च त्रयमेव त्रयामता । दीपोऽग्निपर्तिस्नेहैस्तु यथा विप्र तथा दृष्टि
स्मारात्पथ हरिश्मत्तया गीर्वाणायाञ्जुयाञ्जुमान् ।

भाराधिने हरी कामाः सर्वे कर्तव्ये स्थिताः ॥ २६ ॥

दानमेव परं धेष्टं सर्वेषुष्येषु चै द्विज ! । दानेन नश्यते पापं सर्वं दानेन तन्मते ॥ ३० ॥
निर्यं नेमित्तिहं काव्यमवदन्पुत्रपात्मकम् । अन्वञ्जयस्व दानमिति वञ्चयिष्येऽन्वृतम्

प्रातर्मध्याह्नाद्येपु त्रिपुकालेषु यतनः । यदिकश्चिदपि दानम्यं नित्यमेव प्रकीर्तितम्
 शून्यं दिनं न कर्तव्यमात्मानं दिनमिच्छताम् । यस्मिन्नुद्धं तु दत्तं यत्तत्र तत्रोपनिष्ठ
 यः स्यः भक्षयेन्मोहाद्दत्त्वा सुदिवर्जितः । उन्मादपापमहं रोगं तस्य भोगनिवारण
 तेषु कार्येषु सन्तुष्टं यशुर्पाडाप्रदायकम् । मन्दानलेन संयुतं द्वारं सन्तारकारकम् ॥
 त्रिपु कालेषु नो दत्तं प्रातणेपु सुरेषु येः । स्वयं तु भुञ्जते मिष्टं पापं तेभ्यु महदहत्तम्
 प्रायश्चित्तेन रौद्रेण तानहं परिशोधये । उपचारमर्हदादेव ! कायशोधकरादिकैः ॥३३३
 धर्मकारो यथा धर्मकुण्डम्योपरि निर्गुणे । शोधयेच्च यत्रापिश्च कुद्वर्षसफोरयेयथा
 तथाऽहं पापकर्तारं शोधयामि न संशयः । औपधानां सुयोगीश्च कृपायैः कटुकैर्ध्रुवम्
 उष्णोदकैश्च सन्तापैर्वैद्यरूपेण नान्यथा । अन्ये भुञ्जन्ति तस्याप्रे भोगानन्यान्मनोगतन्
 किं करोमि समर्थश्च न दत्तं दानमुत्तमम् । महता रोगरूपेण तमेनं परित्यजेत् ॥३३॥
 नित्यकालस्य यद्दानमात्मानं पापिमिर्यथा । न दत्तञ्च महदादेव ! श्रद्धया निजशक्ति
 तथा यातान्प्रधश्येतानुपायैर्दादणैः किल । नैमित्तिकं प्रवक्ष्यामि दानकालं तवाग्र्यं
 महापर्वणि सम्प्राप्ते तीर्थप्राप्ते तथैव च । पितुः क्षयाद्दिवसे वैशाखादिपुष्यवत् ॥

मासेषु पुण्यकालेषु दानं नैमित्तिकं स्मृतम् ।

काम्यकालं प्रवक्ष्यामि यद्दानं फलदायकम् ॥ ४५ ॥

व्रतादिकं समुद्दिश्य कामानाफलकल्पितम् । यत्कामं कथितं सम्यक्सर्वाङ्गैरेव सङ्गतम्
 तस्य दानप्रभावेण भ्रावना परिभाषितः । तादृक्कालं समश्नाति मानुषस्तत्प्रसादान्वा
 आभ्युदयं प्रवक्ष्यामि यच्च यज्ञादिषु स्मृतम् ।

जातकर्मादिकार्येषु मौञ्ज्याद्युद्दाहकर्मसु ॥ ४८ ॥

प्रासादध्वजदेवानां प्रतिष्ठासु प्रयत्नतः । इत्यादिकं महदादेव ! दानमभ्युदयात्मकम् ॥
 प्रजावृद्धिकरं भोगयशःस्वर्गसुखप्रदम् । अन्त्येच्चैव प्रवक्ष्यामि शृणु दानं द्विजोत्तम !

कामस्य संक्षयं ज्ञात्वा जत्या परिपीडितः ।

दद्याद्दानानि यत्नेन, कुर्यादाशां न कस्यचित् ॥ ५१ ॥

शृते च मयि मे पुत्रा जायावान्घसोदराः । कथमेते भविष्यन्ति मांघिनासुदृशो मन

अहं वि सविहीनो वा कथं जीवन्पुनस्तथा । भविष्यामीतिविज्ञाय न ददाति हि किञ्चन
 आशापाशरातैर्बद्धो भाग्यादेव कुमायवा ।

मृत्युम्प्रयाति मृदात्मा रुदन्ति च ततः सुताः ॥ ५४ ॥

दुःखेन पीडिताः किञ्चिन्मोहेनाकुलचेतसः । स्वल्पमल्पञ्चबादानंकथञ्चित्कल्पयन्ति ते
 न तत्रास्मिन्गते काले महादुःखगते सति । विस्मरन्ति तदा दानं लोभाद्वा नददत्यपि
 मृतोऽयं च पिता ज्ञात्वा स्नेहपाशोनिवर्त्तते ।

योऽसौ मृतो महीदेव मम पार्श्वीनयन्त्रितः ॥ ५७ ॥

तृष्णाधुधासमाकान्तो बहुदुःखैः प्रपीडितः । पठ्यते नरके घोरे चिरकालं न संशयः
 तस्माद्दानं प्रदातव्यं स्वयमेव न संशयः । कस्य पुत्राश्च पीत्राश्चकस्यमार्पा धनञ्च वा
 संसारं नास्ति कः कस्य स्वयंतस्मात्प्रदीयते । पानमन्नं च ताम्बूलमुदकं काञ्चनन्तथा
 घसनं गाञ्च भूमिञ्च च्छत्रपात्राण्यनेकधा ।

फलानि भूमिदानानि विविधानिस्वशक्तितः ॥ ६१ ॥

दातव्यानि महीदेव नात्रकार्या विचारणा । तीर्थांतांलक्षणं विप्र ! प्रवक्ष्यामि त्वयागतः
 सुतीर्थाणि इयं गङ्गा भाति पुण्या सरस्वती । देवा च यमुना तापी नदीचर्मण्यतीतथा
 सरयूश्च घरावेणी पूर्णा पापप्रणाशिनी ।

कावेरी कपिला चान्या विशल्या विभ्यतारिणी ॥ ६४ ॥

गोदावरी समाख्याता मुद्गभद्रा च गण्डकी ।

पापानां भरीतिदा नित्यं नदी भीमरथी स्मृता ॥ ६५ ॥

देविका कृष्णगङ्गा च भन्या वाः सरितां घराः । एतास्तु पुण्यकालेषु सन्तितीर्थांन्यनेकराः
 प्राप्ते वा यदि वाऽरुण्ये नद्यःसर्वत्रपायनाः । तत्र तत्रैवकसंख्याःस्नानदानादिकाःकियाः
 यदा न ज्ञायते नाम तस्य तीर्थस्य भो द्विज । तत्रैतद्युधारणं कार्ये विष्णुतीर्थमिदं महत्
 तीर्थस्य देवता विष्णुः सर्वत्रापि न संशयः ।

नारायणेति यन्नान स्मरेतीर्थेषु साधकः ॥ ६६ ॥

तस्य तीर्थफलं सम्पत्तिष्णुनामैव ज्ञायते । अज्ञातानां च तीर्थांतां देवतानां न संशयः

विष्णुनाम्नैव नामानि मानयः परिकीर्तयेत् ।

सर्वास्तु सिद्धयः पुण्यास्तीर्थभूतास्तु सागरः ॥ ७१ ॥

सरांसि मानसादीनि निर्धराः पल्वलादयः ।

स्वल्पा नद्योऽपि सर्वास्तास्तीर्थानि हरिनामतः ॥ ७२ ॥

पर्यतास्तीर्थरूपाश्च यज्ञो यज्ञमही तथा । ब्राह्मणा यत्र विद्वांसः कौतुकेनाप्यवस्थिताः
तदेव तीर्थं सुमहत्सर्वपापहरं स्मृतम् । धाद्भञ्च धाद्भूमिश्च देवशाला च होमभूः
यत्र वेदध्वनिः सम्यग्यत्र विष्णुकथाः शुभाः । स्वगृहं पुण्यसंयुक्तगोस्थानमपिपापन
यत्रादवदधतस्त्वनं यत्रागारोऽपि पावनः । एवमादीनि तीर्थानि पिता माता तथैव
पच्यते यत्र धर्मार्थं स्वयं तत्र गुरुः स्थितः ।

साध्वी यत्रास्ति चै भार्या तत्र तीर्थं न संशयः ॥ ७७ ॥

यत्र धर्मरतिर्नित्यं विद्वान्पुत्रः प्रवर्तते । तत्र तस्य हि तत्तीर्थं सारणाय प्रतिष्ठितम् ।
इत्येमादि तीर्थानि राजवेश्म तथैव च । एवमादिषु तीर्थेषु पर्ययोगाद्विशेषतः ॥ ७६ ॥
अनाराध्य हृषीकेशं सर्वदं सर्वदेहिनाम् । कोऽपिकापि किमप्यत्र न लभेतेतिनिश्चिन्त
अपत्यं द्रविणं क्षाराम्भारहस्यं हया गजाः । सुखानि स्वर्गमोक्षौ च न दूरे हरिमन्त्रित
नारायणः परो देवः सत्पुरुषो जनार्दनः । त्रिधाऽऽत्मानं स भगवान्सत्सर्तं परमेश्वर

रजस्तमोभ्यां युक्तोऽभूद्रजः सखादिकं विभुः ।

समर्तं नामिकमन्ते प्रह्लाणं कामलासनम् ॥ ८३ ॥

रजसा तमसा जुष्टं स रजसगृह्णद्भिषुः । सरथं रजस्तमध्येय त्रितयं चैतदुच्यते ॥ ८१ ॥

सरथेन मुच्यते जगुः सरथं नारायणात्मकम् ।

रजसा सरथयुक्तं न भवेत्क्षीमान्यशोऽधिकः ॥ ८५ ॥

यद्वेदवाक्यं धर्मस्य समुद्दिग्योपमेवते । तद्रुद्रमिति विख्यातं विशिष्टं गदितं शृणुम्
तेनराजा भवेत्तोके रजसा तमसा पुनः । यद्दीनं रजसा धर्मं केवलं तामसाऽथ यत् ।

तद्य दुर्गतिदं मृणामिह शोके पश्य च ।

यो विष्णुः स स्वयं शृणा यो प्रज्ञा स स्वयं हरः ॥ ८८ ॥

देवास्त्रयोऽपि यन्नेऽस्मिन्निश्यादेवेषु नित्यशः । यो मेदं कुर्वते तेषां त्रयाणां द्विजसत्तम !
स पापकारी पापात्मा अनिष्टां गतिमाप्नुयात् । विष्णुरेव परं ब्रह्म विष्णुरेवजगद्द्विज
सस्यायं माघघो मासः प्रियः सर्वेषु कर्मसु । कीर्त्यने हयमेघादि महाकृतुफलप्रदः ॥

तीर्थस्नानतपोदानजपयज्ञफलाधिकः ॥ ६२ ॥

स्नानं विभाते नियमेन तच्चागतारतं मेवगते रघो ये ।

क्षुर्यन्ति येऽस्मिन्नपि विप्रपूजां महण्डभाजो नहि ते भवन्ति ॥ ६३ ॥

हत्वा हत्वा किङ्करीषं पुरो मे लुप्त्वा लुप्त्वा विभ्रगुप्तस्य खेद्यम् ।

स्नात्वा स्नात्वा माघघे मासि तीर्थे पूर्वापूर्वानुद्धरन्तीह पापात् ॥ ६४ ॥

इदं भयच्छेदकरं न तस्मात्प्रकाशनीयं परमं रहस्यम् ।

निर्वासहेतुर्नरकालयस्य ममाधिकारक्षयकारणन्तत् ॥ ६५ ॥

मार्गारथी नर्मदा च यमुना च सरस्वती ।

विशोका च वितस्ता च विन्ध्यस्योत्तरतः स्थिताः ॥ ६६ ॥

गोदावरी भीमरथी तुङ्गभद्रा च देविका ।

तापी पयोष्णी विन्ध्यस्य दक्षिणास्तु प्रकीर्तिताः ॥ ६७ ॥

ठादशैता महानद्यो नित्यं तेनावगाहिनाः । वीशाखे विधिना स्नानंनद्यां यः प्रातराचरेत्

सर्वाः समुद्रगाः पुण्याः सर्वे पुण्या नगोत्तमाः ।

सर्वे चायतनाः पुण्याः सर्वे पुण्यावनाश्रयाः ॥ ६८ ॥

तेनावगाहिता दृष्टाः प्रणताब्रह्मसेविताः । स्नानमर्द्धोदिते सूर्ये वीशाखे नियतश्चरेत् ॥

तस्य पुण्यं मदीदेव कश्चिद्वक्तुं न शक्नुयात् । यदिव्यव्रसहस्राणांसहस्राणिभवन्तिहि

आयुश्च ब्रह्मणा तुभ्यं यदित्यादुद्विजसत्तम ! ।

तदा माघवमासस्य फलं कथयितुं भवेत् ॥ १०२ ॥

महानिर्यफर्वाग्निमाघघो माघघो यथा । ब्रह्महत्यादिकं पापमगम्यागमनादिकम् ॥

कामाकामकृतं पापमतिपातकमेव च । उपपापरहस्यञ्च सङ्करीकरणं परम् ॥ १०४ ॥

जातिघ्नंशकरं घोरमपात्रीकरणन्तथा । मलापहं प्रकीर्णञ्च घाश्मनःकायसम्भवम् ॥

माधवो निर्दहेन्मासो पिधिता समुपासितः। कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिरत्नानि च

परसंक्षिप्तपुरे धीमान्माधवं याऽर्चयेदरिम् ॥१०७॥

इति धीपात्रे महापुराणे पञ्चमे पातालमण्डले वैशान्वातमाहात्म्ये सप्तमवतितमोऽध्यायः ।

अष्टनवतितमोऽध्यायः

वैशाखमासे विष्णुपूजाविधानकथनम् ।

सूत उवाच ।

एतच्छ्रुत्वा धन्वस्तस्य धर्मराजस्य भूसुरः । पुनः पश्यच्छ मासस्य माधवस्य विधिं शुभम्

ब्राह्मण उवाच ।

धर्मराज ! महाभाग समयगुह्यं प्रकाशितम् । माधवस्नानजं पुण्यं नराणां मुक्तिदम्पत

माधवं माधवे मासि रत्नात्वा प्रातः समाहितः ।

कथं सम्पूजयेद्देवं कैः पुण्यैस्तद्विधिं वद ॥ ३ ॥

धर्मराज उवाच ।

सर्वेषां पत्रजातीनां तुलसी केशवप्रिया । पुष्करादीनि तीर्थानि गङ्गाद्याः सरितस्तथा
घासुदेवादयो देवा वसन्ति तुलसीदले । सर्वदा सर्वकालेषु तुलसीविष्णुब्रह्मा ॥५॥

त्यक्त्वा तु मालतीपुष्पं मुक्त्वा च सरसीरहम् ।

गृहीत्वा तुलसीपत्रं भक्त्या माधवमर्चयेत् ॥ ६ ॥

तस्य पुण्यफलं षट्कुमलं शेषोऽपि नो भवेत् ।

अस्नात्वा तुलसीं छिन्वा देवाद्यं पितृकर्मणि ॥ ७ ॥

सत्सर्वं निष्फलं याति पञ्चगव्येन शुध्यति । द्वादिद्विदुःखभोगादि पापानि सुवह्नुवपि

३ ॥ इरते क्षिप्रं रोगानि च इरीतकी । तुलसी कृष्णगौराख्या तथाऽभ्यर्च्यमपुत्रिणम्

० ॥ हरेर्मको नरोत्तमपणो भवेत् । माधवं सकलं मासंतुलस्या योऽर्चयेत्ततः ॥

त्रिसन्ध्यं मधुहन्तारं नास्ति तस्य पुनर्भयः । अलामे पुष्पपत्राणामन्नाद्येनापि पूजयेत्
 ॥लितण्डुलगोधूमैर्यधैर्वापि हरि सदा । प्रातः स्नात्वा विधानेन माघवे माघवप्रिये
 पेतुदेयमनुष्यांश्च तर्पयेत्सचराचरम् । योऽभ्यर्त्थमूलं वै सिञ्चेत्तोयेन यदुना सदा ॥
 ह्यर्थात्प्रदक्षिणं तं तु सर्वदेयमयं ततः । योऽभ्यर्त्थमर्चयेद्देवमुदकेन समन्ततः ॥ १४ ॥

कुलानामयुतं तेन तारितं स्यान्न संशयः ।

अलक्ष्मीः कालकर्णो च दुःस्वप्नो दुर्विचिन्ततम् ॥ १५ ॥

भ्यर्त्थ तर्पणात्तात सर्वदुःखं चिलीयते । तर्पिताः वितरस्तेन तेन विष्णुः समर्चितः ॥

योऽभ्यर्त्थमर्चयेद्दीमान्प्रहास्तेनैव पूजिताः ॥ १७ ॥

श्वेताभ्वपुष्पाणि तथा शर्माञ्च हुताशनं चन्दनमर्कबिम्बम् ।

अभ्यर्त्थनृक्षञ्च समालभेत ततश्च कुर्यान्निजजातिधर्मान् ॥ १८ ॥

कण्डूयनञ्च गोघ्रासं स्नात्वा पिण्डतर्पणम् ।

हृत्या गोविन्दपूजाञ्च न स दुर्गतिमाप्नुयान् ॥ १९ ॥

त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां वैशाख्याञ्च दिनत्रयम् ।

सर्वाशकोऽपि विधिना नारी वा पुद्गरोऽपि वा ॥ २० ॥

पूर्वोक्तनियमैर्युक्तः प्रातः स्नात्वा च शक्तिः । विमुक्तः पातकैः सर्वैः स्वर्गामक्षयमश्नुते

वैशाखमासे यो भक्त्या भोजयेद्ब्राह्मणान्दश ।

त्रिरात्रमुत्थितः स्नात्वा सहस्रं प्रवतः शुक्तिः ॥ २१ ॥

गौरान्वा यदि वा कृष्णांस्तिलान्शौद्रेण संयुतान् ।

दत्त्वा द्वादशविप्रंभ्यस्तीरेव स्थस्तिं वाचयेत् ॥ २३ ॥

र्षीयतां धर्मं राजो मे पितृन्देशांश्च तर्पयेत् ।

यावर्त्तीषद्वृतं पार्यं तत्क्षणादेव नश्यति । अयुतायुतञ्च तिष्ठेत्स स्वर्गलोकेयथासुखम्

मामेव तु न पश्येत्स पूजितोऽस्तिलदैवतैः । पाकान्नोदककुम्भादि पितृदैवतनुष्ठये ॥

त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां पूर्णायाञ्च दिनत्रयम् । यो दद्याद्भक्तितो विप्र महापापैः प्रमुच्यते

सुवर्णतिलवाश्रेस्तु ब्राह्मणाञ्छक्तितोऽन्यदम् । तर्पयेदुदपाश्रेस्तु प्रहृष्टत्वां व्यपोहति ॥

वैशाख्यां पौर्णमास्याञ्च सृष्टाः कमलयोनिना । तिलादेयाश्च भक्त्या च श्रेयःसन्ततिहेतवो
इहार्थं च पुरावृत्तं तदाकर्णय सुव्रत ! । फलं माधवमासस्य पूर्णायां परमाद्भुतम् ॥
मेपङ्कममारभ्य तिथयस्त्रिंशदुत्तमाः । सर्वयज्ञाधिकाः पुण्याः पुराणेषु प्रकीर्तितः ॥

विशेषतोऽपि तास्तिष्ठः पवित्राः पापिदुर्लभाः ।

ततोऽपि पूर्णिमा पुण्या माधवी माधवप्रिया ॥ ३१ ॥

एषा घाराहकल्पादि तिथिराद्या महाफला । पुरानारायणेनास्यां दितिर्लौ द्वाविमौहती
हिण्याक्षमधू विप्र पृथिवी च समुद्रता । त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां पौर्णमास्यामर्थं विप्र
कमादेतत्त्रयं चक्रे शुक्लेऽस्मिन्मासि माधवे । ततः प्रभृति विप्रेन्द्रविशेषादेव पूर्णि
कल्पादिः पावनाख्याताकर्मणः कल्पसाक्षिणी । येन स्नातं न वैशाले प्रातर्नियमशालिन
किं तस्य जन्मना विप्र ! नूनामात्मापकारिणा ।

त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां पौर्णमास्यां विशेषतः ॥ ३६ ॥

अपि सप्तग्विधानेन नारी वा पुरुषोऽपि च । प्रातः स्नातः सनियमः सर्वपापैः प्रमुच्यते
स्नानदानार्थेन भ्रातृप्रियापुण्यादिवर्जिता । यस्यातीता च वैशाखी स नूनं निरयालय
न येदेन तमं शास्त्रं न हीर्यं गङ्गया समम् । नशमं जलगतुल्यं न वैशाखी समाप्तिधि
जलधेनुश्च यो दद्याद्वैशाख्यां पिण्डुत्तरः । त्रयाणामपि देवानां चतुर्थोऽयं विशेषः
मानुहा पित्रहा श्वे च भूणहा गुह्यतन्त्रगाः । जलधेनुंसमालोक्य मुच्यते सर्वपापकैः ॥
दशार्धान्पश्यान्वश्यान्नरकात्तारयन्ति ते । जलधेनुं प्रयच्छन्ति वैशाख्यां विधिनाऽथै
शर्कराभक्त्याम्बूमुपानत्करप्रिकाः । प्रयच्छन्ति द्विजायुर्भ्यो धन्यास्तेषां कीर्तिना

मणिकोदककृममांश्च पकान् हृमदक्षिणाम् ।

यः प्रयच्छति वैशाख्यां सोऽयमेवाहं लभेत् ॥ ४४ ॥

अथाप्युदाहरन्तो ममितिहामं पुरातनम् । प्राप्तमस्य च सम्पाद् प्रेतेः राज्ञे मह
ब्राह्मणोपनशमां स्त्रीमभ्यदेशे पुराऽनघ ! । कुशाद्यर्थं वने वातो दर्शोऽमघानु
मीनोऽथश्वदक्षौ प्रेतान्पुष्टां स्त्रीमतिदारुणान् ।

ऊर्ध्वे वैशाखसरेकाक्षान्कृष्णदन्तान्कुरोदरात् ॥ ४७ ॥

कुर्वतो विधिधाराधान्वावतोऽपि यतस्ततः ।

तान्दृष्ट्वा भयसन्त्रस्तो ब्राह्मणो चिद्रुतो जवात् ॥ ४८ ॥

अन्द्मानास्ततस्तेऽपि तमेवानुययुस्तदा । सधर्ष्यमाणस्तैःप्रेतैरुवाच मधुरं घवः ॥४९॥

धनशर्मोवाच ।

केयूरं घः कुतोऽवस्था जातेति निरयोचिता । भवार्त्तमनुकम्प्यं मां दुःखितं त्रानुमर्हथ
वैष्णवं बहुभृत्यं च निःस्यं विप्रं घनागतम् । भवतामपि सध्रेयो नूनं दास्यति केशवः

ब्रह्मण्यो भगवानविष्णुस्तुष्टो मय्यनुकम्पया ।

अतस्तीपुष्पसङ्काशो विष्णुः पीताम्बरो हरिः ॥ ५२ ॥

यस्य भ्रमणमात्रेण नासौ याति महातमः । अनादिनिघनोदेवः शङ्खचक्रगदाधरः ॥

अक्षयः पुण्डरीकाक्षः प्रेतमोक्षप्रदायकः ॥ ५३ ॥

घम उवाच ।

नामध्रवणमात्रेणविष्णोस्तेपरितोपिताः । पिशाचाःपुण्यभावस्थाद्यादाक्षिण्ययन्त्रिताः
प्रीणितास्तस्य घचसा तदादिष्टेन नोदिताः । इदमूर्ध्वद्विजंप्रेताःशुक्लृणापूरपीडिताः ॥

प्रेता ऊचुः ।

दर्शनेनैव ते विप्र ! नामध्रवणतो हरैः । भावमन्यमनुप्राप्ता घयं जाता दयालवः ॥५६॥

अपाकरोति दुरितं ध्रेषञ्च योजयत्यपि । यशोविस्तारयस्यागु नूनं वैष्णवसङ्गमः ॥

रसायनप्रयो शीता परमानन्ददायिनी । नानन्दयति कं नाम वैष्णवामृतत्रन्द्रिका ॥

अयं कृतप्रनामास्ति द्वितीयोऽयं विद्वेषतः । अवैशाखस्तृतीयोऽयं त्रयाणामपि पापकृत्

सदैवानुष्ठिताऽनेन पापेनातिकृतप्रता । तेनास्य कर्मजं नाम कृतप्राकृतं व्यवस्थितम् ॥

सुदास इति नाम्नाऽयं शूद्रोऽभूत्पूर्वजन्मनि । कृतप्रस्तेन पापेन प्राप्नोऽवस्थामिमां द्विज !

अतिपापिनि धूर्ते च गुरुस्थाम्यहितेऽपि च ।

निष्कृतिर्विद्यते विप्र ! कृतप्ने नास्ति निष्कृतिः ॥ ६२ ॥

नानानिरयसद्गतं शरीरैर्यातनाक्षमैः । अनुभूय तां त्ववस्थामन्त्यामेनांगतो द्विज ! ॥

कनेनान्नं सदा मुक्तमश्नुत्वा देवतावैतम् । भदत्त्या गुरुविप्रैर्म्यस्तेनैवायं चिद्वेषतः ॥

अयं दशहस्त्राणां धामाणामभीभरो मृतः । हरिर्पीर इतिख्यातो नाम्नाऽऽसौत्पूर्वजन्मनि
 रोषाहङ्गागनास्त्रिकयेर्गुणांशालहूनोद्यतः । भट्टस्यैव महायज्ञान्मुक्तयान्विप्रनिन्दकः ॥
 कर्मणा तेन पापेन महानरकसङ्घट्टम् । अनुभूय ततः प्रेतो जातो नाम्ना विदेवतः ॥
 अर्घेशारम्बूर्नायोऽहं त्रयाणामपि पापवृत् । तेनमे कर्मजं नाम ब्राह्मणोऽहं व्यवस्थित
 मध्यदेशेऽभवं नाम्ना गौतमो गौत्रतोऽप्यहम् ।

चिप्रो घासपुरे पासी यज्याऽऽसं पूर्वंजन्मनि ॥ ६६ ॥

मया केवलमेवैकं श्रौतमार्गानुसारिणा । उद्दिश्य माघवं देवं न स्नानं मासि माघे
 न दत्तं न हुतं किञ्चिद्देशाभ्यां चाविशेषतः । नार्चितो मधुहा तत्र तोषिता नमनीयिक
 मणिकोदककुम्भानां न दानैः पितृदेवताः ।

तर्पिता न तिला दत्ताः सक्षौद्राः श्रोत्रियेषु च ॥ ७२ ॥

न पुष्पफलतामबूलचन्दनश्रजनाभ्यरैः । चिद्वासो नार्चितास्तत्र पितृदेवततुष्टये ॥ ७३ ॥
 मया नैकाऽपि वैशाखी पूर्णा पूर्णफलप्रदा । स्नानदानक्रियापूजासुकृतैः परिपालिता ॥
 तेन मे वैदिकं कर्म सर्वं चैवतु निष्कलम् । ततोऽवैशाखनामाहं प्रेतो जातोऽस्मि सर्वत्र
 पतत्ते सर्वमाख्यातं त्रयाणामपि कारणम् । त्यनो भवसमुद्धर्ता पापाद्विप्रोऽसि वैपलः
 विमुक्तं ब्रह्मतीर्थं च साधवः परमं यतः । तारयन्ति महापापान्निरयेभ्योऽपि संश्रितान
 गङ्गादि पुण्यतीर्थेषु यो नरः स्नाति सर्वदा । यः करोति सतांसङ्गं तपोः सत्सङ्गमो वर
 अथवा मम पुत्रोऽस्ति घनशर्मति विधुतः । तं गत्वा बोधयस्वामिन्नस्मदर्थं कृतोद्यम
 कार्यं समुद्यमं कृत्वा परेषां समुपस्थिते । पुष्कलं फलमाप्नोति यज्ञदानक्रियाधिकन
 यम उवाच ।

प्रेतवाक्यं तदाकर्ण्य घनशर्माऽतिदुःखितः । स तं जनकमाश्राय पतितं निरूपे निजम् ।
 आत्मानमभितो निन्दन्निदं घनमप्रवीत् ॥ ८१ ॥

घनशर्मोवाच ।

अहं तव सुतः स्वामिन्गौतमस्य निरर्थकः ।
 यस्तु पुत्रो न निरतारं पितुः कुर्यादतन्द्रितः ॥ ८२ ॥

भातमानं पाचयेन्नासाचदाता द्रश्यवानिति । धर्मो हि गहनो ह्येवः प्रयत्नेनापि धीमता
 यथा ममपिताच त्वामिमां प्रातोऽसि दुर्गतिम् । यदाचसुखसन्तानंनमत्तः प्रातयानसि
 लोकयोः सुखसन्ताने तथा न तनयो मतः । द्वौ गुरु पुरुषस्येह पिता माता च धर्मतः

तयोरपि पिता श्रेयान्बीजप्राधान्यदर्शनात् ।

किं करोमि कं गच्छामि कथं तात ! गतिस्तव ॥ ८६ ॥

धर्मतस्त्वं न जानामि संश्रयामि भयद्वयः ॥ ८७ ॥

प्रेत उवाच ।

शृणु पुत्र वचः सत्यं भाषिनोऽर्थस्यमे वलात् । अथ पुण्येन केनापि भवित्रीसुगतिर्मम
 मया धीमानि कर्माणि कुर्वता किल गर्वतः । अनादृतं गुरुवचो गुरुस्तत्राचमानितः ॥
 गुरुणामपमानेन प्रहर्षकोपविस्मयैः । पुण्यानि क्षयमापान्ति यशांसीष हि दुर्नयैः ॥
 पौराणिकविधानेन कर्मश्रोतापिरोधियन् । फेवलं वैदिकं कर्म हतमज्ञानतो मया ॥
 पापेन्धनद्वयबाला पापद्रुमकुटारिका । कृता नैकाऽपि वैशाखी विधिना पुत्र पूर्णिमा
 भ्रमता यस्य वैशाखी सोऽवैशाखी भवेन्नरः । इरा जन्मानि च तनस्तिर्धर्म्योनिपुजायते
 चिरं भुवना दुःखमन्ते प्रेतः पर्यापतो भवेत् । लभतेमानुषं जन्म कथञ्चिदपिदुर्लभम्
 उपायं ते यदि रामि प्रेतमोक्षकरम्परम् । धृतधान्यदहंपूर्वजन्मनि स्यगुरोमुंस्यात् ॥९५॥
 गच्छ पुत्र गृहंनान्त्वा दमुनयां विधानतः । अद्यतः सर्वगतिदा कल्पाद्यासाप्युपागता

पश्चिमेऽहनि वैशाखो पितृदेवाचने हिता ॥ ९६ ॥

पानीयमप्यत्र तिलैर्विमिश्रं सहोद्दुग्धमाश्रफलानि भक्त्या ।

दद्यात्पितृभ्यो मयतीह दसं धादं सदा तेन समासहस्रम् ॥ ९७ ॥

वैशाख्या पौर्णमास्यां यो भोजयेद् भूमिदेवताः ।

सिषये सिषये भवेत्सूतिः पितृणां युगसङ्ख्याया ॥ ९८ ॥

वैशाख्यां विधिना स्नातया भोजयेद् ब्राह्मणान्द्रा ।

पादसं सर्वपापेभ्यो मुच्यते नत्र संशयः ॥ ९९ ॥

शीतान्या यदिवा कृष्णांस्तितान्क्षौद्रेण संयुतान् ।

दृष्ट्वा दशम्यो विप्रेभ्यस्नेनेव श्यम्ति पाचयेत् ॥ १०० ॥

प्रीयतां धर्मराजेति पितृन्देवांश्च तर्पयेत् । पापञ्जीपट्टं पारं तदक्षणादेव नश्यति
घैशाख्यां पौर्णमास्याञ्च मृष्टाः कमलयोनिता ।

तिळा देयाश्च मनया च मृष्ट्याः सर्पाङ्गतो द्विज ! ॥ १०० ॥

यस्ति लैर्येषसमिश्रैः स्नातिसर्पाङ्गतस्तदा । तस्य प्रत्या च धर्मोऽत्र ददाति वरमपि
प्रीतये धर्मराजस्य यो दद्यादुदकुम्भकान् । सप्त सप्त कुलं तेन तारितं स्यान्न संस्र
प्रयोदश्याञ्चतुर्दश्यां पूर्णायां भक्तितत्परः ।

स्नात्वा जप्त्वा तथा हुत्वा दत्त्वा समूह्य माघयम् ॥ १०५ ॥

यत्फलं जायते पुत्र तदस्माकं प्रयच्छ भोः । नैतौ परिवर्तौ प्रेतौ हित्वा स्वर्गतिमात्र
एतयोरपि पापस्य ह्यन्तोऽयं समुपस्थितः ॥ १०७ ॥

यम उवाच ।

तथेत्युक्त्वा गतः सर्वं ततश्चक्रे स वै द्विजः । प्रीतः परमयामत्तया घैशाख्यां स्नानदान
स्नातः समुदितो भक्त्या प्राप्य माघवपूर्णिमाम् ।

दत्त्वा बहूनि दानानि तेभ्यः पुण्यं ददौ पृथक् ॥ १०६ ॥

तदक्षणादेव ते सर्वे विमानस्था दिवं ययुः । तत्पुण्यदानयोगेन मुदिता द्विजसत्तम !
धनशर्माऽपि विप्रेन्द्रः धृतिस्मृतिपुराणवित् ।

भुक्त्वा भोगांश्चिरं कालं ब्रह्मलोकमवाप्तवान् ॥ १११ ॥

एषा पुण्यतमा तस्माद्द्विशाखी विश्वपावनी । कथ्यते तु मया चित्र समासेनातिगौरवात्
धन्यास्त एष हृत्तिनश्च त एव जाता लोके त एव पुरुषाः पुरुषार्थमाजः ।

ये माघवे मधुनिपूदनमर्चयन्ति प्रातर्निमज्ज्य नियमेन विशुद्धचित्ताः ॥ ११३ ॥
यो माघवे मासि नरः प्रमाते स्नातः समाराधयते रमेशम् ।

यमैरपेतो नियमैरदोषैर्वृत्तोऽपि नूनं स निहन्ति पापम् ॥ ११४ ॥

सैरेव कालो विजितस्त एव नरेषु धन्या विगतैस्तस्ते ।

त एव गर्भे न विशन्ति भूयो मज्जन्ति ये माघ्यमासि युक्ताः ॥ ११५ ॥

स माधवो गर्जति यज्ञयोगात्तपःक्रियादानविधानयोगात् ।
यस्मिन्हृतं मासि कथञ्चिदल्पं पुण्यं पुनः स्यादिह कल्पतुल्यम् ॥ ११६ ॥
मज्जतो हि मनुजस्य माधवे माधवाचनेनहृते दिनोदये ।
तामसोऽपि जलविन्दुसङ्गमादङ्गमाघहृतिपावनं यतः ॥ ११७ ॥
तानि देहमधिरुह्य देहिनस्तावदेव विचरन्त्यघानि च ।
यावदेति न स माधवाह्वयः श्रीरमारमणचल्लभो विराट् ॥ ११८ ॥
स्नातुं पदानि मनुजो गमनेषिभाते तीर्थे ददाति मधुसूदनमासि युक्तः ।
भूयो भवन्ति हयमेधसमानि तानि धीमाधयस्मरणतः पठतोऽस्य नाम ॥
मेरुमन्दरतुल्यानि पापान्युग्राण्यनेकशः ।
दहते माधवो मासः स्नातो माधवयह्नभः ॥ १२० ॥

इदं संक्षेपतः प्रोक्तं मया तेऽनुग्रहाद्बुद्धिज । वैशाखस्नानमाहात्म्यं श्रोतुः पापक्षयङ्करम्
यस्तु धोष्यति भक्त्यै नमितिहासं मयोदितम् ।
सोऽपि पापचिनिर्मुक्तो न मामालोकयिष्यति ॥ १२२ ॥
ब्रह्महत्यादि पापानि बहुशतोऽपि कृतान्यपि ।
वैशाखस्य विधानेन तानि नश्यन्ति निश्चितम् ॥ १२३ ॥

त्रिंशत्पूर्वाङ्गपर्याङ्गिंशत्त्रिंशच्चैव पराधरान् । वैशाखे विधिना स्नातो नरकाद्बुद्धरैत्पितॄन्
एकतः सर्वतीर्थानि सर्वयज्ञाः सदक्षिणाः । एकतो माधवो मासो नियमादनुपालितः
यतो भगवतस्तस्य हरेरुत्कृष्टकर्मणः । त्रिणोऽसौ माधवो मासः सर्वेभ्यः प्रवरोऽधिकः
संशयं नो विवेहीति मदीदेव ! कथञ्चन । वैशाखं प्रति वै मासं समासाद्य भयोदितम्
इदार्थं यत्पुरा वृत्तं तदाकर्णय च्छाद्तुम् । भनाद्येयमपीदं ते कथयिष्ये कथानकम् ॥
इति धीपात् महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे वैशाखमाहात्म्येऽष्टनवतितमोऽध्यायः

नवनवतितमोऽध्यायः

महीरथराजवृचान्तवर्णनम् ।

यम उवाच ।

यभूय भूपतिः पूर्वंख्यातो नाम्ना महीरथः । पूर्वंपुण्यफलायात्प्रभूतेभ्यर्षसम्पदः ॥ १ ॥

केवलं कामकलनाललनाललितस्थितः । तदेकव्यसनासक्तिर्न धर्मार्थव्यवस्थितः ॥ २ ॥

मन्त्रिणि न्यस्तराज्यधीर्युमुजे विषयान्शुभः ।

स कामिनीसहचरो राज्यकार्यपराङ्मुक्तः ॥ ३ ॥

न प्रजा न धनं धर्मं नाथकार्यं च पश्यति । केवलं कामिनीकेलिकलनोचितवासनः ॥

अथ कालेन महता पुरोधास्तस्य करपपः । पचःप्रोवाचतंधर्म्यमिति चेतस्यचित्तपद्

न धारयति योमोहाद्दधर्मान्शुभति गुरुः । सोऽपि तत्पापभुक्तस्माद्बोधनीयः पुरोधसः

धोषितोऽप्यवजानाति स चेद्वाक्यं पुरोधसः ।

पुरोधास्तत्र निर्दोषो राजा स्यात्सर्वदोषभाक् ॥ ७ ॥

शृणु राजन्मम गुरोर्वचो धर्मार्थसंहितम् । भूमिग्नार्थमुपेतार्थमिच्छारामादिवञ्चितम् ॥

अथमेव परो धर्मो यद्गुरोर्वचमिस्थितिः । गुर्वाभावात्परोरामामायुःध्रीसौख्यपर्यन्त

न विप्रास्तपिता दानैर्विष्णुर्नाराधितस्त्वया । न प्रतन तपःकिञ्चिन्नतीर्थं हि हृतं त्वया

दृष्टिनाम त्वया कामवशात्तेन न चिन्तितम् । हा त्वयामीदमद्गुत्वा नचिद्वत्सङ्गति ह्य

स्मरन्वामरवाहिन्यो बलभाः बन्धु न त्रिधाः । किं नु ताः यवतोर्दोलकदलीप्लवचलाः

तरुणतलैर्येर्मोर्गिन्मद्गुमद्गुर्गुः । मुहूर्त्तपेयैस्तारण्यैर्न नृप्यन्ते महाशयाः ॥ १३ ॥

किं विदया थ त्वया किञ्चिद्यमेन मयेनवा । किं विविक्तेनमनसा स्त्रीमिषंश्च हर्षमन

कथं यथ शुद्धमो निधनेष्वनुयाति यः । सर्वमन्वच्छरीरेण रामं नारां मप्रिथ्यति ॥

मने हनेः सञ्चिनुपाङ्गर्माकमिष पुलिकाः । धर्मैर्नहि साहायेन तमस्तवतिपुण्यम् ॥

किं न जानासिराजन्मृत्वांतीवितविद्यमम्

चिनयो रत्नमुकुटः सत्यधर्मो च कुण्डले । त्यागश्च कङ्कणो येषो किं तेषां जडमण्डनैः
मृतं शरीरमुत्सृज्य काष्ठलोएसमं भुवि । विमुखा बान्धवा यान्ति धर्मस्तमनुगच्छति
गम्यमानेषु सर्वेषुक्षीयमाणे तथाऽऽयुषि । जीविते लुप्यमाने च किमुत्थाय न धावसि
कुटुम्बं पुत्रदारादिशरीरं द्रव्यसञ्चयः । पारक्यमध्रुयं किं तु र्ध्वे सुकृतदुष्कृते ॥२१॥
यदा सर्वं परित्यज्य गन्तव्यमवशेन ते । अनर्थं किं प्रसक्तस्त्वं स्वधर्मं नानुतिष्ठसि ॥
अविधाममनालम्बमपाथेयमदेशिकम् । मृतः कान्तारमध्वानं कथमेको गमिष्यसि ॥

नहि त्वां प्रस्थितं कश्चित्पृष्ठतोऽनु गमिष्यति ।

सुकृतं दुष्कृतं च त्वां यास्यन्तमनुषास्यति ॥ २४ ॥

धृतिस्मृत्युदितं कर्म कुलदेशोचितं हितम् । धर्ममूलं निषेधस्य सदाचारमतन्द्रितः ॥
परित्यजेद्दयकार्मो स्यातां वेद्ममवर्जितौ । धर्मेण प्राप्यते सर्वमर्थकामादिकं सुखम् ॥

इन्द्रियाणां जयं योगं समातिष्ठेद्विचानिशम् ।

जितेन्द्रियो हि शक्नोति पथि स्थापयितुं प्रजाः ॥ २७ ॥

अतिप्राग्भलललाकटाक्षचपलाश्रियः । चिनये प्रणिधानेन चिरं तिष्ठन्ति भ्रुजाम् ॥
कामदर्पांदिशीलानामविचारितकारिणाम् । आयुषा सह नश्यन्ति सम्पदो मूढचेतसाम्
भूतिभिर्नष्टदृष्टामिर्नृत्यन्ते न महाशयाः । नागताभिर्नपाताभिर्नदीभिश्चीयतेऽम्बुधिः ॥
व्यसनस्य च मृत्योश्च व्यसनं कष्टमुच्यते । व्यसन्यधोऽधीव्रजतिस्वर्गाम्यव्यसनीनृपः
व्यसनानि दुरन्तानि कामजानि विशेषतः । त्यजतस्मान्महाराज कामन्धर्मविरोधिनम्
जडानामविद्वेकानामसुराणांदुरात्मनाम् । भाग्यभोग्यानिराज्यानिसन्त्यन्तीतिमतामपि
नैवस्थिराणि तानीह दुरितैरनुसेवितैः । विलीयन्ते यया षड्विंशसर्गणेन्धनानि च ॥
गच्छतस्तिष्ठतो घापि ज्ञापतः स्वपतोऽपिथा । न विचारपरं चेतो यस्यासीमृतपक्षसः
उपदेशा धृतघतां गुरुत्त्युच्यते यतः । किं तु त्वासन्नविपदामुपदेशाः शिरोरुद्धाः ॥

विषयज्वरमुत्सृज्य समया स्वस्थया धिया ।

मुक्तया च व्यषहारिण्या स्वार्थः प्राप्तेन साध्यते ॥ ३७ ॥

भशुभाधलितं याति शुभंतस्माद्पीतरम् । जन्तोश्चित्तज्ञशिशुवत्सस्मात्तन्वालयेदुबलात्

ग्यार्थमतिराजन्वृद्धानां धर्मदर्शिनाम् । नियच्छेत्परया बुद्ध्या चित्तमुत्पद्यमानियत्
 धनान्युपकुर्वन्ति न मित्राणि न बान्धवाः । न हस्तपादचलनं न देशान्तरसङ्गतम्
 फायकलेशवैद्युयं न तीर्थायतनादयः । केवलं तन्मनस्कस्य जपेनासाद्यते पदम् ॥४१॥
 यये वर्तमानस्य तस्माच्चित्तस्यसंयमे । यत्नं कुर्याद्बुधोराजन्धुवं यन्तेव धाजिनाम्
 तत्कुर्याद्यतोराजन्धयता येन धञ्चितः । मुनिभिश्च फलैस्तैस्तेरतोऽप्याकर्णपापुना
 यताऽपि मनुष्येण प्रष्टव्याःसुहृदोबुधाः । ते ख पृष्टा यथा ब्रूयुस्तत्कसंभ्यंयधोवितम्
 र्शोपायेन कर्त्तव्यो निग्रहः कामकोपयोः । धेयोऽर्धिना यतस्तौहि धेयोघातार्थमुद्यतो
 मोहि घलघात्राजऽछरोरस्पो रिपुर्महान् । न तस्यचशगोभूयाज्जनःधेयोऽभिलापुकः
 कामो देयदेघन पुरा तेनेव शूलिना । ललाटघङ्किना दग्धः हृतोऽनङ्ग इति स्थितिः
 यदा पाञ्चत्यसौ नारीं निहन्तुं स मनोभवः ।

पुसां कायं समाधित्य स्वरूपं दशंपत्यसौ ॥ ४८ ॥

स्यमानस्य वै पुंसो नार्यारूपं पुनः पुनः । तमदृष्टं समाधित्य नरमुन्मादपत्यसौ ॥
 योन्मादपत्येय योषिदङ्गं न संशयः । स्मरः संस्मरणाधामजातं तस्य ततो यूप ! ॥
 स्तादृशो रङ्गो पस्त्रं धीरसमाधयेत् । भात्मतेजःप्रकाशात्सोऽधुंधारापेवतां प्रजे
 र्त्तारूपं समाह्ला धीरं तमपि मोहयेत् । पुरणं तु समाधित्य द्वापयत्येयपोवितम् ॥
 य सद्गो राजन्नशरीरीशरीरगः । शरीरकस्यापि धिभो कथं पारंपिधीयते ॥५१॥

यं प्राप्यातिपदित्राणि पञ्चगव्यहृषींषि च ।

अशुचित्त्वं क्षणं यान्ति कोऽन्यः स्यादशुचिस्तनः ॥ ५४ ॥

त्रिप्रप्रपि स्वदुर्गन्धं पश्यन्नपि मलं स्वकम् ।

न विरज्यति श्लोकोऽप्यं पौष्टयन्नपि नासिकाम् ॥ ५५ ॥

हृद्यान्तमन्नपानानि यं प्राप्य सुरभीषि च ।

अशुचित्त्वं प्रयात्स्याशु कोऽन्यः स्यादशुचिस्तनः ॥ ५६ ॥

उदरानं बान्धवं स्वं दिक्कं परित्यजेत् । हृदिमिप्रममेप्यत्वं शोभं प्रकाशये किञ्च
 वि देहे भूगल ! विज्जकं परित्यजेत् । शुक्लां वातिने पञ्चान्दमिदुर्गन्धिचतङ्गने ॥

।।यन्ते तत्र वै यूकाः कृमयो धा न संशयः । स कृमिःकुदते स्फोटकण्डूश्चपरिदाहणः
 पथामुत्पादयेद्भूयः सर्वाङ्गं परिचालयेत् । नवाप्रैधुं प्यभाषासाफण्डूःशान्ताप्रजापते
 द्वित्सुखं भवत्येव सुरतस्य न संशयः । भुञ्जत्येवं रसान्मर्त्यः सुमशान्पिथते पुनः ॥
 ।।प्रस्थं पचते धहिरपाने पातयेन्मलम् । सारभूतो रसस्तत्र उद्रिक्तस्तु प्रजायते ॥
 नेर्मलः शुद्धधीर्यस्तु ब्रह्मस्थानं प्रयाति च । आट्टः स समानेन नीतस्तेनापि घायुना
 स्थानं न दमते धीर्यं वञ्चलत्वेन वर्तते । प्राणिनां हि कपालेषु कृमयः सन्ति पञ्चवै
 श्रवैतो कर्णमूले तु नेत्रस्थानं ततः पुनः । कनिष्ठाङ्गुलिमानेन रक्तमुच्छाद्य भूपते ! ॥
 नवनीतस्य घर्णेन कृष्णपुच्छा न संशयः । तेषां नामानि मद्रं ते मत्तो निगदतः शृणु ॥

पिङ्गली शृङ्गली नाम द्वौ कृमी कर्णमूलयोः ।

शृङ्गली जङ्गली चान्यौ नेत्रपोरन्तरस्थितौ ॥ ६७ ॥

कृमीणां शतपञ्चाशत्तादृग्भूतं न संशयः ।

ललाटान्तः स्थिताः सर्वे राजिकायाः प्रमाणतः ॥ ६८ ॥

कपालरोगिणः सर्वे चिकुर्वन्ति न संशयः । अन्यमेवं प्रवक्ष्यामि प्राजापत्यो महाकृमिः
 स तण्डुलप्रमाणेन तद्वर्णेन संशयः । केशद्वयं मुखे तस्य विद्यते शृणु भूपते ! ॥७०॥

प्राणिनां संक्षया बुद्धिस्तत्क्षणादि न संशयः ।

स्वस्थाने संस्थितस्यापि प्राजापत्यस्य वै मुखे ॥ ७१ ॥

तद्दीर्यं रसरूपेण पतते नात्र संशयः । सुलेन पिथते धीर्यं तेन मत्तः प्रजायते ॥ ७२ ॥

तालुस्थानं प्रमेशैव वञ्चलत्वेन वर्तते । इडा च पिङ्गलानाडीसुपुला तत्र संस्थिताः ॥

स्वबलेनापि सस्यैव कम्पिता नादिका क्षणम् ।

कामकण्डूर्मवेद्राजन्सर्वेषां प्राणिनां किल ॥ ७४ ॥

नरस्य स्फुटते लिङ्गं नार्या योनिश्च भूपते । स्त्रीनरी च प्रमत्तीती गच्छतः सङ्गमं ततः

कायेन कार्यं सङ्घृष्य मैथुनेनहि जायते । क्षणमात्रं सुखं तत्र पुनः कण्डूश्च तादृशी ॥

सर्वत्रदृश्यते धीर भाष एवं विधः किल । विरसः परिपाकोऽयं विषमस्य न संशयः

धर्म एव पुनः श्रेयान्विधिना समनुष्ठितः । धैर्यमालम्ब्य च ततो धर्ममेव समाचर ॥

श्यास'एष चपलः क्षणमध्ये यो गतागतशतानि विधत्ते ।

जीवितं तनुभृतां तदधीनं कः समाचरति धर्मयित्म्यम् ॥ ७६ ॥

दशमीमपि यातस्य चेतो नाद्यापि भूपते । विषयेभ्यो निषिद्धेभ्यो हाहानविरमेधत्म्
न जानुषामःकामानामुपभोगेन शाम्यति । हविषा कृष्णघर्मेव भूय एवामिबर्द्धते ॥
पुद्गल्यापहतं चित्तं कक्षान्यो मोचितुं क्षमः । आत्मारामेश्वरमृते भगवन्तं च माघवम्

तस्मात्सर्वं निष्कलत्र्यं प्रयातं कामकर्मलान् ।

घयस्तेऽप्यधुना भूप ! समाचर हितं निजम् ॥ ८३ ॥

यदाग्यहं तव नृप ! हितं सर्वोत्तमोत्तमम् । पुरोहितो यतस्तेऽहं सदसत्कर्ममागपि ॥
एकतः सर्वपुण्यानि पापनाशाय पापिनाम् । एकतोमाघवो मासोमाघवस्य प्रियःसदा
ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः । महान्ति पातकान्येव कीर्तितानि मुनीश्वरैः ॥

नत्र यन्मनसा काये ब्रतेनापि कृतं नरैः ।

नाशयेन्माघवो मासः सर्वं पापतमो महन् ॥ ८७ ॥

दिवाकर इव ध्वान्तं नाशयेन्नृप सर्वशः । तथा श्रीमाघवो मासस्तमाचर विधानतः
आजन्मनोऽपि विहितानि महान्ति राजन्धोराणि तानि दुरितानि विहाय मर्त्याः
वैशाखमासविहिताचरणप्रभाषपुण्येन ते हरिपुरं मुदिता लभन्ते ॥ ८६ ॥

यद्येकमपि वैशाखमाचरन्ति विधानतः । भावतः पापिनोऽप्यन्ते प्रयान्ति हरिमन्दिरम्
तस्यात्त्वमपि राजेन्द्र ! मासेऽस्मिन्माघवेऽधुना ।

प्रातः स्नात्वा विधानेन समर्चय मधुद्विपम् ॥ ९१ ॥

तण्डुलस्य यथा चर्म यथा ताम्रस्य कालिमा । नश्यन्ति क्रियया धीर पुरुषस्यतथामलः
जीवस्य तण्डुलस्येव सहजोऽपि मलो महान् । नश्यत्येव न सन्देहस्तत्मात्कर्मोदितकुह
इति श्रीपाद्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे वैशाखमाहात्म्ये नवनवतितमोऽध्यायः ॥

शततमोऽध्यायः

कश्यपेन महीधरस्य वैशाखे स्थापनम् ।

श्रीराजोवाच ।

क्षीरोद्भजलतुल्याभिःशीतलामलद्वष्टिभिः।तथ्याभिश्चविचित्राभिस्त्ययापीभिःप्रबोधितः
असागरोत्थं पीयूषमद्रव्यं व्यसनोपधम् । त्ययाऽहं पायितः सौम्य भयरोगनिवारणम्
द्वर्षप्रदो नृणां पापहानिवृत्तीवनोपधम् । जरामृत्युहरो विप्र सद्भिः किल समागमः ॥
यानियानिदुरापानिवाञ्छितानिमहीतले । प्राप्यन्ते तानि तान्येव साधूनामेव सङ्गमात्
यःस्नातःपापहरयासाधुसङ्गमगङ्गया । किं तस्य दानैः कितीर्थैः कितपोभिः किमध्वरैः

निमज्ज्योन्मज्जतो नृणां भवार्थो परमायनम् ।

सन्तो धर्मविदः शान्ता नो द्वेष्टेषाम्बु मज्जताम् ॥ ६ ॥

यो मे भावः पुरा ह्यासीत्कामैकसुखलालसः । दर्शनाद्वचनात्तेऽथ विपरीतोऽमधद्विमो
एक जन्मसुखस्यार्थे सहस्राणि विलोपयेत् ।

प्राज्ञो जन्मसहस्राणि सञ्जिनोत्येकजन्मना ॥ ८ ॥

हाहाकामरसास्वादसुखलालसचेतसा । मया मूढेन न कृतंकिञ्चिदात्महितं द्विज ॥९ ॥
गहो मे मनसो मोहो येनात्मा योषितां हृत्ने । पातिनो व्यसने घोरे दुःखोदके दुरत्यये
भगवन्परितुष्टोऽस्मि बोधितो यत्नेन ते । उपदेशप्रदानेन मामुद्धर्तुमिहाहंसि ॥ ११ ॥

पुराऽऽचरित्तपुण्योऽहं भवता बोधितोऽस्मि यत् ।

स्वतपाद्भजसा घाऽपि विज्ञेयादपि पायितः ॥ १२ ॥

विधिं माप्यमासस्य धूहि मे यदतांवर ! । सर्वपापक्षयकरो यस्त्यया परिकीर्तितः ॥
किं दानं तत्र किंस्नानं को देवो नियमास्तु के । एतदाचक्ष्य विप्र्ये दुस्तिोत्तारणायमे

यम उवाच ।

इत्येवमुक्ते भगवानेकक्षयः स दयानिधिः ।

विश्वहितंगुमन्

कश्यप उवाच ।

पूर्वापरसमाधानक्षमयुद्धया च ते नृप ! । पृष्टं प्राज्ञेन वक्तव्यं नाद्यमे पापमानसे ॥१६॥
पापप्रवृत्तस्य तथा दत्त्वा भूप शुभां मतिम् । विद्यादानफलं सम्यक्प्राप्यते नात्र संशयः

नापृष्टः कस्यचिद्दु भूयान्न घान्यायेन वृच्छतः ।

जानन्नपि हि मेधायी जडपल्लोक आवरेत् ॥ १८ ॥

चिदुपामपि शिष्याणां पुत्राणां च क्रियाघताम् ।

अपृष्टमपि वक्तव्यं श्रेयः श्रद्धाघतां हितम् ॥ १९ ॥

साम्प्रतं शुद्धहृदयो जातस्त्वं वचनान्मम । पुरा चरितपुण्येन केनापि च महीपते ! ॥२०॥
पापावस्थं शरीरं तद्गतं तव ममाश्रयात् । श्रवणाद्धर्मशास्त्रस्य धर्मावस्थं तु तेऽभवत्
पापावस्थमधर्माण्यं धर्मज्ञानविषयजितम् । अपरं सदुमतं यद्धि विज्ञेयं तद्धि धार्मिकम्
धर्माधर्मोपभोगाय तत्तृतीयमतीन्द्रियम् । तत्त्रिभेदं शरीरं हि धर्मविद्विरिहोच्यते ॥
यावता धर्मभोगश्च मुक्तिश्चैतत्त्रिभेदकम् । पापावस्थं शरीरं तत्पापसंज्ञं तदुच्यते ॥
इदानीं गुरुभक्तिं च कुर्यतश्च वचो मम । शृण्वतो धर्मरूपं तु शरीरं ते व्यवस्थितम् ॥
तेनैव शुद्धिर्मला जाता धर्मक्रियोचिता । दैवेन देहिनां नाम चेतांसि चरितानि च ॥
शरीराणि च पुष्यन्ति काले काले विपर्ययम् । साम्प्रतं भवतश्चेतो नूनं धर्मं प्रवर्तते ॥
तेन त्वां कारयिष्यामि माधवज्ञानमुत्तमम् ॥ २८ ॥

यम उवाच ।

ततस्तु कारितस्तेन कश्यपेन पुरोधसा । स नृपो माधवे मासि ज्ञानं दानं च पूज
यथा दृष्टं पुरा शास्त्रे वैशाखज्ञानजं विधिम् ।
स मुनिः प्रत्युषाचासौ भूपाय च यथोदितम् ॥ ३० ॥
श्रापितः स्तोत्रसारं च पाठितो हरिमेधसः ।
श्रुते यस्मिन्नधीते च स सम्यक्फलमाप्नुयात् ॥ ३१ ॥
स कारितस्तेन विशुद्धमापो राजाऽपि चक्रे विधिघत्तदानोम् ।
धीमाधवे मासि विधानमीड्यं ततो यथाऽऽकर्णितमादरेण ॥३२॥

स्नानं च पायं च ह्यर्घं च हरिपूजनम् । नैवेद्यं भक्तिभावेन चकार स नृपोत्तमः
दानं यथा नियमपालनमादरेण वैशाखमासि विदधाति विधानमेवम् ।
यो भक्तितोऽन्वहमसौ प्रतिवर्षमेवं कृत्वा प्रयाति हरिधाम महीसुराग्युः ॥३४
रेषु मासेषु कामिनीकुञ्चकेलिवान् । भोगैकलालसो भूयो भवत्येवं यथाकचि ॥
नियमं राजकार्येषु विचारणम् । करोति कामघशगो हित्या मासं समाधयम्
मपि विप्राग्यु ! दुर्निवार्यो मनोभवः । शरीरसहजो नूनमनादिर्वासनाक्रमः ॥
जलशालिन्यो दुःस्पर्शालोचनप्रियाः । यस्माद्ग्रिशिखा नार्यो दहन्ति तृणधन्रम्
शत्रुः शरीरस्थःपुंसां कामो यथोचितम् । मोहधूममयःपापो न केयामान्ध्यकारकः
नीपात्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे वैशाखमासमाहात्म्ये शततमोऽध्यायः ॥

एकाधिकशततमोऽध्यायः

महीधरदेवदूतसंवादे यमलोकस्थानेकपापिपापविपाकनिरूपणम् ।

यम उवाच ।

लकटाक्षेण लक्षितो नृपतिस्तदा । मृतोऽतिरतिसेधोत्पक्षयशीलकण्ठेपरः ॥१
गो यमगणैस्ताल्पमानो मुद्गुमुद्गुः । क्रन्दमानो महारापान्सस्मरन्निजपातकम्
तैः समागम्य ताडयित्वा भ्रमानुगान् । धर्मवानयमित्युक्त्वा विमानमधरोपितः
रिपुरं भूयः स्नूयमानोऽप्सरोगणैः । प्रातः स्नानेन वैशाखमासस्य क्षीणपातकः
विहीनोऽयमिति मत्वा घ तै पुनः । देवदूतैर्निदेशेन विष्णोर्भूमिप्रतिस्तदा ॥
निरवधर्मता स समाहितः । स गच्छन्नपि शुभाय जीवानां क्रन्दतां पुनः ॥
यमानानामाराधं विविधं तदा । पापिनो कृष्यमानानामाक्रन्दमति दारुणम्
धृत्या विस्मयपान्चित्र ! राजाऽभूदतिदुःखितः ।
दूताः किमयमाक्रन्दो दारुणः धतः । पुनर्न धूयते तन्ने कारणं वक्तव्यं ॥८४

दूता ऊचुः ।

जन्तवस्त्यक्तमर्यादाः पापाम्बवान्कार्यजिनाः । निरयेषु च घोरेषु तामिस्रादिषु पातिनाः
कृतपातस्किनस्त्यत्र प्राणत्यागादनन्तरम् । याम्यंपन्थानमाधित्य दुःखमश्नन्ति दारुणम्
यमस्य पुरुषैर्घोरेः कृप्यमाणा इतस्ततः । अन्धकारे निपतिता मश्यन्तं प्रतिदारुणैः ॥
अग्निना दह्यमानाश्च तुद्यमानाश्च कण्टकैः । क्रकचैः पाटयमानाश्च पीड्यमानाश्चतृणया
ध्रुधवा याच्यमानाश्च घोरेर्व्याधिगणैस्तथा । पूयशोणितगन्धेन मूर्छ्यमानाः पदे पदे

कश्यन्ते च क्वचित्तेले ताड्यन्ते मुशलैः क्वचित् ।

आयसीषु प्रपच्यन्ते शिलासु क्वचिदेव च ॥ १५ ॥

क्वचिद्वान्तमथाश्नन्ति क्वचित्पूपमसृक् क्वचित् ।

क्वचिद्विष्टां क्वचिन्मांसं पूतिगन्धिषु दारुणम् ॥ १६ ॥

कृमिभिर्मक्ष्यमाणाश्च वह्नितुण्डैः क्वचित्क्वचित् । केशशोणितमांसासृग्वसास्थिनिकरेषु च

आन्ध्रिताः कुण्वाः कीर्णाः कृमिभिर्मक्षिताः स्फुटम् ।

काककङ्कमहागृध्रवदनैर्ध्वंसितेषु च ॥ १७ ॥

शिवदुर्गन्धनीरुन्धसद्दृशतकोटिषु । करपात्रशिलापत्रतनिस्तैलकेषु च ॥ १८ ॥

लोहतैलवसास्तम्मकृदशाल्मलसद्गसु । क्षुरकण्टकफीलोप्रज्वालास्तम्मधिमातिषु ॥ १९ ॥

तप्तं वैतरणीपूपूरितेषु पृथक्पृथक् । असिपत्रवनोत्कृत्तरनारीस्तनेषु च ॥ २० ॥

घोरान्धकारप्रहणदारुणेषु मुहुर्मुहुः । पापच्यमानाः क्रन्दन्तो दारुणैर्विधौः स्वतैः ॥

कण्टेषु यद्दपाशाश्च भुजगावेष्टिताः क्वचित् ।

पीड्यमानास्तथा यन्त्रैः कृप्यमाणाश्च जानुभिः ॥ २१ ॥

भग्नपृष्ठशिरोप्रीचाः स्तब्धकण्ठाः सुदारुणाः । कृटागारे भ्राम्यमाणाः शरीरैर्यातनाक्षमैः

पीड्यन्ते पापिनो राजन्नन्दमाना विक्रमिणः ।

सहितं विषयास्वादेः क्रन्दनं तैर्विधीयते ॥ २२ ॥

च कृतं पूर्वमेतत्सर्वं च जन्तुभिः । परस्त्रीषु कृतः सद्गः प्रीतये दुःखदो द्वि सः

मुहूर्तविषयास्वादो जातोऽनेकाब्ददुःखदः । वपुस्तव राजेन्द्र प्रातः स्नानस्य माधवे
विधिना पावतस्यैते मरुतः स्पर्शमाप्यतु ।

लघुसौख्याः क्षणं जाता महसाप्यायितास्तव ॥ २८ ॥

आक्रन्दरहितास्तेन जातास्ते निरये स्थिताः ।

नामापि पुण्यशीलानां श्रुतं सौख्याय कीर्तितम् ॥ २९ ॥

जायते तद्गुणस्पर्शायुस्पर्शाः सुखावहः ॥ ३० ॥

यम उवाच ।

इति दूतवचः श्रुत्या स राजा करुणानिधिः । प्रत्युवाच ह तान्दूतान्विष्णोर्दूतकर्मणः
कोमलं हृदयं नूनं साधूनां नयनीतवत् । बहिसन्तापसन्तप्तं तद्यथा द्रवतिस्फुटम् ॥

राज्ञीवाच ।

नातं जन्तुमहं हित्या पीडितुं गन्तुमुत्सहे । तं पापिष्ठं धिगार्तानामार्तिशक्ती न हन्तियः
मदङ्गसङ्गोच्छिष्टवायुस्पर्शनं ते यदि । जन्तवः सुखिनोजातास्तस्मात्तत्र नयन्तु माम्
पवित्रयन्ति जननीमवनीमपि ते नराः । परतापच्छिदो ये तु चन्दना इव श्वन्दनम् ॥
परोपकृतये ये तु पीडयन्ते कृतिनो हि ते । सन्तस्त एव ये लोके परदुःखविदारणाः ॥
आर्तानामार्तिनाशार्थं प्राणा येषां तृष्णीपमाः । तैरिधं धार्यते भूमिर्नरेः परहितोद्यतैः ॥
मनसो यत्सुखं नित्यं तत्स्वर्गो नरकोपमः । तस्मात्परसुखेनैव सुखिनः साधवः सदा
धरं निरयपातोऽत्र धरं प्राणवियोजनम् । न पुनः क्षणमार्तानामार्तिनाशमृते सुखम् ॥

दूता ऊचुः ।

जन्तवो निरये घोरे पच्यन्ते तेऽत्र पापिनः । स्वकर्मवोपजीवन्ति मोहस्थानं न विद्यते
यैर्न दत्तं न च हुतं तीर्थं स्नानं न वा शृतम् । पुनर्नोपकृतं भक्षया सुकृतं न शृतं परम्
नेष्टं न तप्तं नो जप्तं यैर्न हृष्टतया वृष ! । परस्मिग्निह घोरेषु पच्यन्ते निरयेषु ते ॥
दुःशीला ये दुराचारा विहारहारनिन्दिताः । पापकारिणः पापकारिणो दुर्विहारिणः

विदारिणो हि मर्मोन्वया पापाः पच्छदां हि ये ।

निरये ते विपच्यन्ते ये परस्त्रीविहारिणः ॥ ४४ ॥

दूता ऊचुः ।

जन्तवस्यक्तमर्यादाः पापास्त्वाचारवर्जिताः। निरत्येषु च घोरेषु तामिस्रादिषु पारि
कृतपातकिनस्त्वत्र प्राणत्यागादनन्तरम् । याम्यंपन्थानमाश्रित्य दुःखमश्नन्ति प्रा
यमस्य पुरुषैर्घोरेः कृष्यमाणा इतस्ततः । अन्धकारे निपतिता भक्ष्यन्ते इतिहास
श्वमिः शृगालैः क्रव्यादैः काककडूवकादिभिः । अग्निषुण्डैर्वृक्ष्याग्निर्मुंजगैर्वृक्षिकारि
अग्निना दह्यमानाश्च तुद्यमानाश्च कण्टकैः । क्रकचैः पाट्यमानाश्च पीड्यमानाश्च
क्षुधया बाध्यमानाश्च घोरेर्व्याधिगणैस्तथा । पूयशोणितगन्धेन मूर्ध्यमानाः सौ

कथ्यन्ते च क्वचित्ते ताड्यन्ते मुशलैः क्वचित् ।

आयसीषु प्रपच्यन्ते शिलासु क्वचिदेव च ॥ १५ ॥

क्वचिद्वान्तमथाश्रन्ति क्वचित्पूयमसृक् क्वचित् ।

क्वचिद्विष्टां क्वचिन्मांसं पूतिगन्धिषु दारुणम् ॥ १६ ॥

कृमिभिर्भक्ष्यमाणाश्चवद्वितुण्डैः क्वचित्क्वचित् । केशशोणितमांसासृग्बसास्त्रिभोजो

आन्धिताः कुणपाः फीर्णाः कृमिभिर्भक्षिताः स्फुटम् ।

काककडूमहागृध्रवदनैर्ध्वंसितेषु च ॥ १८ ॥

शिषदुर्गन्धनीलधसङ्घट्टशतफोटिषु । करपात्रशिलापत्रतप्तनिस्तैलेषु च ॥ १७ ॥

लोहनैर्लयसाम्भ्रकृशाल्मलसन्नसु । क्षुरकण्टकफीलोप्रज्वालालास्तम्भधिशालिषु ॥ १८ ॥

सज्जं घैतरणीपूयपूरितेषु पृथक्पृथक् । असिपत्रवनोत्कृत्तनरनारीस्तनेषु च ॥ १९ ॥

घोरगन्धकारप्रदणदादणेषु मुहुर्मुहुः । पापच्यमानाः क्रन्दन्तो दारुणैर्विचित्रैस्तै

कण्टेषु यद्गपाशाश्च भुजगावेष्टिताः क्वचित् ।

पीड्यमानास्तथा यन्त्रैः कृष्यमाणाश्च जानुभिः ॥ २३ ॥

मग्नमृशिशोमीयाः स्तब्धकण्टाः सुदारुणाः । कृटागारे घ्राण्यमाणाः शरीरैर्विक्रम

पीड्यन्ते पापिनो राजन्क्रन्दमाना विकर्मिणः ।

सहितं विषयास्यादैः क्रन्दनं तैर्विधीयते ॥ २५ ॥

भुष्यन्ते च हृतं पूर्वमेतन्मयैश्च जन्तुभिः । परस्त्रीषु हृतः सङ्गः प्रीत्येव दुःखे ॥ २६ ॥

द्वर्णविषयास्वादी जातोऽनेकाद्दुःखदः । घणुयस्तव राजेन्द्र प्रातः स्नानस्य म
विधिना पावनस्यैते मद्यतः स्पर्शमाप्यतु ।

लब्धसौख्याः क्षणं जाता महसाप्यायितास्तव ॥ २८ ॥

ब्राह्मन्दरहितास्तेन जातास्ते निरये स्थिताः ।

नामापि पुण्यशीलानां धृतं सौख्याय कीर्तितम् ॥ २९ ॥

जायते तद्गुस्पर्शवायुस्पर्शः सुखायहः ॥ ३० ॥

यम उवाच ।

इति दूतवचः श्रुत्वा स राजा करुणानिधिः । प्रत्युवाच ह तान्दूतान्विष्णोरदूतक
कोमलं हृदयं नूनं साधूनां नचनीतवत् । घृहिसन्तापसन्तप्तं तद्यथा द्रघतिम्बुः

राजोवाच ।

नार्तं जन्तुमहं हित्वा पीडितुं गन्तुमुत्सहे । तं पाविष्ठं घिगार्तानामार्तिशक्तौ न ह
मद्गुसङ्गभोच्छिष्टवायुस्पर्शनं ते यदि । जन्तवः सुखिनोऽजातास्तस्मात्तत्र नयन्तु
पविश्रयन्ति जननीमघनीमपि ते नराः । परतापच्छिद्रे ये तु चन्दना इव चन्द
परोपहन्ये ये तु पीड्यन्ते कृतिनो हि ते । सन्तस्त एव ये लोके परदुःखविदारण
भार्तानामार्तिनाशार्थं प्राणा येषां मृणोपमाः । निरियं धार्यते भूमिनरैः परहितो
मनसो यत्सुखं नित्यं तत्स्यर्गो नरकोपमः । तस्मात्परसुखेनेव सुगिनः साधयः
परं निरयपातोऽत्र परं प्राणघियोऽनम् । न पुनः क्षणमार्तानामार्तिनाशमृते सु

दूता ऊचुः ।

जन्तवो निरये घोरे पच्यन्ते तेऽत्र पापिनः । स्वकर्मचोपजीवन्ति मोहस्थानं न
येनं दत्तं न च दूतं तीर्थं स्नानं न वा हृतम् । पुनर्तोषहर्तं भवशा सुहृत्तं न हृत्तं
नेष्टं न तप्तं मो जप्तं येनं हृदयया नृप ! । परस्मिन्निह घोरेषु पच्यन्ते निरयेषु
दुःशीला ये दुराचारा विहारादारनिन्दिताः । परापकारिणः पापकारिणो दुर्घिहा
विदारिणो हि मर्मोनया पापाः परहृदां हि ये ।

निरये ते विपच्यन्ते ये परत्नीविदारिणः ॥ ४५ ॥

एहि नूनं महीपाल गच्छामो हरिमन्दिरम् । न ते पुण्यपतोयुक्तमिदं म्यानुमत्तव
राज्ञोयाय ।

यद्यहं सुहृत्ता दूताः कस्माद्स्मिन्महामये । नारके एषि वा नीतः किं वा मे सुहृत्प
मयाऽपि न ह्येनं तादृशसुहृत्तं कामशालिना । कथं पुरिहरेर्गन्ता संशयातोऽहमस्मि
दूता ऊचुः ।

सुहृत्तं न ह्येनं सत्यं त्ययाकामयशास्मता । नेष्टं यन्नैर्नवा यन्नावशिष्टं मयताऽशितम्
किन्तु माधवमासे यद्विधिना परस्परश्रयम् । प्रातः स्नात्वा मुख्यचः प्रेरितेन पुरात्व
भक्तया सम्पूजितोपिष्णुर्षिशेशो मधुसूदनः । महापापातिपापौघनिहन्ता भक्तवरस
सर्पधर्मकसारेण तेनैकेन नरोधर ! । नीयते पुण्यमयनं पूज्यमानो मरुद्गणैः ॥५१॥

महतामपि पापानां निहन्ता माधवोऽर्चितः ।

तथैव माधवो मासो मर्त्यानां विधिनीदितः ॥ ५२ ॥

यद्यैव विस्फुल्लितेन ज्वाल्यते तृणसञ्चयः । प्रातः स्नानेन वैशाखे तथाऽघोघोऽपिदहते
तावद्दुपुषि पापानि प्रमवन्ति महान्त्यपि । यावन्न माधवेमासि तीर्थे मज्जतिव्योषसि ॥
वैशाखेमासि यो युक्तो यद्योक्तनियमैर्नरः । हरिमत्तयैव पापौघैर्मुक्तोऽच्युतगृहंमज्जेत्
आजन्मनो हि सुहृत्तं यत्त्वया न पुराकृतम् । तेनत्वं निरयस्थानमार्गं नीतो नरोधर ! ॥
अथ भूमिपते तूर्णमस्माभिस्तु मरुद्गणैः । स्तूयमानो विमानेन गच्छगोविन्दमन्दिरम्
इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे वैशाखमाहात्म्ये षकोत्तरशततमोऽध्यायः

द्व्युत्तरशततमोऽध्यायः

महीधरप्रदत्तवैशाखमासीयैकदिनपुण्येन नारकिसमुद्धारवर्णनम् ।

यम उवाच ।

ततस्तु करुणावाधिस्तेषां शोकेन पीडितः । भूपतिः श्रीहरेर्दूतान्विनयेनाह वाच्य ! ॥

महापापं मरुद्गणैः न । मरुद्गणैः इति मरुद्गणैः महीधरपरिद्वेषणम्

ईपुंस्र्याततमोऽध्यायः] * मर्हाधेप्रदत्तपुण्येनतारकिसमुद्धारवर्णनम् * ४४६

यद्यस्ति सुकृतं किञ्चिन्मम तेनैव जन्तवः ।

स्वर्गं गच्छन्तु मुक्तीघाः स्याने तेषां वसाम्यहम् ॥ ३ ॥

एवं भूपवचः श्रुत्वा तस्य सत्यवतो हि ते । ध्यायन्तः सत्यमौदार्यमशुर्वस्ते वचोवृषम्
दूता ऊचुः ।

अनेन तव कारुण्यकर्मणा वचसा नृप ! । यभूव वृद्धिर्धर्मस्य सञ्चितस्य विशेषतः ॥५॥

स्नानं दानं जपो होमस्तपो देवार्चनादिकम् । कृतं यन्माधवे मासि तदनन्तफलं विदुः

स्वर्गं यज्या च दाता च क्रीडते त्रिदशैः सह । धार्मीषु हेमपद्मासु कल्पवृक्षतलेऽपि च ॥

गीयमानो मुद्ग्याति भीर्घाणरमणीगणैः । जलान्नदानतो लोकं लभते धारुणं शुभम् ॥

कुलानि हेलया सप्त सन्तारयति गोप्रदः । ह्यं दत्त्वा र्वेलोकं याति विद्याप्रदो नरः ॥

ब्रह्मलोकं तथा हेमदानाद्याति सुरालये ।

यो ददाति तथा कान्यां विष्णुलोकं स गच्छति ॥ १० ॥

माधवे मासि यः स्नात्वा दत्त्वा संपूज्य माधवम् ।

अघाप्य सकलान्कामान्प्रयाति पदमध्ययम् ॥ ११ ॥

एकतोऽपि तपोदानकनुसुत्वादिकाः क्रियाः ।

एकतो विधिवन्मासो माधवश्चरितो महान् ॥ १२ ॥

तस्य माधवमासस्य दिनैकस्यापि भूपते ! । कृतं यत्सुकृतं तत्ते सर्वदानादिकं पुरा ॥१३॥

कारुण्येन दिनैकस्य पुण्यं देहि धरापते ! । निरये पच्यमानेभ्यो दुःखितेभ्यो दयानिधे ! ॥

न दयासदृशो धर्मो न दयासदृशं तपः । न दयासदृशं दानं न दयासदृशः सखा ॥१६॥

पुण्यद पुण्यमाप्नोति नरो लक्षगुणं सदा । कारुण्येन विशेषतः धर्मवृद्धिस्ततो भवेत्

दुःखितानां हि भूतानां दुःखोद्घर्त्ता नरोद्दिवः । स एवसुकृतांलोके श्रेयो नारायणांशजः

यैशास्तेमासि पूर्णायां स्नानदानादिकं तप्या । यत्तार्ये विहितं धीर सर्वाघविनिपूदनम्

तदेभ्यो देहि विधिवत्तत्त्वा साक्ष्ये हरिं प्रभुम् ।

त्रिवाचिकं च निरयायेतामी स्वर्गमाप्नुयुः ॥ १६ ॥

कपोतार्थं स्वर्गासांनिकारुण्येनपुराशिभिः । दत्त्वाद्यानिधिः स्वर्गोराजतंकीर्तिवारिधिः

दर्शानिरपि राज्ञापिर्द्वाऽऽम्बिनयमात्मनः ।

त्रैलोक्यकीमुर्शी कीर्ति स्तब्धयान्स्वर्गमहापम् ॥ २१ ॥

सद्व्यजिष राजर्षिः प्राणानिष्टाग्महापराः । प्राह्वनार्थं परित्यज्यगत्रोलोकाननुत्तम
न स्वर्गो नापयर्गोऽपि त्पुण्यं लभते नरः । यद्दानं तन्मुनिर्याजदानोत्थमिति नो मति
सर्वेषु दातृजातेषु पुराजातोऽसि मूषने ! । कर्मणाऽनेन सद्गुणानु घुत्पैयं नियोज्य
दृष्ट्वा तपधियं धर्मं दयादानंस्तुनिश्चलम् । मस्मानिरपि तृसाहः क्रियते धर्मवादिभि
यदि ते रोचते राजन्निपिलम्बतया ततः । तदेभ्यो देहि त्पुण्यं यातनादुःखदाहकम् ।

इत्युक्तः स तदा देयं कृत्वा साक्ष्ये गदाधरम् ।

तेभ्यस्त्रिषान्विकं पुण्यं दयावान्विधिना यदा ॥ २७ ॥

दत्ते माधवमासस्य तस्मिन्नेकदिनोद्भवे । सुरते जन्तयो याम्ययातनापरिवर्जिताः ।
विमानवरमारुढाः सर्वे ते त्रिदिवं गयुः । प्रणमन्तः स्तुयन्तश्च पश्यन्तस्तं प्रहर्षिताः ।

नृपेण दत्तं तदवाप्य पुण्यं वैशाखमासैकदिनामिजातम् ।

सर्वे ययुस्ते नरकाद्भिमुक्ता दिवं विमानाधिगता हि विभ्रम् ॥ ३० ॥

नूनं विचित्रो भुवि भूतवर्गः सम्भूतमाधो बहुधा विचित्रः ।

तथा विचित्रोऽखिलकर्मयोगस्तत्कर्मशक्तिप्रबयो विचित्रः ॥ ३१ ॥

संस्तूयमानो मुनिदेवसङ्घैर्यस्तद्विशेषाधिकलब्धपुण्यः ।

परं पदं योगिवरैरलभ्यं यथौ जगन्नाथगणामिवन्धः ॥ ३२ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमेपातालखण्डे वैशाखमासमाहात्म्ये द्वयुत्तरशततमोऽध्यायः

अधिकशततमोऽध्यायः

विष्णुमूर्तिध्यानवर्णनपुरःसरं वैशाखमासमाहात्म्यसमाप्तिवर्णनम् ।

यम उवाच ।

एतन्माधवमासस्यसमासात्किञ्चिदीरितम् । माहात्म्यं पूर्णिमायाश्च विशेषाद्द्वित्रसत्तमं ।

वैशाखमासे मधुसूदनस्य प्रियं य एनं पठतीतिहासम् ।

स याति कृष्णालयमाशु पूतः कल्पान्तेकानिह मोदते च ॥ २ ॥

घन्यं यशस्यमायुष्यमिदं स्वस्त्यपनं महत् ।

स्वयं धीदं सौमनस्यं प्रशस्यमघमर्षणम् ॥ ३ ॥

इदं माधवमासस्य माहात्म्यं माधवप्रियम् । वरित्रं भूपतेस्तस्य संवादं घ्राययोरपि ॥

श्रुत्वा पठित्वा विधिपदनुमोद्य मनःप्रियम् । भवेद्भक्तिर्भगवति यया स्यात्पापसंशयः

अथ गच्छ महादेव ! देव लोकाद्यप्येच्छदा । निवात्य भुवि घैदेहं रुदन्त्याद्यापि बान्धवाः

विलप्यमानैरपि घन्धुभिस्तैर्न यावदग्रां तप तच्छरीरम् ।

प्रक्षिप्यते हन्त जयैर्न साधयाहि स्वयं सुत इव प्रसूतः ॥ ७ ॥

मम प्रसादाद्दिह पुण्ययोगः धृतो यथावसमिमं विधेहि ।

विधानतो ये समये स्वमन्ते समागमोऽन्ते भविता सुरैः ॥ ८ ॥

सूत उवाच ।

इति देवघचः धृत्वा नत्वा धर्माधिपं ततः । पुनः पपाल स इह परितुष्टमना द्विजः ॥

धर्मराजप्रसादेन ततस्तत्र महातले । संतुन इव घांतस्त्रीं घन्धुपगंसमन्वितः ॥ १० ॥

विधिमेनं द्विजां भूमौ वर्षे वर्षे च स म्ययम् । घकार कारयामास माधवस्नापनंजनम्

यमप्राह्वणानंवाशो मयाऽपं प रेकीर्तितः । तस्य माधवमासस्य पुण्यदानप्रसङ्गतः ॥

वैशाखमासे सततं हृदिप्रिये स्नानं विदध्याथ ददाति भक्त्या ।

दानं च होमं सुहृत् तथा सुधी ददौ परं तस्य न दुर्लभं कदा ॥ १३ ॥

यः शृणोत्येकचित्तेन माहात्म्यं भगवद्गुरुम् । सर्वपापविनिर्मुक्तो यानि पिप्पलीं परंपद्म्

सूत उवाच ।

सूतसूत महाप्राज्ञ ! स्वयाऽतिवदन्नात्मना । वैशाखमासमाहात्म्यं कीर्तितं पापनशानम्

नियमा मधुहनुषं माधवे कथितान्धवा । पूजनं स्नानदानार्थं धौतस्नानविधानतः

यथा च माधवो देवः सोऽथे पात्रनाशनः । अथुना धांतुमिच्छामो ध्यानं तस्य महात्मनः

हृत्पथस्य भक्तश्रुदानां त्रिपथस्य भक्तारण्यम् ॥ १८ ॥

शुभ उपाय ।

शुभार्थं शुभयः सर्वे इत्यादि जगदात्मकः । शोभोऽशोभीः प्रायश्चित्तं शुभ्यापनस्य म
 एकात् सारवः पुरो गीत्येव तिष्ठोत्तमाः । न तस्यै प्रायश्चित्तार्थं तदुच्यते पातनयन

नारद उवाच ।

शुभप्रकारशोभांशुभित्वात्प्रियकाशुभानुशासितवपुःशुभप्रकारप्रशोभाशुभम्
 मनुज्यनपमप्राप्तमित्यन्तरेष्वेति श्रुतेन शक्यं शिवं प्राप्तमिति शुभ्यापनम् ॥
 पिशातिसुमनोरगाभ्यनमस्तुते । नारायणश्रीगुणशुभोऽशुभैर्मुक्तरितान्तराहृतैः ।
 कपोतगुणकारिकाशुभ्यादिभिः पञ्चमिद्विंशतितमिद्विंशतो मुक्तगानुत्पन्नाशुभम् ॥
 कनिन्दुद्विभुभनन्दहरिपिन्धुषां वादिभिर्विनिद्रसासांशुभोदरजभयोऽशुभैः ।
 प्रदीपितमनो भयप्रतिपितातिनापासना विन्दोन्त्यरेर्निषेधितमनात्तं माल्यैः ॥
 प्रपादनपत्न्यं मरकतच्छर्तं मौक्तिकप्रभाप्रकाशोरकं कमलरामानाकल्पम् ।
 स्थपिष्टमगिल्लुंभिः सततरोषितं कामयं तदन्तरि कन्दकाद्यप्रिपमुदञ्जितं चिन्तयेत्
 सुहेमशिखराचले उदिगमानुपद्गासुरामधोऽस्य कतकस्पन्दाममृत्श्रीकरासारिणः ।
 प्रदीपमणिकुट्टिमो कुसुमरेणुपुञ्जोऽथवा स्मरेत्पुनरतन्द्रितो विगतपद्मरङ्गाशुभः ॥
 तद्रत्नकुट्टिमनिषिष्टमहिष्टयोगपीठेऽप्यथमठणं कमलं विचिन्त्य ।
 उपद्विरोचनसरोचिरमुष्यमध्ये सञ्जितवेत्सुखनिषिष्टमथो मुकुन्दम् ॥ २३ ॥
 सुभ्रामहेतिदलितान्नमेघपुञ्जप्रत्यप्रनीलजलजन्मसमानमासम् ।
 सुस्निग्धनीलघनकुञ्जितकेशजालं राजन्मनोज्ञशितकण्ठशिशण्डचूडम् ॥
 रोलम्बलालितसुरद्रुमसूरसम्पद्युक्तं समुत्कचनवोत्पलकर्णपूरम् ।
 लोलालिभिः स्फुरितमालतलप्रदीपगोरोचनातिलकमुञ्जवलविह्विवापम्
 आपूर्णशास्वताङ्कुराशाङ्कुविम्बकान्ताननं कमलपत्रविशालनेत्रम् ।
 रत्नस्फुरन्मकरकुण्डलरश्मिदीप्तगण्डस्थलीमुकुरमुन्नतचारुनासम् ॥ २४ ॥
 सिन्दूरसुन्दरतराधरमिन्दुकुन्दमन्दारमन्दहसितद्युतिदीपिताशम् ।

मत्तत्रमदुद्धमरघुष्टविलम्बमानसन्तानकप्रसरदामपरिपृतांसम् ।
 हारावलीमगणराजितपीचरोख्योमस्थलीलसितकौस्तुभमानुमन्तम् ।
 श्रौवत्सलक्षणसुलक्षितमुद्रतांसमाजानुपीनपरिवृत्तसुजातवाहुम् ।
 भावन्धुरोदरमुदारगभीरनाभि भृङ्गाङ्गनानिकरमञ्जुलरोमराजिम् ॥ ३२ ॥
 नानामणिप्रघटिताङ्गदकङ्कणोर्मिप्रैधेयसारसननूपुरतुन्दयन्धम् ।
 दिव्याङ्गरागपरिपिञ्जरिताङ्गयष्टिमापीतचरुपरिधीतनितम्प्रथिन्यम् ॥ ३३ ॥
 चारुजानुमनुवृत्तमनोजङ्गं कान्तोन्नयप्रपदनिन्दितकूर्मकाङ्गितम् ।
 माणिक्यदर्पणलसन्नरराजराजद्रक्ताङ्गुलिच्छदनसुन्दरपादपद्मम् ॥ ३४ ॥
 मत्स्याङ्गुशारिदरकेतुयवाङ्गजयत्रैः संलक्षितारुणकराङ्घ्रितलाभिरामम् ।
 लावण्यसारसमुदायविनिर्मिताङ्गं सौन्दर्यनिन्दितमनोमयदेहकाङ्गितम् ॥
 भास्वारचिन्दपरिपूरितप्रेणुरङ्गध्रुवलोत्तराङ्गुलिसमीरितदिव्यरागैः ।
 शश्वद्भयैः कृत्नविपिष्टसमस्तजग्नुसन्तानसन्नतिमन्तसुखाम्पुराशिमम् ॥
 गोभिर्मन्त्राभ्युजपिलीनधिलोचनामिच्छोभारम्बलिनमन्धरमन्दगामिभिः ।
 दन्ताप्रदष्टपरिशिष्टनृणाङ्गुराभिरालम्बिवाहपिल्लगामिरधाभिर्यातम् ॥ ३७ ॥
 सप्रस्तुतस्तनविभूषणपूर्णेनिश्चलाभ्यदुद्गदक्षरितकेनिलदृष्यमुष्पैः ।
 येषुप्रवर्तितमनोहरमन्दगीतदसोच्चकर्णयुगलैरपि तर्पणैः ॥ ३८ ॥
 प्रदमप्रदुग्गुदुमस्तकसप्रहारस्वरमभाषनविलोत्तराप्ररागैः ।
 भासेदुरैर्वङ्गुलाग्रगलैः प्रपुच्छैश्च वत्सनावत्सराभिरागैः ॥ ३९ ॥
 हम्सारपद्भुभितदिपलयेर्मदद्विरभ्युक्षामिः पृथुक्कङ्कुरभारनिन्नी ।
 उत्तमिगतः धृत्पिपुटीपरिपीनयंशुष्यानामृतोदतपिक्वामिदिशालघोषैः ॥
 गोपैः समानगुणशीलघोषिलासपैरैश्चमुष्टिजलन्म्यनयेजुर्षापीः ।
 मन्दोच्चतारपद्मगानकैः पिलोत्तरैर्वहरीन्दलिन्याभ्यविधानदरीः ॥ ४१ ॥
 अद्भुततर्षाघरकटीरतटीनिबद्धव्यालोनकिट्टिजिघत्सराजिनैरट्टिभिः ।
 मुष्पैस्तारधुनखकल्पितकान्तभूषैरापदमञ्जुषवनीः पृथुक्कैः परीतम् ॥ ४२ ॥

अथ सुललितगोपसुन्दरीणां पृथुकवरीपनितम्बमन्धराणाम् ।
 गुरुकुचमरमङ्गुरीयलक्षत्रिधलिविजृम्भितरोमराजिमाजान् ॥ ४३ ॥
 तदतिरुचिरचारुवेषुवाद्यामृतरसपल्लविताङ्गजाङ्घ्रिपस्य ।
 मुकुलविमलरम्यरुढरोमोद्गमसमलङ्कृतपाप्रधलुरीणाम् ॥ ४४ ॥
 तदतिरुचिरमन्दहासचन्द्रातपपरिजृम्भितरागवारिराशेः ।
 तरलतरतरङ्गभङ्गविप्रुट्प्रकरघनधमयिन्दुसन्ततानाम् ॥ ४५ ॥
 तदतिललितमन्दबिह्लिचापच्युतनिशितेक्षणमारयाणवृष्टया ।
 दलितसकलमर्मबिह्ललाङ्गप्रचिसृतदुःसहवेषधुव्यधानाम् ॥ ४६ ॥
 तदतिरुचिरवेषरूपशोभामृतरसपानविधानलालसानाम् ॥
 प्रणयसलिलपूरवाहिनीनामलसविलोलघिलोचनामधुजानाम् ॥ ४७ ॥
 विह्वंसत्कवरीकलाप विगलत्फुल्लप्रसूनास्त्रव-
 न्माध्वीलापटवञ्चरीकघटयासं सेचितानां मुहुः ॥
 मारोन्मादमदस्वलन्मृदुगिरामालोलकाञ्च्युल्लस-
 नीधीविश्लथमानवीनसिचायान्तार्विनितम्बत्विषाम् ॥ ४८ ॥

स्वलितलसितपादाम्मोजमन्दामिघातच्छुरितमणितुलाकोटयाकुलाशामुखानां
 चलदधरदलानां कुङ्कुमलापङ्कमलाक्षिद्वयसरसिच्छाणामुल्लसत्कुण्डलानां
 द्राधिष्ठभ्वसनसमीरणामितापप्रम्लानीभषदरुणौष्ठपल्लयानाम् ।
 नानोपायनेघिलेसत्कराभ्युजानामालीमिः सततनिर्घेधितं समन्तात् ॥५०॥
 तासामायतलोलनीलनयनव्याकोशलीनाम्बुज-
 घग्भिः सम्परिपूजिताविलतनुं नानाघिलासास्पदम् ।
 तन्मुग्धाननपद्भुजप्रविगलन्माध्वीरसास्यादिनीं,
 विघ्नाणं प्रणयान्मदाक्षिमधुहृन्मालां मनोहारिणीम् ॥ ५१ ॥
 गोपीगोपपशुनां बहिः स्मरेदप्रतोऽस्य गीर्वाणघटाम् ।
 विघ्नाणं प्रणयान्मदाक्षिमधुहृन्मालां मनोहारिणीम् ॥ ५२ ॥

चतुरधिकशततमोऽध्यायः] * शम्भुब्राह्मणरूपेण शङ्करस्यायोध्यां प्रत्यागमनम् * ४५५

तद्दक्षिणतो मुनिनिकरं दृढधर्मघाञ्छया समाप्तायपरम् ५३ ॥
योगोन्द्रानथ पृष्ठे मुमुक्षमाणान्समाधिना नु सनकाद्यान् ॥ ५४ ॥
सव्ये सकान्तानथ यक्षसिद्गन्धर्वविद्याधरचारणांश्च ।
सकिन्नरानप्सरसश्च मुख्याः कामार्थिनीर्तेतनगीतवायैः ॥ ५५ ॥
शङ्खेरदुकुन्दधवलं सकलागमज्ञं सौदामिनीततिपिशङ्गजटाकलापम् ।
तत्पादपङ्कजगताममलाञ्च भक्तिं घाञ्छन्तमुञ्जितनरान्यसमस्तसङ्गम् ॥
नानाधिधिभ्रुतिगुणान्वितसत्तरागप्राप्तत्रयीगतमनोहरमूर्च्छनाभिः ।
सम्प्रीणयन्तमुदिताभिरपि प्रमक्तया सञ्चिगतयन्नभसि मां द्रुक्षिणप्रसूतम् ॥
इति ध्यात्वाऽऽत्मानं पटुचिशदधीर्नन्दतनयं,
नरो बुद्धयैवाऽर्थप्रभृतिभिरिन्योपहृतिभिः ।

यजेदु भूयो भक्त्या स्ववपुषि बहिष्ठैश्च विभवैरिति प्रोक्तं सर्वयदमिलपितं भूसुरवराः ॥

श्रीपाद्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे वैशाखमाहात्म्ये श्रुत्तरशततमोऽध्यायः

इति वैशाखमासमाहात्म्यं समाप्तम्

चतुरधिकशततमोऽध्यायः

३

अश्वमेधकतोरनन्तरं शम्भुब्राह्मणरूपेण शङ्करस्यायोध्यां प्रत्यागमनम् ।

श्रुपय ऊचुः ।

भूयो यद् महाभाग रामचारित्रमद्भुतम् । राममाहात्म्यसर्वस्वं भक्तानां प्रीतिदायकम्

सूत उवाच ।

अश्वमेधं वतुपरं हृत्वा हाशरधिर्यथा । प्रवृत्तो लोकश्रयेषु शास्त्रहृत्स्येषु कोविदः ॥

अयोध्यां गन्तुकामेन शङ्करेण महात्मना । पार्वत्यासह देवेन उचिर्न सरपूतरे ॥ ३ ॥

मुनयस्तं समभ्येत्य शङ्करं विश्वरूपिणम् । कश्यपाद्या महात्मानः पप्रच्छुरमितौजस

स्वागतं ते मुनिश्रेष्ठ समार्यःकुत आगतः] किमागमनकृत्यं ते कं देशं गन्तुमुद्यतः ॥१॥
शङ्कर उवाच ।

अहं शम्भुरितिख्यातो चिप्रो हिमगिरिस्थितः । द्रष्टुं च राघवं गच्छे ममकार्यं महत्ततः
मामाह्वयति राजाऽसौ पुराणश्रवणे रतः । आगच्छन्तु भवन्तोऽपि राघवःपरितुष्यति ॥
ततस्ते मुनयःशम्भुर्ययू रामदिदृक्षुष्या । तानागतान्वलिष्टस्तु ज्ञात्वा रामाय चोकवात्
ततःसत्वरमुत्थाय निर्ययी स पुरोहितः । अर्घ्यपाद्यादिकैस्सर्वान्पूजयामास तातृपीन्
गृहराजं ततःसर्वान्प्रावेशयदरिन्दमः । प्रत्येकमासनं दत्त्वा स्वागतोक्तयाऽऽसनस्थितान्
क्रमेण रघुशार्दूलःपूजयामासतातृपीन् । धाधा मधुरया प्रीणन्निदमाहासनस्थितान् ॥
श्रीराम उवाच ।

अद्य मे सफलं जन्म प्राप्तमद्य तपःफलम् । अद्याभ्यासस्य विद्यानां फलकालोऽयमागतः
अद्य मे पितरस्तुष्टा राज्यं च सफलं मम । अद्य मे सफलं वृत्तमद्य मे सफलं धृतम् ॥
एवं घदन्तं राजानं ब्राह्मणाःकश्यपादयः । ऊचुःप्रियतरंवाक्यं रामं राजीवलोचनम् ॥
ऋषयः ऊचुः ।

अयं शम्भुर्द्विजःप्राप्तःसर्वशास्त्रविशारदः । वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञःसर्वभूतहिते रतः ॥ १५ ॥
कौलासवासी सततं तपसे कृतनिश्चयः । ब्रह्मणा ब्रह्मवर्चस्के तुल्यो ब्रह्मविदांवरः ॥ १६ ॥
हरिणा ब्रह्मपात्सत्ये प्रसादे शङ्करोपमः । एवंविधो महातेजाःशम्भुर्ब्राह्मणपुङ्गवः ॥ १७ ॥
अष्टादशपुराणज्ञो मीमांसान्यायकोविदः । त्वद्भाग्यगीत्वादेव प्राप्नोऽयं मुनिसत्तमः ॥
त्वयाऽऽहृतो मुनिवरःकौलासादागतःप्रभो । अतःपृच्छ महाभाग पुराणाख्यानमुत्तमम् ॥
धोर्तुकामा पर्यं प्राप्तास्त्यामद्य रघुनन्दन । अन्तंगतस्य वेदानां सर्वशास्त्रार्थवेदिनः ॥
पुंसोऽध्रुतपुराणस्य न सम्यग्याति दर्शनम् ॥ २१ ॥

सूत उवाच ।

एषमुक्तो रघुश्रेष्ठो मुनिभिस्तरवदर्शिमिः । प्रदर्यमतुलं लेभे पुराणध्वजोत्सुफः ॥ २२ ॥
श्रीराम उवाच ।

य लिङ्गमाहात्म्यमेव च । महेशानाममाहात्म्यं पूजामाहात्म्यमेव च ॥

नमस्कारस्य माहात्म्यं दृष्टिमाहात्म्यमेव च । जलदानस्य माहात्म्यं धूपदानस्य सत्तम !
दीपगन्धादि दानस्य पुष्पमाहात्म्यमेव च ।

नानाख्यानेतिहासानां कथां पापप्रणाशिनीम् ॥ २५ ॥

धर्मार्थकाममोक्षांश्च तदुपायांश्च सुवत । तत्सर्वं श्रोतुमिच्छामि त्वत्तो मुनिचरोत्तम ॥
शम्भुरूपान् ।

रामराम महाबाहो पुण्यवानसि राघव । राज्यासक्तस्य ते जाता पुराणध्वणे रतिः ॥
स्यान्महत्सेवया राम पुण्यतीर्थनिषेवणात् । साजिह्वा या शिवंगायेत्तच्चित्तं यत्तदर्पितम्
तावेव केवलौ श्लाघ्यौ यौ तत्पूजाकरी करौ । सुजग्मदेदमत्यर्थं तद्देवाशेषजन्मसु ॥
यद्देवोत्पुलको भासि हरनामानुकोर्तनात् । कृतार्थोऽसि महाराज तत्प्रश्नानुगता मतिः
अतन्तरं समाजमुर्जाङ्गिकाःसत्वरध्रमाः । तत्करात्पत्रिकां गृह्य पपाठ रघुसत्तमः ॥
मनसाऽचिन्तयद्रामःकथमेतद्भूदिति । रामं शम्भुस्तदा प्राह देव्या ब्राह्मणवेषवान् ॥

शम्भुरूपान् ।

किं चिन्तयसि काकुत्स्थ ! मुनिध्वजे वसत्स्वपि ।

तद्वाक्यं राघवः श्रुत्वा पप्रच्छ मुनिपुङ्गवान् ॥ २३ ॥

धीराम उवाच ।

विभीषणःकथमसौबद्धःशृङ्खलया शृभिः । मत्स्थापितं शिवंलिङ्गं दृष्ट्वारामेश्वरं त्वही
द्राविडैःकुटिलैर्दुष्टैरात्मनातद्विन्यार्यताम् । विचार्य मुनिवर्यास्ते नेशास्तज्ज्ञातुमल्पतः
न जानीम इति प्राह रामं रामस्तदाऽप्रवात् । पुराणं वीक्ष्यविधिनातत्सर्वं ब्रूतसत्तमाः
मघदज्ञानहेतुश्च विचार्यस्तदनन्तरम् । किं किं पुराणं प्रेक्ष्यं स्याद्वर्जनीयं तथैव किम्
प्रशास्तःकीदृशःश्लोकस्तदन्यःकीदृशो भवेत् । कीदृशेषु च कार्येषु कीदृशःपूजकस्तथा
पूजा च कीदृशैर्भक्तैः कार्या निर्णयदर्शने । इति रामस्य वचनं श्रुत्वा ते द्विजसत्तमाः ॥

प्रत्युद्युस्तं रघुर्भेष्टं चिन्ता व्याकुलमानसम् ।

न वक्तारो धर्यं राम ! वीक्ष्यतां तु पुराणवित् ॥ ४० ॥

शङ्कृत्वा राघवःशम्भुं पप्रच्छचित्तयान्वितः । सोऽपितद्वाक्यमाकर्ण्यप्रत्युवाचमहामतिः

शम्भुलान् ।

पुराणतीर्था वृत्तार्थं श्वशास्त्राण्यनमःशुभिः । भीमोमान्धपित्रान् धोत्रियोऽनृत्तदूरक
 देवेषु च समन्तेषु समदृष्टिःशिवेणः । अन्तरद्रियज्ञानी च शास्त्रिकश्चातिमानकः ॥४३॥
 यजुर्वेदी विशेवेण वृत्तयेणुष्मकं शूर्पीः । ध्यान्त्यान्तरनिखिलं देवल्यन्वितं शुभम्
 यन्धापतिप्रपञ्चं यद्युगपत्प्रणवाक्षरम् । प्रागूत्पूर्वं रोगयोऽत्रान्ते प्रणयम्याप्रयोत्रिका ॥
 रोगामपेदेयमेका भकारश्मस्य पात्र्यंतः । शिरोभागमुग्रमय मकोणाघःप्रत्यग्निनी ॥
 भाकारःस हि पित्रेयःपट्टिकाश्शरीरया ! वामे षड्यत्रविन्दूदाधिकार इति कीर्तितः ॥
 तस्य वामशिरोरेणा लम्बिग्या इं उदाहृतः । सर्पांश्चरै शिरोरेणा भयका प्रणयंविता ॥
 तस्यां तु लम्बरेणाग्या तदन्ते च लविप्रयन् । उकारःसहि विद्ययातो लविप्रद्वयतस्तू
 प्यमग्यानि सर्पाणि भक्षराण्याह मारती । लिप्याऽनयेय लिखितं पुराणं तु प्रशस्यते
 ग्राह्यं पाद्यं घेष्ययं च मार्तण्डं नारदेरितम् । मार्कण्डेयमघाम्नेयं कौमं वामनमेय च ॥
 गारुडं लैङ्गमाख्यातं स्कान्दं मातस्यं वृत्सिहकम् । तथैवगदितं राम पुराणं कपिलंतथा
 पाराहं ग्राह्यैषतं शकुनेषु प्रशस्यते । शैवं भागवतं दौमं भविष्योत्तरमेय च ॥ ५३ ॥

भविष्यं चोपसंज्ञानि त्वन्यानि च विवर्जयेत् ।

विमुच्य पुस्तकं रत्नपीठे निक्षिप्य संस्कृतम् ॥ ५४ ॥

धौतवस्त्रधरःस्नात्पाशुचिरकोधनोऽम्बरः । आदावात्मानमभ्यर्च्यैहृत्वासङ्कल्पमेव च

अङ्गुशं चोक्षसूत्रं च पाशं पुस्तकमेय च ।

धारयन्तीं सितां ध्यायेत्प्रसन्नास्यां सरस्वतीम् ॥ ५६ ॥

गोक्षीरसद्रुशाकारं त्रिनेत्रं वृषवाहनम् । सहासघटनं शान्तं शुक्लाम्बरधरं शिवम् ॥५७॥

हरिणं चामयं चोदुर्ध्वबाहुयुगं किरीटिनम् ।

ध्याख्यामुद्रां च दक्षेऽधो वामहस्ते धरप्रदम् ॥ ५८ ॥

नानारत्नविभूषाढ्यं गिरिजाङ्गाम्बुजासनम् । बहुभिर्मुनिमुहुर्यैस्तु ध्यायमानपद्माम्बुजम्

मूर्तिमन्निस्तथा वेदैः स्तूयमानं पुराणकैः । अन्यैः समस्तलोकैश्च संसेचितपद्माम्बुजम्
 ध्यात्वैव पूजकः सम्यगादौ पूजां समारभेत् ।

आपो वा इदमित्येतत्कलशस्याभिमन्त्रणम् ॥ ६१ ॥

उज्जलं च गृहीत्वा च पात्रस्थमभिमन्त्रयेत् । तत्सद्वृद्धेति मन्त्रेण प्रशंस्य प्रणयेन तु
आत्मानं सर्वपात्राणि तत आघाहयेदिति । यद्वागितित्यूचेनैव भारती षोडशार्चनम् ॥

पुरुषसूक्तेन वा कुर्याद्वापःघा वा समर्चयेत् ।

ओं नमो भगवते अमुक पुराणस्येति पुराणमर्चयेत् ॥ ६४ ॥

काण्डादिति हि मन्त्रेण दूर्वामानीय पूजयेत् । ओं नमो भगवत्यै दूर्वायै इति ॥६५॥
सलोकपालपूजास्यादथ कन्यासमर्चनम् । वरसरात्पञ्चकादुदुर्ध्वं दशवर्षोदधः शुभाः ॥

मनुत्पन्नश्रुतुर्वाऽपि तां प्रयत्नेन पूजयेत् । गन्धपुष्पाक्षतैर्धूपैदीपताम्वृत्भूषणैः ॥६७॥

पाठयेदप्यमुं मन्त्रं पूजकः कन्यकामिमाम् ॥ ६८ ॥

सत्यं ब्रूहि प्रियं ब्रूहि भगवति सरस्वति नमस्ते नमस्त इति ॥ ६९ ॥

गायत्र्यानुक्रमार्यास्तुर्दूर्वायुग्मंतुकारयेत् । सन्निधीं पुस्तकस्याधः सहस्रपरमेभ्यूचा ॥
दूर्वायुग्मत्रयं दद्यात्तस्या हस्ते विचक्षणः । साऽपिक्षिपेत्पुस्तकसन्धीं शलाका त्रयमन्यतु
विसृज्यतां पुनर्दद्याच्छिष्याभ्यां नमस्तपथ । पत्रपोर्मध्यमःश्लोकः कार्पसिद्धेर्हि सूचकः

पूर्वपत्रे समाप्तिः स्याच्छ्लोकस्य यदि राघव !)

परपत्रे पटेच्छ्लोकं विविच्यार्थमुदोरयेत् ॥ ७१ ॥

शनैः शनैः पटेप्राक्ते व्याख्यास्येच्च शनैः शनैः ।

त्वरैह नहि कर्तव्या कुप्यति त्वरया तु गीः ॥ ७४ ॥

घटिकावास्तुपादःस्यादत्परास्यात्ततोऽधिका । त्वरयेन्नचषकारंज्ञानंथ्यासमनुद्विजम्
विधिच्य पाठं श्लोकस्यनिश्चित्यायं च मानसे । प्रतीयं तन्नयत्तत्र्यंविधिच्य रघुनन्दन
यदि मुक्तमयुक्तं वा श्लोकमन्यं पटेदसौ । पुस्तकम्यं च हिरयेच पूजकः स द्विजो यदि
तत्तथैव हि विषेयं विसंवादे न शक्यते । दैवागतो हि स श्लोको दैवं हि पलघत्तम्
उपधुतिषु यद्वच्य नापराधो द्विजस्य तु । विस्मयोन च कर्तव्यो दैवस्य कुटिलागतिः
यत्तत्पद्विपर्यासे पत्रे शोपरि धारिणि । तत्रादेशं तिरमृश्य द्वितीयं तु पटेदतः ॥
तत्तस्मूर्त्तापंपाठंस्यात्ततःकार्यंविषेवनम् । अविस्मयन्तपूर्वास्ते पयर्गंतरपञ्चमाः ॥८१॥

स्तुतिलिङ्गवर्जितः श्लोकः शकुनेषु प्रशस्यते । अध्यायादिः समाप्तिश्च वृथापत्रं वृथालिपिः
उक्तानुवचनं चैव ह्यपस्तुतमधैव च । दग्धपत्रं नष्टलिपिः सन्दिग्धाक्षरमेव च ॥ ८३ ॥
एतानि शकुने नित्यं घर्जनीयानि पण्डितैः । प्रश्नो हि द्विविधो ज्ञेयो दीतशान्तप्रभेदतः
शान्तं च द्विविधं ज्ञेयमुत्पत्तिस्थितिवृद्धितः । तत्र शान्तं प्रशस्तं स्यात्क्षितपूर्वक्षपैः
कार्यभेदास्तु घर्ष्यन्ते केचिन्मर्त्योपयोगिनः ।

कस्यचित्कार्यमादाय कश्चित्प्रष्टा भवत्यपि ॥ ८६ ॥

स करोति तदा प्रश्नं समेत्य स्मरतेऽत्र किम् । स पुनर्धार्यपत्रं तत्तस्मिन्पत्रं प्रशस्यते
अथवा तत्क्षमोपेतं वैराग्यं परमेव च । यतः कुतश्चिद्गृह्यस्तु स्तुतिपादकमेव च ॥ ८८ ॥
परिहृत्य परं चापि तस्मिन्तर्धे शुभावहम् । मृतो गृह्णाति धागर्धमिति प्रश्नोऽशुभप्र-
विवादे विजयप्रश्ने जयघोतकमिष्यते । सृष्टिरप्यत्र शस्ता स्यात्प्रूरायां क्लेशनोजयः
प्रशान्तायामुपायैस्तु मिश्रायां विङ्गवरो भवेत् । पुरादिघर्षणं यत्तु मध्यमं यदिचोत्तमम्
कलिसम्भावनायास्तु शृङ्गारस्योपघर्षणे । राज्यनिर्वाहचिन्तायां राज्यलिङ्गं शुभावहम्
यस्यापि यादृशं योग्यं विचार्यतादृशं बुधैः । स्तुतिवैराग्ययोः कार्यं विलयः परिवर्तितः
कार्याल्पसिद्धिः स्खलिते न च निर्वाहमृच्छति ।

तस्यान्यार्थस्यान्यभावो राम ! शान्तिविचारणे ॥ ९४ ॥

विसर्गान्तश्च पूर्वार्द्धलिपिपर्यासौ भविष्यतः । सङ्कल्पितान्यधामावो ह्यध्यायस्यसमापने
काण्डादेस्तु समाप्तौ तु स्यात्तत्कार्यविनाशनम् । तस्मादेतादृशोदोषे शकुनस्य विपर्ययः
शुने पुस्तकपाते च त्पाहते मस्तकादिषु । वक्ता धैमाननं याति ततः शकुननाशनम् ॥
तस्मादेतादृशो दोषे शकुनं परिवर्जयेत् । उपमायां भवेद्राम कार्याभासो न वस्तुतः ॥
सन्तानं भोऽन्यत्र द्योक्ताग्निर्मध्यकलप्रदा । स्तुतिः प्रशस्ता कुत्रापि गुणवत्कार्यनिर्वाये
वियाहे र्वाश्वे दानेव्यवहारैरुच्यते तथा । यद्यथा च स्तुती राम निर्वाहेऽपि न दूषणम्
अप्यधार्था स्तुतिर्यादि तत्र कार्यं न सिध्यति । अयुधार्थे तथा पद्ये पुराणादिव्यवहारे
पलायने देशमाये ध्याचिन्ममथ पद्य च । र्वाश्वमिममथे तस्मिन्घोरकार्यविनाशनम् ॥
शान्तः स्याद्यदि च प्रश्न इति प्राहुः पुराविद् ॥ १०२ ॥

राम उवाच ।

कथं पदं पुराणज्ञो वदिष्यति । अनुक्तो न धृतः सम्यक्श्रोतृणामितिनिश्चयः
रतां महामर्थंश्चापि विचार्यताम् । भागाबोधकमप्यत्र वक्तुमर्हसि पण्डित ! ॥

शम्भुरुवाच ।

मधून्यत्र मधुर्मधुभुजं मधुः । मधुनामधुनादर्थंविधाणि च विशाणि च ॥
अबुद्धार्यस्त्वयं श्लोकः शकुनेन हि शस्यते ॥१०६॥

ते रोतौ रीरीरारंरीररम् । एवं करोति शुद्धात्मा ब्राह्मणो ब्रह्मतोऽनिधिः ॥
स्त्वयं श्लोकः शकुनेन प्रशस्यते । एवमादीनि पद्यानि पुराणेषु रघूत्तम ! ॥

। न च व्याख्यातत्पाठस्तु परं भवेत् । वक्तुः श्रोतुरवैगुण्यं व्रतेषु नियमेषु च
पुराणानि न चिन्त्यानिकथन्विति । त्रिरुक्ताद्विचशार्दधरप्यस्तु विचारतः

प्रक्रियांचैवचविचार्यपरमार्थतः । बलवांस्तत्रहि श्लोकःप्रक्रिया तु ततोलुपुः
वृथायासे दग्धपत्रे विनाशनम् । स्यादन्तरितनिर्वाहपत्रे कार्यविसूत्रता ॥

पयः प्रोक्तः प्रनष्टलिपिके तथा । वृथाशरे वृथायासः पुनरुक्ते विसंविदे ॥
तःकार्यसिद्ध्यतिवा न सिद्ध्यति । विलम्बेनाथ वा सिद्धिरस्पष्टाशरके पुनः

माप्नोति निर्दिष्टद्विषसेष्वपि । न प्रत्यहं निरीक्षेत पुराणशकुनं नृपः ॥११५॥
नुक्तवोत्तिष्ठंस्तथा नैव निरीक्षेत पुराणकम् ।

। एवंस्य दिवसस्याथ रात्रौ पूजां विधाय च ॥ ११६ ॥
परेशुश्च शकुने रघुनन्दन । पश्चान्निरीक्षणं कार्ये सद्यःकालमधाविवा ॥११७॥

शेषेण विशेषं शकुनं पदेत् । शुभकार्येषु सर्वेषु प्रेतभ्राष्ट्रादिवर्जनम् ॥११८॥
शापोदेशानां च विपर्ययः । रक्षसां दुष्टसत्त्वानां शुद्धं प्राणिविहिंसनम् ॥

मांषं घृषचनं धमनं र्वीः । हासो बीभत्सता दुःखदुःस्वप्नघ्नमपापकाः ॥
पीडा कलहो मरणं तथा । क्रूरानामागमश्चापि महतां भयमेव च ॥१२१॥

वमायास्तथा वान्याः प्रक्रियास्तु विपर्ययेत् ।
। यः प्राप्तिविचारे च राजसृष्टिः सुखायहा ॥१२२॥

ग्रहणामुदयो रोगशान्तिरप्यत्र शस्यते । किमत्र बहुनोक्तेन तत्तद्योगं विचारयेत् ॥२१॥
 सर्वेषु च पुराणेषु स्कान्दमत्र प्रशस्यते । वैष्णवं केचिदिच्छन्ति रामायणमथापरे ॥२४॥
 सत्यादिसर्वदोषाणां वैष्णवे नैव दोषता । स्कान्दे रामायणे चैवदोषत्वमपि बाल्यतः
 किं तु पूजयितुं शक्यं वैष्णवं नैव केनचित् । सदाचारविहीनेन पूजितं यदि चेद्भवेत्
 तदा शुभमिवायाति शकुनं नैव सिध्यति । सर्वाचारसमोपेते शास्त्रावन्धे यथा वृषः ।

सूत उवाच ।

इत्थं शम्भुद्विजेनाथ बोधितो राघवस्तदा । विभीषणपरीक्षायां शकुनायोपवक्रमे ॥
 वसिष्ठं सर्वतत्त्वज्ञं पुराणेषु विशारदम् । यमापे राघवो घाक्यं पुराणं पीड्यतामिति
 वसिष्ठोऽप्याह रामं तं मुनेश्चामुष्यसन्निधौ । घक्तुं निरीक्षितुं राम न शक्तिर्मम विद्यते

शम्भुं प्राह ततो रामो मुनिसम्प्रेक्षिताननम् ।

भयन्तोऽपि हि तत्त्वज्ञाः पुराणेषु विशारदाः ॥ १३१ ॥

सद्गन्तु पुराणस्यंशकुनं मम कार्यतः । तथेति शम्भुस्त्वया तु शुचिर्मूत्वाऽर्चंकोऽमृतम्
 स्कान्दमभ्यर्च्य विधिवत्प्रश्नं कृत्येति तत्त्वतः ।

स किं शृण्वन्नलया वदो मम भक्तो विभीषणः ॥ १३३ ॥

धर्मी दृष्टास्तदा श्लोकात्प्रथमं भादेशकास्त्रिधा ॥१३४॥

यदुष्या समुद्रं स तु राघवेन्द्रो हरोष पुष्यं क्षणदाचरेन्द्रान् ।

योद्ध्युं विनिर्गत्य समापयुस्ते लङ्कापुरश्चाप्यतिकायमुष्याः ॥१३५॥

भट्टशाला जनपदाः शिवशाला द्विजातयः । प्रमदाः केशशालिन्यो भविष्यन्ति कर्मागुणे ।
 एषं स्तुतो मदेशस्तु देवताः प्रादुर्ये शिषः । मोक्षविषये भयत्पर्यामंत्तासुरनिरोधिता

श्लोकत्रयं निरीक्ष्याथ वन्द्यनिश्चयमुक्त्वात् । मोक्षतत्त्वपरया राम भविष्यन्ति न मरण
 इति धृत्यामुनेर्याकार्यरामः स मुनिवाचरः । कर्तुं विनिर्गयो शीघ्रं विभीषणगणेश्वरम् ।

भोत्कृतामनगरं त्वरया प्रविशेत् । रामं ते पूजयामासुः पापिपास्तत्र ये विभवा ।
 पूजितानानुवाचापि ह स्मिन्नोऽसौ विभीषणः ।

देव ! धीमान् ! न कथं ज्ञानीमस्तु कथामिमाम् ॥१४१॥

चेयाम्मास काकुत्स्थो वानरात्सर्वतो दिशः । ततो गत्वा कपिवरा हृष्टवन्तो नचैवतम्
 य रामो मुनिं प्राह शम्भुं पश्चाद्भस्व मे । तथेति रामसहितो मुनिः शम्भुद्विजान्वितः
 शयेति तथैवेति विप्रघोषं जगाम सः । पृष्टास्तेऽपि द्विजास्तत्र दर्शयामासुरर्चिताः ॥
 न्तर्ममिगृहे बद्धं राक्षसं बहुशृङ्खलैः । अथाह राघवो विप्राः किमनेन कृतं त्विति ॥
 शकं ब्रह्महृत्पेति वृद्धो ब्राह्मणसत्तमः । द्विजोऽतिधार्मिकः कश्चिदेकान्ते प्रचयाः कृशः
 ध्यानायोपवने तस्यो तत्र गत्वा विभीषणः ।

पादेनाधर्षयद्विप्रं स विप्रोऽप्यतिचूर्णितः ॥ १४७ ॥

इमेकमतो गन्तुं न शशाक विभीषणः । अस्माभिस्ताडितो दुष्टो न ममार धैर्यपि ॥
 श्लो राम ! निहन्येनं पापात्मानं वृषीभव । रामः संशयमापन्नो विप्रानिदमुवाचह ॥
 रं ममैवमरणं मद्भक्तो हन्यते कथम् । राज्यमायुर्मया दत्तंतथैव स भविष्यति ॥१५०
 नृत्यापराधे सर्वत्र स्वामिनां दण्डइष्यते । रामवाक्यं द्विजाः श्रुत्वा विस्मयादिदमवृवन्
 द्विजा ऊचुः ।

न पट्टबद्धमरणं भोराम मुनिसंमतम् । घसिष्ठादिमुनीन्द्रैस्तु विचारं कुरु यद्वितम् ॥
 रामपृष्टा मुनिवराः प्रायश्चित्तमथोचिरे । अज्ञानब्रह्महत्या तु प्रायश्चित्तैरपोह्यते ॥१५३॥
 इयमज्ञानतो हत्या प्रायश्चित्तमपेक्षते । गवां च त्रिशतं पष्टिं ददानु स विभीषणः ॥१५४
 बन्धकाश्चापि ते विप्रास्तथेत्यूयुः परस्परम् ।

मोचयिष्यामस्तद्रक्षः प्रायश्चित्तं करोतु सः ॥ १५५ ॥

विमुच्य राक्षसं विप्रा राघवाय न्यवेदयन् । रामोऽपि नाभिभाषेतं प्रासङ्गिकमभाषत
 स्नात्या पृष्ठां मुनीन्द्रुद्धान्प्रायश्चित्तमतः परम् । द्विजानुमतितः पापीमामुपैक्षतु राक्षसः
 धुत्वेति राघवपचो राक्षसः पापसंयुतः । प्रायश्चित्तमृषिमोक्षं हृत्वा राममथाभ्यगात्
 प्रायश्चित्तविशुद्धात्मा ननाम रघुनान्दनम् । रामस्तं ब्रह्मन्वाक्यमिदमाह सभान्तरे ॥
 धीराम उवाच ।

अद्य प्रभृति पौलस्त्यविमृश्य कुरु यद्वितम् । अस्माकं त्वत्कृतेरक्षः प्रयासोऽयमभूद्यतः
 हृपालुर्मम सर्वत्र भृत्यो मम यतो भवान् । अद्य ते मुनयः सर्वे निश्चिन्तापे रघूत्तमे ॥

शम्भुरवाच ।

पा यथा प्राप्ता वषमेते नृपस्तथा । तवांशो नृपतिश्चापं रामचन्द्रः प्रतापवान् ॥
 नवीक्षितुं पत्नीं तव केशवकाङ्क्षति । नारायणस्तथेत्युक्त्वा प्रविशेत्त्याह राघवम्
 अथ प्रविश्य भवनं लक्ष्मीं धीश्य नमस्य च ।
 विनयावनतो भूत्या वाचमाह सुचारिणीम्
 हृतायोऽस्मि न सन्देहो यद त्वं किं तु मन्यसे ॥ ४५ ॥

धीदेव्युवाच ।

विकामरुष्टश्च रूपायानसि राघव । सीता सा चारुसर्वाङ्गी तव पत्नी तथा भवान्
 होऽस्ति पुरा चासीदतीव विरहाकुलः । ममापि यद सर्वं तदपचा न चलत्स्वसि
 सहासान्यथ वाक्यानि यूतां वित्तहराणि च ।
 भूत्या तु सानि सर्वाणि रामभद्रो यतात्मवान् ॥ ४८ ॥

फाङ्क्षते तत्र आनन्दपतन्मुखाभ्युज्जम् । स्मरथाणेन पद्मेन सम्पीठ्य रघुरोत्तरम्
 निर्ययो देयी पद्मा पद्मघनप्रिया । एकपत्नीयतं ज्ञात्वा रामं ते समुपागमन् ॥
 शिष्येपितसर्वाङ्गं स्वलत्पदगतिं नृपम् । शिवनारायणो दृष्ट्वा पिस्मयं परमं गतो
 स्य द्रुदिमावित्ते मायिनोऽप्यवशात्मतः । धीरं पश्येहेनिघन्तेनरामः मुकीर्तिमान्
 शिष्यमेवास्य नाशियं विद्यते क्वचित् । अथ रामोपचः प्राह गच्छेऽहंमगपन्ममो ! ॥

स्तोऽथ हरिणा पुण्यकेण स राघवः । स मुनिःसद्वराभुश्च सहनारायणो यथा ॥
 लोकोः गतः शीघ्रं ततः स्याद्दुर्भगतः । ततो द्वीपसमुद्रांश्च जम्बूदीपं पुनर्गतः ॥
 ज्ञाधमपदे तस्त्रियान्गोतमीनटे । अथ स्नात्वा महानदां मरुद्दामो मुनीभ्यः ॥
 धीमान्परिवृतः पुण्ड्रकं दृष्ट्वा मुनिः । तत्र रामं महापादुं शिवनारायणापूर्वीन्
 वस्तुनवित्वा तु तानुपाव महानुनिः । ममाधमपदे सूर्यं भोक्तुमर्हस्य सत्तमाः ॥
 तु मुनिवाक्येन तथेत्याह कथञ्चन । अथ स्नात्वा महानदां दृष्ट्वादेवादि तर्षणम्

भोक्तुं कामं तदा रामं यतिष्ठो वाक्स्मुत्तरान् ।

धर्मत्यागो भवेद्दाम न धार्दं किपने यदि ॥ ६० ॥

इति चिन्ताकुलेष्वेव सरामेषु मुनिष्यथ ॥ २३ ॥

शम्भुराह शृणुष्याथ राघवेतद्ददामि ते । प्रकल्पिता मया माया त्वत्पूत्रेनेतद्वदुक्तम्
नारायणीयमेतत्तु परमं धाम भाम्बरम् । उष्णशीताद्यविविधैर्ब्रह्मण्यं न चाशुभम्
तत्तु पूजयताश्चोर्ध्वं पश्य ब्रह्मपुरोगमान् । दिशु सर्वासु च मुनीन्पश्य पूजयतोऽग्रतः
चतुरो निगमान्पश्य स्तुवतः परमं पदम् ।

योगिनः सनकाद्यास्तु योगमास्थाय यत्नतः ॥ २७ ॥

ध्यायन्ति परमं तैजस्तदिदं पश्य राघव ! । अमुं च रोमशं पश्य प्रदक्षिणतमस्त्रिकायाः
कुर्याणं कोटिकोटिश्च घालखिल्यान्मुनीन्धरात् ।
लक्ष्म्यादि सर्ववनितापूज्यमानं परं पदम् ॥ २६ ॥

साकारं च निराकारं ब्रह्मयत्परिकीर्तितम् । अज्ञानिनो न पश्यन्तिपश्यन्ति ज्ञानवद्भुव
शम्भुवाक्यादतः सर्वे पूजयामासुरभ्युत्तम् । गिरिकर्णां च तुलसीं महिकां मास्तं तथा
मीलोत्पलैरभ्युगीक्ष कृष्णास्कुटजलैरपि । पूजयन्तो महात्मानो महात्मानं जनार्दनम् ॥
नारदं खेऽथ ददृशुर्जटिलं सविपञ्चिकम् । नारायणपदायोपं लम्बकूर्वावपीठिनम् ॥
स चापि मनसा दूर्ध्वा क एथ इति नारदः । स पपात प्रभोः पादे शम्भोरानन्दनिर्मलः
शैवीं पञ्चाक्षरीं विद्यां जज्ञाप मनसा मुनिः ।

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि जन्माद्य सफलं मम ॥ ३५ ॥

ब्रह्मादिष्यन्तं चागम्यं ज्ञातयानस्मि ते पदम् । नारदं तमथ प्राह शम्भुर्वैवं धदेति हि ॥
यथा च मां न जानन्ति तथा मे कुरु वर्तनम् । गच्छ शीघ्रंहरिं ब्रूहि ममागमनप्रत्ययः ॥
अथ स त्वरया गत्वा सर्वं व्यज्ञापयद्भरिम् । अथ स त्वरया विष्णुरादायार्धैर्दिकंमुनि
कमलासहितो योगिकोटिकोटिसमावृतः । निर्ययौ नारदं हस्ते गृहीत्वा गच्छथ्यञ्ज
नमो नमो नमोऽस्त्वस्मै शङ्करापेत्युदीर्यन् ।

अर्घ्यपादादिना सर्वान्पूजयामास केशवः ॥ ४० ॥

शुभम् । गृहराजि ततः स्थित्वा नारायण उवाच ॥

कोऽयं राजा महायशाः । अमानुषवैशोऽयं ब्रह्माचरिष्यतोवतः ॥

शम्भुखाच ।

मुनिवेषा यथा प्राप्ता वयमेते नृपस्तथा । तवांशो नृपतिश्चायं रामचन्द्रः प्रतापवान् ॥
एतां संवीक्षितुं पत्नीतव केशवकाङ्क्षति । नारायणस्तथेत्युक्त्वा प्रविशेत्याह राघवम्

अथ प्रविश्य भवनं लक्ष्मीं वीक्ष्य नमस्य च ।

विनयाधनतो भूत्वा पाचप्राह सुवारिणीम्

कृतार्थोऽस्मि न सन्देहो घद त्वं किं तु मन्यसे ॥ ४५ ॥

श्रोद्देश्युवाच ।

त्वं युवाकामहृद्यश्च रूपावानसि राघव । सीता सा चाहसर्वाङ्गी तव पत्नी तथा भवान्
वियुक्तोऽस्ति पुरा आसीदतीव विरहाकुलः । ममापि घद सर्वं तदघथा न चलप्स्यसि
सहासान्यथ पाक्यानि यूनां चित्तहराणि च ।

ध्रुत्वा तु तानि सर्वाणि राममद्रो यतात्मवान् ॥ ४८ ॥

निर्गन्तुं काङ्क्षते तत्रः आत्मपतन्मुखाभ्वुजम् । स्मरत्वाणेन वसेन सम्पीड्य रघुरोखरम्
अन्वेय निर्ययी देवी पद्मा पद्मपत्रप्रिया । एकपत्नीप्रतं शात्वा रामं ते समुपागमन् ॥
अथ वेपितसर्वाङ्गं स्वलत्पद्गतिं नृपम् । शिवनारायणीं दृष्ट्वा विस्मयं परमं गतौ
मदोऽस्य द्रष्टिमाचित्तं मायिनोऽप्यवशात्मनः । धैर्यं पश्येहनियततेनरामः सुकीर्तिमान्
सर्वतः शिष्यमेवास्व नाशित्वं विद्यते क्वचित् । अथ रामोवचःप्राह वच्छेऽहंमग्यप्रभो ! ॥
अनुवातोऽथ हरिणा पुष्पकेण स राघवः । स मुनिः सहशम्भुश्च सहनारायणो ययौ ॥
लोकालोकं गतः शीघ्रं ततः स्वादृग्धिगतः । ततो ह्रीपसमुद्रांश्च जम्बूद्वीपं पुनर्गतः ॥
मरुद्वाजाधमपदे सस्थिवान्नीतवीतटे । अथ स्नात्वा महानद्यां मरुद्वाजो मुनीश्वरः ॥
शिष्यैः धीमान्परिवृतः पुष्पकं दृष्ट्वाभ्युतिः । तत्र रामं महाथाहुं शिवनारायणावृषीन्
पपायत्पूजयित्वा तु तानुवाच महानुनिः । ममाधमपदे सूर्यं मोक्तुमर्हथ सप्तमाः ॥
रामस्तु मुनिवाक्येन तथेत्याह कथञ्चन । अथ स्नात्वा महानद्यां हत्वादेवादि तर्पणम्

भोक्तुकामं सदा रामं वसिष्ठो वाक्पमुचवान् ।

धर्मत्यागो भवेद्राम न धार्डं क्रियते यदि ॥ ६० ॥

अमायां ग्रहणे शीर्षे ध्यतांपातेऽप्य मंत्रमे । श्यतीर्तं यदिनेष्ट्रादं भगवन्क्रियते; पुनः ।
 नित्यध्रादं पुनर्नैव कुर्वांश्चित् एवमन्तप । यथा ममैषः मातृणां मरणे समुपस्थिते ।
 आशांश्चे च समायाते नित्यध्रादं न धे हृतम् । श्यतांपातादि कालेषु कृजन्तु पचनात्तव
 यसिष्ठ उवाच ।

एते हि मुनयः सर्वे तथा शम्भुरयं द्विजः । एतन्मुखादशेषेण निर्णयस्तु भविष्यति ।
 सद सर्वे विनिश्चित्य मुनयः शम्भुमब्रुवन् । यदास्माकमशोर्वं त्वं द्विजपर्यं ! महानसि ।
 शम्भुरवाच ।

त्यक्तव्यं यच्च धे ध्रादं पुनः कर्तव्यमेव च । सूतके समनुप्राप्ते; विघ्नेषु च यदाभ्यहृत
 मासिकान्युदकुम्भानि ध्रादानि सफलानि च । प्रतिसाम्यत्सरंध्रादं सूतकानन्तरं विदुः
 त्यक्तान्यन्यानि यावन्ति सूतके विघ्नसम्भवे ।

अनन्तरं हि कार्याणि सर्वाणीति न संशयः ॥ ६८ ॥

मासिकानि समस्तानि ध्रादं प्रत्याधिकं तथा ।

सूतकानन्तरं कार्यं विघ्नेऽन्यस्मिन्व्यतोऽन्यथा ॥ ६९ ॥

एकादश्यां कृष्णपक्षे कर्तव्यं शुभमिच्छता । तत्र व्यतिक्रमे हेतावमायां क्रियते तु तत्र ।
 यद्योत्तरदिनेष्वेव कर्तव्यं यद्यविघ्नतः । कृष्णपक्षे त्वमायां तु कर्तव्यं राम !; नो हृतम्
 मृताहस्य यदाभासो न ह्यायेत कथञ्चन । मार्गशीर्षेऽथवा माघे ध्रादं तद्विषसे स्मृतम्
 यदा तु घासराज्ञानं मासस्य ज्ञानमेव च । अमायामेव तन्मासे ध्रादं सायत्सरं भवेत्
 दिनमासापरिज्ञाने प्रोपितस्य मृतस्य च । तस्मिन् प्राहं तत्राज्ञानं यदा भवेत्
 आश्विनामा च मार्गामा माघामा च दिनत्रयम् ।

तत्र घान्यतमं प्राहं दिनमासाप्रतीकितः ॥ ७० ॥

वृद्धिसततमसीमन्त प्रेताध्रादानुमांसिकम् । नित्योदकुम्भाध्रादं; च मासेस्युरधिषेऽपि च
 ग्रहणे पुत्रजन्मादी कर्मण्यपि च शक्तिके । सङ्कल्पिते च सर्वेस्मिन्नधिमासो न दुष्यति
 रोगी यदा मनुष्यः स्याच्छ्रादकर्मण्युपस्थिते ।



भार्यां वा भ्रातरं वापि शिष्यं वापि नियोजयेत् ॥ ७८ ॥

तस्याभावेन हानिः स्यात्कर्मणः श्राद्धसंज्ञिनः ।

नित्यश्राद्धे यथाशक्ति भोकारं तु नियोजयेत् ॥ ७९ ॥

अमावास्या भासिकं च मृताह्वयतिरैकि पत् ।

स्वयं कर्मण्यशक्तश्चेत्सुतं विप्रं नियोजयेत् ॥ ८० ॥

राजकार्यनियुक्तस्य दासप्रहणवर्तिनः । व्यसनेषु समस्तेषु श्राद्धंविप्रेण कारयेत् ॥८१

प्रातःकाले तु न श्राद्धं प्रकुर्वन्ति द्विजोत्तमाः । नैमित्तिकेषु श्राद्धेषु न कालनियमःस्मृतः

प्रहादिव्यतिरिक्तस्य प्रक्रमःकुतपःस्मृतः । कुतपादथवाप्यर्घागासन्नकुतपो भवेत् ॥८३

मासेमासे यथाश्राद्धेऽपराहस्पृग्विधीयते । अपराह्वयापिनी स्वादुभयत्र यदा त्वमा

क्षये पूर्वा तु कर्तव्या बृद्धौ साम्ये परा स्मृता ।

अमावास्या तु या हि स्यादपराह्वये समा ॥८५॥

क्षये पूर्वा पराबृद्धौ साम्येऽपि च परा भवेत् ।

क्षीणस्तु चन्द्रमा यत्र तत्र श्राद्धं तु पार्षणम् ॥ ८६ ॥

अमाष्टमागे सूक्ष्मोऽसौ भूताष्टांशे स नास्ति चेत् ।

मध्याह्नव्यापिनी सा स्यादेकोद्दिष्टे तिथिर्भवेत् ॥ ८७ ॥

सायाह्नव्यापिनी या स्यात्पार्वणे सा तिथिर्भवेत् ।

अल्पापराह्णा याऽमा प्राहा श्राद्धादिके भवेत् ॥ ८८ ॥

मृताहे त्रिमुहूर्तां च सायङ्काले तिथिर्भवेत् । परे ह्यस्तद्गता यत्र त्रिमुहूर्तं तु पूर्वपत् ॥

तशपरेषुः श्राद्धं स्यादन्वेषुपुत्रस्य नाराणम् । अमाश्राद्धं यथाकुर्यान्मृताहे समुपस्थिते

मध्याह्नव्यापिनी तत्र ह्यद्विजस्य विधीयते ॥ ९१ ॥

राम उवाच ।

श्राद्धकर्मप्रशेषेण मर्त्यकर्मकर्मं तथा । प्रासङ्गिकानां धर्माणां निर्णयं चक्षुर्महसि ॥९२

शम्भु उवाच ।

श्राद्धस्य दिवसेप्राप्ते पूर्वेषुर्नियमास्वितः । निमन्त्रयीत विप्रेन्द्रान्विप्रलक्षणसंयुतान् ॥

एकभुक्तं प्रातःप्रथमं मन्त्रयजाद्यैः प्राणम् । दन्तघावनमभ्यङ्गनैश्च शान्तिं कुरुते ॥
 फर्तां कुर्यात् पूर्वेद्युस्त्यक्त्वा चैव परेऽहनि । गृहीतं नियमानुक्तान्सर्वमेतत्पत्नित्यत्रे ॥
 त्रिकालं चैव पूजाचेत्प्रातर्द्वयं यजेत्स्यकम् । अरण्योदयवेलायां करोति यदि पूजनम् ॥
 अधःशायी तथाभूतः प्रातस्तथाय कर्मवित् ।

प्रातस्त्यमपि यत्कर्म तत्कृत्वा घ्रातपूर्वकम् ॥ १७ ॥

ऋणत्रयविनिर्मुक्तो याम्यति प्रातस्तत्परम् । मूर्धस्योदयवेलायां शिवपूजां करोति यः ॥
 सूर्येण समतेजस्वी शिवलोके महीयते । उदिने भास्करे पश्चाद्दृष्टिकान्तरपूजनम् ॥ १६ ॥
 रुद्रेण समतेजस्वी शिवलोके महीयते । द्वितीयघटिकायां तु यदि पूजनमशितुः ॥
 वायुना समतेजस्वी शिवलोके महीयते । तृतीयघटिकायां तु शिवपूजां समाचरेत् ॥
 कुबेरसमतेजस्वो शिवलोके महीयते । चतुर्थोपश्रमीपट्टीसतमीघटिकासु यः ॥ १०२ ॥
 शिवं पूजयते भक्त्या शिवलोके मस्तसमः । तत्काल एव क्रियते पूजायत्कालनोदिता
 यथाप्रतिज्ञमथवा गृहीतनियमो यजेत् । उपचारेषु शक्त्या वै नियमं परिपालयेत् ॥
 नियमातिक्रमे वापि यागश्च स्याद्विमोयेदि ॥ १०५ ॥

श्रीराम उच ॥ १ ॥

क पूजा देवदेवस्य शङ्करस्यामितीजसः । स्मरणात्पापनाशस्य स्मरणाग्नोक्षदस्य च
 शिवस्य शिवरूपस्य शिवतत्त्वार्थवेदिनः । सोमस्य सोमभूपस्य सोमनेत्रस्य राजितुः
 वेदमूर्तेरमूर्तेश्च वेदसारस्य वेदिनः । वेदवेदांगवित्तस्य वेद्यावेद्यस्य योगिनः ॥ १०८ ॥
 गोक्षीरसमदेहस्य गोक्षीरस्नानमोदिनः । गोपालिनस्त्रिनेत्रस्य त्रयीनेत्रस्य मायिनः ॥
 प्रश्नमध्ये तथा रामं शिवज्ञानमथादिशत् । स्थाणुभूत इवासीनो नासाग्रन्यस्तलोचनः
 आनन्दनिष्यन्दविलोचनाश्रुप्रवाहसंप्लृष्टकपोलदेशः ।

दधार देवं गिरिशं हृदय्युजे गोक्षीरसुस्निग्धसुवाहनाग्रम् ॥ १११ ॥

प्रतिविम्बमयो गात्रे रामस्य समदृश्यत । दृष्ट्वैवैधिम्यितं शम्भुं चतुर्याहुं त्रिलोचनम्
 ॥ १०९ ॥ परमं याताः सर्वे मुनिहरीभ्वराः । शम्भोर्यक्षःस्थितं रामंदृष्ट्वा क्षीताहृत्किशुमम्
 वभूधुर्यामार्द्धमथ राममुदैक्षत । स्वप्रश्नमनुसन्धाय प्राह सर्वं वदेति च ॥ ११४ ॥

शम्भुरुषाच ।

अचले या सदा पूजा चलेषापि यथेच्छया । लिङ्गसम्पूजनं मुख्यमलामेप्र तिमादिषु ॥
 अधिकारविशेषेण तत्र तत्रापि पूजनम् । विगुणं सगुणं वापि सफलं लिङ्गपूजनम् ॥
 प्रतिमादि कृतापूजा विगुणा सफला न हि । अचलेषाचलेषापि पूजालिङ्गे प्रशस्यते ॥
 चलस्य पूजनं धक्ष्ये स्थापनोद्घासने तथा । ते उभेन विज्ञानाति कश्चिन्मुनिरपि कवित्
 स्थापयन्ति हृदये वी गोपयन्ति यजन्ति च । उद्घासयन्ति देवेशं शङ्करं योगिनःसदा
 क्रियां चातीवहोत्राणां घृही देवं त्रियम्बकम् । पूजकानामशेषाणां शिवलिङ्गे महेश्वरम्
 लिङ्गस्य स्थापनं पूजा उद्घासनमथैव च । धारणं शङ्करस्यैव लिङ्गमेव महेश्वरम् ॥
 सज्जिकं परमोत्कृष्टं स्वर्णचैव चिनिर्मितम् । राजतैर्वादलैः कार्यं राजतैर्वैणवेस्तु यत् ॥
 लतासूत्रैरघोषापि रचितं दारुणाऽथवा । वस्त्रेण वाऽथ रचितं मृदा चिरचितं भवेत्
 तत्र संवेष्ट्य वस्त्रेण सुगन्धेनसमन्विते । धौतवस्त्रयुगे शुद्धे मृद्घासनसमन्विते ॥१२४
 शीतोष्णरहिते पादवनुष्टयसमन्विते । प्रावृत्तिच्छेदनोपेतै कृमिकीटविर्जिते ॥१२५

धौतेन मृदुयस्त्रेण सर्वतो वेष्ट्य तं शिवम् ।

चिन्त्यस्य सज्जिकामध्ये प्रावृत्य च पुनर्विभुम् ॥१२६॥

एषा हि सज्जिकारामदेवस्याग्रेऽतिकीर्तिता । तस्य च स्थापनंपाठोरहस्ये च महेशितुः
 अथवा भित्तिमूलेस्याद्देववेद्यामयापि वा । सुरक्षिते तथादेशे रक्षकं च नियोजयेत् ॥
 प्राणादेरविनाभावं कुर्वीत नियमैःसह । एतद्धि राजसंप्रोक्तं स्थापनं परमात्मनः ॥
 सात्त्विकं स्वसमीपस्थं धारणं तामसं पुनः । धारणं गात्रसंस्पर्शमशेषदेहगोपनम् ॥
 मस्तकेधारणं मुख्यं ब्रह्मणा च तथा कृतम् । चिन्त्यस्य मुकुटस्यान्ते धारणं शुभमुच्यते
 ललाटे धारणं शस्तं यथा लक्ष्म्या धृतं शुभम् ।

वाणेन च धृतं मूर्ध्नि दक्षिणोरसि वा पुनः ॥ १२७ ॥

कर्णे च हरकर्णेन मुनिना परमापिणा । चिनिर्मित्य तथागार्त्रं लोहस्थानं प्रकल्प्य च
 धारयन्ति तथालिङ्गं राक्षसा.केचिदुत्तमाः । अनिकेतनमर्त्यानामशक्तानां शिरोधृतिः ॥
 अथमाधममाख्यातं नीचिवन्धादि धारणम् । तेषु तृच्छिष्टसंप्राप्तौ मस्तके धारणंभवेत्

अथमाधमवृत्तीनां सदा वै लिङ्गधारणम् । पापिनामपि चाध्वर्यं यमलोके न विद्यते ॥
श्रीराम उवाच ।

चित्रगुप्तेन लिपिता ललाटे या लिपिर्हृदा । तथा तु लिप्या नियतं नरकं कथमन्यथा
करोति पूजनं शम्भोः पापं नाशयते कथम् ॥ १३७ ॥

शम्भुरवाच ।

पापं नाशयते हृत्स्नमपि जन्मशान्तिर्जितम् । मत्संनान्तसर्वपापानां स्मरणाच्च महेशितुः
मस्मेति पदमाख्यातं तस्य धारणमुत्तमम् । यथाविधि ललाटे वै ब्रह्मिर्विद्यप्रधारणात्
नाशयेद्विखितां यामो पटस्थामिव हृद्यभुक् । कर्णोपरि हृतं पापं नष्टं स्यान्मुखधारणे ॥
कण्ठे च धारणात्कण्ठमोगादि हृतपातकम् । बाह्वोर्बाहुभूतं पापं घक्षसि मनसा हृतम्
ताभ्यां शिक्षितं पापं पृष्ठे गुदहृतं तथा । पार्श्वयोर्धारणाद्राम परस्त्र्यालिङ्गनादिभूम्
तदुभस्मधारणं शस्तं सर्वत्रैव त्रिपुण्ड्रकम् ।

ब्रह्मविष्णुमहेशानां त्रय्यग्नीनां च धारणम् ॥ १४३ ॥

पुण्यै लोकत्रयाणां च धारणं तेन वै हृतम् । धृतं पञ्चदशस्थानेशुद्धं भस्माभिमन्त्रितम्
तोष्ययुग्मे बाहुयुग्मे कोष्ठोपरियुगे तथा । धारणं सर्वदेहानां पूजायै धर्मसंततम् ॥
भस्माशना भस्मशय्या भस्मोद्बुधूलितविग्रहाः ।

भस्मस्तानाः सदापापैर्भुज्यन्ते नात्र संशयः ॥ १४६ ॥

आदौ ब्राह्मणदीक्षायां त्रियायुषमिति स्मृतम् ।

प्रसवे च मनुष्याणां भूतावेशोऽपि रक्षकम् ॥ १४७ ॥

पादि चिपहान्ययं सर्वेषां साधनं त्विदम् । अपि वा वैष्णवो मर्त्यं अथवापीतरोजतः
भस्मस्नायी भस्मयुक्तः कर्मस्वधिकरोति वै ॥ १४८ ॥

श्रीराम उवाच ।

स्ममाहात्म्यमादौ मे भस्मायुष्यं हि कस्य वै । कथं हिरक्षते ह्येतत्सर्वमेतद्ददस्य मे ॥
शम्भुरवाच ।

देहिनः । पापघ्नं शीतमुष्णं च स्पर्शाच्छिवपदप्रदम् ॥

पञ्चाधिकशततमोऽध्यायः] * धनञ्जयविप्रकथानकम् *

अत्र ते कीर्तयिष्यामि चेतिहासं पुरातनम् । आसीद्वासिष्ठवंश्यस्तु धनञ्जय इति द्विजः
तस्य भार्याशतं चासीद्रूपलावण्यसंयुतम् । तासामेका तु सुपुत्रे शामाका करुणं मुने

भार्यानां सङ्ख्यया राम ! सुताश्वासंस्तपस्विनः ।

पित्रा विभागस्तेषां च विपमः परिकल्पितः ॥ १५४ ॥

प्रातृणां च तथाहोवचैरवन्धो महानभूत् । नराणामेकजातीनां चैरं नियतमेव तु ॥१५५॥
वयासौ करुणो गत्या भवनाशिनिकातटे । नानामुनिगणैःसार्द्धं नरसिंहद्विदृक्षया ॥

नृसिंहदर्शनार्थं तु ब्राह्मणेन तु केनचित् । उत्कृष्टफलजम्बीरमानीतं रूपगन्धवत् ॥१५७॥
करुणस्तु तदादाय व्यजिघ्रत्फलमुत्तमम् । तत्रा स्थिता द्विजगणाः शापेन तमोजयन्

मक्षिका भव पापात्मन्वर्षाणां शतमप्यतः । शापावासनं भविता दधीचेन महात्मना ॥

अथ मक्षिकतां प्राप्तो भार्यामिदमभाषत ।

मक्षिकात्वमहं प्राप्तो मां शुभे ! पालयस्व भोः ॥ १६० ॥

इत्युक्त्वा स तथा भूतोवन्नाम च ततस्ततः । अथैवंविधमाज्ञाय ज्ञातयः पापनिश्चयाः
तद्वये यत्नमास्थाय तैलमध्ये ह्यपातयन् । मृतं पतिमथादाय दुःखिता सा वृशोदरी ॥

उदुःखशमनार्थाय प्राह देवी त्वरुन्धती । अमुं सञ्जीवयाम्यद्य भस्मनेव शुचिस्मिते ॥
प्रयाशिहोत्रजं भस्म अरुन्धत्यै न्यवेदयत् । मृत्युञ्जयेन मन्त्रेण मृतजन्तो तथाऽक्षिपत्

मन्द्वायुं तथा चक्रे व्यजनेन शुचिस्मिता । उदतिष्ठत्ततो जन्तुर्भस्मनोऽस्य प्रभाषतः ॥
ततो वर्षशते पूर्णे ज्ञातिरेको ह्यमारयत् ।

मृते भर्तारि सा साध्वी दुःखिता च शुचिस्मिता ॥१६६॥

धीचं नाम विप्रेन्द्रं महामाहेश्वरं मुनिम् । जगाम शरणं साध्वी प्राह विप्रस्तपोधनः
त्रेयायुषाविहोत्रं तु जमदग्निं तपोनिधिम् । भस्मैवजीवयामास कश्यपं च तथाविधम्
वानपि तथाभूतान्मामप्येतादृशं पुरा । तस्मात्तु भस्मना जन्तुं जीवयामि तवानधे ! ॥

इत्येवमुक्त्वा भगवान्दधीचो महेश्वरं वै शरणं जगाम ।

भस्मामिमन्त्रयाथ करे गृहीत्वा सञ्जीवयामास धर्यं सुसाध्व्याः ॥ १७० ॥
देशस्य करस्पर्शाद्विशापः करुणोऽभवत् । स्वरूपं च ततो गत्वा स्वमाश्रमपदं ययी

। चमपि सा साध्वी गृहमानीय भोजने । प्रार्थयामास विप्रर्षिमुत्तमानय स द्विजः ॥
 । यत्यथचिमेन्द्रे फोटिशिष्याःसमागताः। अथ देवाःसमायातामस्मोद्गुधूलितविप्रदाः
 नमस्त्यर्थाचं तु पमस्तुः शिषकाङ्क्षया ॥ १७३ ॥

देवा ऊचुः ।

माकं तु पुराज्ञानंनष्टमासीन्महामते । गौतमस्य तु मायां ये दृष्ट्वाकामातुरा वयम्
 । च धर्षिता देवी विवाहदृष्टमङ्गला । तां वै कामयमानानां नष्टं ज्ञानमभूच्च नः ॥

ततः सर्वे वयं भीता गता दुर्वाससं मुनिम् ।

स उवाचाधुना सर्वमपनेप्यामि वो मलम् ॥ ७६ ॥

। रुद्रियमन्त्रेण मन्त्रितं शम्भुना स्वयम् । ममापि दत्तं तेनैव ब्रह्महत्यादिशान्ते ॥
 । देवमुक्त्वा दुर्वासा दत्तवान्मस्म चोत्तमम् । अथ तद्वचनात्सर्वे वयं विद्वत्चेतनाः
 । रुद्रियमन्त्रेण मस्मोद्गुधूलितविप्रदाः । निर्धूतपातकाः सर्वे संवृत्तास्तत्क्षणेन हि ॥

आश्चर्यमेतज्ज्ञानीमो मस्मसामर्ष्यमीदृशम् ॥ १८० ॥

दुर्वाच उवाच ।

वस्य मस्मनः शक्तिः संक्षेपेण वदामि वः । विस्तरेण न शक्येत वक्तुं धर्मशतैरपि ॥
 । त्रयः कीर्तयिष्यामि पुरा वृत्तं तु देवयोः । हरिशाङ्करयोः सर्वे ब्रह्महत्यादिशान्तम् ॥
 । चैकार्णवे घोरे ब्रह्मणः प्रलये सति । महाविष्णुस्तु भगवाञ्छेते स्म प्रलयान्मसि
 तस्यपार्श्वद्वयं प्राप्य ब्रह्माण्डानां शतद्वयम् ।

विंशतिः पादयोः पार्श्वे विंशतिर्नस्तकान्तरे ॥ १८४ ॥

। सामौक्तिकभावेन ब्रह्माण्डमदधात्प्रभुः । तन्नाभिमण्डले केचिद्भोगशाखा मुनीभ्याः
 । पस्तपन्तः सुमहदीभ्वरं पर्युपासते । अथ विष्णुर्महातेजाश्चिन्तामाप सिद्धक्षया ॥
 । यानयोगपरो भूत्वा न किञ्चित्पर्यपश्यत । अथ दुःखेन महता कृतोदोच्चैः पुनः पुनः ॥
 पतस्मिन्नन्तरे दीप्तिः फाविल्लोकपिलक्षणा ।

दृष्ट्वा च हरिणा भीत्या लोचने च निमीलिते ॥ १८८ ॥

। प्रागभ्यमानो भोक्षीरसमतेजाः सुगात्रधान् । संप्रप्य फोटिब्रह्माण्डदामयुग्मं कच्छये ॥

धानमुरसा धामकोटिब्रह्माण्डकल्पितम् । ब्रह्माण्डमेकं निपतदुत्पतच्च करद्वये ॥१६०॥
सर्वामरणसंयुक्तं तथाभूतं तमव्ययम् । विष्णुस्तुष्टाव चादृष्ट्वा दर्शनाय च तस्य वै ॥
विष्णुरुवाच ।

नमस्ते देवदेवेश नमस्ते शाश्वताव्यय । न जानेऽहं भवन्तंभोस्त्वं च वेत्सि नमोनमः ॥
जानामि न च ते भावं दुर्निरीक्ष्या च ते द्युतिः ।

माणिक्यकुण्डलं हेमदामजालविभूषितम् ॥ १६३ ॥

रत्नाङ्गुलीयं सुभगं बाहुकोष्ठविभूषणम् । तनुरक्तोत्तमाकीर्णदीप्तायतचिलोचनम् ॥१६४॥

याणलौचनसङ्काशं भाल्लोचनमव्ययम् । कन्दर्पकामुकभ्रान्तिजनकभ्रुवमीश्वरम् ॥

स्निग्धाधोव्रतचार्यङ्गनासमच्छकपोलकम् । मन्दस्मितं प्रसन्नास्यं विभुं वालेन्दुदर्शनम् ॥

विशानरक्तघसनवेदकल्पितभूषणम् । शरणं त्वां प्रपन्नोऽस्मि चक्षुर्मे दीयतां विमो ! ॥

दीनान्धकृपणाज्ञाननष्टस्य शरणं भव । भव दिव्यं ददौ चक्षुः स्यात्मदर्शनशक्तिमत् ॥

अथ दृष्ट्वा हरिः शम्भुं त्रिनेत्रं पुरतः स्थितम् ।

को भवानित्युवाचाथ न जाने त्वां महापराः ॥

प्रणामं केवलं कर्तुं शक्तोऽस्मि न हि वेदितुम् ॥ १६६ ॥

सदाशिव उवाच ।

तव ज्ञानं प्रदास्यामि कुरु स्नानं च धारणम् ।

भस्मस्नानं ततः पश्चात्ततो ज्ञानं षडाम्यहम् ॥ २०० ॥

श्रीमगवानुवाच ।

मत्ज्ञानयोग्यं सलिलं न च तिष्ठति कुत्रचित् ।

इत्युक्तोऽथ निषण्णस्तु ब्रह्माण्डासक्तविग्रहः ॥२०१॥

उत्तमत्रले स्नानं न योग्यमभवददरेः । शम्भुर्जहास स्नानाय जलमत्यधिकं त्यहो ॥

दधीच उवाच ।

अथ देवः शिवो विष्णुं भालाक्षेण व्यलोकयत् ।

पिलीनसूक्ष्मावयवं धामाक्षेण व्यलोकयत् ॥ २०३ ॥

तः शूद्रमननुषिष्णुःशीतरेहश्च शम्भुना । उनत्रा स्नाहिमो विष्णो हृदय विकल्पितः
 ततो हृदेहरिः स्नातुं दृष्टाद्दे कल्पितेतदा । प्रयेषुं न शशाकागगम्भीरे तदुग्रदस्य तु ॥
 हरिराह च नो पन्थाहृदम्याम्य प्रयेशने । मार्गो मे श्रीयतां देव तमयो शम्भुःश्रीवत् ॥
 कोटियोजनगम्भीरं जलमेतन्महत्पुरा । निषिष्टस्यैव भयत ऊरुदन्नं जलं विमो ! ॥
 इदानीं तिष्ठतश्चापि न प्रवेशो हृदे कथम् ।

अष्टाङ्गुलप्रमाणोऽयमूरुस्तस्मिन्हृदे च मे ॥ २०८ ॥

पश्यामि प्रविशत्यं नपादम्पशं ददामि ते । पाकयमेकं तु सोपानं घेदंमद्वाक्यनिम्बुत्तम्
 हरिरुवाच ।

शब्दारोहणसामर्थ्यं कस्यापीह न विद्यते । मूर्त्तस्य रोहणं शक्यप्रहणं वा कथंश्रुतेः ॥
 शम्भुरुवाच ।

पुंसः शक्तिर्न घस्तूनां धारणारोहणादिषु । गृहाणेमं महाघेदं जप्राह हरिरुच्यते ॥ २११ ॥
 नप्रकरश्चाशक्तेर्हि पतन्निघ्न जनादनः । न च शक्यं मया धर्तुमिति प्राह शिवं हरिः ॥
 शिवः प्रहस्य निपतीपात्यतेच (?) महाहृदे । तत्सोपानमथाह्ला ह्यातुमर्हसि केशव ॥
 दधीच उवाच ।

वेदे सोपानभूते हि ऊरुदमोपलब्धिनि । तत्र ह्यात्वा स विधिना बहिरुत्तीर्य चोक्तवान्
 स्नातोऽस्मि किमतः कायं शम्भुराह हरिं ततः ।

ध्यायसे हृदये किं त्वं न च किञ्चिद्ब्रह्मस्य मे ॥ २१५ ॥

हरिर्न किञ्चिदित्याह तमयो शम्भुरुक्तवान् । भस्मस्नानेन संशुद्धोवेत्स्यसे परमं शुभम्
 दीक्षितस्य हि तच्छस्तं तद्रक्षां कर्षाप्यहम् ॥ २१७ ॥

दधीच उवाच ।

स्वयपक्षःस्थितमस्मैकं नखेनादाय शङ्करः । प्रणयेनाभिमन्त्र्याथ गायत्र्या ब्रह्मभूतया ॥
 अङ्गुलिभ्यामुपादाय शिवः पञ्चाक्षरेण वै । हरिस्तकगात्रेषु सर्वेष्वपि समाक्षिपत् ॥
 शान्तदृष्ट्या निरीक्ष्याथ जीवेत्याह हरिं हरः ।

ध्यायस्य किं ते हृदये स च ध्यातपरोऽभवत् ॥ २२० ॥

भस्मस्यदुग्धुदये क्षीरं क्षीरार्थाकारमत्प्रमम् । हरिराह शिवं साक्षाद्दीपो दृष्टो मयेति च ॥
शिवः प्राह न ते ज्ञानं परिपकमथोदरे । भस्म भक्ष्य ते ज्ञानं समग्रं सम्भविष्यति ॥
हरिरुवाच ।

भक्षयिष्ये शुभं भस्मस्नातोऽहं भस्मनापुरा । दृष्ट्वेभ्वरं भक्तिगम्यं भस्माभक्ष्यदच्युतः
तत्राध्वर्यमतीघार्सीत्पकविम्बसमद्युतिः । घासुदेवः शुद्धमुक्ताफलवर्णोऽभघरक्षणात् ॥

ततः प्रभृति शुद्धोऽसौ घासुदेवः प्रसन्नवान् ।

पुनर्ध्यानपरो भूत्वा क्षीपमध्ये च पूरुषम् ॥ २२५ ॥

शुद्धस्फटिकसङ्घातं त्रिनेत्रं त्रिभुजं शिवम् । धरदं दक्षिणे हस्ते घामे चाभयदं विभुम् ॥
पञ्चवर्षीयवपुषं शरच्चन्द्रयुतयुतिम् । माणिक्यकुण्डलं हेमदामजालविभूषितम् ॥ २२७ ॥

रत्नाङ्गुलीयमुमगं घाहुकोष्ठमुभूषणम् । तनुरक्तोष्ठमाकर्णदीर्घायतघलोचनम् ॥ २२८ ॥

बाणलोचनसङ्घातं माल्योचनमध्ययम् । कन्दर्पकार्मुकभ्रान्तिजनकभुषमीश्वरम् ॥ २२९ ॥

स्निग्धोन्नतसुचापद्वैनासमच्छफपोलकम् । मन्दस्मितं प्रसन्नास्यं बालेन्दुदर्शनं विभुम् ॥ २३० ॥

विज्ञानरक्तयसनं वेदकल्पितनूपुरम् । घामाङ्गुलीयमध्यस्थमणिप्रणवमध्ययम् ॥ २३१ ॥

दृष्टवानथ तं विष्णुः कृतकृत्योऽभघत्तदा ।

अथाह शम्भुर्मां विष्णो हृदि दृष्टं त्वया किमु ॥ २३२ ॥

हरिराह पुरा दृष्टः पूरुषः शान्तविग्रहः । इत्युदीर्यं महाविष्णुः शिवपादे पवात ह ॥ २३३ ॥

हरिरुवाच ।

न शक्तिं भस्मनो जाने प्रमायं घा कुतस्तथ ।

नमस्तेऽस्तु नमस्तेऽस्तु त्वामेव शरणं गतः ॥ २३४ ॥

सदाशिव उवाच ।

वरं वृणु महामाग ! मनसायं त्वमिच्छसि । शिववाचमथाकर्ण्य हरिर्वैधे धरोत्तमम् ॥

हरिरुवाच ।

त्यत्पादयुगले शम्भोभक्तिरस्तु सदा मम । अथ दत्त्वा धरं शम्भुरिदमाहं धचोहरिम् ॥

भस्मधारणसम्पन्नो मम भक्तो भविष्यति ॥ २३६ ॥

दधीच उवाच ।

इत्यमुक्तं महाज्ञानं भस्मसम्भवमादितः । तस्माद्युषं सुराः सर्वं धारयन्त्वं तदा
विस्मयोत्सुङ्गनयनादेवाऽऽश्वासंस्तदस्त्विति । यद्दंष्ट्रणुयान्नित्यंपुण्याख्यानमनु

विमुक्तः सर्वपापेभ्यो यात्यसौ शाडूरं पदम् ॥ २३६ ॥

इति धीपात्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शिवराघवसंवादे भस्ममाहात्म्ये

पञ्चोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०५ ॥

पडधिकशततमोऽध्यायः

भस्ममाहात्म्यवर्णने कस्यचिच्छूनो मुक्तिः ।

शुचिस्मितोवाच ।

आयुष्यवर्द्धनं भस्माशनं दृष्टं महामुने ! । परलोकगतिं दातुं शक्तमेतं धदस्व मे ॥

दधीच उवाच ।

अत्र ते कथयिष्यामि इतिहासं पुरातनम् । विभ्रगुप्तयमाभ्यां च यद्विख्यातं बभूव ।

मिथिलायां पुरा कश्चिच्छूनः पर्यटते क्षुधा ।

पुरा जन्मशतात्पूर्वं ब्राह्मणः पापनिश्चयः ॥ ३ ॥

पूर्वं धयसि वेदाढ्यः शास्त्राढ्यश्च सुबुद्धिमान् ।

स स्नानुं जाह्नवीं गत्वा स्नानं कृत्वा पितृनपि ॥ ४ ॥

देवानृषीन्समभ्यर्च्य ययौ प्रात्तल्लिकापुरम् । प्रतिश्रयमधोचक्रे ब्राह्मणस्य निवेशने

तत्रैकाक्षत्रिण्यमुता यौधनस्या इतप्रिया । भ्रष्टराज्या च पट्कोटिनिष्कद्रव्येण संसु

मुक्त्वाऽथ शयितं विप्रं सर्वाधिपधमुन्दरम् ।

रात्रौ चन्द्रोदये शुद्धे ज्योत्स्नाहसितदिङ्मुखे ॥ ७ ॥

ब्राह्मणाभ्याशमागत्य तमुदीक्ष्येदमग्रधीत् । कुतस्त्वमागतो विप्र कं धादेशं गमिष्यति

ब्राह्मण उवाच ।

अकालचर्या सर्वेषां शङ्कामुत्पादयेद्बुधुवम् । धयःस्थयोर्मिथो वादोरहस्ये दास्यमन्दिरे
क्षत्रिययोवाच ।

कयाप्रसङ्गे यात्रायां तीर्थे देशादिविप्लवे । दुर्मिक्षे ग्रामदहने रहोवादो न दूषितः ॥
प्रतिश्रयस्तु मद्गुहे भवतैव पुराकृतः । मद्गुहेहवासिनी चाहं न शङ्कात्पिह कस्यचित्
ब्राह्मण उवाच ।

तूष्णीमभावो मया कार्यो गच्छ त्वं शीघ्रमप्रतः ।

इत्युत्तया ब्राह्मणेनासौ मनसेदमचिन्तयत् ॥ १२ ॥

अनेन सङ्गमो मह्यं यथा भूयात्तथाविधि ।

रोदनं तु करिष्यामि तथा यास्यति सान्त्वितुम् ॥ १३ ॥

मां च सान्त्वयितुं प्राप्तो मां समुत्थापयिष्यति । अहमुत्तिष्ठमानैवदोलंताकण्ठसङ्घिनी
कुचयुग्मेन तद्गात्रं स्पर्शयन्ती धिमूर्च्छिता ।

गतमानां हि मां दृष्ट्वा निवृण्णां स्वयमेव सः ॥१४॥

वत्सङ्गे मामकं देहं निधास्यति द्विजाप्रणीः । अचेतनेव घसनमपास्य ददनीय च ॥
सुस्निग्धं रोमरहितं पक्काभ्यत्थदलाकृति । दर्शयिष्यामि तत्स्थानं कामगेदं सुगन्धि च

मयैव विलुटन्त्याङ्गे तस्य घस्त्रमपास्यते ।

विलुप्य मानसं तस्य करिष्ये स्वघशं द्विजम् ॥ १८ ॥

मदृष्टो यादृशं चित्तं दृष्टो नैतादृशं भवेत् । दर्शने यादृशं चित्तं संलापे नैव तादृशम् ॥

संलापे यादृशं चित्तं हास्योक्तौ नैव तादृशम् ।

हास्योक्तौ यादृशं चित्तं स्पर्शने नैव तादृशम् ॥

स्पर्शने यादृशं चित्तं योनिदृष्टौ न तादृशम् । तद्दृष्टौ यादृशंचित्तं योनिस्पर्शे न तादृशम्
बाहुमूलकुचद्वन्द्वस्ययोनिस्पर्शदर्शनात् । कस्य न इच्छते चेतो रेतःस्फूर्त्नं घ नोमयेत्

दर्शोच उवाच ।

इति सञ्ज्ञित्य मनसा क्षत्रिययागृहमभ्यगात् । स्पृष्टद्वारमासाद्य मन्दं मन्दं रतोद् घे

विरं कालं च रुदितं ब्राह्मणः करुणांनिधिः ॥ २५ ॥

स्त्रीपालवृदानुरराजयोगिनां विनाग्नितोषाद्रिनिपातनादिना ।

दुःखस्य चैवोद्धरणं प्रशस्यते कृपस्य चातेन समं वदन्ति ॥ २५ ॥

इत्थं विचार्य विप्रोऽसौ शुचिर्भूतः प्रसन्नधीः । तस्याः समीपमगमत्तामुवाचततोद्धिन्न

अलं शोभेत् महता श्दामुप्रचिरोधिना । शरीरशोषणे ह्येतच्चित्तविध्वंसनं तथा ॥२७

त्यजशोकमिमं बाले न चार्यः शोचितेन वै । शोकस्य कारणं किंचायेनेत्थं ख्यते त्वय

धर्षीव उवाच ।

एवमुक्त्वा द्विजेनाथ न सा किञ्चिदुपाचक्ष । मूर्च्छितेवापतद्भूमौ तमदृष्ट्वेव धीक्षणे ॥

तामधोत्थापयामास ब्राह्मणः परमार्थघित् । उत्थितोत्थापिता तेन निपपात पुनपुनः

पतितां पतितां विप्रो निपिध्योत्थाप्य तां पुनः । अङ्कमारोपयामास प्रममार्जं विलोचने

अथ सा मूर्च्छितेवाऽऽशुवसनं परिमुच्यतम् । दर्शयन्ती स्तनीं गुह्यं बाहुमूले विलोचने

आलम्ब्य कण्ठे बाहुभ्यां स्तनाभ्यामस्पृशद् द्विजम् ।

चन्द्रातपश्च विशदो मन्दमाद्यतसम्भयः ॥ ३३ ॥

अथ चिन्तापरो विप्रो नैव कार्यमिदं मम । पितुर्वा मातुरुचितं पर्युर्वाथ गुरोस्तथा

असंबुद्धस्य मे सर्वं विपरीतं विभाति वै । अथ कामः समायातो रहस्येस्थितयोस्तयोः

विथ्याथ निशितैर्वाणैर्द्विजं कामो दुरात्मवान् ।

स्मरन्वाणानुरो विप्रश्चिन्तयामास कामुकः ॥ ३६ ॥

इयं सुचारुसर्वाङ्गी कामिनीव प्रदृश्यते । नोचेदोनिमुखे हास्याः कथं रोमाञ्जसम्भवः

तदेतस्याः कुचस्पर्शात्सर्वं व्यक्तं भविष्यति ।

शति सञ्चिन्त्य मनसा कुर्वी योर्नि द्विजोऽस्पृशत् ॥ ३८ ॥

साऽपि मूर्च्छितरूपेव मन्दस्मितमुखाऽभवत् । आलिलिङ्गं द्विजं गाढमाननं च चुचुम्बद्

तयोरथ समायोगो घर्षाणां शतमप्यभूत् । गते घर्षशते पश्चादेकस्मिन्दिघसे द्विजः ॥

स्नार्तुं ययीं नदीं प्रातः साऽपि विप्रप्रसङ्गतः ।

स्नानं तत्र तथा चक्रे पुराणं श्रुतवानथ ॥ ४१ ॥

पडधिकशततमोऽध्यायः] शुनः पूर्वजन्मवृत्तान्तवर्णनम् *

४८१

कौर्मं समस्तपापानां नाशनं शिवभक्तिदम् । इदं च पद्यं शुभ्राव पुराणज्ञेन भाषितम् ॥
ब्रह्महामघपः स्तेनस्तथैव गुरुतल्पगः । कौर्मं पुराणं श्रुत्वैव मुच्यते पातकात्ततः ॥

श्रुत्वैतद्वचनं विप्रः पौराणिकमभाषत ।

मया कृतानां पापानां न च सङ्ख्यास्तिऽकाचन ।

अशेषपापसन्दोहनाशनं तदिहोच्यताम् ॥ ४४ ॥

पौराणिक उवाच ।

गराधयम्ब देवेशं शङ्करं त्रिदशोभ्वरम् । तस्य सम्पूजनाद्विप्र सर्वं पापं विनश्यति ॥
पमेव तमः प्रोक्तं ज्ञानदीपेन नश्यति । अथवा पूजया विप्र ! समस्ताघविनाशनम् ॥

ज्ञानपूजाविहीनानां नरके पतनं ध्रुवम् ॥ ४७ ॥

दधीच उवाच ।

य द्विजो ह्यभिगतः शिवालयमनुत्तमम् । द्रोणपुष्पसहस्रेण पूजयामास शङ्करम् ॥
इं जगाम च ततो भोजनं कृतवानथ । विहाय क्षत्रियां विप्रो जगामेष्टां भुवं ततः ॥

वेप्यमन्नमादाय भुक्तयशक्तेः शिवालयम् । गत्यादीपस्थिताज्येन भोजनं कृतवान्वहिः
अथ मृत्युवशं प्राप्तो यमलोकं जगाम वै ॥ ५० ॥

यम उवाच ।

या कृतानां पापानां केषांचिन्नाशनं पुरा । त्वयैक दिवसे पूजा शङ्करस्य यतः कृता
पापसहस्रं च प्रनष्टं भयतो द्विज ! । स्थितानामपि पापानां फलं नरकपातनम् ॥

यकोटिद्वयं विप्र ! भवानजन्मशतं पुनः । शिवदीपाज्यहरणात्फलं नरकसेवनम् ॥
नरके च स्थितिस्तस्य शतवर्षं सुमीषणम् ।

कुम्भीपाके च काष्ठत्वं भस्म भूत्वा पुनः पुनः ॥ ५४ ॥

घर्षाणां दशकं त्वेवं कृमिभुक्तिः परं दश । पुनश्च दीपवर्तित्वं घर्षाणां च तथा दश ॥
श्लेष्मामौध्यपुरीषेषु मूत्ररेतोहृदेषु च ।

उन्नमज्ज्य च निमज्ज्याथ श्लेष्मविण्मलभोजनम् ॥ ५६ ॥

ततो नरकशोषेण भवानजन्मशतं परम् । यमवाक्यमिति श्रुत्वा ब्राह्मणो निषपापत ॥

अथ तस्य प्रियामार्या पतिचिन्तापराऽमयम् ।

एतस्मिन्नन्तरे तस्याः समीपं नारदोऽभ्यगात् ॥ ५८ ॥

नारदस्य पपातासौ पादयोरतिदुःखिता । तामुत्थाप्य मुनिः शुद्धां गतायुममापत् ॥

अपि मुग्धे ! विशालाक्षि ! भर्तारं गन्तुमर्हसि ।

भर्ता ते द्वि विशालाक्षि मृतो घन्तुचिर्जितः ॥ ६० ॥

न रोदितव्यं ते भद्रे ज्वलनं प्रपिशास्य भोः ॥ ६१ ॥

ब्राह्मण्युवाच ।

अशक्यं यदि धा शक्यं मया गन्तुं मुने घद । अग्निप्रवेशकालो वै व्यतीतो न भवेद्यथा
नारद उवाच ।

योजनानां शतं त्वेकमितः स्थानात्पुरं द्वि तत् ।

भ्वेद्राहः किल विप्रस्य भविता गन्तुमर्हसि ॥ ६३ ॥

अव्ययोवाच ।

दूरस्थितं कायनाथं गन्तुमर्हामि हेमुने । तद्वचस्तु समाकर्ण्य नारदस्ताममापत् ॥ ६४ ॥

विपञ्चीनालसंस्थाल्यं भव गच्छाम्यहं क्षणात् ।

इत्युदीर्य तदा गत्वा त्वरां चक्रे गतं च तत् ॥ ६५ ॥

देशं नष्टद्विजस्थानं तामुवाचाव्ययां मुनिः । रोदनं नेह कर्तव्यं यदि तत्राग्निमेप्ससि ॥

पापं यदि कृतं भद्रे परपुरुषसेवनम् । एतद्विशुद्धये पुत्रि ! प्रायश्चित्तं समावार ॥ ६७ ॥

तवोपपातकमातनाशो घृष्टिप्रवेशनात् । नान्यत्पश्यामि नारीणां सर्वपापोपशान्तये ॥

अग्निप्रवेशं मुक्तवैकं प्रायश्चित्तं जगत्त्रये ॥ ६८ ॥

दधीच उवाच ।

अथ नारदवाक्येन नोदिता सा घचोऽग्रधीत् । अग्निप्रवेशे नारीणां किं कर्तव्यं महामुने

नारद उवाच ।

स्नानं मङ्गलसंस्कारो भूपणाङ्गनधारणम् । गन्धपुष्पं तथाधूपं हरिद्राक्षतधारणम् ॥

मङ्गलं च तथा सूत्रं पादालककमेधच । शक्या दानं प्रियोक्तिश्च प्रसन्नास्यत्वमेवच ॥

पञ्चमिकाशततमोऽध्यायः] * पत्न्यासहगमनकर्तुं स्त्रियया माहात्म्यकथनम् * ४८३

नानामङ्गलवाद्यानां श्रवणं गीतकस्य च । व्यभिचारकृते पापे तत्पापस्य प्रशान्तये ॥

अतीतं पातकं वृष्ट्या प्रायश्चित्तं तदीरितम् ।

कुर्यादथ स्यकां भूषां विप्राय प्रतिपादयेत् ॥ ७३ ॥

भूषाभावे स्वकीयेन प्रायश्चित्तं तु कारयेत् ।

नान्यथा तस्य पापस्य नाशनं वेति कुत्रचित् ॥ ७४ ॥

अव्ययोवाच ।

सर्वमेतत्करिष्यामि हरिद्रा मे न विद्यते । भूषणं किमुत ब्रह्मन्सर्वमेतत्प्रदीयताम् ॥

नारद उवाच ।

नह्यस्ति किञ्चित्सौभाग्यद्रव्यमन्यस्वपेक्षया ॥ ७६ ॥

दधीच उवाच ।

अथ क्षणेनाभ्यगमत्कैलासं शिवमन्दिरम् । गिरिजामथ दृष्ट्वाऽसौ प्रणिपत्येदमब्रवीत्

हरिद्रा दीयतां मातर्भूषणानि च सूत्रकम् ॥ ७७ ॥

पार्वत्युवाच ।

विधावायै मया किञ्चिद्भूषणं दीयतां कथम् । मया दत्ते हि तस्मिन्वै वैघञ्चंगोपपद्यते

नारद उवाच ।

मातर्न विधया यावद्दवाङ्गं घर्तते स्त्रियः । आदाहात्सूतकं नास्तितिष्ठेत्सौभाग्यमुत्तमम्

पार्वत्युवाच ।

न चान्यदेहो मद्भूषां हरिद्रां धर्तुमर्हति । भूषणाद्गौ मयादत्ते चिरंजीवितमिष्यते ॥

दीयते हि जपन्त्यैव सर्वमेतत्सद्योदितम् । जयन्तीं स जगामाथ तथा दत्तमथादहत् ॥

स्नाताया अव्ययायै तु हरिद्रां दत्तवान्मुनिः । ततःस सूक्ष्मवसनभूषणानि मुनिर्ददौ ॥

आह चैनां तवान्तेर्षि कः करोति नियुङ्क्ष्वदत् ॥ ८३ ॥

अव्ययोवाच ।

त्यमेव मे समस्तानां क्रियाणां कारणं मुने ! ।

पिताऽसि सर्वं कुर्वन् नमस्ते मुनिसत्तम ! ॥ ८४ ॥

दधीय उवाच ।

य तं प्राप्तुं दग्ध्या नारदस्तामुपाय ह । अग्रये गच्छद्दहनं प्रविश त्वं यदीच्छसि

अथ सा भूयिता साध्वी त्रिःप्रदक्षिणपूर्वकम् ।

नारदं तु नमस्कृत्य सा गौर्धामर्षयन्मनः ॥ ८३ ॥

मूर्ध्मं मङ्गलं सूत्रं हरिद्रामक्षणांस्तथा । कुसुमानि च वासांसि कस्तूरी चन्दनं तथा

सौषर्णाकटुतिकां च फलानि विविधानि च ।

स्यदक्षिणादि परान्तं स्पर्शयित्वा पृथक्पृथक् ॥ ८८ ॥

पार्यती प्रीतिकामा सा पुरन्ध्रीभ्योऽखिलं ददौ ।

उवालामालामिराकाशं दहन्तमिव धानलम् ॥ ८९ ॥

ः प्रदक्षिणमागत्य स्थित्वाऽग्नेःपुरतःसती । इदं प्राह तदापावयं प्राञ्जलिः प्रहसन्मुखी

अव्ययोवाच ।

दादयो दिशां पाला मातर्मेदिनि भास्कर । धर्मादयः सुराःसर्वे शृणुष्वं मममाहितम्

णिपीडनमारभ्य चैतदन्तमहर्निशम् । वाङ्मनः कर्मभिर्मर्ता सेवितो यदि भक्तिः ॥

व्यभिचारो यथा न स्यादवस्थाप्रितये मम ।

तेन सत्येन मे पत्या साहं यानं प्रयच्छत ॥ ९३ ॥

युक्त्वाऽथ स्वहस्ताम्रपुष्पकं द्रुतमाक्षिपत् । प्रविष्टा ज्वलनं दीप्तमयापश्यद्विमानकम्

र्षणं सममुत्कृष्टमप्सरोगीतशोभितम् । आरुरोह-विमानं सा भर्त्रा साकं दिवं ययौ ॥

ः प्राहाय सम्पूज्य धनितां तां पतिव्रताम् । अक्षयःस्वर्गं पवेह नच पापं तवास्ति वै

द्विद्वयसमास्तत्र नरके हन्तपातकम् । शृष्टमेव न सन्देहः किं तु पातकमेव च ॥ ९७ ॥

दं शिवस्य दीपाज्यमक्षणेन समार्जितम् । तवापि नरके पातः श्वानजन्मशतं भवेत्

अव्ययोवाच ।

प्रवेशशुद्धानां पुनश्च नरकः कथम् । अग्निप्रवेशात्सर्वेषां पापानां नाशनं भवेत् ॥

यम उवाच ।

घ्नद्रव्यापहारस्य पातकं नैव नश्यति । इत्यमाह-पुरा शम्भुरन्येषां नाशनं भवेत् ॥

अथ स श्वानतामाप्य शताब्दं स्यात्ततः परम् ।

दधीचमन्दिरं प्राप्तो मृत्योरास्यगतो हि सः ॥ १०१ ॥

तस्य भित्तिसमीपे तु भस्मास्ते ह्यभिमन्त्रितम् ।

भस्मनि श्वा पपाताथ ममार च गतो यमम् ॥ १०२ ॥

यमः सम्पूज्यावनतो भवान्पुण्यतमो मुनिः । महुगोहे भवतःस्थानं न योग्यंगम्यतां वह्निः

अथ गत्या वह्निस्तस्थौ सारमेयोयमोदितः । सन्तापावस्थितं तं च नारदोदृष्टवानमुम्

अच्छ च किमर्थं त्वमिहतिष्ठसि दीप्तिमान् । शिवभस्मस्थितमृतं शैवं जाने महामते

शैवानां पापिनां चापि साहसेन तनुत्यजाम् ।

यमलोको न चास्तीति शिवाज्ञा शिघनोदिता ॥ १०६ ॥

दधीच उवाच ।

इत्थमाभाष्य तं श्वानं कैलासमगमन्मुनिः । दण्डवत्प्रणिपत्येशं व्यज्ञापयदधोदरम् ॥

देव ! कश्चिद्यमपुरादुबहिरास्ते सकुक्कुरः । भस्मन्येव मृतस्तद्द्वयलोकं स चार्हति ॥

अथ मुख्यगणाधिष्ठो धीरभद्रः शिचेरितः । आनयामास तं श्वानं दिव्यरूपधरं तदा ॥

महेशपादप्रणतं देवायाथ व्यजिज्ञपत् । आह माहेश्वरो देवं गणमेनं कुरुष्व मे ॥११०॥

तथेति च शिवः प्राह गणः श्वानमुखोऽभवत् ॥ १११ ॥

दधीच उवाच ।

अतुलं भस्म माहात्म्यं मयोक्तं ते शुचिस्मिते ! ।

इतः परं हि किंभूयः श्रोतुमिच्छसि सुव्रते ॥ ११२ ॥

इति श्रीपादो महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शिवराघवसंवादे विभूतिमाहात्म्ये

पञ्चदशशततमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥

भारत्युवाच ।

धीर ! मा साहसं कार्योः क त्वया काशुशुक्षणिः ।

तृपितानां जलेनार्धो विपरीतो घनाग्निना ॥ १५ ॥

निकामं योजनशिराः प्रनष्टो राक्षसेश्वरः । शतयोजनवक्रश्च शतयाहुस्तथापरः ॥ १६ ॥

अगरत्नश्च महामागो निःशेषं पीतसागरः । पतानन्यानसङ्घघाताऽज्ज्वालेयं तानमारयत्

धीरभद्र उवाच ।

मीषिकेयं महाज्वाला त्वदुक्ता न हि जायते । सरस्यति मघत्यां च मम रोषश्च जायते

सर्वदेघाञ्चितपदं धीरभद्रमवेहि माम् ॥ १८ ॥

भारत्युवाच ।

मयोक्तं हितमायेन न द्वेषान्नान्यतो मुने । कोपमुत्पृज्य धीरत्तमात्मनो हितमाचर ॥ १९ ॥

एतद्युक्तयान्तर्दधे देवी भारती धीरभीतिः । अथ धीरो महाज्वालयपासीर्हीलयैष तु

क्षणेन महती ज्वाला शतयोजनविस्तृता । एकेन धीरभद्रेण पीता परमदुःसहा ॥ २१ ॥

अथ चेन्द्रमुखानां च मुनीनां भस्मराशयः । दृष्ट्वा वै धीरभद्रेण आहृताश्च महारमना ॥

न चाद्रुपप्रतिवचो मृता मुनिदिवीकसः । धीरभद्रस्तु विशाय नाशं मुनिदिवीकसाम्

दध्याषमून्कर्षं सर्पाञ्जीघयाभ्यथ कोविदः । ध्यानेन दृष्ट्वाञ्चापि जीवितं भस्मदेहिनाम्

अथाचम्य मृतानां तु भस्मान्वय च भस्मना । मृत्युञ्जयेन मन्त्रेण मन्त्रिणेन ह्यमन्त्रयन्

अधोलिखता मुनिवराः स्वं स्वं रूपमुपाधिताः ।

अथ ते गतयन्तश्च गिरिपार्श्वं महाप्रभम् ॥ २६ ॥

तत्रापि भक्षिताः सर्वेसर्पेणातिशरीरिणा । अथ धीरो महासर्पसमीपमगमत्प्रभुः ॥ २७ ॥

धीरमागतमालोक्य भुजगो योदधुमारभम् । युयुधे सर्वमेकं तु नानावपयः पर्णा ॥

अथ धीरः प्रपूर्वाष्टयुगं करयुगेन च । द्विषा चक्रेः समस्ताहूँ देवांस्तत्र गतायुयः ॥ २९ ॥

दृष्ट्वाऽथ भस्मनेवेताञ्जाययामास शङ्करः । अथ देवाः स मुनयो धीरभद्रं प्रणम्य तु

गतयन्तो येषां मार्गं ददृशु रक्ष भागतम् । पञ्चमेदं महाकायं दौर्मिश्च दशमिपुंक्तम् ॥

पञ्चपादसमोपेतं शिरोभिपुंक्तमष्टभिः । काङ्क्षमाणं महादारं युष्यमानो हि पारिता ॥

महापराह्वयपुत्रो घासुदेवस्य यदुयन्त्रम् । तादृशं द्विगुणीभूतं कर्षी घालिनिनिश्चितम् ॥
 तादृशं घानरध्रेष्ठं समुप्रीयं सराक्षसः । मुष्टियुद्धे पञ्चपादैः सहसाऽऽहत्य घालितम् ॥
 सुप्रीयं च कराम्बां स हन्तुमेव प्रयत्नमे । आस्ये निक्षिप्य सुप्रीयमप्रस्तकवलं यथा ॥
 घालिसुप्रीयप्रसनं दृष्ट्वा चिन्तामयाप ह । कथमेनं हनिष्यामि रक्षयिष्ये कथं कपिम्
 पयं चिन्तयमानं तं घानरं राक्षसेश्वरः । अप्रसीदेकयत्नेन तथा भूतं चराक्षसम् ॥११॥
 दृष्ट्वा देवर्षयः सर्वे पलायनपरास्तथा । पलायमानांस्तान्दृष्ट्वा पञ्चमेन्द्रः सराक्षसः ॥
 हस्तैः समस्तेस्तान्सर्वांनादायामक्षयत्तदा । धीरमद्रस्ततो दृष्ट्वा घानरर्षिसुरादत्तम् ॥
 पञ्चाशद्योजनशिलां करेणादाय तं रुपा । निजघान शिरो मध्येमध्यमं पतितं शिरः ॥
 तत आदाय शीलस्य शृङ्गं तच्छतयोजनम् ।

स्थापयित्वा दृढतरं राक्षसेन्द्रं तथा हरत् ॥ ४१ ॥

राक्षसोऽथ वभाषे तं धीरमद्रं त्रिलोचनम् । मम बाहुबलं पश्य धीक्षितं त्वदुबलं मया
 असिद्वयं तैलधीतं पञ्चाशद्योजनोन्नतम् । एकयोजनविस्तारं सुदृढं लक्षणाश्रितम् ॥
 एकं गृहाणाभिमतं वशिष्टं तन्मम प्रियम् । धीरमद्रस्तथेत्युक्त्वा गृहीत्वार्सि महाबलः
 करेणाचालयत्तीक्ष्णं श्वेर्ली चक्रे ततः क्रुधा । गृहीतासिस्तथाश्वेर्ली चक्रे राक्षसपुङ्गव
 धीरमद्रं समभ्येत्य कण्ठं प्रतिसमर्पयत् । तद्गात्रं भिन्नमभघच्छोणितं निर्गतं बहु ॥४६॥
 राक्षसस्त्वेकहस्तेन पर्षी तच्छोणितं ततः । धीरमद्रः कण्ठदेशे राक्षसं प्राहरदुपा ॥४७॥
 शिरोद्वयं तथा च्छिन्नं पतमानं ततोऽप्रहीत् ।

न्यमक्षयदमेयात्मा सिंहनादं चकार ह ॥ ४८ ॥

तेन नादेन महताश्रुच्छमासीज्जगत्त्रयम् । अन्योन्यमसिघातेन भिन्नगात्रौ विकस्वरी
 किंशुकाचिव दृश्येते पुष्पितौ रुधिरोक्षितौ । घर्षमेकं तु संयुध्यसासीदेवासुरी तदा
 अतः परं घर्षमेकं गदायुद्धमभूत्तयोः । असिपुत्रिकया पञ्चाद्वर्षमेकमभूद्रणः ॥ ५१ ॥
 पुनर्गृहीत्वाऽसियुगं युयुधाते परस्परम् । शं घुवाणो महाबलं दंप्राकारो गणेश्वरः ॥
 सरोपरत्नयनधालयित्वाऽसिमप्रतः । तस्य कण्ठवनं सर्वं विच्छेद कदलीं यथा ॥
 यमक्ष भगनेत्रहा । तस्य गात्रं कररुहैर्पिदार्यादहत्य देवताः ॥५४॥

कपीन्द्रो च तथा चान्या अद्राक्षीत्परमेश्वरीम् ।

एतद्युद्धं महाघोरं नारदो धीक्ष्य चाम्यगात् ॥ ५५ ॥

ब्रह्मणे घासुदेवाय शङ्कराय व्यजिज्ञपत् । मुनयो रक्षिता देवा घालिसुग्रीववानरी ॥

एतो सञ्जीवयामास ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः । रक्षसे शम्भुना दत्तो घरः परमदारुणः ॥

हिरण्यकशिपो राज्ये बलवानेकराक्षसः । देवैः सार्द्धं तु युयुधे वर्षाणां शतमद्भुतम् ॥

पलायिताश्च बहुधा मृताश्च शतशोऽसुराः ।

शुक्रेण रक्षितः सोऽथ गुरुणाऽचिन्तयस्त्रियदम् ॥ ५६ ॥

मृतोऽस्मि शतशः शुक्रजीवितोऽस्मि त्वयैव हि । अमृत्यवेत्थमेतस्माद्दुदरस्थमृताय च

अन्यथा मरणं मह्यं भविष्यति न संशयः । गुरो यमेन साकं मे युद्धमासीत्सुदारुणम्

मयाऽसौ प्रसितो युद्धे यमराजः प्रतापवान् । ममोदरं प्रविश्यासौ विभेद च ननाद च

अहं मृतस्तदा चासं त्वया सञ्जीवितः पुनः । तस्माद्दुदरसंस्थानां मरणाय तपे तपः ॥

शुक्र उवाच ।

एवमेतन्न सन्देहो यथावत्त्वं समाचर । स्वमन्तपञ्चकं तीर्थं तत्र त्वं तप्तुमर्हसि ॥६४॥

राक्षस उवाच ।

तपे महत्तपो घोरं यन्न चीर्णं सुरासुरैः । गुल्फप्रदेशे पादान्ते त्वयः पाशैः प्रबध्य च

अयः स्तम्भयुगं कृत्वा अयः पट्टिकयान्वितम् ।

पट्टिकायां पादबन्धं कृत्वाथः शीर्षतां तथा ॥ ६६ ॥

चिवृतास्यं तथाकल्पं कृत्वाघोमुखमुच्चकैः ।

स्तम्भोत्तरेण ज्वालायां चक्रिकायामितस्ततः ॥ ६७ ॥

अधःशिरास्तथा तिष्ठन्नुन्मीलयैव विलोचने ।

एवं तपश्चरिष्यामि घरदः कोऽपि मे भवेत् ॥ ६८ ॥

ब्रह्मा वा घरदः सोऽस्तु शङ्करो विष्णुरेव च । घरदेन तु मे भाग्यं योवा कोवा घरप्रदः

इत्थमाभाष्य मुनिना गुरुणा भार्गवेण सः ।

तथाऽतपश्च पणमासं पुनरन्यच्चकार ह ॥ ७० ॥

नघाम्यां स्पशिरश्छित्त्वा जुहावाग्नी समन्त्रकम् ।

नमो भद्राय मन्त्रेण चत्वारि च शिरांसि सः ॥ ७१ ॥

पञ्चमं तु शिरोहातुं यतमाने च राक्षसे । पद्मिध्यात्समुत्तस्थौ भगवानग्निकापनिः
शुद्धस्फटिकसङ्काशो बालचन्द्रविभूषणः । अघ्नःशिरस्कं तद्रक्ष इदमाहमहेभ्वरः ॥ ७३ ॥

मा साहसं कृपा रक्षो घरदोऽस्मि परं वृणु ॥ ७४ ॥

राक्षस उवाच ।

बहूनां च घराणां त्वं दाता नूनं महेश्वरः । इतशीर्षसमुत्पत्तिं प्रस्तजीवमृतिं तथा ॥
घराहवपुषो विष्णोरस्तुशक्तिश्चतुर्गुणा । मयि ते न हिरोपःस्यात्सग्निघिस्तु सदा मम
त्वज्जटोत्पातनेनैकः पुरयः सम्भविष्यति । तेनैव मरणं नान्यैरिदमस्तु वृतं मम ॥ ७५ ॥
भविष्यत्येवमेवैतदित्युक्त्वाऽन्तर्हितोहरः । एवं लब्धवरःपापीराक्षसो निहितस्त्वया
अथालिङ्ग्य हरिर्वीरं शङ्करश्च पितामहः । यथागतमथो जगमुरथ देवादियोपितः ॥ ७६ ॥

निपत्य दण्डघदुभूमौ धीरभद्रमथान्नुवन् ।

नमस्ते देवदेवेश ! नमस्ते करुणाकर ! । नमस्ते शाश्वतानन्त नमस्ते घरदो भव ॥ ८० ॥

धीरभद्र उवाच ।

भस्मना जीवयिष्यामि सुरान्समुनिघानरान् । भवतीभिःप्रतोष्ट्व्यंशोकःकार्यो नवापुना
इत्युक्त्वा धीरभद्रस्तु भस्मनऽजीवयत्स तान् ।

उत्थिता मुनिदेवाश्च घानरौ चोत्थितौ ततः ॥ ८२ ॥

इदमूर्च्यचोहृष्टाःशिरःस्थाञ्जलयोऽनमन् । त्वयाऽत्र जीयितास्तातपिता त्वंधर्मतो हिनः
अस्माकं शरणं नित्यं भव शङ्करसम्भव । शिशूनां दुष्टचरितं द्रष्ट्वाशिक्षेस्तथा च तान्
रक्षेःपरकृतायाथा व्याधिभ्यश्च यथौरसान् ।

दक्षाध्वरे कृतागस्काः शिक्षिता भवतानऽघ ॥ ८५ ॥

इदानीं रक्षितास्तात घयं शिशुवदेव ते ॥ ८६ ॥

धीरभद्र उवाच ।

सन्देहो यत्र याथा भवेत्तु यः । सत्र मां स्मरतश्चिन्म वाधानारां गमिष्यति

गिरमद्रपदं येऽपि पठन्त्यष्टशतं ततः । प्रणवादिनमोऽन्तं च चतुर्थीसंहितं तथा ॥
 त्वां राक्षसपीडानां नाशनं च भविष्यति । ब्रह्मराक्षसपीडासु पिशाचादिभयेषु च ॥

नामानुस्मणात्सर्वबाधानां च विनाशनम् ॥ ६० ॥

विद्युत्प्रभालोचनमुग्रमीशं बालेन्दुदंष्ट्राकृणशोभिताधरम् ।

सुनीलग्रात्रं च जटाहृतस्रजं दधानमङ्गे भसितत्रिपुण्ड्रकम् ॥ ६१ ॥

ब्रह्मराक्षसमुक्तयथं स्मरणं त्विदमीरितम् । मन्त्रे च धीरभद्रस्य सर्वमेतदुदीरितम् ॥

धीच उवाच ।

यैवं विद्ध्ये धीरो मुनिदेवास्तथागताः । एतत्रियायुषं प्रोक्तं भस्ममाहात्म्यमुत्तमम्

अः शृण्वतो वापि स्मरतोऽघविनाशनम् । शिवभक्तिप्रदं पुण्यमायुरारोग्यवर्द्धनम् ॥

शुचिस्मितोवाच ।

हं हृतार्था धन्या च नारीणामुत्तमाऽस्त्वहम् । हतपापातथाचास्मिन्नमस्ते मुनिपुङ्गव!

इति श्रीपाप्ते महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शिवराघवसंवादे सत्तोत्तरशततमोऽध्यायः

अष्टाधिकशततमोऽध्यायः

भस्मनिर्माणविधानकथनम् ।

श्रीराम उवाच ।

भस्मोत्पत्तिं महामागं भस्ममाहात्म्यमेव च । भस्मसन्धारणे पुण्यं भस्मदाने च तद्वद्

शम्भुरुवाच ।

भस्मोत्पत्तिं प्रवक्ष्यामिसर्वपापप्रणाशिनीम् । स्मरणात्कीर्तनाद्गाम तांशृणुष्वनराधिप

य एकः शाश्वतो देवो ब्रह्मबन्धः सदाशिवः ।

त्रिलोचनो गुणाधारो गुणातीतोऽक्षरोऽव्ययः ॥ ३ ॥

सिद्धसां तस्य जाताऽप्य धीक्ष्यात्मस्थं गुणत्रयम् । वेदत्रयमिदं ज्ञेयंवेदत्रयगुणं हियत्

पृथक्पृथक्पातमनस्तात तत्र स्थानं विमश्य च ।

दक्षिणाङ्गेऽगृजत्पुत्रं ब्रह्माणं धामतो हरिम् ॥ ५ ॥

पृष्ठदेशे महेशानं श्रीन्पुत्रानसृजद्विभुः । जातमात्रात्रयो देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ॥ ६ ॥

इदमूर्ध्वयः स्वयं कोभवान्के पर्यन्त्विति । तानाह च शिवः पुत्रान्यूनं पुत्रा अहं पित्रा

इदं गुणत्रयं पुत्रा भजध्वं कर्महेतुकम् ॥ ८ ॥

पुत्रा ऊचुः ।

कं वा गुणं को भजतां कियन्तं कालमीश्वरम् । पर्यं गुणनिवृत्तिश्च भवेदेतद्ददस्वन्

शिव उवाच ।

यावज्ज्ञानं हि भवतां यावदायुस्थापि वा । धारणं तावदेवस्यादेकैकस्य गुणस्य च ।

सत्त्वं ब्रह्मा रजो विष्णुर्मजेन्महेश्वरस्तमः । इत्युक्तमात्रे देवेशे ब्रह्मा सत्त्वमथाप्रहीत् ॥

न च चालयितुं शक्तो धारणे किमु शक्तिमान् ।

ते गुणं तु तिरस्कृत्य रजोगुणमथाप्रहीत् ॥ १२ ॥

न च चालयितुं शक्तो जप्राहाथ तमोगुणम् । न च चालयितुं शक्तो निपपात हरोद च

विष्णुश्च धामहस्तेन रजोगुणमधारयत् । अङ्गुलीभ्यां महेशोऽपि तमोगुणमधारयत् ॥

सत्त्वमेकोऽङ्गुलीभ्यां च सत्त्वं विष्णुमथादधात् । ब्रह्माणं पादपीठे च दधारचननर्त च

वृत्त्यन्तमत्यन्तविलासरूपं गोक्षीररूपं तरुणं त्रिनेत्रम् ।

सर्वं दधानं हृतकौतुकं शिवं समीक्ष्य पुत्रं धरदो यभापे ॥ १६ ॥

शिव उवाच ।

प्रीतोऽस्मि तव पुत्राहं धरं वृणुयथेप्सितम् । अथाह पितरं पुत्रो धरमेतं ददस्य मे ॥

मामुद्दिश्य हृता पूजा तव पूजा भवेच्छिव । तिष्ठेर्मयि सदात्वं च त्वमेवाहं च धारयः

शिव उवाच ।

एवमेतन्महामाग भविष्यति न संशयः । रक्तगौराचिमौ पुत्रौ ब्रह्मविष्णू ममैव तु ॥ १९ ॥

थाङ्गुलीस्थिरौ रम्यौ ममाकारौ तथातर्था ।

अथ ब्रह्माणमाहेदं भजत्वेकं गुणं भवान् ॥ २० ॥

ब्रह्मोवाच ।

त्वन्निर्दिष्टं गुणमहं धतुं शक्तो नहीश्वर ।

यित्ये रजा देवसत्त्वं भजतु वै हरिः । अघशिष्टं गुणं चायमीश्वरो धारयिष्यति ॥

शम्भुखाच ।

अनादाय ते देवा न शेकुर्नित्यधारणम् । कतुं मरणशक्त्यर्थं शिवमित्यघदत्पुनः ॥

पान्यर्थं सर्वकालं न च धारयितुं क्षमाः । दीयतां भगवच्छक्तिर्यदि भोस्त्वं धरप्रद ! ॥

शिव उवाच ।

अथ तद्वचनं श्रुत्वा शिवो पाञ्चमभाषत ॥ २४ ॥

विद्याशक्तिः समस्तानां शक्तिरित्यभिधीयते ।

गुणत्रयाधया विद्या अधिद्या च तदाधया ॥ २५ ॥

अथ च द्रव्यैव तत्सारं धतुंमर्हथ । यथाकिञ्चिद्द्रव्येत्तत्र भयद्विधियतां हि तन् ॥

शुस्तत्सुता पाष्यं न दाहो ज्वलनं चिना । शिवः प्राहमहेशास्युलोचने पद्भिरस्तित्रै

अथयमिदं धेनुर्विद्यास्याद्गोमयं शुभम् । मूर्ध्नं चोपनिषत्प्रोक्तं कुर्याद्भस्म ततः परम् ॥

यत्सास्तु स्मृतयो यस्यास्तत्सम्भूतं तु गोमयम् ।

आगाय इति मन्त्रेण धेनुं तत्राभिमन्त्रयेत् ॥ २६ ॥

गोमयो गाय इति प्राशयेत्तु तृणजलम् । उपोष्य च चतुर्दश्यांशुषले हृत्पेऽथ पायनी

पुः प्रातरुत्थाय शुचिर्भूत्वा समाहितः । इतद्वानो धीतधरो गोमयार्थं प्रजेषु गाम्

पाप्य तां प्रयत्नेन गायत्र्या मूर्धमाहरेत् । सौषर्णे राजते ताघ्रे धारयन्मृग्ये घटे

करे वा पन्नाशे वा पात्रे गोशृङ्ग एव वा । आदर्धात् हि गोमूर्ध्नि गन्धद्वारेति गोमयम्

मिरानं शृङ्गायात्पात्रे पूर्वोदितेऽधिके । गोमयं शोधयेद्विद्याश्रीर्मे भजतु मन्त्रतः ॥

अलर्भामिर्पीति मन्त्रेण गोमयस्यापमाजंनम् ।

सन्त्या सिञ्चामि मन्त्रेण गोमूर्ध्नं गोमये शिपेत् ॥ २५ ॥

अनां ह्येति मन्त्रेण विण्डां धीय चतुर्दश । कुर्यात्संशोष्यकिरपीः स्तरलेराहरेषु तान्

निर्ध्याद्यपूर्वोक्तपात्रे गोमयविण्डकान् । स्पृष्ट्वाऽप्यधिकेन प्रतिष्ठाप्याग्निमिन्धयेत्

शम्भुरुवाच ।

इत्थं तु भस्मसम्पाद्य शुष्कमादाय मन्त्रवित् । प्रणवेन विमृज्याथ सप्तप्रणवमन्त्रितम्
ईशानेन शिरो देशं मुखं तत्पुरुषेण च । उरो देशमधोरेण गुह्यं धामेन मन्त्रयेत् ॥५८॥
सद्योजातेन वै पादौ सर्वाङ्गं प्रणवेन तु । तत उदुधूल्य सर्वाङ्गमापादतलमस्तकम् ॥
तत्र वाचम्य वसनं धीतं श्वेतं प्रधारयेत् । पुनराचम्य कर्म स्वं कर्तुमर्हति सर्वतः ॥६०॥
ततो भस्म समादाय प्रमृज्य प्रणवेन तु । त्रिनेत्रं त्रिगुणाधारं त्रयाणां जनकं विभुम्

स्मरन्मः शिवायेति ललाटे तु त्रिपुण्ड्रकम् ।

नमः शिवाभ्यामित्युक्त्वा बाहोर्वापि त्रिपुण्ड्रकम् ॥ ६२ ॥

अथोराय नम इति उभाभ्यां च प्रकोष्ठयोः । भीमायेति ततः पृष्ठे शिरोऽधिपश्चिमे तथा
नीलकण्ठाय शिरसि क्षिपेत्सर्वात्मने नमः । प्रक्षाल्याथततो हस्तौ कर्मानुष्ठानमाचरेत्
शिव उवाच ।

युमेवं प्रकारेण भस्म कृत्वा प्रशुष्य च । गुणान्धारयितुं शक्तास्ततः अक्षयधवै प्रजाः
शम्भुरुवाच ।

इत्थं शिवो दिता देवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः । तथा कृत्वा च विधिनाऽहमहमिकया तदा ॥
अन्योन्ययोधनाशक्ताः प्रणम्य शिवमूर्चिरे । कं गुणं धारयेत्को वा शिवः प्राह सुतानथ
कर्मशक्तिं तथा ज्ञानं मुखरेण्यैव नश्यति । अल्पायुर्दृश्यते ब्रह्मा मनुमिध्यास्य जीवितम्
योऽहं ब्रह्माण्डमालाभिभूषितो ब्रह्मगोपनम् । रजोगुणमवष्टभ्य न च जानासिमां तदा
ब्रह्मधिकवलो विष्णुरायुषि ब्रह्मणोऽधिकः । ब्रह्माण्डमालामरणे महेशस्य ममैव तु ॥
अनुनिःश्वासमात्रेण विष्णोरायुरुद्राहृतम् । ब्रह्मणोऽधिकसत्त्वत्यात्सत्त्वमालम्बनां हरिः

जानाति सर्वकालं मां क्वचिदेव न विस्मरेत् ।

सारियकैकैव पूजाऽस्य राजसी सामसी न तु ॥ ७२ ॥

शान्तं शिवं सत्त्वगुणं रजयवश्रायमानतः । नमो नीलं तथा चैव गुणं शम्भुस्तथामज्ज्

सत्त्वं रजस्तमश्चापि दधार च पुरा किल ।

भतोऽस्य त्रिषिधा पूजा शङ्करस्य विधीयते ॥ ७४ ॥

रजश्च तमसा मुक्तं दारुणं परिकीर्तितम् । दारुणापि ततः पूजा शङ्करे गतिदा मता ॥
 रजश्च तमसायुक्तं मलंशास्त्रप्रवर्तकम् । विन्दिन्नाऽपि ततः पूजा शङ्करे फलदा मता
 तमश्च सख्यमंयुक्तं मिथ्र्यं च प्रवर्तकम् । मिथ्रपूजा विकल्पदा शङ्करे लोकशङ्करे
 यादृशं तादृशं पापि निवर्तनानं विभोः । शङ्करस्याशु फलदं यादृशम्यापि देहिः-
 शम्भुरुषाच ।

एतत्संक्षेपतः प्रोक्तं विधानं भम्मनोऽनघ ! । पञ्चश्रोतृजनानां च समस्ताघविनाशन
 इति श्रीपात्रे महापुराणे पञ्चमे पातालकण्डे शिवराघवसंवादे भस्मोत्पत्तिविधानं
 नामाष्टोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०८ ॥

नवाधिकशततमोऽध्यायः

शिवलिङ्गार्चनमाहात्म्यवर्णनम् ।

शम्भुरुषाच ।

अत्र ते कीर्तयिष्यामि कथां पापप्रणाशिनीम् ।

श्रुत्वा यां प्राप धर्मात्मा शिवभक्तिमनुत्तमाम् ॥ १ ॥

इश्वाकुर्नाम विप्रेन्द्रः पुरा ह्यासीन्महामतिः । बहुशास्त्रप्रवीणश्च नीतिशास्त्रविशारद
 न यष्टा न च दाता च न देवानां च पूजकः ।

न चाध्यापयिता वेदं न व्याख्याता श्रुतस्य च ॥ ३ ॥

न पुणाणेतिहासनां श्रुतीनामागमस्य वा । यत्नाद्भोक्ता तथा देहसंस्कारैकप्रवर्तकः ॥ ४ ॥
 तादृशस्य द्विजस्याथ समालक्षा(स्या)युरत्यगात् ।

लक्षान्तरे तथैकस्मिन्वत्सरे मासि पञ्चमे ॥ ५ ॥

तृतीयदिवसे रात्र्यां पुराणं श्रुतवानिदम् । स्वसम्पादितचित्तस्य येन दानं न वै हृतम्
 दिने दिने भुज्यमानं निःसारं स्यात्प्रमेण हि ।

धर्माण्येव च तावन्ति नरके पच्यते ध्रुवम् ॥ ७ ॥

हमियोनिसहस्रं च अनुभूय ततः परम् । दग्धो व्याधितोऽयन्धुर्दुष्टभार्यो बहुप्रजाः ॥

दिने दिने भिक्षितेन याचितेन च जीवतम् ।

यन्त कापि च वीजानां मदानामथ मार्गणात् ॥ ८ ॥

लभ्येन जीवतं कर्म भृत्यानामथ जीवतम् । मध्ये श्रोत्रविहीनश्च नेत्रहीनः स्वल्पमलः

एवं पुराणं श्रुत्वाऽसाविद्याकुर्भृशकुःखितः ।

मनसाऽचिन्त्येच्छेदं स्मारं स्मारं द्विजाधमः ॥ ११ ॥

इषुष्यंमांहीष्यथी दुर्गाऽपि फलवर्जिता । तथा पुराणरहिता पिथा नो गतिदर्शिनी ॥

यदुराष्ट्रं समन्वयस्य बहुधेदान्सविस्तरान् । पुंसोऽध्रतपुराणस्य सम्यग्याति न दर्शनम्

शम्भुरुवाच ।

एवं चिन्तयतस्तस्य अकालमरणं त्वभूत् । यमलोकं गतश्चाथ यमेन परिभाषितः ॥

यम उवाच ।

कनेकपापयुक्तोऽस्ति पुण्येनैव महत्तव । न देदाध्यापनात्प्राप्तं पापं च विदितं तव ॥

कोटिधर्माणि नरके तव स्थितिरिति द्विज ! ।

आयुरस्ति तयात्यल्पं गम्यतां पौर्विकीं तनुम् ॥ १६ ॥

इह पुण्यं हितं दानं देवतापूजनं जपम् । साङ्गमध्यापनं विप्र भोजनं भस्मधारणम् ॥

मज्जं धिर्वेभ्वरं देवं देवदेवमुमापतिम् । तस्य प्रयत्नमात्रेण मम लोकं न गच्छसि ॥

यत्किञ्चित्प्रत्यहं पापिन्पुराणं शृणु सादरम् । ततस्तच्छ्रवणादेव नैशसे मम यातनाः

यमस्य घवनं भुत्वा ब्राह्मणः स्वां ययौ तनुम् । अथेशपूजनरते यदासाध्याय सद्भिजः

भगवन्मुनिधर्ये नु जायालि शिषपूजकम् । तपःस्वाध्यायसम्पन्नं धृतिस्मृतिविधेयकम्

पुराणतत्त्ववेत्तारं लक्षशिष्यसमावृतम् । जराशिथिलसर्वाङ्गं यद्वेदसाङ्गपारगम् ॥ २२ ॥

इदुकामो ययौ शैलं सुन्दरं चारु कन्दरम् । नानाविहगसम्पूर्णं गानापुष्पलतापूतम् ॥

सरेतुं सुसुप्तं नानागन्धोपशोभितम् । किन्नराणां च मिथुनैर्गौतपूज्यमहागुहम् ॥

अनेकरूपलावण्यपनितोपितपादपम् । लम्बमानपिचित्रामिस्ताभिः शोभितपादपम् ॥

रतिध्रमप्रसुप्तानां शोचतादितपद्पदम् ।

कृजन्ति च पिकाः कामं वियुक्तानां युजे किल ॥ २६ ॥

नानामुनिगणाकीर्णं प्रशान्तमृगचारिणम् । अप्सरोगणसङ्कीर्णं गन्धर्वगणसेवितम् ॥

नानासिद्धमुखोद्भूतगीतपूर्णवनान्तरम् । विचित्रफलसम्पूर्णं नानादेवालयान्वितम् ॥

प्रासादशतसम्बन्धं नानागृहसमन्वितम् । सिंहाननैर्गजमुखैस्सुकवदनैरथ ॥ २६ ॥

अमुपैर्विमुखैश्चैरर्द्धवक्त्रैर्मृगीमुखैः । रुजन्तुकगोधाऽद्विधानरर्द्धमुखैरपि ॥ २७ ॥

व्याघ्रवृश्चिकमल्लोद्भूतानगर्दमतुण्डकैः । समस्तजीववदनसदृशास्यैर्गणेश्वरैः ॥ २८ ॥

पक्षीमुखैर्दृक्षमुखैः शिलावक्त्रैरथोमुखैः । शङ्खमुक्तादिजलजघदनैरुपशोभितम् ॥ २९ ॥

अधिकाङ्गैरङ्गैश्च जटिलैः शिपिमुण्डितैः । पत्रिवक्त्रैर्द्विपद्मवक्त्रैस्त्रिविधमुखैरपि ॥

घटास्यैः शूर्पवदनकर्णपादमुखैरपि । घण्टामुपैर्वेणुमुखैःकिङ्किणीवदनैरपि ॥ ३० ॥

चाटुस्यन्तु जगत्यस्ति तादृशास्यैरथोमुखैः ।

कैश्चिन्निभूतकन्दर्परूपलाचण्यकोमलैः ॥ ३१ ॥

कोटिमूर्त्यप्रभोकाशीश्चन्द्रकोटिसप्रभैः । नानापणैर्विभ्यमुखैर्विभ्यरूपैश्चतुर्भुजैः ॥ ३२ ॥

द्विभुजैः पञ्चवक्त्रैश्च त्रिमुखैः पण्मुखैरपि । एकानेकभुजैः शान्तैः सयंत्रा मुखिभिर्भुजम्

नानाभोगसमृद्धैश्च रतिकामसमेरपि । लक्ष्मीनारायणभुजैश्चैशसमविप्रद्वैः ॥ ३३ ॥

नानारूपधरेभ्यान्थैः सेवितं मन्दराचलम् । जेनयो यत्र वेदाद्य मीमांसापरतसंयुता ॥

धर्माद्यः सवर्षाणः पुराणानि च कर्मणा ।

स्मृतीनिहासज्जातानि भागमाद्य शरीरिणः ॥ ४० ॥

स्विताद्य मरुदे यत्र मरुतैः वायवराजः । तस्य मध्ये महापुण्यं पुरं परमशोभितम् ॥

षार्णितडागोपयन्प्रासादशतशोभितम् । सप्त प्राकारपरिवृतं रक्षाट्टालकर्मयुतम् ॥ ४१ ॥

गोपुरैर्नवनिर्भुक्तं विचित्रगृहसंयुतम् । यस्य ध्यायन्निर्मं लेज वृष्णशीतादिवर्जितम् ॥ ४२ ॥

तन्मध्ये नगरी पुण्या तन्मध्ये च समा शुभा ।

तस्यां मद्रासनं मध्ये वेदपादविनिश्चितम् ॥ ४३ ॥

सर्वोपनिषदाद्यन्तं पादपीठं सुरोत्तमम् । पुराणायागमास्तन्व्यजस्तीनि शिवार्चयेत् ;

५
नवाधिकशततमोऽध्यायः] * इक्ष्वाकुब्राह्मणचरित्रवर्णनम् *

४६६

तत्रासीनो महायोगी गोक्षीरसदृशाकृतिः ।

मन्दस्मितसुचार्वास्थो द्वयष्टवर्षवयाः प्रभुः ॥ ४६ ॥

दधान उरसा मालां मणिरुद्राक्षकल्पिताम् । विभ्राण उपवीतं च कर्णिकारसमद्युतिः ॥

सुरत्नकुण्डलोदेवः किरीटकनकाम्बरः । नानाभूषणसंयुक्तो नानामन्धविलेपनः ॥

धामाङ्कन्यस्तगिरिजो धीक्षमाणस्तदाननम् ।

मुग्धां च सुमुखीं घालां नवयीवनशोमिताम् ॥ ४६ ॥

भूषितां चारुसर्वाङ्गीं विभ्रती कनकाम्बुजम् ।

आलिङ्ग्य धामेन करेण देवीं दक्षेण तस्या मुखमुग्रमप्य ।

सृष्ट्वा शिरो धामकरेण तस्या दक्षेण कुर्वंस्तिलकं च देवः ॥५०॥

मक्तिर्वीजयते देवं प्रणवऽयजनेन च । पूजाकान्ताऽपि कुसुमैर्मालां देवाय विभ्रती ॥

तिर्विरक्तिर्वनिनेविभ्रत्यौ योगचामरे । समाधिः कार्यकर्ताऽस्य धारणा योपिदस्य च

यमाश्च नियमाश्चैव किङ्करास्तस्य कीर्तिताः ।

प्राणायामः पुरोधस्तु प्रत्याहारः सुवर्णधृत् ॥ ५३ ॥

ध्यानं च द्रविणाध्यक्षः सत्यं सेनापतिस्तथा ।

ग्रहप्रभृत्किरीटान्ताः परावस्तवतिः शिवः ॥ ५४ ॥

पशूनां पालको धर्मः स्याद्धर्मश्च तस्करः । मायापारो न ते यद्दामोचनो काशिकाभृतिः ॥५६॥

नानाविधाश्च प्रमदा देवदेवमुमापतिम् । एतादृशमुमानार्थं कोटिजन्तुरनुस्मरेत् ॥५६॥

एतान्मोगानघात्पराथ शिबलोके गहायते । ग्रहविष्णुमहेन्द्राद्यास्तपुष्कारपालकाः ॥

रक्ष्मीसरस्वतीदेव्यो देहन्धर्चन उक्षिती । नियुक्ते देवदेवस्य देवाश्च सुग्योयिनः ॥

दास्यो देवाः समस्ताश्च दासा यस्य महात्मनः ।

एतादृशमहारीलमिद्व्याकुः सन्दर्शं ह ॥ ५६ ॥

मुनिं प्रणव जाबालिमिदमाह यवस्तदा ।

गन्तुकामो महारीलं शक्तोऽस्यस्मिन्न वा मुने ! ॥ ६० ॥

यमायुर्त्वं कथितं यमेन ज्ञानिना पुत्र । नरकश्च यदुः प्रोक्तः कथं धेवो भविष्यति ॥

जावालिरुवाच ।

मयाऽपि सर्वमेतत्ते ज्ञातं दिव्येन चक्षुषा । आयुर्दशदिनं ब्रह्मन्विद्वानपि न धर्महृत् ॥
न तपस्तेह्यनभ्यासान्न च योगोऽल्पकामतः । नदानं द्रविणाभावादसामर्थ्यात्तथाऽर्हणा
न यज्ञो न व्रतं पूतं न चपुण्यमनायुषः । न चाध्यापनतीर्थादिसेवाकालविरोधतः ॥
तस्मात्तत्पापनाशाय प्रायश्चित्तं न विद्यते । गतिप्रदं तथा धर्मं गच्छ वा तिष्ठ वा मुने

इक्ष्वाकुरुवाच ।

यावज्जीवं प्रतिज्ञाय क्रियते यो वृषो द्विज । तेन पापपरीदारो भविष्यतिसुनिश्चिन्तम्
तं ब्रूहि येन धर्मेण मम पापं प्रणश्यति । केन वा पुण्ययोगेन स्वर्गतिश्च भविष्यति ॥
शरणं भव चिप्रये ! नरकादति विम्वतः । सर्वधर्मफलं प्राहुः शरणागतपालनम् ॥६८॥

जावालिरुवाच ।

सत्यं स्वल्पेन कालेन न तादृग्लभ्यते वृषः । अमृते त्वनृते शक्यं घक्तुं स्वप्नान्तरेष्वपि
रहस्यमेकं किञ्चित्तु यस्य कस्यापि नोच्यते ॥ ७० ॥

इक्ष्वाकुरुवाच ।

शरणं पालय मुने ! कालो मे निर्गमिष्यति ॥ ७१ ॥

जावालिरुवाच ।

मम प्राणाधिकं चिप्र रहस्यं ध्रुतिचोदितम् । शिबलिङ्गार्चनं नामब्रह्मादिभित्नुष्ठितम् ॥
समस्तपापशमनं सर्वोपद्रवनाशनम् । भुक्तिमुक्तिप्रदं तस्माच्छिष्यपूजां समाचर ॥७१॥

नातिक्रामेद्यदि मुने शिबलिङ्गार्चनं शुभम् ।

यः शम्भुपूजां विच्छिन्नात्तेन च्छिन्नं हि मे शिरः ॥ ७४ ॥

घरं शूलविनिशेषो थरंशाल्मलिकरंणम् । घरं प्राणपरित्यागो नैव पूजाव्यतिक्रमः ॥
घरं वह्निप्रपन्नं घरं घावःशिरःहतम् । घरं स्यमलभुक्तिर्यां नेशपूजाव्यतिक्रमः ॥ ७६ ॥

धनपूत्रयिन्वा वेशानं घोदि भुङ्क्ते नगाधमः । पापानामग्नरुपाणां तस्य भोजनमुच्यते
धनुस्वार्यं पदं शम्भोर्मुहूर्ते यदि च म्नादति । शिष्येति मङ्गलं नाम यस्यथाविप्रवर्तने

तस्यागु महापातककोटयः । शिष्यं प्रदक्षिर्णादृश्य यो नमस्यति मानवः

नवाधिकशततमोऽध्यायः] • शिवलिङ्गार्चननियमवर्णनम् •

भूमिः प्रदक्षिणं कृत्वा यस्तत्पुण्यमवाप्नुयात् । प्रदक्षिणत्रयं कृत्वा नमस्कारं च प
 पुनः प्रदक्षिणं कृत्वा नत्वा मुच्येत पातकैः । सर्ववाद्यानि यः कुर्यात्कारयेद्वा शिव
 पत्नेन महता युक्ती घेदसेव्यत्र जायते । धावयेद्यः पुराणानि देवदेवं त्रिलोचनम्
 सर्वपापघ्निर्मुक्तो वसेच्छिवपुरे कृती । तं नित्यमादरेणेशो वक्ति वाक्यं प्रियं स
 एतत्संश्लेषतः प्रोक्तमीशपूजनमुत्तमम् । अल्पायुश्च भवान्विप्र शिवपूजनमाचर ॥
 त्रिकालं वा द्विकालं वा एककालमथापि वा । यामं यामार्धमथवा शिवपूजन
 धानप्रस्थान्धमो भूत्वा धानप्रस्थकृताध्रयः । धानप्रस्थप्रसूनैश्च प्रातः पूजय शङ्ख
 धीफलैः शतपत्रैश्च पद्मसौगन्धिकैरपि । नीपैर्जपाभिः पुद्भागैः करवीरैश्च पाटलैः
 तुलस्या च रघिदलैरपराजितया तथा । अपामार्गदले रुद्रजटादमनकेन च ॥
 सर्वैरेभिः समफलैर्विल्वपत्रैश्च धूर्तकैः । द्रोणैः शिरीषैः शकैश्च दूर्यया कोरकैरपि
 मन्दावतैरक्षतैश्च तिलमिश्रैश्च केवलैः । अन्यैरपि यथाशक्तिप्रातः सम्पूजयेच्छि
 कर्णिकारैश्च सौवर्णदूर्चयापि शिवाचनम् । मुकुलैर्नाचैरेहैवं चम्पकैर्जलजं चिना
 जलजानां च सर्वेषां पत्राणामशतस्य च । कुत्रापुष्पस्य रजतसुवर्णकृतयोरपि ॥
 अन्यत्कृत्वा यथा यस्तु तैलपक्वं भवेन्नृप । न तत्पर्युषितं प्रोक्तमपूपादि गमिष्य
 उक्षिप्तं यत्फलायुक्तं तैलक्षाराम्लतीरकैः । जले तत्प्रोक्षितं मूलफलशाकादिकं नृ
 न च पर्युषितं प्रोक्तं गङ्गातोयं च सागरम् । महानदीजलं सर्वं केदारजलमेव च
 हृदरूपेण यत्तीर्थं कूपतीर्थेन वाडिव । तडागवापीसरसां कूपेतापां च यद्भवेत् ॥
 तत्तीर्थतोयं सर्वं च न च पर्युषितं भवेत् । न रात्रौ जलमाहार्यं दिवा सम्पादये
 ससैकतं तथा धार्यं न च पर्युषितं हि तत् । एवं विदित्वापूजां त्वं शिवलिङ्गे स
 शम्भुस्वाच ।

एयमुक्तोऽथ मुनिना इक्ष्वाकुर्ब्राह्मणप्रियः । शिवपूजापरो भूत्वा दिनाष्टकमति
 नवमेऽथ दिने प्राप्ते प्रातः काले कृतार्चनः । मरणावसरे प्राप्ते शिवपूजां विधा
 स्वान्प्राणानुपहाराय तत्याजैव महेशितुः । मृतं तमथ विज्ञाय यमकृता समाम
 यमलोकप्रापका ये यत्नमास्थाय तस्मिन् । शैवाश्चापि समायाता दत्तावद्धिमद्व

तेषामग्योग्यघाशोऽभूत्सामको मामकमिदृशति । अथयामः पाशपाणिःशिवदूतमयार्दयत्
 मथ घट्टिमुखः क्रुद्धो यमदूतशरं ततः । महाकायस्तथा भूत्वा शृङ्गीत्या च करेण तत्
 शिरांसि च तथैकेनापीदृश निच्छेदशष्पयत् ।

मारयित्वा ततो दूतानादायेदृश्याकुमभ्यगान् ॥ १०५ ॥

नियेद्यामास च तं धीरभद्राय धीमते । स चापि शङ्करायथ तं प्राद च महेश्वरः ॥
 त्ययाष्टदिनपूजैष कृता कृष्णादिने दिने । रघमनिन्द्रः पुरा मां च लिङ्गं शिखाप्रमित्युत
 तेनैव पापयोगेन शिश्रवषत्रो भविष्यसि । शिश्राप्ते विषरं चक्रं जिहानासादिवर्जितः
 पूर्वं मन्नामवकृतत्वाद्धक्ता चापि भविष्यसि ।

अधेशवचनात्सोऽपि तथाभूतोऽभवत्क्षणात् ॥ १०६ ॥

शम्भुरवाच ।

य इदं शृणुयान्नित्यं पुराणाढ्यानमुत्तमम् । विमुक्तपापबन्धश्च शिवभक्तो भविष्यति
 स याति च शिवस्थाने घक्ता चापि तथा भवेत् ।

यश्च घक्ति कथामेनां हरेण सदृशो भवेत् ॥ १११ ॥

उत्तवा कथामिमां पूर्वमधीरो नाम भूमिपः । स्वर्गं स गतवाप्राजाहृतपापोऽथ भार्दवा
 श्रीपादो महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शिवराघवसंवादे विभूतिमाहात्म्ये

नवोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ १०६ ॥

दशाधिकशततमोऽध्यायः

अग्निमुखाभिधशिवगणवृत्तान्तवर्णनम् ।

धीराम उवाच ।

अयमग्निशिखो नाम घट्टिः शिवगणश्च वै । स कथं तादृशो भूतस्तन्मे घद नमोऽस्तु ते

शम्भुरवाच

ॐ नमोऽस्तु ते शम्भुः । कश्चिदक्षत्रियः क्रोधतः सदा । नष्टमार्यो नष्टसेनो नष्टराष्ट्रोऽतिदुःखितः

[साधिकशततमोऽध्यायः] * अग्निमुखाभिधशिखणवृत्तान्तवर्णनम् *

लब्ध्वा लुलायद्वितयं कृपिं चक्रे सहात्मजैः । ऋणेन महता युक्तः पुनश्चातीषदुःखिः
पुनश्च दुःखितो राजा सर्पेण सुतनाशनात् । तथाभूतो महीपालस्तत्याज कृपिम
परित्यज्य सुती चापि त्यक्त्वाहारो रुरोदह । सुतावथ समागम्य प्राहतुः पितरं ति

किमर्थं रुयते तात नष्टो नायाति रोदनात् ।

शरीरशोषणायाप्य शोकस्तेऽद्य भविष्यति ॥ ६ ॥

शोकेन चक्षुषी नष्टे कण्ठो नष्टस्तथा तव । अनुष्ठानं तथा नष्टं किमर्थं परित्यजे
एको नष्टो न चायाति रक्ष पञ्च स्थितानसन् ।

बहूनां रक्षणं पुण्यमाधिलभानां विशेषतः । अन्याश्रितप्रभुं शत्रुं कथं शोचिषुमर्हसि
पितोषाच ।

पुत्रः शत्रुः कथं पुत्रौ युषां शत्रू तथा च मे । अत्यन्तसुखिनं पुत्रं कथं शत्रुमभापत
सुतावृत्ततुः ।

जायमानो हरेद्द्वार्यां चर्द्धमानो हरेद्धनम् । प्रियमाणस्तथा प्राणाश्चन्द्रवृत्त्यं किमतः
यत्सुखं च त्वया प्रोक्तं स्पर्शनालिङ्गनादिभिः । दुःखोदकमिदं राजन्सर्वमेतद्धदा
प्रसूतिकाले पुत्रस्य भार्यानाशविचारणा ।

जीवितायामथो पत्न्यामात्मनः सुखनाशनम् ॥ १२ ॥

षोन्यशुद्धौ तु जातायां संयोगो नोपपद्यते । आलिङ्गनपरं गार्ढं स्तन्येनाङ्गपरिप्ल
तथापि यदि संयोगः शिशुरोदनतः मित्रयाः । दृढं शिशुगतं चित्तं ततो धैरस्यमेव
अथ चेत्पतितो हिम्भो मध्ये मैथुनमुद्रतिः ।

रतिमध्ये तु चिच्छेदे दुःखं किञ्चिदसम्भ्रमम् ॥ १५ ॥

सर्वकाले परिमिते कदाचिद्रतिसम्भवः ।

तत्काले भोजनं नास्ति स्थापो नास्ति च भार्यया ॥ १६ ॥

शिशूनां रक्षणे दुःखं व्यापितर्यग्रहादिभिः । कर्मणं यत्सुखं चित्रं यथाद्वारोहणं पि
आलिङ्गनवृत्तं तात घुम्यनादिदृत्तं तथा । अत्यन्तमधुरोत्तयादि यत्सुखाति नरेभ्य
रतिमध्ये विरामस्य कलां नार्हन्ति योऽशीम् ।

अन्यान्यपि च दुःखानि सन्ति पुत्रे सदग्रहाः ॥ १६ ॥

अनेनैव किं कुरुते इहामुत्रविरोधिना । त्यजरोकमिदं तन्मादायांपुत्रो स्थित्वापिह ॥
श्रीराजोवाच ।

स्यजामि शोकां दुर्षारं सर्वकार्यविरोधिनम् । भाटमनश्च दिनं कार्यमिहामुत्र सुतो मम
पुरोधसं तु गच्छामि ममपूर्वं महागुम् । पसिष्ठं मुनिवर्यं च स दास्यति गतिं मम ॥
एषमुपत्यागतो विप्रं धारणाम्यां स्थितं गुहम् । दण्डवत्प्रणनामाथ मुनिना परिपूजितः
आलिङ्गितः शिरोघातो दत्तासनपरिग्रहः । उक्तध्यागमनं किं ते किंकार्यं करवाणिवै ॥
राजोवाच ।

गतिं प्रयच्छ मे विप्र ! संसारतरणाय, हि । खिन्नोऽहं कर्मणा शब्दवन्तं शरणं गतः ॥
घसिष्ठ उवाच ।

गतिं पश्य महालिङ्गं विश्वेश्वरमिति स्थितम् । एनं पूजय राजेन्द्र देवदेवं पिताकिनम्
यमाराध्य पुरा शक्तिरकन्दत्याः सुतो मुनिः । रक्षसा भक्षितश्चापियमलोकं गतो न सः
किञ्चित्कालगतः स्वर्गं ब्रह्मलोकमगादतः ।

ब्रह्मलोकाद्विष्णुलोके व्रीडन्नास्ते सुतो मम ॥ २८ ॥

अथं पश्य महाराज लुब्धकं घनधारिणम् । पूजयन्तं हि विश्वेशं पत्रमात्रैः स्वसम्भूतैः
शमीवृक्षस्य सम्भूतैस्तथा पूगप्रसूनकैः । कदम्बकुसुमैरर्ककुसुमैर्युधिकामवैः ॥ २९ ॥
एतैरन्यैर्महेशानं पूजयन्तं विलोकय । इतोऽर्द्धयाममात्रेण मरिष्यति तद्दुभुतम् ॥ ३१ ॥
अन्तकाले समायाते लुब्धकोऽपि शिवाय वै । उपहारप्रदानाय दृष्टवान्पार्श्वतो घटम्
तं चूतफलसम्पूर्णं शुना स्पृष्टं विगर्हितम् । सङ्कल्पितोपहारस्य ह्यभाषाल्लुब्धकस्तथा
इदं जगौ शुभं वाक्यंलोकानां भक्तिसूचकम् । पुष्पाभायेहरिर्निब्रं फलामावैऽगुलं रविः
लिङ्गविस्त्रंसनेकं च जमदग्निःपिस्तथा । लिङ्गपीठविभेदे च गात्रं निर्भय दत्तवान् ॥
अन्यैर्माहेश्वरैरन्यत्साहसं परमं कृतम् । ममापि तत्तथा कार्यमन्यथा दोषमागहम् ॥
एतस्मिन्नन्तरं कश्चिदुन्मत्तः शिवमम्यगात् ।
अथ लुब्धकृतां पूजामाहृत्याभक्षयत्क्षणात् ॥ ३७ ॥

घमनं च तथा चक्रे शिवपीठेऽथ लुब्धकः ।

शिवापकारिणं चैनं हन्मि नो वेत्यचिन्तयत् ॥ ३८ ॥

अथ स्वात्मवधायैव यत्नमास्थाय शङ्करः । उन्मत्तेनययोद्बुक्ता शिवपूजा मया कृता
 लिङ्गप्रावरणे ह्येषा सदहं मम देहिनः । प्रावृत्तिस्त्वगियं त्यद्य निर्मोक्तव्या मया द्रुतम् ॥
 पूजाविमोचनायैतत्फलदानेर्गलं त्यजेत् । इत्थं सङ्कल्प्यसतयातीक्ष्णस्वधितिनाद्भुतम् ॥
 चक्रे त्वचं दक्षपादं त्वचं छित्त्वा कटेरधः । घामपादं तथा चक्रे कटिपर्यन्तमाशु च ॥
 हृष्टधावेपितश्चैव तत ऊर्ध्वमघाच्छिनत् । करांसोदरहृत्कण्ठत्वचं निर्भिद्यलुब्धकः ॥
 मस्तकस्य त्वचं चापि निर्विभेदं प्रहृष्टवान् । तयोरन्तरतस्तस्माद्गात्रं निर्भिद्य घर्तुलम् ॥
 छित्त्वाऽङ्गुलिं समादाय देवायार्पितवांस्त्यचम् । आरादेव तथा दिव्यरूपः स्वक्षश्चतुर्भुजः
 नानाभूषणसंयुक्तः स्थितो वियति शङ्करः । अथ शैवाः समायाता दूताः शतसहस्रशः
 विवित्रमुकुटाकराः सर्वाभरणभूषिताः । त्रिशूलपाणयः सर्वे शुद्धस्फटिकसन्निभाः ॥
 चतुर्भुजाः सुरुराश्च विमानवरसंस्थिताः । सर्वे सूर्यसमाः शान्तारम्भावत्प्रिययायुताः
 सुनुपत्नीवलोटसाहविलासह्रीशतान्वितः । तेजसा सूर्यसदृशाः पुष्पवृष्टिमवाकिरन् ॥
 तैराहूतो लुब्धकश्च नागच्छद्वदद्यतान् । भार्यायन्धुजनोपेतो गच्छेऽहमथवा न घा ॥
 शैवास्तद्वचनं श्रुत्वा वाक्यमेतदधोचिरे । येन पुण्यं कृतं पापं तेन भोग्यं हि तत्फलम्
 लुब्धक उवाच ।

अशीचानां च सर्वेषां धर्माणामेककर्तृकम् । माहेभ्वराणां धर्माणां फलं च द्विवदुत्सवपि
 एतस्मिन्नन्तरे प्राप्तो धीरभद्रः शतार्भकः । नानाकोटिगणोपेत एहि लुब्धकयन्धुयुक्

सर्वं त्वयोक्तं च तथा सभार्यो ज्ञातिशन्धुयुक् ।

आरुह्येदं विमानं च शिवं गच्छ शिवं तु घः ॥ ५४ ॥

अथ तद्वचनात्प्राप्तः शिवलोकं विमानगः ॥ ५५ ॥

घशिष्ट उवाच ।

इष्टवानसि सर्वं त्यमीशपूजां समाचर । विमुक्तपापयन्धस्त्वं शिवलोकं गमिष्यसि ॥
 यदि राज्यं त्वया प्राप्त्यं मार्जये शाङ्गणं नृप । गामयोदकलेपं च निन्द्यमेव समाचर ॥

एतावता भूमिराग्यं ध्रुवं तत्र भविष्यति । यापदागुह्यं ते राज्यमग्ने शिष्यर्षं भवेत् ॥
 नैतस्मिन्नु भवेद्राज्यममिन्द्रिस्तुमृग्युतः । अतो देहान्तरं प्राप्य शिष्यसेवाप्रभावतः ॥
 भविष्यति न ते राज्यं शिष्यमग्निः स्थिरा तथा ॥ ५६ ॥

शम्भुरत्याच ।

अथ कृत्या तथा पूजां मृतः स्यर्गगतस्ततः । राजजन्म पुनः प्राप्य राज्यं चक्रे शिवे रतः
 कदाचिदथ देवस्य गृहमभ्यगमन्नुपः । नानार्दीपसमोपेनं मणिमिर्नागगण्डिव ॥ ६१ ॥
 भटानामथ संमर्दं एको दीपोऽपतन्नुपे । तदाऽसौ कुपितो राजा क्षीपमादायसत्वम् ॥
 देवालयपुरे रभ्ये न्यक्षिपत्कोपसंयुतः । दग्धं देवगृहं तेन एतच्च समपद्यत ॥ ६३ ॥
 अथ तेन पुनस्तत्र दग्धं येश्मगृहादिकम् । निर्मापयामास नृपो महैरानमयावजम् ॥
 अथ मृत्युदिने प्राप्ते राजाऽऽराधतशङ्करः । मस्मस्नार्या मस्मशार्या जपप्रदं ममार ह

शिष्यलोकं गतःसोऽयं धीरमद्रेण भाषितः । भव त्वं गणशार्दूलो मम वै परिचारकः
 शाङ्करान्मम निर्देशादानयस्य ममागतिकम् ।

शिरोहीनो भवांश्चपि उवालाचक्रो भविष्यति ॥६७॥

स तूवाच महात्मानं धीरमद्रं गणेभ्यस्मै ।

चक्षुःधोत्रं तथा जिह्वानासिकास्यं शिरोगणः ॥ ६८ ॥

एतैर्विना व्यवहृतिः कथं मे सम्भविष्यति ।

अमाद्ये शिरसः किं वा मया पापं कृतं विभो ! ॥६९॥

धीरमद्र उवाच ।

त्वयैव स्वीकृता पूर्वं देवी परमसुन्दरी । महेशमचनं नित्यं चानुर्घर्षणकरङ्गकैः ॥ ७० ॥

स्यस्तिकं सर्वतोभद्रं नन्याघर्तादिकं शुभम् । पद्ममुत्पलमान्दोलपादौ व्यजनचामरे ॥

त्रिशूलं शङ्खचक्रेचगदाधनुरस्यैव च । त्रिशूलं डमरं खड्गं वृषं भृङ्गिरिट्टि शिवम् ॥७२॥

तथाष्ट्रं कमलमन्ययन्त्रादिकं तथा । कल्पयन्ती प्रतिदिनं सेवते वृषमध्वजम् ॥७३॥

कदाचिदथ सावेश्या देवसङ्गयुपस्थिता । राज्ञः काराङ्किकः कञ्चिद्देववेश्मसमापिरात्

अथ तां दृष्ट्वांस्तत्र स इदं पाक्यमुक्तवान् ॥ ७४ ॥

काराङ्किक उवाच ।

एकान्तसंस्थिता वेश्या युवाऽहं स्थविरश्च न ॥ ७५ ॥
 स्थविरं ध्यायितं पण्डमशक्तं धनवर्जितम् । अदीर्घमेहनं दीनं पुरुषं योषिदुत्सृजेत् ॥
 तस्मभ्रुलंमलच्छन्नं जडं दुर्गन्धिदूषितम् । स्वल्पमव्यसनं नापी दूरतः परिवर्जयेत् ॥

तस्मान्मे दीपतां वेश्ये ! मैथुनं जावयाशु माम् ।

वेश्योवाच ।

नियतः सर्वजार्तानामिहामुत्र सुखप्रदः ॥ ७८ ॥

पातिप्रत्यं परो धर्मः स्त्रीणामिति हि शुभ्रम् ।

यद्धीना यदावश्या तदा नान्येन सङ्गता ॥ ७६ ॥

पातिप्रतेति विख्याता तस्मात्तं परिपालयेत् ।

काराङ्किक उवाच ।

यदि चैवं मृतिः शीघ्रं भविष्यति न संशयः ॥ ८० ॥

अथ राजान्तिकं गत्वा राजानमिदमुक्त्वान् ।

वेश्या वेश्यैव नो भार्या नेति वक्तुं च नोचितम् ॥ ८१ ॥

इत्थं राजानमुक्त्वाऽथ मण्डं चैवारनालजम् ।

किञ्चिदादाय तस्यास्तु मन्दिरं गतवानयम् ॥ ८२ ॥

निद्रावसरमालोक्य प्रसृज्य च करं ततः ॥ ८३ ॥

घस्त्रस्य विधरे तत्र मण्डं चिक्षेप दुष्टधीः । एवं कृत्वा ततो गत्वा राजानमिदमुक्त्वान्

राजन्निर्गत्य गत्वाऽथ वेश्याग्यां तव योषितम् ।

उत्थापयित्वा वेश्यां तां सर्वाङ्गं द्रष्टुमर्हसि ॥ ८५ ॥

उन्मुक्तवन्धमथवा घसनं पश्य यत्नतः । वेश्यावेश्मत्थ गतवाभ्राजाकाराङ्किकं वचः ॥

इदमाह सनिद्रेयं पश्येमां यामिपश्यसि । स तूषाच नृपं तत्र न मे युक्तमिदं नृप ! ॥

तन्मातरं वा पितरं दर्शनाय नियोजय । तद्दृष्टीं सर्वमेवेदं व्यक्तमाशु भविष्यति ॥८८

प्रार्थिता ह्यथ राजानु माता धीक्षितुमुद्यता । घचनात्तु नृपस्यैव घस्त्रं शोधयतीव सा

तत्र स्थितं मण्डमथ विज्ञायाभ्याहामर्दयत् । मर्दनाद्वसनं क्लिन्नं किं तदित्याह पार्थिवः
 न किञ्चिद्देव नोकिञ्चिदिति वेश्याप्रसूरपि । बहुचाक्येन राजाऽथ वसनं घीश्य शङ्कया
 शुक्लक्लिन्नमिदं वासः प्राहेतद्बृहस्पतामिति । अथ दृष्ट्वासमीपस्थास्तथेत्यूर्ध्वो नृपम्
 राजाऽथ स्वगृहं गत्वादण्डाध्यक्षमभाषत । इदानीमेववेश्यायाःशिरश्छिन्ध्यविचारयन्
 दर्शनीयं शिरस्तस्या घटिकाभ्यन्तरे मम ।

दण्डकञ्च नृपोत्तयाऽस्यास्तथा कृत्वा ह्यदर्शयत् ॥ ६४ ॥

वीरभद्र उवाच ।

एवं कृतं त्वया पूर्वं प्राप्तं च फलमद्य ते ।

ज्यालयेवहिवक्तात्यं श्रोताद्रष्टाचजिप्रसि । रसं जानासिमतिमानतिक्रोधीभविष्यसि
 शम्भुरुवाच ।

एवं उवाचामुखोजातोराजामाहेश्वरोऽक्षमी । तस्मात्तु क्षमिणाभाष्यं परत्रेहसुखेप्सुता
 य इदं शृणुयान्नित्यं पुण्याख्यानमनुत्तमम् । विमुक्तपापवन्धश्च शिवलोके भविष्यति
 इति धीपाप्मे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शिवराघवसंवादे शिवपूजामाहात्म्यकरणे
 नाम दशोत्तराततमोऽध्यायः ॥ ११० ॥

एकादशाधिकशततमोऽध्यायः

शिवनाममाहात्म्यवर्णनम् ।

धीराम उवाच ।

महेशनाममाहात्म्यं पूजामाहात्म्यमेव च । तमस्कारस्य माहात्म्यं दृष्टिमाहात्म्यमेव च
 जलदानस्य माहात्म्यं धूपदानस्य सत्तम । शीपगन्धादिदानस्य माहात्म्यं च मे गुणै
 शम्भुरुवाच ।

एकैकनाममाहात्म्यंविस्तारान्न हि शक्यते । मंशेपेण च मे वरिम शृणु नाप्य सादरम्

पुरा त्रेतायुगे राजा विभूतो नाम धीर्यवान् ।

मृते पितरि वालोऽर्धो भूमिगात्रयेऽभिषेचितः ॥ ४ ॥

समानवपसः स्वर्गसमीपस्थांश्चकार मः । ये मृदा ये विद्वोस्तन्ते च तस्य न संमताः ॥
सुवानः संमता बुधा भक्षयकारणास्तथा । तुल्ययानपनदक्षाश्च चौरकर्मपिशारदाः ॥

माण्डवार्तात्तान्तास्यनिनुषाम्नस्य संमता । परीकरणमन्त्रजा वस्त्रोपपविद्स्तथा
गन्धर्वनर्तान्याश्च धूर्तास्तूतविदः प्रियाः । पितृसंमतकर्तृणां रथायं चक्रे स पार्थिवः ॥

विमार्यं स च तेः सार्द्धं दृष्टेः कार्यंमकारयन् ।

एकादशान्नवाः शान्यान्दुष्टान्सद तुयोजं ह ॥ ६ ॥

एतदुक्तिमुपाज्यस्य शिष्टं सुहृदमव्यजन् । उगंमुष्टिं च फंकारं ये कुर्युस्तस्य ते प्रियाः
मगलक्षणवक्त्रा रतिकन्त्रपिशारदाः । राजनीतिविद्वान् तद्राज्यं समभवत्तदा ॥११॥

गङ्गाधरमुष्टुजं गोमहिष्यादिकं वयम् । तस्यै नारायाणमपहारा यतस्ततः ॥१२॥
रथानि पशुधान्यानि न दृश्यन्ते पुरे तदा । अथ भूपान्तरेणासीं निर्जितः प्रपलायितः ॥१४॥

महारण्यमार्थो गन्धा गिरिदुर्गमकल्पयन् । तत्र चान्यपरीवारधोरवृत्तिसमाधितः ॥१४॥
सुवर्णवस्त्रधान्यादि व्दागन्धादिकं तथा । तत्र तत्र विनिर्दिश्य चोरानानीय वञ्चकान्
बन्धावकारयत्सेन्नु द्रव्याहरणकर्मणि । यदाहारो न विद्येत तदाहारमकल्पयत् ॥१६॥

गोमहिष्यादिर्मानेन यत्नं मोपलभ्यते । अजीयनरमांसेन भोजनं पर्यकल्पयत् ॥
एकादशमभूद्वृत्त सन्ध्योपासादियजितम् । एकस्तुसनिषस्तस्य सुरापो नाम राक्षसः
नियुङ्क्ते सर्वकालं तमाहर प्रहरेति च । एवं रक्षो मतेस्थित्वा नानादेशगतान्नरात् ॥

शुभद्वयपीवारो हादद्याद्दृष्टपालयः । स्वस्याभिमतयोवास्तु शात्वा शात्वा समाहरत्
किञ्चित्कालं च सा भुनया तासां मांसमभक्षयत् ।

एवं हत्या नरान्तारी राज्यं चक्रे सुदुःसहम् ॥ २१ ॥

एवं धर्मसहस्रं तु राज्यं कृत्वा नराधमः । जराशिथिलसर्पाङ्गो घलीपलितदूषितः ॥२२॥
निर्जोयममवस्थानं समन्ताद्शयोजनम् । अथ मृत्युदिनं प्राप्तं राक्षस्तस्य महात्मनः
मृत्युकालेऽथ सम्प्राप्ते स्नातं भूमिगनं नृपम् ।

तस्य गानुचराः सर्वे परिघार्षोणमस्त्रिरे ॥ २४ ॥

सुरापः सत्रियः प्राह किंकार्यं मम यादिश । भय राजानयाऽशक्तो निर्गतायुस्तदा
नाभेरुपस्तु क्षीणानुः कथञ्चिद्वाययमुक्तयान् । त्वं सर्वकाले दैत्येन्द्र प्रहर प्राह
इत्यभोपत्वा ममारासो यमदूताः समाययुः । विचित्रं बन्धनेपत्नं यद्गुस्ताडनकृत्य
नूर्णिता बन्धपाशाश्च हेतिदण्डाश्च नूर्णिताः । तद्ग्राप्रस्पर्शमात्रे च तद्गुदुतमिषाम्
अथायातः स्वयं मृत्युः पादोनेनमयोजयन् ।

मृत्युपाशमपि च्छिन्नं धीश्य मृत्युरचिन्तयन् ॥ २६ ॥

सर्वमर्त्यमृतिद्वंष्ट्रा दृष्टानेतादृशी क्वचिन् । इति चिन्तापरे मृत्योर्ज्वालावक्त्रःप्रताप
धीरभद्रेण निर्दिष्टः सहसाऽऽयाञ्च शूलभृन् ।

ज्वालावक्त्रमथालोक्य मृत्युस्तूर्णं पलायितः ॥ ३१ ॥

पलायमानं तं दृष्ट्वा मृत्युं बहिमुद्यस्तदा । अरेरे चोर चोर त्वं तिष्ठ तिष्ठ क्व याम्वा
एनसो मुच्यते चोरः शूलारोपणमात्रतः । एवमाभाष्य मृत्युं तं शूलप्रोतमकल्पयन्
शूलस्कन्धगतं कृत्वा दूतान्सङ्गम्य रज्जुना । पादभृङ्गुलविन्यस्तानादायवृषमध्यगा
विमानवरमारोप्य गतिवाद्यसुशोभितम् । धीरान्तिकमयोगत्वा सर्वमस्मै न्यवेदयत्
धीरभद्रोऽपि तत्सर्वं शङ्कराथामितात्मने । नानामुनिगर्णदेवैर्ब्रह्मविष्णुपुरःसरैः ॥ ३६ ॥
सेव्यमानाय देवाय पार्वतीसहिताय च । प्रणिपत्य निवेद्याथ शूलस्थं मृत्युमेव च ।

तूर्णीं बभूव चिन्वात्मा धीरभद्रः प्रतापवान् ॥ ३८ ॥

अग्न्याशनं धीश्य शिवो निगदंशकथं त्वथैतन्नण साहसं कृतम् ।

विभेपि मृत्योर्न कथं यमाधिकाद्दस्व सर्वं परमार्थतो मे ॥ ३६ ॥

प्रणम्य तं बहिमुखोऽतिरोपो मृत्युं समालोक्य नततं हर्षात् ।

उवाच चौर्यं कृतमेव मृत्युना तदेव शूलेऽपि मया प्ररोहितः ॥ ४० ॥

विमोचयामास शिवोऽपि मृत्युं दूतानशेषान्निदज्जधकार ।

मृत्युं समालोक्य शिवो यभाषे मन्नाम एषां मरणे समास्ते ॥ ४१ ॥

मञ्चेतसामन्यधियां च नाम क्षीनाक्षरं वाऽधिकवर्णयुक्तम् ।

ममैव लोकं प्रददामि सत्यं हानेन नामप्र हरेति भाषितम् ॥ ४२ ॥

प्रशब्दमात्रं त्यधिकं हरेरितपदप्रदं वै पदमीरयन्ति ।

आरादमूस्त्वं जपतो नमस्व मदीयवाक्यं च यमं षदस्य ॥ ४३ ॥

नति यति कीर्तिमुपास्तिमाध्रिता दास्यं च कैङ्कर्यमथ धृतिभ्यदाः ।
पञ्चाक्षरोक्तिं शतरुद्रियोक्तिं शिवस्य कुर्वन्ति न ते विचार्याः ॥ ४४ ॥

मन्नामरुद्राक्षविभूतिधारणो ममाप्रतो यस्तु पुराणवक्ता ।

सर्वेषु पापेष्वपि तेषु सत्सु प्रशास्यहं नैव यमाधिकारः ॥ ४५ ॥

ये चापि पापान्वितमायिनो नराः परान्नवह्नादिवधूभुजश्च ।

घाराणसीमृत्युपराश्च ये वै श्रीशैलमर्त्याश्च न ते विचार्याः ॥ ४६ ॥

यूकाश्च दंशा अपि मत्कुणाश्च मृगादयः कीटपिपीलिकाश्च ।

सरीसृपा वृश्चिकशूकराश्च काशीमृताः शङ्करमाप्नुवन्ति ॥ ४७ ॥

इदं नाम वृणन्ध्यायेद्यो वै हृत्पद्ममन्दिरे । त्रियम्बकं विरूपाक्षं सोमं सोमार्द्धभूयणम्

त्रिनेत्रकं त्रयीनेत्रं सोमसूर्याग्निलोचनम् । तं नमस्कृत्य दूरस्थो भव मृत्यो ! ममाशया

अथाकर्ण्य शिवप्रोक्तं मृत्युस्तुष्टाव शङ्करम् । नमस्ते देवतानाथ ! नमस्ते देवमूर्तये ॥

सर्वथाय नमस्तुभ्यं पशुनां पतये नमः । अथ देवो महादेवो मृत्युं प्राह वरं वृष्ण ॥

स्तोत्रेणानेन तुष्टोऽस्मि मृत्युर्वरमयाचत ।

त्वदीयं पालय विभो ! मां च शङ्कर ! पापिनम् ॥ ५२ ॥

तथेत्युक्त्वा मृत्युमीशो गच्छ घत्सेति चाब्रवीत् ।

यमलोकं गतः सोऽपि यमायाशेषमुक्त्वान् ॥ ५३ ॥

शम्भुस्वाच ।

य इदं शृणुयान्नित्यं पुण्याणामनुत्तमम् । विमुक्त सर्वपापेभ्योपातिशङ्करसन्निधिम्
निधीपाप्मेमहापुराणेष्वमे पातालखण्डेशिवराघवसंवाद् एकादशोत्तरशततमोऽध्यायः

द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः

शिवनाममाहात्म्ये देवरातसुतायाःकलाया वृत्तान्तवर्णनम् ।

शम्भुरुवाच ।

अद्यान्यदपि निर्वचिन्मि प्रमदाख्यानमुत्तमम् । सुतया देवरातस्ययत्प्राप्तं नाम कीर्तनम्
देवरातसुता वाला कला नामाऽतिरूपिणी । धनञ्जयसुतस्यासीद्द्वार्या शोणस्य धीमतः
ताद्युमौ नियतो नित्यं धर्मकप्रवर्णौ शुभौ ।

लब्धवन्तो निधिमघो गङ्गास्नानाय तौ गतौ ॥ ३ ॥

प्रवाहपतिते कूले मृत्तिकानयनाय तौ । कूलादादाय मृत्तोष्टं दृष्टवन्तौ महाघटम् ॥ ४ ॥

राजतं चोद्दुर्ध्वपापाणमथ शोणःप्रियां घचः । इदमाह कथंकार्यं किं कर्तव्यं हि नोहितम्

भार्योवाच ।

न नारीमतमालम्ब्य किञ्चित्कार्यं समाचरेत् ।

न च नार्यां चरेद् गुह्यमप्रियं वाऽथ किञ्चन ॥ ६ ॥

यदि नारीसमक्षं तु द्रविणं दृष्टिमापतेत् । पञ्चपीत तथा नारी स्वीदृशोर्षावनसञ्चयेः

अम्माभिर्न हि सम्प्रेक्ष्यं किं वा तत्र हि तिष्ठति ।

द्रविणं चेन्न सम्प्रेक्ष्यं वाधोदकं भविष्यति ॥ ८ ॥

भग्याज्जालं तु यदि चेत्कृतो ज्ञानपिनिश्चयः ।

अप्रदृष्टस्त्विदानीं चेन्निभृतः कोऽपि तिष्ठति ॥ ९ ॥

तिरोधानं न किञ्चिद्येगमापया कोऽपि तिष्ठति ।

न सेगमायामनुप्याणां क्षेत्रपालान्तु तिष्ठति ॥ १० ॥

न हि चेद्देवधेह निन्दति म्हराक्षसः । न सोऽपि सेगमहायिद्या राज्ञी तत्र भविष्यति

न च जानाति क्षेत्राद्वा व्यवहारादिसम्भयः । स चेद् गूढप्रकारेण, खोरवाधा भविष्यति

॥ महानर्षी भविष्यति । प्रायेणार्थवतां मृणां भोगलिप्सा प्रजापते

द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः] *देवारातसुतायाः कलाया वृत्तान्तवर्णनम् * ५१३

मोगाद्भोगान्तरेच्छा च सर्वानुष्ठाननाशिनी । जानाति यदि नारी स्वं भावयोगगतं तथा
नारी स्वतन्त्रतामेतिरोपाह्वयप्रकाशिनी । रोपे विश्वासता याति तदा दोषः पुरोदितः

विश्वासिनि च विश्रमः प्रवासो वान्यचित्तता ।
विश्रमभाजापते स्त्रीणां नानाविधि विचेष्टता ॥ १६ ॥

यं कञ्चित्पुरुषं दृष्ट्वा युवानं प्रीतिरापनेत् ।
प्रीत्या सञ्जायते योगो योगान्मैथुनसङ्गतिः ॥ १७ ॥

उत्तमं मैथुने जातेविश्रमभ्रान्तरमापतेत् । भवता वा तथा पूर्वं मुक्तेदानी च भुज्यते ॥
कां प्रतीच्छा तवेदानो प्रीतिः कस्यामथापि वा ।

का विदग्धा सुसंस्त्रिग्धा पुरुषादन्यतश्चरेत् ॥ १८ ॥

योऽप्रवीदध वाक्यं तां यदि द्रूयास्त्वमथ मे ।

सर्वमेव तथा वच्मि नान्यथा वाक्यमुच्यते ॥ २० ॥

यं च धृष्टतां याता तथा रूपान्तरेण च । द्रव्यमादाय यत्किञ्चिदनुवर्त्तन्स्वतन्त्रतः ॥
स मारयित्वा तां द्रव्यं गृहीत्वा पातयिष्यति ।

अथ पूर्वं पतिमृतौ प्रविशेन्नाशुशुक्षणिम् ॥ २२ ॥

बैधव्ये द्रविणं सर्वं धर्मार्यं मे भविष्यति । इतिनिश्चित्य मनसा वैधव्ये समुपस्थिते
योनिकुण्डं समासाद्य दिवा वा यदि वा निशि ।

एकान्तस्थानमभ्येत्य विवृत्य वसनं भगम् ॥ २४ ॥

इदमूचे वचो दुःखादुपस्थस्थकरासती । किं त्वया वै कृतं योने किवा पापमुपाश्रिता
शिशस्य वायवा पापं यस्त्वदन्तरवेशनात् । यच्च कर्तृकृतं पापं मातृक्सेवाविद्वर्जनात्

वतोऽपि कण्डूसम्भृतौ प्रवेशयेद्वाङ्गुलीम् । विचित्रचेष्टा कृत्वा तु कण्डूबुद्धेरतः परम्
मदयित्वा कराम्यां तत्सन्ताड्य च विवृत्य तु ।

असह्युन्वती पादौ विवृतास्यातिदुःखिता ॥ २८ ॥

अदवाकाष्टमयालिङ्गं यस्तनपीडं यथाप्रियम् । अथोविचित्रचित्तत्वे ततः प्रद्युष्टताभघत्
अथवाहिपुरे स्थित्वा शाकं व्यवहृतं च यत् ।

भान्द्रम्य घेदमनि निशि सन्ध्यायां विमिन्नासु च ॥ ३० ॥

त्पान्पयोगमात्मानं यैःकैरप्युपभुङ्गने । भगवान्यप्रमायेन शङ्कितायोग्यमाहरेत् ॥३१॥

प्रभातं च गृहं गत्या रमये देव निश्चितम् । नारी समग्रं लब्धं तु द्रविणे होतद्विप्यने

सम्मानमपि भवतो न पिचात्प्रयोजनम् ॥ ३२ ॥

शोण उपान ।

पथमेतन्न सन्देहो गच्छ त्वं तिष्ठ दूरतः ।

मलमूत्रविसर्गार्थं स्निग्धवा गच्छाम्यतः परम् ॥ ३३ ॥

तस्यां गतायां शोणोऽपि घत्रम्वण्डं त्यक्तव्यम् ।

एकैकस्मिस्ततःखण्डे त्वप्रहीदुद्रविणं घट्टु ॥ ३४ ॥

सैकते विवरं जानुदर्शनं कृत्वा ततस्ततः । शिष्ट्या धनं पूरयित्वा विष्ट्रां चक्रे तपोपरि

घत्राधारं घटं तं च प्रतिचिक्षेप कुत्रचित् । सर्वमज्ञातवत्कृत्वा ज्ञानाय प्रययी मुनिः

तस्य भार्या ततः ज्ञानं कृत्वा सम्पूज्य पार्वतीम् ।

गच्छेति मत्रां सा प्रोक्ता स्ववेष्माभ्यागमत्सती ॥ ३७ ॥

एतामेकाकिर्नी ज्ञात्वा मारीचो नाम राक्षसः । भर्तृरूपमथास्थाय कलामेतदुवावह ॥

मारीच उपान ।

सप्तगोदावरीतीरे पवित्रं पापनाशनम् । द्राक्षाराममिति प्रोक्तं यत्र भोमः स्वयं स्थित

भुक्तिमुक्तिप्रदो नृणां स्मरणात्पापनाशनः । तत्र गच्छावहे शीघ्रं त्वं तु निर्गच्छ हुन्दरि

कलोपाच ।

इदानीमभियेकाय प्रवृत्तो नामिपिकवान् । कथमेतादृशं त्वंहि पूर्वानुक्तं वदिष्यति ॥

प्रकृतेरन्यथा भावमुत्पातं विदुरुत्तमाः ॥ ४२ ॥

मारीच उवाच ।

भर्तृप्रतिकूलत्वं नारीणां धर्म उच्यते । प्रतिकूलानुकूला वा मम शीघ्रं वदस्वतन् ॥४१॥

तूष्णीं भूत्वाऽथ सा साध्वी भर्तृत्येव विचार्य तम् ।

निर्ययौ तेन सा बाला धनमध्ये गता सती ॥ ४४ ॥

अथ मध्याह्नकालेऽसौ विपशामाद्विक्रियाः ।

राक्षसोऽथ वयः धृत्या नानुष्ठानम्फलं त्विह ॥ ४५ ॥

यत्र तत्राम्नि गततद्विमितो गच्छापद्ये ततः ।

किञ्चिन्मदेरां गत्या तु गुदां पीक्ष्य सरस्तया ॥ ४६ ॥

एदं स्थानं दि मे स्थानं कार्यं ध्यानमथ मिये ? ।

इत्युक्त्वा सरसि स्नात्वा फलाहारं प्रकल्प्य च ॥ ४७ ॥

मौढनायसरे प्राप्ते फलाद्ब्रह्मायुमां शिषम् । अयं धर्मो मम नपासति ध्यानपराऽभवत्

अथ ध्यातेन तं शारं निश्चिन्त्यैव पतिप्रता । भीनाति नम्रवदना अध्रुपूर्णमुखी तदा ॥

कष्टमापतिर्न पापमित्युक्त्वा निपरात च । रदतीं सामथो दृष्ट्वा राक्षसः पापनिश्चयः

घर्त्तिनुं सामथारेमे न चैनद्वर्षणं प्रति । यन्नात्कारमथोक्तुं यतमाने तु राक्षसे ॥५१॥

यात्रानुनामिपर्यन्तं शौचस्थानमकल्पयन् । शिलासमभषट्स्त्रं राक्षसो पीक्ष्य सामथ ॥

इत्येवं तां हनिष्यामि साद्विष्याम्यतः परम् ।

इत्युक्त्वा भ्रामपित्वाऽसि शिरच्छेत्सुं प्रचक्रमे ॥ ५३ ॥

फलाहमस्वतिर्ज्ञांत्या शारं दास्यति मादर । इत्युक्तमात्रे वचसि शिरच्छिच्छेद् राक्षसः

प्रातायां दुर्मूर्तिं तप्त्यामथ शैवाः समागताः ।

दृता विवित्रा भरणाःसर्वायुध पराः शुभाः ॥ ५५ ॥

एतां विमानप्रादीप्य शिवालोकमु रागमन् । सामागतां गिरिसुताहर्षेण प्रतिपूज्य च

स्वपादप्रणतां शुद्धामुमायाक्तामभाषत । पातिवत्येन ते तुष्टा अमीष्टं प्रददामि ते ॥

कलोधाच ।

दासोभावं प्रयच्छ त्वं त्यक्त्वादास्त्रं मम प्रियम् ।

प्राथम्यैः किमर्थैर्वहुभिस्तथास्त्विति शिवाऽब्रवीत् ॥ ५८ ॥

स्त्रादि घनिताभिः सा पूजिताऽथ फलानिधिः ।

एतस्मिन्नन्तरे प्रासः शोणो मुनिरथो गृहम् ॥ ५६ ॥

न तत्र दृष्ट्वा तां भार्यां ध्यानयोगपरोऽभवत् ।

रक्षोहतां मृतां प्राप्तां शिवालीकमुमां प्रति ॥ ६० ॥

उमादत्तवरां चापि दृष्ट्वाऽज्ञानवभ्रुवां । किञ्चिद्दुःखञ्चिरं ध्यात्वापरावृत्य मु
श्वशुरं गतवान्सोऽथ देवरातं मुनीश्वरः । निवेद्य सर्वं सहितो विभ्रामिभ्रमग

निवेद्य तद्वसिष्ठस्य वसिष्ठोऽप्याह तान्मुनीन् ।

गत्वा कैलासमादौ तु दृष्ट्वा देवं महेश्वरम् ॥ ६३ ॥

अनुज्ञां शिवतो लब्ध्वा पार्वतीमन्दिरे गताः ।

देव्यै विज्ञाप्य तत्सर्वं यथार्थंप्रवदामतत् ॥ ६४ ॥

तथेत्युक्त्वा मुनिवराः कैलासं शङ्करालयम् । गत्वा प्रणम्य देवेशं धीरमद्रेण प
विज्ञापयामासुरिदं शोणभार्याहतेति च ।

शिवः प्राह मुनीन्द्रांस्ताऽज्ञातमेव मया त्विदम् ॥ ६६ ॥

अकालमरणं त्वस्या आयुर्व्यंशतं स्थितम् । अकालमृत्युयुक्तानां पुनर्जीवनमा
दरापुत्रप्रसूयोरा रूपसौभाग्यवत्यपि । भवद्विरिति निश्चित्य समाप्तमिदं द्विजाः
यमलोकगतानां तु सर्वमेतद्विनिश्चितम् । ममलोकगतानां च गतिरन्या न वि
धनया कीर्तिनं नाम प्राणनिर्गमने पुरा । तथा यमलिपिर्मुष्टा कथमायुष्यनिर्ग
अपया गिरिजायै च निवेद्यतदृच्छशः । अथ ते पार्वतीपाददर्शनाय गता द्विजाः

प्रणम्य मातरं सर्वे विभ्रामित्रोऽधर्षादिदम् ।

दीनानाथा वृत्रा भार्या प्रनष्टपितृकाञ्जिह्वान् ॥ ७२ ॥

रक्षयित्वा पुरा मातरिष्टदा त्वं सदा ह्यमः ।

कृता पौत्री ममैवेयं त्वामाराध्य पतिं त्वमुम् ॥ ७३ ॥

शोषो लब्धवती मातस्त्वत्पूजायाः फलं त्विदम् ।

तवसा लभ्यतेऽर्जु ! दानेन यदि वाऽपि च ॥ ७४ ॥

मनोपयामैतद्वया कृता सा लभ्यतेमया । कतवा परिविष्टान्तंमोक्षुमिव्यामि त्वय
पार्वत्युपाय ।

यादृशीं व्यप्यने भार्या तादृशीर्दीयने मया । नैनां त्यक्तुमर्हं ज्ञाना किं वा त्वं मयाग

विश्वामित्र उवाच ।

प्राप्ता त्वमित्येव मया अविशङ्कितमीरितम् । शोणो मुनिरयं मातस्तव विज्ञापयिष्यति
शोण उवाच ।

भार्याप्रतिमेप्रीतिरत्युत्कटा सति । सैव मे दीयतांभार्याचान्यथा मरणं भवेत्
पावत्युवाच ।

भार्या पतिसमायेव विपमो तु विगर्हितौ ।

चासदृशी चैयं सदृशी प्रददाम्यहम् । न च मन्मन्दिरे प्राप्तात्यक्ष्ये देद्विषर्जिताम्
शोण उवाच ।

दे नो दोषते चैयं भार्यामन्यां ममप्रियाम् । राज्यं महेश्वरे भक्तिं प्रयच्छवरमुत्तमम्
भविष्यत्येवमेवैतदित्युक्त्वा चाब्रवीन्मुनीन् ।

भोक्तव्यमिह युष्माभिर्ममास्मिन्दिषसत्रयम् ॥ ८१ ॥

अनुषारे देवस्य महेशस्यैव तुष्टये । भोजनीयाः सदाकालमर्था विप्रा मुनीश्वराः ॥

इया यत्र कुत्रापि व्रतमेतदुपक्रमेत् । घत्सरे परिपूर्णं तु महाराजतमीश्वरम् ॥ ८३ ॥

निष्कप्रमाणेन तदर्द्धेनैव कारयेत् । श्वेतवस्त्रयुगं सूक्ष्मं चामरे व्यजने तथा ॥ ८४ ॥

पादुकोपानहं छत्रं सर्वं विप्रे नियोजयेत् ।

स्यशक्त्या दक्षिणां दत्त्वा ब्राह्मणांश्च विसर्जयेत् ॥ ८५ ॥

दद्यापने कुर्यादादौ मध्ये तथा सुधीः । दिने दिने तथा पूजा सोमस्य परमात्मनः ॥

स्यस्य विग्रहे महादेवस्य धीमहि । तन्तो ह्यः प्रचोदयात् ॥ ८७ ॥

इति पूजामन्त्रः ।

पण्डले पूजयेद्देवं प्रतिमायामथापिवा । एकभक्तं स्वयं कुर्याद्ब्रह्मचर्यसमन्वितम् ॥

सोममनं प्रोक्तं शिवतुष्टिप्रदं शुभम् । य एवं कुरुते भक्त्या नारी वा पुरतोऽपिवा

शङ्करस्यासौ नित्यमेवानुवर्तते । अथ सोमदिनं प्राप्तं मध्याह्नात्परतो भुक्तिः

सूर्यं च सर्वे मुनयः कुतर्षोर्वाहिकक्रियाः ।

माध्याह्निकीं क्रियां हृत्या भोक्तुमर्हथ सत्तमाः ॥ ११ ॥

तुर्यं वनमाकर्ण्य तुर्यं मुक्त्वा नमस्य च । अनुष्ठामाय ते सर्वे गता भार्गीरथी नदीम्

सङ्गमे मज्जतो गृते कृत्वा माध्याह्निकीं क्रियाम् ।

पिष्टं शङ्खतो कृत्वा च गोदशीर्यन्तारकैः ॥ १३ ॥

य ते पार्यतीगोदं गत्वा देवीं प्रणम्य च । लोकमानुर्नियोगेन शालद्वयनकान्मजः ॥
दशशालनमुगानुपचारानकल्पयत् । पञ्चगन्धकमादाय तान्मुनीन्स्यन्तेष्वपत् ॥ १५ ॥

राज्यं च महदाप्नोति यो दद्यात्पञ्चगन्धकम् ।

पञ्चाणसमो भूत्वा स्त्रीणां बहुमतामियात् ॥ १६ ॥

विष्णवे यो हि दद्यात् सोऽपि मारसमो भवेत् ।

कामी त्वकामी यः कुर्यात्कैलासे पञ्चयत्सरान् ॥ १७ ॥

यंगन्धसमोपेतो भोगीचेष्टार्यसंयुतः । यथेष्टवर्तनो भूत्वा ततो जायेत भूमिपः ॥ १८ ॥
तस्तूरीचन्दनं चन्द्रमण्डितयं तथा । पञ्चगन्धं समाख्यातं सर्वकार्येषु शोभनम् ॥

बेलतपञ्चगन्धेषु ब्राह्मणेषु महात्मसु । आसीनेषु तदाम्यागादुब्राह्मणः स्वविरः कृत्वा

उन्मत्तवेपो दिवासा जराजर्जरितम्बरी ।

मल्याटः श्वासकासी च बहुहिकी क्षुधान्वितः ॥ १०१ ॥

लालास्नुतः श्मश्रुकूर्चः श्लेष्मानघ्नः स्वल्पपदः ।

द्वयष्टर्या तथा नारी सर्वाभरणभूयिता ॥ १०२ ॥

रूपलावण्यसंयुक्ता लोकोत्कृष्टस्वरूपिणी । पुरुषारूपसंयुक्तान्वीक्षन्ती च ततस्ततः ॥
गायन्ती त्वद्य नृत्यन्तीतं दृष्ट्वाऽऽह सतीपतिम् । प्रवाघने बृद्धधवं शीघ्रमेहि कृशाधम

आलम्ब्य त्वत्करं वृद्धदुःखितानित्यमस्म्यहम् । भूषणं वसनं घ्राणं ह्यग्निलेपनमेव च
डासो गीतिस्तथापानं मण्डनं शोभनं गृहम् । सर्वमृतुसमृद्धिश्च कामस्यैवामिबृद्धये

सर्वेषामेष कामानां रतिरेका प्रयोजनम् । सुखानि सर्वाण्येकत्र रतिरेकत्र च स्थिता
मुञ्जया तुलितं सर्वं रतिः शतगुणाधिका । तन्मादृशी समासाद्य भवन्तं किं करिष्यति

इति चान्यानि वाक्यानि द्रुवाणा गृह्य चै करे ।

तदुत्तरमुवाचेद् किं कुर्मो भाष्यमीदृशम् ॥ १०६ ॥

मा मारय दुरुक्त्या त्वं मां चिजायाथ चेदृशम् ।

एतादृशो द्विजः प्रायात्पार्वतीमन्दिरं तदा ॥ ११० ॥

अविज्ञायैव गिरिजामिदं वचनब्रवीत् ॥ १११ ॥

द्विज उवाच ।

यन्नार्थिनमिह प्राप्तं विद्धि मामतिथिं मुने । भोजनावसरे प्राप्तं ब्राह्मणाग्रहिं भोजय
तद्द्वार्यावचनं प्राह क्व मुनिर्योपिदेष हि । अन्धस्य वचनं सर्वमेवमेतादृशं दृढम् ॥ ११३ ॥

पार्वत्युवाच ।

प्रक्षाल्य चरणावेतमासने चोपवेशय । जाम्बूनदकृतेऽतीथ भोज्येनार्तर्पणद्विजम् ॥ १४

सुर्यनक्षत्रकोपेतममृतं ब्रह्मवादिनीम् । अरुन्धतीमयाह्वय पर्यवेपथदम्बिका ॥ ११५ ॥

कला चारुन्धती चैव अनसूया पतिव्रता । परिवेषं पदार्थानां स्रग्गन्धाक्षतभूषणाः ॥

अकुर्वन्नन्धिकावाक्यात्पद्भुसानां पृथक्पृथक् ।

भुजानेषु तु चिमेषु दिग्वासा ब्राह्मणाकृतिः ॥ ११७ ॥

क्षणेन धुभुजे सर्वं दातुं नोशोकुरङ्गनाः । अथ सा गिरिजा देवी स्वयं दातुं प्रचक्रमे ॥

यथा दत्तमशेषं तु क्षणेनाश्नति स द्विजः । भाण्डस्थितमशेषं च भोक्तुमैच्छत्प्रियायुतः

कथाम्बिकासमादाय प्रादादक्षप्यमस्त्विति । अथ वामकरेणासौ भोक्तुमैच्छत्ततःसती

तत्राप्यक्षप्यमेधास्तु तयान्नमिति चार्पयत् । करान्तरमथोत्पाद्य भोक्तुमैच्छद्द्विजोत्तम

पर्यं करसदृशं च हृत्यैच्छद्भोजनं द्विजः । इत्या दत्त्वा पुनर्देवी सन्तुष्टा न च कोपना

न चित्तमन्वधा कर्तुं शक्यमस्या इति द्विज ।

प्रक्षाल्य हस्तौ चरणौ हस्तापितसुगन्धवान् ॥ १२३ ॥

पार्वतीं वाक्यमाहेदं तोषितोऽहं परं वृणु ॥ १२४ ॥

पार्वत्युवाच ।

मम दातुं परं शक्ती यदि त्वं ब्राह्मणोत्तम । वरेण मम किं कार्यं शङ्करो मे यतः पतिः

तदाह ब्राह्मणो देवीं शङ्करः कीदृशस्त्विति ।

सदृशोऽसौ त्वया नो वा त्वयोग्यो नान्यथा भवेत् ॥ १२६ ॥

।पद्ममरुधमप्येष रूपं द्वाक्ष्यं शुभाङ्गना । नोचेदेतादृशी भार्या मदीना कथमयेत्
पार्यंत्युपाय ।

त्यद्धार्यापचनं धुन्या तव पाक्यं तथा द्विज ! ।

अपलापस्त्वयं प्रसन्नचक्रे किं वा तथा पितृम् ॥ १२८ ॥

प्राहण उवाच ।

म्मिल्लं ते कारिष्यामि ममाङ्कं त्वं समाहृद । प्रचयेद्यदि ते चित्तं पातिव्रत्यं कुतस्त
पार्यंत्युवाच ।

म व्रतं द्विजश्रेष्ठ शङ्कराङ्ककरोहणम् । अथ तच्चित्तमाज्ञाय भवान्याः परमेष्ठिनः ॥ १३० ॥
पट्टपर्षधया भूत्वा सुस्निग्धचयन्यनः । सुस्निग्धचारुनायनो गोक्षीरसमविप्रदः ॥
नेटिकन्दर्यलापण्यः सर्वाभरणभूषितः । स्वपार्श्वस्थितनार्यंसे प्रसारितभुजद्वयः ॥

गायन्मन्दं तथा साकमुमथा पटुता यथा ।

अथ तां पार्यंतीं शम्भुः करेणारुण्य च स्मयन् ॥ १३३ ॥

विन्यस्य हस्तां वनिताद्वयांसे गावन्समस्तामरणः प्रसन्न दृक् ।

ननर्तं चानन्दसमृद्धगात्रो मुनीन्द्रगीतश्च सकालवेलम् ॥ १३४ ॥

।तादृशं शिवं ध्यात्वा जन्मकोटिशतेष्वपि । न दुःखं जायते तस्य सदा हर्षश्च जायते
अथ स्तुतो मुनिवरैर्नारीं कृत्वा हरिं ततः ।

अथ सा पार्यंती तुष्टा देवं प्राह पिनाकिनम् ॥ १३६ ॥

पार्यंत्युवाच ।

किमित्येतादृशं भावमास्थाय त्वमिहागतः ।

नारीं कृत्वा तथा विष्णुं किं प्रकृत्या न चागतौ ॥ १३७ ॥

शिवः प्राह वते चात्र ह्यतिर्यभोजनं शुभम् ।

जाने सिद्धिमथो येषां विपादो नाभिजायते ॥ १३८ ॥

जाते विपादे तु व्रतमसम्यगिति निश्चयः ।

सोमधाराः समापान्ति यावन्तोऽष्टशतानि तु ॥ १३९ ॥

न्ति मत्पुरे देवि सर्वभोगसमन्वितः । सभार्यपुत्रधनुश्च वेदीक्तायुष्यजीवितः ।
पश्चाद्द्वाराणसीं गत्वा मृतो मुक्तिमवापस्यति ।

शम्भुरुवाच ।

देवे स्थिते तत्रमुनयस्त्रिःप्रदक्षिणम् । कृत्वा पञ्चनमस्कारान्पुनःकृत्वा प्रदक्षिणम्
पुनश्च दण्डघट्टं भूत्वा विसृष्टा निर्ययुस्ततः ।

मथ शोणः शोभिताङ्गीं भार्यामाप ह्यनिन्दिताम् ॥ १४२ ॥

च भारते धर्मैर्धर्मेणापालयद्द्विजः । मानुषानखिलान्भोगान्नुभुजे शिवभक्तिमान्
देवार्चनपरो नित्यंब्राह्मणपूजकः । नित्यदाता नित्ययाजीनित्यधोता पुराणकम्
त्रगतवाङ्मोकं शङ्करस्य विभोः शुभम् । नामकीर्तनमाहात्म्यं प्रसङ्गात्परिकीर्तितम्
सर्वपापघ्नं भक्तानां च तथा नृप ! । सर्वकल्याणदंनित्यं सुभार्याराज्यदं शिवम्
शिवभक्तिप्रदं गोप्यं यस्य कस्यापि नैरयेत् ॥ १४३ ॥

श्रीपादो महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शिवराघवसंवादे शिवनाममाहात्म्ये
द्वादशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११२ ॥

त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः

पुराणश्रवणमाहात्म्यम् ।

श्रीराम उवाच ।

ते विमानस्थानानारूपधराः शुभाः । सर्वकामफलोपेताः सुभार्याः शनयोपिताः
नारीभिः पूज्यमानाः पदे पदे । गायन्ति विशतिर्योगा रूपलावण्यकोमलाः ॥
हेनी चेका चामरासक्तवाहयः । तालपृन्तद्वयं नार्थोर्धीजयन्ति प्रमृष्टा ये ॥३४
वाङ्मध्येऽस्या उपधानं तथापरः । एकस्याः कर्त्योर्हस्तः स्तापशानेकसंयुगः
पतीहासहृतोत्पुङ्गमुखाम्बुजः । एकैकत्र विमाने तु दृश्यते चन्द्रदीपितिः ॥

स्त्रीशनेषु विमानेषु दृश्यते धेध्वः शुभः । एते किं पुण्यकर्तारो विष्णुमायाऽथवा मुने
शम्भुरुपाच ।

एते हि ऋषिणाः पुण्या गृहस्थाश्रमवासिनः । येषामेव च सुप्रामो दत्ता दशरथेन ते ॥
गणितानां च तेषां तु कदाचिदगमन्मतिः । यथेह सुखिनः सर्वे धर्मं चान्योपजीविन
अस्मानेषानुजीयन्ति शनशोमनुजा इह । येन पुण्येन च धर्मं सर्वं कामानुमोदिनः ॥६॥
सुखीकृतोपचाराश्च सर्वे राज्यसुप्रान्विताः । जरामरणहीनाश्च युवानः सर्वदैव हि ।

विचार्यैष द्विजाः सर्वे वसिष्ठस्याश्रमं ययुः ।

जागतानथ सम्पूज्य वसिष्ठो वाक्यमुक्तवान् ॥ ११ ॥

किमर्थमागता यूयं शीघ्रं भूत द्विजोत्तमाः ॥ १२ ॥

द्विजा ऊचुः ।

धर्ममिच्छामहे सर्वे सर्वसम्पत्समन्विते । विमाने कामगे रोदुं तत्सम्पादय नो गुरो
तत्तेषां चिन्तितं श्रुत्वा वसिष्ठो वाक्यमप्रवीत् ।

पुराणं सर्वदा विप्राः श्रोतव्यं पापनाशनम् ॥ १४ ॥

धर्मश्चार्थश्च कामश्च मोक्षस्तत्रैव दृश्यते । तथेत्युक्त्वाऽथ मुनयः पुराणकुशलं मुनिम
जग्मुरङ्गिरसं श्रेष्ठं सर्वशास्त्रविशारदम् । सर्वागमपुराणज्ञं सदासत्कर्मचारिणम् ॥१६॥
इदमुचुर्नमस्कृत्य धर्मं सफलजीविनः । हृतकृत्या धर्मं ब्रह्मन्साक्षाद्दृष्टोऽसि यन्मुने ।

अङ्गिरा उवाच ।

यदर्थमागता यूयं तत्कार्यं करघण्यहम् । पुराणं श्रोतुकामास्तु यूयमत्र समागताः ॥

कीर्तयिष्ये विधानं धः समस्ताघविनाशनम् । सर्वज्ञानप्रदं देवं तत्त्वविज्ञानसम्भवन

शिवभक्तिप्रदं हृद्यं विष्णुभक्तिप्रदं शुभम् । विचित्रस्वगतिप्राप्तिज्ञानदं रमणीप्रदम् ॥

नानाविधशुभज्ञानं रतितन्त्रप्रकाशकम् । भुक्तिमुक्तिप्रधानं च विधिदर्शनदीपकम् ॥२१॥

विचित्रभक्तिकथनं भक्तिसाहसकोर्तनम् । ऋतप्रतिष्ठादानादिभस्मपूजाधिधिप्रदम् ॥२२॥

पुराणं पाद्ममुदितं ब्रह्मपद्मोपनिवृत्तम् । महेश्वरेण कथितं प्रमथाकृतिघर्जनम् ॥ २३ ॥

एतदन्यत्र कथितं पुराणे पाद्मे एव तु । दिलीपेन पुरा पृष्टो वसिष्ठः प्रोक्तवानिदम् ॥

तच्छृणुष्वं मुनिवरा ज्ञानं सर्वं भविष्यति । अथ तद्वचनाद्विप्राः पुराणध्वषणेस्ताः ॥
 कथं श्रोतव्यमधुना किं हृत्चेत्यद्भुवन्मुनिम् । सोऽपि सर्वं समाचष्टृणुध्रमं सनातनम्
 नमस्कृत्य पुराणज्ञं दद्यान्वाचासनं ततः । निपीद तत्र चेत्युक्त्वा गन्धपुष्पैः समर्चयेत्

आत्मयोगं च ताम्बूलमधिकं वा समर्पयेत् ।

ब्रूहि पुण्यकथां ब्रह्मन्पौराणिकीमितीरयेत् ॥ २८ ॥

न सद्द्यासनमाख्या नोच्चासनमद्यापि वा । नीचासनो वै शृणुयाद्धर्मकामार्थसिद्धये
 शृण्वित्युक्त्वा पुराणज्ञ इमं मन्त्रमुदीरयेत् । नमो हरिं हरमथो गणेशं भारतीमतः ॥
 इष्टदेवं नमस्कृत्य पुराणं धक्तुमर्हति । अर्द्धयामं प्रतिदिनं यदि धापीच्छया भवेत् ॥३१
 एवं पाठसमाप्तिं च श्रुत्वा कृत्यं समाचरेत् । श्रोतुश्च तूर्णानि मननं तूर्णानि ध्वषणमेववा
 अन्यथा भारती कुध्येत्तक्रोधान्मूकतामवेत् ।

तस्मात्पुराणश्रोत्रा च ताम्बूलादिसमर्पणम् ॥ ३३ ॥

धक्तुश्च जीविका कार्या स्वसामर्प्यानुसारतः । पुराणप्रक्रमेदेयं सचेलोद्गमनीयम् ॥
 सूक्ष्माभ्युत्थो वापि धस्त्रद्वितयमर्पयेत् । आसनं तु महच्चित्रं रम्यमूर्जस्थलं मृदु ॥
 सुवर्णं वा तथा दद्याद्गोभूगेहादिकं तथा । एतत्समस्तं विप्रेन्द्रा दक्षिणामूर्तिनापुरा
 शङ्करेण मुनीनां हि भाषितं च दिवोकसाम् ।

अथ ते मुनयः सर्वे तं प्रणम्यासनस्थितम् ॥ ३७ ॥

एकपृथक्चताम्बूलं दद्यात् शुभ्रुपचः स्थिताः । तेनापि कथितं सर्वंपुराणं सर्वसम्पदम्
 उपान्ताध्यायपर्यन्तं श्रुतवन्तो द्विजोत्तमाः ॥ ३८ ॥

दिलीप उवाच ।

गमनेन विमानेन सर्वसम्पत्समृद्धिना । सर्वतः सुखयुक्तेन पुण्यस्थानमुपस्थितम् ॥

धरिष्ठ उवाच ।

नालं पृष्टं त्वया राजश्रितोऽप्यतिशयान्तरैः । क्रीडमाना भविष्यन्ति येन तत्पुण्यमुच्यते
 सुधा धवलितं हृत्वा शिववेशमसमन्ततः ।

स्त्रियो रूपविलासादराः सर्पालङ्कारभूषिताः ॥ ४१ ॥

नानासुगीतकुशला नानानृत्यविशारदाः । चतस्रोऽष्टौ पडयवा मर्दलध्वनिकाः खिपः
षशिन्यौ द्व आयजिक्यौ फोणिकाधमने उभे ।

लासिक्यस्तु चतस्रः स्युः सन्तुष्टैकाथ गायिका ॥ ४३ ॥

एको द्वे वा सुगीतज्ञेऽमुखरेहि प्रकीर्तिते । फोणघायकृते द्वे तु सूर्णा भूताः पडयवा
सर्घारूपधिलासिन्यः सर्घाश्चापतितस्तनाः । रतितन्त्राधिकुशलास्तत एवापिशङ्किताः
सुसूक्ष्मवस्त्रवेपाश्च विद्युच्चञ्चलदृष्टयः । पतादृशीभिर्योपामिर्येन नृत्यं हि कारितम् ॥
एकस्मिन्दिवसे राजन्वत्सरान्सविमानगः । शतस्त्रीधीक्षितमुखो युवा यदुभिरर्चितः
आनन्दपोषसपूर्णः क्रोधेर्ष्यादिविर्जितः । पञ्चगन्धविल्लिताङ्गः स चन्द्राहिदलाननः ॥
सूर्योपमस्तु योपाश्च सर्घास्तादृशमान्विताः । सद्यो विकसितामोदि पारिजातवृत्तध्वजः
सर्घा विकसितारोहिरक्तसन्धिवृत्तध्वजः ।

धम्मिल्ले घक्षसि तथा विघ्नत्यःसुस्मिताधराः ॥ ५० ॥

चरत्येतादृशोभिस्तु नृत्यगीतानुमोदितः । एवं विमानगो भूत्वाउपित्या कालमशयम्
पश्चाज्जायेत नृपतिरेवं हृत्वा पुनस्तथा । राज्यं स्वर्गफलं भूत्वाशिष्यमक्तो भविष्यति
शम्भुरुपाय ।

दिलीपाय घसिष्ठोक्तं मुनिभ्योऽप्यद्दङ्गिरा । ते तथा हृतपन्तश्च तीर्यत्रिकमुमापतेः ॥
धृत्वा पुराणं पाद्मं च समग्रं सुखिनोऽगमन् ।

त एते ब्राह्मणा राम विमानधरमान्विताः ॥ ५४ ॥

दृश्यन्ते ते च सुखिनः सदा मुदिनमानसाः । एतन्नोसर्घमाख्यातं पुराणेषु विनिश्चिन्तम्
इतः परं च किं भूयः श्रोतुमिच्छति राघव ॥ ५६ ॥

इति धीपाद्ये महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शिवराघवमंवादे

त्रयोदशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११३ ॥

चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः

गौतमगृह्यचान्तवर्णनम् ।

राम उवाच ।

एष दृश्यते ध्योस्त्रि सर्वाभरणभूषितः । विमानस्थो महादीप्तमध्याह्नार्क इवापरः ॥
प्रेक्ष्यः सर्वमर्त्यानां तस्याङ्गे चारुहासिनी । अपरा श्रीरिचब्रह्मंस्तथापञ्च सुयोपितः
यन्ति मधुरां गीतिं सुन्नूभङ्गनिरिक्षणैः । मन्दस्मितैः करतलशब्दास्फोटिकयातया
चिद्गलकृतैर्गीतैरन्योरन्यकरताडनैः । अन्योन्यमुखमालोक्य प्रलोभैर्गीतपूर्वकैः ॥४॥
इनास्ते महायोगी एतकिञ्चलकसन्निभः । एवं चरितपुण्योऽसौ कोऽयमेतद्ददस्य मे

शम्भुदवाच ।

विप्रः पुरा राम सर्वसम्पत्समन्वितः । नानाविधसुखोपेतो भार्यापोषणतत्परः ॥
पुत्रो दानहीनश्च देवतार्चनवर्जितः । पञ्चयज्ञविहीनश्च स्वाध्यायपरिषर्जितः ॥ ७ ॥
अध्याहासायाहभोजनप्रघणोऽशुचिः । कदाचिद्गमद्गोहं गौतमस्य महात्मनः ॥
ःयम्यकस्य गिरौ पुण्ये नानामुनिगणाश्रिते ।

तत्रापि शोभिनगृहं स्फटिकस्तम्भकल्पितम् ॥ ६ ॥

अगुरुद्रवकस्तूरीचन्द्रकुङ्कुमवर्चिता । भित्तिर्पस्य च सन्तानकुसुमामोदसौष्ठवम् ॥ १० ॥
कम्बुरिकापुष्परसमुत्सेवितभूतलम् । सुक्ष्मसुश्वेतविधिधवितानपरिशोभितम् ॥ ११ ॥
बङ्गणं शोभितमहाकदलीपूगशोभितम् । समीपसरसीजातमञ्जुकृजन्मधुपतम् ॥ १२ ॥
पाटीरतरुसम्भूतगन्धपूरितदिङ्मुखम् । शिक्षणीतकृताहादगीतपूरितदिङ्मुखम् ॥ १३ ॥
निदाघजनितातापनाशनाय विनिर्मितम् । कदलोदलसञ्छादिपावकाकल्पितच्छदम् ॥
पाटीरतरुसुस्निग्धसान्द्रहारकपाटकम् । सौगन्धिकमदामोदिकल्पितान्तरभित्तिकम् ॥
ईशानभागसुभगरतिकल्पितवेदिकम् । हाटककल्पितपदं विविधवेदिकायुतम् ॥ १६ ॥
सुस्निग्धनिचिद्विच्छाद्यं घटमूलोपकल्पितम् । प्रगूनकदलीतण्डसरोमिः प्रान्तशोभितम्

महायटाप्रसह्यप्रतुपारितपयोधरम् । नाकोपवनसम्पन्नविवित्रारामशोमितम् ॥
 धापीकूपतडागायमनेकघनशोमितम् । मन्दम्मन्दं घर्षो वायुर्यत्र गेहे सुखप्रदः ॥

घादिन्यश्चारुसर्वाङ्गयो घाद्यानि स्मरसम्पदः ।

वीणां वेणुं त्रिवेणुं च घादयन्ति घराङ्गनाः ॥ २० ॥

तीर्यत्रिककृतो नार्यश्चतुर्दिशु तथोद्घ्वतः । सुवर्णादिकपात्रेषु घटका भस्मनः ॥
 घासिताः सर्वगन्धैश्च सुधूपैरपि धूपिताः । कुशप्रथितसङ्काश्च अक्षमालाश्च कोरि
 कृष्णाजिनसहस्राणि बहिः प्रान्ते स्थितानि च । एतादृशे गृहवरे देवबन्धो मुनि
 कर्पूरादिश्च संस्थाप्य चतुर्दिशु मुनीश्वरः । पाटीरपीठेकर्पूरसिंहासनमकल्पयत् ॥

सूक्ष्मं श्वेतञ्च सुस्निग्धमावृत्तं घनसारकैः ।

सुगन्धवासितजलैः स्नाप्य क्षीरेण शङ्करम् ॥ २५ ॥

अन्यैश्च वैदिकैर्मन्त्रैः स्नापयित्वा सदाशिवम् ।

दाक्षन्द्रोपपीठे तु वस्त्रपीठं निधाय च ॥ २६ ॥

पात्रिकामप्रतः स्थाप्य स्थापयित्वादन्तेष्वमुत् ।

एकस्मिन्नक्षताःपात्रे त्यन्यस्मिन्सतिलाक्षताः ॥ २७ ॥

पञ्चगन्धकमेकस्मिन्नन्यस्मिन्नष्टगन्धकम् । कार्मीरं मृगनाभिं तु कर्पूरं गन्दनं त
 पात्रेष्वन्येषु विन्यस्य पूजास्थाने प्रकल्प्य च । नानाघरणमार्गेण पूजा तत्र विधी
 लिङ्गमध्ये स्थितो देवः पञ्चवक्त्रः सदाशिवः । तस्यप्राघरणंलिङ्गं शक्तिस्तस्यविधी
 शक्तेराघरणं विष्णुर्विष्णोराघरणं विधिः । ब्रह्मप्राघरणं चन्द्रस्तस्य सूर्यस्ततः भु
 दिग्देवतासुतद्गुमिस्तासामाघरणं दिशः । दिशामाघरणं शम्भुस्तस्य चाघरणं गुण
 दराप्राघरणंहीनच्छिद्यलिङ्गाचनं शुभम् । केवाञ्जिनमतेनभ्याश्च प्राघरणान्तम्
 विद्याघरणमाख्यातं तद्गुमाघरणंभूतम् । विष्णुताघरणं तस्या विष्णोश्चाघरणं वि
 श्वप्राघरणं चन्द्रस्तस्य भानुरथावृत्तिः । भानोराघरणं शंश इति षोडावृत्तिभ्याः
 विधिं धिना समाख्यातं पञ्चाघरणमुत्तमम् । शशाङ्कविष्णुशक्तीनामेतदाघरणत्रयम्
 अग्निकाघरणं प्रोक्तमेकाघरणमुत्तमम् । अथवा लोकपालाःस्युरावृत्तिःसोमपूत्रे ।

अनावरणमथवा पूजनं शस्यते शिवे । पत्रिकाष्टदलेष्वेव स्थितद्रव्यैर्यजेच्छिवम् ॥३८॥
 पत्रिकालक्षणं घश्ये सर्वकर्मोपयोगि च । स्वर्णेन राजतेनाथ ताम्रेणाथ प्रकल्पितम् ॥
 मुक्ताशुक्तिनिभं कुर्यात्पत्रिकाष्टदलं शुभम् । पद्मपत्रसमानाष्टकीणाकारं प्रकल्पयेत् ॥
 पलमात्रं ततः शस्तं निवृत्तं विस्तृतं पदम् । अस्थूलमध्यमुपरि पद्माकृति दलाष्टकम् ॥
 अथवा शक्तिमार्गेण पद्मपत्रं प्रकल्पयेत् । त्रिपत्रमथवा कुर्याच्छक्तिभावेन तेन च ॥४२॥
 यथास्याच्छोभनं पात्रं तथाकुर्याद्विचक्षणः । शक्त्यान्तरस्तिरुद्राक्षैः कल्पिताष्टशतैःशुभा
 मालोपवीतं त्रिशत्या अष्टकेन प्रकल्पितम् । प्रगण्डयोरथैकैकं बद्ध्वा तु विप्रकोप्रयोः

शिरस्येका धृता तेन कण्ठे च परमर्षिणा ।

रुद्राक्षैः स्फटिकैः रत्नैःकल्पिता हाक्षमालिका ॥ ४५ ॥

व्याघ्रचर्मासनं कृत्वा पद्मासन गतो मुनिः ।

आवाहनासनं चार्च्यं पाद्यं घाऽऽचमनीयकम् ॥ ४६ ॥

निर्वर्त्यगङ्गासलिलैः स्नापयामास शङ्करम् । अष्टगन्धकसंयुक्तैः पुष्पैर्वकुलपाटलैः ॥
 स्वर्णमाण्डस्थितैर्वस्त्रशोधितैर्वासितैर्द्वन्द्वम् । द्वारे ताम्रकटादश्च प्रबन्धद्रोणिनाशुभम् ॥
 गोशृङ्गेण विषाणेन गवयस्य तथाकञ्चित् । दक्षिणावर्तशङ्केन रत्नपात्रैरथापि वा ॥
 चूर्णैर्वाराजतैर्वापिताम्रैःकांस्यैरथापि वा । स्वर्णैश्च सूक्ष्मकलशैःस्नापयामासचेच्छया
 अथवा मृण्मयैः कुर्यात्पद्मपत्रैरथापि वा ।

पालाशैश्चूतजम्ब्याद्यैः पात्रैः संस्नापयेद्विभुम् ॥ ५१ ॥

नामानामथ सर्वेषां धारास्नानं विशिष्यते । नमस्तेत्यादिमन्त्रेण शतहृदियसंज्ञना ॥
 चित्याद्यनुवाकेन शान्तिरूपेणचेभ्यरम् । आवृत्य च यथाशक्ति पश्चाद्गङ्गादिधिन्यसेत् ॥
 तश्च शोभनैः पुष्पैः पत्रैर्विल्वैः समर्चयेत् । तुलसीमारुघदलैः कङ्कारैश्च महोत्पलैः ॥
 तिलोत्पलैरुत्पलैश्च शोषैश्च करवीरकैः । कर्णिकारैः सिताम्भोजैरपराजितया तथा ॥
 तलाशतैरक्षतैश्च ध्रीपत्रैस्तिलमिश्रकैः । एवं महेशमीशानं पूजयामास गीतमः ॥५६॥
 पूरागरुकस्तूरीसर्जागरुकचन्दनैः । अन्यैश्च धूपयामास पौडशाथ प्रदीपिकाः ॥५७॥
 पूर्यत्तिसंयुक्तादीपयन्त्रोपरिस्थिताः । निवेदितं महेशाय अथ नैवेद्यमुत्तमम् ॥५८॥

सुपकशालिविष्टान्नं मध्वं मेतं च घोष्यकम् । मयुरादिसमोपेतं पञ्चमशसमन्वितम्
 धनं कपपशकाद्यमनेकपकमिधितम् । पानं विशतिसंयुक्तं द्राक्षारम्भाकलान्वितम् ॥
 सहकारफलेधान्यैर्नागरङ्गफलाक्षनेः । शर्करागुडसंयुक्तैराज्यपात्रसमन्वितम् ॥ ६१ ॥
 सूपाष्टकादिसंयुक्तं युक्तं मूलफलादिना । यथासम्भवसंयुक्तैरन्यैरप्युपकल्पितम् ॥ ६२ ॥
 अथपुष्पसमोपेतं नैवेद्यं प्रददौ मुनिः । सौषर्णपात्रिकान्यस्तनीराजनसहस्रकम् ॥ ६३ ॥
 सोपहारावदेषाय दत्त्वा चैव नमस्य च । पूगखण्डानयो धृष्टान्यत्राणि क्षालितानि च
 पृष्ठाप्राणि सुश्वेतच्छ्रादप्रावृत्तिकानि च । घनसारकचूर्णं च न्यस्तपत्रत्रयं शुभम् ॥
 सौषर्णपात्रविन्यस्तमिदं ताम्बूलमीश्वरे । अथ प्रदक्षिणं कृत्या नमस्काराननन्तरम् ॥

अष्टयोपास्ततः प्राप्तास्तन्त्राविष्वादिधारिकाः ।

विचित्रवाद्यवादिन्यः सम्प्राप्ता मुनिसन्निधिम् ॥ ६७ ॥

क्षुद्रतालयुगं गृह्य स्ययं गातुं प्रचक्रमे । गौतमे गातुमुद्युक्ते तानं कुर्युरग्याङ्गनाः ॥ ६८ ॥
 मन्दमन्दं च वाद्यानि पादयन्ति तथा पराः । मधुरं गायति मुनी स्वराभूर्तिभूतस्तथा
 प्रानृत्यन्त महेशाग्रे तदद्भुतमिवाभवत् । पर्तास्मिन्नन्तरे प्राप्ते भगवाद्भारदो मुनिः ॥
 तमागतं गौतमोऽपि सम्पूज्य प्रणिपत्य च ।

आहचैनं कृतार्थोऽस्मि न च कश्चिन्मया समः । तवागमनकृत्यं किं कुत आगमनं तथा

श्रीनारद उवाच ।

पातालादागतोऽस्मीह भुक्त्वा वै वाणमन्दिरे ।

आयास्यन्ति महात्मानो वाणशुक्रादयो गृहम् ॥ ७२ ॥

अथ क्षणादभ्यगाच्च वाणः परपुरञ्जयः । विशत्यक्षीहिणीयुक्तो गजमारुह्य सोऽसुर
 अपरं हि गजं शुक्रः प्रहादो रथमुत्तमम् । वृषपर्वारथवरं बलिस्तुरगमुत्तमम् ॥ ७३ ॥

आगतानथ तात्सर्वानाज्ञाय स तु गौतमः ।

स शिष्यो निर्जगामाथ ह्यादायाभ्यादिकं तथा ॥ ७५ ॥

गौतमं चापि ते धीक्ष्यापरह्य च गजादिकात् ।

नमश्चक्रुरथो दैत्यास्तं नमस्कृत्य भार्गवम् ॥ ७६ ॥

आलिङ्ग्य राक्षसान्सर्षान्पूजयित्वा यथाविधि । सेनायाःसन्निवेशं चचकार मुनिपुङ्गवः ॥
पादौ प्रक्षाल्य शुकस्य जलं मूर्ध्नि धृतं तथा । विचित्रफलसंयुक्तंदत्तवानर्हणं मुनिः ॥
वापीतडागसरसीस्नानपूर्वंकृतक्रियाः । सङ्गमेवर्तमाने तु गौतमस्याश्रमे शुभे ॥ ७६ ॥
तद्गृहे तु प्रचिश्नाथ राक्षसास्सपुरोहिताः । देवपूजाप्रपत्तिं च चक्षुः सर्वे द्विजालये ॥

सद्यः प्रकल्पितायां च वेद्यां शुकोऽयजच्छिवम् ।

तस्यैव धाममागे तु प्रहादोऽयजदच्युतम् ॥ ८१ ॥

सोमं च घलिरप्येचमन्ये चासुरपुङ्गवाः । अथ वाणोऽजयद्देवमेकमेव त्रियम्बकम् ॥
शुकोऽपि भगवन्तं तमुमानाथमपूजयत् । गौतमोऽप्यथमध्याहे पूजयामास शङ्करम् ॥

सर्वे शुक्लाभ्यरधरा भस्मोद्दुधूलितविग्रहाः ।

सितेन भस्मना कृत्वा सर्वस्थाने त्रिपुण्ड्रकम् ॥ ८४ ॥

नत्वा तु भार्गवं सर्वे भूतशुद्धिं प्रचक्रमुः । हृत्पद्ममध्ये सुषिरं तत्रैव भूतपञ्चकम् ॥ ८५ ॥
तेषां मध्ये महाकाशमाकाशे निर्मलामलम् । तन्मध्ये च महेशानं ध्यायेदोत्तमयं शुभम्
क्यानसंयुतं भूतं शमलं सर्वसङ्गतम् । तद्देहमाकाशदीपे प्रदहेज्ज्ञानवह्निना ॥ ८७ ॥

माकाशस्यावृतं चाहं दग्ध्वाकाशमथो दहेत् । दग्ध्वाकाशमथो घायुमग्निभूतं तदादहेत्
पद्भूतं चतनो दग्ध्वा पृथिवीभूतमेव च । तदाश्रितान्गुणान्दग्ध्वा ततो देहं प्रदाहयेत्
एवं संदह्यभूतानि देहो तज्ज्ञानवह्निना । शिवामध्यस्थितं विष्णुमानन्दरसनिर्भरम् ॥
तेष्वपन्नवन्द्रकिरणसङ्काशकिरणं शिवम् । शिवाङ्गोत्पन्नकिरणैरमृतद्रवसंयुतैः ॥ ९१ ॥

सुशीतला ततो ज्वाला प्रशान्ता चन्द्ररश्मिवत् ।

प्रसारितसुधाहग्निः सान्द्रीभूतश्च सग्लपः ॥

क्रमेण प्लावितं भूतग्रामं सञ्चिन्तयेत्परम् ॥ ९२ ॥

इत्थं कृत्वा भूतशुद्धिं क्रियाहो मर्त्यः शुद्धो जायते शुद्ध एव ।

पूजां कर्तुं जाप्यकर्माऽपि पश्चाद्देवध्याने प्रह्लादइत्यादि हानिः ॥ ९३ ॥

एवं ध्यात्वा चन्द्रक्षीतिप्रकाशं ध्यानेनारोप्याशु लिङ्गे शिवस्य ।

सदाशिवं दीपमध्ये विचिन्त्य पञ्चाक्षरेणार्चनमभ्ययं तु ॥ ९४ ॥

आवाहनादीनुपचारांस्तथाऽपि कृत्वा स्नानं पूर्ववच्छङ्करस्य ।
 उदुम्बरं राजतं स्वर्णपीठं वस्त्रादिछन्नं सर्वमेवेह पीठम् ॥ ६५ ॥
 अन्ते कृत्वा बुदुबुदानाञ्च वृष्टिं पीठे पीठे नागमेकं पुरस्तात् ।
 कुर्यात्पीठे चोदुर्ध्वके नागयुगलं देवाभ्यांशे दक्षिणे घामतश्च ॥ ६६ ॥
 जपापुष्पं नागमध्ये निधाय मध्ये वस्त्रं द्वादशप्रातिगुण्ये ।
 सुश्वेतेन तस्य मध्ये महेशं लिङ्गाकारं पीठयुक्तं प्रपूज्यम् ॥ ६७ ॥
 एवं कृत्वा घाणमुखादितीशां दत्त्वा दत्त्वा पञ्चगन्धाष्टगन्धम् ।
 पुष्पैः पत्रैः श्रीतिलैरक्षतैश्च तिलोन्मिश्रैः केवलैश्च प्रपूज्य ॥ ६८ ॥
 धूपं दत्त्वा विधिवत्सप्रयुक्तं दीपं दत्त्वा शोकमेवोपहारम् ।
 पूजाशेषं ते समाप्याथ सर्वे गीतं नृत्यं तत्र तत्रापि चक्रुः ॥ ६९ ॥
 अथास्मिन्नन्तरे गौतमस्य प्रातः शिष्यः शङ्करात्मेति नाम्ना ॥ १०० ॥
 उन्मत्तवेपो दिग्वासा अनेकावृतिमाधितः ।

कचिद् द्विजातिप्रथरः कचिश्चण्डालसन्निभः ॥ १०१ ॥

कचिच्छूद्रसमो योगी सापसः कचिदप्युतः ।

गर्जन्मुत्पतते चैव नृत्यति स्तोति गापति ॥ १०२ ॥

रोदिति शृणुते व्यक्तं पतन्मुक्तिष्ठति कचिन् । शिष्यज्ञानैकसम्पन्नः परमानन्दनिर्भरः ॥

सम्प्राप्ता भोज्यवेलायां गौतमस्त्वान्तिकं यथा ।

बुभुक्षे गुरुणा साकं कचिदुच्छिष्टमेव च ॥ १०४ ॥

कचिश्च स्त्रीष्टे तस्यात्रं तूष्णीमेवाभ्यस्यत्कचिन् ।

दत्तं गृहीत्यैव गुरोः स्वयमेवामुनक् कचिन् ॥ १०५ ॥

कचिद्गृहान्तरे मूर्च्छकचित्करं गतेनम् । सर्वंदा तं गुरुर्दृष्ट्वा करमालाभ्यं प्रदिदम् ॥

प्रथेय्य स्वोयरीष्टे तमुपवेश्याभ्यमोजयन् । स्वयं तदस्य पात्रेण बुभुक्षे गौतमो मुनिः ॥

तस्य विलं परित्रान्तं कदाचिदथ मुग्धा ।

भद्रेत्या शिष्यमाहूय भुङ्क्ष्येत्युक्त्याऽथ सा गुमा ॥ १०८ ॥

सौवर्णे भाजने चान्ननिधाय चपकान्तरे । पानादिकमथो दत्त्वाएकस्मिन्पावकं पुनः
निधायान्नारनिचयंकण्टकानांचयंपरे । निधायभुङ्क्ष्व भुङ्क्ष्वेति स चापि धुमुजेमुनिः
यथा पपीहि पानीयं तथा बद्धिमपि द्विजः । कण्टकानपिभुक्त्वा स यथा पूर्वमतिष्ठत
पुराहि मुनिकन्यामिराहूतो भोजनाय च । दिने दिने तन्प्रदत्तं लोष्टमग्न्यु च गोमयम्
कर्दमं फाष्टदण्डं च भुक्त्वा प्रीत्याऽथ हर्षितः ।

एतादृशो मुनिरसौ चण्डालसदृशाकृतिः ॥ ११३ ॥

सुवीणोपानहौहस्ते गृहीत्वा तु तथाकरे । अन्त्यजोचितभाषाभिर्तृषपर्वाणमभ्यगात्
वृषपर्वेशयोर्मध्ये दिग्वासाः समतिष्ठत ।

वृषपर्वा तमज्ञात्वा पीडयित्वा शिरोऽच्छिनत् ॥ ११५ ॥

एते तस्मिन्निजश्रेष्ठे जगदेतच्चराचरम् । अतीव क्लृप्यमभयत्तत्रस्था मुनयस्तथा ॥ ११६ ॥

गौतमस्य महाशोकः सज्जातः सुमहात्मनः । नियेयौ चश्रुपोर्वांरिशोकं सन्दर्शयन्निव
गौतमः सर्वदैत्यानां सन्निधौ वाक्यमुक्तवान् ।

किमनेन कृतं पापं येन च्छिन्नमिदं शिरः ॥ ११८ ॥

मम प्राणाधिकस्येह सर्वदा शिवयोगिनः ।

ममापि मरणं सत्यं शिष्यरूपी यतो गुरुः ॥ ११६ ॥

जैवानां धर्मयुक्तानां सर्वदाशिववर्तिनाम् । मरणं यत्र दृष्टं स्यात्तत्र नो मरणं ध्रुवम् ॥
शुकः उवाच ।

नं सञ्जीवयिष्यामि मम गोत्रं शिवप्रियम् । किमसौ प्रियतेऽहन्परय मे तपसोवल्गु
इति घादिनि चिप्रेन्द्रं गौतमोऽपि ममार ह ।

तस्मिन्मृतेऽथ शुक्रोऽपि प्राणांस्तत्याज योगतः ॥ १२२ ॥

प्यापि मृतमाज्ञाय प्रहादाद्या दितेऽनुताः । सर्वे मृताः क्षणेनैव तद्गुणमिषामपन् ॥
क्यासीदथ बलं तस्य बाणस्य धीमतः । भद्रत्याशोकसन्तमागदोदोच्चैः पुनः पुनः
तमेन मदेशस्य पूजया पूजितो यिभुः । धीरभद्रो महायोगी सर्वं दृष्ट्वा सुकोप ह
ते कष्टमदोक्तं माहेशा बहवो मृताः । शिवं पित्रापयिष्यामि तेतोर्दः करवाण्यदम्

३ निश्चित्य गतपान्मन्द्राचलमप्यथम् । नमस्कृत्य विकृपाशमिदं सर्वमथोत्
 हरी स्थितो तत्र दृष्ट्वा प्राह शिवो वचः । मद्रक्तैः माहमं कर्महनं दृष्ट्वा व
 या पश्यामते विष्णो गुणामप्यागमिष्यथ । अघेशो वृषमाकाशं वायुना धूतव
 त्केनेन सुधेयेण धूतं छत्रेऽतिशोभने । सुश्रेतहेमदण्डे च नान्ययोग्ये धृते विभं
 महेशानुमतिं लब्ध्वा हरिर्नागान्तके स्थितः ।

भारतनीलच्छात्राभ्यां शुशुमे लक्ष्यकोस्तुमः ॥ १३१ ॥

वानुमत्या ब्रह्मापि हंसारूढोऽभवत्तदा । इन्द्रगोपप्रभाकारच्छात्राभ्यां शुशुमे वि
 दादि सर्वं देवाश्चस्यस्यचाहनसंयुताः । अथ ते निर्ययुः सर्वं नातापादानुमोदिता
 । टिकोटिगणाकोर्णा गीतमस्याधमंगताः । ब्रह्मविष्णुमहेशाना दृष्ट्वा तत्परमाद्भु
 तमकं जीवयामास वामकोणनिरोक्षणात् । शङ्करो गीतमं प्राह तुष्टोऽहं ते वरं इ
 गीतम उवाच ।

दि प्रसन्नो देवेश यदि देवो वरो मम । त्वद्भिद्भार्वनसामर्भ्यं नित्यमस्तु महेश्वर
 तमेतन्मया देव शृणुष्वैतत्त्रिलोचन । ममशिष्यो महाभागो ह्येयाहेयादिर्वाजितः
 क्षणीयं ममत्वेन न च पश्यति चक्षुषा । न च घ्राणेन घ्रातव्यं न दातव्यं न चेतत्
 इति बुद्ध्या तथा कुर्वन्स हि योगी महायशः ।

उन्मत्तविकृताकारः शङ्करात्मेति कीर्तितः ॥ १३६ ॥

। फश्चित्तं प्रतिद्विष्यान्नचतर्हिसयेदिति । एतन्मेदीयतां देव एतेपात्रमृतिस्तथा ॥ १४
 श्रीभगवानुवाच ।

। कल्पमेतेजीघन्तुततोमुक्तिमजन्तु च । त्वयावृतमिदंवेश्म विस्तृतं विवृतं शुभम् ॥
 तिष्ठामः क्षणमात्रं तु ततो यास्याम मन्दिरम् ॥ १४२ ॥

गीतम उवाच ।

। योग्यं प्रार्थयामोश ह्यर्थो क्षेपं न पश्यति । ब्रह्माचलभ्यं देवेश ! दीयतां यदि रोचते
 । येशो विष्णुमालोक्य गृहीत्वा तु करं हरेः । प्रहसन्मुजामाक्षमित्युवाच सदाशिवः
 । ग्लानोदरोऽसि गोधिन्द ! देयं ते भोजनं किमु ।

स्मयं प्रविश्य यदि वा स्वयं भुङ्क्ष्व स्वगेहयत् ॥ १४५ ॥

गच्छ वा पार्वतीगेहं वा कुक्षिं पूरयिष्यति । इत्युक्त्वा तत्करालम्बीएकान्तमगमद्विभुः
आदिश्य नन्दिनं देवोद्वाराध्यक्षं यथोक्तवन् । गीतमं समुवाचायमुत्तरंविष्णुभाषणम्
सदाशिव उवाच ।

सम्पाद्यान्नं सर्वेषां भोक्तुकामा धयं मुने । इत्युक्त्वैकान्तमगमद्वासुदेवेन शङ्करः ॥ १४८

सृदुराट्यां समारुह्य शयितौ देवतोत्तमौ ।

अन्योन्यं भाषणं कृत्वा प्रोत्तस्थतुरुभाषपि ॥ १४६ ॥

गत्वा तटाकं गम्भीरं स्नास्यन्तो देवसत्तमौ । कराम्बुपानमन्योन्यं पृथक्कृत्योभयत्रच

मुनयो राक्षसाश्चैव जलक्रीडां प्रचक्रिरे । अथ विष्णुर्महेशश्च जलपातानि शीघ्रतः ॥

चक्रतुः शङ्करः पद्मकिञ्जल्काञ्जलिना हरैः । अयाकिरन्मुखे तस्य पद्मोत्फुल्लविलोचने ॥

नेत्रे केशरसम्पातान्पमीलयत केशवः । अत्रान्तरे हरैः स्कन्धमारुरोह महेश्वरः ॥ १५३ ॥

हयुंसमाङ्गं बाहुभ्यां गृहीत्वा संन्यमज्जयत् ।

उन्मज्जयित्वा च पुनः पुनश्चापि पुनः पुनः ॥ १५४ ॥

पीडितः स हरिः सूक्ष्मं पातयामास शङ्करम् ।

अथ पादौ गृहीत्वा तु आचकर्प च भ्रामयत् ॥ १५५ ॥

ताडयद्दरैर्वक्षः पातयामास चाच्युतम् । अधोत्थितो हरिस्तोयमादायाञ्जलिना ततः

अयाकिरदधो शम्भुमथ विष्णुमथो हरः । जलक्रीडैषमभवदथ चर्पिगणान्तरे ॥ १५७ ॥

जलक्रीडासम्भ्रमेण विघ्नस्तजटयन्धनाः । अथ सम्भ्रमतस्तेषामन्योन्यजटयन्धनम् ॥

स्तरैतरवद्वासु जटासु च मुनीश्वराः । शक्तिमन्तोऽशक्तिमत आकर्षन्ति च सव्यधम् ॥

पातयन्तोऽन्यतश्चापि प्रोशतो रुदतस्तथा । एवं प्रवृत्ते तुमुले सम्भूते तोयकर्मणि ॥

आकाशे नारदो हृष्टो ननर्त च ननाद च । विपञ्ची नादयन्वाद्यं ललितां गीतिमुज्जगी

सुगीत्वा ललितायास्तु अगायत विधा दश । शुभ्राथ गीतं मधुरं शङ्करो लोकभाषनः
स्वयं गातुं हि ललितं मन्दमन्दं प्रचक्रमे । स्वयं गायति देवेशे मिथ्या मङ्गलकैशिकी
नारदे नृत्यमाने तु गायति स्वर्भेदिनि । स्वरं ध्रुवं समादाय सर्वलक्षणसंयुतम् ॥

स्वधारामृतसंयुक्तं गानेनैवमधोऽजयत् । घासुदेवो मर्दलं च काराम्ब्यामिदमाहनम् ।
अयगाहंश्चतुर्वक्त्रंस्तुस्वरुमखरोयभौ । तानकागीतमाद्यास्तु तूष्णीं गानुं च घायुतः ॥
गायके मधुरं गीतं हनुमति कपीभ्वरे । म्लानमम्लानममवत्पृशाःपुष्टास्तदाऽभवत् ॥१६७

स्वां स्वां गीतिमतः सर्वे तिरस्कृत्यैव भूर्च्छिताः ।

तूष्णीं सर्वे समभवन्देवर्षिगणदानघाः ॥ १६८ ॥

एकः स हनुमान्गाता श्रोतारः सर्वे एव ते । मध्याह्नकालचितते भोजनावसरे सति ॥
दुकूलयुगमाधत्त शृण्वन्गीतिं महेश्वरः । पीतवस्त्रद्वयं विष्णुरारक्तं चतुराननः ॥१७०॥

स्वस्वार्हाण्यथ सर्वेऽपि कृत्यं कृत्वाऽपि कालिकम् ।

स्वं स्वं घाहनमारुह्य निर्गताः सर्वदेवताः ॥१७१॥

गानप्रियो महेशस्तु जगाद प्लवगेभ्यरम् । प्लवगत्यं मयाप्राप्तो निश्शङ्कं घृणमारुह ॥
मम घामिमुखो भूत्वा गायस्वाशेषगायनम् । अथाह कपिशार्दूलो भगवन्तं महेश्वरम्
घृणमारोहसामध्ये तद्य नान्यस्य विद्यते । तद्य घाहनमारुह्य पातकी स्यामहं विभो ! ॥

मामेवाग्द देवेश ! विदग्गः शिषपाहन ! ।

तद्य घामिमुखं गानं करिष्यामि विलोक्य ॥ १७२ ॥

अधोऽधरो हनुमन्तामारोह घृणं यथा । आरुढं शङ्कुरे देवे हनुमान्बन्धराशिः ॥१७३॥

छिस्वा स्थचं पगवृत्य मुषं गायतिपूर्यपम् । शृण्वन्गीतितुषां शम्भुगीतमस्य घृणं

सर्वे घाप्यागतास्तत्र देवर्षिगणदानघाः । पूजिता गीतमेताद्य भोजनावसरे सति ॥

यच्छतुष्कदारसम्मूतं गृहोपकरजादिकम् । प्ररुद्रमभवत्सर्वं गायमाने हनुमति ॥

तस्मिन्गाने समभन्तावो विक्रदुष्टिरतिष्ठत् ॥ १७४ ॥

द्विबाहुरीशस्य पशामिपन्दनः समस्तगात्राभरणोपपन्नः ।

प्रसन्नमूर्तिस्तरुणः सुमध्ये विन्यस्तमूर्त्त्याञ्जलिभिः सुरैः स्तुतः ॥ १७५ ॥

शिरः कराम्ब्यां परिरुष्य शङ्कुरो हनुमतः पूषंमुषं चकार ।

पद्माश्रितासीत्तदनुमताञ्जली निधाय वादं त्यजत् मुषे च ॥ १७६ ॥

वाशङ्कुरीभ्यामप्य नासिकी विभुः स्नेहेन प्रप्राह च मन्मन्त्रम् ।

स्कन्धे मुखे त्वंसतले च कण्ठे वक्षःस्थले च स्तनमध्यमे हृदि ॥ ११८ ॥

ततश्च कुक्षावधनाभिमण्डले ततो द्वितीय निदधाति चाञ्चलौ ।

शिरो गृहीत्वाऽघनमध्य शङ्करः पस्पर्शं पृष्ठं चिवुकेन सध्वनि ॥ १८३ ॥

दारं च मुक्तापरिकल्पितं शिवा हनूमतः कण्ठगतं चकारह ॥ १८४ ॥

विष्णुर्महेशानमिदं वचनमुक्तवान् । हनूमता समो नास्ति वृत्तत्रयाण्डमण्डले

देवाद्यगम्यं हि पदं तव किल स्थितम् । सर्वोपनिषद्ध्यक्तं त्वत्पदं कपिसर्ययुक्

यमादिसाधनेयैर्गोर्नक्षत्रं ते पदं स्थितम् । महायोगिहृद्भोजे बलं स्वच्छं हनूमति

षांकोटिसहस्रेषु तपः कृत्वा तु दुष्करम् । त्वद्रूपं नाभिजानन्ति कुतः पादं मुनीश्वराः

भहोभाग्यं विविधं हि चपलो धानरो मृगः । धत्ते पादयुगं चाङ्गे योगिहृद्यपि न शम्भु

मया वर्षसहस्रं तु सहस्राब्जैस्तथाऽन्वहम् ।

भक्त्या सम्पूजितोऽपीश पादो नो दर्शितस्तथा ॥ १९० ॥

लोके पादो हि सुमहाच्छम्भुरायणप्रियः । हरिः प्रियस्तथाशम्भोर्नताद्भ्याम्यमस्ति मे

सदाशिव उवाच ।

न त्वया सदृशो मह्यं प्रियोऽस्ति भगवन्हरे ! ।

पार्यती या त्वया तुल्या न चाग्यो विद्यते मम ॥ १९२ ॥

अथ देवाय महते गौतमः प्रणिपत्य च । ध्यन्नापयद्मेपातमन्देयै दि कृत्पानिधे ! ॥

मध्याह्नोऽयं ध्यतिजान्तो भुक्तिधैलाऽखिलस्य च ।

अथाचम्य महादेवो विष्णुना सदितो विभुः ॥

प्रविश्य गौतमगृहं भोजनायोपवकमे ॥ १९४ ॥

रत्नाङ्गुलीयैरथ नूपुराभ्यां दुकुलवन्धेन तद्विवाऽप्या ।

दारैरनेकैरथ कण्ठनिष्कयश्रोपर्यातोत्तरपाससां च ॥ १९५ ॥

विलम्बितश्रमणिकुण्डलेन सुपुष्पिधम्मिहपरेण देवः ।

पञ्चाङ्गगन्धस्य विलेपनेन बाहूङ्गुरैः कङ्कणकाङ्गुलीयैः ॥ १९६ ॥

अथ विभूयिः शिवो निविष्ट उक्तमासने स्वर्गमुगं हरिं तथान्यवेशयद्गतासने ।

योन्यसंमुखौ स्थितौ हरीशौ देवसत्तमौ सुवर्णभाजनान्यथो ददौ स चापि ।
 त्रिशत्प्रभेदमक्षयकं सुपायसं चतुर्विधं सुपक्रपाकजातकं शतद्वयं प्रकल्पितम्
 कपकमित्रकं शतत्रयं प्रकल्पितं शतं शतं तथा सुकन्दशाककं तथा मुनिः ॥
 तादिसर्पिणान्वितं ददौ च पञ्चविंशतिं सुशर्करादिकं तथा सुचूतदाडिमादि
 वाफलं तु गोस्तनीं सुखर्जुनागरङ्गकं जम्बूफलं प्रियालुकं विकङ्कतं फलं ता
 एवमादीनि चान्यानि द्रव्याण्यर्प्य यथाविधि ।

दत्त्वा चापोशनं विप्रो भुञ्ज्यतामिति चाब्रवीत् ॥ २०० ॥

।नेषु च सर्वेषु ध्यजनं सूक्ष्मवस्त्रम् । गौतमः स्वयमादाय शिवविष्णु अधीज
 दासमथो कर्तुमियेय परमेश्वरः । पश्य विष्णो हनूमन्तं कथं भुङ्क्ते स पान
 रं पश्यति हरो मण्डकं विष्णुभाजने । चिक्षेप मुनिसङ्घेषु पश्यत्स्वपि महो
 मते दत्तवाञ्छ स्वोच्छिष्टं पायसादिकम् । त्यदुच्छिष्टममोज्यं तु सर्वैव घननाभि
 हं मम नैवेद्यं पत्रं पुष्पं फलं तथा । मह्यं निवेद्य सकलं कृप एव विनिक्षिपे
 अभुक्ते त्यद्वचो नूनं भुक्ते चापि कृपा तव ॥ २०५ ॥

सदाशिव उवाच ।

गलिङ्गस्ययम्भूने चन्द्रकान्ते हायस्थिते । चान्द्रापणसमं क्षेयं शम्भोर्नैवेद्यमक्षण
 भुक्तिर्येलेयमधुना तद्द्वैरभ्यं कथान्तरात् ।
 भुक्त्वा तु कथविष्यामि निर्दिशङ्कं विभुद्श्य तत् ॥ २०७ ॥
 अधार्सा जलसंस्कारं कृतपाग्यातमो मुनिः ॥ २०८ ॥
 धारत्तःसुप्रिग्धसुमृद्मगात्राननेकधाधीतसुरसोपिनाह्वान् ।
 तद्भागतोयैः कृतवाञ्छपरिनेर्विशोधितैस्त्रैः कश्चानपूरयत् ॥ २०९ ॥
 नद्याः सौक्यवेदिका नयतरां सप्रहाय गृह्णाम्यरेः ।
 शुद्धैः स्वैतनरैरघोपरि घटाभ्योयेन पूर्णांशिक्षेत् ॥
 शिष्या मालकाजातिमाभ्युपृतकं कट्टोत्कम्पुनिका-
 नृषं खन्दनःशरविमपिशदां मालां पुटाग्लां शिषेत् ॥ २१० ॥

चतुर्विंशतिशततमोऽध्यायः] * गीतमगृहं सर्वदेववृत्तभोजनम् *

५३७

यामस्यापि पुनश्च घारिवसने नाशोऽप्य कुम्भेक्षिपे-

चन्द्रप्रन्धिमथो निधाय बहुलं क्षिप्त्वा तथा पाटलाम् ॥ २११ ॥

शेफालीस्तवकमथो जलं च तत्र विन्यम्य प्रथमत एव तोपशुद्धिम् ।

कृत्याऽथो मृदुतरसूक्ष्मवस्त्रखण्डेनावेष्टेऽसृणिकमुखं च सूक्ष्मचन्द्रम् ॥ २१२ ॥

अनातपप्रदेशे तु निधाय करकानथ । मन्दघातसमोपेते सूक्ष्मव्यजनवीजिते ॥ २१३ ॥

अथ उर्वीशसलिलैः सिञ्चयेत्सृणिकामपि ।

संस्कृताः स्वायतास्तत्र नरा नार्योऽथवा नृप ! ॥ २१४ ॥

तत्कन्या वा क्षालिताङ्गा धौतवस्त्राश्च वाससः । मधुपिङ्गलनिर्यासमरुा द्रमगुच्छवम् ॥

बाहुमुले च कण्ठे च विलिप्यसान्द्रमेव च । मस्तकेऽत्राप्यकं न्यस्य पञ्चगन्धविलेपनम्

गुप्पनद्वसुकेशास्तु ताः शुभास्याः सुनिर्मला । पवमेवोचिता नार्य आत्तद्गुडुमयिप्रहाः

शुभ्रव्यध्याकसर्वाङ्गयो नितरां भूयणैरपि । एतादृग्वनितामिर्वा नरैर्वादापयेज्जलम् ॥

ऽपि प्रदानसमये सूक्ष्मवस्त्राल्पवेष्टनम् । अथ घामकरे न्यस्य करकं तत्र पश्य हि ॥

रिकान्वस्तमुन्मुच्य ततस्तोर्यं प्रदापयेत् । एवं सत्कारयामास गीतमो भगवान्मुनिः

देशादिषु सर्वेषु भुक्तवत्सु महात्मसु । प्रक्षालिताङ्गाग्रिहस्तेषु गन्धोद्धर्तितपाणिषु ॥

ऽदासनसमासीने देवदेवं महेश्वरे । अथ नीचसमासीना देवा सर्षिगणाम्नाथा ॥

मणिपात्रेषु संवेष्ट्य पूगखण्डान्गुधूपितान् । भ्रकोणवर्तलान्स्थूयान्मृश्मानहृशानपि

स्वेतराणि संशोध्य क्षिप्त्वा कर्पूरखण्डकम् । चूर्णं च शङ्करायाथ निवेदयति गीतमे

गृहाण देव ताम्बूलमित्युक्तवचनेमुनी । कपे गृहाण ताम्बूलं प्रयच्छ ममखण्डकान् ॥

उवाच धानरो नास्ति मम शुद्धिर्महेश्वर । अनेकफलभुक्तत्वाद्दानरस्तु शुक्तिःकथम् ॥

सदाशिव उवाच ।

मद्वाक्यादखिलंशुभ्येन्मद्वाक्यादमृतं विषम् । मद्वाक्यादखिलावेदा मद्वाक्याद्देवतादयः

मद्वाक्याद्गर्मविज्ञानं मद्वाक्यान्मोक्ष उच्यते ।

पुराणान्यागमाश्चैव स्मृतयो मम वाक्यतः ॥ २२८ ॥

मतो गृहाण ताम्बूलं ममदयाःसुखण्डकान् । हरिर्वामकरेणादात्ताम्बूलं पूगरण्डकम्

ततःपात्राणि सङ्गृह्य ततः दण्डान्समर्पयत् । कर्पूरमप्रतोदत्तं गृहीत्वाऽमक्षयच्चि
 देवे तुकृतताम्बूले पार्यती मन्दराचलात् । जया विजययोर्हस्तं गृहीरवायाम्मुनेर्गु
 देवपार्श्वे ततो नत्वा चिनम्रपदनाऽभवत् । उन्नमप्यमुखं तस्या इदमाह त्रिलोचन
 त्वदधं देवदेवेशि ! अपराधःकृतो मया । यस्वां विहाय भुक्तं हि तथाऽन्यच्छृणु सुन्दर
 अथ स्वमन्दिरे स्थाप्य देवदेवविजिते । सर्वबन्धविमुक्ते च महदेनो मयाकृतम
 क्षन्तुमर्हसि देवेशि ! त्यक्तकोपा त्रिलोक्य ।

न यभापैवमुक्ता सा अरुन्धत्या हि निर्ययो ॥ २३५ ॥

निर्गच्छन्तीं मुनिर्ज्ञात्वा दण्डघटप्रणनाम च । तदारभ्य महेशाय दण्डप्रणतिसंस्तुति
 कुर्यादुवाच च शिवा गौतम ! त्वं किमिच्छसि ॥ २३७ ॥

गौतम उवाच ।

कृतकृत्योऽस्मि देवेशि ! यदि देवो धरो मम । मन्मन्दिरे महामागे भोक्तुमर्हसि साम्प्र
 देव्युवाच ।

भोक्ष्यामि तवगोहेऽहं शङ्करानुमता मुने ! । गत्वेशं गौतमो विप्रो लब्धानुन्नः पुनर्गतः
 भोजयामास गिरिशां देवीं चारुन्धतीं तथा ।
 भुक्त्वाऽथ पार्वती सर्वं गन्धपुष्पसभूषणा ॥ २४० ॥

सहानुचरकन्याभिःसहस्राभिर्हरं ययी । अथाह शङ्करो देवीं गच्छ गौतममन्दिरम्
 सन्ध्योपास्तिमहं कृत्वा ह्यागच्छामि पुनर्गृहम् ।
 इत्युक्ता प्रययी देवी गौतमस्यैव मन्दिरम् ॥ २४२ ॥ ।
 सन्ध्यावन्दनकामाश्च सर्वे एव विनिर्गताः ।

कृतसन्ध्यास्तटाके तु महेशाद्यास्तु कृतस्नशः ॥ २४३ ॥

अथोत्तरमुखः शम्भुर्न्यासं कृत्वा जजाप ह । अथ चिष्णुर्महातेजा महेशमिदमप्रपीत्
 सर्वैर्नमस्यते यस्तु सर्वैरेव समर्च्यते । हृयते सर्वयज्ञेषु स भयार्त्तिक जपिष्यति ॥ २४
 सर्वे त्वामेवैकमुपासते । स भयान्देवदेवेश कस्मै वा रचिताञ्जलिः ॥ २४

॥ २४ ॥ । फलदस्त्वं महेश्वर । तयफःफलदो वन्द्यःको वा त्यक्तोऽधिकीष

शङ्कर उवाच ।

ध्याये न किञ्चिद्भोविन्द न नमस्येह किञ्चन । नोपास्येकं च न हरे नजपिष्ये हर्षिचन
किं तु नास्तिकजन्तूनां प्रवृत्त्यर्थमिदं मया । दर्शनीयं हरे ! तेस्युरन्यथा पापकारिणः
तस्माद्भोकोपकारार्थमिदं सर्वं कृतं मया । भोमित्युक्त्वा हरिरथ तं नत्वा समतिष्ठत
अथ ते गौतमगृहं प्राप्ता देवगणर्षयः । सर्वे पूजामथो चक्रुर्देवदेवाय शम्भवे ॥२५१॥
देवो हनूमतासाहं गायत्रास्ते रघूत्तम ! । पञ्चाक्षरी महाविद्यां सर्वं एष तदाऽजपन् ॥
हनूमत्करमालमय देव्यभ्याशं गतो हरः । एकशय्या समासीनो तावुर्भौ देवदम्पती ॥

गायन्नास्ते स हनुमांस्तुम्युर्नारदस्तथा ।

शानाविधविलासांश्च चकार परमेश्वरः । आह्वय पार्वतीमीश ! इदं वाक्यमुवाच ह ॥

श्रीसदाशिव उवाच ।

चविष्मामि धम्मिहमेहि मत्पुरतःशुभे । देव्याह न च युक्तं तद्दर्शाशुभूपणं स्त्रियाः
श्रमसाधनकृतावनर्धान्तरमापतेत् । केशप्रसाधने देव ! तत्त्वं सर्वं न चेप्सितम् ॥
य यन्नेकृते पश्चात्सप्रान्तप्रमार्जनम् । तनोश्चरमसंलक्षकेशपुष्पादि मार्जनम् ॥२५७॥
एतस्मिन्वर्तमाने तु महात्मानो यदाऽऽगमन् । तदा किमुत्तरं वाच्यं तथ देवादिचन्द्रित
नाथान्ति चेदथ विभो भीतिनाशमुपेप्यति । एवं हि भाष्यमाणां तां करेणारुप्य शङ्करः

स्योर्वोस्तां स्थापयित्वाैव विस्त्रस्य कचबन्धनम् ।

विभज्य च करान्यां स प्रससार नखैरपि ॥२६०॥

विष्णुदत्तां पारिजातस्रजं कचगतामपि ।

हत्वा धम्मिहमकरोदथ मालां करागताम् ॥ २६१ ॥

मल्लिकार्जजमादाय ययन्ध कचबन्धने । कल्पप्रसूतमालां च ब्रह्मदत्तां महेश्वरः ॥२६२॥
पार्वतीपसने गूढगन्धादये च समादधात् । अर्थासृष्टसंलक्षप्रमार्जनं कृतवान्निभुः ॥
रुदनीवैरथो देव्या घस्त्रवेष्टेरधोगतः । देवः किमिदमित्युक्त्वा नीपीबन्धं चकार ह

नासाभूषणमेतत्ते पश्यामि समदात्ततः ।

इत्युक्त्वा स्वपमादाय विच्छाद्यं मौक्तिकं सती ॥ २६५ ॥

हरिद्रायाःसमायोगे मुक्ताफलमदीप्तिमत् । इत् न धियतो मुक्ताफलं मम तव प्रियम् ॥
पार्यंरमुषाच ।

अहो त्वन्मन्दिरं शम्भो सर्वघस्तु समृद्धिमत् । पूर्वमेव मया सर्वं घस्तुज्ञातं विभूषणै
अहो द्रविणसम्पत्तिभूषणैरघगमने । शिरो विभूषितं देव ब्रह्मशीर्षस्य मालया ॥२६६॥
नरकस्य तथा माला यक्षःस्थलविभूषणम् । शेषश्च घासुकिश्चैव सविर्षो तव कङ्कणे
दिशोऽभ्यरे जटाकेशा भसितं चाङ्गरागकम् । महोक्षो घाहनं गोत्रं कुलं चाज्ञातमेव च
ज्ञायेते पितरानैव विरूपाक्षं तथा घपुः । एवं घदन्तीं गिरिजां विष्णुःप्राहातिकोपनः ।

किमर्थं निन्दसे देवि ! देवदेवं जगत्पतिम् ।

त्यक्ष्ये प्राणान्प्रियान्भद्रे तव नूनमसंयमम् ॥ २७२ ॥

यत्रेशनिन्दनं भद्रे तत्र नो मरणंप्रतम् । इत्युक्त्वाऽथ नन्वाभ्यां हि हरिश्छेतुं शिरोगतः
महेशस्तु करंगृह्य प्राह मा साहसं कृथाः । पार्यतीवचनं सर्वं प्रियं मम तवाप्रियम् ॥

ममाप्रियं हृषीकेश ! कतुं यत्किञ्चिदिष्यते ।

ओमित्युक्त्वाऽथ भगवांस्तूर्ण्णां भूतोऽभवद्भरिः ॥ २७५ ॥

हनुमानथ देवाय व्यज्ञापयदिदं घवः । अर्थयामि विनिष्कामं ममपूजा घतं तथा ॥२७६॥
पूजार्थमप्यहं गच्छे मामनुज्ञातुमर्हसि ॥ २७७ ॥

शङ्कर उवाच ।

कस्य पूजा क्व वा पूजा किं पुष्यं किं दलं घद ।

को गुरुः कश्च मन्त्रस्ते कीदृशं पूजनं तथा ॥ २७८ ॥

एवं घदति देवेशे हनुमानतिकम्पितः । वेपमानसमस्ताङ्गःस्तोतुमेव प्रचक्रमे ॥२७९॥
हनुमानुवाच ।

नमो देवाय महते शङ्करायामितात्मने । योगिने योगधात्रे च योगिनां गुरवे नमः ।
योगिगम्याय देवाय ज्ञानिनां पतयेनमः । वेदानांपतये तुभ्यं देवानांपतये नमः ॥२८१॥
ध्यानाय ध्यानगम्याय ध्यातृणां गुरवेनमः । शिष्टाय शिष्टगम्याय भूम्यादिपतये नमः
वेद्याक्यानां निधयेनमः । भातनुष्येति वाक्यैश्च प्रतिपादाय ते नमः

वनुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः] * हनुमत्कृतशिवलिङ्गपूजाविधिः *

अष्टमूर्ते नमस्तुभ्यं पशूनांपतये नमः । श्यम्बकाय त्रिनेत्राय सोमसूर्याशिलोचन ॥ २८४ ॥
 सुभृङ्गराजधत्तुद्रोणपुष्पप्रियायते । वृहतीपूगपुष्पागचम्पकादिप्रियाय च ॥ २८५ ॥

नमस्तेऽस्तु नमस्तेऽस्तु भूय एव नमोनम ।
 शिवो हरिमथ प्राह मा भैषोर्वद मेऽखिलम् ॥ २८६ ॥

हनुमानुवाच ।

शिवलिङ्गार्चनं कार्यं भस्मोदुधूलितदेहिना । दिवासम्पादितैस्तोयैः पुष्पाद्यैरपि तादृशीः
 देव विज्ञापयिष्यामि शिवपूजाविधिं शुभम् ।

सायंकाले तु सम्प्राप्ते ह्यशिरःस्नानमाचरेत् ॥ २८८ ॥

क्षालितं घस्रतंशुष्कं धृत्याऽऽचम्य द्विरग्रधीः । अथभस्मसमादाय आग्नेयं स्नानमाचरेत्
 प्रणवेन समामन्त्र्याप्यष्टवारमथापि वा पञ्चाक्षरेण मन्त्रेण नाज्ञा वा येन केनचित्
 सप्ताभिमन्त्रितं भस्म दर्भपाणिःसमाहरेत् ।

ईशानः सर्वविद्यानामुक्त्वा शिरसि पातयेत् ॥ २९१ ॥

तत्पुरणाय विग्रहे मुखे भस्म प्रसेचयेत् ।

अधोरेभ्योऽथ घोरेभ्यो भस्मवक्षसि निक्षिपेत् ॥ २९२ ॥

वामदेवाय नमइति गुह्यस्थाने विनिक्षिपेत् । सद्योजातं प्रपद्यामि निक्षिपेदथ पादयोः ॥
 इन्द्रधूलयेत्समस्ताङ्गे प्रणवेन विचक्षणः । त्रैषर्णिकानामुदितःस्नानादि विधिरुस्तमः ॥

ऋदादीनां प्रवक्ष्यामि यदुक्तं गुरुणा तथा । शिवेतिपद्मुच्चार्य भस्मसम्मन्त्रयेत्सुधीः
 अनवारमथादाय शिवायेति शिरःक्षिपेत् । शङ्कराय मुखेप्रोक्तं सर्वशाय इदि क्षिपेत् ॥

स्थाणवे नम इत्युक्त्वा गुह्ये चापि स्वयम्भुये ।

उच्चवार्यं पादयोः क्षिप्त्या भस्मशुद्धमतःपरम् ॥ २९७ ॥

नमःशिवायेत्युच्चार्य सर्वाङ्गोदुधूलनं स्मृतम् ।

प्रक्षाल्य हस्तावाचम्य दर्भपाणिःसमाहितः ॥ २९८ ॥

स्नानात्सुवर्णं स्यात्तदभावे गवालफः । तदभावे तु दूर्वाःस्युस्तदभावे तु राजतम् ॥
 सन्ध्योर्वास्ति जपं देव्याः हृत्या देवगृहं प्रजेत् ।

देव वेदिमणो वापि कल्पितं स्थण्डिलं तु वा ॥ ३०० ॥

मृण्मयं कल्पितं शुद्धं पद्मादिरचनायुतम् । चानुर्यर्णकरद्वैद्य श्येतेनैकेन वा पुनः ॥
विचित्राणि च पद्मानि स्वस्तिकादि तथैव च । उत्पलादि गदाशङ्कुत्रिशूलं डमरुं तथा
सरोक्तपञ्चप्रासादं शिबलिङ्गमथैव च । सर्वकामफलं वृद्धं कुलकं कोलकं तथा ॥ ३०१ ॥

पट्कोणं च त्रिकोणं च नवकोणमथापि वा ।

कोणद्वादशकां दोलां पादुका ध्यजनानि च ॥ ३०४ ॥

चामरच्छत्रयुगलं विष्णुब्रह्मादिकं तथा । चूर्णैर्विरचयेद्देवां धीमान्देवालयेऽपि वा ॥
यत्रापि देवपूजास्यात्तत्रैवं कल्पयेद्बुधः । स्वहस्तरचितं मुख्यं क्रीतंचैव तु मध्यमम्
याचितं तु फनिष्ठं स्याद् वलात्कारमथाधमम् ।

अर्हेषु यत्त्वनर्हेषु वलात्कारास्तु निष्फलम् ॥ ३०७ ॥

रक्तशालिजपास्थाणकलमासितरक्तकैः । तण्डुलैर्घोहिमात्रोत्पैःकर्णैश्चैव यथाक्रमम् ॥
उत्तमैर्मध्यमैश्चैव कथितैरधमैस्तथा । पद्मादि स्थापनेरेव तत्सम्यग्यागमाचरेत् ॥ ३०९ ॥
प्रागुत्तरमुखो वापि यदि वा प्राङ्मुखो भवेत् ।

आसनं च प्रवक्ष्यामि यथादृष्टं यथाश्रुतम् ॥ ३१० ॥

कौशं चाम्रं चैलतल्पं दारवं ताडपत्रकम् । काम्बलं काञ्चनंचैव राजतं ताम्रमेव च ॥
गोकरीपार्कजैर्वापि त्वासवं परिकल्पयेत् । वैयाघ्रं रौरवं चैव हारिणं मार्गमेव च ॥
चाम्रं चतुर्विधं ज्ञेयमथ बन्धुकमेव च । यथासम्भवमेतेषु ह्यासनं परिकल्पयेत् ॥ ३१३ ॥
कृतपद्मासनो वापि स्वस्तिकासन एव च । दर्ममस्म समासीनः प्राणानायस्य ध्यायतः

तावत्स देवतारूपो ध्यानं चान्तः समाचरेत् ।

शिखान्ते द्वादशाङ्गुल्ये स्थितं सूक्ष्मतनुं शिवम् ॥ ३१५ ॥

अन्तश्चरन्तं भूतेषु गुहायां विध्यमूर्तिषु । सर्वाभरणसंयुक्तमणिमादि गुणान्वितम् ॥

ध्यात्वा तं धारयेन्चित्तं तद्वयाप्त्या पूरयेत्तनुम् ।

तथा दीप्त्या शरीरस्थं पापं नाशमुपागतम् ॥ ३१७ ॥

* पारदसम्पर्काद्रकं श्वेतं यथा भवेत् । तद्द्वादशदलावृत्तमष्ट . पञ्च त्रिरेष वा ॥

चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः] • हनुमन्चरितशिवलिङ्गपूजाविधिः •
 परिकल्प्यासनं शुद्धं तत्रलिङ्गं निधाय च । गृहास्थित महेशानं लिङ्गे सञ्चिन्तयेत्तथा
 शोधिते कलशोत्तोर्यं शोधितं गन्धवासितम् । तुगन्धपुष्पं निश्चिप्यप्रणयेनामिमन्त्रितम्
 प्राणायामश्च प्रणवःशूद्रेषु न विधीयते । प्रजायामपदेध्यान शिवेश्योद्धारमन्त्रणम् ॥

गन्धपुष्पाक्षतादीनि पूजाद्रव्याणि यानि च ।
 तानि स्थाप्य समीपे तु ततः सङ्कल्पयिष्यते ॥ ३२० ॥

शिवपूजां करिष्यामि शिवतुष्ट्यर्थमेव च । इति सङ्कल्पयिष्या नुतन आयाहनादिकम्
 कृत्या तु स्नानपर्यन्तं ततःस्नानं प्रकल्पयेत् ।
 नमस्तेत्यादि मन्त्रेण शतकद्रियविधानतः ॥ ३२५ ॥

अविच्छिन्ना तु या धारा मुक्तिधारेति कर्तव्या ।
 तथा यः स्नापयेन्मासं जपन रटमुपांशु वा ॥ ३२५ ॥

एकारं त्रिघारं च पञ्च सप्त नवापि वा । एकादशमशो वारमथ त्रयोदशान्वितम् ॥
 किस्नानमिदं क्षेत्रं मासं मोक्षप्रदायकम् । शैव्या विधया स्नानं केषलं प्रणयेत् च ॥

मृषमयैर्नालिकेरस्य शकलैर्बार्मिभिस्तथा ।
 कांस्येन मुक्ता भुतया च पुष्पादि कसरेण वा ॥ ३२८ ॥

अपरेद्देवदेशं यथासम्भवमीरितैः । शृङ्गस्य च विधिवत्स्ये स्नानयोग्यं यथा भयेत्
 पूर्वमन्तस्तु संशोष्य बहिरन्तस्तु शोधयेत् ।
 सुस्निग्धं लघु कृत्याऽथ नागं छिन्त्यात्काथशत ॥ ३३० ॥

सोचेकदेशान्वितस्तद्वात्प्रोष्यामुत्तया । बुशानुपुतया स्नानं देवाय परिकल्पयेत् ॥
 एवं गणपयशृङ्गस्य जलपूर्तिर्योष्यते ।

द्वारे निम्बिल्लोहार्यं सन्धिद्वारा समन्विते ॥ ३३२ ॥

दोगवर्धं नागदण्डं नागाकारं प्रकल्पयेत् । पल्लव्याने तु कवकं दण्डेन समग्राक्षकम् ॥
 तत्रावधानपैत्तोर्यं मूर्द्धन्यत्रघटेस्थितम् । पातयेद्यथास्येन कामेनेव कौण्डवा ॥ ३३४ ॥
 मुक्तिधाराकृता तेन पवित्रं पापनाशनम् । एवं संस्थाप्य देवेशं पञ्चगण्येऽन्तरे च ॥
 एवमूर्धेऽथ स्नाप्य मन्पुरचितयेत् च । विभूषणभूषणैर्हं पुन स्नाप्य महेश्वरम् ॥ ३३६ ॥

शीतोपचारं कृत्वाऽथ तत आचमनादिकम् । परं तयोपर्यातं च पञ्चगन्धक्रमेव च ॥
 फूपं मध्यं चापि पाटीरमभया मयेन् । उभयं मिश्रितं चापि शिवलिङ्गं प्रपूजयेन् ॥
 कृत्स्नपीठं गन्धपूर्णं यद्वा विभवसारतः । तूष्णीमयोपचारं वा कालियं पुष्पमर्षयेत् ॥
 श्रीपत्रमदचित्याजं यथाशक्तवाऽगिलं यथा । अनेकद्रव्यधूपं च गुग्गुलं केवलं तथा ॥
 कपिलाघृतसंयुक्तं सर्वधूपाय शस्यते । धूपं दत्त्वा यथाशक्ति कपिलाघृतदीपकान् ॥
 अथवाप्याज्यमात्रेण दीपान्दत्त्वोपहारकम् ।

यथाशक्त्युपपन्नं च दत्त्वा पुष्पसमन्वितम् ॥ ३४२ ॥

मुखशुद्धिं ततो दत्त्वा दत्त्वा ताम्बूलमादरात् । प्रदक्षिणतमस्कारो पूजैवंहि समाप्यते
 गीताङ्गपञ्चकं पश्चात्तानि विज्ञापयामि ते । गीतं घाघं पुराणं च नृत्यं हासोक्तिरेव च
 नीराजनं च पुष्पाणामञ्जलिश्चाखिलार्पणम् । क्षमा चोद्गासनंचैव कीर्तितंचोपचारकम्
 भूषणं च तथा छत्रं चामरं व्यजनं तथा । शिवोपर्यातं कैङ्कर्यं पडोशानोपचारकम् ॥
 द्वात्रिंशदुपचारैस्तु यःसमाराधयेच्छिवम् । एकेनाहा समस्तानां पापानां नाशनं ध्रुवम्
 द्वात्रिंशदुपचारं स्यात्पूजनं तूत्तमोत्तमम् ॥ ३४७ ॥

सदाशिव उवाच ।

एवमेतत्कपिश्रेष्ठ तवपूजां घदाम्यहम् । मत्पादयुगलं पूज्य सर्वपूजाकरो भव ।
 आराध्येत्यं यथा लिङ्गे तन्ममाराधनं कुरु ॥ ३४८ ॥

हनुमानुवाच ।

शुद्ध्या लिङ्गपूजैव नियता कल्पिता मम । तां करोमि पुरादेव पश्चात्स्वत्पादपूजनम् ॥
 इत्युक्त्वैव नमस्येशं शिवलिङ्गार्चनेऽभवत् ।
 सरस्तीरमथो गत्वा कृत्वा सैकतवेदिकाम् ॥ ३५० ॥

तालपत्रैर्विरचितमासनं पर्यंकल्पयत् । प्रक्षाल्य पादौहस्तौ तु समाचम्य समाहितः ॥
 मस्मस्तानमथो चक्रे पुनराचम्य घाम्यतः । देववेद्यामथो चक्रे पत्रानि सुमनोहरम् ॥
 तालपत्रं पत्रासनगतःकपिः । प्राणानायम्य सन्त्यासं शुकुध्यानसमन्वितः ॥
 गुरुमीशानं जपन्नासीदतःपरम् । अथ देवार्चनं कर्तुं यत्नमास्थितयानपि ॥

चतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः] * हनुमत्कृतशिवलिङ्गपूजनविधिकथनम् * ५४५

पलाशपत्रपुटकद्वयानीतजलंशुचि । शिरःकमण्डलुगतं निघायान्नि त्रिमन्त्रितम् ॥३५५

• आवाहनादि कृत्वाथ स्नानपर्यन्तमेव च । अथ स्नापयितुं देवमादाय करसम्पुटे ॥३५६

कृत्वा निरीक्षणं देवंपीठंनोदृष्ट्वाकपिः । लिङ्गमात्रं करगतं दृष्ट्वा भीतिसमन्वितः ॥

इत्माह महायोगी किं वा पापं मयाकृतम् । यदेतर्थाडरहितं शिवलिङ्गं करस्थितम् ॥

पमाथ मरणं सिद्धं पीठं चेन्नागमिष्यति । अथ रुद्रं जपिष्यामि तदा याति महेश्वरः ॥

इति निश्चित्य मनसा जज्ञाप शनरुद्रियम् ।
अथापि न समायातो महेशोऽथ कर्षाश्वरः ॥ ३६० ॥

दं न्यपातयद्भूम्यां धीरभद्रः समागतः । किमर्थं कथ्यते भक्त रुदिहेतुं षट्स्य मे ॥३६१

हनुमानुवाच ।
पीठहीनमिदं लिङ्गं पश्य मे पापसञ्जयम् ॥ ३६२ ॥

धीरभद्र उवाच ।
यदि नायाति पीठं ते लिङ्गे मा साहसं वृथा ।

दाहयिष्याम्यहं लोकं यदि नायाति पीठकम् ॥ ३६३ ॥

ए दर्याय मे लिङ्गं पीठं यद्यागतं न वा । अथ दृष्ट्वा धीरभद्रो लिङ्गं पीठमनागतम् ॥

पुकामोऽखिलांलोकान्वीरभद्रःप्रतापवान् । अतल भुवि चिक्षेप क्षणादुदग्धा महीतदा ॥

। सततलान्दग्धा पुनरुदुर्ध्वमवर्तत । पञ्चोदुर्ध्वलोकानदृष्टजनलोकनिवासिनः ॥

। गनेत्रसम्भूतं नखेनादाय चानलम् । जम्बीरफलसङ्काशं कृत्वा करतले विभुः ॥

यदि नायाति पीठं ते दग्धा लोका न संशयः ।
अनायातमथो दृष्ट्वा धीरभद्रः प्रतापवान् ॥ ३६८ ॥

हादि महात्मानो ह्यात्वा योगेन चागमन् । गौतमस्याधमपरं समागम्य महेश्वरम् ॥

। देवादि सेव्यमानमपि द्विजाः । अस्तुषन्नप च स्तोत्रैःसर्वं वेदसमुद्रवैः ॥

ह्यनमो देवदेवाय तस्मै शुद्धप्रभाचिन्त्यरूपाय तस्मै ।

नम सुरांणामधीशाय तस्मै नमो वेदगुहाय शुद्धाय तस्मै ॥ ३७१ ॥

। नमःशिवायांदिदेवाय तस्मै नमो व्यालयज्ञोपर्यताय तस्मै ।

गमः सुराग्निन्दुसन्दोहवर्षत्रयीग्निन्दुचिभ्रमराय तस्मै ॥ ३१२ ॥
 पृथिव्यगोवायुराकाशमापःपुनःशरीरं वह्निर्मूर्धो तथाऽऽत्मा ।
 यस्याष्टैता मूर्तयःशङ्करस्य तस्मै नमो ज्ञानगम्याय शब्दत् ॥ ३१३ ॥
 एतां स्तुतिमथाकर्ण्य भगनेत्रप्रदः शिवः ।

विष्णुमाह च गच्छ त्वं समानय च ताग्निजान् ॥ ३१४ ॥

आनीतास्तेन हरिणा देवाय प्रणनास्तु ते । तानाह शङ्करो वाक्यं किमर्थं श्रूयमाणतः
 मुनय ऊचुः ।

देव द्वादशलोकानां दृश्यन्ते मस्मराशयः । स्थितमेकं वनमिदं पश्यत्वं लोकसङ्ख्या
 सदाशिव उवाच ।

ऊर्ध्वमथपञ्चलोकानां दाहे सन्देह एव नः । कथमङ्गारवृष्टिश्च कथं नो वा महाध्वं
 मुनय ऊचुः ।

भीतिरस्माकमधुना वर्तते वीरभद्रतः । स एवाङ्गारवृष्टिं च पिपासुरिव तामपात
 देवोऽथ वीरमाह्वय किं वीरेत्यत्रवीरवः । वीरो हनूमतो लिङ्गपीठामावादिदं कृतम्
 कपेश्चित्त परिज्ञातुं मयाकृतमिदं बृहन् । कृपानिधिरथो देवो यथापूर्वमकल्पयत् ॥ ३१८ ॥
 दग्धातप्यखिलैर्लोकान्पूर्वतः शोभनान्विभुः ।

कल्पयामास विश्वात्मा वीरभद्रमथाब्रवीत् ॥ ३८१ ॥

आलिङ्ग्याघ्राय शिरसि ताम्बूलं दत्तवानहरः । अथाऽसौ हनुमानीशपूजनं कृतवानथ
 एकं वनचरं तत्र गन्धर्वं सविपद्भिकम् । इदमाह महावीणा मम चै दीयतामिति
 गन्धर्वो न मया त्याज्या वीणा प्राणसमा मम ।

ममापि प्राणसदृशी वीणेत्याह कपीश्वरः ॥ ३८४ ॥

अथ मुष्टिनिपातेन गन्धर्वे पतिने कपिः । आदाय वीणां महतीं स्वरतन्तुसमन्विता
 अलावुसंयुतां हृत्वा राजवृक्ष फलाकृतिम् ।

तस्योरसि विनिक्षिप्य गायत्रागाच्छिवान्तिकम् ॥ ३८६ ॥

बृहतीकुसुमैःशुद्धैश्चपादावपूजयत् । तस्मै परमथ प्रादादाकल्पं जीवितं पुनः ॥ ३८९ ॥

तुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः] * चतुर्युगधर्मवर्णनम् *

समुद्रलङ्घने शक्तिं धरं प्रादाद्यापरम् ॥ ३८८ ॥

समस्तभूयासुविभूषिताङ्गः स्वदीप्तिमन्दीकृतदेवदीप्तिः ।

प्रसन्नमूर्तिस्तरुणः शिवाङ्गकःसम्भाषयामास समस्तदेवान् ॥ ३८९ ॥

तमुद्रमनीयं च समादाय महेश्वरः । पीतवस्त्रमिदं देव त्वं गृहाण हरि ! शुभम् ॥

प्रणे रक्तयसनं सर्वेषां वसुदस्तथा । देवर्षिदानवादीनां दत्तवान्यसुयुष्मकम् ॥

रामोऽपि चैतदाकर्ण्य शम्भवे युग्ममार्षयत् ।

सुसूक्ष्मं बहुमूल्यं च स्वर्णभूषणमेव च ॥ ३९२ ॥

य भुक्त्वा सुखासीनःसामात्यःस पुरोहितः । नानामुनिगणैर्भूषैर्बानरैर्गीतमीत

शम्भुं पुराणतत्त्वहं राघवो धाक्यमग्रचीत् ।

यमेव सर्वं जानीषे सर्वधर्मं गुहाशयम् । कस्मिन्कस्मिन्पुगे ब्रह्मर्त्तिकं विशिष्टं वद

शम्भुरुवाच ।

पानमेव हृतेश्रेष्ठं प्रेतायां यज्ञ एव च । द्वापरे चार्चनं तिष्ये दानं च हरिकीर्तनं

सर्वं च शस्तं सर्वत्र ध्यानं न च कलौ युगे ।

नराणां मुग्धचित्तत्वात्कृच्छ्रस्थानां विशोपते ॥ ३९६ ॥

। धर्मो नियताबुद्धिर्न वेदेनेव च स्मृतौ । न कर्तौ न स्वधाकारे पुराणानां च न

न यज्ञे न च तीर्थेषु, न च शुश्रूषणे सताम् ।

नेज्यायां देवतानां च न स्वजातीयकर्मणि ॥ ३९८ ॥

। देवस्मरणेनापि न च कापि कृपे नृप । अतश्च दीर्घकालानां पुण्यानामक्षमा तत्र

दानं तु स्वल्पकालत्वात्कतुं शक्नोति मानवः ।

अतश्च कलिदुष्टानां प्रार्थश्चित्तं न विद्यते ॥ ४०० ॥

केशाञ्जित्पापनाशः स्यात्प्रायश्चित्तेस्तु नान्यथा ।

ब्रह्मज्ञानी गयाध्राद्धी कार्शीगन्ता भुर्त्तारतः ॥ ४०१ ॥

पुराणशायमाश्चैते श्रोता तस्य च राघवः । युगानामनुसारेण तथार्थस्य विवेचना

स्वपरप्रत्ययोत्पादात्परब्रह्म प्रकाशनात् । पुराणवक्ता सर्वस्माद्ब्राह्मणस्तु विशि

नमः सुराविन्दुसन्दोहवर्षत्रयीविन्दुविश्वम्भराय तस्मै ॥ ३७१ ॥

पृथिव्यधोवायुराकाशमापःपुनःशशी घहिसूर्यो तथाऽऽत्मा ।

यस्याष्टैता मूर्तयःशङ्करस्य तस्मै नमो ज्ञानगम्याय शश्वत् ॥३७२॥

एतां स्तुतिमधाकर्ण्य भगनेत्रप्रदः शिवः ।

विष्णुमाह च गच्छ त्वं समानय च तान्द्विजान् ॥३७४॥

आनीतास्तेन हरिणा देवाय प्रणतास्तु ते । तानाह शङ्करो चाक्यं किमर्थं यूयसां

मुनय ऊचुः ।

देव द्वादशलोकानां दृश्यन्ते भस्मराशयः । स्थितमेकं घनमिदं पश्यत्वं लोकसंज्ञ

सदाशिव उवाच ।

ऊर्ध्वमध्यपञ्चलोकानां दाहे सन्देह एव नः । कथमङ्गारवृष्टिश्च कथं नो वा महात्

मुनय ऊचुः ।

भीतिरम्माकमधुना वर्तते धीरभद्रतः । स एवाङ्गारवृष्टिं च पिपासुरिव तामरा

देवोऽथ धीरमाह्वय किं धीरैत्यब्रवीद्भवः । धीरो हनूमतो लिङ्गपीठाभाषादिदं ह

कपेक्षित परिज्ञातुं मयाहृतमिदं वृहन् । कृयानिधिरथो देवो यथापूर्णमकल्पण

समुद्रलङ्घने शक्तिं वरं प्रादादथापरम् ॥ ३८८ ॥

समस्तभूयासुविभूषिताङ्गः स्वदीप्तिमग्दीकृतदेवदीप्तिः ।

प्रसन्नमूर्तिस्तरुणः शिवाङ्गकःसम्भावयामास समस्तदेवान् ॥ ३८९ ॥

पीतमुद्गमनीयं च समादाय महेश्वरः । धीतवस्वमिदं देव त्वं गृहाण हरि ! शुभम् ॥ ३९० ॥

ब्रह्मणे रक्तवसनं सर्वेषां धमुदस्तथा । देवर्षिदानवादीनां दत्तवान्वसुयुग्मकम् ॥ ३९१ ॥

रामोऽपि चैतदाकर्ण्य शम्भवे युग्ममार्पयत् ।

सुसूक्ष्मं बहुमूल्यं च स्पर्णभूषणमेव च ॥ ३९२ ॥

अथ भुक्त्वा सुखासीनःसामात्यःस पुरोहितः । नानामुनिगणैर्भूपैर्वानरैर्गौतमीतटे ॥

शम्भुं पुराणतस्वज्ञं राघवो वाक्यमप्रवीत् ।

त्वमेव सर्वं जानीषे सर्वधर्मं गुहाशयम् । कस्मिन्कस्मिन्युगे ब्रह्मर्षिक विशिष्टं षडस्वमे
शम्भुरुवाच ।

ध्यानमेव कृतेश्रेष्ठं त्रेतायां यज्ञ एव च । द्वापरे चार्चनं तिष्ये दानं च हरिकीर्तनम् ॥

सर्वं च शस्तं सर्वत्र ध्यानं न च कलौ युगे ।

नराणां मुग्धचित्तत्वात्कृच्छ्रस्थानां विशांपते ॥ ३९६ ॥

धर्मं नियताबुद्धिर्न वेदेनैव च स्मृतौ । न व्रतौ न स्वधाकारे पुराणानां च न श्रुतौ

न यज्ञे न च तीर्थेषु, न च शुश्रूषणे सताम् ।

नेऽथायां देयतानां च न स्वजातीयकर्मणि ॥ ३९८ ॥

देवस्मरणेनापि न च कापि वृषे नृप । अतश्च दीर्घकालानां पुण्यानामक्षमा नराः ॥

दानं तु स्वल्पकालत्वात्कतुं शक्नोति मानवः ।

अतश्च कलिदुष्टानां प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ४०० ॥

केशाञ्चित्पापनाशः स्यात्प्रायश्चित्तैस्तु नान्यथा ।

ब्रह्मज्ञानी गयाध्याद्वी काशीगन्ता ध्रुतीरतः ॥ ४०१ ॥

पुराणशावमाश्चित्तं श्रोता तस्य च राघवः । युगानामनुसारेण तथार्थस्य विवेचनात् ॥

स्वपरप्रत्ययोत्पादात्परब्रह्म प्रकाशनात् । पुराणधक्ता सर्वस्माद्ब्राह्मणस्तु विशिष्यते

सुतुर्दशाधिकशततमोऽध्यायः] * हरिकीर्तनपुराणध्वजमाहात्म्यवर्णनम् * ५४६

ध्याख्यानमपि च श्रुत्वा पौराणिकमभाषत ।

कीदृङ् नारायणः प्रोक्तः कीदृशोऽपि महेश्वरः ॥ ४२५ ॥

किपरं त्वयनं प्रोक्तं द्वेषःकीदृगुदाहृतः । किं तत्परमितिख्यातं तत् परतरं च किम् ॥

पौराणिक उवाच ।

परं तद्ब्रह्मणःस्थानं सुखव्यक्तैकलक्षणम् । ततः परतरं विष्णोर्द्वामनदुब्रह्मणोऽधिकम्
प्रविनाशितया तत्तु कीर्तितं परमंपदम् । तमध्ये पुरुषो विष्णुस्तद्गुणपरमं विभुः ॥

आपो हि नरजन्मत्वान्नाराः प्रोक्ता मनीषिभिः ।

नाराध्यास्यायनं यस्मात्तेन नारायणः स्मृतः ॥ ४२६ ॥

त्परं वर्तनं येषां ते प्रोक्तास्तत्परायणाः । महदादीनि तत्त्वानि यानि तेषां य ईश्वरः
स्युर्मिशशिशिनोऽसौ महेशः स्यादुमावतिः । द्वेषो हि वैरं विभ्रैयर्माश्वरै परमात्मनि
शम्भु उवाच ।

एवं पुराणभट्टेन समीरितमिदं वचः । चिन्तयन्पुनरप्याह मादृशस्य कथं गतिः ॥ ४३२

पौराणिकोऽथ तं प्राह शृणु वक्ष्यामि ते गतिम् ।

कुरु सर्वेण यत्नेन प्रायश्चित्तं यथाविधि ॥ ४३३ ॥

धर्मज्ञर यथाशक्ति यथाकालं यथाविधि । विमुक्तपापः पश्चात्त्यमुक्तमां गतिमेप्स्यसि ॥
पुराणमथवा नित्यं शृणुष्व्यावहितश्चसन् । निराशो वा महेशानं पूजयस्व पिनाकिनम् ॥
देशं वा पुण्डरीकाक्षं केशवंकेशनाशनम् । संन्यासमथवा नित्यं ब्रह्मज्ञानपरोमथ ॥

मथवा गच्छकाशीशं मुक्तौ वा मृत्तिमाप्नुहि । गयां वा गच्छतत्रत्यंध्राक्षंकतुं प्रयत्नतः

अथवा सर्ववेदानां सारं पातकनाशनम् ।

रुद्रं रुद्रमियकरं जप प्रत्यहमादरान् ॥ ४३८ ॥

धार्मिकमथवा गच्छ केशवमथवेच्छया । अधवा प्रतिघरं तु माघम्नानं प्रपश्य ॥ ४३९ ॥

किमत्र सद्गुनोक्तेन धर्मभक्तःसशामव । नैवं नरकपासम्ने भविता तु द्विजाधम ! ॥ ४४०

गौतम उवाच ।

धुत्वा सर्वं कतिप्यामि पुराणं भयतो मुक्तान् ।

शास्त्रं विभासहेतुं च पर्य्यं चापि पश्य मे ॥ ४४१ ॥

पौराणिक उवाच ।

पर्य्यं मांसं सुराऽन्यस्त्री भोगो घृतं पिक्वथनम् । पारुष्यमनृतमायादेवदेवनिन्दनम्
गुरूणां सुरवृद्धानां पुराणस्मृतिभाषिणाम् । निन्दनं श्येतघृन्ताकं वृत्तकालायुवर्तनम् ॥
धीजपूरं कुसुमं च लोहितं शृङ्गमेव च । अरुहं नालिकेरं च कृष्माण्डकं तथैव च ॥
फोचिदारफलं तैल पक्कं मानवजं पयः । धार्ध्रिणसखरीदुग्धं सूतिकाक्षीरमायिकम् ॥

धौष्ट्रमेकशफक्षीरं मार्गमाजं नृसम्भवम् ।

विघत्सा सन्धिनीक्षीरं लघणंचैव योगियत् ॥ ४४६ ॥

नालिकेरसं कांस्ये ताप्रे मधु च सीसके । काचे तक्रंकरम्मांश्च घृताक्तान्नेव कारयेत्
होमं तु मृन्मयेपात्रे पुरोडाशं तु राजते । न सेवेत परलोके शुभार्थी तु विचक्षणः ॥
पात्रान्तश्चूर्णलेपोऽपि तत्र भक्षणमेव च । क्रमुकस्य तथा भक्षश्चूर्णपत्रस्य चैव हि
क्रमुकस्यापि पक्वस्य भक्षणं क्रिमियोगिनः । पायसे लघणंचैव केवलं च करार्पितम् ॥

सिन्धुसौराष्ट्रकाम्योजमागधेषु च सिंहले ।

न दोषाय भवेत्तत्र क्षीरं च लघणान्वितम् ॥ ४५१ ॥

क्षीराणि च समस्तानि लघणानि च योगतः । देशेष्वन्येषु दोषाय पाने चैवेह संशय
किमत्र बहुनोक्तेन सद्भिर्निन्द्यं विवर्जयेत् ॥ ४५२ ॥

शम्भुरुवाच ।

एवं तस्य धचःश्रुत्या ब्राह्मणस्य महात्मनः । स्थमेव भवनं गत्वा चिन्तयामास दुःखितः
रात्रौ मृत्युर्दिवाचेति न जानाति महानपि । परलोके सुखं दुःखमिह भोगविनोदनम् ॥
हृमिकीटमनुष्याद्यैः सुखदुःखैः पृथक्पृथक् । प्रतिजीवं तु हेतूनां भेदोऽपि सुविनिश्चयः
एकस्यापि हि जीवस्य नास्ति चैकविधा स्थितिः ।

जन्मकाले महाज्ञानं शैशवेऽत्यल्पयोधनम् ॥ ४५६ ॥

हेतूनां बाल्ये चाल्यं तथैव च । कौमारे क्रीडनरतिर्यौवने विषयेष्वितम्
विनिवृत्ते तु द्रव्यसम्पादनेपणा । धार्ढके भोगलिप्सा च न भोक्तुंक्षमतेऽपि च

ऋतुर्दशाधिकराततमोऽध्यायः] * पुराणप्रचणपठनाधिकारिवर्णनम् *

५५१

ऋषिकाश्लेषमलालामिर्वलीपलितकम्पनेः । श्वासकासानिलाक्षितैर्हृषीकैर्विकलैर्युतः ॥
केञ्चिद्भुतं न शक्नोति न च जानाति किञ्चन । तिष्ठन्तीषु परस्त्रीपुगुहस्थानं प्रदर्शयेत्

कोशकण्डूयनपरःकूरो जीवितलक्षणेः ।

कण्डूयते स्फिचौ घस्त्रमुदुधृत्य च विचालयन् ॥ ४६१ ॥

भुञ्जानःश्लेषमणा प्रासं प्रसितुं न च शक्नुयात् ।

यदा कासस्तदा जक्षे पायुषायुश्च शब्दवान् ॥ ४६२ ॥

निःसृतिश्च मलस्यापि श्लेषमनिर्गम एव च ।

स्तुपादि भर्त्सनं बालतालहास्य निर्दर्शनम् ॥ ४६३ ॥

निर्गमनादीनि सञ्चिन्त्य च पुनःपुनः । आहतोभोजनाद्यर्थं भोज्यान्नादि चिनिन्दयन्

सुष्णं च निर्मत्स्यं पुनश्चिन्तामवाप सः । अतिदुष्टतिकात्कर्माऽहं कथं भोक्ष्ये कथं शये

। तिष्ठे कथं गच्छे परलोकःकथंभवेत् । इति चिन्ताकुलो नित्यं नममत्यपरान्वितः

।स्य सदनं गत्वा पुराणज्ञस्य राघव । लज्जावाकृतवक्त्रश्च किं करोमीत्यभाषत

न किञ्चिदप्युवाचासी द्विजःपौराणिकस्तदा ।

पापोऽयमिति विश्वाय शिष्येण निरगामयत् ॥ ४६८ ॥

गौतमोऽपि चिनिर्गम्य द्वार्येण च घृहिःस्थितः ।

भुव्यासीनं तु विश्वाय पुराणार्थविचारकम् ॥ ४६९ ॥

कथमपि प्राप्य पीठद्वसं च नामजत् । निपण्णो भूतले राम पुराणमभाषत ॥

प्रायश्चित्तं करिष्यामि तदत्रैव विधीयताम् ॥ ४७१ ॥

ब्राह्मण उवाच ।

नि कीर्तयस्व त्वं सर्वथैव वृत्तानि तु । स चापि नाहृतंकिञ्चिन्मया पापमितीत्यन्

पात भूम्यां च कथं तातेतिपीडितः । ब्राह्मणस्तमथ प्राह प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥

महापार्थ त्रिरावृत्ते पुनश्च यदि चेत्कृतम् ॥ ४७४ ॥

गौतम उवाच ।

पौराणिकमहाभाग ! प्राप्याऽपित्वामहं कथम् । पापयुक्तोद्विजध्रेष्टसङ्गतिर्विफलामयेत्

पौराणिक उवाच ।

शास्त्रं प्रमाणं सर्वेषां प्रायश्चित्तविनिर्णये । तद्विना योदितं श्रूयात्प्रायश्चित्तं न तद्वये
सकृत्कृते सकृत्प्रोक्तं द्वितीये द्विगुणं भवेत् ।

तृतीये त्रिगुणं प्रोक्तं चतुर्थे नास्ति निष्कृतिः ॥ ४८७ ॥

त्वयारूतं तु बहुधा चतुर्विधमपोच्छया । कथं यत्कुमहं शक्तः प्रायश्चित्तं भयादूरी
गाँतमोऽपि पुनःप्राह क गन्तव्यं मयेति च । पौराणिको द्विजो राम तूष्णीमेव बभूव
गाँतमोऽपि महाशीलं श्रिया एव जगाम ह ।

तत्र नद्यामथ स्नात्वा दृष्ट्येशं मल्लिकार्जुनम् ॥ ४८० ॥

उपधासत्रयं हृत्वा शिवरात्रिमचिन्दत । चतुर्थमुपवासं च चकारातीथ दुःसितः ।
पारणं चाप्यमायां स हृतवान्फलफललेः ।

अथ प्रदक्षिणं घञ्जे धीशीलस्य च स द्विजः ! ॥ ४८२ ॥

गतपान्मन्दिरं पश्चाच्चिन्तयातिशयः भवसन् । कथं वापनिगृत्तिर्मे तूष्णींभूतस्वरोत्स्यति
धनन्तमविचार्य किं पापं च सुमहत्तरम् ।

भ्रूत्वा न कोऽपि मे श्रूयात्प्रायश्चित्तं विधीयताम् ॥ ४८४ ॥

किं तु कश्मिन्पुराणे तु धृते ज्ञातं भविष्यति । इति हृत्वा गतिं सोऽप्य पुराणज्ञमाप
पुराणमेकं मे तात व्याख्यातुं भगवानिति । जातकर्मादि संस्कारात्कार्यस्य ममागु
द्विजो भूत्वा शृणोम्यथ प्रायश्चित्तं करोम्यतः ।

विधायकं पुराणं मे भविष्यति च कीर्तिभम् ।

अन शक्यं कल्प्यामि पुराणार्थविनिश्चयम् ॥ ४८७ ॥

पौराणिक उवाच

यदावकीर्तयिष्यामि पुराणं वापनयातम् । यदाज्ञानं यथाशक्ति यगारूतं यथाविधि
दि वाञ्छसि पुराणं तु कीर्तयिष्ये तदेव तु ॥ ४८८ ॥

पौतम उवाच ।

सर्वंरवि दुर्गाय मे वक्तव्यं हि हि तं वद । धृते यस्मिन्मिदानीव जायते तु इतिपापो

शाधिकशततमोऽध्यायः] • पुराणपटनकर्तृणां लक्षणवर्णनम् •

५५३

पौराणिक उवाच ।

कौर्मोक्तं यत्पुराणं तदेवयोरभिशमिधम् ।

ध्रिणोति यस्तदग्रमं तस्य पापं घिनश्यति ॥ ४६० ॥

तस्य घना तु यो विप्रस्तस्य विप्रान्तरं भवेत् ।

धोतस्य मन्यने पापो यदि भार्या घिनश्यति ॥ ४६१ ॥

संचैकं दुष्करं पश्ये धोतुर्धनरतिन्दकम् । व्यान्यातरि यदि प्रीतिर्दमादेव प्रकाशिनि
आचारदर्शने पुण्ये कर्ममोक्षादि दर्शके । मश तुष्टो महेशः स्याद्विष्णुरिष्टफलप्रदः ॥ ४६३ ॥

पितरस्तारितास्तेन यान्ति ते परमां गतिम् ॥ ४६४ ॥

इति धोपासो महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शिवराघवसंवादे

वनुर्देशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११४ ॥

पञ्चदशाधिकशततमोऽध्यायः

पुराणपटनकर्तृणां लक्षणवर्णनम् ।

धीराम उवाच ।

कथं पातकसङ्घानसङ्घ्रमे ब्राह्मणाधमे । पुराणज्ञः कथं व्याख्या चकार द्विजसत्तम ॥
शम्भुरवाच ।

व्यापने चाध्ययने जायते चाथ सङ्घमः । सङ्घतो घटसरं राम याति पातकिपातकम्
पुराणज्ञे तु काकुटस्थ सर्वतत्त्वार्थवेदिनि । अपि पातकसन्दोहवीर्णपापं प्रणश्यति ॥ ३ ॥

भूतवद्विनाशो हि धूमराशिर्यथैव हि । शङ्भो दीपनाशाय घड्विनाशाय न प्रभुः ॥ ४ ॥
इतं पापं तथान्येषां नाशनाय पुराणिकः । भूतादिप्रस्तमर्त्यानां भूतादि भयमोचकः ॥

समन्त्रपानपनयेद्यथा न स्वयमातुरः । पौराणिकस्तथा पापं न किञ्चित्प्राप्तुमर्हति ॥
शतमना च कृतं पापमन्वैरपि च यदहनम् । पुराणज्ञो नाशयति स्वतिदुष्टं संयकर्मवा

भवानीशे हृषीकेशे समवृत्तिर्विवेकवान् । लोकवेदक्रियावेत्ता र्द्वजाप्यतिनिःस्पृहः
 तुष्टःशान्तः क्रियादक्षः प्रभूतो योगकृद्वशी । यथैव ते पुराणज्ञो वसिष्ठो भगवानृषिः
 नियोगात्तव भूपाल अयोध्यायामतिष्ठत् । अपालयद्भुवं कृत्स्नां त्वां च रक्षःसमापत्
 स च शुक्रोपदेशेन राक्षस्त्वामध्याभ्यगात् ।

निद्रासक्तं हनिष्यामि नान्यथाऽघसरस्त्विति ॥ ११ ॥

अथ विप्रो विदित्वैतद्वसिष्ठस्त्वद्विदितप्रियः । सुप्तं प्रमत्तं काकुत्स्थं रक्षोहन्तिन संशय
 प्रह्लादात्मवरं तद्धि मयाकार्यं निवारणम् । इति सञ्चिन्त्य विप्रर्षिःसेनामादाय निर्गत
 रक्षोहन्तुमशकस्तु मृत्युहीनं ततो मुनिः ।

स्वयं च राक्षसो भूत्वा घाप्यमाह महामुनिः ॥ १४ ॥

किमर्थमागतोऽसीहवनं मुनिनिषेचितम् । स आह राजा रक्षोप्रस्तमहं हन्तुमागतः
 मुनिरप्याह किं तेन जीवितेन मृतेन वा । भुक्त्वाऽऽमिषं मदीयं तु युद्धं हृत्वा जयं प्रा
 राक्षस उवाच ।

कथंत्वं राक्षसोमह्यंमक्षणापभविष्यसि । वसिष्ठोऽप्यधमानुष्यमास्थाय विवर्तित्स्थित
 निर्णीष्य मन्तके तस्य मुष्टिना तमताडयन् । ताडितो राक्षसस्तेन व्यद्रायपटुदिशं त
 पलायमानापन्योन्यं जलधिं तु गतायुमी ।

मन्त्रम्येन प्रहेणाऽसौ गृहीतो राक्षसमन्त्रा । मुनिः पुनरयोध्यायां पूर्वघटसमतिष्ठत् ।
 शम्भुरवाच ।

तस्मात्स्यामिमन्त्रं कुर्यात्पुराणज्ञोविमरसरः । धवणस्य विधानं च कथयामि शुभंशुभ
 शुभपक्षे दिनेशुद्धे धारणश्रमयोगतः । करणेचापि स्नाने च प्रहृताराकलाग्निने ॥ ११ ॥
 अमृदेन ग्रहे वाते न च सृष्टौ गुरोऽग्निने । न हृत्पणपक्षे प्रहणे न च नास्तिकगग्निर्षी
 पूर्वोत्कलशपोषेन पुराणं शृणुयादिति । शुद्धमेहेऽथवा शुद्धयंदिक्कायां मन्त्रेऽथवा ॥१२॥
 नदीतीरे देवगेहे वामामचक्ष्य वष व । रथ्यामन्त्रेऽथवा रथ्ये पुण्यशालासु राषवः ॥१५॥
 स्वयं मन्त्रस्यविशेषंश्रुत्वापुराणज्ञं विशेषतः । आसन्नं कल्पितं कुर्याद्भुक्त्यै मन्त्रविशोऽनित्य
 वहि घमांसनमिति वक्तव्यं न्यादनिष्टुरम् । पुराणप्रक्रमदिने यत्कार्यं तदुदीयेत् ॥

व्याख्यातरं पुराणस्य ब्रह्माद्योःपरिपूजयेत् ।

शुभानि दत्त्वा ब्रह्माणि सूक्ष्माणि च नवानि च ॥ २७ ॥

रकण्ठविभूषादि पात्रमासनमेव च । गन्धपुष्पाक्षतैः पूज्य ताम्बूलं विनिवेद्य च ॥

ह्रस्वरघरं विष्णुं शशिषणं चतुर्भुजम् । प्रसन्नवदनं ध्यायेत्सर्वविघ्नोपशान्तये ॥ २६ ॥

भासदक्ष सम्पूज्य गणेशं प्रार्थयेत्ततः । उन्नमेत्यादिमन्त्रेण पूजनं भारतीनुतिः ॥ २७ ॥

तःकाले पुराणस्य प्रक्रमं प्रारभेदिति । उपक्रमदिने राम त्रिपञ्चदशवा शुभाः ॥ २१ ॥

तेका द्वितीये दिवसे ततो द्विगुणिताःशुभाः । तृतीये दिवसे राम ततश्चाधिकमिष्यते

दिनानामव्यवच्छेदाद्ब्रह्माख्यानं श्रवणं तथा ।

व्ययस्थितिर्यदा जाता तदा पौराणिकं शुभम् ॥ २३ ॥

ब्रह्मादि प्रदायार्थं परैद्युः शृणुयादपि । पुराणमेवं श्रोतव्यं दैनन्दिनमिति श्रुतिः ॥

रूपेण यःकश्चित्पुराणं शृणुयान्नरः । यदेवं तत्पुराणं तु तत्र याति न संशयः ॥ २५ ॥

यं श्रोतुकामेन श्लोकश्लोकोऽपि चेच्छ्रुतः । तद्दिने तु कृतं पापं नाशयेत्तु न संशयः

एवं पुराणं शृणुयाच्च यस्तु स ब्रह्महत्याकृतपापवन्धात् ।

सुरापीतिः स्वर्णहरश्च राम ! गुर्वङ्गनागश्च विमुक्तिमेति ॥ २७ ॥

पापानि चान्यानि कृतानि पुग्भिःसर्वाणि नश्यन्ति पुराकृतानि ।

हापि यान्यष्टशतार्जितानि श्रोतुर्विनश्यन्ति तथा च वक्तुः ॥ २८ ॥

फलो समस्तविप्राणां सर्वश्रेष्ठं न विद्यते ।

विगुणापि ततो व्याख्या फलदा दीनकर्मवत् ॥ २६ ॥

ानामभिप्रायं व्यासोवेद न चापरः । अहं वेद्विशेषेणव्यासादपि विधेरपि ॥

ध्यायस्तपोषापि न मन्त्रो न जुहोति यः । फलन्ति न तथात्पिप्ये पुराणध्वजं यथा

एकैकध्वजादेव पातकं महदेव तु । नाशमाप्नोत्यसन्देहः श्रीशैले घर्तनादिव ॥ ४२ ॥

अतो गुरुपुराणज्ञःश्रोतृबन्धोऽघनाशनः । न तस्मादधिककश्चिद्गुरुरस्ति गतिप्रदः ॥

मन्त्रेषु गुरवो ये च वेदशास्त्रेषु ये मताः । नेशते सर्वविज्ञानं दानुं तस्मान्न योषकाः

पिशाचाः प्रायशो राम ! ब्रह्मराक्षसनामकाः ।

येदमन्त्रस्य येत्तारो दृश्यन्ते न पुराणयिन् ॥ ४९ ॥

पुराणयिमुगोनेय सर्पः सर्पं हि पश्यति । पुराणज्ञो हितस्तस्मात्पापनाशकरः प्रभुः ।
मन्पूजा सर्पपूजास्यात्मयद्रोहोऽप्य पीडनम् । यथा समस्तदानानां विद्यादानं प्रशस्यते

पौराणिकमन्त्रा धन्यस्तत्र दानं महत्फलम् ॥ ४८ ॥

राम उवाच ।

किं वा पौराणिके देयं कियत्कीदृशमेव च । पुराणं कीदृशं घञ्यं घञ्यः कीदृक्पुराणयित्
शममुखाय ।

पद्मसानन्नपानानि स्नेहद्रव्याणि यानि च । गृहं सोपम्करं रामपुराणज्ञाय दापयेत् ॥

पर्याप्तान्येव सर्वाणि अधिकानि फलाधिकान् ।

दद्याद्द्रव्यमतो भूयः सचैलं शोभितं मृदु ॥ ५१ ॥

भूषणानि यथार्हाणि स्वशक्त्या प्रतिपादयेत् । गन्धपुष्पं प्रतिदिनं केवलं गन्धमेव च

केवलं च तथापुष्पं फलफाले फलान्यपि । ताम्बूलं च तथा दद्यान्नमस्कुर्व्याच्च भक्तिः

पुराणस्य समाप्तौ तु दद्याद्दानादिकं तथा । अधिकं तु तथादेयं भूदिरण्यादिकं नृप ! ॥

न च तूष्णीमुपक्रम्य श्रोतुमर्हति कश्चन । समासद्भिः कृताश्चैव वा पूजैकेन वा कृता ॥

देवस्थाने यथाशक्ति सर्वैः पूजनमिष्यते । तीर्थेऽपि च यथा राम पुण्येष्वायतनेषु च

स्वशक्त्या पूजनं कुर्यात्पुराणज्ञाय राघव । श्रोतुस्तु लक्षणं पूर्वं मयोक्तं तु भवेन्दृष्य ॥

पौराणिकस्य सर्वस्य लक्षणं कथयामि ते । कुल्लङ्घिनो महाव्याधिर्महापापी तिरस्कृतः

शौचाचारविहीनश्च वेदस्मृतिविचर्जितः । अन्यदेवः पूतिवचो व्यङ्ग्याप्यधिकाङ्गवान्

परपूर्वापतिः स्तेनः प्राणिहन्ता निराकृतिः । अथ घञ्यं पुराणं ते कथयामि नृपोत्तम ! ॥

पूर्वज्ञैरुच्यमानं च यत्प्रोक्तं मुनिभिः परैः । व्यासादयो मुनिवरा यत्प्रोचुस्तदुदीरयेत् ॥

पुराणस्थं पठेद्गन्धं व्याख्यायेत विचारयन् ।

यथा कयापि वा राम भाषया देशभेदतः ॥ ६२ ॥

न देशमापारचितं ग्रन्थं श्रुत्वा फलं लभेत् ।

व्याख्या या काऽपि काकुत्स्थ ! पुराणस्य हिता हि सा ॥ ६३ ॥

सस्मात्सर्वं देव ! याचस्य व्याख्यात्ये यत्पुराणकम् ॥ ६४ ॥

शम्भुरुवाच ।

वै पौराणिकेनोक्तं श्रुतवानपि गौतमः । स्वयं चम्प्रत्रयं प्रादाद्ब्राह्मणाय महात्मने ॥

कौर्म पुराणं प्रथमं श्रुतवानिति नः श्रुतम् ।

दत्तवान्स्वर्णमधिकं वस्त्राणि च शुभानि च ॥ ६६ ॥

अथ लैङ्गं च शुभ्राय वैष्णवं धामनं तथा । पादं च गारुडंचैव सौरं ब्राह्मणयैव च ॥

एवमष्ट स शुभाय पुराणानि स गौतमः । अथ रामायणंचैव कौर्ममेव पुनश्च सः ॥

शिवनारायणेत्येवं जपं चक्रे सदैव हि । श्रवाप निधनंचापि स गतो ब्रह्मणःपदम् ॥

ब्रह्मणा पूजितो विप्रो विष्णुलोकमथागमत् ।

विष्णुना पूजितः सोऽथ जगाम शिवमन्दिरम् ॥ ७० ॥

सर्वेषामेव घन्द्योऽसौ गौतमो मुनिसत्तमः । भारतश्रवणेचापि नियमा ये मयेरिताः ॥

पुरा व्यासेन मुनिना त्रिवर्षाद्यत्कृतं शुभम् ।

श्रवणात्तस्य कृत्स्नस्य व्याकर्ता भारतस्य यः ॥ ७२ ॥

न किञ्चित्प्रणमेद्विप्रं मुक्त्वा योगिनमुत्तमम् ।

सर्वेषामेव घन्द्योऽसौ भारतं व्याकरोति यः ॥ ७३ ॥

यो महाभारतं नित्यं व्याख्यास्यति पठेच्च वा ।

स सर्वेभ्योऽधिको विप्रस्तारयेच्चैव मानवान् ॥ ७४ ॥

व्याकरोति च पर्यैकसर्वाणिकतिवित्तु वा । सर्वपापविनिर्मुक्तो हृद्ये कव्ये विशिष्यते

तमेव प्रणमेद्विप्रं तमेवाहं च पूजयेत् । तमेव भोजयेन्नित्यं सर्वं तस्मै निवेदयेत् ॥

तस्य पूजाविधिः प्रोक्तो व्याख्यानसमये द्विजः ।

प्रतिपूज्योऽथ वस्त्राद्यैः पूजयेद्विधिमागतः ॥ ७७ ॥

आदिपर्वसमाप्ती च दद्यात्सूक्ष्माभ्यरत्रयम् । सुवर्णञ्चयथाशक्तिः सभापर्वणि वाससी

आनुशासनिकारण्यस्वर्गारोहेषु पर्वसु । आदिपर्वणि पूजा या सा पूजा नृपपुङ्गव ! ॥

कर्णाभ्यमेधवैराटशाल्यद्रोणेषु पर्वसु । सूक्ष्मवस्त्रत्रयं शुद्धं निष्कद्वयमथापि ॥ ८० ॥

शुद्धपर्वस्वयान्येषु निष्कावथ समानयेत् । हरिवंशे सनिष्कं तु वस्त्रत्रितयमेव तु ॥

भारतस्याखिलस्यैव समाप्ती क्षेत्रदो भवेत् ।

रामायणस्य श्रवणे काण्डे कण्डे प्रपूजयेत् ॥ ८२ ॥

क्षेत्रं पर्याप्तमथवा सुवर्णमपि दापयेत् । व्याख्यातुर्गुरुवाक्यस्य सर्वकल्मषनाशनः ॥

अर्थोर्ध्वमश्च कामश्च मोक्षश्च नृपसत्तम । व्याख्याश्रवणतःसर्वे सिध्यन्ति च सुबुद्धयः

ब्रह्महत्यादि पापानां सर्वेषामपि नाशनम् । एकेन श्रवणेनास्य किंनरेन श्रुतं भुवि ॥

यानवसुसुवर्णाद्यैर्नित्यमेतं प्रपूजयेत् । व्याख्यातारं यतःपापसन्दोहस्य विनाशनम् ॥

अन्यान्यपि पुराणानि मुनिप्रोक्तानि तान्यपि ।

श्रोतॄणां पापनाशाय वक्तुश्चापि विशेषतः ॥ ८७ ॥

यश्च सर्वपुराणानि पट्टत्रिंशत्तु प्रकीर्तयेत् ।

शृणोति वा न तस्यास्ति चित्तच्छेदः कदाचन ॥ ८८ ॥

ब्राह्मं पुराणं प्रथमं द्वितीयं पाद्ममुच्यते । तृतीयं वैष्णवं चैव चतुर्थं शैवमुच्यते ॥ ८९ ॥

अथ भागवतं प्रोक्तं पञ्चमंपद्ममुच्यते । भविष्यं नारदीयं च सप्तमं परिकीर्तितम् ॥ ९० ॥

मार्कण्डेयमिति प्रोक्तमष्टमं नवमं तथा । आग्नेयं ब्रह्मवैवर्तं दशमं परिकीर्तितम् ॥ ९१ ॥

लैङ्गं च घामनंचैव स्कान्दं मातस्यमथैव च । कौर्मं धाराहमुदितं गारुडं घाय कीर्तितम्

ब्रह्माण्डमित्यष्टादशपुराणानि विदुर्बुधाः । तथा चोपपुराणानि कथयिष्याम्यतःपाम्

आद्यं सनत्कुमारारुच्यं नारसिंहमतःपरम् । तृतीयमाण्डमुद्दिष्टं दीर्घाससमथैव च ॥ ९४ ॥

नारदीयमथान्यच्च कापिलं मानथं तथा । सद्गदौशनसं प्रोक्तं ब्रह्माण्डं च ततःपरम् ॥

घारुणं कालिकाह्वानं मादेशं साम्बमेव च । सौरं धाराशरंचैव मारीचं मार्गवाह्वयम् ॥

कौमारं च पुराणानि कीर्तितान्यष्ट ये दश । अष्टादशपुराणानां व्याकर्ता तु भवेन्मनुः ॥

इति धीपात्रे महापुराणे पञ्चमं पातालखण्डे शिष्यराघवसंवादे पुराणमाहारपरकथनं

नाम पञ्चदशोत्तरात्तमोऽध्यायः ॥ ११५ ॥

षोडशाधिकशततमोऽध्यायः

जाम्बवदुक्तपुराकल्पीपरामायणकथावर्णनम् ।

सूत उवाच ।

संध्यावन्दनकर्मं क्रियतामिति रामो मुनिमाचष्टायम् ।

उष्णद्युतिरत्यस्तमुपैति द्विजकुलमेतन्नीडमुपैति ॥ १ ॥

स्वयमपि सन्ध्यावन्दनकामोऽब्रज्जदुत्तरदिशमुञ्जितयानः ।

द्वाद्वाद्वहृत्कृतसङ्गीतिर्वन्दिप्रमुखप्रस्तुतकीर्तिः ॥ २ ॥

गौतमीतटमुपेत्य राघवो वायुनन्दनसुधौतपद्भुगः ।

जाम्बवत्कृतकराचलम्बनः प्रापदुत्तमनदीं तु गौतमीम् ॥ ३ ॥

करद्वये धृतकुशः स राघवः प्रागमद्भरुणदिशामधीत्तमाम् ॥ ४ ॥

दृष्ट्वा ततोऽर्धत्रितयं यथाविधि प्रहृष्टरोमाऽथ जजापसोऽन्तरे ।

सम्प्रार्थयित्वा वरुणं यथाकर्मं शम्भुं वसिष्ठं प्रणनाम राघवः ॥ ५ ॥

ताभ्यां कृताशीरामन्मनःपदं हनूमता क्षालितपादपङ्कजः ।

जुहाप वद्भ्रोतथ वन्दिमागधैः संस्तूपमानोऽथ विनिर्षयी षड्भिः ।

प्रहसच्चन्द्रकिरणैः सुपालितमिधाम्बरम् । प्रसन्नताराकुसुमं पितानमिव स

अथागच्छत्सीधतलं शृद्धामात्येन कल्पितम् । नानासनसमोपेतं समास्थानं य

अथ मुनिं ह्युपवेश्य स राघवः स्वयमपि प्रथमासनमाभजन् ।

कपिगणाः परितः शृणुविग्रहा रचनया स्थितिमाप्रतिपेदिरे ॥ ६ ॥

मुसस्थितं नृपमभिर्जीक्ष्य स द्विजो घञस्तदा समुचितमाह शम्भु

इह स्थितो भवति समस्तपूजितः कथं कथा नृपवर ! वर्तते गुह

भाकर्ण्यार्थ रघूद्बहो द्विजवचः शुभ्रपुरासीत्कथां,

सप्रस्यो त्रिपुणं निवार्य वचनं सर्वैः श्रुतं तत्क्षणात् ।

शुभ्रुर्गामि कर्ण महाद्रुगुननया ध्यात्माध्यामन्वया,
श्रीधायनपादिनीमय शृणुः किन्त्येतिदिग्वाह य ॥ ११ ॥

पुत्रमधोत्रयः पुत्र समन्तनि प्राप्नो दद्यान्वो कर्ण,
पञ्चादित्यपमग्गभा विरगितं रामायणे मान्ते ।

कीदृशं विप्रवरः समस्तजनानाम्भिरस्मत्पदादकां,

राज्ञां ध्यानमुत्थेय पतिः न मया दण्डरोऽथ पूज्योऽथ वा ॥ १२ ॥

अथाह जायमानं रघुसर्मे कथाप्रति रामायणं न तावकं विद्मं हि कल्पितं मनम् ।
समस्तमत्र विस्तराद्गामि देव ! तच्छृणु पङ्कजस्य मनुतो मया श्रुतं पुरा ह्यभूत् ॥
जायपपत्तं विज्ञाप्य रामचन्द्रो धचनमाह ।

श्रीराम उवाच ।

कीर्तय पुराणं मे शुभ्रुः दुर्जहलादहं प्रणीतं तन्केन च विप्रातम् ।

जायमानस्य वभाये हि विघ्नात्रे नमो नमस्तथैव विघ्नभूषणकेशावाम्याम् ।

अथ पुरातनं रामायणं कथयामि । यस्य श्रवणेनाधिलज्जन्मसम्पादितपापक्षयो जायते
अथ तथापि दशरथो दशरथसमानरथो महीपसा वलेन सुमानसनामनगरजिगीषया
पङ्कजसुतसुतं वसिष्ठमाह्वय नमस्कृत्य मुनिदत्तानुभ्रःशताक्षीहिणीसेनया सदाख्य
तुरङ्गमं चन्द्रसमानशरीरमतिरोपसमाधिष्टो विष्टरधवसमाराध्य दण्डयात्रां चकार ।
साध्योनाम स्वीयया सेनयाऽऽवृत्तो दशरथाभिमुखमाययी योद्गुंधुंयुद्धं चान्योन्यमभूत्

मासमेकं युद्धं कृत्या दशरथस्तं साध्यं जग्राह । अथ साध्यसुनुर्मूषणी नामा-
ल्पपरिवारो युयुधे दशरथेन । दशरथोऽपि साध्यसुनुं भुयो भूषणमवलोक्य योद्गुधुमेव
नैच्छत् । कथमेतादृशं हृन्मि चास्मिन्हतेऽस्य कथं पिता मविष्यति कथं तन्नात
कथमप्रौढयोवना प्रियाभार्या । जमुष्य हि देहे समालिङ्गन्नुभ्वनपरिचर्तननवीनतरद
लारविन्दपदानि कुसुमानीय दृश्यन्ते । एतत्समानवर्णधया एतादृशःसुभगःपरमप्रीतिव-
र्द्धनो नामपुत्रो मल्लूकमक्षितो मृतः स्मृतिपथं प्राप्त्वापि मां रक्षयितुमिच्छतीव
मम हृदयमन्यधाकरोति इति मनसा चित्तवर्षातिथालकं प्रहीतुमारभत् । स वासा-

ऽपि पराधीनो बभूव । स च कुमारेण सह पराजयखेदममत्वा सुखमध्युधास च ।
 अथोऽपि तत्र मासं स्थित्वा तत्पुत्रसन्दर्शनसुखमवलोकयाचिन्तयत् ॥ अथो
 दुःखापनोदनक्षममेतन्मुखापलोकनं पुत्रसंघर्द्धनं नाम सर्वराष्ट्रिको मम जयःपुत्र-
 योगमनुस्मरतो दुःखाय केवलं भवति । तदस्य पृच्छां करोमि कथमीदृशो जायते
 । इति चित्तवयं तमपृच्छत् । साध्योऽपि सकलमोक्षमार्गं क्षितीशयादिशत् ।
 शैशानो सहाराध्य सर्वैकादशीरुपोष्य द्वादशीषु ब्राह्मणानाराध्य तत्कालभवं
 तपूर्वमन्नाद्यं व्यञ्जनं पुष्पं च न्यायेन सम्पाद्य कपिलाशुतेन केशवं स्नापयित्वा
 दूधूर्णेन सल्लिप्य स्वादूदकेन स्नापयित्वा सुरभिप्राटीरं स्वयमुदुष्टं मृगनाभ्या-
 सारेण वा समेतं देवाङ्गे सर्वमुपलिप्य सतुलसीदलैर्युधिकाकरवीरनीलोत्पलकम-
 लोक्तदद्रोणकुसुममख्यदमनकगिरिकर्णिकाकेतकीदलपूर्वैर्यथासम्भवमभ्यर्च्य द्वा-
 षाक्षरेण पुरुषसूक्तेन वा नाम्ना षोडशोपचारेण वाऽऽराध्य प्रणम्य नृत्यं कृत्वा
 रं क्षमापयेत् । तथा व्रतानि विवित्राणि नारायणप्रीणनाय कुर्यात् ।

प्रसन्नो भगवान्मुनिरीप्सितं पुत्रं यच्छति तदमुमाराधयस्वेति दशरथमुक्तवान् ।
 चापि साध्यं तत्र स्थाप्य गत्वाऽयोध्यां तथा सर्वं कृतवान् । अथ पुत्रकामेष्टौ
 मातायामाहवनीयाद्यज्ञमूर्तिः शङ्खचक्रगदापाणिस्फटिष्ठत् । राजानं च धरं वृणीष्ये-
 त्तवान् । स च राजा धत्रे पुत्रानतिधार्मिकान्दीर्घायुषश्चतुरो लोकोपकारका-
 दीति ।

अथ राजमहिष्यश्चतस्रः कौशल्या सुमित्रा सुरूपा सुवेपा चेति । राजानमयु-
 देव प्रतियोपमेकैकेन पुत्रेण भवितव्यम् ।

अथ कौसल्योवाच ।

एष यदि प्रसन्नो देवस्तदाऽप्यमुत्पमुद्यतां भव ।

राजोवाच ।

मम यदिष्टं तदयं प्रार्थयसे हरिः । विष्णो ! प्रसीद् देवेश ! कमलापते
 शङ्खचक्रगदाधर ! विभीषण ! सृष्टिसमस्तलोकपालादिपूजितपादयुगल ! शाश्वत !

हरे ! नमस्ते नमस्ते एवं स्तुतो भगवानथ राजानमाह ।

माधव उवाच ।

तव पुत्रो भविष्यामि कौशल्यायाम् । अथ चरं प्राविशदरिः । तं चरं हि चतुर्था विभज्य भार्याभ्यो दत्तवान् । अथ कौशल्यायां रामो लक्ष्मणः सुमित्रायां सुरूपायां भरतः सुवेपायां शत्रुघ्नो जज्ञे । खात्पुष्पवृष्टिश्च पपात ।

अथ चतुराननः स्वयमुपेत्य जातकर्मादिकाः क्रियाश्चक्रे । त्रिभुवनाभिरामतया राम इति नाम चक्रे रूपशौर्यादिलक्ष्मीयोग्यतया लक्ष्मण इत्यपरस्य भुवं भारात्तार्यतीति भरतः शत्रून्हन्तीति शत्रुघ्न इति नामानि कृत्वा ब्रह्मा स्वभयनं जगाम । शिशवश्च वृद्धिमीयुः ।

अथ पादसञ्चारिणं बालचन्द्रसङ्काशदर्शनं विद्याधरमुन्नततिलप्रसूननासं पुरश्चूलिकालवामानरत्नपत्रकं श्रवणलोललम्बमानकुण्डलं पक्षःस्थलविचलितस्थूलमुक्ताहारं विलसत्कार्तस्यरवाहुषलयं शिञ्जन्मणिफडूरत्नाङ्गुलीयकं हेममणिरवितध्रोजिसूत्रं शिञ्जन्पुरोपशोमितपादमङ्गुलीयोपशोमितपादमध्याङ्गुलीकं पद्मङ्गुरासरोजलाञ्छनशोमितोरुपादतलं तूणीरसदृशजड्यं करिकरसदृशोर्णं विस्तृतजघनं सूक्ष्ममध्यपतुंलावर्तकं गम्भीरनाभिमिन्द्रनीलशिलाविशालवक्षःस्थलं कम्युप्रीथं चन्द्रविभ्यसदृशवदनमर्द्धचन्द्रसदृशललाटं नीलकुटिलकुन्तलं क्रीडासकं धूलिभिरापाण्डूरकुमारं राजा दशरथो दृष्ट्वा हर्षपरिपूर्णहृदयः पुत्रमालिङ्ग्य चुम्बित्वा पक्षस्याजिम्बुदृढम् । अथ कुमारोऽपि पार्श्वेनाभ्यादुमारोप्य कण्ठकलितलोचनो यत्किञ्चिदुवाच । याचमानमितन्ततो पीडमाणस्तात ! गच्छे शये तात ! क्रीडामि तातेत्यादि पुत्रपुत्रमनुभ्यानुभूप निवृत्तिं यथा । अथ कदाचिद्भोक्तृमागते राजनि रामचन्द्रो बालक्रीडासत्पदयो बहुकीडनकरकमल उत्प्लुत्य घाघमानो नरपतिपुरःस्थितमणिसन्निगतगुणर्णमाञ्जन्मध्यमनं वामकरेण गृहीत्वा राजनि निशेष । इदमपि राजा तुषाग मेने । एतादृशान्यन्यानि वचनानि रामचन्द्रः । अथ कदाचित्क्रीडमाने रामे मातयाराममन्त्र

द्रामश्च स्वप्नपतद् । पतस्मिन्नन्तरे ब्रह्मराक्षसोराममगृह्णात् । रामश्च मूर्च्छामाप ।

अथ सहचरो बाल इतस्ततो रौरुयमाणो रामं तथाविधं राज्ञे व्यज्ञापयत् ।

अथ राजा राममादाय वशिष्ठमाह किमिदं रामस्येति । अथ वसिष्ठो भस्मा-
प्यामिमन्व्य ब्रह्मराक्षसं मोचयामास । पप्रच्छ कोभवानिति स चाहाहं वेदराषितो
प्राणो बहुशः परधनमपहृत्य ब्रह्मराक्षसो जातो मे निष्कृतिं विचारय ।

वशिष्ठ उवाच ।

इदानीमितःपरमेकवर्षशतोपभोग्यं राक्षसत्वं नरकं भागीरथीस्नानमेकं शिवाय
केल्पपत्रशतं समर्प्य ततः स्नात्वा पापाद्भिमुक्तो भवसीति । कदाचित्तादृशं कृतपुण्यं तव
िदं प्रयच्छामि तदुपरि शिष्टां गतिं भजेति वसिष्ठवाक्यमाकर्ण्य ब्रह्मराक्षसो वसि-
ष्ठोपदिष्टपुण्यवशाद्विव्यशरीरो भूत्वा नमस्कृत्य स्वर्गं जगाम । अथ रामं प्राप्ते काले
गनीय वसिष्ठो वेदानध्यापयामास पडङ्गानि मीमांसाद्वयं नीतिशास्त्रं च ॥ अथ
अनुवेदमायुर्वेदं भरतगान्धर्ववास्तुशाकुनविधिधयुद्धशास्त्राणि च ॥ अथ विषाहं
कर्तुंकामेन राज्ञा दशरथेन नानादेशजनपतीन्यतिद्यूताः प्रेरिताः ॥ अथ कश्चिच्छीघ्र-
गगत्य राजानमिदमब्रवीत् ॥ राजन्विदभदेशाधिपतिर्विदेहो नाम राजा ॥ तस्य
दुत्री वैदेही होमलब्धा रूपेण लक्ष्मीसमा सर्वलक्षणसम्पन्ना रामयोग्या विद्यते ॥
स च तां दातुं राजा रामायोद्यतः ॥ तदुगमयतां शीघ्रमिति ॥ अथ वसिष्ठादीन्प्रेषया-
मास ॥ ते च तत्र गत्वा तां च निरीक्ष्य लज्जं निश्चित्यापोष्यामेत्य राजा (राजान)
मुक्त्वा रामसहिताः पृथिवीपतिसमेताः शीघ्रं विधिभक्तित्तराशकटशिबिकान्द्रो-
लिकामिरतिसुभगरूपभोगविलासकियानिपुणविदितविधिभक्षेष्टागन्धर्वाः कामशास्त्र-
सुकुशला मृदुकठिनपृथुपयोधरासनफण्डाः स्थूलसूक्ष्मललाटविम्बदशनच्छदमुख-
पङ्कजाः कुटिलकुन्तलदीर्घकेशधम्मिह्नाः कनकपत्रकर्णाः स्नानचेष्टयोत्थितरोम
शोमिता जपाकुसुमरसदशना विशदविस्फुरच्छफरीलोचनाः शुचिकासदृश
धवणाः नक्षत्रसदृशस्थूलमुक्कफलोपशोमितनासाःपुटा मुकुटसदृशकपोलास्तिलप्र-
सूननासिका भ्रान्त्रमध्यप्रदेशचूचुंका इन्द्रगोपप्रतीकाशाधरपुटदशनक्षताः समदीर्घ-

काङ्गमशानास्थितसर्वमर्देशानुवर्तुं नानाविधासलाः पिण्डकाप्रनियनीव्यो घलितयाहु-
 मूला भनतिचिरकालोत्थितरोमनया हरिद्रापणतया च कर्णिकादन्तसदृशवाहुमूला
 मृदुस्निग्धवर्तुलगृहममध्यप्रदेशाः कटिनस्मूलवर्तुलामग्रचूनुकारस्वरम्भानात्रमण-
 स्पर्दिपयोधरमध्यलघुपदकपयोधरोपरि चञ्जलविधिघमणिमयहारोपशोमितवक्ष-
 स्यलाः पयोधरपरितो लघुपदतया तरुणदृष्टिपरत्परतया असमानया नामिकृपो-
 परितनरोमराज्योपशोमितोदप्रदेशामन्यमानमध्यमग्लीकरण एष घलीत्रयोप-
 शोमिता मुष्टिप्राहामध्याः करिकरोपमजघनप्रदेशा अरोमसदृशमृदुस्निग्धामलासम-
 जान्व्यःकदलोस्तम्मसन्निभोरुयुगला आमग्रजानुशकुशधनुंलापिण्डकारहितजङ्घा
 आमगनगुलका आसृष्टमस्निग्धा दीर्घदीर्घाङ्गुलीपादा नूपुररयाह्वयमानमदना हंसमलङ्क-
 जगमनादक्षिणाङ्गुष्टास्पर्शिकच्छात्रउपरिकच्छं नीवं वृत्त्या करद्वययुता बलप्रदेश-
 कण्ठमपावृत्यापरघसनपरिभागवृत्तस्तनवसनापरभागो घामांस एव दक्षिणपादंगतेन
 दशाभागेन नामिप्रान्तेन प्रवेशितोपशोमितगात्रयष्टयो योवितो विद्याहमङ्गलकर्न-
 करणायानेकश आगच्छन् ।

चालिकाश्च विद्युलतांशुशोधितगात्रयष्टय उद्विन्नकुचकमलकुड्मलविधिधहारोप-
 शोमिवक्षसो यत्किञ्चिद्वापिण्योऽतिचपलमृदुगतयो वृद्धवनिताश्चागच्छन् ॥

अथ विदेहपुरतः क्रोशमात्रे चूतवनिकायां विविधविटपविस्तरप्रदेशविधिधविहङ्ग-
 कृजितकर्णतदत्तकर्णघनहरिणशावघत्यां महारजतनिर्मितोच्चनीचप्रासादोपशोमितप्र-
 देशविधिधविहङ्गायां हेमवल्कलसंवीतमसितोद्गुलितशरीरजटिलमुनिगणध्यानोपा-
 सनोपशोमितवृक्षमालायां विविधविद्याधरवधूपयोधरभारामिभूतविवरिततरुस-
 सीयुतायां सरस्तीरमिलितसैरन्त्रीयुवतिभिराह्वयमानतरुणजनायां नानावर्णकुसुम-
 सौरमवासितादोषप्रदेशायामितस्ततो रिरंसया प्रदर्शितस्फारशफरीविलोचनतरु-
 चञ्चुपाप्रभाधिलसितशरीरवेश्याजनायां विविधाक्षर्ययुतायां दशरथः सामात्यपुत्रो-
 हितोऽमिरामरामादिपुत्रसहितः सुखमुपास ॥

अथ वैदेहोऽपि मिथिलां नानापताकोपशोमितां विविधप्रासादादोपुरोद्यानदेवता-

यत्नोपशोभितामन्योन्यकेलिचतुरयुपतिजनानुकीर्णांमुशीरविरचितमहाप्रपां सुकेली-
जनोपशोभितविशिखां विविधपण्योपशोभितरथ्यां तत्र तत्र ब्रह्मघोषशोभितमठां प्रति-
मन्दिरं मीमांसादिब्याख्यानसम्पादसीमाध्ययनां सुपुण्यहविर्गन्धसामादिस्वरपदक्रम-
धुतिग्राहणवाटिकामनेकपरिवृढमन्दिरप्रवेशनिष्कीतागुहकुङ्कुमाध्ययुवेपां मृदुल-
घसनताम्बूलरक्तदन्तच्छदकामिनीं मृदुवचनकठिनवचनकरसंज्ञानिर्धारितप्रतिवचन-
विविधोपायताहरणकरजतोपशोभितां मृदुधवलजघनपरिवीतयस्त्रोपरिभागेन स्ति-
ग्धवर्तुलपरस्परसङ्घर्षयोधरमध्यप्रदेशोपशोभितवामांसकन्दोपशोभितयनितां वि-
विधमुक्ता हारजपासङ्काशदशनच्छदमन्दहासमालाकारसहस्रोपशोभितां पुण्यासवसा-
धनमन्दिरां तत्र तत्र विचित्रतोरणां विशुद्धपीथिकां तत्र तत्र स्थापितकल्पपादपां
रग्माविभूषित द्वारां पुरीं शोभितां शोभयामास ॥

अधामिकलनार्थं विलासिन्यो निशादूर्वाऽक्षतमन्त्रमङ्गलकञ्जलितकैशिकधर्मिहल-
साप्रथितजटोपशोभितसीमन्तशीर्षशोभितनासामुखविचित्राभरणाहंणहेमपात्रावस्थि-
ताज्यगुगुलुकलादिसौभाग्यद्रव्यमुद्गहन्तीभिः स्त्रीभिरन्यैरपि शोभितजनैः स राजा
निर्जगाम ।

तदानीं मङ्गलनूर्यघोषा देवदुन्दुमिमेरीनिसाणमर्दलशङ्खादिनादाः प्रादुर्यभूयुः ।
गायकाश्च मङ्गलानि जगुः ॥ मङ्गलवेदवाक्यानुपाडेन वैदिका ग्राहणाः कुलपाठका
भेरीघोषेण च कृत्स्नमाकाशमापूरयन् ॥ अध्यान्योन्याक्षतपूर्वमङ्गीकुर्वन्तः स्तवमन्दिज-
नादिभिः स्तूयमानाः पुरं प्रविचिशुः ॥ विदेहनगरात्पश्चिमभागे निर्मितं मन्दिरं
दशरथः प्रविवेश । अवशिष्टाश्च यथा योग्यं भवनं विचिशुः ॥

अथ नारदो मिथिलां तदानीमेवागच्छत् । विदेहोऽपि देवर्षिमभिपूज्य स्वागतं
पृष्ट्वा भोजनं कारयित्वा सुखासीनाय मुनये सघनसारं तागवृळं दत्त्वा प्यद्वापयत् ।

श्वो विवाहे भयान्स्थानुमर्हति कारयितुं विवाहम् ॥

नारद उवाच ।

श्वो हि नक्षत्रं सूर्जनक्षत्रदर्शनं तत्र विवाहो न कर्तव्य इति ।

अथ मौहूर्तिकं वृद्धगार्ग्यमाह्वय राजा पप्रच्छ ॥ क विवाहमुहूर्त इति ।
इति गार्ग्य उवाच ।

राजा च नारदं गार्ग्यं चोदीक्ष्य भो इदमित्यमिति पप्रच्छ ॥

अथ नारदो गार्ग्यमुवाच ।

कथमुक्तं लग्नं दास्यसि । अथ गार्ग्यो विषघटिकाश्च विहाय लग्नं दास्यामीत्युवाच
नारदोऽपि ब्रह्मवचनानि किं न जानासीत्युक्तवान्गार्ग्यम् ।

गार्ग्येण पृष्टस्तान्दोषानपठत् ॥

उल्का च ब्रह्मदण्डश्च मोघः कम्पस्तथैवच । सर्वकार्यविनाशाय दृष्टा घै ब्रह्मणा पु
प्रतिष्ठासु विवाहेषु मौञ्जीवन्धामिपेकतः । अग्रेषु सर्वकार्येषु विपनाडीविषयैः ।
अतःपरं तु कार्याणां करणे नच दोषमाक् । विवाहादियु कार्येषु दोषमेव यदायतः ।

उल्का दहेत्कुलं सर्वं ब्रह्मदण्डो विनाशयेत् ।

मोघस्तु मरणाय स्यात्कम्पः कम्पाय कर्मणः ॥ १७ ॥

इति नारदोक्तमामर्ष्यं गार्ग्यो मुनिर्मौनपरोऽभवत् ।

दध्यौ रविं ब्रह्मर्षिं विहाय विपनाडीविवाहः क्रियतामिति ॥

नारद उवाच ।

कथं ब्रह्मयन्त्रम् ।

सूर्यं उवाच ।

देशभेदेन व्यवस्थोदिता । तदस्मिन्देशे विवाहो विषघटिकाविहाय कर्तव्य एव ।
नारदोऽप्यनुमेने । उवाच श्वः पराहे च क्षत्रविवाहश्च भवेदतः स्वर्णवरायं इव
धागच्छन्तु कन्य ! दूतान्देष्य । अथ राजा दशरथानुमतेन सर्वानेव नृपानामणा-
चिन्तयन् कथं सर्पानिव तिरस्त्रय घैदेही रामाय देयेति ॥

अथ रात्रौ मुहुर्निःश्वस्य निशालुरवि न निशामाय । अथ मध्येतिरा राजा मुवि-
मूपा श्वन्वकं साम्बिकं महूलदुहृत्धारिणं कमलमयपुरयोत्तमराक्षप्रमुखनिकित्तैः ।

पुष्पमुखमुनिशरर्हाहाप्रमुखगन्धर्वास्तुम्बुरुप्रमुखैश्चश्रुतिस्मृतीतिहासपुराणैर्मूर्तिमङ्गिश्च
 रविधाधरादिमातृकागणैश्च नन्दीप्रमुखगणैश्च सेव्यमानपादकमलं सर्वामङ्गलपरि-
 क्रमतिपुण्यसलिलया गङ्गया निष्कलङ्केन चन्द्रमसा सेव्यमानशिरोभागं वामाङ्का-
 ः गिरिजया प्रदीयमानवीटिं सहस्रं सकामं सहावेशणमाददानं गोक्षीरसदृशं
 कूलकन्तूरिकासदृशकण्ठं मृदुसूक्ष्मस्निग्धजटाभिर्विरचितकपर्दं विशुद्धकार्तस्पर-
 लोपशोभितगण्डभागं द्विरष्टवर्षवयसं गोक्षीरसदृशस्यूलमुक्ताफलकौसुम्भवर्णा-
 ः वेष्टितशिरोभागं विविधरत्नविरचितकार्तस्वरभूषितवक्षः स्थलमतिधवलोप-
 शोभितशरीरमम्बिकानुलप्रकुङ्कुमारुणसुगन्धिशरीरमीक्षणं तर्जमानकाम-
 नं कोटिकन्दर्पसदृशं मनसाऽचिन्तयत् ॥

जजाप शतरुद्रियं जुहाव च तेनैव कामाहुतिः प्रास्तुषन्व पुरुषसूक्तेन । अथ
 एव महेश्वरस्तत्र प्रादुर्भूत् । अथ राजा नमस्कृत्यास्तुवीत ॥

राजोवाच ।

सलिलगगनपवनदहनरविशशियजमानमूर्तिमिरष्टमूर्ते ! विश्वमूर्ते ! त्रिभुवन-
 वेदपुराणमूर्ते ! यज्ञमूर्ते ! स्तोत्रमूर्ते ! शास्त्रमूर्ते ! स्वधामूर्ते ! नारायणमूर्ते !
 यतामूर्ते ! त्रयीमय ! त्रयीप्रमाण ! त्रयीनेत्र ! सामप्रिय ! वसुधाराप्रिय !
 प्रिय ! भक्तसुखमामकषिदूरस्तुतिप्रिय ! धूपप्रिय ! दीपप्रिय ! घृणक्षीरप्रिय !
 लवोरप्रिय ! धीपत्रप्रिय ! कमलकहारप्रिय ! नन्द्याघर्तप्रिय ! वकुलप्रिय !
 जप्रिय ! कोकनदप्रिय ! धीष्मजलापासप्रिय ! यमनियमप्रिय ! नियतेन्द्रियजप-
 प्रियध्राद्प्रिय ! गायनप्रिय ! गायत्रीप्रिय ! पञ्चग्रहप्रिय ! सदाचारप्रिय !
 सादिकमलमचहरिहरनयनसमर्चितपादकमलजयप्रद ! हरिप्रार्थितजलोत्पा-
 नप्रदशोहतस्मृतियुक्तिप्रद ! स्मृतमङ्गलप्रद ! मृत्युञ्जय ! नमस्ते नमस्ते ।
 इति स्तोत्रमाकर्ण्य भगवान्भवो राजानमुवाच वरदोऽहं परं वृणु ।

राजोवाच ।

मोन्ममकन्या वीदेही रामाय दित्सिता स्थयंघरे कुलरूपयलोत्साहसम्पन्नानेक-

भूतानाम्... रामाधिक्यलो यदि तामप्रीह्यत्तदावचनमवृत्तं
मम हृदये ॥

सदनेवागतान्विजेनुमलं क्षत्रकदनञ्च रामो यथायास्यति
तस्मिन् हरेष्यति वा किं किं या प्रेषयिष्यति कीदृशं कारयिष्यति मम
किमुत्तरं मे भवति सि प्रमूतफलवाहनो नरपतिरदोषमपि त्रिभुवनं हन्यात् ।
किमुत्तरं मे भवति मयानेव शरणं ममोपायं वद यथा विवाहे श्रेयो
शरणं मे भवति प्रमत्ता भविष्यति । शम्भुरपि तया करोमीत्युवाच । राम एव
मेव शरणं भविष्यति । रामं च वृत्वा स्वस्त्ययैव करिष्यामि गृहाणाज्जग्वं
सि हरेष्यति ॥

राजोवाच ।

हेनेभाज्जगदेन धनुषा स्वयंवरे सीतां रामं प्रापय ॥

शङ्कर उवाच ।

तस्मिन् सद्यं वस्तु सद्यं करिष्यति । तस्मै देया मया सीताप्रतिज्ञमेवमाचर ॥
तस्मिन् सद्यं भगवान्गणैरुत्तर्द्धे हरः । अथादातुं धनू राजा न शशाकातिपत्नतः ॥
अधोऽज्यलं शतसहस्रगजचलं समाहूय गृहाणेत्युवाच ॥

स सद्यं मत्पुत्रं मत्प्याऽहदासं हृत्वोत्प्लुत्य धनुर्द्राभ्यां कराभ्यामुद्धार जानुपर्णतं
शम्भुं शरीरः धृत्वापफाकी विप्रवेवं वृत्वा विदेहमयाचन । चञ्चदेवान्ते प्राप्तमति
सि हरेष्यति ॥

राजोवाच ।

स वातिधिस्तथेत्युक्त्वा निषसाद ॥

पुं गक्षतेरभ्यर्च्य महाऽजं तस्मै निषेध मौज-

॥ यमकिञ्चलकप्रभेयद्गुणवसनं विन्नती नील

साधिकशततमोऽध्यायः] धनुःसञ्जीकरणाय देवदानवमानवादीनामागमनम् ॥ ५६ ॥
 लकुन्तलैश्चलद्भिः यूनां मनांस्याकर्षयद्भिः त्रेधमाणदृष्टिभग्नकलैरिव स्त्रीणां वित्तमी-
 पतिः दर्शयद्भिरिवोपशोभितललाटानङ्गवापसुभूः पद्मपत्रारुणविलोचना तिलप्रसून-
 मृदुस्निग्धरोमशकपोलानन्तरारक्तोष्ठा रक्तासनमाणिक्यनिभदाडिमीदशना ज-
 मुमारुणाधरातिशोभितचिथुका शुक्तिकर्णा समदार्ढ्यकण्ठाऽतिमांसलवक्षाः पीनो-
 चकुड्मलानैकहारोपशोभिता सुभगाकारनतिमांसलबाहुलता मुग्धायतसमाना-
 शशिखापद्मारुणपल्लया विविधवहुरत्नाङ्गुलिभूषणा मुष्टिप्राहामध्या सुरोमराजि-
 रनाभिः पृथुजघना करिकरोरुस्नूणीरजङ्घा सुपादकमला नूपुरादिपादविभूषणा
 ङ्गुलीभूषिता विकसितसौगन्धिदकं विधती भुञ्जानमारीचस्य पुरतश्चागता ॥
 सावचिन्तयदेनां कथमपहरामि कथमालिङ्गामि कथमन्यत्किञ्चित्करोमीत्येव-
 मलभमानस्नूणीमेव विनिर्गतः ॥

वा धनुः सञ्जीकरणाय यतमाना श्रद्दम्पूर्विकया विद्यमाना अन्योन्यतिरस्कारेण
 प्राप धनुरुत्तमं प्रान्तद्वयात्परं नावनमयितुं शशाक । अथ सूर्यो धनुरादाय नम
 निपपात । वायुर्वलवतां श्रेष्ठो जप्राहाजगवमथ स्वेनेव करेणोत्कर्षयन्नधः
 धनुश्च धायोरुपरि पपात अहसंस्तदा सर्वे । एतस्मिन्नन्तरे तुरगावरमारुह्य
 रः सहस्रबाहुरनेकानेकशिरोभिर्देवैः परिवृतः प्रहादसमेतो विदेहपुरीमाजगाम ।
 चविभूषणोद्वासितां दिशं कुर्वन्स्वतेजसाऽप्यशसो देवताः कुर्वन्नाना-
 तं शृण्वद्वयङ्गुलमात्रेण शको विरराम । प्रहादो बलिश्चैव धावानेऽथ
 । अथ राक्षसेषु तूर्णोभूनेषु राजानोऽतिवलिनः समागता ज्यायन्धाशक्ता
 तस्युः ।

अथ प्राहणाः समागताः ।

अथ विश्वामित्रो धनुरादाय एकाङ्गुलपर्यग्तं सज्यं कृत्वा विरराम ।

निवृत्ताश्चापरे ।

अथ दिनमात्रे धनुषि तूर्णोभूनेषु राघवः सहानुजैरागत्य धनुर्निरीक्ष्यान्पृ-
 थ राजकुमाराः शतशः समागताः । सर्वामरणभूषितो धनुर्हृत्वा पस्पृशुर्नवा-

श्रीरामाधिकशततमोऽध्यायः] ॥ सीतामरणम् ॥ अन्वेषणस्यसुग्रीवेणसहवार्तालयः ॥ ५७१

कोपपीतीकृतदन्तशुद्धिरेकेनोपधीतेन जटा . . . भ्रमोद्भूतलितसर्वाङ्गोभसितनिष्ठुर
कायोमुकाफलदाममणिव्यत्यस्तरुद्राक्षमासासुमुरंगदधानोऽन्वभूषणाधिभूषितसीतास
हायो लक्ष्मणानुचरो विवेश घनान्तरम् । यानेकराशसांस्तस्मिन्निजघान भवानिय
निखिलं चकार सीतापहरणादिनिखिलमपि भवतो यथा तथाऽस्याथ सुग्रीवाश्रममृ-
ष्यमूकपर्वतं रामो जगाम निविडच्छायं चतुर्दशमास्यां लक्ष्मणसहायः पश्चिममक-
पयन् । वृक्षे तु धनुषी आरोप्यासीनलक्ष्मणाङ्गे शिरः कृत्वा हरिचर्मशय्याशयनो
लक्षितां गीति श्रुण्वन्वृक्षफलं निरीक्षमाणो घानरमेकं मणिकुण्डलं हेमपिङ्गलं सुद-
द्वन्द्वमोजीकौपीनमच्छोपधीतिनमतिचञ्चलं फलमादायात्मनि विक्षिपन्तं पुष्पमञ्जरीश्च
किरन्तं गानमनुकुर्वन्तं व्यजनेन रामं धीजयन्तप्राख्य शास्त्रामपि तथा धीजयन्तमा-
वदचूतफलमात्रं रामो धीक्ष्य लक्ष्मणमभाषत । लक्ष्मण कोऽयं कपिरिति ।

लक्ष्मणोऽपि न जान इत्युवाच । अथ रामः समाह्वय कस्य त्वं किं नामेत्य
पृच्छन् । स च सुग्रीवस्य हनुमानित्युवाच ।

रामं नत्वा सुग्रीवमेत्य नत्वा देव ! नारायण इवापरः पुरुषो युवा मेघश्यामा
जटी आजानुबाहुरतियशंस्वी सूर्यसङ्काशेन सहापरेण ह्वास्ते । अथ तरुच्छायाधः
संस्थितौ सर्वलक्षणसगुणौ राजपुत्रौ दृष्ट्वा उक्तश्च ताभ्यां सुग्रीवाय निवेदयेति
तत्त्वयि निवेदितम् । अथ सुग्रीवः सत्वरमुत्थाय पुष्पसलिलादि द्रव्यमादाय पादप्रक्षा-
लनादिकं कृत्वा फलानि समर्प्य व्यज्ञापयत् । कौ युवां किमर्थमागतौ राजपुत्रौ तप-
स्थिनाविति सुग्रीवचचनमाकर्ण्य लक्ष्मणेनाभाषत रामः दशरथतनयावाधा राम
लक्ष्मणौ दुष्टनिग्रहशिष्टपरिपालनाय वनं गताविति । अथ सुग्रीव आह युवयोरपका-
रमपरं कार्यमस्तीति लक्ष्यते । अन्यथा सेनासमेतावागमिष्यतः । लक्ष्मण आह
अस्ति कार्यान्तरम् । अमुष्यभार्या केनापहृता न शायते तामन्वेष्टुमागतौ तदेवापयोः
कार्यमन्यदानुपङ्क्तिम् । तदर्थमपि जलधि तराय अपि पातालं प्रविशाद्य अपि नाकं
साधयावः अपि महेन्द्रं पातयावः अपि घलिनं हन्यः किमपि कुर्वहे ।

सुग्रीव उवाच ।

रावणेनापहृतया कयाचिदुधियमाणागतया विभूषणानि कानि चित्परित्यक्तानि
तानि मया सङ्गृहीतानि तानि दर्शयामीत्याभाष्य रामं मन्दिरमागम्य दर्शया-
स । रामोऽपि निरीक्ष्य निश्चित्य प्रख्य क्व गतोऽसौ रावण इति पप्रच्छ स च
क्षिणामाशां गत इति वभाषे । अथ रामस्तेन सख्यमकरोत् ।

अपृच्छच्च किमर्थमिह भार्याहीनः स्थित इति ।

सुग्रीव उवाच ।

मम भ्राता बाली महाबलो मम भार्या राज्यं चापहृत्य किष्किन्धायामास्ते युद्धे-
चाहं पराजितस्तद्वधाय सर्वथा मम चिन्ता यथाऽसौ त्वया निहन्यते तथाऽदमपि-
गागरं वदुष्या परतीरे लङ्कायां स्थितां सीतां रावणेनापहृतां तव समर्पयामीत्याभाष्य
अप्यं वृत्त्या सुग्रीवो बालिनाऽतिबलिना युद्धायाहूतेन युयुधे । रामोऽप्यनन्तरमभिभ-
द्बालिनं नाहन् ॥ अथ सुग्रीवः पलायितो राममिदमभाषत । तव विसमविनाय
वृत्तोऽहं मरणाय । रामोऽपि युषयोर्विशेषज्ञानान्मयातूष्णींभूतं चिह्नितं त्वो निरी-
क्ष्य तं हन्मि । अथ सुग्रीवश्चिह्नं वृत्त्या बालिनं युद्धायाहूय समतिष्ठत । तारा
वभाषे बालिनम् ।

सदावयानिष लक्ष्यते सुग्रीवो मोचेदेयं नाह्वयति ज्ञातं मया रामलक्ष्मणौ
शशयनयो नारायणशौ भूमाशयतरणाय समागतौ तापस्य सदावभूतौ ।

बाल्युषान् ।

नीतिमात्राम इति मया धृतम् । नहि बलवर्गं विहाय दुर्बलं गजते तादृशं समा-
यानु वा रामः प्रतिपन्नमधिकं वृत्त्या विभेति वीरो यदि रामः स्वयं युद्धाय यान-
स्मदा युद्धं कर्तव्यमित्यभाष्य त्वरां समाप्य सुग्रीवयुद्धाय निर्यातः । अथ सुग्री-
वुद्धमखोन्यमभूत् । रामोऽपि बालिनं जघान । पशान् वा बाल्याह वाराप्रयुजे वा
बाणघातोऽथ शोणितसर्माङ्गो बभूव । अथ तारा व्याहृदश्च समागत्य व्यगिलौ
बभूवतुः । अथ राघवं धारताः समायाता बाल्युषान्ते निर्गन्तुं रदन्तुश्च । अथ तारा

वभाषे शास्त्रकुशलाः शूराः धार्मिकाः राघवाः पुरा चापि राम ! कथं पापम-
ः । न क्षत्रधर्मं जानीषे राजगणासेवितम् ।

अन्योन्यं युद्धयतोर्युद्धे जयो वा मरणं भवेत् ।

अन्यो यदि तयोर्हन्याद् ब्रह्महा स निगद्यते ॥ २३ ॥

किं घैरेण घालिनमाहनः किं घानरमांसाशया ॥ २४ ॥

अभोज्यं घानरं मांसं यद्यान्मनोऽप्रियात्सुखाभावात्परैषामपि तथाभावं

मन्यसे अहो विमोहाद्यदि मामादानुमिदं कृतमेकपत्नीव्रतं तव । यदि रावणहतां

सीतामानेतुं सुग्रीवसहायाय कृतमेवमेवहामहदन्तरं बलवृद्धेन महाबलेन घालिना

सद्भावेन दिनकरावर्नितान्तरे सीतामानेतुं समर्थेन स्मरणागतरावणदानसमर्थेन घानर-

राजेन पञ्चाशत्परार्द्धवानरभल्लूकसेनायुता आत्मकार्येण सिध्यत इति किं सुग्रीवेणा-

त्यर्वायेण सप्तपरार्द्धसेनापतिना कपिना किं सिध्यति कार्यं घचनघतः । अहो ज्ञातं

सर्वदेव भद्रं यदुक्तोऽसि । वक्ति च रामः पृथिवीपतिना मया दुष्टनिग्रहणं कार्यं शिष्ट-

परिपालनं च घालिना सुग्रीवमहिषी रुमाऽपहृता राज्यं च अतश्च न तादृग्घथे दोषः ।

तारोवाच ।

सुग्रीवोऽपि तर्हि घध्यो दुन्दुभिना युध्यता घालिना विले प्रचिष्टेन वत्सरं

तत्रोपितं तदन्तरे च मामपहृत्य राज्यं च कृतं सुग्रीवेण तं पूर्वमपि पञ्चात्तं हन्तु ।

राम उवाच ।

कियत्कालात्पूर्वमिदं च वद ।

तारोवाच ।

पष्टिवर्षसहस्रादर्चागशीतितमे वर्षे रक्षोर्युद्धे सुग्रीवेण राज्यमपहृतम् । पुनश्च

परान्तरे प्राप्तेन घालिना सुग्रीवः पलायितः । अपहृता तस्य भार्या राज्यं चापहृतम्

तस्मिन्नेव दिने भवतः पितुर्दशरथस्याभिषेकः ।

राघव उवाच ।

मया पितुरनुशासनाद्राज्यगतदुष्टनिग्रहणं कृतम् । गुरुवचनस्यानुहृद्गर्नाय-

त्पात्तश्पहरणयेत्त्रायां यो राज्ञा स नाचरत् । अथवा श्वत्सुर्नो मृगां मृगयोर्हृत्तत्र घाली
 मृगाणामन्योन्यद्वारणाद्यनुगुप्सा च । यतो मम मृगयापदाथवा मृगाणाम् ।
 चलितस्थितयदानां चलद्गुन्तान्तपन्दापिनाम् । अथाचमृजतासङ्गमुष्मितामृगया तथा
 मृगया शास्त्रविधितो मृगयेयं मया कृता । दर्शनादर्शानान्यां च घावता घावता तथा
 अयरोहात्परं स्थानं सात्त्विकानां प्रमिचते ।

राज्ञश्च मृगया धर्मो विना नामिप्रमोजनम् ॥ २६ ॥

अथ रामचचनमाकर्ण्य एव प्राकम्पयञ्छिरांसि । घाली वमापे राममञ्जलि
 मस्तके निधाय नमस्ते राम ! शृणु वचनं मम ।

शङ्खचक्रमदापाणिः पीतवासा जगद्गुरुः । नारायणःस्वयं साक्षाद्भवानिति मया ध्रुवम्
 त्वां योगिनश्चिन्तयन्ति त्वां यजन्ति च यञ्जिनः ।

हृद्यकव्यभुगेकस्त्वं पितृदेवस्वरूपभृत् ॥ २८ ॥

मरणे चिन्तमानस्य त्वां विमुक्तिरदूरतः । स त्वं मे दर्शनं प्राप्तो राम ! मे पापसंक्षयः
 गृहाण घाणं काकुत्स्थ व्यधितो भृशमस्म्यहम् ॥ ३० ॥

अथ रामस्तथेति घाणमादाय घालिनमुवाच किमिदं दीयतां यद् ।

कपिरुवाच ।

यदि प्रसन्नो भगवान्मम सद्गतिं देहि । अयं सुप्रीवस्तथा रक्षणीयोऽङ्ग-
 दोऽथ तारा च मया पापिनाऽपराधः कृतस्तत्फलमनुभूतम् । अथ रामं पश्यन्नेव
 घाली ममार स्वर्गं च गतः । अथ सुप्रीवं राज्येऽमिपित्य स्वयं वचनं विवेश । अथ
 तेन सहायेन जलधिसमीपं गत्वा क्व लङ्का क्व सीता क्व चारातिरिति सुप्रीवमाह
 रामः । अथ हनुमानाह प्रविश्य लङ्कां विचिन्त्य सीतां सर्वतत्त्वमवगत्य युद्धं सन्धिर्वा-
 क्तव्यस्तदुदघिलङ्घनाय कश्चित्समादिशतु भगवान् । अथ सुप्रीवमाह रामः । कर्णमे-
 सद्गु घटत इति ।

कपिरुवाच ।

मम घानरा मल्लयमुखाः क्रोदिशः सन्ति । एकं नियुज्य सर्वमाकर्ण्य

ग्यायुकं तथा करणीयम् । अथ जाम्बवानाह । हनुमानेको गच्छतु बुध्यतु लङ्काम् ।
 त्व हनुमानगमहङ्कापुरं विचित्य । सांतामशोकयनिकायामासीनां तथा सम्प्राप्य
 । विश्वासं कृत्वा यत्नं यमञ्ज घनरक्षकांश्च । बद्धो रक्षमा लङ्कां दग्ध्वा उत्तरकूलं
 त्या रामं दृष्ट्वा वृत्तान्तं कथयित्वा नृष्णामतिष्ठन् ।

अथ रामः सर्वैर्विचारयामास जाम्बवानुवाच रामेण लङ्का कपिभिर्विनश्यतीति
 तदेन ममोक्तम् । अथ सागरोत्तरेण यत्न आम्ब्येय । अथ रामः शङ्करमाराध्य सर्वै
 विदयित्वा त्वदुक्तं करोमीति घञ्चनमुक्त्वा शिवमभ्यर्च्य प्रणतोभूत्वा ध्यजित्तपम् ।

महादेव ! महाभूतघ्रास ! महाप्रलयकारण ! महाहिभूषण ! महारद्र ! शङ्कर !
 परमेश्वर ! विरुपाक्ष ! नागयशोपवीत ! करिकृत्तियम्यन ! ब्रह्मशिरः ! कपालमालामर-
 भूषण ! नरकास्थिभूषण ! भस्मितपर ! नारायणप्रिय ! शुभवर्तित ! पञ्चप्रदादिदेव !

पद्मानन ! चतुर्बदन ! वेदवेद्य ! भक्तसुलभाभक्तदुर्लभ ! परमानन्दविज्ञान ! पर-
 पूरदन्तपातन ! दक्षशिरश्छेदन ! ब्रह्मपञ्चमशिरोहरण ! पार्वतीपह्नम ! नारदोपगीय-
 मानशुभवर्तित ! शर्व ! त्रिनेत्र ! त्रिशूलधर ! पिताकपाणे ! कपर्दिन्ननेकरूपधर ! वृष-
 मवाहन ! शुद्धस्कटिकसङ्काश ! चतुर्भुज ! नानायुध ! दक्षिणामूर्त ! ईश्वर ! देवपते !

गङ्गाधर ! त्रिपुरहर ! धीशैलनिवास ! काशीनाथ ! वेदारेण्वर ! भूषणतिद्वेश्वर !
 गोकर्णेश्वर ! कनकलेश्वर ! पर्यतेश्वर ! अक्षप्रद ! बाणचिन्तापादक ! मुग्धरपूजित-
 चरणकमल ! सोम ! सोमभूषण ! सर्वज्ञ ! उपोतिमंय ! जगन्मय ! ममस्ते ममाने ।

एवं स्तुवतो रामस्य पुरतो लिङ्गमध्यकोपेतम्नेत्रोमयमूर्त्तिगविर्यभूय । भ्रमपयानथ
 पुनः प्रमासनासीनमुमाधिष्ठिताङ्गमीशमामुक्तसर्वाभरणंसुकान्तिकिरीटिनं ह्रीमयती
 कटिस्पर्शं कथयन्नामयपरप्रदं तरङ्गितानेकदिशामिः पूर्णनेत्रग्नियमं हाममुगं

प्रसन्नवदनं ददशं रामः । परमेशितारं मनाम बहुध्यात्रन्ति पुनश्च दण्डवत्प्रणम ।
 अथ रामं परमेश्वरोऽपि परं वृणु त्वं वरदोऽऽमि युक्तवान् ।

राम उवाच ।

लङ्कां तमिष्यामि समुद्रतरण उपायमेकं मम देहि शम्भो ! ॥

अतिकाय उवाच ।

निश्चितमिदंपुरास्मामिः कार्यं सेनां विभागशः कृत्वा विद्युन्माली नाम राक्षसो महा-
बलो विचित्रयोधी दर्शनादर्शनयोधी धानरैः सर्वैरेक एव युध्यते । अपरै च बलिनो-
महान्तःशिक्षितास्त्राध्यागता आवां च युवाभ्यां युध्यावो रावणः पुष्पकमारुह्यापर-
भागेन त्वामेवनिहनिष्यति । अन्ये राक्षसाः कुम्भकर्णमुखाश्चात्मरूपं कृत्वा त्वां परि-
घार्य गृहीत्वा सीतायै दर्शयित्वा तत्सन्निधावेव हनिष्यन्ति । रामः प्राह अहो बलवतां
किमसाध्यमेवं भवति दैवमतिः कुटिला । सुग्रीवोऽतिकोपनः सक्रोधं दृष्ट्या राम-
मुवाच । घध्यावेतो न मोचनीयो । रामः प्राहावध्यौ मोचनीयावेतो घसनानि
भूषणान्यानयेत्युक्तमात्रे हनूमता तान्यानीतानिरामस्ताभ्यां दत्तवान् नत्वायदेतल्लङ्का-
द्वारे दृश्यते दास्यञ्चयञ्चं शुक्रेणोक्तमेतेन च्छिन्नेन रावणो हन्यते । अथ च दास्ये
च्छेद्नसमनन्तरं पातालं गन्तव्यमिति भार्गवभाषितं शासनं लिखितम् । तस्मात्त्वमिदं
दार्यकप्रयत्नैकवाणनिपातेन पञ्चधाच्छिन्धि ततस्तव शक्तिं ज्ञात्वा युद्धमति दृढं
कुर्वीमहि । अथ भार्गववचो विज्ञाय रामःपूर्वं फोड्यां स्पर्शमात्रेण सज्यं कृत्वा
धनुषियाणं संयोज्य रक्षोभ्यां हनूमतश्चावयन्नेषवाणं मुमोच ।

वाणं धनुष्यलितं तौ राक्षसौ वाणमार्गं निरीक्षमाणौ दादयाणेन पञ्चधा-
च्छिन्नं निरीक्ष्य रामं व्यज्ञापयतामावयोः शिशवो रक्षणीयास्त्ययेति तथेत्याह रामः ।

अनुभो विपरीतो न शस्तः शम्नार्थकारिणः ॥ ३१ ॥

परस्य वाऽऽत्मनःशक्तिः विदित्वा वाऽऽत्मनोऽधिकाम् ।

तदा युद्धं प्रशान्तं स्याद्विपरीतं विनाशकम् ॥ ३२ ॥

रामेण शलिना नैव युद्धं ते दुर्बलस्य च ।

एकेषु पाण्डिहस्ताऽसौ पाण्डिर्जातस्तथा पुरा ॥ ३३ ॥

मारीच एकःपाणेन भयानपि पलायितः । निहता राक्षसाः शूरा इन्द्रजिघ सुतो

धरेण्यप्रितयं भग्नं तेन युद्धं च नैव ते । दासमाधमयोवाऽपि दत्त्वा सीतामथा

गोपुरस्थं तथा शरपञ्चवक्त्रमथेषुणा । चिच्छेद् पञ्चधा तेन रामस्त्वां मारयि

त्वदर्थं बह्वीनया नाशमेव्यन्ति चापरे । एकोन्यायःसुखार्थाय न च मीढ्यं

मानुषीं मृत्युसंयुक्तामनिच्छन्तीं पतिव्रताम् ।

पत्नीं बलवतश्चापि पूजयित्वा विसर्ज्य ॥ ३८ ॥

अनिच्छन्त्याःसमापोगे भवेद्दुःखपरम्परा । दुर्गन्धमलसंयुक्तो नारीसङ्घो जुगु

विरक्तिरथचेज्जाता दुःखायाकार्यवर्तनम् । अनुरागो यदि भवेन्मरणं नरकं ततः

आत्मनोमरणञ्चैतस्याश्चाद्यसमागमे । त्यागो वा मरणं तातधर्मपत्न्यास्तथा

एवमादि तथाऽन्यच्च कश्चलं सम्मविष्यति ।

अन्यदाख्यामि ते धाक्यं सर्वेषां च प्रियं हितम् ॥ ४२ ॥

गत्वा रामान्तिकं नत्वा स्तुत्वा विज्ञाप्य राघवम् ।

क्षम राम महावीर शरणागतवत्सल ! ॥ ४३ ॥

तामसा राक्षसाःसर्वे वधमेते सुपापिनः । सीतापहारजं रोषं त्यक्त्वा पुत्रानवेदि

त्वदधीना धर्यं राम रक्ष वा मापृयेच्छया । इत्युदीर्य पुरस्तस्य राघवस्य स्थिताव

स्थिरायुषो भविष्यामःस्थिरराज्या दशानन ! ।

अथाऽऽह रावणो धाक्यमहो नो राक्षसो भवान् ॥ ४६ ॥

न शूरो राजधर्मं च न च जानासि शाश्वतम् । परतारीपद्भ्यपरराज्यनिषेधया

शूराणामुत्तमो धर्मो न वण्डानां भवादृशाम् ।

शत्रुपक्षं समालिङ्ग्य निर्गच्छेच्छा द्वि चेन्वृष ॥ ४८ ॥

अथ विभीषणो मन्दिरं गत्वा रामान्तिकं गत्वा तं शरणमभजत् । अथ रावणः पुरान्निर्गत्य रामेण लक्ष्मणवानरै राक्षसात्रपि युयुधिरै । अथ रावणं महाबलं हन्तुमशक्तो रामो विभीषणमुखमवलोक्य सद्गुणचिह्नपदं वाणेन निर्भिद्यामारयत् । अथ कुम्भकर्णो महागदामादाय सर्वे निष्पाद्य धानराननेकशो भक्षयित्वा रामोत्तमाङ्गं गदपाऽहन् । अथ रामो निशितवाणशतेन समहन्ममार कुम्भकर्णः । अथ विभीषणेन रावणादेः श्राद्धादिकं कारयित्वा शिवालयं तत्रास्त्रा कारयित्वा तमेव लङ्काराज्ये विभीषणमभिषिच्य सीतामग्निप्रवेशशुद्धामुमामहेश्वराभ्यां नमयित्वा पुरहरेण दत्ताखिला-मृत्तबलायुध्यःसुपुष्पकमारुह्य जलधिमुत्तीर्य पारावारतटे सेनां समवस्थाप्य शिवप्रति-ष्ठां तत्र कृत्वा मुनिभिर्देवैर्भ्यर्चितोऽपोध्यामगमत् । अथ भरतादि समुपेतो नागरैर्व-सिष्टेन मुनिभिर्ध्याम्यर्चितःस्वर्गमगमत् । आत्मनाऽऽगतानिन्द्रादि देवानासनादिना-ऽभ्यर्च्य धानरान्सम्पूज्य मुक्तजटोऽभिषिक्तो राज्ये रावणवधहर्षितादेवा राममूचुः । त्वयाऽऽत्मराज्ये स्थापिता चयं नःसर्वदा परिपालयत्वमादिनारायणो देवो निखिल-दुष्टनिग्रहार्थमवतीर्णो रावणं स बान्धवं हत्वा लोकत्रयरक्षकोऽसि श्रियासह सुखी भवेत्युदीर्य स्वर्गं गताः । अथायोध्यावासिनो रामं ग्रहर्षिता ऊचुः ।

एत्वा शत्रून्समापातो दिष्ट्या प्रातोऽसि वै शिवम् ।

दिष्ट्या त्वं राजसे राम दिष्ट्या पालयसे प्रजाः ॥ ४९ ॥

त्वया यज्ञाःकरिष्यन्ते त्वयाधर्मो विवर्धते । इति पौरुषवः श्रुत्वा रामो राजीवलोचनः यज्ञादिमिरयो सर्वाद्भागरान्सप्रपूजयत् । मुनीनुवाच धर्मात्मा पूजयित्वाखिलैर्जनैः

कच्चित्तपःसमृद्धं वः कच्चिद्यज्ञः स्वनुष्ठितः ।

कच्चित्स्वदारनिरताः कच्चिदीशोऽभिपूज्यते ॥ ५० ॥

कच्चित्सुप्रजसो भार्याः कच्चित्सर्वं सुखोत्तरम् ॥ ५१ ॥

मुनयःऊचुः ।

त्वयि राजनि काकुत्स्थ ! सर्वं स्वस्थं तपस्थिनाम् ।

गच्छामहे पद्मितः किं वा त्वं मन्यसे नृप ! ॥ ५४ ॥

राम उवाच ।

यस्य पिपाः प्रसीदन्ति तस्य शम्भुः प्रसीदति । यस्य प्रसीदती शान्तस्तस्य मद्रं भविष्यति

तद्वत्त्वा भोजनमिह गन्तुमर्हा अनन्तरम् ।

तथेत्युक्त्वा मुनिगणाः श्रुत्वा भोजनमुत्तमम् ॥ ५६ ॥

अभिषेधं तमाशीमिहृष्टाः स्वस्वंपदं ययुः । रामोऽपि परमप्रीतः समार्यं च सहानुजः ।

अकण्ठकं स श्रुत्वा प्राञ्जल्यं सर्वजनप्रियः ॥ ५७ ॥

शृणोत्येतदुपाख्यानं यः कश्चिदपि पातकी । सर्वपापविनिर्मुक्तः परं ब्रह्माधिगच्छति ॥ ५८ ॥

न दुर्गतिर्भवेत्तस्य यद्येदं स्मरते नरः । यथापि कौतयेत्तस्य एवमेतदुदीरितम् ॥ ५९ ॥

इति श्रीपात्रे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शिवराघवसंवादे पुराकर्त्तारामायणक-

थनं नाम षोडशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥ ११३ ॥

सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः

रामस्य भरद्वाजाश्रमात्सुदेवगृहे गमनम् ।

सुत उवाच ।

भाष्वाजगृहेभुक्त्वा रामचन्द्रः प्रसन्नधीः । मुनीन्द्रविष्णुसहितो धानरक्षसमन्वितः ॥

मेघच्छन्ने तथाकाशे मन्दं चरति माहते । तद्वनाभ्यन्तरे कापि सुदेवगृहमुत्तमम् ॥ २ ॥

अष्टापदस्तम्भयुतं हेमपट्टिककल्पितम् । मणिमौक्तिकसंयुक्तं राजतैः कल्पशैल्युतम् ॥ ३ ॥

पाटीरचन्द्रकस्तूरीकुङ्कुमैः सुरभीकृतम् । कर्ष्मीजालकयुतं शकलोपरिसंवृति ॥ ४ ॥

चन्द्रज्योत्स्नागमं सूर्यानिरीक्षणा(?) मध्यभित्तिकम् ।

गृहान्तमूलं हृत्स्नं चन्द्रपुष्परसोक्षितम् ॥ ५ ॥

दिगुदीची तथा हृत्स्ना भित्तिकल्पनवर्जिता ।

स्तम्भे स्तम्भे विप्रकारी स्वपादीपरिकल्पितम् ॥ ६ ॥

शतदस्ताङ्गणं तस्यःस्फटिकोपरिकल्पितम् । गृहाङ्गणाधिकच्छायःपारिजातमहीरुदः ॥

एतस्नमावृतिर्न तत्र निविष्टं कदलीवतम् । कदलीवनसयुक्तं वेतकीवनसंवृतम् ॥ ८ ॥

मयूनादयदुलं मद्रूजन्मधुमतर । पारावतगणध्यानं नानोपवनशोभितम् ॥ ९ ॥

प्रासादशतसंघातं मत्तकोफिलनादिनम् । शाघालम्बिमहारुशोभितानेकपादपम् ॥ १० ॥

किप्ररीवनितापीतनादूर्ध्वरिदिद्मुग्म् । अनेकारामसुभगं गौतमीतटमुत्तमम् ॥ ११ ॥

भाष्ठाजगृहं पुण्यमनन्तगुणसेवितम् । रतिकन्दर्पसङ्काशदासीदासशतान्वितम् ॥ १२ ॥

नानोपकरणोपेतं भाष्ठाजगृहं शुभम् । तस्य चान्तर्गतःसौधस्तथान्तर्गृहपाटिकाः ॥

षष्टौ तन्मध्यतोहोकं गृहं परमशोभनम् । चतुर्दिशु महादेव गृहप्रासादशोभितम् ॥ १४ ॥

प्रतिदेवगृहं श्यामानोर्यत्रिकसुशोभितम् ।

स्पर्गस्थितपररुक्तीणां विध्रामायैव कल्पितम् ॥ १५ ॥

भाष्ठाजगृहाद्रामो निर्गत्यारोपसंयुतः । तस्यैव च महानेहं वनमध्यगतं त्वगात् ॥ १६ ॥

तदन्तराच्छादितकम्बलं तदा पृथक्स्थवस्त्रासनसंपुतं च ।

सिंहासनं मध्यगतं तथैकं मुग्यासनानेकगतं चिवेश ॥ १७ ॥

पौराणिकस्वानुपमासनान्तरं भूपालद्वयक्ष्वरासनञ्च ।

पौराणिकं पुर्यमधोपवेश्य ततो वसिष्ठं मुनिपुङ्गवांश्च ॥ १८ ॥

नारायणोऽभूमिपतीन्कपर्षीश्च नीचासनं च स्वयमध्यतिष्ठत् ।

मेधावृतं ध्योमदिशःप्रसन्नाःसुपुष्पमुर्चीतलमुत्तर्वाजम् ॥ १९ ॥

तदङ्गणं नोष्णमहो न शीतलं सन्तानपुष्पं दमपुष्पगन्धि ।

शम्भुं विलोक्याथ ध्रुवो यमापे रामः कथां कीर्तय शङ्करस्य ॥ २० ॥

तृप्तिर्न जाता मुनिवर्यं शृण्वतो माहेशमाख्यानमर्घौघनाशनम् ।

चकार क्वा ननु गौतमाधमे महेश्वरो देवगणाधिसंवृतः ॥ २१ ॥

शम्भुस्वाव ।

॥ महाविपश्चीमवलम्ब्य निष्ठितः स वायुसूनुःशिवमन्वपृच्छत् ।

न्यायार्जितैरेव हि पूजने विमोः कीदृग्मयेज्जानतःकलं वद ॥ २१ ॥
 शौर्यैरथो किं फलमर्पितार्णे उपाहृतद्रव्यसमर्पणेषु ।
 एकैकशो मे भगवन्वदेश प्रश्नोत्तरं किं कथायासु शम्भो ! ॥ २३ ॥
 अथैश्वरो वानरमायभाषे यदामि सद्यं तत्र ध्यानतः शृणु ।
 न्यायार्जितैः पूज्य सदाशिर्यं त्यजं सम्प्राप्य चैश्वर्यमिदं हि गीतम् ॥
 पुरा द्विजो मद्गुणसूनुराकथः सुशोभनामाप सतीं द्विजन्मा ।
 द्ररिद्र एकैकरुणासमन्वितःपृष्ठाहभोजी पितृवर्जितश्च ॥ २५ ॥
 उपोष्य पञ्चाहमथापि भोक्तुं प्रवृत्तं पचाथ समापतद्यतिः ।
 यतिर्यभाषे मधुरं तदा कथं मासोपघासी तव भोक्तुमागतः ॥ २६ ॥
 तिष्ठामि भुञ्ज यदि चास्ति ते मुने न मे बुभुक्षाऽन्यगृह्णाद्विभोक्तुम् ॥
 आकथ उवाच ।

न मे भुजिः पञ्चदिनं द्विजेन्द्र ! षष्ठे दिने मे भुजिरागतश्च ।
 तदा मयाकार्यमचिन्तनीयं प्रक्षालयाम्येहि तवाथ पादौ ॥ २८ ॥
 ओमित्यथ क्षालितपादयुग्मः स भोजनं कर्तुमियेपयोगी ।
 रम्भादलांसे बुभुजेतदन्नं विपाच्य सम्पादितमाज्ययुक्तम् ॥ २९ ॥
 घन्यैः सुसंयुक्तमथादरेण न किञ्चिदुच्छेपितमन्नमस्य ।
 अथाकथो वीश्व्य मुनिं सुतुष्टं तुतोप भार्यासहितस्तपस्वी ॥ ३० ॥
 गतोऽथ भुक्त्वाऽपि यतिः स चाकथः सन्तुष्टचित्तोऽथ जपं चकार
 कपोतवृत्तिं स चकार पत्न्या तपोवितानाय स सज्जनो मुनिः ॥ ३१ ॥
 पीठेऽथ कृत्वा तमुमापतिं शिवं लिङ्गे समाराध्य समन्वितं गणैः ।
 लिङ्गं निधायाथ निरीक्षमाणो हृदशं चाज्ञातकृशाकृतिं द्विजम् ॥ ३२ ॥
 दिगम्बरं पादविहीनमेतं काणं कुर्णं कर्णविहीनकं प्रभुम् ।

माग्नेतिरन्तं तद्व्यप्यकथं तं तं तं तं तं तं तं तं ॥ ३३ ॥

सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः] * मङ्गलकपुत्रस्याकथस्य वृत्तान्तवर्णनम् * ५८३

अर्द्धं देयमेतस्मै भोजनं रक्षाहर्द्धमन्नं चास्मिन्नपि दिने गते पृष्ठेऽह्नि भोजनाभावात्तवजी-
वितं न तिष्ठतीति मम प्रतीयते किं तु त्वं मन्यसे वद ।

शोभनोवाच ।

आयुर्ललाटे लिखितं नान्तरा नश्यति । आकथ आह । यया बद्धायुषोऽपि य-
हस्य घोरभद्रेण च्छिन्नं शिर अजस्रात्मनः किमुन मनुष्याणां पापात्मनामिति
तदेनं परिदृत्य त्वया भुज्यते यदि त्वेतस्मै मयाऽन्नं दीयते । तवेच्छानुसारतो
मम कर्तव्यम् । भार्या प्राह कथमहं भोक्ष्ये त्वय्यमुके मया किं पूर्वं भुक्तमिद-
मपरं शृणु ॥

अन्नं हि प्राणिनां प्राणाः प्रत्यक्षं सर्वदेहिनाम् । तस्मादन्नप्रदो यस्तुप्राणदःस निगद्यते
अन्नाद्भूतानि जायन्ते वर्द्धन्ते तानि वै यतः ।

तस्मादन्नाधिकं किञ्चिन्नास्य दानं महाफलम् ॥ ३५ ॥

अभ्यथबलपत्राप्रलीनतोयद्रवास्तिके । जीविते न हि योदद्यात्तस्य जन्म निरर्थकम्
परलोकसहायो हि धर्मो भार्या न बान्धवाः ।

भार्या धा पितरौ पुत्रा यावदायुर्न बान्धवाः ॥ ३७ ॥

सम्पद्वयः सुहृदिह इहामुत्र हितं स्थितम् । धर्मं धर्मभूतां श्रेष्ठं भुङ्क्ते चान्ये किमाशयोः
इति भार्याषचः धृत्या आकथः करुणानिधिः । अविशङ्कितमेवास्मै दत्तवानन्नमूर्जितम्
अयं स शङ्करो देवो नानाकरणमागतः । इति निश्चित्य मनसा तस्याङ्गं पापनाशनम्
आजानुपादं प्रक्षाल्य पराजङ्घमतः परम् ।

गुल्फं च तद्घस्तस्य प्रक्षाल्याचामयद् द्विजम् ॥ ४१ ॥

अथाकथोऽपि पत्सन्धिं गृहाङ्गणमुपानयत् । उन्मुच्यपादसन्धिं स निपसादार्षितासने
समभ्यर्च्यार्कथः सन्यग्भोजमामास तं मुनिम् ।

एतस्मिन्नन्तरे कश्चिदुन्मत्तो गृहमागतः ॥ ४३ ॥

पादसन्धिमथादाय गृहयाह्यमुपानयत् । अथादहच्च तद्गोहं दम्पती चाप्यताडयत् ॥
आकथस्ताडितो चिप्रो दह्यमानं गृहं तदा । विवेश देवमीशानमादानुं तूर्णमेव या ॥

अथाशय महेशानं दग्धपूजां द्विजोत्तमः । निर्गत्य च ततो दृष्ट्वा मुससन्तापमेव च ॥
दग्धपूजां तिरस्कृत्य पीड्य दग्धाङ्गमप्युत । भार्यामुपाच धर्मात्मा यथापूजामदेशितुः
तथा मम समस्ताङ्गं कर्त्तव्यमविशङ्कितम् ॥ ४८ ॥

शङ्क उवाच ।

पश्चादपि एता पूजा सफल्य ते भविष्यति । यथान्यद्रव्यदहने मादृशं दीयते जनैः ॥४९॥
पूजा या दहने तद्वत्पूजाऽस्य क्रियतामिति ॥ ५० ॥

आकथ उवाच ।

घोर्येणाप्यर्जितैर्द्रव्यैः पूजया न हितं भवेत् । न चान्यायार्जितैर्विप्र शम्भोः पूजा शुभप्रदा
इत्युक्त्वा चाकथस्त्वं स्वाङ्गं दाधुमुपाव्रजम् ।

दग्धं लिङ्गं तदोन्मत्तो गृहीत्वाऽन्तर्दधे क्षणात् ॥ ५२ ॥

अथ व्यङ्गो हरो भूत्वा वारयामास चाकथम् । किमर्थं सिद्यते चिप्र घटदोऽहं वरं वृणु
आकथोऽपि विभोः पाद्रे भक्तिं घट्रे सुनिश्चलाम् ॥ ५४ ॥

सूत उवाच ।

पतां श्रुत्वा कथां रामः प्रहृष्टो मुनिमिर्वृतः । भास्त्राजं नमस्कृत्य प्रयाणाश्रमयाचत ॥
अथो भस्त्राजमुनिः प्रसन्नः शम्भुं घसिष्टं मुनिपुङ्गवञ्च ।

नारायणञ्चर्विगणांश्च नत्वा व्यसर्जयत्तेऽपि ययुः प्रणम्य ॥ ५६ ॥

नैमिषीया उच्युः ।

गत्वाऽयोध्यां महातेजाः समस्तमुनिसंयुतः । किं चकार ततो रामः स च शम्भुर्महायशाः
सूत उवाचः ।

कौसल्यामासिकभ्रातृमपरैऽहनि राघवः । विकीर्णद्विजप्रवरावृषिकल्पान्यमन्त्रयत् ॥
शम्भुं समस्ततत्त्वज्ञं नारदं रोमशं भृगुम् । विश्वामित्रमयो राम एकमतप्रती ततः ॥

भूमौ सुखास्तृतायां च सुष्यापाध्याकुलेन्द्रियः ।

परेशुरथ सम्राप्ते प्रातः आत्वा विधानचित् ॥ ६० ॥

अन्नं शाकादिकं शुद्धं जनेरेवान्वकारयत् ।

सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः] * रामकृतकौशल्यामासिकश्राद्धविधिः * ५८५.

नानान्नानि विविन्नाणि घोष्याद्यानि तथैव च ॥ ६१ ॥

षट्फादींस्तथामक्ष्यानष्टत्रिंशदकल्पयत् । पायसं पद्मिचयं चैव पक्वशाकशतद्वयम् ॥

अपक्वमिधकाणां च शतत्रयमकल्पयत् । कालशाकादिकं शाकं फलानि विविधानि च

मूल्यानि चैककन्दानिचलकालानि च राघवः । कारयित्वा नदीं गत्वा सह भ्रातृपुरोहितः

सरयूसलिले स्नात्वा हुत्वाऽग्निं स्वागतान्द्विजान् ।

उक्त्या तु स्वागतं तांस्तु कृतदेवार्चनो नृपः ॥ ६५ ॥

प्राणानायम्य सङ्कल्प्य क्षणं चैव प्रदत्तवान् । रोमशं नारदं रामो वैश्वदेवे न्यमन्त्रयत्

शम्भुं भृगुं कौशिकं च मातृस्थानि न्यमन्त्रयत् ।

गौमयेन ततः कृत्वा मण्डलं पूज्य बार्हतः ॥ ६७ ॥

पादप्रक्षालनं चक्रे सीतादत्तोदकेन च । आचामयित्वा तान्चिप्राण्यहं गन्तुमथोद्यतः

अभ्यागतः समायातः स्थविरो विकृता कृतिः ।

हृशः सम्प्रचलद्ग्राभो घेषिताङ्गशिरास्तथा ॥ ६९ ॥

लभ्यमानत्वगुत्कर्षेच्छ्वासकासादिपीडितः ।

दूषिकाङ्गिन्नागण्डश्च लालासम्पृक्त कुर्वकः ॥ ७० ॥

उवाच रामं राजानमहमेको द्विजः स्थितः । ममापि भोजनं देयं स्थविरस्य हृशस्य च

रामोऽपि तद्वचः श्रुत्वा लक्ष्मणं धान्यमप्रयोत् ।

पादौ प्रक्षालयास्य त्वमहमन्यर्चये द्विजम् ॥ ७२ ॥

अभ्यागतोऽपि वचनमाह राममथाकुलम् । त्वयाप्रक्षालिते पादे मम भोजनमिष्यते ॥

मत्तोऽधिका द्विजाः किं ते येन मामवमन्यसे ।

श्राद्धधर्मं न जानीषे महर्षिगणसेवितम् ॥ ७५ ॥

ममावमानतः सर्वविप्राणामवमाननम् ।

श्राद्धं विद्वन्धते चापि नरकं च गमिष्यसि ॥ ७५ ॥

तथ रामः स्वयं चित्रपादीं प्राक्षालयेत्तदा । आचामयित्वा तं विप्रं गृहं प्रायेत्यस्ततः

भ्रातृन्तश्च स्वयं रामो विष्टरं दत्तवानथ । आसीनेषु च विषेषु प्राणचार्यं निरुध्य च

स्वकर्मकरणानुज्ञां लब्ध्वाऽप्य सतिलं जलम् । अपहतेति मन्त्रेण द्वारदेशे विनिक्षिपेत्
उदीरतामिति तथा पितृपात्रस्थले क्षिपेत् । गायत्र्या चाक्षतजलं देव पात्रस्थले क्षिपेत्

पाकजातं तथाऽभ्युक्ष्य मन्त्रमेतमुदीरयेत् ॥ ८० ॥

श्राद्धभूमिं गयां ध्यात्वा ध्यात्वा देवं जनार्दनम् ।

पस्वादींश्च पितृन्ध्यात्वा ततः श्राद्धं प्रवर्तयेत् ॥ ८१ ॥

विश्वेदेवार्चनं कुर्याच्चवीर्यातण्डुलैरथ । मूलाप्रयोजितौ दर्शौ गृहीत्वा साक्ष्णावथ ॥ ८२

भूसृष्टदशजानुस्तुद्विजहस्ते जलार्पणम् । पुरुषार्द्रघाणां वै देवानामिदमासतम् ॥ ८३

इति दत्त्वाऽऽसनं तेषां श्राद्धदः प्रार्थयेत्क्षणम् ।

अर्घं कृत्वा ततः पश्चादुत्तराप्रकुशेष्वथ ॥ ८४ ॥

न्युञ्जं पात्रं ततः कृत्वा कुशाग्रन्धिमधोपरि ।

उत्तानं तु ततः कृत्वा जलैरभ्युक्ष्य रौक्मकैः ॥ ८५ ॥

पवित्रान्तर्हिते पात्रे शं नो देव्या जलं क्षिपेत् ।

वैश्वदेव्याऽखिलं कर्म यावत्तद्विधिचोदितम् ॥ ८६ ॥

यधोऽसि धान्यराजो वा इति पात्रे क्षिपेद्यवान् ।

मधुमिश्रांस्तु करकान्गन्धपूष्पैस्ततो ददेत् ॥ ८७ ॥

द्विज ! तेऽस्त्वर्घं इत्युक्त्वा त्वस्त्वर्घोत्तरतस्ततः ।

आवाहयिष्य तान्देवानिति पृष्ट्वा तदुत्तरम् ॥ ८८ ॥

विश्वेदेवास इत्युक्त्वा विप्रमूर्ध्नि कुशाग्निक्षिपेत् ।

विश्वेदेवाः शृणुतेममागच्छन्त्विति सञ्जपेत् ॥ ८९ ॥

समागतो निपण्णोऽथ स दर्शं पात्रमाहरेत् । दक्षिणे चरणे क्षिप्या मुख्यपात्रोदकं ततः

विप्रस्य दक्षिणे हस्ते प्रागग्रेऽथ पवित्रके । यादिव्याइति मन्त्रेण निक्षिपेत्पात्रधारितम्

इदं भो अर्घमित्युक्त्वा हास्त्वर्घोत्तरतस्ततः ।

पात्रे धृत्वाऽर्घतोयं च तत्पात्रं स्थापयेत्कविम् ॥ ९२ ॥

सोयं यथैतानघार्चयेत् । अर्चत प्रार्चत इति पृष्ट्वा चोत्तरतस्ततः ॥

पादादिपूर्वपर्यन्तमभ्यर्च्य दत्तस्ततः । गन्धद्वारेति मन्त्रेण तथेत्युत्तरोत्तरस्ततः ॥ ६४ ॥
 पितृणामर्चनं कुर्यादेषमेवापसऽथकम् । उपधीतं द्विजं कृत्वा कुशाग्भद्रांस्तिलान्वितान्
 वामजानुं भूमिगतं कृत्वा दद्यात्तदासतम् । दक्षिणाभिमुखो भूत्वा क्षणप्रथमथो घदेत्
 दक्षिणाग्नेषु दर्भेषु ग्नुष्टं पात्रत्रयं न्यसेत् । त्रिकेप्राग्निधसंयुक्तमुत्तानमथ कल्पयेत् ॥

ततः समगोक्ष्य पात्रेषु सपविप्रतिलेषु च ।

शन्नो देव्या जलं शिप्या तिलोऽसीति तिलान्क्षिपेत् ॥ ६८ ॥

गन्धपुष्पमयो दत्त्वा स्वधाऽर्घ्यं इति पृच्छति । दत्तोत्तरोऽस्त्वर्घ्यं इति पितृनाषाहयेत्ततः
 तिलपुष्पकुशोन्मिष्टान्कल्पिताधंकरे दधत् । उशन्तस्त्वेति मन्त्रेण त्रिरर्घोदकमर्पयेत् ॥
 अर्चनं तु तदा तेषामपसव्यं तु पूर्ववत् । प्रक्षाल्य भाजनं स्वर्णं देवानां परिकल्पयेत्
 पितृणां राजनं कुर्याद्यथासम्भवमेव वा । तदभावे तु कांस्यं स्यादतन्याशितमुत्तमम्

पात्राणि तदभावे स्तुः पालाशानि न मध्यमम् ।

रम्भाणि नूतपत्राणि जम्बूपुत्रागकानि च ॥ १०३ ॥

पराकान्यय चाम्पानि मधूककुट्टजान्यपि । मातुलिङ्गस्य पत्राणिश्चाद्धे देवानि वै नृभिः
 दर्व्यामन्नमथाऽद्राय कराम्यामायमेव च । प्रवेपणं ततः पृच्छेत्प्राचीनावीतषान्द्विजम्
 करिष्येऽग्नीकरणमिति कुरुष्वेति तदुत्तरम् । परिवेष्योपवीतीत्यादभिचार्यसमाहरेत्
 हुनेत्सोमायपितृमते स्वधा नम इतीरयन् । यमायाङ्गिरसे पितृमते स्वधा नम इति ॥

द्वितीयामाहुतिं हुत्वा चामिधार्याक्षतं ततः ।

अग्रये कव्यवाहनाय स्वधा नमस्ततः परम् ॥ १०८ ॥

हुत्वाऽपसव्यं कृत्वातु परिवेष्यद्विजान्मजेत् । मेक्षणेन ततोऽग्नीष्टं पातयेत्पितृपात्रके
 पिण्डपात्रमतः शेषं दर्वीप्रक्षालनं ततः । मेक्षणस्याग्निनिक्षेपं ततो पात्राण्युपस्तरत् ॥
 पात्रदक्षिणभागे तु दद्यादन्नमनन्तरम् । भक्ष्याणि भोज्यशाकानि सर्वाण्येवसदत्तयात्
 यथातिधिर्महावृद्धो धीक्षमाणस्ततस्ततः । उद्याच राघवं शान्तं शीघ्रमेव नमस्कुरु ॥

बुभुक्षा धर्ततेऽस्माकं भोक्ष्येऽहं वा तथाऽऽहया ।

रामो यभाषे घचनं विलम्बय क्षणं मुने ॥ ११३ ॥

सप्तदशाधिकप्राततमोऽध्यायः] * श्राद्धकाले कस्यचिद्भ्यागतस्यागमनम् * ५८६

तदक्षयमथ ज्ञात्वा प्रासारयदधेतस्मिन् । तस्मिन्करतले देवी पायसं दत्तवत्युत ॥१३३॥
अन्येषामपि विप्राणां पक्वाक्षय्यमदात्सती । अथ पाणिद्वयगतं विज्ञायाक्षय्यपायसम् ॥
दृष्ट्वा करान्तरमथो प्रासारयत स द्विजः । उवाचान्नं प्रदातव्यं ससूपधृतमुत्तमम् ॥
शिवादेवी तथा प्रादादक्षय्यं शम्भुचहृभा । यद्यत्प्रादात्तदा साध्वी सर्वमेव तदक्षयम्
करान्तरमथोसृष्टं परिपूर्णं पुनः पुनः । एवं करसदृशं तु कृत्वा स विरराम ह ॥१३७॥
उवाच घबनं विप्रो देहि गण्डूपधारि मे । तर्पितोऽस्मि त्वया, भद्रे न रामेण न सीतया
शम्भुरुवाच ।

रामेण सीतया दत्तं मया दत्तं हि यत्र च । इतः परं हि किं देयं पूर्णं वा त्वं चदस्य मे
द्विज उवाच ।

तुभोऽस्मि न च मे देयमधिकं च करस्थितम् । विद्वन्मतः करगतं न पपात कथञ्चन ॥
निषण्णो हि चिरं ध्वीकथं मे केवलः करः । भुक्त्यैरुतमिदं सर्वं नान्यस्मीकर्मणे मम ॥
तस्मादन्यदृतेरेतत्सर्वं रिक्तं भविष्यति ।

इति निश्चित्य मनसा लिप्ताङ्गोऽतिथिराभवत् ॥ १४२ ॥

पर्यत्सु सर्वदेवेषु तदद्भुतमिवाभवत् । तृप्तानथ द्विजाद्ज्ञात्वा राघवः परमार्थवित्
दर्वीकरोऽथ तृप्ताःस्य इति पृष्ट्वा यथाधिधि ।

तृप्ताः स्म इति विप्रेन्द्रा विकीर्यान्नं समन्त्रकम् ॥१४४॥

पात्रस्य याम्याभिमुखः सन्निधौ पिण्डमर्पयेत् ।

गण्डूपमपि विप्राणां तत्रैव परिकल्पयेत् ॥ १४५ ॥

उच्छिष्टपर्णपात्रेषु ते गण्डूपमकुर्वन्त । गृहान्तरे च ते विप्रा विधिशुस्त्वतिथिं विना ॥
आहातिथिर्विद्विः कार्यं मयाऽऽचमनं विद्यते । उत्थातुं नैव शक्नोमि करं मे देहि राघव !
अथ रामः करं प्रादान्नोत्थितस्तु द्विजोत्तमः । हनूमानथचाप्यस्य दत्तवान्यलवत्करम्
इतरेण गृहीत्वा तु करेण द्विजपुङ्गवम् । आचर्क्य कपीन्द्रस्तु द्विजः साक्रोशमुक्तवान्
द्विज उवाच ।

∴ छिद्यते मे करो व्यक्तमुत्थापय ततोऽन्यतः ।

सतः पृथ्वीं द्विजस्तु न चवाल ह । अथ धानरधीरस्तु पद्भ्यां चकृन्त तामहम्
न्यस्यसुदृढौ द्विजमूर्धानमाक्षिपत् । विशीर्णमभवद्वेश्म द्विजाः सर्वे बहिस्तथा
सहवृद्धद्विजः सोऽथ हनूमान्वहिरभ्यगात् ।

पीठे च स्थापयामास ब्राह्मणं स्थविरं कृशम् ॥ १५३ ॥

द्विजाय जलमादाय जाम्बवान्मृण्मये घटे ।

आह स्वच्छं जलं विप्र त्वयाऽद्वैयं सभाजनम् ॥ १५४ ॥

पालयेद्भङ्गं लक्ष्मणो जलदो भवेत् । जाम्बवानाहतं रामं ब्राह्मणोऽकमरोपतः ॥

लने रामो व्यादिदेशानुजं प्रियाम् । सौमित्रिर्जलमादाय द्विजाङ्गक्षालनेतथा

द्विजोऽङ्ग प्रतिमामिवभ्रुजः । अथ रामोपदेशेन चक्रतुस्तौ तदैव च ॥१५३॥

अथातिथिः स्वगण्डूपं सोतावकत्रे व्यमुक्षत ।

सालङ्कुराऽभ्युभिव्यासा प्राक्षालयद्यो सती ॥ १५८ ॥

श्लेष्मलालासुमचुरं मुपं विप्रस्य सा सती ।

प्रममार्जं पुनः क्षाल्य नासाश्लेष्माणमत्यजत् ॥ १५९ ॥

भाचामयित्वा सौमित्रिहृत्तिष्ठेत्यप्रधीदु द्विजम् ।

द्विजो न शक्यमित्याह हनुमानत्यथाऽगतः ॥ १६० ॥

आह तं विप्रः पीडितोऽहं हनूमता । गृहीत्योद्यत्ता पूयं पातितो वानरेण च ॥

नप तं प्राह लोमाङ्गं मम ये मृदु । मयाऽथो ध्रियसे विप्र न च पीडा भविष्यति

इत्युक्त्वा जाम्बवान्विप्रं दोर्भ्यांमालम्ब्य चोदरत् ।

द्विजयान्त्वयादाय स्थापयामास तं मुनिम् ॥ १६३ ॥

ते द्विजभ्राणां प्रक्षिणमयनंत । क्षालयारपिबिप्रेन्द्रं रथा ताम्बूलमप्रतः ॥१६४॥

पादाबलम्बुद्भ्रामो छातुमिः सह वाप्रधीत् ।

अपि सीनेऽतिधेरस्य त्वया न क्षालितं यतुः ॥ १६५ ॥

तिधेरस्य मलं चास्यं मयाऽन्वितम् । सम्यक्क्षालयमुपुं द्विजो न सहनेऽन्व

सतदशाधिकशततमोऽध्यायः] * तेनातिथिना रामसीतयोः सत्त्वपरीक्षणम्

सीतोवाच ।

अथ प्रक्षालितं सम्यगिदानीं निर्गतं पुनः ॥ १६७ ॥

राम उवाच ।

पुनः प्रक्षालयमलं दोषः स्यादन्यथा मम । अथ सीता तथा कृत्वा तूष्णीमेव
आह रामं च सीतां च द्विजः परमकोपवान् । पादौ यौ ममराजेन्द्रसीतात्म
भवान्करो च भरतो मम वीजं प्रयच्छतु । लक्ष्मणः केशनिबन्धप्रसाधनकरो
शत्रुघ्नः श्लेष्मनिर्मुक्तिं स्ववस्त्रेण करोतु मे ॥ १७१ ॥

सूत उवाच ।

अथ ते चक्रुरतिथेरशेषमुदितं तथा । तथापुर्विस्मयं विप्रा नख्यानरराक्षसाः ।
शिवा देवी च शम्भुश्च सद्भूभङ्गमुदैक्षताम् । मनसा चाप्यभापेतामतिथिः श
अतिथिश्च प्रसन्नोऽभूच्छङ्खचक्रगदाधरः । पीताम्बरः समस्ताङ्गभूपितोऽतीव

यः पुरराधितः शम्भुः प्रसन्नोऽभूत्त्रिलोचनः ।

शुद्धस्फटिकसङ्काशःसर्वाभरणभूपितः ॥ १७५ ॥

फोटिसूर्यप्रतिकाशः किरीटी कद्वणानिधिः ।

मालम्य चक्रिणः पाणिमातिष्ठत सदाशिवः ॥ १७६ ॥

रामः परमधर्मात्मा पुलकाञ्चितविग्रहः । दण्डघन्निपपातोर्ध्वामानन्दप्रापितेश

अनमन्म्रातरस्तस्य दण्डवद् भूतले स्थिताः ।

शिव उत्थाप्य काकुत्स्थमालिङ्ग्याप्राय मस्तकम् ॥ १७८ ॥

उवाच मधुरं वाक्यं रामं राज्ञीवल्लोचनम् ॥ १७९ ॥

शिव उवाच

परं वृणु प्रसन्नोऽस्मि प्रसादेरपि दुर्लभम् । त्वादेवं न मे किञ्चिद्वृणुत्वं न

धीराम उवाच ।

न वाच्यं मे जगन्नाथ भूरार्थ्यं मम साम्प्रतम् ।

स्पर्गश्च कर्मभिः प्राप्तो भक्तिस्थत्पाददर्शनात् ॥ १८१ ॥

भारोऽप्यं पश्य भुञ्जेऽहं सा सीता योपितां धरा । पशीरुताःसर्वकृपाः
 ह्यं एष ममापन्नस्त्वदागमनोऽच्युत । तथापि धरये किमिद्वि
 तगा मम गृहे देव त्रिपरं तिष्ठ हे प्रमो । प्रुवन्समन्ताधर्माश्च रूपेण
 शिव उपाय ।

एषमस्तु तथा राम सर्वं ते सम्प्रधिष्यति । अथाह चक्री राजानं
 धरं वृणु महामाग प्रसन्नोऽहं यमिच्छसि । धीरामथाह धवनं म
 यत्प्राप्यं शम्भुतः प्राप्तमन्यत्सर्वमुदीरितम् । किं चैकं धरये विष्णो
 अथ सीतां हरिः प्राह प्रसन्नोऽहं तवाचुना । धरं वृणु प्रयच्छामि ततः
 धरो धृतः पुरा भर्त्रां न चान्यो मे धरो धरः ।

यदि कामं प्रयच्छेद्य मनश्च परपूरयात् ॥ १८६ ॥

सन्नितृप्तं च भयतान्नमस्तेऽस्तु द्विज प्रमो । अथ ते मुनयः सर्वे
 मथासीं राघवं प्राहभुङ्क्ष्य त्वं धन्धुभिः सह । एकान्तमन्दिरेरभ्येदे
 वेष्णुःसमस्तकरणःसमुद्रतनयान्वितः । एकस्मिन्मन्दिरे राम वि
 यथ शुद्धमहागारे पीडाढ्ये बहुभाजने । अग्रे षत्सिष्ठो
 अपरे ऋषयःसर्वे यथावृद्धं नृपास्तथा । तेषामभिमुखो रामो भ्रातृभि
 ष्ठने समभागे च आसने तानवेशयत् । हनूमत्प्रमुखान्भृत्यानाह
 यन्तःपरितिष्ठन्तु पश्चाद्भुञ्जे न चान्यथा । ततस्ते प्रददुःसर्वे
 भुञ्जुश्चापि ते सर्वे ये रामस्योपसेविनः । तेषां
 क्वत्सु समस्तेषु रामो राजीवलोचनः । दीनान्धकृपणादीनां
 दस्या हि भोजनं सन्ध्यां धन्दितुं हि समारभत् ।
 सन्ध्याजपादिकं कृत्वा नत्वा तेषां नृपस्ततः ॥ १८६ ॥
 रामःपौरजातपदादिभिः । सेव्यमानःसभास्थान गतो
 यथादेवःशर्वापत्तिः । राजकार्यमशेषं च कृतवान्म
 चैकैकशःसर्वान्विससर्ज स राघवः । भ्रातृन्धिसर्जयामास

संनोदवाच ।

अथ प्रकृतितं सत्यगिदतः तिरनं पुनः ॥ ११७ ॥

राम उवाच ।

पुनः प्रकृतयमलं शोभः स्यादन्यथा मम । अथ सीता तथा हृत्वा सुष्णीमिष इव ॥
आह रामं च सीतां च द्विजः परमकोपवान् । पाशो यो ममराजेन्द्रसीसीतालक्ष्मणैश्च
मवान्करो च मरतो मम वाजं प्रवच्छन् तन्नयः केरानिषयप्रसाधनकरो मन्त्रः ॥

शुभ्रः श्लेष्मनिर्मुक्तिं स्ववस्त्रेषु करोतु मे ॥ ११८ ॥

राम उवाच ।

अथ ते चक्ररतिधोशोयमुदितं तथा । तथापुर्वस्मयं विद्या नरपानरराशया ॥ ११९ ॥

शिवो देवी च शम्भुश्च सद्भुभङ्गमुदधनम् । मन्सा चाप्यभाषेतामतिथिः ॥ १२० ॥

अतिथिश्च प्रसन्नोऽभूच्छङ्खचक्रगदाधरः । पाताम्बरः समस्ताङ्गभूषितोऽर्धः ॥ १२१ ॥

यः पुनराधितः शम्भुः प्रसन्नोऽभूत्त्रिलोचनः ।

शुद्धस्फटिकसङ्काशःसर्पाभरणभूषितः ॥ १२२ ॥

कोटिसूर्यप्रतिकाराः किरीटा कटपानिधिः ।

आलम्ब्य चक्रिणः पाणिमातिष्ठत सशशिपः ॥ १२३ ॥

रामः परमधर्मात्मा पुलकाश्रितविग्रहः । दण्डयन्त्रिपपातोर्ध्वागान्तरुर्ध्वः ॥ १२४ ॥

अनमन्स्रातरस्तस्य दण्डवदु भूतले स्थिताः ।

शिव उवाच । काकुत्स्थमालिङ्गयाप्राप मत्ततम् ॥ १२५ ॥

उवाच मधुरं वाक्यं रामं राजीवलोचनम् ॥ १२६ ॥

शिव उवाच

परं धृषु प्रसन्नोऽस्मि प्रत्यादेरपि दुर्लभम् । तपारैवं च देविः ॥ १२७ ॥

धोराम उवाच ।

न वाच्यं मे जगन्नाथ भूरार्य्यं मम ताम्भ्रम् ।

स्यार्धं कर्मभिः प्राप्तो भक्तिरथरत्नपुष्पम् ॥ १२८ ॥

आरोग्यं पश्य भुञ्जेऽहं सा सीता योषिता वरा । पशीकृताःसर्वनृपाः प्रजा धर्मसमन्विताः
 हर्षं प्रथ ममापन्नस्तपदागमनतोऽच्युत । तथापि वरये किञ्चिद्भक्तिरस्तु स्थिरात्त्वयि
 तथा मम गृहे देव त्रिपर्यं तिष्ठ हे प्रभो । द्रुपन्समस्तधर्माश्च रूपेणानेन शङ्कर ! ॥१८४

शिव उवाच ।

एवमस्तु तथा राम सर्वं ते सम्मपिष्यति । अथाह चक्री राजानं रामं राजीवलोचनम्
 वरं वृणु महाभाग प्रसन्नोऽहं यमिच्छसि । श्रीरामआह वचनं ममप्रार्थ्यं न चास्तिहि
 यत्प्राप्यं शम्भुतः प्राप्तमन्यत्सर्वमुदीरितम् । किं चेकं वरये विष्णो प्रसन्नः सर्वदाभय
 अथ सीतां हरिः प्राह प्रसन्नोऽहं तथाधुना । वरं वृणु प्रयच्छामि ततः सीताऽग्रवीदिदम्
 वरो वृतः पुरा भर्त्रा न चान्यो मे वरो वरः ।

यदि कामं प्रयच्छेया मनश्च परपूरुपात् ॥ १८६ ॥

सन्निवृत्तं च भवतान्नमस्तेऽस्तु द्विज प्रभो । अथ ते मुनयः सर्वे प्रणेमुर्ध्वतोत्तमां ॥
 अथासी राघवं प्राहभुङ्क्ष्व त्वं वन्द्युमिः सह । एकान्तमन्दिरेरन्व्येदेव्यासह वसामिते
 विष्णुःसमस्तकरणःसमुद्रतनयान्वितः । एकस्मिन्मन्दिरे राम तिष्ठतां लोलुपो हि सः
 अथ शुद्धमहागारं पीडाढ्ये बहुमाजने । अत्रे वसिष्ठो भगवानुपविष्टस्तयोर्मुनिः ॥
 अपरे ऋषयःसर्वे यथावृद्धं नृपास्तथा । तेषामभिमुखो रामो भ्रातृभिःसहितो वृषः ॥
 तद्वणे समभागे च आसने तानयेशयत् । हनूमत्प्रमुखाभृत्यानाह रामोऽनुसान्त्वयन्
 भवन्तःपरितिष्ठन्तु पश्चाद्भुञ्जे न चान्यथा । ततस्ते प्रददुःसर्वे पादाघाननुपूर्वशः ॥१८६
 सुमुजुश्चापि ते सर्वे ये रामस्योपसेविनः । तेषां दत्त्वाऽथ सामूलं कपीन्द्रादीनमोजयत्
 भुक्तवत्सु समस्तेषु रामो राजीवलोचनः । दीनान्धकृपणादीनां पशुपक्षिमृगस्य च ॥
 दत्त्वा हि भोजनं सन्ध्यां घन्दितुं हि समारभत् ।

सन्ध्याजपादिकं कृत्या नत्वा तेषां नृपस्ततः ॥ १८६ ॥

रामःपौरजानपदादिभिः । सेव्यमानःसमास्थान गतो रेजे स राघवः ॥

यथादेवःशर्वापतिः । राजकार्यमशेषं च कृतपाण्भ्रातृभिःसह ॥२०१॥

सर्वांन्विससर्ज स राघवः । भ्रातृन्धिसर्जयामास पातरादींस्तथाऽपरान्

तदशाधिकशततमोऽध्यायः] •अन्यायाजितद्रव्येणदेवपूजाकर्तुःकिल्बिषप्राप्तिः* ५३

अथ रामं महातेजा वसिष्ठोपाकथयमुक्तवान् । तत्र प्रातर्हि यत्कार्यं न च विस्मर राघव
आस्ने शम्भुर्जगन्नाथो भगवानम्बिकापतिः । स्मर्तव्यो घन्दनीयश्च भगवानथ यत्नतः
नयेत्युक्त्वा गुरुं राजा नत्वा तं च व्यसर्जयत् ।
स्वयं च भार्यामभजद्देवदेवं धिचिन्तयन् ॥ २०५ ॥

शृणुय ऊचुः ।

रातःसमुत्थाय गुरो रामो मतिमतांघरः । किं चकार तदाख्याहि ध्रोतुं कौतूहलं दिनः
सूत उवाच ।

शम्भुं विलोक्याथ ततो बभाषे रामः कथां कीर्त्तय शङ्करस्य ।
तुर्तिर्न जाता मुनिवर्ये ! शृण्वतो महेशमाहात्म्यमघौघनाशनम् ॥ २०७ ॥

शम्भुरुवाच ।

अथ प्रश्नोपस्योत्तरमीशमापितं ते कीर्त्तयिष्यामि । अन्यायोपार्जितद्रव्यैरीश्वरं
उपासते नै व्यङ्गा जायन्ते । तद्यथा कश्चिद्रूपको नाम राक्षसोऽन्यायाजितेन द्रव्येण
द्वारमागध्य तेनैव द्रव्येण घण्टामीश्वरप्रीत्ये कृतवान् । तस्य पुत्रःसम्पारीतिख्यातः ।
प्रीतैःशङ्करं पूजयामास । सायुभावेकस्मिन्दिघसे मघ्नतुः गतौ शिवलोकं धीरम्-
भापितौ च । भो रूपक ! अन्यायाजितेन द्रव्येण भवता पूजा कृता घण्टादिकं च
भावेन व्यङ्गोभूत्वा धीरगणो भविष्यसि । शिवपदचवनाद्वपकं नामाश्रवणा-
तीर्थं तस्य स्वनेनऽप्यस्तं भवति नो दर्शनमेतावदेव त्वयेश्वरपूजा सम्यक्कृता ।
गोमक्तिश्च भविष्यति धीरम्द्रस्त्वनशनं नाम गणं क्वचिद्विचरन्तमिन्यादिदेश ।
च तथाभूतौ शिवलोकेऽतिष्ठताम् ।

शम्भुरुवाच ।

अथोपहृतद्रव्यपूजा कथां हनुमते महेशमापितां कथयिष्यामि । शृणु राघव !
यानां चरित्रमेकैकस्य कर्मविपाकं कथयिष्यामि । उपहताङ्गणव्याख्या कियता
तं हनुमत्पृष्टः ।

शिव उवाच ।

तदुपहतद्रव्यं ज्ञानतो य ईश्वरेऽर्यगिष्यति एतद्रुक्तं ज्ञानिनोऽतः शृणु
सर्पाङ्गस्येदिलः सर्पकालं सर्पाङ्गस्येदिलः स्येदार्रूपसनःस्येदसम्पादिताल्पप्रथा
नासाप्रनिपतितस्येदधिन्द्रुः स्पर्शायोगो दृश्यते । स पुरा स्येदकरणेऽवरार्चनं ॥
अत्रेतिहासं कीर्तयिष्यामि ।

चेकितानिरिति ख्यातो ब्राह्मणः कर्पकोऽभवत् ।

स नित्यं कृपिमुत्पाद्य प्रातः स्नात्वा च नित्यशः ॥ ८ ॥

मध्याह्नाकालेसम्प्राप्ते सञ्जपन्नब्रह्मणस्त्वसौ । अन्नमानय मे क्षिप्रमिति मायां
तथाऽऽनीतेन चान्नेन वेगेन शिवपूजनम् । कृतवानर्कसन्तप्तः स्येदिलः सर्वदे
गन्धपुष्पाक्षताद्यैश्च स्येदविन्दुसमन्वितैः । अथ सायन्दिनेप्राप्ते क्षालिताङ्गःसुश
पूजयामास देवेशं कालसम्मवसाधनैः । ममाराध महाबुद्धिः शिवलोकं गतश्च
वीरमद्रेण चाप्युक्तो भवत्वं स्येदिलोगणः । स्येदस्पृष्टपदार्थैश्च पुराशम्भुःप्रपूर्ति
नित्यं स्येदसमायुक्तस्तेन स्येदगणो मय ॥ २१४ ॥

शम्भुरुवाच ।

वीरैणाथ समादिष्टः प्राप्तो राम ! गणस्त्वयम् ॥ २१५ ॥

अमुं घण्टामुखं पश्यायं पुरा वैश्यो विभावसो नाम धार्मिको महादान
नित्यं ब्राह्मणभोजनं कारयित्वा कृतानुष्ठानः प्रातःकाले शिवं नमस्कृत्य कुसुमैःस
किञ्चित्प्रदेशं गोमयेनोपलिप्य पद्मादिकमर्जयित्वा देवाय समर्प्य उपहतघण्ट
कृतवान् ।

राम उवाच ।

कथमुपहतघण्टा ।

शम्भुरुवाच ।

मासीत्पुरायलःकश्चित्सोम इत्यसिचिधृतः । तस्य पुत्रश्च मन्दाहयो दरापर्णवया म
धार्मिककल्मषान्घण्टायां प्राक्षिपन्नृप । तानमहायद्वयेप तेन बोधतोऽभवत्

प्रहीतुमथ तं वैश्यं यतमानोऽप्रवीदिदम् । अथ वैश्यः स्वयं तत्र निश्चित्य द्रव्यशोधनम्
लौकिके हतर्षांल्लोके व्यवहारपदञ्च ताम् । एतेन पापयोगेन गणोघण्टामुखोऽभवत् ॥

राम उवाच ।

द्रव्यशुद्धेर्विशुद्धा सा कथं पापस्य कारणम् । सम्यगुक्तं द्रव्यशुद्धयैकथं नद्रव्यशोधिनी
शम्भुरुवाच ।

न लौकिकव्यवहृतौ तवामक्तो भविष्यति ।

स याति च शिषस्थानं वक्ता चापि तथा भवेत् ॥ २२२ ॥

सुत उवाच ।

यश्चवक्ति कथामेतां स तेन सदृशो भुवि । गुह्याद्गुह्यतमं विप्राः शिषज्ञानप्रदं भवेत् ॥

एतद् कथितं विप्रा पुण्यायुष्यतमं महत् । य इदं शृणुयाद्भक्त्या शिषलोके महीयते ॥

पुराणवक्त्रे दातव्यं वक्त्रं गोहेमभूषणम् । भूमिसस्यफलोपेता देया शक्त्यनुसारतः ॥

शिषराघसंघादं सर्वाघौघनिहन्तनम् । यः पठेच्छृणुयाद्वापि स याति परमंपदम् ॥ २२६ ॥

इति श्रीपाद्मे महापुराणे पञ्चमे पातालखण्डे शिषराघसंघादे

सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ॥ १७ ॥

समाप्तं पञ्चमं पातालखण्डम् ॥ ५ ॥

ॐ तत्सद्ब्रह्मापंणमस्तु



॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

पद्मपुराणान्तर्गत पञ्चमपातालखण्डस्य

शुद्धिपत्रम्



शुद्धाङ्कः	पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
३	२	निर्घोपा	निर्घोपो
५	६	सुहर्षिता	सुहर्षिताः
५	२५	पदाम्भोज	पदाम्भोज
६	१०	निगदितः	निगदतः
११	१२	बभासे	बभासे
११	२३	कारयामासु	कारयामासु
१३	१६	वृणुतभे	वृणुत भे
१४	४	पुंसां	पुंसां
१५	१८	गृहीत्वाऽर्घ्यं	गृहीत्वाऽर्घ्यं
१६	११	कुम्भकर्ण	कुम्भकर्ण
३१	१५	द्वारविधि	द्वारविधि
३८	१०	परीरम्भ	परीरम्भ
"	२२	शत्रुप्राज्ञा	शत्रुप्राज्ञा
३६	६	बलिनः	बलिनः
४०	१८	लौका	लौका
४१	५	स्फाटिकै	स्फाटिकै

४८	५	महाराज	महाराज
५१	१६	तपस्ते	तपस्तेषु
"	१६	स वृद्धो	स वृद्धो
५२	१३	तदोत्पाता	तदोत्पाताः
५३	११	चित्तवृत्ती	चित्तवृत्ती
"	१८	तद्	तदा
५४	८	भ्रुवद्वि	भ्रुवद्वि
"	१०	माया	माया
"	२०	स्तम्भै	स्तम्भै
"	२५	वपयुंपरि	वपयुंपरि
५५	२१	पराध्यांति	पराध्यांति
५६	२२	शङ्कलं	शङ्कलं
५७	२४	भजो	भुजो
६०	४	दृष्टा	दृष्टा
"	१८	प्राप्त	प्राप्ता
६१	४	रष्यै	रौष्यै
६२	१८	धमण	धर्मेण
६३	२१	राणेन्द्र	राजेन्द्र
६४	७	प्रोक्ता	प्रोक्तो
६७	२२	तद्भवणे	तद्भवणे
६६	७	ममुत्तमम	मनुत्तमम
७३	१०	यिला	शिला
७४	१४	दृष्ट्या	दृष्ट्या
७६	२	भट्यं	भट्यं

१६१	२	विचित्राः	विचित्रिताः
१६३	१३	साक	साकम
१०१	१८	षदहम्	षेदहम्
१०३	"	वीराणं	वीराणां
१०६	१६	प्सर	प्सरस
११४	२२	नेमि	नेभि
१२६	१६	विष्णु	विष्णु
१३६	२३	गुरुवः	गुरयः
१४२	८	युभावपि	युभावपि
१४३	२४	माष्या	माष्या
१४०	८	खदु	खादु
"	१६	श्रैलोक्य	श्रैलोक्यस्य
१६०	१०	पर	परम
"	२२	श्रियः	श्रिया
१६१	१०	महान्	महान्
१६१	२४	चराण	चरणा
१६३	२३	मण्ड	मण्डल
१६४	१६	हतोः	हतो
१६७	८	मयी	मयि
"	२६	स्व	स्व
१६६	८	महात्कर्म	महत्कर्म
१७१	१६	श्रुस्ता	श्रुस्ता
१७६	२३	आप्तेयास्त्रं	आप्तेयास्त्रं
१८०	४	सङ्घुष्टं	सङ्घुष्टं

१८०	१७	समुद्रतं	सुमुद्रतुं
१८२	१८	जाम्बवती	जाम्बवती
१८३	१२	राक्षसी कृतः	राक्षसीकृतः
"	१८	मोक्षा	मोक्ष
१८४	११	मूलै	मुरै
१८६	५	सारान्	सारवान्
१८८	१२	राघवं	राघव
१९३	१०	एतच्छ्रुत्वा	एतच्छ्रुत्वा
२०४	२१	रणाविसारद	रणविसारद
२१३	२	ययन्ध	ययन्ध
"	१०	महा	महा
२१५	१६	श्रुतुं	कतुं
२१६	८	यच्छतं	यच्छतुं
२१६	१	भृ	भर्तुं
२२१	१४	तच्छ्रुत्वा	तच्छ्रुत्वा
२२३	१८	क्रोधा	क्रोध
"	२२	दःखित	दुःखित
"	२३	क्रोधा	क्रोध
२२४	१६	पृथिवीं	पृथिवीं
२२७	१०	साम्प्रतं	साम्प्रतं
२२८	२४	एतच्छ्रुत्वा	एतच्छ्रुत्वा
२३२	७	परतन्त्रेण	परतन्त्रेण
२४३	४	मन्या	मन्य
"	१५	मूर्खावगन्तुं	मूर्खावर्षानम्

२४६	२२	माता	मात
२४७	४	विहायप	विहायैप
२४८	१६	किन्नाम	किन्नामा
२५०	२२	मूर्च्छितः	मूर्च्छितः
२५२	२४	जमाह	जमाह
२५३	२	याम्यताम्	योग्यताम्
"	१५	सुरोभिम	सुरोभितम्
"	१८	जामह	जमाह
२५६	१६	शिरस्त्रण	शिरस्त्राण
२६१	१३	वबन्धतुः	वबन्धतुः
२६२	२२	बाल्योः	बाल्योः
२६७	२३	वचनात्तत्र	वचनात्तत्र
२६८	७	शीघ्र	शीघ्र
२७६	११	दुःखतो	दुःखितो
२७८	६	दृष्टः	दृष्टः
२८०	१५	गापितम्	गोपितम्
"	१७	घृन्दावन	घृन्दावनं
"	१६	किञ्चिद्	किञ्चिद्
२८४	२२	रूपं	रूपं
२८९	१३	बाले	बाले
२९७	१६	पद्म	पद्मा
२९८	५	वापी	वापी
२९९	६	परं	परं
३०२	१६	विश्रम्भजः	विश्रम्भज

१८०	१७	ममुद्रं	सुदुद्रं
१८२	१८	जाम्बती	जाम्बती
१८३	१२	राक्षसी कृतः	राक्षसीकृतः
"	१८	मोक्ष	मोक्ष
१८४	११	मूर्ति	मुर्ति
१८६	६	मारान्	सारवान्
१८८	१२	रापवं	रापव
१९३	१०	एतच्छ्रुत्वा	एतच्छ्रुत्वा
२०४	२१	रणाविराट्	रजविराट्
२१३	२	धयन्ध	धवन्ध
"	१०	मद्य	मद्या
२१५	१६	कृतुं	कतुं
२१६	८	यच्छतं	यच्छतं
२१६	१	भट्ट	भट्ट
२२१	१४	तच्छ्रुत्वा	तच्छ्रुत्वा
२२३	१८	क्रोधा	क्रोध
"	२२	दुःखित	दुःखित
"	२३	क्रोधा	क्रोध
२२४	१६	पृथिवीं	पृथिवी
२२७	१०	साम्प्रतं	साम्प्रतं
२२८	२४	एतच्छ्रुत्वा	एतच्छ्रुत्वा
२३२	७	परतन्त्रेण	परतन्त्रेण
२४३	४	मन्या	मन्य
"	१५	मूच्छावणम्	

२२	माता	मात
४	विहायप	विहायैप
१६	किन्नाम	किन्नामा
२२	मूर्च्छितः	मूर्च्छितः
२४	जप्राह	जमाह
२	याम्यताम्	योग्यताम्
१५	सुरोभिम्	सुरोभितम्
१८	जामह	जप्राह
१६	शिरस्त्रण	शिरस्त्राण
१३	वधन्धतुः	वधन्धतुः
२२	बाल्योः	बालयोः
२३	वचनातत्र	वचनात्तत्र
७	शीघ्र	शीघ्र
११	दुःखतो	दुःखितो
६	दष्टः	दःष्टः
१५	गापितम्	गोपितम्
१७	घृन्दावन	घृन्दावनं
१६	किञ्चिद्	किञ्चिद्
२२	रूपं	रूपं
१३	वाले	वाले
१६	पश्च	पश्चा
५	वापी	वापी
६	घरं	घरं
१६	चित्रध्वजः	चित्रध्वजः

१८०	१७	मनुदने	सुडुनु
१८२	१८	जाम्बती	जाम्बती
१८३	१२	राक्षसी कृतः	राक्षसी कृतः
"	१८	मोक्षा	मोक्षा
१८४	११	मूरी	मुदी
१८६	६	सारान्	सारवान्
१८८	१२	राघवं	राघवं
१९३	१०	एतच्छ्रुत्वा	एतच्छ्रुत्वा
२०४	२१	रणाविशारद	रणाविशारद
२१३	२	यवन्य	यवन्य
"	१०	मदा	मदा
२१५	१९	कृतुं	कृतुं
२१६	८	यच्छतं	यच्छ्रुत्वं
२१९	१	भट	भट
२२१	१४	तच्छ्रुत्वा	तच्छ्रुत्वा
२२३	१८	क्रोधा	क्रोध
"	२२	दुःखित	दुःखित
"	२३	क्रोधा	क्रोध
२२४	१६	पृथिवी	पृथिवी
२२७	१०	साम्प्रतं	साम्प्रतं
२२८	२४	एतच्छ्रुत्वा	एतच्छ्रुत्वा
२३२	७	परतन्त्रण	परतन्त्रेण
२४३	४	मन्या	मन्य
"	१५	मूच्छावणम्	मूच्छावणम्

२४	२२	माता	मात
२४७	४	विहायप	विहायैप
२४६	१६	किन्नाम	किन्नामा
२५०	२२	मूर्च्छितः	मूर्च्छितः
२५२	२४	जग्राह	जग्राह
२५३	२	थान्यताम्	योग्यताम्
२५५	१५	सुशोभिम्	सुशोभितम्
२५६	१८	जग्राह	जग्राह
२५७	१६	शिरस्त्रण	शिरस्त्राण
२५८	१३	वधन्धतुः	वधन्धतुः
२५९	२२	बाल्योः	बालयोः
२६०	२३	वचनात्तत्र	वचनात्तत्र
२६१	७	शीघ्र	शीघ्र
२६२	११	दुःखतो	दुःखितो
२६३	६	दृष्टः	दृष्टः
२६४	१५	गोपितम्	गोपितम्
२६५	१७	घृन्दावन	घृन्दावनं
२६६	१६	किञ्चिद्	किञ्चिद्
२६७	२२	रूपं	रूपं
२६८	१३	वाले	वाले
२६९	१६	पद्म	पद्मा
२७०	५	वापी	वापी
२७१	६	धरं	धरं
२७२	१६	चित्रम्बजः	चित्रम्बजः

०३	७	परहर	पहर
"	१६	जमौ	जगौ
०५	५	४६	१४६
"	६	५३	१५३
"	११	५४	१५४
११	६	कर्म	कर्म
१५	३	तच्छ्रुत्वा	तच्छ्रुत्वा
१६	२५	पाश्व	पार्ष्वे
२२	१४	शृण्वा	शृन्वा
२५	६	विनाशाय	विनाशाय
"	१६	गौरवम्	गौरवम्
"	२२	वाङ्कै	वाङ्कै
३३	२२	भलम्	फलम्
४०	४	रितामृतम्	चरितामृतम्
४६	६	तुभ्य	तुभ्यं
"	२२	मुखीम्	मुखीम्
५७	२	महद्भुतम्	महद्भुतम्
"	६	द्विजभेष्टा	द्विजभेष्टाः
"	२३	विदन्ति	विन्दति
"	"	तपो	तपो
५८	७	परमार्थसित्	परमार्थवित्
"	६	शृष्टारं	शृष्टारं
	२७	माघव	माघव
	२५	सधे	सर्वेऽ

३६६	२५	कारो	कारोऽ
३६७	४	सूरयो	सूरयो
"	२२	एव	एव
३६८	७	ब्रह्माण्डं	ब्रह्माण्डं
"	८	चतुर्बाहु	चतुर्बाहुं
"	१०	तस्त	तस्य
"	१६	एतत्त	एतत्ते
३७०	६	स्वयम्भु	स्वयम्भू
"	२४	माधमो	माधवो
३७१	५	माहात्म्ये	माहात्म्ये
"	८	अम्बरीष	अम्बरीष
३७५	५	स्वामिलोमं	स्वामिन् ! लोमं
"	१६	प्रवक्ष्यामि	प्रवक्ष्यामि
३७७	६	यथा	यथा
"	१२	गुरु	गुरुन्
"	२३	आवाह्येन	आवाह्येन
३७८	६	प्रेषणम्	प्रेषणम्
३८४	१४	जन्म	जन्म
३६४	२३	मुक्ते	मुक्ते
३६५	३	किञ्चि	किञ्चि
३६६	१३	विषयां	विषयां
३६७	२२	दयालु	दयालु
"	२३	पुरसान्	पुराणान्
३६८	१४	यतीन्	व्यतीन्

४००	१६	तथा	स्तथा
४०१	७	दिश	दिशः
४०२	६	प्रष्टं	प्रष्टुं
४०३	४	कीर्तनः	कीर्तनैः
४०४	६	पानं	पापं
"	२३	यजिताः	यर्जिताः
४०७	८	त्रियमं	नियमं
"	१४	माम्भूल	मान्भूल
"	२५	नमस्तेऽस्तु	नमस्तेऽस्तु
४०६	२२	वैशाखे	वैशाखे
४१०	८	मुत्त्वा	मुक्त्वा
४११	६	सर्पि	सर्पि
४१३	७	पूजादिनां	पूजादीनां
"	६	नैरपेक्षेण	नैरपेक्षेण
४१४	१६	मम्भ	मभ्य
४१७	७	चयन्ति	र्चयन्ति
"	१४	सिक्तये	सिक्तये
४१८	१६	क्षीणापुपां	क्षीणापुपां
४१९	४	गन्धव्यं	गन्धव्यं
"	८	ब्राह्मणं	ब्रह्मणं
"	१४	दाग्भिका	दाग्भिका
"	१५	मोहात्थ	मोहात्
"	१६	भावनितो	भावनिरतो
"	४	यानि	याति

४२५	१७	सु	सु
४२८	३	सागरः	सागराः
४३०	"	या	यो
"	११	रनात्वा	रनात्वा
४३२	४	मेपह्क्रम	मेपसह्क्रम
"	११	नूना	नून
४३३	८	भगवान	भगवान्
"	१७	रयस्याशु	रयत्याशु
४३४	२	ह्रस्वाणां	सह्रस्वाणां
"	१२	पुष्प	पुष्प
४३५	१६	मुखात्	मुखात्
४३८	२	मही	मही
४४०	१५	णाट	याटश
४४३	२२	विश्व	विश्व
४४५	१५	नियमाणो	नीयमानो
"	२२	भ्रतः	श्रुतः
४४२	१५	मणि	मणि
"	१६	सुक्षिग्ध	सुक्षिग्ध
४४४	१५	सिचाया	सिचया
४४६	१८	न्याथ	न्याय
४४९	२३	स राममुनिवर्यां	सराममुनिवर्यां
४५१	२४	शम्मु	शम्
४५२	२५	हे	हेतु
४५३	४	भार्यार्ना	भाय

४७३	६	तत्रा	तत्र
"	"	तमोजयन्	तमयोजयन्
४७६	१६	ऊरुदग्गो	ऊरुदग्गो
४८०	१०	पुनपुनः	पुनः पुनः
४८२	१८	समाचार	समाचर
४८३	१५	विघवायै	विघवायै
"	२२	तवान्तेष्टि	तवान्तेष्टि
४८४	१४	भर्ता	भर्ता
४८५	२१	पहत्तर	पहुत्तर
४८६	१८	निपपिता	निपपिता
४९०	१७	भस्मन	भस्मना
४९२	१३	ते	तं
४९३	४	रजा	रजो
४९५	१६	ब्रह्म	ब्रह्मा
४९६	१३	कीर्तिर्यस्यामि	कीर्तयिष्यामि
"	१७	चाध्या	चाध्या
"	"	व्यारव्या	व्यारव्या
"	१८	पुणाणे	पुराणे
५०५	५	व्रतम्	द्रुतम्
५०६	२३	तथाष्टत्रं	तथाऽष्टपत्रं
५०७	१	वृत्तान्तः	वृत्तान्तः
५११	१६	पशुनां	पशूनां
	२	वर्णनम्	वर्णनम्
	११	ततो	ततो

११७	४	पावत्यु	पावत्यु
"	२४	कृत	कृत
२१	३	मवापस्यति	मवापस्यति
२५	८	क्रीडनास्ते	क्रीडनास्ते
२८	२१	प्रह्लादो	प्रह्लादो
३४	१६	हनूमन्ता	हनूमन्त
३६	३	किञ्चि	किञ्चि
४४१	१६	वहिः	वहिः
४४२	२०	पुराणार्थ	पुराणार्थं
४४३	४	श्रिणोति	श्रृणोति
४४४	५	राक्ष	राक्षस
४४५	२	व्याख्यातरं	व्याख्यातारं
"	१२	पुराण	पुराणं
"	१३	चेष्टतः	चेष्टतः
४४६	१७	कुर्यान्	कुर्यान्
४४७	१२	लम्बा	लम्ब
"	१४	मभ्याङ्गुलीकं	मभ्याङ्गुलिकं
"	१४	मामर्ष्य	मामर्ष्य
"	२४	पुरपोत्तम	पुरपोत्तम
४४८	१४	स्वेनेव	स्वेनेव
"	२३	निवृत्ताश्रापरे	निवृत्ताश्रापरे
७०	१२	रात्रा	रात्राऽ
"	१४	नृवचन !	नृवचन
७१	१	वार्ताल्पः	वार्ताल्पः

१७१	१५	देवाताया	देवतायने
१७२	३	वदाववा	वावा
"	४	दुग्धिया	दुग्धिया
१७३	१६	दावि	दावि
"	२१	वराहने	वराहने
१७४	१७	वमराः	वमराः
"	२०	वावा	वावा
१८१	२२	मोत्रमामाम	मोत्रमामाम
१८२	६	वत्ता	वत्ता
१८३	११	पूनी	पूनी
१८६	६	ठि	ठि
"	२२	वत्	वत्
१९४	३	पंदिप्यवि	पंदिप्यवि
"	६	मभ्याहा	मभ्याहा
१९६	१३	शिबराथ	शिबराथ

॥ समाप्तमिदम्पातावरुणदस्य शुद्धिपत्रम् ॥

शुभमस्तु

